

Kerekes György

A kubai forradalom

(1959-1975)

Kerekes György
A kubai forradalom
(1959-1975)

Budapest
1979

TARTALOM

Előszó

Bevezetés

I. A demokratikus népforgóradalom győzelme és megszilárdulása (1959-1961)

1. A népi hatalom kialakulása (1959-1960)

2. A nemzeti szuverenitás jegyében

- a) Az első külpolitikai lépések
- b) Népszerű intézkedések, reformok

3. A földreform

- a) A földreform szükségessége
- b) A reform előzményei
- c) A kubai földreform tartalma és néhány sajátossága

4. Kuba és az Egyesült Államok viszonyának megromlása. A nemzetközi kapcsolatok kiszélesítésére irányuló kubai törekvések

5. A forradalom radikalizálódása, további előretörése. Az osztályharc kiéleződése

- a) A földreform végrehajtásának néhány tapasztalata
- b) Az első oktatási törvények
- c) Antiimperialista és antikapitalista intézkedések
- d) A forradalmi erők öntudatának, szervezettségének növekedése

6. Kuba nemzetközi helyzete. A külpolitikai orientáció módosulása

- a) Helyzetfelmérés és taktikai következtetések
- b) Szövetségesek keresése
- c) A gazdasági fejlődés meggyorsításáért

II. A forradalom szocialista jellegének megerősödése

1. A fordulat jellemzői

- a) A fordulat nemzetközi feltételei
- b) A „cukorcsata” kibontakozása
- c) Diplomáciai csatározások
- d) Helyzetelemzés
- e) Az Első Havannai Nyilatkozat
- f) Fidel Castro az ENSZ-ben
- g) Erőgyűjtés
- h) A gazdasági kapcsolatok megszűnése az Egyesült Államokkal. A „fordulat” betetőzése
- i) A forradalom ellenségei elhagyják az országot
- j) A diplomáciai kapcsolatok megszakítása

2. A Playa Cigón-i invázió. A forradalmi erők győzelme

- a) Készenlétben
- b) Az invázió előkészítése
- c) A Playa Girón-i invázió és a kubai győzelem
- d) Playa Cigón tanulságai

3. A társadalmi osztályok és rétegek magatartása a forradalomban, különösen a fordulat időszakában

- a) Az oligarchia
- b) A burzsoázia
- c) Középrétegek
- d) A parasztság
- e) A munkásosztály

4. A kubai forradalom jellege

III. Harc a forradalmi Kuba fennmaradásáért. A szocialista rendszer konszolidációja

- 1. Kuba és az Egyesült Államok viszonya a zsoldos invázió után**
- 2. A szocialista építés kezdeti szakasza. Az első négyéves terv**
 - a) A gazdasági kapcsolatok szélesítése a szocialista országokkal
 - b) Belpolitikai intézkedések
- 3. Békében együtt élni a latin-amerikai országokkal. Az első Punta del Este-i konferencia**
 - a) A Punta del Este-i értekezlet előkészületei
 - b) Az első Punta del Este-i tanácskozás (1961. augusztus 5-17.)
- 4. Kuba nemzetközi pozíciójának megszilárdítása**
 - a) Kuba részvétele az el nem kötelezett országok tanácskozásain
 - b) Dorticós köztársasági elnök látogatása Prágában, Moszkvában és Pekingben
- 5. A kulturális forradalom első sikerei**
 - a) A kulturális felemelkedés érdekében tett fontosabb intézkedések
 - b) Az írástudatlanság felszámolása
- 6. Az agresszió veszélyének növekedése. A második Punta del Este-i értekezlet**
 - a) Az Egyesült Államok és Kuba 1961 második felében
 - b) A második Punta del Este-i értekezlet (1962. január 22.)
- 7. A Második Havannai Nyilatkozat**
- 8. Fegyveres agresszió helyett gazdasági blokádnak**
- 9. Az osztályharc kiéleződése. A gazdasági stabilizálását célzó intézkedések**
- 10. A hatalom megszilárdítása. A proletárdiktatúra rendszerének kiépülése**
 - a) A törvényhozás
 - b) Helyi szervek
 - c) A Forradalmi Védelmi Bizottságok (CDR)
 - d) A fegyveres erők
 - e) A bíróságok
 - f) A szakszervezetek
 - g) Az ifjúsági mozgalom
 - h) Az egységes forradalmi párt kialakulása
- 11. A karib-tengeri válság**
 - a) A válság kibontakozása
 - b) Lázás előkészületek
 - c) Kritikus napok (1962. október 22-28.)
 - d) A válság megoldása

IV. Útkeresés. A szocializmus építésének kibontakozása (1963. január – 1965. október)

- 1. Fidel Castro első moszkvai utazása**
- 2. A második agrárreform. A kubai mezőgazdaság helyzete**
 - a) Az 1963. októberi földreformtörvény tartalma, jelentősége
 - b) A mezőgazdasági termelés helyzete
 - c) Tervek, eredmények
- 3. Fidel Castro második moszkvai utazása**
- 4. A kubai gazdaság helyzete. Fejlesztés elképzelések**
 - a) A szocializmus építésének „hogyan”-járól
 - b) A cukortermelés új népgazdasági megítélése
 - c) A gazdaság konszolidálása. Az ipar helyzete
 - d) Külkereskedelem
 - e) Közlekedési problémák
 - f) Életfeltételek
- 5. Kulturális eredmények**

6. „A XXI. század emberének” megteremtéséről

7. Az állami és társadalmi tevékenység néhány jellemző vonása

- a) A fegyveres erők
- b) A népbíróságok
- c) A szakszervezetek
- d) Az egységes párt kialakításának folyamata

8. A nemzetközi helyzet alakulása. Kuba és az Egyesült Államok viszonya

- a) A „vörös érsek” Kubában
- b) 59 amerikai diák Kubában
- c) Fidel Castro a nemzetközi helyzetről és Kennedy elnök meggyilkolásáról
- d) Interjú a New York Times-ban Fidel Castróval
- e) Az AÁSZ külügyminiszteri értekezlete
- f) A Santiago de Cuba-i Nyilatkozat
- g) Újabb diákcsoportok kubai látogatása
- h) Kuba az el nem kötelezett országok kairói értekezletén
- i) A latin-amerikai kommunista pártok havannai találkozója
- j) Francia parlamenti delegáció látogatása Kubában
- k) Az Egyesült Államok latin-amerikai politikájának „megkeményedése”

9. A kivándorlás ismételt engedélyezése

V. A szocializmus és a kommunizmus egyidejű építésének terve (1965-1970)

1. Az 1965. szeptember 30. és október 3. között megtartott tanácskozások jelentősége

- a) A helyi hatalom továbbfejlesztéséről
- b) A párttal kapcsolatos döntések
- c) Ideológiai problémákról
- d) Ernesto Che Guevara kiválása a kubai vezetésből

2. A havannai Trikontinentális Értekezlet (1966. január)

- a) Előkészületek
- b) Fontos állásfoglalások és döntések a Trikontinentális Értekezleten
- c) Fidel Castro beszéde a Trikontinentális Értekezlet után

3. Nyilvános vita a kínai kormánnyal

4. Nézeteltérések Kuba és Chile között

5. A szocializmus és a kommunizmus egy időben történő építéséről vallott koncepció gazdagodása

- a) Szemléleti kérdések
- b) Az ifjúság, az új ember neveléséről
- c) A gazdasági irányítás rendszere

6. A Latin-amerikai Szolidaritási Szervezet (OLAS) értekezlete

- a) Előzmények
- b) Tanulságos viták
- c) A határozatokról
- d) Fidel Castro záróbeszéde

7. Ernesto Che Guevara halála

8. A Havannai Kulturális Kongresszus (1968. január 4-12.)

9. A mikrofrakciós per (1968. január-február)

10. A forradalmi offenzíva

11. Fidel Castro az 1968-as csehszlovákiai eseményekről

12. A forradalom győzelmének 10. évfordulója

- a) Az eredményekről. A gazdaság fejlődéséről
- b) Merész tervek
- c) Kuba és a két nagyhatalom viszonya

VI. Új módon, új feltételek között (1970-1974)

- 1. Ünnepi beszéd Lenin születésének századik évfordulóján**
- 2. Az 1970. évi cukornádaratásról**
- 3. Hogyan tovább?**
 - a) „Sikert kovácsolni a kudarcból”
 - b) Fidel Castro a kubai nép politikai érettségéről
- 4. Chile diplomáciai kapcsolatot létesít Kubával**
- 5. Intézkedések a gazdasági hatékonyság növelésére és a tervszerűség javítása érdekében**
- 6. A tömegszervezetek tevékenységének megélénkülése**
 - a) A szakszervezetek
 - b) A Forradalmi Védelmi Bizottságok munkájáról
 - c) Az ANAP IV. kongresszusa
- 7. Az I. Országos Oktatási és Kulturális kongresszus (1971. április 23-30.)**
 - a) Az iskolai és felnőttoktatás néhány kérdéséről
 - b) Az 1960-as évek végén felmerült művészetpolitikai problémák, illetve a Padilla-ügy visszhangja a kongresszuson. Állásfoglalások
- 8. Szovjet-kubai tárgyalások Moszkvában és Havannában**
- 9. Fidel Castro chilei látogatása**
- 10. Fidel Castro látogatása a KGST országokban**
 - a) Fidel Castro Magyarországon
 - b) Fidel Castro harmadszor a Szovjetunióban
- 11. Kuba belépése a KGST-be. Öt új szerződés a Szovjetunióval**
- 12. Az AÁSZ és Kuba 1973 nyarán**
- 13. A kubai küldöttség részvétele az el nem kötelezett országok algíri értekezletén**
- 14. Leonid Iljics Brezsnyev kubai látogatása**
- 15. Kiemelkedő sikerek a gazdaságban**
 - a) Ipar
 - b) Mezőgazdaság
 - c) Külkereskedelem
 - d) A nemzeti össztermék fejlődése

VII. 1975: „A Pártkongresszus Éve”

- 1. A kongresszus ideológiai előkészítése**
 - a) A pártkongresszus előzetes dokumentumairól
 - b) Az első kubai kommunista párt megalakulásának 50. évfordulója
- 2. Kuba Kommunista Pártjának első kongresszusa (1975. december 17-22.)**
 - a) Lezárult egy sikerekben gazdag fejlődési szakasz
 - b) Önkritikus megjegyzések
 - c) A legfontosabb feladatokról
 - d) Nemzetközi problémákról

Utószó helyett

A felhasznált irodalomból

Fontosabb kubai időszaki kiadványok

A magyar nyelvű tájékoztató irodalomból

Előszó

Kuba iránti érdeklődésem csaknem egyidős a kubai forradalommal. Meglepett gyors győzelme, radikalizálódása, számos eredeti vonása, és lenyűgözött a tömegek eget ostromló harcos lelkesedése, áradó vidámsága. Kíváncsi lettem, mi táplálja mindezt: miféle történelmi okok, milyen viszonyok mozgósították ennyire a népet abban az országban, amely a mi korabeli köztudatunkban még mint „cukorsziget” – no meg mint az amerikaiak „turista-paradicsoma” – szerepelt?

1960-ban kezdtem gyűjteni minden Kubára vonatkozó könyvet, anyagot, dokumentumot; azóta foglalkozom az ország – s főleg az 1959-ben győztes forradalom – történetével. Ismereteim nemcsak a távolból, nemcsak könyvekből gyarapodtak: 1965-66-ban csaknem egy évre Kuba lett második otthonom, s azóta három újabb tanulmányutat tettem az országban.

Igen kedvezővé vált a helyzetem 1968 őszén, amikor az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetébe kerültem. Munkaköri kötelességem lett az, amit addig jórészt csak kedvtelésből végezhettem, s lehetőségem nyílt arra is, hogy életre hívjak egy alkalmi munkaközösséget a kubai valóság „feltérképezésére”. Többségükben pályakezdő fiatalok vettek részt benne, akik éppen csak kikerültek az egyetemről. Szinte valamennyien akkor vágtak bele először a tanulmányírás nehéz mesterségébe, itt vettek részt először tudományos vitákon. Mindnyájan sokat tanultunk a munkánkat patronáló néhai Wittman Tibortól.

A munkaközösség négyéves fennállása alatt 22 műhelytanulmányt készítettünk Anderle Ádám, Benkő Judit, Farsang János, Gulyás András, Inotai András, Kollár Zoltán, Malatinszki Jenő, Pécsi Kálmán, Pikó József és Szil Péter közreműködésével. Odaadó és értékes munkájukért ezúttal is köszönetet mondok.

Kerekes György

Bevezetés

A hivatalos dokumentumok a kubai szabadságharcok és forradalmak történetét 1868-tól, az első spanyolelleses szabadságharc, az úgynevezett tízéves háború kezdetétől vezetik le. Az elemzések azonban különös figyelmet fordítanak az 1953. július 26-i, a Santiago de Cuba-i Moncada-laktanya ellen végrehajtott merész fegyveres akcióra. Az 1959 januárjában győztes kubai forradalmat – noha az örököse minden korábbi forradalmi és szabadságharcos kísérletnek –, közvetlenül erre az eseményre vezetik vissza. E könyv szerzője sem járhat el másképp. A rövid bevezető feladata, hogy érthetővé tegye a január elsejei győzelmet, megkísérelje bemutatni azokat az embereket, akik a sikert kivívták, s az őket vezető eszméket. Természetesen felvázolja azokat a legfontosabb belső és külső körülményeket is, amelyek megteremtették a lehetőséget ahhoz, hogy a bátrak tiszteletre méltó elszántsága – először a kubai történelemben – valóságos és végleges győzelemhez vezessen el.

A kubai forradalmat nem valamely társadalmi osztály kezdeményezte. A felkelők – valamennyien fiatalok, nagyobb részük ekkortájt közelebb állt a húsz esztendőhöz, mint a harminchoz – különböző társadalmi rétegekből, osztályokból származtak. Többségük diák, értelmiségi, munkásfiatal volt. Akadt köztük jómódú szülők gyermeke, de a többség a középrétegek, a kétkezi dolgozók gyermekeiből került ki. Osztályharcról ritkán esett szó körükben. Szinte valamennyien az úgynevezett Ortodox Párt (polgári reformista párt) ifjúsági szervezetéhez tartoztak. Leginkább a közéleti tisztaság megteremtés foglalkoztatta őket: tényeket, adatokat gyűjtöttek a visszaélésekről, s a bűnösök leleplezésére szövetkeztek. A közöttük kialakuló etikai kapocs kezdetben erősebb volt, mint a politikai elvekben való egyetértés. Ösztönösen a szegények pártján álltak, kubai hazafinak vallották magukat. Becsületes közéletet, kormányzatot akartak teremteni.

Elképzeléseik valóra váltásának lehetősége minőségileg megváltozott, amikor 1952. március 10-én, kihasználva a polgári kormányzat népszerűtlenségét, Fulgencio Batista tábornok katonai puccsal magához ragadta a hatalmat.

Való iga: a Népi Szocialista Párt, a kubai kommunisták pártja volt ekkor az első, amely nemcsak felismerte a veszélyt, hanem reális helyzetelemzésre épülő demokratikus forradalmi programmal lépett fel. Olyan programot adott a haladó erőknek, amely tartalmánál fogva alkalmas lehetett volna az ország összes demokratikus erőinek egységfrontba tömörítésére. A demokratikus összefogás ezen az elvi alapon mégsem valósult meg. Nemcsak azért, mert a kegyetlen diktatúra a legsúlyosabb csapást a kommunista mozgalomra mérte. A párt azért sem tudott a haladó erők vezérévé válni, mert nem rendelkezett ugyanolyan reális, az adott viszonyokhoz igazodó taktikával, gyakorlati politikával, mint ami az említett elvi állásfoglalásban tükröződött.

Így történhetett meg, hogy a forradalmi harc tényleges irányítása – fokozatosan, de egyértelműen – átment a fiatalokból álló csoport kezébe, amely csak „Mozgalom”-nak nevezte önmagát. A Mozgalom élén a hazájában ekkor már ismert fiatal ügyvéd, Fidel Castro állt. Szervezkedésükre ebben az időben sem a diktátor, sem az államapparátus egyéb szervei nem figyeltek fel.

A márciusi puccs után nem sokkal Fidel Castro – inkább csak erkölcsi meggondolásból, mint az eredményben bízva – beadvánnyal fordult előbb a havannai rendkívüli bírósághoz, majd az alkotmánybírósághoz. Ebben a diktátor-elnök törvényes felelősségre vonását követelte alkotmányértő tetteiért. Válasz természetesen nem érkezett.

A növekvő terror, a tömeges letartóztatások közepette eluralkodott a félelem légköre, megszűnt a legális harc lehetősége. Fidel Castro ismét a tanító (így is szokták emlegetni José Martí, a kubai történelem legnagyobb alakját) műveinek tanulmányozásába vetette magát. Mint cselekvése vezérfonalát tette magáévá Martí egyik megállapítását: „Az egyetlen eszköze annak, hogy a katonáktól megszabaduljunk, az, hogy magunk is katonák leszünk!” Fidel néhány megbízható társával fegyveres akció szervezésébe kezdett.

Amikor ennek a fegyveres megmozdulásnak az előzményeire próbál fényt deríteni a kutató, először is írásos dokumentumokat keres. De csakhamar meglepő tényre bukkan: dokumentumok nincsenek. Nincsenek, vagy legalábbis nem kerültek elő. Az a programtervezet, amit győzelem esetén a felkelők a rádióban kívántak felolvasni a forradalmi törvények első megfogalmazásaként, egyetlen példányban készült el, és elveszett. (Tartalmát Fidel híres védőbeszédéből ismerjük.) Ez is jelzi, valami szokatlan dolog történt, olyan körülmény, ami Lenin ismert szavait juttatja eszünkbe: „A történelem általában, a forradalmak története pedig különösen, mindig gazdagabb tartalmú, változatosabb, sokoldalúbb, elevenebb, ravaszabb, mint ahogy akár a leghaladóbb osztályok legjobb pártjai, legöntudatosabb élcsapatai képzelik.”

Lenin megállapítása bizvást a kubai forradalom egyik mottója is lehetne. Közismert, hogy e forradalom egész története bővelkedik az eredeti, váratlan, sőt „rendhagyó” megoldásokban, s nemegyszer éppen ezek vitték előre az ügyet.

Egyik legkézenfekvőbb „ravaszága” mindjárt a kezdetben, a „fogamzás” idején kifejezésre jutott. Történetesen abban, hogy alig több mint 150 fiatal szilárdan elhatározta: leszámolnak a törvénytelenséggel, a zsarnoksággal, forradalmat robbantanak ki. Amikor terveiket kovácsolták, sok mindent számításba vettek: csak a legmegbízhatóbbakat avatják be, a részleteket csak egy egészen szűk csoport ismerheti meg, hogy elkerüljék a „lebukást”. Kitervelték, hogyan lehet pénzt, fegyvert szerezni, megszervezni titokban a katonai kiképzést, hol érdemes végrehajtani a fegyveres akciót, hogyan kell biztosítani, hogy a támadás meglepetésként érje az ellenséget stb. Csak egyvalamiről „feledkeztek meg”: nem elemezték sokoldalúan az objektív körülményeket, a különböző társadalmi osztályok várható magatartását, az erőviszonyok összességét. Vagyis az kerülte el figyelmüket, ami az európai politikai iskolákon nevelkedett pártok számára az elsődleges lett volna.

A Mozgalom terve azonban egy szilárd meggyőződésre épült: a diktatúrát csak fegyveres erőszakkal lehet legyőzni. E megfontolásból kiindulva a vezetőség figyelme a technikai kivitelezésre, az ehhez szükséges feltételek megteremtésére irányult.

A tervre erősen rányomta bélyegét a résztvevők életkori sajátossága. A politikai tétlenség – mert megítélésük szerint a baloldali erők tehetetlenkedtek – elviselhetetlen, elfogadhatatlan volt számukra. Buzgott bennük a tenni akarás, a történelemformálás vágya. Azonnali cselekvésre ösztökölte őket a szabadságjogok sárba tiprása miatt érzett felháborodásuk. A vakmerőség, a veszélyek lebecsülése éppen úgy megmutatkozott tetteikben, mint a tapasztalatlanság.

A politikai pártok, az érett nemzedék történelmi és egyéni tapasztalatból ismerte a diktatórikus rezsimek erejét, szervezettségét, önvédelmi mechanizmusát. Ezek az erők – köztük a kommunisták is – számoltak a sikertelen akció következményeivel: úgy vélték, hogy a kudarc még nagyobb terrorhoz vezetne. A győzelem esélyét pedig oly csekélynek ítélték az adott helyzetben, hogy nem merték vállalni a kockázatot.

Az ifjakat azonban éppen az áldozatvállalás ösztökölte; felrázni, hatni akartak, nem törődve a rájuk leselkedő veszéllyel. S mivel nem találtak olyan politikai erőt, amely körül a fegyveres

akció terve testet ölthetett volna, maguk vették kézbe a dolgok irányítását. Halált megvető bátorsággal vállalkoztak a „forradalom gyújtószinórjának” szerepére. Meg voltak győződve arról, hogy csak így tudják megőrizni önbecsülésüket.

A Moncada-laktanya elleni felkelés története az érdeklődő hazai olvasó számára is hozzáférhető. Így felidézését e helyen elkerülhetjük. Fordítsunk inkább némi figyelmet arra, milyen eredményekhez vezethetett volna a laktanya elleni sikeres támadás, mi történhetett volna, ha a kezdet nem balsikert, hanem győzelmet hoz? Történelmi távlatból nézve kicsi a valószínűsége annak, hogy ez a győzelem akkor gyorsan elvezett volna a Batista-rendszer megdöntéséhez. Ennek sem belső, sem pedig külső feltételei nem voltak kedvezőek. Elég arra hivatkozni, hogy alig egy évvel később Guatemalában zsoldos intervenciós csapatokat vetettek be az amerikai imperialisták. S valószínű, hogy szükség esetén készek lettek volna tovább is elmenni, akár egy saját erővel végrehajtott katonai intervencióig is.

Amikor 1953. július 26-án a Mozgalom harcosai mindent egy lapra tettek fel, a kudarc magas százalékarányban valószínűsíthető volt. Sokan tekinthettek úgy erre a kísérletre, mint egy „kamikaze”-akcióra, amellyel a halni indulók csupán a túlélők lelkiismeretére hathatnak. Mégsem ez lett. Noha éveken keresztül kevesen gondolták volna, 1959-ben már milliós tömegek ünnepelték Havannában július 26-át, mint a végre győzelemre jutott, s diadalmasan előretörő forradalom korai nyitányát.

Mi történt Moncada után? Ez részint közismert, részint a legendák ködébe burkolózik. Tudjuk, hogy a diktátor örömmámorban ünnepelte a „dicső csatát”: hetven fiatal lemészárlását. Tudjuk, hogy valóságos „bűn” volt akkoriban fiatalnak, főleg diáknak lenni. Tudjuk, hogy a politikai pártok elhatárolták magukat a felkeléstől, bíralták kalandor módszereit; nem csak, mert valóban nem volt közük hozzá, hanem azért is, mert ezt az akciót is a repressziót fokozó „kihívásnak” tekintették. Tudjuk, hogy a felkelés valóban ürügy volt a még féktelenebb terrorra, minden haladó – vagy akár „gyanús” – személy ádáz üldözésére, kínzására, meggyilkolására. S tudjuk, hogy minden óvintézkedés ellenére kiszivárgott a Moncada elleni akció hiteles története, a fiatalok pere; Fidel Castro történelmi jelentőségű védőbeszéde pedig illegálisan terjedni kezdett. A többire – hogy kikhez jutottak el és milyen hatást keltettek e hírek, információk – inkább csak következtetni tudunk. Sokakat biztosan mélyen elgondolkoztatott, rokonszenvet, elismerést válthatott ki. De ennek közvetlen mozgósító hatását nem szabad túlértékelni. Már csak ezért sem, mert a Pinos-szigeten raboskodó fiatalok győzelmi esélye akkor nagyon csekélynek tűnt. Maga a diktátor is oly kevéssé tartott tőlük, olyannyira hitte, hogy örökre elment a kedvük a „forradalmasditól”, hogy – bár a tömegek nyomására – két esztendő után szabadon engedte őket, külföldre távozhattak. Az egyetlen számottevő tény, amit tudunk, hogy ez idő tájt – nagyrészt a moncadisták példája nyomán – a harci hagyományairól híres havannai egyetemen új lendületet vett a szervezkedés, megalakult a Forradalmi Direktórium. De, amint Robert Merle is írja, „ez a tűz több füstöt vetett, mint lángot”.

S mi történt az emigrációban? Mihez kezdtek a külföldön immár szabadon szervezkedő Mozgalom vezetői?

Aligha ítélné formálisnak, hogy a Moncada elleni akcióra emlékezve névváltoztatásra határozták el magukat: a továbbiakban mint Július 26. Mozgalom működött a fiatalokból álló szervezkedés.

Most – talán – nem annyira nullpontról indultak el, mint három évvel korábban. De tervük csaknem olyan elszigetelt vállalkozásnak tűnt, mint az első. Egyedül az újonnan született Forradalmi Direktóriummal kötöttek együttműködési megállapodást 1956-ban, Mexikóban. S

újra kezdődött minden: a pénzszerzés, a fegyvervásárlás, a kiképzés megszervezése, a hazatérés feltételeinek megteremtése.

A második kísérletre a felkészülés kétségtelenül alaposabb volt, mint az elsőre. Modernebb fegyvereket vásárolhattak. Mexikóban a gerillaharcot kiválóan ismerő, korábban a spanyol köztársasági erők oldalán hivatásos katonai szolgálatot teljesítő tiszt képezte ki az újabb harcra készülő ifjakat, aki nemcsak a fegyverforgatás fortélyaira, bombagyártásra és robbanóanyagok felhasználására stb. tanította meg őket, hanem a gerillaharcmodor stratégiai és taktikai elemeire is. A kemény, fokozatosan emelt adagú edzések pedig fokozták teherbírásukat, fizikai ellenálló-képességüket; megismerkedtek a hegyvidéki életfeltételekkel, s korábban nem ismert szintre fejlődött a harcosok fegyelme, túróképessége. De ennél is többről volt szó. Megítélésem szerint ugyanilyen fontos, hogy e kiképzés során kezdett átalakulni az ifjú harcosok elvont idealista etikája egy olyan magasrendű forradalmi etikává, amellyel immár nemcsak hősieken meghalni, hanem győzni is lehet.

Miről is volt szó? Kiképző mesterük, Bayo tábornok visszaemlékezése szerint ekkoriban maga Fidel sem volt mentes – hát még társai! – a középkori lovagi etika, a „becsület” elvont idealizmusától. A mesterüket hallgató harcosok kezdetben ugyancsak berzenkedtek a gerillataktika befogadása ellen, amelynek alapelve: csapj le az ellenség reguláris hadseregének leggyengébb pontjára, marj bele, aztán tűnj el, mielőbb feleszmél. Szívesebben hallgattak volna előadást arról, hogyan kell pergőtűzben rohamozni, közelharcban állni az ellenség csapásait. „Becsületes harcban”, szemtől szembe, ember ember ellen harcoltak volna inkább, mert – mint mondták – a lesből támadás, az „övon alul ütés” nem illik eszményeik tisztaságához, történelmi igazukhoz. Márpedig ezzel az a 82 harcos, aki végül a „Grammá”-ra száll, eleve öngyilkosságra ítélte volna magát, hiszen a diktatúra nagy létszámú, jól felfegyverzett, kiképzett reguláris hadseregével került szembe, amelyet ráadásul nagy tapasztalattal rendelkező amerikai tanácsadók irányítottak. Hosszú hetek vitái után ismerték fel végül is, hogy a becsület nem az oktan – bár „tetszetős” – önfeláldozást követeli tőlük, hanem azt, hogy legjobb tudásuk szerint vigyék előre az ügyet, amire felesküdték: hazájuk felszabadítását.

Végre eljött a napja, hogy újra meggyűjtsák a három éve eltiport „gyűjtőzsinórt”. 1956. november 25-én indult el útjára a „Granma”. Szinte jelképesen, ugyanúgy tértek haza a forradalmárok, mint 61 évvel korábban José Martí. Fidel Castrót és társait azonban nem várta jól előkészített terep, mozgósított, csak jelszóra váró függetlenségi hadsereg, mint 1895-ben Martit és Gómezt, a felszabadító háború akkori vezéreit. Most csak a Mozgalom maroknyi csoportjára számíthattak: ezek feladata az volt, hogy a „Granma” tervezett érkezésekor fegyveres akciót kezdjenek Santiago de Cubában. A hadsereg pár órányi megzavarodása – tervezték – elég ahhoz, hogy a Mexikóból érkezők észrevétlenül partra szálljanak valahol Orientében, s bevegyék magukat a Sierra Maestra dús növényzetű csúcsai közé.

Csaknem olyan, mindent egy lapra tevő „kalandor” akciónak tűnt hát ez is, mint a Moncada elleni támadás: csak mindenre elszánt, eszméjükhöz minden áron hű fiatalok vállalhatták. Hiszen a „Granma” könnyű jacht: a tengeri átkelés időtartamát optimális körülmények között sem lehetett volna kiszámítani. Egy kétezer kilométeres úton sok minden közbejöhet. Támadtak is váratlan akadályok. Miután a hajó elindult, a fedélzetén levők, rádióval nem rendelkezvén, nem értesíthették a santiagóiakat a felmerült nehézségekről. Arról, hogy a megengedett utasszám hatszorosával s a fegyverekkel túlterhelt hajó lassúbb a tervezettnél, s hogy viharba került. Két napot késett: eleget ahhoz, hogy a diktátor hadserege leverje a santiagói akciót, s a „Granmá”-t is éber figyelemmel várja a mozgósított Orientében.

Ismét csaknem végzetes csapás érte a Mozgalmat. A rendelkezéseimre álló források ellentmondásosak ugyan abban a kérdésben, hányan pusztultak el Santiagóban, valamint a „Granma” utasai közül a partraszállás és az első fegyveres ütközet során. De megerősítik, hogy maroknyi, egy tucat körüli létszámú volt az a csoport, amely a második szörnyű vereség után partra szállók közül feljutott a Sierrába, és úgy döntött: harmadszor is újrakezdi, jóformán fegyverek nélkül, fizikailag legyengülve, a világtól elvágva, fejevadász zsoldosok gyűrűjében...

Harmadik próbára indultak hát, mint a mesékben... De ez a „próba” pontosan két évig tartott. Sokáig – hónapokig – egy-két tucat ifjúból állt a majdani Felkelő Hadsereg. Egyetlen akkori szövetségesüket, a havannai diákok Forradalmi Direktóriumát megtizedelte a diktatúra 1957. márciusában, az elnöki palota elleni sikertelen támadás után. Fidel és társai a Sierra legjárhatatlanabb zugaiban rejtőztek, s ekkor még csak ritkán léptek kapcsolatba az ezen a vidéken élő falusi szegényekkel. A parasztok többsége akikkel e meglehetősen néptelen tájon néha találkoztak, egy s másban segítette őket. De valószínűleg nem azért, mert komolyan hitték, hogy a forradalmárok végleg megszabadítják őket az önkényeskedő katonáktól, a szegényparaszti nyomorúságtól. Inkább azért, mert ezeket az ifjakat a gyűlöletes hadsereg üldözte; azért mert ők voltak az első városiak, aki tisztelettel beszéltek a paraszttal; mert a függetlenségi háború óta ők voltak az első kubaiak, akik – bár fegyver volt a kezükben – nem raboltak, nem erőszakoskodtak, hanem vásároltak tőlük.

Hónapokba telt, amíg a kis csoport erőt gyűjtött, egyre aktívabban kezdett tevékenykedni. Utánpótlást kaptak a városból, kiépítették bázisaikat, s egy-egy sikeres rajtaütés után gyarapodott fegyverzetük. Kezdett elterjedni hírük a hegyvidék helyőrségeiben. Parasztfiatalok csatlakoztak hozzájuk, akik a gerillák között ismerték fel, hogy nem örök rend a nyomorúság, amelyben apáik és ők is éltek, rádöbbenek, hogy lehet változtatni ezen. Időbe telt, amíg a Batista-rezsim hírzárlatán átszivárgott létezésük, sikeres harcuk híre a kubai lakossághoz. Elszántságuk lassan-lassan kezdte halvány reménnyel eltölteni az embereket. S csaknem egy esztendő telt el partraszállásuk óta, amikor az ország diktatúraellenes erői kezdték tudomásul venni az elszánt kis csapat elpusztíthatatlanságát, s kezdték komolyan venni a „rendhagyó”, minden korábbi tapasztalatuknak ellentmondó forradalmi erőt. A gerillaharcosok komoly szövetségeseiket találtak, akik segítettek az élelmiszer-utánpótlás, a propaganda megszervezésében, akik új harcosokat küldtek a Sierrába, gerillacsapatokat szervezetek koordinálni.

A mérhető eredmények mégis lassan jöttek. A vezérkar belátta, hogy a diktatúra feletti győzelmet nem lehet kivívni a fővárostól ezer kilométerre fekvő Sierra Maestra hegyeiben sikeresen vívott gerillaakciókkal. Ennél többre, sokoldalúbb harcra van szükség. E felismerés vezetett el az 1958 áprilisára tervezett általános sztrájk megszervezéséhez. Ez azonban kudarccal végződött. Rá kellett döbbsen: egészen más dolog a nagyvárosokban, az ellenség gyűrűjében, a kormány irányítása alá került szakszervezeti mozgalom létezése mellett milliókat csatasorba állítani, mint a hegyekben fegyveres csapást mérni a zsoldosok kisebb-nagyobb egységeire.

Az „elemzésre”, a tanulságok levonására nem sok idő maradt. Batista – kihasználva az általános sztrájk kudarcát – nagy katonai offenzívát indított a gerillamozgalom teljes felszámolására. Ez azonban összeomlott. Bebizonyosodott, hogy Oriente tartomány hegyvidékén a gerillák verhetetlenek. Közben azonban valamilyen, eleinte alig észrevehető, gyökeres változás kezdődött el a kubai népben is. Mintha csak a gerillák iránti érdeklődés, bizalom növekedett volna. Kifejezésre jutott ez abban, hogy egyre több ifjú, közöttük sok kommunista hagyta el a várost, s kereste meg a gerillákat, csatlakozott hozzájuk. Ebben az

időben már létrejött a hivatalos kapcsolat is a Népi Szocialista Párt és a Július 26. Mozgalom között. Az együttműködés, a harci koordináció egyre fokozódott. Maga a párt is szervezett az ország különböző részein sikeresen tevékenykedő fegyveres harci csoportokat.

A kormányzat is érezte, hogy a tömegek passzív szembenállása megváltozóban van. Politikai manőverre szánta hát el magát. Batista 1958 októberére választásokat írt ki: így kívánt törvényes látszatot adni antidemokratikus, nép- és nemzetellenes rendszerének. De a választás nem hozta meg azt az eredményt, amit szervezői vártak. A baloldali erők bojkottja az ország nagy részén sikerrel járt. Jelentősebb tömegek csak ott szavaztak, ahol a nyílt erőszak miatt nem volt más lehetőség.

Különben is, akkorra már kibontakozott a Felkelő Hadsereg döntő offenzívája. Camilo Cienfuegos és Ernesto Che Guevara irányítása alatt két „hadoszlop” augusztusban elindult a távoli Sierra Maestrából nyugat felé, és októberben már az ország középső részén tevékenykedtek.

A győzelemre még néhány hónapot várni kellett. A milliók látványos ünnepélyes és egyben harcos csatlakozása csak 1959 januárjában következett be. Ennek mélyebb okai vannak. E rövid bevezető keretében a legfontosabbakról mindenképpen szólni kell.

A kubai forradalom egyik legfigyelemreméltóbb és alighanem egyik legkidolgozatlanabb elméleti kérdése a következő: mi volt a természete, milyensége annak a strukturális válságnak, amelyből ez a forradalom kinőtt.

Az meglehetősen közismert – és már a forradalom győzelme idején is sokan hangoztatták –, hogy a kubai körülmények számos lényeges vonatkozásban eltértek mind az első, mind a második világháború után kibontakozott európai forradalmi válságtól.

A forradalom előtti kubai viszonyok jellemzésére az elmaradottságot, a félgymati függést és a gazdasági-társadalmi struktúra deformált jellegét szokták hangsúlyozni. Az ország korabeli helyzetét általában a következőkkel írhatjuk le:

1. Teljesen függött az észak-amerikai imperializmustól, amely a latin-amerikai országok közül elsősorban Kubát „amerikanizálta”. Az amerikai nagyvállalatok kezében voltak a gazdaság kulcspozíciói. Ezek révén sokoldalú kereskedelmi-pénzügyi és különösen technikai függésbe kényszerítette az országot. Kuba exportjának tartósan 60 százaléka, importjának 75-80 százaléka az Egyesült Államokkal bonyolódott le. A gépi berendezések 95 százaléka amerikai eredetű volt. A tömegtájékoztatási eszközök, könyvkiadó vállalatok, kulturális-szórakoztató intézmények jelentős része amerikai tulajdonban volt, vagy legalábbis amerikai szellemi termékeket közvetített. A mindenkorai amerikai nagykövet valóságos helytartóként tevékenykedett: ha kellett, kormányok megdöntését szervezte meg, az amerikai érdekeknek megfelelő politikusokat juttatott hatalomra. Ilyenformán az Egyesült Államok teljességgel kézben tartotta az ország kormányzatát, rákényszerítette eszméit, elérte – különösen a városi lakosság körében – az észak-amerikai életforma majmolását.

2. A tartósan fennmaradó gymati, majd télgyarmati viszonyok következtében az 1950-es évek végén a gazdaság vezető ágazata változatlanul a mezőgazdaság, a legfontosabb iparág pedig a cukoripar volt. Az ipar „A” szektora teljesen hiányzott.

3. A mezőgazdaságban uralkodó szerepet töltött be a latifundium és a külföldiek tulajdonában levő ültetvényes gazdaság. A nagy termőterületek, a legjobb minőségű földek a nagybirtokosok tulajdonában voltak. Ugyanakkor a mezőgazdaságban elterjedt volt a részes művelés, a különféle bérleti formák rendszere, amely a függés és a kizsákmányolás sajátos formáit hívta életre.

4. Kuba monoexportáló gazdasága természeténél fogva nyílt gazdaság volt. Az egy főre jutó évi 330 dollár nemzeti jövedelem megtermeléséhez magas, ennek mintegy egyharmad részét jelentős külkereskedelmi forgalom kellett.

5. A függő viszony és az iparosodás elhúzódása miatt állandósult a rendelkezésre álló munkaerő alacsony kihasználási foka. A munkanélküliek száma elérte a hatszázezret, az össznépesség közül 10 százalékát.

6. 1952-től Kubában fasiszta jellegű zsarnoki hatalom volt uralmon. Noha a polgári demokráciának Kubában nem voltak mély gyökerei, az 1940. évi alkotmány – korábban az egyik leghaladóbb latin-amerikai alkotmány- hatályon kívül helyezése, a törvénytelenések állandósulása állandó feszültség, forrása lett.

A fenti pontok híven bemutatják a kubai gazdasági-politikai fejlődés egyes lényes komponenseit. Nem adnak magyarázatot arra, miként éleződtek ki az e viszonyokban rejlő ellentmondások, strukturális feszültségek, s miért vezettek el a forradalom szükségességéhez. Pedig e kérdésre mindenképpen meg kell kísérelnünk választ adni.

A forradalmi válságot jellemző klasszikus lenini meghatározás nem minden elemét, összetevőjét fedezhetjük fel Kubában az 1950-es évek végén. Ez kétségtelen. De az is igaz, hogy ha nem a tétel betűihez, hanem Lenin szelleméhez ragaszkodva közelítjük meg az eseményeket, kulcsot kapunk a történetek megértéséhez. Ehhez – remélhetőleg – a további fejtegetések kellő bizonyítékot fognak nyújtani, noha a konkrét történelmi kutatás hazai és nemzetközi lemaradása miatt még számos lényeges elem és folyamat nem világítható meg pontosan.

Ha a kubai forradalom, a strukturális válság kiéleződésének okait keressük, ennek közvetlen előzményeit az 1952-es cukorválsággal kell összefüggésbe hoznunk. Batista kormánya megpróbált a válság felszámolása érdekében egy, a gazdaság diverzifikálásra irányuló politikát kialakítani. A felszínen jelentkező számos részeredmény ellenére azonban a globális következmények visszaütöttek. Az alkalmazott gazdasági manőverek ideig-óráig elodázták az igazi döntéseket, sőt a gazdasági válságot is. Ennek tudható be, hogy – noha a Batista-politika tovább élezte a strukturális feszültségeket, s mind szélesebb körben nyilvánvaló lett, hogy ez a politika csődbe viszi az országot – a forradalmi helyzet kibontakozását Kubában nem lehet kapcsolatba hozni valamiféle nyílt gazdasági válsággal, a termelés nagyméretű visszaesésével. Mi több: ha pusztán az alapmutatókat – a nemzeti jövedelem alakulását, az egy főre jutó ipari és mezőgazdasági termelés növekedését stb. – vizsgáljuk, meglepő kép tárul elénk. A Batista-diktatúra idején az említett területeken határozott előrelépés tapasztalható.

Hogy e bonyolult, nem egy vonatkozásban ellentmondásos folyamat világosabbá váljon, s megmutatkozzon sajátos természete, néhány jellemző adatra irányítjuk a figyelmet, anélkül, hogy a részletekben elmélyednénk.

1953 és 1957 között Kubában a gyáripari termelés 27 százalékkal nőtt. Ugyanebben az időszakban az elektromos energia- és gázfogyasztás 47,6 százalékkal emelkedett. Még figyelemreméltóbb a nyersanyag-kitermelés fokozódása: a kubai ásványanyagexport az 1950. évi 12,5 millió pesóról 1957-re 49,6 millió pesóra emelkedett. Figyelmet érdemel az építkezési kedv fokozódása is. A Kubai Nemzeti Bank befejezett építkezésekre vonatkozó becslése szerint a növekedés a következő: 1950 = 62,7; 1951 = 76,2; 1952 = 68,5; 1953 = 70,5; 1954 = 91,7; 1955 = 83,3; 1956 = 94,9; 1957 = 99,9 millió peso.

A cukortermelés kivételével ez a növekedési folyamat ment végbe a mezőgazdaságban is. Különösen a kávé-, a rizs- és a dohánytermelés emelkedett, főként a kormány ösztönző politikája eredményeként – ezekben az években ugyanis erőteljesen serkentették a beruházásokat. A magánbankoktól származó évi hitelek az 1951-es 356 millió pesóról 1957-

re 566 millióra nőttek. Közben jelentősen növekedtek a Nemzeti Bank által finanszírozott közköltségek is. Íme a tendencia: a költségvetési deficithez való hozzájárulás összege 1953-ban 40, 1955-ben 80, 1957-ben 150 millió peso volt. Ez utóbbi esztendőben az állami szervek 138,4 millió pesót folyósítottak a vállalkozóknak.

A fejlesztést ösztönző politika – mint látjuk – alkalmas volt néhány látványos eredmény elérésére. Csakhogy a kubai gazdaság problémái mélyrehatóbbak voltak. A fejlesztések ellenére a hagyományos cukorszektor változatlanul kulcságazat maradt. S a nehézségek itt jelentkeztek a legsúlyosabban. E nehézségek reális érzékeltetéséhez néhány fontos összefüggésre rá kell irányítanunk a figyelmet.

Huzamos idő óta a cukoripar volt a fő deviza kitermelő ágazat Kubában. Az 1950-es években a cukor részesedése az összexportban 80-85 százalék körül mozgott. Az 1950-es évek elején azonban kritikus helyzet állt elő. A koreai háború idején gyorsan nőtt a termelés és a világpiaci ár is. 1951-ben 5,6 millió tonna cukrot termeltek Kubában, összesen 730 millió peso értékben. (A pesót és a dollárt azonos szinten jegyezték.) A következő évben rekordtermelést, 7,1 millió tonnát értek el. Közben azonban megváltozott a világpiaci helyzet, rohamosan csökkent a cukor iránti kereslet. 1952 decemberében feleannyit fizettek a cukorért, mint egy évvel korábban. A következő években mind a termelés (két, két és fél millió tonnával termeltek kevesebbet), mind a cukorból származó bevétel csökkent: az 1950-es rekordbevétel (730 millió peso) után évi 460-500 millió között mozgott.

Noha számos területen figyelemre méltó előrehaladás volt, a vezető ágazat, a cukoripar tehát súlyos betegségben szenvedett. Ennek a kereskedelmi mérlegre gyakorolt hatása mellett más következménye is volt, erről is meg kell majd emlékezni. Most fontosabb azonban szemügyre venni a fejlesztést ösztönző politika egy olyan elemét, amely egy ideig – éppen ezekben az években – rejtve maradt a tömegek előtt, később azonban az egyik legfontosabb mozgósító, forradalmasító tényező lett.

A Batista-kormány által erőltetett beruházási politika a legközvetlenebbül a kormánytisztviselőknek hajtott nagy hasznot. Viharos gyorsasággal erősödött meg az úrgazdagok egy rétege, a spekuláns-bürokratikus tőke, amely gátlástalanul érvényesítette politikai hatalmát a gazdasági életben.

A módszer egyszerű és cinikus volt. Az állami hitelszervek nagy mennyiségű kölcsönt folyósítottak a jóváhagyott ipari beruházások kivitelezésére. A „befektetők” könyveiket túlzott ármegállapítással vezették, s már ezzel is igen jövedelmező műveleteket hajtottak végre. Számukra a legkisebb jelentősége magának a vállalkozásnak volt. Miután a vállalatot beindították, nem aggódtak a negatív mérleg miatt, mivel csőd esetén az állam lefoglalta. A korrupt állami tisztviselők segítségével így folyt a verseny a tisztességtelen jövedelemért. Így azután a hivatalosan feltüntetett adatokban sok volt a fiktív eredmény. Vagyis az ország helyzete súlyosabb volt, mint amit a hivatalos adatok tükröztek. De ez is csak egy idő után vált nyilvánvalóvá.

A hatalmat kézben tartó spekuláns tőke – hogy fennmaradhasson – minden korábbinál kedvezőbb feltételeket teremtett az amerikai behatolásnak. Most vált csak igazán „amerikai paradicsommá” a szigetország. 1959-re az észak-amerikai tőkebefektetések összege elérte a 1100 millió dollárt Kubában. Nincsenek hiteles adataink az amerikai vállalatok kubai profitjáról. Tevékenységük következményeire, a hazai oligarchiával és kormányzattal való összefonódottságuk „eredményességére” azonban következtetni lehet az ismert tényekből. Noha Kuba kereskedelmi mérlege fél évszázadon keresztül negatív volt az Egyesült Államokkal szemben ezt hosszú időn keresztül ellensúlyozta a világ többi részével folytatott kereskedelem aktívuma. Az 1950-es években változott a kép. A máshonnan szerzett nyereség

már nem tudta ellensúlyozni az Egyesült Államokkal kapcsolatos veszteséget. A fizetési mérleg negatív szaldója 1952-ben 15, 1954-ben 83,6, 1955-ben 111, 1957-ben 136 millió dollárra rúgott. A zsarnokság hét év alatt eltékozolta Kuba nemzetközi pénztartalékait; a veszteség több mint 500 millió dollár volt. Ugyanakkor az állami költségvetési deficit és a deficités finanszírozás növelte Kuba államadósságait. Ez 1958-ra elérte a 788 milliót.

A gazdasági válság elemei tehát – mint látható – együtt voltak, de a válság látványos megjelenése elhúzódott. S mivel az észak-amerikai tőkével való összefonódás megakadályozta a csőd formális bekövetkezését, Kuba még inkább a nyereszkesedés korlátlan terepévé vált. A tényleges függés fokozódása a függés külsődleges jegyeinek szaporodásában is megfigyelhető volt. Érthető tehát, hogy nőttön-nőtt a tömegek felháborodása. A kormányzat erre a terror fokozásával, végső soron 20 000 ember meggyilkolásával válaszolt.

Közben egyre nagyobbak lettek a szociális feszültségek. A spekuláció, egyes ágazatok fejlődése, a turistaipar fellendülése bizonyos dolgozó rétegek helyzetének javulását eredményezte. A többség számára azonban megmaradt a tradicionális nyomor, s e mind elviselhetetlenebbé vált. Sokan reménytelennek látták a helyzetet. Erőteljesen hatott az emberek tudatára az is, hogy a fényűzés mind több látható, sértő jegye jelent meg körülöttük. Egyre többen érezték: cselekedniük kell. Miközben kiéleződtek az ellentétek az uralkodó osztályok és a dolgozók között, mind nyilvánvalóbbá vált, hogy az ország csődbe került. Ennek felismerése során az is tudatosult, hogy tisztességes, a nemzeti érdekeket védő, valóságos fejlődést hozó politikára, kormányzatra van szükség.

Ez az öntudatra ébredés, amely a nagy tömegek részéről egyelőre passzív szembenállásban fejeződött ki, szerencsésen találkozott a forradalom nemzetközi feltételeinek kedvezőbbé válásával. 1958 Latin-Amerikában is gyökeresen különbözött 1954-től, amikor az amerikai imperialisták még viszonylag könnyen leszámolhattak a guatemalai forradalmi kísérlettel.

1958 elején a venezuelai nép elzavarta a gyűlölt diktátort; sokat ígérő demokratikus kibontakozás vette kezdetét. Ebben az esztendőben került sor Nixon, az Egyesült Államok akkori alelnöke dél-amerikai körutazására. Körútja tíz országból kilencben a jenki ellenes érzelmek tömeges kinyilvánításához vezetett. Számos országban a korábbinak többszörösére növekedett a sztrájkoló munkások száma. A demokratikus erők egymáshoz való közeledésének jelei csaknem minden latin-amerikai országban megfigyelhetők voltak.

Már az elmondottak is meglepetést, sok-sok fejtörést okoztak az amerikai politikusoknak, s mindenesetre óvatosságra készítették őket a kubai kérdésben. Ezért szüntették meg hivatalosan Batista katonai támogatását.

Az Egyesült Államok körültekintő, mértéktartó magatartását egyéb tényezők is befolyásolták. Ezek közé tartozott a gyarmati felszabadító harc általános fellendülése, a szocialista országok dinamikus fejlődése és az általuk elért külpolitikai sikerek. Külön figyelmet érdemel ebben az összefüggésben is azaz eredmény, ami a szovjet hadászati fegyverek fejlesztése kapcsán éppen ez idő tájt vált nyilvánvalóvá. Az 1957 októberében felbocsátott első szputnyik bizonyossá tette, hogy megszűnt az Egyesült Államok sebezhetetlensége: egy esetleges háborúban a szovjet interkontinentális rakéták amerikai célpontokat bombázhatnak. Ennek tudatosulása helyenként hisztérikus megnyilvánulásokat eredményezett a nyugati világban. S mind többen kezdték megfogalmazni a kérdést: hogyan következhetett be egy ilyen váratlan fordulat? Szakértők népes csoportja kezdte tanulmányozni a szovjet fejlődés tapasztalatait: nemcsak a gazdaságot, hanem az oktatást, a tudományos kutatást stb. is különös gonddal kezdték vizsgálni. Ekkoriban tehát az amerikaiak politikai érdeklődésének középpontjában a Szovjetunió állott, s hozzá képest minden más eltörpült. Az amerikai külpolitika ártértékelése kezdődött meg tehát. Az ilyen „váltás” – mint ismeretes – általában bizonytalansági

tényezőket visz be a döntési gyakorlatba. Különösen jól megfigyelhető volt ez Kuba vonatkozásában.

Az amerikai „türelemnek” Kubával kapcsolatban volt még egy különleges oka is. Kubai pozícióikat biztosnak látták. Nem féltek a felkelőktől. Elsősorban azért nem, mert – mint ennek nemegyszer hangot is adtak – a felkelő hadsereg élén „jobb módú családok” gyermekei álltak, akikkel legalábbis az amerikaiak így gondolták, előbb-utóbb könnyű lesz megegyezni. Egyszóval ekkoriban nem ítélték veszélyesnek a diktatúra elleni fegyveres harcot, nem láttak a maguk számára „végvesélyt” abban, ha a felkelés győzelemmel végződik.

Az említett tényezők, a sajátos formában érlelődő forradalmi helyzet, az egészében igen kedvező nemzetközi feltételrendszer igen nagy mértékben megnövelte az egyes gazdagabb harci tapasztalatokkal rendelkező Felkelő Hadsereg győzelmi esélyét. 1958 decemberében már nyilvánvaló volt, hogy a diktatúra nem sokáig tarthatja magát. Mára a zsoldoshadsereg vezérkara is kapcsolatot keresett a felkelőkkel.

I. A demokratikus népforgadalom győzelme és megszilárdulása (1959-1961)

Január elseje a Kubai Köztársaság legnagyobb nemzeti ünnepe. Ez az ünnep a forradalom győzelmére, 1959. január elsejére emlékeztet. 1959. január 1-jén azonban még senki sem tudta, hogy bekövetkezett a várva várt győzelem. Az adott történelmi pillanatban még túl kuszának tűnt a helyzet.

Havannától több mint ezer kilométerre, a távoli Sierra Maestrában, a Felkelő Hadsereg főhadiszállásán csaknem úgy kezdődött aznap is a reggel, mint máskor. A tábor lakói úgy hat óra tájban kezdtek ébredezni. Nem sokkal később találkoztak a főparancsnokkal, Fidel Castróval, aki szemrehányással fogadta őket. Éjjel nem egy felkelő sortűzzel köszöntötte az új esztendő. Fidel félálomban meghallotta, s így bírálta a „bűnösöket”: „Csökkenteni fogom a pazarlók töltenyfejadagját! Még egy ilyen vigadalom, és itt állok lőszer nélkül. Akkor pedig nem mi ünneplünk holnap.”

Szavai nem a már bekövetkezett győzelem felismerésére engednek következtetni. S nem ezt tükrözi az a beszélgetés sem, amely kisebb megszakításokkal a következő órákban zajlott itt le. Mert történt ezen a reggelen valami nagyon emlékezetes, rendkívül tanulságos dolog. Gyors egymásutánban érkeztek a Sierrába is az egymásnak ellentmondó havannai és külföldi rádióhírek: „A Columbia táborban [ez volt a zsoldoshadsereg legnagyobb laktanyája] nagy jelentőségű gyűlés kezdődött”; „Batista elmenekült”; „Batista egy katonai juntára ruházta át a hatalmat”.

A feszültség egyre nőtt a forradalmi erők főhadiszállásán. Mindenki Fidelt figyelte: az új helyzet értelmezését tőle várták. Ő egy ideig szótlanul hallgatta a közleményeket, majd emelkedett hangon csak ennyit mondott: „ez gyáva árulás. Nem erről volt szó. Megígérte, hogy letartóztatja Batistát!... Árulás! El akarják sikkasztani a forradalmat...” Ezekből a szavakból kezdtek megérteni a jelenlevők, hogy mi lehetett a tartalma annak a megbeszélésnek, amit néhány nappal korábban folytatott Fidel négyszemközt Cantillo tábornokkal, a zsoldoshadsereg főparancsnokával. Most azonban nem „illett” kérdezni. S nem is volt rá lehetőség. Fidel, a forradalom vezére magyarázatás helyett intézkedett. Kérte a parancsnokokat, s közölte velük, hogy a legcsekélyebb késedelem nélkül ostrom alá kell venni Santiago de Cubát, a tartomány fővárosát. Pontos utasítást adott az egyes egységek vezetőinek, majd félrehúzódott, és jegyzetfüzetébe írni kezdett. Alig fél óra múlva csendet kért, felolvasta a Kuba népéhez intézett, sebtében összeállított felhívás szövegét, amit minden jelenlevő jóváhagyott. Ezt követően magnetofonra mondta a szöveget, és néhány perc múlva a Felkelő Rádió adásában az egész ország hallgatta.

Ebbe az egyetlen órába nagyon sok minden sűrűsödött össze. Egyértelműen megmutatkozott Fidelnek az a rendkívüli képessége, hogy gyorsan eligazodik a bonyolult helyzetekben, meg tudja találni a legcélszerűbb megoldást, s meri vállalni a rendkívüli döntéssel járó felelősséget. Ki tudja, ismerte-e már akkoriban Lenin figyelmeztetését, aki így írt: „Forradalom idején mindig vannak olyan pillanatok, amikor az ellenfél elveszti a fejét, és ha ilyen pillanatokban rontunk rá, akkor könnyen győzelmet arathatunk”. Valószínűbb, hogy Fidel önmagától jött erre rá, megértette az ellenség soraiban eluralkodó zavar lényegét. Nemcsak azt, hogy Batista és legközvetlenebb bűntársai megijedtek és menekülnek. S nem

csak az újonnan kinevezett junta és személyesen Cantillo tábornok próbálkozásának ellentmondásosságát fogta fel, azt, hogy most megkísérlik megmenteni a diktátor nélkül maradt diktatúrát. Fidel „ráérezte” arra is, hogy a zsoldosok megunták a bizonytalanságot, s nem akarnak értelmetlen áldozatokat hozni; vagyis, hogy az egész régi fegyveres szervezet szétesőben van. S megérezte: nem szabad időt adni újjászervezéséhez. Egyszóval tudta, hogy most egyértelműen, forradalmi módon kell cselekedni. Még hozzá úgy, hogy parancsa ne csak a Felkelő Hadsereg számára legyen parancs, hanem útmutatást adjon a tömegeknek is. S a forradalom vezére így cselekedett.

Éppen ezért senki számára nem lehet közömbös e dokumentum, e „sebtében” megírt felhívás, aki érdeklődik a kubai forradalom iránt. Mit tartalmaz hát ez a szöveg, amelynek terjedelme alig két gépelt oldal, s mégis minden benne van, ami a forradalmi cselekvéshez szükséges?

„Bármilyen hírek érkezzenek is a fővárosból, csapataink egyetlen pillanatra sem hagyhatják abba a tüzelést.

Fegyveres erőinknek kötelességük folytatni a hadműveleteket az ellenség ellen valamennyi harcoló szakaszon.

Csupán azokkal a helyőrségekkel szabad bárkinek is tárgyalásokba bocsátkoznia, amelyek kinyilvánítják megadási szándékukat.

A jelek szerint a fővárosban államcsíny zajlott le. De hogy ez az esemény milyen körülmények között ment végbe, nem ismeretes a Felkelő Hadsereg előtt.

A nap legyen éber, és kizárólag a főparancsnokság utasításaira hallgasson.

Az utóbbi hetek folyamán elszenvedett megsemmisítő vereségek következtében a diktatúra összeomlott, ám ez még nem jelenti azt, hogy a forradalom már diadalmaskodott.

A harci cselekmények mindaddig változatlanul folytatódnak, amíg kifejezett utasítás nem érkezik a főparancsnokságtól. Ilyen utasítás pedig csak abban az esetben hangzik majd el, ha a fővárosban fellázadt katonai elemek feltétel nélkül a forradalmi főparancsnokság parancsai alá rendelik magukat.

Forradalmat IGEN, katonai puccsot SOHA!

Katonai puccsot a nép és a forradalom háta mögött: HOHA, mert az csak arra volna jó, hogy megnyújtsa a háborús állapotot!

Államcsínyt azért, hogy Batista és a főbűnösök megszökhessenek, SOHA, mert ez csak arra volna jó, hogy megnyújtsa a háborús állapotot!

Államcsínyt, egyetértésben Batistával – SOHA; ez is csak arra volna jó, hogy megnyújtsa a háborús állapotot!

Elsikkasztani a néptől a győzelmet – SOHA; mert ez csak arra volna jó, hogy megnyújtsa a háborút – mindaddig, amíg a nép elsőprő győzelmet nem aratna!

Hétesztendei küzdelem után a nép demokratikus győzelmének teljesnek kell lennie, hogy soha többé ne ismétlődhessek meg hazánkban még egy március 10.! [1952. március 10-én hajtotta végre Batista az államcsínyt – a szerző.]

Senki ne tűrje el, hogy megtévesszék vagy becsapják!

A nép és különösen a köztársaság valamennyi dolgozója kísérje állandó figyelemmel a Felkelő Rádió adásait, valamint a legsürgősebben készüljön fel minden egyes

munkahelyen az általános sztrájkra, hogy amennyiben erre szükség lesz, és megkapja erre nézve az utasítást azonnal elkezdhesse, hogy bármiféle ellenforradalmi államcsínykísérletet megghiúsíthasson.

A népnek és a Felkelő Hadseregnek egységesebbnek és szilárdabbnak kell lennie, mint bármikor, hogy ne ragadassák el tőlük az oly sok véráldozat árán kivívott győzelmet!

Fidel Castro főparancsnok”

Mint látható, a Felkelő Hadsereg főparancsnoka ebben a kritikus pillanatban magához ragadta a kezdeményezést. A felkelők nem torpantak meg. Az ellenség számára is világossá vált, hogy nincs tovább módja a zavarosban halászni. Vagy folytatja a számára értelmetlenné és reménytelenné vált harcot, vagy megadja magát. Gyakorlatilag ez utóbbi megoldást választotta: szinte mindenütt egy puskalövés nélkül tették le a fegyvert. Ez a körülmény már önmagában megpecsételte a diktatúra sorsát. Batista utolsó cselekedete eredménytelen volt: az általa kinevezett katonai junta ténylegesen felhasználható fegyveres erő nélkül maradt. A kegyelemdőfést pedig a munkásosztály adta meg a régi rezsimnek. Amikor újév reggelén országszerte ismertté vált a Felkelő Hadsereg főparancsnokának felhívása, a szakszervezetekben gyors döntés született: a sztrájk azonnali megkezdése mellett szavaztak. A munkásság válasza egyértelmű volt: a kubai proletariátus története során még soha nem cselekedett ilyen egyöntetűen. S fellépése még sohasem aratott ilyen sikert: határozottságát, gyorsaságát, forradalmi elszántságát az egész nép szimpátiája övezte.

Ezek a körülmények érthetővé teszik, hogy a Felkelő Hadsereg első egységeinek Havannába érkezése január 2-án hogyan válhatott spontán népünnepéllyé, s miért lehetett Fidel Castro főparancsnok Santiago De Cubából Havannába vezető nyolcnapos útja igazi diadalmenet, amelyet méreteiben csak a havannai fogadtatás múlt felül.

Mielőtt elmélyednénk a győztes forradalom eseményeinek elemzésében, ki kell térnünk egy olyan kérdésre, amely valószínűleg az olvasóban is felmerül. Hol voltak és mit tettek ezek a lelkes tömegek néhány nappal korábban, a győzelem előtt?

Valóban érdekes sajátossága a kubai forradalomnak, hogy a tömegek igen aktívan és nem mindennapi lelkesedéssel vettek részt a sorskérdések eldöntésében 1959. január elsejétől, vagyis attól a naptól kezdve, amikor a diktatúra megdőlt, vagy legalábbis már halálán volt. Az előkészületek során – a zsoldoshadsereg, a hatalmi gépezet felszámolásában, a hosszúra nyúlt fegyveres harcban – azonban szinte mindig csak egy rendkívül lelkes élcsapat volt a küzdőtéren. Mennyire másképp alakult itt minden az „előháborúban”, mint másutt. Minden korábbi forradalomban felfedezhető a sztrájkok, tüntetések sorozata, a tömegek növekvő aktivizálódása. Nem azt állítjuk, hogy Kubában ilyen akciókra nem került sor, hiszen akkor elrugaszkodnánk a valóságtól. Az azonban kétségtelen, hogy a diktatúra közel nyolc esztendeje alatt a munkások kevésszer folyamodtak munkabeszüntetéshez, igazi nagy tömegmegmozdulásokra pedig nem került sor. Noha a nép szemben állt a zsarnoksággal, a nagy tömegek passzívak voltak. Passzívak voltak, mert féltek. Féltek, mert a legkisebb ellenállásra is kegyetlen, véres megtorlás volt a válasz. Így azután a nép túlnyomó többségének szembenállása egy sajátos passzív gyűlölet formájában fejeződött ki. Hallgatása mind félelmetesebb hallgatás volt: óriási feszültség, mérhetetlen gyűlölet halmozódott fel ebben a csöndben. Ez robbant ki végül abban a hatalmas, az egész népet magával ragadó színrelépésben, majd áradó ünneplésben, örömmámorban, amely 1959 januárjának már első napjait is jellemezte.

1. A népi hatalom kialakulása (1959-1960)

A népi hatalom kialakulása s főleg annak intézményesítése hosszabb fejlődés eredménye volt. Eközben hoztak sokak számára felfoghatatlan döntéseket, s jöttek olyan eredeti megoldások, amelyekre a korábbi forradalmakban hiába keresnénk példát. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy ez a megszakítatlan forradalmi folyamat egészében a permanens forradalom lenini elméletének nagyszerű igazolását jelentette. S noha van igazság abban, amit egykét esztendővel a forradalom után az amerikai sajtó előszeretettel hangoztatott – „A Kreml sem készíthetett volna jobb forgatókönyvet”, mint ami az események menetében formálódott –, az alapvető igazság mégis az, hogy Kubának ekkor még nem volt diplomáciai kapcsolata a Szovjetunióval: az első hónapokban a szocialista világrendszer legfeljebb erejével, létevel hatott – inkább csak közvetett formában – az Újvilágban kibontakozó e rendkívüli eseményre.

Ami az első hetekben, hónapokban történt, az szinte teljesen a hazai politikai erők „játékának” eredménye. Hiszen az amerikai kormányzat magatartását is nagyfokú óvatosság jellemezte.

Az első, sokak számára meglepetést hozó bejelentés január 2-án, a forradalom győzelmének másnapján került nyilvánosságra. A Felkelő Hadsereg főparancsnoksága kinevezte a köztársaság új elnökét. A választás a közéletben álló Urrutia bíróra esett. Rövidesen megalakult az új kormány is, amelynek elnöke Miro Cardona lett. Ő is kormányának tagjai az utolsó hetekben, a győzelem küszöbén közeledtek a Július 26. Mozgalomhoz. Forradalmár egy sem volt közöttük: Batista mérsékelt ellenzékéhez tartoztak. Készek voltak bizonyos demokratikus reformok végrehajtására, de mivel meggyőződéses antikommunisták voltak, kinevezésük az Egyesült Államok számára is elfogadható megoldás volt. Így aztán, mintha mi sem változott volna, az amerikai nagykövetség munkatársai továbbra is ugyanúgy utasították a kubai kormánytisztviselőket, ahogy korábban tették. Sőt az amerikai katonai tanácsadók is Havannában maradtak. Úgy tűnt, a változás nem zavarja őket. Készek voltak tanácsadói szerepük folytatására, s szolgálataikat a Felkelő Hadseregnek is felajánlották. Tegyük hozzá, feleslegesen.

Az új polgári kormánynak nem volt programja. Tevékenységét – csakúgy, mint az Egyesült Államok kormányának ekkori felfogását – a „kivárás” jellemezte. Várták, hogy a heterogén osztály összetételű Július 26. Mozgalom lelkesedése a kezdeti főcél – Batista rendszerének megbuktatása – elérése után megcsappan, s néhány formális eredménnyel vége lesz a forradalomnak. S mikor e reményük nem vált be, kezdték várni a kedvező időpontot, amikor véget vethetnek a radikális szellemű, népi összetételű Felkelő Hadsereg, frissen kivívott hatalmának.

Így aztán érthető, hogy az ideiglenes polgári kormány rövid fennállása idején egyetlen valóban jelentős változáshoz adta hozzájárulását: egy fontos alkotmányjogi döntéshez. 1959. február 7-én újból hatályba helyezték a köztársaság alaptörvényét, az 1940. évi demokratikus alkotmányt. E szerint Kuba független, szuverén, demokratikus nemzet, amely biztosítja a politikai szabadságjogokat, békében óhajt élni más államokkal, kész velük a diplomáciai, a kereskedelmi és a kulturális kapcsolatok fejlesztésére.

A nagy politikai kérdések közül az alkotmányossághoz való visszatérés volt az egyetlen, amelyben a két hatalom (a kormány és a Felkelő Hadsereg) teljes mértékben egyetértett.

A politikában jártas személyek számára ebben az időszakban világos volt, hogy Kubában is – mint korábban számos más forradalomban – egy sajátos kettős hatalom jött létre. Az ideiglenes kormány nemcsak a hazai nagyburzsoázia és az Egyesült Államok kormányának támogatását élvezte, hanem számíthatott a forradalomtól megrettent régi hatalmi apparátus, a tisztviselői kar jóindulatára is. A Felkelő Hadsereg viszont ebben az időben nem azért volt

hatalmi tényező, mert Fidel Castro is kapott kormány megbízatást, s ő lett a fegyveres erők főparancsnoka. Ennél fontosabb volt az, hogy a vele szemben álló fegyveres erő, a zsoldoshadsereg teljesen demoralizálódott, a szó igazi értelmében szétesett. S legalább ilyen mértékben esett a latba az is, hogy a nép bizalma elemi erővel nyilvánult meg iránta a Batista által kinevezett katonai junta megdöntése, az általános sztrájk befejezése után is.

A kettős hatalom Kubában igen rövid életű volt; alig másfél hónapig maradt fenn. A hatalmi viszonyoknak a nép számára kedvező eldőlésében nagyon pozitív szerepet játszott a forradalmi erők vezérkarának reális helyzetértékelése, kiváló politikai és taktikai érzéke.

Fidel Castro és társai pontosan tudták, hogy egy ilyen polgári összetételű kormány létrehozása megkönnyíti valamennyi diktatúraellenes erő tömörítését, ugyanakkor megnyugtató megoldás az amerikai kormány számára is. És a kritikus első hetekben semmiképpen sem akarták kihívni maguk ellen ezt a hatalmas ellenséget. Biztosak voltak abban, hogy a kihívás elkerülhetetlen. De nem ok nélkül vallották, hogy minél később kerül rá sor, annál jobb. Ezért kezdeményezték az ideiglenes polgári kormány megalakítását, s „tolták” ezt maguk elé a felszínen. Közben pedig a „felszín” alatt komoly változások körvonalai rajzolódtak ki.

A Felkelő Hadsereg, a Július 26. Mozgalom, egyszóval a forradalom vezérkara habozás nélkül, rendkívül céltudatosan kezdte végrehajtani saját hatáskörében azt, amit ebben a forradalmi helyzetben tenni kellett: azonnal hozzáláttak a régi hatalmi szervezet szétveréséhez. Módszerességük figyelemre méltó.

Rendeletileg kimondták a szárazföldi hadsereg, a légierő és a régi rendőri szervek feloszlását. Ebben az időben csak a haditengerészethez nem nyúltak. Ezt az indokolta, hogy ez a fegyvernem már huzamosabb ideje szemben állt a diktátorral, és most kész volt szolgálni az új, demokratikus rendszert. A reakció fegyveres testületeit már 1959 januárjában ténylegesen felszámolták, s ez azt jelentette, hogy egy esetleges katonai puccs lehetősége minimálisra csökkent. Néhány héttel a forradalom győzelme után – a haditengerészetet leszámítva – az országban egyetlen szervezett fegyveres erő létezett: a többségében szegény-parasztokból, munkásokból és a középrétegekből származó radikális értelmiségi fiatalokból álló Felkelő Hadsereg.

E hadsereg pozícióit tovább erősítette az, hogy a zsoldoshadsereg felszámolásával párhuzamosan megalakultak a forradalmi bíróságok. Tagjaik a Felkelő Hadsereg harcosaiból kerültek ki, de vezető bírójuk mindig jogi végzettségű személy volt. E bíróságok vonták felelősségre a háborús bűnösöket (így nevezték azokat, akiket a régi rendszerben elkövetett népellenes bűneikért ítélőszék elé állítottak).

Senki számára nem okozott meglepetést az a felfokozott érdeklődés, amely e perek előkészítését kísérte. Az amerikai sajtó már a tárgyalások előtt „jogtalanságról”, „törvénytörésről”, „személyi bosszúról” cikkezett. Ez a körülmény, valamint a nép felvilágosításának, az aktivitás növelésének igénye arra ösztönözte a forradalom vezetőit, hogy a lehető legnagyobb nyilvánosságot adják a bírósági eljárásoknak. A legfontosabb tárgyalások színhelye a 15 000 főt befogadó sportpalota volt, s emellett a tv naponta többórás helyszíni közvetítést adott innen. Fontos szerepet játszott – főleg a nemzetközi közvélemény tájékoztatásában – az úgynevezett Igazság Akció: ennek keretében több száz külföldi újságíró hívtak meg, akik személyesen győződhetek meg az eljárások törvényességéről, a bizonyítási eljárás következetességéről és arról, hogy e bíróságok szörnyű bűnök elkövetéséért, elvetemült gyilkosok felett mondják ki a jogos, több mint hatszáz esetben a halálos ítéletet.

A megrázó eseménysorozat nemcsak azt vonta maga után, hogy a bűnösök százai elnyerték méltó büntetésüket. Többről volt szó. A legszélesebb nyilvánosság előtt lepleződött le a régi

rendszer minden hitványsága. A nép, a demokratikus szellemű polgárság elégtételt kapott szenvedéseit. A régi hatalmi gépezet most végképp, erkölcsileg is megsemmisült. Ebben a légkörben gondolni sem lehetett újjászervezésre. Annál kevésbé, mert a Forradalmi Bíróságok léte, a büntető eljárások szigorúan törvényes, jogi keretek között maradása még valamit nyilvánvalóan bizonyított. Az, hogy Kubában nem került sor „önbíráskodásra”, hogy a Battista-rezsim hét szörnyű éve alatt sérelmet szenvedett emberek tízezrei nem vettek véres egyéni elégtételt, csak egyet jelenthetett. Mégpedig azt, hogy bíztak a forradalmi erők szervezte bíróságokban, abban, hogy az igazságot oszt. Vagyis mérhetetlenül bíztak a forradalmi erőkben, s ez eleve kudarcra ítélte a restaurációs törekvéseket.

Érthető, hogy a Felkelő Hadsereg következetes forradalmi cselekvése mind jobban beleütközött az ideiglenes kormány fokozódó ellenállásába. A nézeteltéréseket tovább fokozta az a körülmény, hogy a dolgozó nép és a forradalmi szellemű hadsereg tovább akart menni, a korábban meghirdetett reformok végrehajtását sürgette. A kormány viszont már azt is képtelen volt vállalni, ami eddig történt. Különösen, mert közben fokozódott az amerikai nyomás is. Az amerikaiak rosszallásukat fejezték ki a bírósági eljárások miatt, annál is inkább, mert a perek érthető nyugtalanságot keltettek a szomszéd országokban, s a diktatúrák ellen hangolták a latin-amerikai országok demokratikus erőit.

A kialakult új helyzettel, a kormány és a nép közötti viszony kiéleződésével számot vetve, a Július 26. Mozgalom február közepén népgyűlésre hívta össze a főváros lakosságát. Fidel Castro ez alkalommal nemcsak tájékoztatta a népet a fejleményekről s az ellentétekről, hanem váratlan bejelentést is tett. Közölte: mivel nincs mód az ideiglenes kormánnyal való együttműködésre, lehetetlenné vált a kormányban való részvétele, és ezért lemond kormány megbízatásáról. Bejelentését döbbszerű csend fogadta. Egy pillanatig az futott át az emberek fejében, mi lesz most, mi lesz a forradalommal. A nép azonban hamar úrrá lett a bénító lelkiállapoton. Előbb csak kérdéseket kiáltottak a szónok felé: „Miért Fidel mond le?”, „Miért Fidel akar távozni?”. Majd a tömeg ütemesen Fidel nevét kezdte kiabálni. Pillanatok alatt hatalmas rokonszenvtüntetés bontakozott ki, amelyben megfogalmazódott a tömegek követelése: „Mondjon le a kormány!”, „Mondjon le a miniszterelnök, Miro Cardona!”. A nép döntött. A gyűlés résztvevői az ideiglenes kormány lemondását követelve egyértelműen kiálltak a forradalom vezérére, a forradalom továbbfejlesztése mellett.

A köztársasági elnök mit tehetett? Felmentette az ideiglenes kormányt, s Fidel Castrónak adott megbízatást kormányalakításra. Ez egyben azt is jelentette, hogy február 16-án véget ért a kettős hatalom időszaka: a kubai forradalom egyértelműen eljutott egy sajátos népi hatalom kialakulásához.

A marxizmus-leninizmus tanításában járatos olvasó az eddigieket elolvasva felteszi a kérdést: mit kell értenünk azon, hogy Kubában népi hatalom jött létre? Ez a hatalom, jellegét tekintve, azonos-e a Lenin körvonalazta munkás-paraszt demokratikus diktatúrával? Válaszunk ekképpen fogalmazható meg:

A rokonság a munkás-paraszt demokratikus diktatúra és a Kubában létrejött népi hatalom között kézenfekvő, még akkor is, ha akkoriban a forradalom vezetői nem gondoltak erre, sőt éppen azt hangoztatták, hogy a kubai forradalom nem hasonlít egyetlen másik forradalomhoz sem. „Forradalmunk – mondták akkoriban – »humanista« forradalom, amely se nem vörös, se nem más színű, hanem olajzöld, mint a Sierra Maestra világából útjára indult Felkelő Hadsereg egyenruhájának színe.”

De a korabeli kép megértéséhez sokkal közvetlenebb segítséget ad egy a közelmúltban megfogalmazott dokumentum, Programatikus Platform tervezete, amelyet a párt első kongresszusa 1975-ben megvitatott, és amelyet a második kongresszus véglegesített. Ez a dokumentum

így fogalmazza meg a kubai forradalom jellegét: „Az 1959. január elseji forradalmi győzelem alapjaiban megváltoztatta az ország társadalmi osztályai közötti erőviszonyokat. Kiszorította a burzsoá latifundista blokkot a hatalomból. Történelmünkben először a hatalom átmegy a népi tömegek azon szövetségének kezébe, amelyben a győzelmes Felkelő Hadsereg és annak forradalmi vezetése által képviselt munkásosztály és dolgozó parasztok érdekei uralkodó szerepet töltenek be.”

Az elmondottak is érzékeltetik – és itt ragadható meg a lényegi hasonlóság –, hogy mindkét esetben (a munkás-paraszt demokratikus diktatúra megvalósulásában és a kubai forradalomban is) létrejön a két nagy dolgozó osztály: a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetsége. A politikai hatalomból kiszorulnak a legreakciósabb osztályok. A leginkább eredeti vonás Kubában – amelyre Lenin érthető okoknál fogva nem utal – a hegemonia olyan megvalósulása, amit Kubában látunk. Az előző forradalmakban senki nem gondolt ilyen megoldásra. Itt a Felkelő Hadsereg, vagyis egy katonai szervezet állt a harc élére. Többségében szegényparasztok vettek részt benne, soraiban azonban munkások és értelmiségiek is voltak. Köztük marxisták is, de főleg olyan emberek, akik nyitottak voltak a forradalmi elmélet befogadására. S a munkás-paraszt demokratikus diktatúra és a kubai népi hatalom között a már említetteken kívül van még egy lényegi, jövőbe mutató hasonlóság, mindkettő magában hordta a továbbfejlődés lehetőségét, a forradalom permanenssé tételét.

2. A nemzeti szuverenitás jegyében

A Felkelő Hadsereg 1959 januárjában magához ragadta a hatalmat, és kormányt alakított anélkül, hogy Washingtonnal tanácskozott volna. Szokatlan jelenség volt ez a nyugati féltekén. Az amerikai kormányzat mégis eltűrte, mert a kabinetben a többi-kevésbé Amerika-barát ismert személyiségek voltak túlnyomó többségben. Mindenki tudta azonban, hogy Fidel Castro februári kinevezése nagy jelentőségű változások kiindulópontja.

A hazai és a nemzetközi közvélemény érthetően nagy figyelmet szentelt a fiatal, alig 32 éves új miniszterelnök beiktatási beszédének, ami nem tekinthető klasszikus értelemben vett programadó megnyilatkozásnak. Fidel ezt akkor még korainak tartotta, meg is bírálta az egyik kubai napilapot, mert az egy száz pontból álló tervet közölt. Beiktatási beszédében a konkrét ígéreteknél fontosabb a dolgokhoz való hozzáállás, Fidel szemlélete. A továbbiakban főleg ebből adunk „ízeltőt”, noha nem hagyjuk figyelmen kívül legfőbb, ekkori célkitűzései irányát sem.

A Fidelre olyannyira jellemző egyéni hangvétel megmutatkozik ebben a magas beosztású állami vezetőként elmondott első beszédében is. Az egyáltalán nem protokolláris bevezető szavak után megemlítette: „Rám fért volna már a pihenés, de úgy alakult a dolog, hogy éppen most kell e nagy munkába fognom...” Majd azzal folytatta, hogy olyan feladatot kapott – most először –, amelyet nem ő választott, hanem amelyre megválasztották. Erre a megbízatásra bajtársaival együtt úgy tekint, mint áldozatvállalásra. Az állami tisztség- mondta – számukra nem a meggazdagodás lehetőségét rejti. „A régi magas állású tisztviselőkkel ellentétben igénytelenül, szerényen fogunk élni. Illetményünk csak akkora lesz, hogy gyalog azért ne kelljen járnunk és adósságokba se verjük magunkat. Másként lesz, mint a múltban volt, amikor a minisztereket túlfizették, akik ráadásul még loptak is hozzá. Mi igyekszünk majd bebizonyítani, hogy a becsületesség meggyőződés kérdése.” Kifejtette, hogy társaival együtt a nép érdekeit óhajtják érvényre juttatni: „...mi éppen olyan emberek vagyunk, mint mások; a népnek akarunk segíteni, a nép emberei vagyunk, a népet szolgáljuk...” Arra törekszenek, hogy a nép ne csalatkozzék reményeiben, megkapja mindazt, amit új vezetőitől vár. De

leszögezte azt is, hogy az új élet megteremtése megkívánja a közszellem megváltoztatását. Mostantól a népnek nem kérnie kell, hanem azt kell mondania: „csináljuk ezt így”, avagy „ezt javasoljuk”. Meg kell tanulni tehát egy újfajta gondolkodást, hogy az új úton lehessen haladni. Ez a szemlélet Kubában – egy magas állami tisztségviselő szájából – mindaddig ismeretlen volt.

A miniszterelnöki beiktató beszéd programadó része inkább megfontolásokat tartalmazott, egy szemlélet alátámasztását jelezte: a várható konkrét intézkedések tételes felsorolása elmaradt.

Az új miniszterelnök nem hagyta szó nélkül azt a bel- és külpolitikai feszültséget, amely a forradalmi bíróságok tevékenysége kapcsán jelentkezett. „Szeretnénk minél előbb véget vetni a kivégzéseknek, hogy aztán minden energiánkat az alkotó munkának szentelhessük” – mondta. Majd azzal folytatta, hogy maga is állandóan sürgeti a katonai tanácsok, a hadi-törvényszék munkáját, mert szeretnék már márciusban bejelenteni a törvényes eljárások lezárását. Félreérthetetlenül leszögezte: „Nincs irgalom azok számára sem, akik gyilkoltak, akik most összeesküvést szőnek a szabadság ellen.” A „...forradalom ellen, az állampolgárok élete ellen elkövetett merényletekért, amíg csak forradalmi kormány van hatalmon – halálbüntetés jár”. S a kormány kész fellépni azok ellen is – fűzi hozzá –, akik most tüntetéseket szerveznek, akik akadályozzák a törvényes felelősségre vonást.

Az új kormányfő kilátásba helyezte az államgépezet megtisztítását, a régi rendszer bizalmi embereinek az állami tisztségekből történő eltávolítását. Helyükre „...érdemekkel rendelkező s egyúttal tehetséges tisztségviselőket kell keresnünk” – mondta Fidel. Ha azonban egy tisztségviselő rosszul dolgozik, akkor még forradalmi érdemeit sem szabad figyelembe venni. Az ilyen embereket le kell váltani, egészítette ki rögtön az előbbieket. Az állami szerveknek vissza kell nyerni a hitelüket és tekintélyüket, húzta alá, s hangsúlyozta: „A sógorság-komaság, a kegyenc-rendszer és a nepotizmus összeegyeztethetetlen a forradalommal...”

Beszédében megemlítette a földreform szükségességét, a lakáskérdés megoldásának gondjait. Nagy hangsúlyt kapott az iparfejlesztés fontossága. Fidel ekkor minden módon ösztönözni akarta a hazai tőkéseket az ipari beruházásokra. Kijelentette: „Hajlandók vagyunk minden biztosítékot megadni a nemzeti tőkének. Minden téren megkaphatja tőlünk a szükséges védelmet, azzal a kikötéssel, hogy a vállalatok magas bért fizetnek a munkásoknak.” Szólt arról, hogy különböző intézkedések révén gyorsan növekszik majd a vásárlóerő. „Ha végrehajtjuk terveinket, amelyeket most dolgozunk ki – márpedig terveinket végre fogjuk hajtani, ha kerékkötőink utunkba nem állnak –, akkor a kubaiak életszínvonala már a legközelebbi években biztosan túl fogja szárnyalni a legfejlettebb országok életszínvonalát.” Más különböző intézkedésekkel párhuzamosan a miniszterelnök kilátásba helyezte egy nemzeti mozgalom beindítását a hazai gyártmányú cikkek fogyasztásának növelése érdekében, mert ez a politika növeli a foglalkoztatottak számát és jelentős deviza megtakarítást eredményez.

Első pillantásra úgy tűnik, a tervezett iparfejlesztési politika mindenben kedvez a hazai ipari tőkének. De mindenkit el kellett, hogy gondolkoztasson Fidel azon megállapítása – még ha nem is fejtette ki részletesen –, amely szerint „igazságtalan dolog mások munkájából élni”.

A beiktatási beszédből végső soron az új forradalmi kormány számos alapvető elképzelése körvonalazható. Különösen kirajzolódnak az új miniszterelnök elképzelései, aki olyan fiatal volt, hogy beiktatásához – éppen fiatalsága miatt – alkotmánymódosításra volt szükség. Akik személyesen ismerték őt, tudták, hogy fedezet van következő kijelentései mögött: „nem vezérelnek önző célok, hű maradok elveimhez, szilárd és mély demokratikus meggyőződésemhez”.

a) Az első külpolitikai lépések

A nemzeti szuverenitás érvényesítésének fontos területe a külpolitika, a más államokhoz fűződő kapcsolatok önálló formálása.

Noha a forradalom vezetői semmiképpen sem akarták élezni Kuba és az Egyesült Államok viszonyát, a kapcsolatok megromlásával mindenképpen számolniuk kellett. Februárban, az ideiglenes kormánnyal való viszony kiéleződése idején is tudták, hogy ez nemcsak belpolitikai probléma: a vitás kérdések megoldása – sőt a megoldás módja is – közvetlenül érinti a testvérnépek, különösen a közeli karib-térségi országok életét. Gondoljunk például arra, hogy a diktatúra főbűnöseinek felelősségre vonása, sokuk kivégzése hogyan hatott a szomszédos Dominikára, amely menedéket adott Batistának, s ahol – ha lehet ezt mondani – a még véresebb kezű diktátor Trujillo uralkodott.

De a belpolitikai feszültség növekedése hatalmas érdeklődést váltott ki az Egyesült Államokban is. Kezdték félni attól, hogy a kubai eseményeket talán nem sikerül a „szokásos” latin-amerikai palotaforradalmak keretei közé szorítani. Noha az amerikai imperializmus a győzelmet követő első hónapokban tartózkodott a durva beavatkozástól – sőt a zsarnokságot elítélő nyilatkozatokat is hangoztatott –, mégis kezdtek már előtérbe kerülni (ekkor inkább még csak a sajtóban) az aggodalmaskodó állásfoglalások.

Fidel Castro tudatában volt annak, mennyire fontos Kuba számára a nemzetközi demokratikus erők szolidaritása és különösen az Egyesült Államokkal való döntő ütközet elodázása. Az elkerülhetetlen ütközetet a fő ellenséggel a lehető legkésőbbre akarta halasztani, remélve, hogy ehhez később jóval kedvezőbb feltételek adódnak. Első külpolitikai lépéseit éppen a fenti szempontok figyelembevételére határozta meg.

A forradalom győzelmét követő első négy hónapban Fidel Castro az amerikai kontinens öt országába látogatott el: Venezuelába január 23-án, az Egyesült Államokba április 16-án, Kanadába április 24-én, Argentínába május 2-án és Uruguayba május 3-án. Az utazásai során tett kijelentései meglehetősen ellentmondóak: ebben nyilvánvalóan szerepe volt a taktikai megfontolásoknak. De főleg a Venezuelában, az Egyesült Államokban és Argentínában elmondott beszédeiben, nyilatkozataiban fellelhető már külpolitikai nézőpontjának számos fontos eleme.

Nem tekinthető véletlennek, hogy a győzelem után Fidel első útja Venezuelába vezetett, abba az országba, ahonnan 1958 elején üzték el az ugyancsak véres kezű és harácsoló Pérez Jiménez diktátort. Közismert volt a két ország közötti szoros kapcsolat mind a haladó erők, mind a reakciós erők részéről. Látogatása során Fidel, aki ekkor még nem volt miniszterelnök, eleget tett a venezuelai parlament meghívásának, és ott beszédet mondott. Ekkor hirdette meg a latin-amerikai haladó erők összefogásának programját. Nagy visszhangot váltott ki következő megállapítása: „Ha a két országban megteremtettük a nemzeti egységet, úgy lehetővé válhat egy széles szövetség, amely magába foglalja a demokratikus latin-amerikai népeket, s amely védelmet nyújt a belső diktátorok, valamint a külföldi érdekeltségek beavatkozása ellen. Ha a diktátorok egyesülnek ellenünk, nekünk egyesülnünk kell öellenük”- mondotta.

A kubai miniszterelnök ötnapos washingtoni látogatását természetesen különös figyelemmel kísérte a nemzetközi, főleg pedig az észak-amerikai sajtó. Korábban számos kijelentését megkérdőjelezték, „furcsállták”, most ezekre is magyarázatot vártak. Az amerikai vezetők pedig véget akartak vetni a bizonytalansági periódusnak az Egyesült Államok és Kuba viszonyában.

Az amerikai kormánykörök Kubával kapcsolatos elbizonytalanodása már régebbi keletű volt. Bár ők segítették hatalomra Batistát, és az ő segítségével maradhatott hatalmon hét évig, 1958 tavaszán mégis beszüntették támogatását (legalábbis hivatalosan), mivel remény-

tellenek ítélték a diktatúra régi formában való fenntartását. Az is figyelemreméltó, hogy a forradalom győzelmének pillanatában és a kritikus januári napokban az alapvető politikai kérdésekben „mértéktartóak” voltak, kormányzati szinten nem avatkoztak be, sőt néhány gesztust is tettek. Így a Puerto Ricó-i vizeken hajózó tengerészeti egységeiket nem engedték Guantánamóban kikötni, nehogy „félreértések” támadjanak. Nagyon gyorsan sor került az új rezsim diplomáciai elismerésére is. A forradalom ideiglenes kormánya felé tett közeledő lépésként hazahívták addigi kubai nagykövetüket, és helyére olyan személyt neveztek ki, akiről köztudott volt, hogy nem rokonszenvezik a latin-amerikai diktatúrákkal. Eközben éberén figyelték és gondosan elemezték a kubai eseményeket.

A látogatás idején többé-kevésbé mindenki egy véleményen volt az Egyesült Államokban abban a kérdésben, hogy egy valóságos forradalom zajlik le Kubában. Ez kellő alapot adott a szigetországgal kapcsolatos aggodalomnak. Ekkoriban már sokan kétségbe vonták a New York Times január 16-i bizakodó megállapításának jogosságát, mely szerint „A kubai nép politikai értelemben ingatag, állhatatlan, és a nászút nem tart örökké. Egyre többen vitatták azt a felfogást, hogy a kubai események maguktól „lecsillapodnak”, tehát végül is nem veszélyesek az Egyesült Államok számára.

Ekkor már számos politikus – magában a Kongresszusban is – „hatékonyabb” intézkedéseket sürgetett Kuba ellen: többek között gazdasági és turisztablokádót. A kormány azonban még nem teljesítette e széleskörű követeléseket: még a kapcsolatok fenntartására törekedett.

Fidel Castro Nixon alelnökkel és Herter külügyminiszterrel folytatott megbeszéléseinek pontos tartalma ma, annyi esztendő után sem ismeretes előttünk. A különböző nyilatkozatokból, sajtótájékoztatókból mégis képet nyerhetünk a tárgyalások hangulatáról s főleg a kubai miniszterelnök elképzeléseiről.

Fidel Castro nyilatkozatainak lényegét a következő megállapítások tükrözik: „Kuba nem koldus és nem pénzt akar kapni, viszont magasabb kereskedelmi forgalmat szeretne”. Kijelentette: nem szándékoznak kisajátítani a külföldi kézben levő ipari létesítményeket. Ellenkezőleg: szívesen fogadják a külföldi üzletemberek beruházásait a kubai iparban.

Az amerikai üzleti és politikai élet vezetői e kijelentéseket örömmel könyvelték el. De ott csengett fülükben a kubai miniszterelnök számos más megállapítása is. Hiszen Fidel Castro kijelentette: Kuba vendégszeretettel fogadja latin-amerikai országok politikai menekültjeit, kész segíteni őket. Teljes mértékben tudatában van annak, hogy Kuba új reményekkel tölti el Amerikát. Figyelmeztette hallgatóságát, hogy eszméket nem lehet fegyverrel legyőzni. Kuba új vezetői – mondotta – a latin-amerikai népek nevében beszélnek, „nem pedig a hóhérok és a nép sanyargatói nevében”.

Fidel Castro washingtoni látogatása végső soron megerősítette azt a benyomást, hogy a kubai forradalom önálló nemzeti politika megvalósítására törekszi, s ebből a pozícióból keresi az Egyesült Államokkal kialakítandó új kapcsolatának lehetőségeit. Nem tett semmi olyat, ami ellentétes lenne két szuverén ország kapcsolatával.

Kuba első külpolitikai lépései közül még feltétlenül figyelmet érdemel a forradalom vezetőjének argentinai látogatása. A 21-ek értekezletére (21 latin-amerikai ország tanácskozására) utazott Buenos Airesbe. Itt kifejtette, hogy „ütött a latin-amerikai népek órája”, és most nagy erőfeszítéseket kell tenni számos akut probléma megoldására. A nehézségek gyökerét a gazdasági okokban jelölte meg. Hatékony intézkedéseket sürgetett az elmaradottság felszámolására, s érdekes javaslattal állt elő. Felszólította az Egyesült Államokat egy olyan gazdasági program megvalósítására, amelynek keretében a következő tíz év folyamán harmincmilliárd dollárt kellene beruházni a latin-amerikai országok elmaradottságának

felszámolására, a gazdasági feszültségek megszüntetése érdekében. A jelenlevő politikai és gazdasági szakemberek nagy derűtséggel fogadták Fidel Castro „elképesztő” indítványát, a sajtó egyenesen „gyerekesnek” minősítette előterjesztését.

A javaslat hivatalos fogadtatása ekkoriban senki számára nem volt meglepő, Fidel Castro számára sem: nem is számított rá, hogy felkarolják. Sokkalta fontosabbnak tartotta, hogy utazásai lehetőséget teremtettek kapcsolatok kiépítésére, módot nyújtottak a nemzetközi közvélemény tájékoztatására, a kubai álláspont népszerűsítésére. Utazásaival, beszédeivel százazrek, milliók érdeklődését keltette fel és mozgósította a kubai forradalom mellett.

b) Népszerű intézkedések, reformok

1959. február 16-án, amikor a kormány átalakult, a dolgozó tömegek már reményteljesebbnek látták álmaik közeli megvalósulását. A kormánytól elsősorban életkörülményeiket gyorsan javító intézkedéseket vártak. Sokan hittek abban, hogy egy csapásra minden megváltoztatható. A tömegeknek ez az érthető türelmetlensége felgyorsította a folyamatokat. A forradalmi kormány intézkedései rövid idő alatt sok vívmányhoz juttatták a népet. Idézzük fel a legjelentősebbeket.

Az ország demokratizálását, az új államgépezet kiépítését és az életszínvonal emelését szolgáló intézkedések szinte naponként követték egymást. A hivatalos forrásoktól 800 forradalmi törvényről tesznek említést a forradalom első, demokratikus szakaszából. Ezek nagy részét a győzelem utáni első fél esztendőben hirdették meg.

A kormány a gyors demokratizálásra helyezte a hangsúlyt. Az alkotmány hatályba helyezésével eleve helyreállították a demokratikus szabadságjogokat. Eltörölték mindazokat a rendeleteket, amelyek a kommunisták és más haladó személyek üldözését szolgálták. Legalitáshoz jutottak a különböző politikai pártok. Ez kedvező feltételeket teremtett a Július 26. Mozgalom, a forradalmi kormány és a Felkelő Hadsereg – a forradalom motorjai –, valamint a Népi Szocialista Párt, a kubai kommunisták pártja közötti szorosabb együttműködés kiépítéséhez. A lehetősége ennek megvolt, mert a közvetlen célkitűzésekben a két erő egyetértett. A közös fellépést az sem akadályozta, hogy taktikai kérdésekben akadtak köztük véleménykülönbségek, és az sem, hogy ekkor még némileg eltérően ítélték meg a forradalom távolabbi célkitűzését.

Az új helyzetben mód nyílt a legnagyobb munkásszervezetek, a szakszervezetek újjáalakítására is. A Batista-rezsim nemcsak üldözte az osztályérdekeket védelmező szakszervezeti aktivistákat, hanem állami ellenőrzés alá is helyezte a szakszervezeteket. Most sor kerülhetett a zsarnokság bábjainak eltávolítására, a szakszervezeteket a munkásosztály érdekeinek megfelelően szervezték újjá.

Az ország demokratizálásának folyamatában nagy jelentősége volt annak, hogy a régi rendszer elnyomó apparátusának felszámolásával párhuzamosan megkezdődött a népi hatalom államszervezetének kiépítése.

Kiegészült, kibővült a Felkelő Hadsereg, főleg munkásokkal és szegényparasztokkal. Szükség is volt erre, mert a hadsereg soraiból vonták ki azokat a kádereket, akik megszervezték a belügyminisztériumot és az annak alárendelt szerveket. Széles körű kampány eredményeként a közigazgatási apparátusból kiszorították a régi rendszer bizalmi embereit. Csaknem minden város éléről eltávolították a régi polgármestert. A forradalmi vezetés általában nagy figyelmet fordított a közéleti tisztaság megteremtésére.

Külön figyelmet érdemel az a hatalmas politikai és szervező munka, amelyet a Tisztességtelenül Szerzett Javak Visszaszerzésének Minisztériuma végzett. Feladata volt, hogy felkutassa azokat a személyeket, akik a régi rendszerben korrupció, harácsolás, hivatali hatalommal való visszaélés révén jutottak jövedelemhez. A minisztérium széles hatáskörrel rendelkezett. Alapos vizsgálat után bírósági eljárást kezdeményezett, majd a bírósági döntés után gondoskodott az elkobzott vagyonok rendeltetésszerű felhasználásáról. Az ez úton elkobzott összeg mintegy félmilliárd dollárt tett ki. Komoly segítséget jelentett, hogy tevékenységét nagy népi rokonszenv övezte. Munkája csak azért lehetett ilyen hatékony, mert szoros kapcsolatot létesített a dolgozó tömegekkel, s főleg a fiatalokkal: ők jelentős segítséget adtak a gyanús személyek felkutatásához.

A kormány iránti bizalmat igen nagy mértékben növelte a szavak és a tettek összhangja. Amikor a forradalmárok meghirdették a korrupcióból szerzett javak kisajátítását, a nép tudta, hogy az ország új vezetői ezt komolyan is gondolják, és van erkölcsi alapjuk egy ilyen célkitűzés megvalósítására. A tömegek először csodálkozva, majd nagy megnyugvással könyvelték el a Felkelő Hadsereg katonáinak újszerű magatartását. Batista idején a „fegyveres” nemcsak egyszerűen az ellenséget jelentette, akitől félni kell. Több volt annál: korlátlan úr, törvény fölött álló személy, akinek módja van önkényeskedni. Például úgy is, hogy vásárol az üzletben, fogyaszt az étteremben, de „elfelejt” fizetni. A Felkelő Hadsereg katonái pedig nemcsak figyelmesek, udvariasak voltak, nemcsak úgy „általában” védelmezték a népi érdekeket, hanem feltétlenül becsületes, törvénytisztelő állampolgárok is voltak. Ez a körülmény nagymértékben növelte a forradalmi erők erkölcsi hitelét, s megkönnyítette a célkitűzések végrehajtását. A dolgozó osztályok azonban nem érthették be a hasonló, általános, közhasznú intézkedésekkel: többet vártak. Mindenekelőtt a nyomorúságot közvetlenül enyhítő intézkedéseket. Ehhez azonban a feltételek nem voltak kedvezőek: az államkassza csaknem üres volt a győzelem idején. A Nemzeti Bank arany- és devizakészlete alig haladta meg a 70 millió dollárt, az államadósság viszont ennek tízszeresére rúgott. A forradalmi kormány mégis mindenáron segíteni akart a legnagyobb nyomorban élő rétegeken, de semmiképpen sem akart a bankóprés eszközéhez nyúlni: nem akarta az infláció poklát rászabadítani az országra.

Ilyen körülmények között nem volt más lehetőség, mint a jövedelmek átcsoportosítása. Elhatározták hát, hogy a gazdagok rovására enyhítenek a szegények helyzetén. Az első jelentős intézkedés e téren a rendkívül magas lakbérek igen jelentős, 50 százalékos csökkentése volt. Ez a dolgozók számára jelentős megtakarításokat eredményezett, hiszen korábban a lakbérek gyakran a fizetések 25-30 százalékát is felemésztették. Hasonló jövedelemnövelő intézkedés volt a dolgozók számára a közszolgáltatások díjának nagymértékű csökkentése. De mivel ezek részben állami vállalatok voltak, és így az intézkedés csökkentette az állami bevételeket, sürgőssé vált a hiány fedezése. A jövedelem kiesés pótlása érdekében a kormány új bányatörvényt léptetett életbe. Ennek értelmében valamennyi külföldi társaságot kötelezték, hogy az általa exportált érc értékének 25 százalékát adó címen fizesse be az államkasszába.

Számos más, a dolgozók életszínvonalát emelő intézkedésre is sor került ezekben a hetekben: többek között csökkentették néhány alapvető közszükségleti cikk és fontos gyógyszer árát, mérsékeltek a telefon díját. Néhány iparágban béremeléseket valósítottak meg. A kormány elkezdte a közmunkák szervezését a munkanélküliség csökkentése érdekében.

Közben azonban a figyelem mindinkább egy sorsdöntő reform bevezetésére irányult. Ez horderejénél, következményeinél fogva oly nagy jelentőségű, hogy tárgyalása külön figyelmet érdemel.

3. A földreform

A földreformtörvény kihirdetése, majd a reform végrehajtása nemcsak fontos belpolitikai kérdés volt, hanem közvetlenül érintette Kubának az Egyesült Államokhoz való viszonyát is. Az előző hónapokban is támadtak már feszültségek a két kormány között, s ez a különböző nyilatkozatokban kifejezésre jutott: de ezek még leküzdhetőnek tűntek mindkét fél számára. Az első igazi nehézség – mint Fidel Castro kijelentette – a földreform tárgyában keletkezett. Így tehát e reformmal kapcsolatban a bel- és külpolitikai tényezőket egyaránt figyelembe kell vennünk.

a) A földreform szükségessége

A cukornádtermelés elterjedése Kubában – különösen az imperialista behatolás után – a paraszti birtokok tömeges felszámolásához vezetett. A tőkés ültetvényes gazdálkodás elterjedése következtében a volt parasztok elvesztették minden reményüket, hogy ismét földhöz jutnak. A parasztok elszegényedése eredményeképpen hatalmas agrárproletár-réteg jött létre. Belőlük toborozódott a nádvágók népes serege. Az agrárproletárok a tényleges településeken kívül eső nyomornegyedek lakói voltak. „Holdidőben” – mivel a nádvágás időnyjellegű – a városokba vándoroltak, és ott a legalantasabb munkákat végezték. A zafra – a nádaratás – hónapjaiban viszont visszavándoroltak az ültetvényekre. Az agrárproletárok sem társadalmi szempontból, sem pedig szokásaikat tekintve nem voltak már parasztok. Az 1930-as évektől megkezdődött tömeges szervezésük. Mivel helyzetük sokkal rosszabb volt az ipari munkásokénál, célkitűzésük azok „utolérése”-ben fogalmazódott meg.

Más volt a helyzete a nagyszámú bérlő parasztságnak. Őket mindenekelőtt a rendkívül kedvezőtlen bérleti szerződések nyomorították; főleg ezen akartak változtatni.

Az agrárkérdés központi problémája a tulajdonviszonyok alakulása: a latifundista nagybirtokrendszer fennmaradása és egy sajátos tőkés-ültetvényes rendszer léte volt. A reformkövetelés mögött az agrárstruktúrában meglevő feszítőerő húzódott meg. Éppen ezért a legcélszerűbb lesz először egy pillantást vetni arra a statisztikai táblázatra, amely a forradalom előtti földbirtokmegoszlást mutatja.

A földbirtokmegoszlás Kubában a forradalom előtt

Birtok nagysága (hektárban)	Birtok		Összterület nagysága	
	száma	százalékban	(hektárban)	százalékban
1-4,9	32 195	20,13	86 033,2	0,95
5-9,9	30 305	18,94	210 705,7	2,32
10-24,9	48 778	30,49	725 070,9	7,99
25-49,9	23 901	14,95	789 714,9	8,70
50-99,9	12 010	7,51	818 329,0	9,02
100-499,9	10 433	6,52	2 193 599,7	24,17
500-999,9	1 442	0,90	992 530,7	10,93
1000-4999,9	780	0,49	1 443 500,2	15,90
5000-	114	0,07	1 817 602,0	20,02
Összesen:	159 958	100,00	9 077 086,3	100,00

Mint látható, a földbirtok koncentrációja igen magas volt. Az ötszáz hektárosnál nagyobb földbirtokokkal rendelkező birtokosok rendelkeztek az összterület közel felével. S ez nemcsak azt vonta maga után, hogy a mezőgazdaságban dolgozók százezrei tengődtek föld nélkül, a munkanélküliek hatalmas tartalékseregét alkotva. (Ismeretes, hogy ez idő tájt a munkanélküliek száma ebben az alig több mint hatmillió lélekszámú országban meghaladta a hatszázezret.) További bonyodalmat okozott az, hogy a túlnyomó részben külterjesen gazdálkodó nagybirtok általában a cukornádra specializálódott, s így a mezőgazdaság a dolgozó tömegek rendkívül alacsony élelmiszerfogyasztása mellett sem volt képes ellátni az ország lakosságát. Kuba jelentős mennyiségű élelmiszerimportra szorult. Az 1950-es évek közepére vonatkozó adatok szerint az országban elfogyasztott gabonafélék 41 százaléka, a zöldség 37 százaléka, a szárított hús 72 százaléka, a húskonzerv 69 százaléka, a gyümölcskonzerv 80 százaléka, a burgonya 50 százaléka, a disznósír 60 százaléka, a sózott hal 100 százaléka, a halkonzerv 78 százaléka, a csokoládé és bonbon 70 százaléka importból származott.

Amikor a nagybirtok negatív gazdasági-társadalmi következményeit számba vesszük, még egy körülményről mindenképpen meg kell emlékeznünk. Ez pedig a feudalizmusra emlékeztető jegyek változatlan továbbélése a kubai mezőgazdaságban. A nagybirtokosoknak csak kisebb hányada művelte meg földjeit közvetlen irányítással vagy az úgynevezett *administrador* (az *administrador* Kubában az igazgatót, a termelésben az egyszemélyi irányítót jelentette) révén. Elterjedtebb volt a föld megműveltetése a bérlők (*arrendatarios*), a másodbérlők (*subarrendatarios*) és a részes bérlők (*partidarios*) egész hierarchiájának kiépítésével. 1958-ban a megművelt terület 38 százalékán ők tevékenykedtek. A „bérlői” kategóriák – különösen a másodbérlő és a részes bérlő – jelenléte jelzi a megművelhető föld hiányát, a művelési jog megszerzéséért való küzdelmet. Erre utal a korabeli kubai agrárstatisztikában található fogalom, a *precarisla* (így nevezték azokat, akik a parlagon hagyott területeket illegálisan elfoglaltak). A reform idején az önkényes földfoglalók kezében volt az összes földterület 2,7 százaléka.

A földreform szükségét külön jelentőséggel indokolta az észak-amerikai vállalkozók jelenléte a kubai mezőgazdaságban. Ez különösen a cukornádtermelésben volt meghatározó súlyú. A legjobb minőségű földek túlnyomó többsége amerikai tulajdonban volt. A statisztikák rendszerint a 13 legnagyobb monopólium jelentőségét hangsúlyozták: ezek tulajdonában összesen 1 209 015 hektár kiváló minőségű föld volt. Közöttük a legnagyobb a Cuban Atlantic Sugar Co. 284 404 hektár földdel rendelkezett.

A hatalmas amerikai monopolszervezetek nemcsak kiszípolyozták az ország erőforrásait, hanem meghatározó szerepet játszottak a gazdasági élet egészében, de a mindenkorai kubai politika irányításában is megtalálhatók voltak képviselőik.

Ilyenformán egy következetes földreform végrehajtása szerves részét képezte a nemzeti szuverenitás kivívásának.

b) A reform előzményei

A földtulajdon jellegének megváltoztatását már az 1940. évi alkotmány is szükségesnek ismerte el, amikor a nagy tömegek vágyát kifejezve kimondta a latifundiumok felszámolását. E demokratikus alkotmány agrárcélkitűzéseit azonban sohasem hajtották végre.

Minden haladó párt, irányzat – így a Július 26. Mozgalom is – már a forradalom előtt elkötelezte magát egy következetes földreform végrehajtása mellett. Fidel Castro már híres

védőbeszédében (1953) körvonalazta a forradalom majdani agrártörvényének tartalmát. Ez akkor elsősorban a különböző bérleti kategóriákba tartozók szempontjából volt fontos: őket akarta az általuk művelt földek tulajdonosává tenni.

Azok a részleges agrárintézkedések, amelyeket a Felkelő Hadsereg 1957-1958-ban végrehajtott az általa felszabadított területeken, szintén az 1953-as elképzelés szerint történtek: a részleges földosztás nem érintette sem a nagy latifundiumokat, sem pedig a földnélkülieket.

A hatalom megragadása után a forradalmi kormány azonnal hozzálátott egy következetes agrárreform koncepciójának kidolgozásához. A vezetők nyilatkozataiból ismeretes, hogy maximálni akarták a földtulajdon nagyságát, földet kívántak adni a nincsteleneknek, s meg akarták határozni a földek értékét. Fidel Castro egy 1959 márciusában elhangzott tv-interjújában kijelentette: „...a latifundiumnak vége Kubában. Ez eldöntött dolog. A földreform véget vet a latifundiumoknak, mert ezt volt az ország gazdaságának tényleges rákfenéje”.

A határozott kijelentés, ígéret mellett az ekkori előkészületeknek van egy nagyon sajátos hajtóereje: ez pedig a tömegek türelmetlensége. Érdekes felidézni néhány jellemző mozzanatot annak, hogyan „ösztökölték” a néptömegek a kormányt a nagy horderejű intézkedés megtételére.

Fidel Castro 1959 első heteiben elmondott beszédeiben többször utal arra, hogy a parasztok több helyen önkényes földfoglaló mozgalmat indítottak. Ezeket a kormány törvényteleneknek ítélte és figyelmeztetett súlyos következményeire. Fidel kifejtette, hogy aki az új agrártörvény bevétele nélkül jogtalan földosztásban vesz részt, az elveszti jogát a földreform révén biztosítandó földjére. Nem szabad anarchiát teremteni; helytelen szervezetlenül földet osztani. „A föld nem azé, aki először érkezik” – mondotta. Sőt egyik beszédében ellenforradalmi dolognak minősítette az önkényes földosztást.

Fidel Castro érvelésében visszatérő momentum ezekben a hetekben az időtényező. Újra és újra azt magyarázza, hogy a jó földreform kidolgozásához és következetes végrehajtásához időre van szükség. Azért is fontos az alapos előkészület – hangoztatja –, hogy meg lehessen akadályozni az átmenet időszakában a termelés csökkenését, hiszen az rendkívül súlyos következményekkel járna.

Az előkészületek meggyorsulását nagyszerűen szemléltetik az 1959 első hónapjaiban elhangzó következő kijelentések: „Nem szabad sietnünk. Ha vártunk ötven évet, jobban mondván, ha vártunk négy évszázadot, biztosan tudunk várni néhány évet”. Röviddel később már a következő bejelentés hangzott el a forradalom vezetőjének szájából: a földreformot rekordidő alatt kell végrehajtani. „A következő év [1960 – a szerző] február 24-re úgy tervezzük, hogy elérjük terveink kétharmad részét, a következő február 24-re pedig gyönyörű valóság lesz a földreform is”. (Február 24. az 1895-ben kezdődött második spanyolellenes függetlenségi háború kezdetére utal.)

Csak hogy a rendkívül radikális szellemű szegényparasztok ennek a gyorsabban végrehajtandó tervnek az időtartamát is sokallták. A kormánynak, ha nem akart szembekerülni e társadalmi réteggel, módosítania kellett a határidőre vonatkozó álláspontját. Ez meg is történt. 1959. május 17-én Oriente tartományban, a Sierra Masestrában fekvő La Platában a kormány aláírta és nyilvánosságra hozta a reform szövegét.

c) A kubai földreform tartalma és néhány sajátossága

Az 1959. májusi, az első kubai földreformtörvény történelmi jelentősége abban áll, hogy valóban lehetővé tette a latifundiumok felszámolását, megszüntette az amerikai mono-

póliumok befolyását a cukorszektorban, jelentős mértékben csökkentette a munkanélküliséget, szélesítette a kis földtulajdonosok táborát, végső soron további lendületet adott a forradalomnak. Már itt sem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül azt, hogy a részes bérlők részére juttatott föld egy része a kis- és középbirtokosoktól származott. S a károsultak egy része – több tízezer családról van szó – átmenetileg szembekerült a forradalommal.

Egészében természetesen a pozitív tényezők dominálnak ebben a törvényben. Erről győződhetünk meg akkor is, ha sorra vesszük a törvény főbb pontjait. Alapvetően a következőket tartalmazza:

1. Kimondja a nagybirtok megszüntetését. A birtokhatárt 30 caballerában (402 hektár) maximálja. Az ennél nagyobb földbirtok mértéken felüli része kisajátításra kerül, és az elkobzott földet kiosztják a föld nélküli parasztok és a mezőgazdasági munkások között.

E rendelkezés alól kivételt képeznek azok a cukornáddal bevetett területek, amelyeknek hozama nem kisebb az országos átlagnál, valamint azok az állattenyésztési célra használt területek, amelyek az Országos Agrárreform Intézet (Instituto Nacional de Reforma Agraria – INRA) megállapítása szerint nagy termelési értéket képviselnek.

2. A 30 caballera alatti területeket nem sajátítják ki, ha azt nem telepesek, bérlők, másodbérlők, részes bérlők művelik meg. Ha igen, akkor az ilyen földterület is kisajátítás alá esik.

3. A föld tulajdonjogának átruházását a törvény tiltja. Megszűnik a bérbeadási szerződés rendszere is. Az új földtulajdon feloszthatatlan, tehát a családnak csak egy tagja örökölheti. Ezzel a törvény gátat vet az aránytalanul kicsi és csak gazdaságtalanul művelhető kispárcellák kialakulásának.

4. Azok a földek, amelyeken telepesek, bérlők, másodbérlők, részes bérlők vannak, és amelyeknek nagysága meghaladja az öt caballeriát, szétosztásra kerülnek. Előzetesen azonban kártérítésben kell részesíteni a birtokosokat a talajjavításra fordított befektetéseikért.

5. A kisajátítás kártérítés fejében történik. A kártérítést értékpapírokban fizetik ki. Az értékpapírokat a kubai állam évi 4,5 százalékos kamat mellett 20 év alatt törleszti.

6. A földnélküliek két caballeíra földet kapnak, az ennél kisebb földterülettel rendelkezők pedig ingyen megkapják a két caballeriáig terjedő kiegészítést. (A két caballeria területű földet tekintették egy öttagú család megélhetési feltételének.) A legkisebb birtokosok saját pénzükön – esetleg állami hiteltámogatással – további két caballeria föld vásárlására kapnak lehetőséget.

7. A földreformtörvény kimondja, hogy létre kell hozni az Országos Földreform Intézetet (INRA), amelynek feladatát a következőkben jelöli meg: a földosztály irányítása, a földterület minőségének megállapítása; a létesítendő termelőszövetkezetek műszaki és pénzügyi támogatása hosszú lejáratú hitelek formájában, minimális kamattétellel.

8. Az ország gazdasági teljesítőképességét nagymértékben meghatározó cukornádültetvényekre speciális előírások érvényesítését határozza meg a törvény. Az ültetvény egy évig még a részvénytársaság tulajdonában marad. Ha nem megfelelő a kihasználása, és ha az INRA által támasztott konkrét követelményeket nem teljesítik, ezt követően kisajátíthatóvá válnak. Részvénytulajdonos ezentúl csak kubai állampolgár lehet, mégpedig kizárólag olyan személy, akinek nincs érdekeltsége (részvény vagy valamilyen igazgatási funkció révén) a cukorgyártással foglalkozó vállalatokban.

9. A földreformtörvény külön fejezetben szól a szövetkezetekről. A kubai forradalom az első perctől kezdve támogatta a szövetkezeti mozgalom kibontakozását, és sokrétű segítséget helyezett kilátásba a szövetkezetet alakító parasztoknak. Ugyanakkor azonban – a szervezett és szakmailag megfelelő irányítás szükségességére hivatkozva – az INRA-t bízta meg azzal, hogy a szövetkezetek vezetőit kinevezze. Kezdetben tehát korlátozta a szövetkezeti önállóságot, az állami irányítást adminisztratív úton biztosította.

Mint látható, a kubai földreform célkitűzéseiben és alapvető funkcióját tekintve nagyon hasonlított a népi demokratikus forradalmak során végrehajtott földreformhoz. A különbség azonban két területen mégis szembeötlő: a földosztás méreteit illetően és a kártalanítás vonatkozásában. Kubában a kisajátított földek túlnyomó többségét nem osztották szét. A törvény értelmében a nagy cukornádültetvényeken azonnal szövetkezetek szervezésébe fogtak. Az állattenyésztéssel foglalkozó birtokokból – a törvény értelméből adódóan – állami gazdaságokat szerveztek. Ide kívánczik egy megjegyzés. A cukornádtermelő szövetkezetek Kubában igen rövid életűek voltak. 1962 augusztusában a cukornádtermelő szövetkezetek országos kongresszusa – a dolgozók javaslatait figyelembe véve – a szövetkezetek állami gazdaságokká alakítása mellett döntött. Ebben nincs semmi meglepő. A szövetkezeti tagok legnagyobb része korábban agrárproletár, alkalmi munkás volt. Így az állami gazdaság által nyújtott lét- és munkabiztonság, a rendszeres bér stb. vonzóbb volt számukra, mint az ismeretlen, szokatlan szövetkezeti forma.

Az agrárreform végrehajtása így rövid idő alatt egy nagy állami mezőgazdasági szektor kialakulásához vezetett. 1962-ben a megművelt földterület 41 százaléka ehhez a szektorhoz tartozott. Maga a földosztás ilyen körülmények között gyakorlatilag csak a bérlő parasztságot érintette: a kistulajdonosi vágy csak ebben a rétegben volt számottevő.

Ami a kártalanítást illeti, annak inkább csak elvi jelentősége volt. Azért került be a törvénytervezetbe, hogy csökkentse az ellenséges rétegek várható heves ellenállását. Noha a forradalom vezetőinek megnyilatkozásaiban számos esetben elhangzott, hogy ilyen módon ösztönözni lehet majd a latifundiumok volt birtokosait az ipari beruházásokra, ennek realitásában valószínűleg kevesen hittek. (Nem is volt gyakorlati jelentősége ebből a szempontból.) A nemzetközi politika terén mégis fontos szerepet játszott: a latin-amerikai országok burzsoáziája számára a kártalanítási passzus megnyugtató volt, megkönnyítette ekkori azonosulásukat a földreformmal s általában a kubai forradalommal.

A ténylegesen kifizetett kártalanítási összeg végül is nagyon jelentéktelen lett. A földreform révén károsultak túlnyomó többsége a következő hónapokban-években elhagyta az országot. A törvény értelmében rájuk nem vonatkozott a kártérítés. Így a kifizetett összeg nem terhelte meg komolyan az államháztartást. S nem fizettek kártérítést a több mint egymillió hektárt birtokolt amerikai tulajdonosoknak sem. Hogy miért, az kitér a következőkből.

4. Kuba és az Egyesült Államok viszonyának megromlása. A nemzetközi kapcsolatok kiszélesítésére irányuló kubai törekvések

Kuba és az Egyesült Államok viszonya 1959 májusában hirtelen megromlott. Bizonyos korábbi forradalmi intézkedéseket – a demokratikus szabadságjogok visszaállítását, a lakbérek csökkentését stb. – szó nélkül tudomásul vették az amerikaiak; ezekben az esetekben értelmetlennek tartották a kormány szintű beavatkozást. Azok az intézkedések azonban – a béremelések, a közművek díjtételeinek csökkentése –, amelyek már közvetlenül is érintették az egyes amerikai vállalkozók profitját, tiltakozást váltottak ki. Az Amerikai Egyesült Államok kormánya ugyanakkor reménykedett a forradalmi folyamat lefékeződésében,

„megszelídülésében”, s bízott abban, hogy nem kerül sor egy radikális – és főleg az amerikai érdekeket is érintő – földreformtörvény kihirdetésére.

A hivatalos amerikai reagálást erre a nagy horderejű reformra – mint általában lenni szokott – most is megelőzte néhány fontos cikk a sajtóban.

Május 25-én tehát, alig egy héttel a földreform törvénybe iktatása után Aggodalmat keltő kubai földreformterv címmel napvilágot látott egy cikk a nagy tekintélyű *New York Times*-ban. Fidel Castro, „...a dühös fiatal reformer, akinek minden sürgős, felháborította és megijesztette az amerikai és a kubai cukorgyárosokat, földbirtokosokat a földreformtörvénnyel”- írja a cikk, majd – a magas szintű értesülésekre hivatkozva – félreérthetetlen fenyegetéseket tartalmaz: olyan megtorlásokat helyez kilátásba, amelyek Kuba egész cukoriparát veszélyeztetik. S ezeket komolyan kell venni – húzza alá az írás – különösen azért, mert az ország gazdasági helyzete egyáltalán nem mutat biztató képet. E cikknek van még egy el nem hanyagolható vonatkozása: azért bírálja a kubai kormányt, mert az „a kommunistákra emlékeztető módszert” alkalmaz. E kijelentés Kuba nemzetközi elszigetelését célozta, különösen Latin-Amerikába, ahol ez időben igen erőteljesen dívott a kommunistaellenes hisztériakeltés.

Kétségtelen ugyanakkor az is, hogy a sajtópolémiában más vélemények is megfogalmazódtak. Több tekintélyes polgári lap figyelmeztetett arra, hogy ez a földreform szükséges, demokratikus jellegű intézkedés. S ha a bírálók heves felháborodását is váltotta ki, azt sem szabad figyelmen kívül hagyni – hangsúlyozták –, hogy százmilliók lelkesen fogadták a földreformot, hiszen Latin-Amerika minden országának szüksége volna egy ilyenfajta reformra.

Az ezekben a hetekben a polgári sajtóban megjelent cikkek egy dologban azonban egyetértenek: a kubai forradalom jövője az Egyesült Államok kormányának magatartásától függ. Ha az „északi szomszéd” csökkenti kubai vásárlásait vagy mérsékli az árakat, megbéníthatja a kubai forradalmat.

Minden bizonnyal az erre a felfogásra alapozott magabiztosság határozata meg az amerikai kormány hivatalos állásfoglalását a földreformmal kapcsolatban. Kuba felajánlotta, hogy évi 4,5 százalékos kamatozó kötvényekkel 20 év alatt megfizeti az amerikai tulajdonosoknak a kisajátított földek árát – az amerikaiak igen szélsőséges igényekkel léptek fel. Külügyminisztériumuk a kártérítést *haladéktalanul, valutában és szabott áron* követelte megfizetni.

Ezt az igényt nem teljesíthették. Még egy gazdaságilag fejlettebb, jelentős valutatartalékokkal rendelkező ország sem fogadhatta volna el ezeket a feltételeket, hiszen ez háromszázmillió dollár azonnali kifizetését jelentette volna. A kubaiaknak természetesen válaszolniuk, dönteniük kellett: vagy végrehajtják a reformot saját elképzelésük szerint, s ezzel továbblépnek a megkezdett forradalmi úton, vagy behódnak az amerikai imperializmusnak. Számos jel mutatott arra, hogy amerikai vezető körökben ezt a választási lehetőséget akkor sokan formálisnak tartották: erejük tudatában nagyon is közelinek látták a leszámolást a kubai forradalommal.

Amerikai részről leszámolásra 1959 nyarán mégsem került sor: sőt a két kormány között összeütközések formája sem igazolta az előzetes nemzetközi elképzeléseket. Az amerikaiak a nyílt csata helyett a „közvetett háború” eszközéhez folyamodtak.

Ha az okokat keressük, ha értelmezni akarjuk, miért „enyhült” meg akkor az amerikai hivatalos magatartás, fel kell idéznünk a latin-amerikai országok korabeli helyzetét és a kubai forradalom egyre kedvezőbb nemzetközi fogadtatását a néptömegek részéről.

Ezekben a hónapokban számos latin-amerikai országban sohasem látott méretű tömegmozgalom bontakozott ki. A jenki ellenesség rohamosan növekedett. A kubai forradalmat mint többen kezdték példának tekinteni. Egyre határozottabb lett a Kuba melletti kontinentális szolidaritás. A földreform meghirdetése utáni hetekben milliók jelszavává vált: „Cuba sí, yanquis no!” Vagyis „Kuba igen, a jenkek nem!”

Az amerikai kormányzat ezeket a körülményeket nem hagyhatta figyelmen kívül. Durva fellépés esetén számolnia kellett annak latin-amerikai Következményével ez pedig – úgy látta – további súlyos problémákat okozhatna, továbbá hevíthetni a jenki ellenes hangulatot az egész szubkontinensen. A Kuba elleni azonnali retorziók helyett tehát manőverezniük kellett.

Az Egyesült Államokat óvatosságra intette néhány, a diplomáciai kapcsolatokban, a különböző kormányok magatartásában bekövetkezett változás is.

1959. június végén és júliusában komoly nyugtalanság keletkezett a Kari-tenger térségében. A még hatalmon levő diktátorokat – érthetően – nyugtalanították a kubai események, félték azok forradalmasító hatásától. Dominikában fegyveres harc robbant ki, s az ország elnök-diktátora Kubát vádolta az események miatt. Kuba erre megszakította diplomáciai kapcsolatait Dominikával. Ennek visszhangja Latin-Amerika-szerte igen kedvező volt.

Még figyelemreméltóbb – s az Egyesült Államok számára figyelmeztetőbb –, hogy az Amerikai Államok Szervezete (AÁSZ) chilei konferenciáján 1959 augusztusában a korábbtól eltérő légkör alakult ki. Már a napirendre került témák is jelezték, hogy új szelek kezdenek fújdogni ebben a neokolonialista szervezetben. Vita folyt – többek között – a diktatúrák felszámolásáról, a polgári demokratikus államrend megteremtéséről, a tagországok gazdasági stabilizációjának szükségességéről. A témák megítélésében természetesen nagy különbségek voltak az egyes országok küldöttei között. Az egyik oldalon álltak a demokrácia szószólói Kuba és Venezuela irányításával. Velük szemben szilárd tömböt képviseltek a diktatúrák (Dominika, Paraguay, Nicaragua). De a többiek – a többség – mérsékelt álláspontot képviseltek. Többek között azt hangoztatták, távol kell maradni mindenféle beavatkozástól.

Az Egyesült Államok kényszerűségből ehhez a többséghez csatlakozott. Az adott körülmények között nem védelmezhetette nyíltan a diktatúrákat, s nem követelhetett a szervezet tagállamaitól erőszakos fellépést Kuba ellen.

Mint az eddigiekből kitűnik, sem a földreform meghirdetése, sem pedig a karib-térségi helyzet alakulása nem eredményezte a Kuba és az Egyesült Államok közötti harc szélsőséges kiéleződését. A tanulságok, következtetések levonása azonban nem maradhatott el Kubában. A forradalom vezetői jól tudták, hogy egyelőre csak időt nyertek: hogy nem látható előre, mikor kerül sor a különböző szinteken elhangzott fenyegetésekben már megfogalmazott retorziók alkalmazására. Így a kubai vezetőket nagyon is foglalkoztatta az Egyesült Államokhoz fűződő viszony jövője. Azt is felismerték, hogy az ország nemzetközi kapcsolatainak szélesítése, a megbízható szövetségesek keresése rendkívül fontos számukra.

Az Egyesült Államokhoz fűződő új viszony kialakítása annál is sürgetőbb lett, mert egyre gyakrabban fordultak elő a „felderítő jellegű” berepülések. Ezeket inkább figyelmeztetésnek szánták az amerikaiak, csakúgy, mint az október végén a Niagara-cukorgyár ellen végrehajtott légitámadást, amikor a röpcédulák mellett napalm- és gyújtóbombákat is szórtak. A mezőgazdasági ültetvények felgyújtása is mind sűrűbben alkalmazott módszer volt.

Ilyen helyzetben 1959. október 26-án a forradalmi kormány nagygyűlésre hívta össze a főváros népét. Fidel Castro beszéde a következő szavakkal kezdődött:

„Munkások, parasztok, diákok, kubaiak!

Sok mindenről kell beszélnünk, fontos kérdéseket kell megvitatnunk ezen a rendkívül népes nagygyűlésen, amely nem a lelkesedés pillanatnyi fellobbanása, s nem is lehet azzá. Végig kell gondolnunk a felmerült problémákat, s meg kell találnunk azok forrását. A népnek nemcsak azt kell tudnia, hogy mi történik, de azzal is tisztában kell lennie, miért.

Örülünk a nép támogatásának és példátlan lelkesedésének, de elsősorban azt szeretnénk, ha a nép maga gondolkodna, mert megoldást kell találni a fennálló problémákra. A népnek tudnia kell mindennek az okát.

Nem azért jöttem, hogy bármit is bizonygassak, hanem hogy együtt gondolkozzam önökkel; nem azért jöttem, hogy beszédet mondjak, hanem hogy beszélgessek önökkel.”

A „beszélgetés” során Fidel elmondta hallgatóinak: „Nekünk nincsenek repülőgépeink, radarjaink, légvédelmi ágyúink... a legkevesebb, amit tehet, hogy az egész világ füle hallatára tiltakozik” országunk. Azok, akik most egyre fenyegetőbben lépnek fel vele szemben, nem vethetnek semmit Kuba szemére; „hacsak azt nem, hogy Kuba javát szolgáló intézkedéseket teszünk”. Csakhogy éppen ezeket az intézkedéseket sérelmezik az Egyesült Államokban. Valójában az ország olyan helyzetbe került az elmúlt évtizedekben, hogy most, amikor saját érdekeit képviseli, beleütközik a külföldi érdekekbe. Ezt a drámát fejezik ki a forradalom vezérének következő szavai:

„Ha, mondjuk, riszt termelünk, külföldi érdekeket károsítunk meg. Ha zsírt termelünk, külföldi érdeket károsítunk meg. Ha gyapotot termesztünk, külföldi érdeket károsítunk meg. Ha leszállítjuk a villanyáram-tarifát, külföldi érdeket károsítunk meg. Ha földreformot hajtunk végre, külföldi érdeket károsítunk meg. Ha köoolajtvörvényt léptetünk életbe- ahogy ezt rövidesen meg is tesszük –, külföldi érdeket károsítunk meg. Ha bányatörvényt léptetünk életbe – amit rövidesen kihirdetünk –, külföldi érdekeket károsítunk meg. Ha kereskedelmi flottát létesítünk, külföldi érdeket károsítunk meg. Ha azt akarjuk, hogy legalább annyit vásároljanak tőlünk, mint amennyit mi vásárolunk, akkor is külföldi érdekeket károsítunk meg. Ez a magyarázata, hogy olyan forradalmi törvényeket hozunk, amelyek külföldi érdekeket károsítanak meg. Ezért támadnak bennünket, ezért neveznek bennünket kommunistáknak, ezért vádolnak minket, ezért igyekeznek mindenféle ürüggyel behatolni országunkba. Pedig mi itthon, Kubában hajtunk végre földreformot. Kubában szállítottuk le az áramszolgáltatási díjakat. Kubában szállítottuk he a telefondíjakat. Mi magunk határoztuk el, hogy kereskedelmi flottát létesítünk, hogy a magunk földjébe ezután riszt vetünk, hogy gyapotot termesztünk és zsírt termelünk. A mi munkásaink és parasztjaink s általában a kubai családok számára építettünk lakásokat.”

E szavak jól érzékeltetik, hogy a kubai népnek választania kellett: vagy végrehajtja forradalmát és ezzel „idegen érdeket sért meg”, vagy lemond az eddigi eredményekről is. A nép túlnyomó többsége kész volt minden áldozatra. Ez tükröződött a nagygyűlés hangulatában. Ez hatotta át az emberek mindennapi életét, ez mutatkozott meg az ország vezetőinek tetteiben is. Az egyetlen dolog, amit a programját következetesen vállaló kormány akkor az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolat terén tehetett, az volt, hogy nem élezi fölöslegesen a viszonyt, tárgyalási készséget, jóindulatot tanúsít.

A korrekt, kölcsönös jó viszony megteremtése érdekében Kuba számos kezdeményező lépést tett. Kormánya törekvéseit jól tükrözi az a diplomáciai jegyzék, amelyet 1959. november 13-án juttatott el az Egyesült Államok kormányához. Ez többek között a következőket

tartalmazza: a kubai nép és a kormány békében és barátságban óhajt együtt élni az Egyesült Államok kormányával és népével, fejleszteni kívánja a diplomáciai és gazdasági kapcsolatait az egyenjogúság és a kölcsönös előnyök alapján. A jegyzék utal arra is, hogy a kubai nép mindig különbséget tett a reakciós és a lincolni Egyesült Államok között.

A tárgyalási készség, a kubai jóindulat azonban önmagában kevésnek bizonyult. A két ország kapcsolatai a következő hónapokban rohamosan szűkültek, majd megszűntek. A szakítást az Egyesült Államok kezdeményezte. De ez már a forradalom történetének következő fejezete.

Mi időzzünk tovább 1959, a „jelen” eseményei között. Mindenekelőtt tekintsük át azokat a megfontolásokat és törekvéseket, amelyek a forradalom nemzetközi pozícióinak megszilárdítására irányultak. A döntések annál is sürgetőbbé váltak, mert akkoriban már számos jel mutatott arra, hogy Nagy-Britannia kormánya készséges segítője az amerikai politikai vezetésnek: megtagadta például 1959 őszén, hogy vadászrepülőket adjon el Kubának. Lépése nem okozott meglepetést. Hiszen a brit kormány az előző esztendőben még akkor is fegyverszállítmányokkal segítette Batistát, amikor az Egyesült Államok ezt már megtagadta. S az is közismert volt, hogy forradalomellenes magatartása a diktátor bukása után sem változott meg. Így a két kormány viszonya kezdettől fogva feszült volt. Angliának az amerikai reakcióval való mind nyíltabb azonosulása mégis figyelmeztető jel volt Kuba számára, hiszen Anglia ekkor még a második imperialista nagyhatalomnak számított.

Ilyen körülmények között a nagyrészt spontán kibontakozó latin-amerikai népi szolidaritás és a szubkontinens néhány haladó kormányával kialakított kapcsolat továbbfejlesztése nem nyújtott elegendő biztosítékot egy önálló kubai politikához; külkereskedelmi vonatkozásban pedig alig tartalmazott biztató elemeket. Nemcsak azért, mert a latin-amerikai országok közötti kereskedelmi forgalom mindig is alacsony volt. Azért sem lehetett gazdasági vonatkozásban ezekre a kapcsolatokra építeni, mert viszonylag elmaradott, egyfajta termék exportálására berendezkedett, függő gazdaságú országokról lévén szó, csekély volt a lehetősége egy esetleges észak-amerikai gazdasági blokád elleni közös fellépésnek.

A kubai kormány mindazonáltal mindent elkövetett, hogy Kuba latin-amerikai kapcsolatai túllépjék a formális diplomáciai kereteket, és „testvéri jellegűekké” váljanak. Ez a törekvése szervesen kapcsolódott a forradalom történelmi szerepének megítéléséhez. José Martí, a nagy kubai forradalmár gondolkodó már második spanyolelles felszabadító háborúban hangsúlyozta „a mi Amerikánk” összefogásának szükségességét, és úgy tekintett a soron levő háborúra, hogy annak egyben gátját kell állnia az Egyesült Államok kubai és latin-amerikai terjeszkedő politikájának is. Vagyis Martí azt hirdette, hogy a felszabadító háború küldetése több mint nemzeti. Hat és fél évtized múltán, a megváltozott helyzetben Kuba ifjú vezetői szintén azt vallották, hogy forradalmuk lelkesítő példa a testvérnemzetek számára. A kapcsolatkeresést ekkor tehát mindenekelőtt ez motiválta.

De sürgetővé vált – már csak az amerikai fenyegetőzések miatt is – a viszonylagos nemzetközi elszigeteltség, leküzdése tágabb vonatkozásban is. Erre két lehetőség kínálkozott: az afroázsiai orientáció vagy a kapcsolatok megteremtése a szocialista országokkal. A kubai kormány 1959 második felében a kezdeményező lépéseket Afrika és Ázsia felé tette meg – feltehetően azért, mert ezt kevésbé tartotta veszélyesnek az Egyesült Államokhoz való viszony szempontjából, ez aligha vonhatta maga után az amerikai kormány retorzióját.

A szocialista országokkal Kubának ekkor még nem volt diplomáciai kapcsolata (kivéve Jugoszláviát, amellyel fennállt régebbi keletű diplomáciai viszonya). Elvben nem volt akadálya a kapcsolatok felvételének. A szocialista országok hajlandóságot mutattak rá: azok a kubai politikusok, akik az országon belül ez ellen tiltakozhattak volna, már kiszorultak a hatalomból; az árucsera lehetőségét pedig Fidel Catro is kedvezőnek ítélte. Mára 1959.

február 19-én, három nappal beiktatása után kijelentette: Kuba kész cukrot eladni a Szovjetuniónak, amennyiben az erre igényt tart. A diplomáciai kapcsolatok felvételére ekkor mégsem tette meg a kezdeményező lépéseket: ennek időszerűsége, szükségessége csak a következő esztendőben érett meg.

Az afroázsiai orientáció látványos nyitánya volt Ernesto Guevara körutazása. Vezetésével jószolgálati küldöttség járt az Egyesült Arab Köztársaságban, Indiában, Burmában, Indonéziában, Ceylonban, Pakisztánban, Szudánban, Marokkóban és Jugoszláviában. A kubai kormány három célt kívánt elérni ezzel az utazássorozattal: újabb barátokat szerezni, feltérképezni a cserekereskedelem lehetőségét és Kuba számára hasznosítható tapasztalatokat szerezni a kormányzáshoz, valamint a gazdaság fejlesztéséhez.

Ha nemcsak a külsőségekből ítélünk, az utazás eredménye nem volt túl kedvező. Igaz, a fogadtatás mindenütt magas szintű volt. A kubai forradalom elismerése számos országban impozáns képet nyújtott, ami kétségkívül növelte Kuba nemzetközi tekintélyét, és némileg lehűtötte az imperialista tábor „forrófejű” politikusait. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy távlatokhoz ezek a látogatások nem nyitottak kaput. Igazi támaszt, erős szövetséget másutt kellett keresniük...

A kubaiak mégis nagy lelkesedéssel fogadták a küldöttségek útibeszámolóját, s fontos következtetéseket vontak le belőle. Már korábban is kifejezték, s most megerősítették teljes azonosulásukat a latin-amerikai forradalommal: „Kuba csak ... példája annak, hogy mi is tulajdonképpen Latin-Amerika.” De most továbbvitték ezt a gondolatot: „Kuba problémája az összes elmaradott ország problémája.” Vagyis csírájában már ekkor megfogalmazódik Kubában a három elmaradott kontinens egymásrataltságának, összefogásának gondolata.

A kubai forradalom vezetői, bármennyire fontosnak ítélték is a nemzetközi kapcsolatok fejlesztését, 1959 második felében figyelmüket egyre inkább a hazai problémákra irányították. A dolgozó tömegek újabb és újabb reformokat, intézkedéseket sürgettek. Ezek megvalósítása azonban többféle akadályba ütközött, hiszen korlátozottak voltak a rendelkezésre álló anyagi erőforrások, hiány volt hozzáértő forradalmár szakemberekből. Emellett a tömegek szervezettsége, tudatossága messze elmaradt szűnni nem akaró lelkesedésüktől. S bizonyos hibák csúsztak az elképzelésekbe is. De ami a legfontosabb volt: az osztályharc egyre kiélezettebb formát öltött.

5. A forradalom radikalizálódása, további előretörése.

Az osztályharc kiéleződése

A kubai forradalom történetét tanulmányozó embernek csakhamar szemébe ötlík egy fontos körülmény: ebben a forradalmi folyamatban szinte mindig a nemzeti függetlenségért, az annak megtartásáért vívott küzdelem volt előtérben. Másképpen kifejezve: rendszerint a nemzeti mozzanat dominált, az osztályok közötti összeütközés többé-kevésbé ennek alárendelten jelent meg. Az első hónapokban még nem volt meghatározó ez a sajátosság, de később mind nyilvánvalóbbá kezdett válni. Az 1959 májusa és 1962 októbere közötti időszakban pedig különösen ez volt a jellemző.

Ennek áttekintése azonban későbbi feladat. Vizsgáljuk meg előbb a forradalom első esztendejének második felét. Akkor mutatkoznak meg először az osztályharc igazi viszonylatai, kubai specifikumai: azok a körülmények, amelyek során a népi erők fő ellenségeként, az ellenforradalmi erők igazi vezéréként közvetlenül az amerikai imperializmus lép a színre.

Az amerikai imperializmus kubai ellenforradalmi vezető szerepének elemzésekor a „miért”-ek egész sora merül fel. Egyáltalán miért vállalta magára az Egyesült Államok a közvetlen irányító szerepet? Miért nem csak közvetett módon avatkozott be, miért nem a hazai reakcióra építve szervezte meg a kubai ellenforradalmi tevékenységet? De ha már magára vállalta ezt a dicstelen feladatot, miért bizonyult csaknem minden lépés elhibázottnak, elkésettnek? És végül figyelemre méltó, hogyan helyezte a „nemzeti függetlenségi harc” keretébe az osztályharcot, végső soron a hatalomért folyó küzdelmet az, hogy ettől kezdve a forradalmi erők előrehaladása mindig az amerikai imperializmussal való megütközést jelentette.

Fontos kérdések ezek: egy jövőbeni, mélyebbre hatoló tudományos kutatás során szükséges alapos elemzésük. Itt most kezdjük a válaszadást azzal a ténnyel, hogy Kubában nem maradt más lehetősége az amerikai imperializmusnak, mint vállalni ezt a hegemon szerepet. S hogy miért? A történések menetében az amerikai politikai vezetésnek igen hamar rá kellett döbbsennie arra, hogy vagy maga veszi kezébe a dolgok irányítását, vagy kubai szövetségesei szinte harc nélkül adják fel a terepet. A kubai burzsoázia kezében már 1959 közepén sem volt elegendő erő, eszköz nemhogy a forradalmi folyamat visszafordításához, de még csak lefékezéséhez sem. Számottevő fegyveres erővel nem rendelkezett: a szórványos, kis létszámú ellenforradalmi bandák ilyen harcra nem voltak kiképezve. A politikai légkör rendkívül kedvezőtlen volt a szabotázscelemek végrehajtásához. Ahol azzal mégis megpróbálkoztak, a lelkes nép mindenütt a forradalom fegyveres erőit segítette. Az ellenség effajta kísérleteit rendszerint gyorsan szétzúzták; ez is demoralizálta az ellenforradalmi erőket.

Az osztályharc egyéb területein is szembevetődött a kubai burzsoázia felkészületlensége. Az oligarchia, a hazai reakció nem értett a politika finomságaihoz; manőverező készsége csekély volt. A forradalmárokkal szembeni magatartására csakhamar a merev tiltakozás, a nyílt szembenállás lett a jellemző. Saját intézményekkel, mindenekelőtt érett politikai párttal nem rendelkezett. Így a nagy burzsoázia már a kezdet kezdetén kívül rekedt a haladó erők táborán, s belülről egyre kevésbé tudott befolyást gyakorolni az eseményekre. A volt uralkodó osztályok (nagybirtokos osztály, bürokratikus burzsoázia, nagykereskedők, export-importőrök) soraiban hamarosan – s különösen a földreformtörvény meghirdetése után – a pánik, a fejvesztettség, a menekülés hangulata lett úrrá. Mindez nem jelenti, hogy nem tanúsítottak semmiféle ellenállást, hogy nem léptek fel a forradalom ellen. Ezt feltételezni képtelenség lenne. Kizárólag azt hangsúlyozzuk, hogy a belső reakció önálló volt, és ellenállásának formája és mértéke messze erőtlenebb volt, mint ami számos más ország tapasztalataiból ismeretes.

Ugyancsak a további kutatás feladata annak tisztázása, miért volt ilyen erőtlen, önálló a kubai uralkodó osztály. A majdani teljes válasz igénye nélkül itt elsősorban arra érdemes felfigyelni, hogy a köztársaság helyzete – születésétől függött az Egyesült Államoktól – speciális volt. A kubai uralkodó osztályok soha nem kényszerültek arra, hogy kiélezett társadalmi helyzetekben egyedül vegyék fel a harcot a velük szemben álló osztályerőkkel: minden „nehéz pillanatban” ott állt mellettük az Egyesült Államok, s végső soron az ő akarata, ereje döntött.

Nos, e körülmény felismerése aktivizálta a forradalom külső, főleg észak-amerikai ellenségeit. Az amerikai kormányzat megértette: vagy közvetlenül kézbe veszi a dolgok irányítását és rendezi szövetségesei sorait, vagy Kuba „pillanatok” alatt elvész számára. (Ezzel a lehetőséggel az amerikai kormány akkor még semmiképpen nem akart megbarátkozni.) Innen ered a közvetett beavatkozási kísérletek sorozata; „hatékonyabb” módszerekhez egyelőre nem

mert folyamodni; egy durva, intervenciós jellegű fellépés az adott nemzetközi feltételek között volt.

Valójában az történt, hogy 1959 májusától kezdve az amerikai imperializmus opponálta Kuba minden belpolitikai lépését, a kubai kormány minden intézkedését; azokat is, amelyek közvetlenül nem sértettek amerikai érdekeket. Úgy reagált rájuk, mint ahogy a hazai politikai ellenzék szokott. Ettől az időszaktól kezdve rendkívül szoros kölcsönhatás figyelhető meg az amerikai kormányzat, valamint a kubai forradalom állásfoglalásai, intézkedései között. Ez pedig azt eredményezte, hogy a forradalom – noha osztálytartalmát tekintve időközben változásokon ment át, mind több antikapitalista vonást mutatott – a felszínen (de nemcsak ott) egy nemzeti függetlenségi harc jellegét öltötte magára. Ebből is ered a kubai forradalom növekvő népszerűsége, nemzetközi támogatóinak hallatlanul gyors megsokszorozódása.

Ezt a specifikumot mindig szem előtt tartva nézzük most meg, hogy mi is történt ez időszakban belpolitikai vonatkozásban Kubában: milyen lépésekkel haladt előre a forradalom.

a) A földreform végrehajtásának néhány tapasztalata

Az agrár reformtörvényt több szakaszban hajtották végre. Az 1959 májusában elfogadott törvényt, néhány nem jelentéktelen kiegészítéssel, 1960 októberéig a maga teljességében minden vonatkozásban átültették a gyakorlatba.

Az első szakaszban (1959 decemberéig) az INRA kidolgozta a végrehajtás tervét, kijelölte a mezőgazdasági fejlesztés övezeteit, illetve a kisajátításra kerülő birtokokat. Ebben az időszakban sajátították ki azokat a földeket, amelyek a Batista-rendszerben kompromittálódott személyek birtokában voltak. Ezek az INRA révén átmenetileg állami kezelésbe kerültek.

A földosztási kampány gyakorlati végrehajtása az év utolsó hónapjában kezdődött meg, és csaknem egy esztendő telt igénybe. Mint már jeleztük, a bérlőparasztok lehetőséget kaptak arra, hogy kistulajdonossá váljanak. 1960 végéig 31 425 birtoklevelet adtak ki.

Ezzel párhuzamosan végbement a nagy cukornádtermelő és állattenyésztő birtokok, illetve a külföldi tulajdonban levő ültetvények állami tulajdonba vétele.

Az állattenyésztő birtokokon a kisajátítás után állami gazdaságokat hoztak létre. A nagy cukornádültetvényeken szövetkezeteket szerveztek, majd – mint jeleztük – 1962-ben ezek is állami gazdaságokká alakultak. Közben művelés alá vontak több tízezer hektár szűzföldet: nagyobb részükön rizstermelésre rendezkedtek be. Ezek is az állami gazdaságok kereteibe tartoznak.

A földreform méreteiben végső soron nagyobb lett, mint ahogy arra a májusi törvény alapján számítani lehetett. A terv minimálisan 2,1 millió hektár földet érintett. Ugyanakkor széles hatáskört biztosított a Földreform Intézetnek. Megadta a jogot arra, hogy a magas terméseredményeket produkáló birtokosok jelentős mennyiségű földet megtarthassanak maguknak. Bizonyos kivételezettséget élveztek azok a régi tulajdonosok is, akik ipari befektetéseket eszközöltek.

Az elmondottak jelzik, hogy ez a reform alapvetően burzsoá jellegű reform volt: egyáltalán nem célozta a tőkés magántulajdon felszámolását, csupán korlátozta azt.

A legnagyobb politikai nehézség a régi kisbirtokosok egy részével adódott. A forradalom vezetői jól ismerték a távoli Oriente tartomány problémáit: az ottani birtokviszonyokat, a hegyvidéki szegénység gondjait. De korántsem ismerték ilyen közletről és alaposan a fővároshoz közel eső tartományok (Matanzas, Pinar del Río, Isla de Pinos) agrárviszonyait. Itt jóval intenzívebb gazdálkodás folyt, s gyakran közvetlenül a fővárosi piacra termeltek. A

különböző bérleti rendszerek itt is elterjedtek voltak: gyakran a 10-20 hektárral rendelkező tulajdonosok is adtak bérbe földet. Így a reform őket is sújtotta, bár birtokuk viszonylag kicsi volt. Ebből támadt a feszültség: egyetértettek a kormánnyal, amikor az fellépett a latifundiumok ellen, de tiltakoztak saját földjeik kisajátítása miatt.

A kormány egy ideig mérlegelte is a törvény módosításának lehetőségét. Majd döntött: elvetette a „középutat”, s kijelentette: senki előtt – a középbirtokosok előtt – sem hátrál meg.

A kormány merevsége parasztmegmozdulásokhoz vezetett. Néhány helyen – például Matanzas tartományban, az Escambray hegységben – a parasztok átmenetileg a CIA által szervezett bandáknak is támogatást nyújtottak.

Az agrárreform végrehajtását kísérő nyugtalanság, közepette október végén ellenforradalmi zavargásra került sor Camagüeyben is. Ennek gyors elfojtása után Fidel Castro a forradalmi erők legszűkebb vezérkarához tartozó Camilo Cienfuegot bízta meg a politikai rendezéssel. Pár nap leforgása alatt többször is megfordult Camagüeyben, mígnem egy viharos éjszakán, október 29-én Havannába hazatérőben nyomtalanul eltűnt kis háromszemélyes repülőgépével. Fidel Castro november 12-én számolt be a tv-ben a csaknem két hétig tartó szakadatlan szárazföldi és tengeri nyomozás eredménytelenségéről, amely során az a következtetés alakult ki, hogy Camilo Cienfuegot végzetes, de – nyomok híján – immár felderíthetetlen légi baleset érte a tenger fölött.

Az említett nehézségek és feszültségek ellenére a földreform végrehajtása történelmi jelentőségű volt. Felszámolta a latifundiumra épülő rendszert. Végso soron bizonyos állami és magánföld vásárlásokat is beleértve 4,5 millió hektár termőterületet és legelőt érintett, vagyis a tervezett minimumnak több mint a dupláját, ami szoros kapcsolatban állt a tulajdonosi rétegek magatartásával. Hiszen közülük nagyon sokan időközben elhagyták az országot, és a gazdátlanul maradt földek természetszerűen a reform hatálya alá kerültek.

b) Az első oktatási törvények

Ha a forradalom nem is tudott az első esztendőben átfogó oktatási reformot napirendre tűzni, figyelemre méltó, hogy 1959 végéig hat törvényt és rendeletet bocsátott ki e tárgyban. Ezekben az alkotmányban foglalt oktatási irányelvek jobb végrehajtásának törekvése fogalmazódik meg.

A jogaiba visszahelyezett demokratikus alkotmány kötelezőnek nyilvánította az alapfokú oktatást. Ennek gyakorlati megvalósítása azonban számos akadályba ütközött. Súlyos gondot jelentett – többek között – az anyagi eszközök hiánya, az irányító apparátus gyöngesége, a pedagógushiány, az egyház oktatási szerepe, az állami ellenőrzés nélkül működő kubai és külföldi magániskolák nagy száma. De a forradalom előtti oktatásügy kapcsán arról is beszélni kell, hogy az objektív nehézségek forrása volt például az oktatási költségvetés jókora részének elsikkasztása stb. No meg arról, hogy miközben a kubai gyerekek jelentős részének nem jutott iskola, az országban 10 000-12 000 állástalan pedagógus élt.

A forradalom vezetői egyik legfontosabb feladatuknak tekintették, hogy minél többet tegyenek a gyermekek, az egész nép kulturális színvonalának emelése érdekében. Fidel Castro már 1953-ban, híres védőbeszédében hangoztatta az egész oktatási rendszer korszerűsítésének szükségességét. A következő években az analfabetizmus elleni harc igen értékes tapasztalatai halmozódtak fel a Felkelő Hadseregben, amit az analfabéta harcosok (főleg parasztok) tanítása, valamint a felszabadított övezetekben az oktatás megszervezése során gyűjtöttek. A Felkelő Hadsereg 1958 tavaszán alakult Oktatási Parancsnoksága ismerte tehát az

írástudatlanság elleni harc nehézségeit, s látta a parasztygyermek tanítását objektíve akadályozó nehézségeket.

Logikusan következett felfogásukból a forradalom győzelme után az az intézkedés, amellyel a zsoldoshadsereg 69 laktanyájából iskolát, illetve iskolavárost alakítottak. Ezekben parasztygyerek számára biztosítottak ingyenes ellátással ingyenes tanulási lehetőséget.

A kormány ösztönzésére sok helyen már a győzelem utáni hetekben elkezdődtek az alfabetizáló tanfolyamok. S készültek rá, hogy teljesen felszámolták az írástudatlanságot. Sok üzemben felméréseket végeztek az írástudatlanokról, és megtervezték a tanfolyamok beindítását. De ez hosszabb előkészületeket igényelt.

A fő hangsúlyt 1959 folyamán a kormány az iskolarendszer, elsősorban az alap- és középfokú oktatás jobb megszervezésére helyezte. Az egységes reformot csak 1960 nyarán dolgozták ki.

Az oktatással kapcsolatos első törvény, amely már februárban hatályba lépett, az oktatási és igazgatási funkciók decentralizálásáról intézkedett: a tartományok és a helyi szervek nagyobb önállóságot kaptak. Ez azért volt nagy jelentőségű, mert csapást mért a centralizációval együtt jelentkező korrupcióra, továbbá lehetőséget, hatáskört adott az elavult oktatási intézménytípusok megszüntetéséhez, a legsürgősebb változtatások elkezdéséhez. Ezt követően külön törvényt adott ki a kormány a decentralizált hatáskörök jogi szabályozásáról, egyes új iskolatípusok (főleg az ipari és mezőgazdasági szakmunkás-, illetve technikusképzés rendszerének) megteremtéséről. Egy újabb törvény kimondta, hogy a jövőben egyedül csak az államnak van jogában új oktatási intézményt szervezni. (A törvény ekkor nem érintette a már működő magániskolák hálózatát, viszont kötelezte őket az egységes tanmenet figyelembevételére.) Korszerűsítették a tanítóképzés alapelveit.

Végső soron valamennyi intézkedés megerősítette a kormány irányító szerepét. A nemzeti oktatás szétforgácsoltságának megszüntetése érdekében a forradalom megtette az első lépéseket. Így folyamatosan megteremtődtek egy mindent átfogó oktatási reform kidolgozásának feltételei. Közben nagy gonddal gyűjtögettek az analfabetizmus leküzdéséhez szükséges tapasztalatokat, és előkészítették az alfabetizációs kampány programját.

c) Antiimperialista és antikapitalista intézkedések

A korábbiakban ismertetett reformok, törvények – kevés kivételtől eltekintve – összhangban voltak egy demokratikus forradalom követelményeivel. Csakhogy az amerikai imperializmus korábban mindent átfogó jelenlétéből eleve az következett, hogy a forradalmi folyamat egyre mélyebbre hatolásával egyre több lett az ütközési felület az ország kizsákmányolóival. Ráadásul az ellenséges amerikai fellépések megsokszorozódása, az amerikai tőke „csendes kivonulása” új feltételrendszer kialakításához vezetett Kubában. Minthogy csökkent az amerikai vállalkozók beruházási kedve – annak ellenére, hogy egyelőre semmilyen hátrány nem érte őket –, a kubai kormánynak ismét fontolóra kellett vennie velük szemben tanúsítandó magatartását.

Egyéb tényezők is közrejátszottak abban, hogy a gazdasági folyamatokra egyre több figyelmet fordítottak. Meg növekedett a lakosság legszegényebb rétegeinek jövedelme. S érthető, hogy ők elsősorban élelmiszert és olcsó iparcikket óhajtottak vásárolni. A piacon bizonyos cikkekből hiány keletkezett. Kezdetét vette a spekuláció.

Számos vállalat – köztük nem egy amerikai cég – figyelmen kívül hagyta az új kormányrendeleteket. Így került sor a „kemény” intézkedésekre. Ezekből idézünk fel néhányat, inkább csak a történetek érzékeltetésére.

A zavaros nemzetközi pénzügyletek megszüntetése érdekében július 14-én a kormány felhatalmazta a pénzügyminisztériumot és a Kubai Nemzeti Bankot, hogy ellenőrizze a hazai és külföldi magánbankok tevékenységét.

Miután néhány amerikai vállalat szabotálni kezdte a kormány ár- és bérintézkedéseinek végrehajtását, állami irányítás alá vonták a Cuban Telephone Co. villanytelepeit, a Free Port Sulphur és a Moa Bay Mining bányáit.

Szeptemberben új vámtörvény lépett érvénybe. Az előző, márciusban hozott vámrendelet a forradalom előtti 900-ról 6000-re növelte azoknak az áruknek a számát, amelyekre importvámokat állapítottak meg. Ez az intézkedés azonban alig érintette hátrányosan az Egyesült Államokat: gyakorlatilag fennmaradt egyedülállóan kedvező helyzete a kubai piacon. Az új vámtörvény – tekintettel a hazai piacon kialakult nehéz helyzetre és az amerikai vállalkozók magatartására – ugyanakkor számos szigorítást tartalmazott. Néhány alapvető fontosságú élelmiszer (kukorica, burgonya, tojás, liszt, szójabab, hüvelyesek stb.) importját állami monopóliummá tette.

A költségvetési egyensúly megteremtését, egyben a külföldi tőkések profitjának korlátozását célozta az október 27-én kibocsátott bányatörvény, amely kimondta: 1. bányaművelés esetén minden bányauzem 11 dollárt köteles fizetni hektáronként a föld használatáért, a bányaművelés elmulasztása esetén pedig 20 dollárt; 2. minden bányauzem köteles a termelés 5 százalékát pénzben vagy természetben az államnak befizetni. Amennyiben a kitermelt bányakincseket exportálják, a koncessziós hányadot 25 százalékban határozták meg.

November 3-án kötelezték a vállalatokat a külföldi valuták beszolgáltatására. Ugyanakkor szabályozták a turistaforgalommal kapcsolatos elszámolások rendjét is.

November 20-án a kőolaj kitermelését és feldolgozását szabályozó új törvény lépett életbe. Számos Szigorú intézkedést vezettek be a nemzeti érdekek védelmét szolgáló törvények végrehajtásának biztosítására.

Közben mind több formában jelentkezett a hazai nagytőke szabotársa. Egyik-másik vállalat leállította beruházási programját, csökkentette termelését. A tőkések anyagi támogatást nyújtottak különböző szabotázscselekményekhez, ellenforradalmi szervezkedésekhez. Ez alkotmánymódosításra készítette a kormányt. A december 23-án életbe lépett új alkotmány-cikkely törvényes alapot teremtett azok vagyonának elkobozására, akik Kuba ellenes tevékenységet folytatnak. E törvény értelmében 1960 januárjában 302 ellenforradalmár vagyona (mintegy 150 millió dollár értékben), majd márciusban 21 család kb. 35 millió dollár értékű ipari és szállítási vállalata került állami tulajdonba.

A forradalom első évében összesen 693 törvényt hoztak. Természetesen lehetetlen, de fölösleges is volna valamennyit felsorolni. Az említettek is kellően körvonalazzák, a forradalmi átalakulások jellegét, s érzékeltetik azt is, hogy a hozott intézkedések egyre több esetben érintették az Egyesült Államok kubai érdekeit.

d) A forradalmi erők öntudatának, szervezettségének növekedése

Bár az amerikai fenyegetések ebben a periódusban sokkal ijesztőbbek voltak, mint a tényleges retorziók, a veszélyt semmiképpen sem lehetett lebecsülni. A kubai vezetők számoltak a várható komolyabb megpróbáltatásokkal. Tudták, hogy fel kell készülniük ezekre. Ezért is kezdték el a milícia megszervezését, bár fegyverekben nagy hiány volt, és beszerzésük is óriási akadályokba ütközött. A lelkesedés azonban nem hiányzott. Spontán módon áradt, s oly hevesen, amelyre szinte nincs is példa. Minden bizonnyal e nép lelki alkatának is nagy

szerepe van abban, hogy Arbenz, a guatemalai forradalom egykori vezére – teljes joggal – „a világtörténelem legvidámabb forradalmának” nevezte a kubait. A vidámság, az eget ostromló lelkesedés azonban – bármennyire biztató is – túlságosan kevés a harcban, a kiélezett helyzetekben. Még akkor is kevés, ha a nép már rendelkezik saját fegyveres erővel: mert nem kisebb ellenséggel szemben kell itt győznie, mint az amerikai imperializmus.

Mindenesetre az a tény, hogy a lakosság túlnyomó többsége (reális becslések szerint 1959 vége fél több, mint 90 százaléka) az osztályharc kiéleződése ellenére is szilárdan támogatta a kormányt, feladta a leckét az amerikai politikai szakértőknek. Erre nem voltak felkészülve.

Az amerikai feltételezés és a valóság közötti kiáltó ellentét mindenképpen némi magyarázatot kíván. Nem indokolható kizárólag azzal, hogy minden igazi forradalom sajátja a nép példátlan lelkesedése. Ez ugyan igaz, de Kuba esetében mindenképpen többről is szó van: olyan „többelről”, amely a nép történelmének sajátos terméke, amely a csaknem százszázalékos forradalmi és függetlenségi harcok eszméiből, tanulásaiból „táplálkozott”; mindenekelőtt José Martí eszméi hagyatékából, akinek nemzeti eszméje a hat évtizedes ferdítések és hamisítások után most elemi erővel tört a felszínre múltból, és szó szerint „anyagi erővé vált”.

José Martí (1853-1895) egyedülálló személyisége a kubai történelemnek. Nemcsak a múlt század egyik legnagyobb latin-amerikai költőjét tiszteljük benne. Hazája függetlenségéért küzdő politikus, korának kiemelkedő egyénisége volt, aki életét áldozta a spanyolok elleni függetlenségi háborúban. Jobban, mélyebben megértette korát, mint harcostársai közül bárki, s a politikai cselekvés olyan eszmerendszerét munkálta ki, amely évtizedeken keresztül meghatározó jelentőségű volt a kubai forradalmi gondolkodás szempontjából. José Martí, aki korának vezető egyénisége volt, előfutára, sőt „értelmi szerzője” lett az 1959-ben győztes forradalomnak. A Július 26. Mozgalom eszmevilága elsősorban a martinizmusból született; Martí eszméi pedig a kubai forradalom első szakaszában teljessé váltak ki.

Ez alkalommal nem lehet feladatunk José Martí nézeteinek átfogó, mindenoldalú ismertetése. Eszméi hatásának komplexitását sem mutathatjuk be a maga teljességében. A nemzeti eszme vonatkozásában mégis rá kell irányítanunk a figyelmet a legfontosabb összefüggésekre. Különösen azokra, amelyek jelzik a más népek elleni gyűlöletről mentes, a kistulajdonosi vágyaktól fűtött, az amerikai tőkés fejlődést elutasító, az észak-amerikai terjeszkedéssel szemben álló martii felfogás sarkpontjait. Mindezekről azért kell megemlékeznünk, mert ezekre az eszmékre épült ekkoriban ideológiailag a kubai nép lenyomó ellenes magatartása. Ezek alapján válik érthetővé az ekkori kubai magatartás az Egyesült Államokkal szemben. Ez a megállapítás még akkor is jogos, ha tudjuk: Martí utópikus elképzeléseiből nem egy fokozatosan elhalványult 1959 januárja után, mivel mint politikai megfontolás elvesztette jelentőségét.

Martí a XIX. Század végén Latin-Amerikában a legmagasabb szinten foglalta össze a kispolgári bázisú kubai függetlenségi mozgalom törekvéseit. Kuba fejlődését a diverzifikált, modernizált kisbirtokos mezőgazdasági termelés révén látta biztosítva, amelyre felépülhetett volna a cukor-, élelmiszer-, dohány stb. ipari termelés. A kistulajdonosi kapitalista fejlődés koncepciója nemcsak a városi és vidéki kispolgárság elképzeléseivel találkozott, hanem az iparban és a mezőgazdaságban proletarizálódó dolgozók vágyaival is, hiszen a „fiatal” proletariátusban általában – s különösen a korabeli Kubában, ahol a gépi nagyipar nem bontakozott ki – erős a tulajdonosi ösztön. Martí koncepciója messzemenően Kuba tényleges adottságaira épült: csökkentette volna a monoexportáló, élelmiszer-importáló jelleget, az ország külkereskedelmi sebezhetőségét. Ráadásul az árutermelő kisbirtok nemcsak „igazságosabb” lett volna a latifundium rendszerénél, hanem – mint Latin-Amerikában mindenütt – termelékenyebb is.

Más kérdés, hogy Martínak a nemzet és a társadalom fejlődéséről vallott nézeteiben benne volt kispolgári osztályának minden tudati korláta, idealizmusa. Meggyőződése volt, hogy a „kistulajdonosi kapitalizmus” humánus és reális alternatíva az Egyesült Államokban megismert elembertelenítő „indusztrialista kapitalista” fejlődéssel szemben. Hitte, hogy a társadalmi osztályok kölcsönös jóindulata és megértése (s mindenekelőtt a nemzet érdekeinek szem előtt tartása) olyan harmonikus társadalomfejlődés alapja lehet, amelyben az állam a „közjó” szerve lesz. A politikai vezetők morális kötelességévé ennek megvalósítását tette: a jellegzetesen martíi álláspont az, hogy „Mindenkivel, mindenki javára”. (Kétségtelen ugyanakkor, hogy Martí a legnagyobb rokonszenvvel és szánnal a szegények felé fordult. Emberileg-érzelmileg megértette az észak-amerikai munkások sztrájkját is; de szolidaritása humanizmusából fakadt, nem az osztályharc törvényszerűségének ismeretéből és elismeréséből. Marxot főleg azért tisztelte, mert a szegények oldalán állt”.)

Martí szeme előtt a független Kuba megteremtése lebegett, melyet az egész társadalom, az egész nép egyesítésével tartott megvalósíthatónak. Jóllehet a társadalmi fejlődésre vonatkozó álma idealista volt, a nemzeti függetlenség kivívását célzó közvetlen terve nem azért volt kivihetetlen, mert a volt rabszolgatartók és rabszolgák, a tőkések és proletárok, a birtokosok és szegényparasztkok egyesítésére számított. Ebben akkor sok volt a realitás: a nemzeti felszabadító mozgalom egy időre kétségtelenül háttérbe szorította az osztályharcot, mert a teljes függetlenség kivívásában a cukor arisztokrácián kívül minden osztály érdekelt volt. A spanyol gyarmatosítókat le is győzték, alapjában a Martí vázolta elképzelések szerint. A függetlenségi háború bukása mégis törvényszerű volt. A szabadságharc a spanyolok fölötti győzelmet követően került reménytelen helyzetbe és szenvedett vereséget, de immár az Egyesült Államokkal szemben. Bekövetkezett az, amitől Martí a leginkább félt: az „új, fiatal, erőteljes ragadozó” vetette magát régóta kiszemelt áldozatára.

Martí sosem foglalta tudományos – s még kevésbé marxista szemszögből pontos – definícióba az imperializmus lényegét, törvényszerűségeit. De a múlt század végén Latin-Amerikában senki sem látta nála világosabban, mit jelent – s mit fog jelenteni – az észak-amerikai imperializmus az elmaradott latin-amerikai országok számára. Már az 1880-s évek végén számot vetett azzal, hogy az Egyesült Államok gazdasági-katonai fölényében rejlő veszély felülmúlja a spanyol birodalomét. Első következtetése ebből a felismerésből az volt, hogy Kuba függetlenségének alapfeltétele a gazdasági függetlenség. Másik következtetése pedig már messze túlmutat a nemzeti kereteken. Martí zseniális tisztánlátással mérte fel, hogy „a másik Amerika” valamennyi latin-amerikai országnak ugyanazt a sorsot szánja; s felismerte, hogy az ellene vívott harcban a kubai nemzet sorsa összefonódik Latin-Amerika sorsával. Az Egyesült Államok nagyságával, gazdasági-katonai súlyával szemben, a közös veszély ellen a közös nyelvű, hagyományú, közös vallású, közös „fajú” latin-amerikai népek összefogására van szükség. S Martí meghirdette a „képmutató pánamerikanizmussal” szemben a „mi Amerikánk” „felszabadító latin-amerikanizmusát”; az „északi kolosszus” telhetetlen étvágával szemben a „második felszabadító háborút”.

A kubai nemzeti függetlenség kivívására irányuló törekvés készítette arra, hogy megfogalmazza azt az egyetlen lehetőséget, ami a kedvezőtlen nemzetközi feltételek között is elősegítheti Kuba felszabadulását: az észak-amerikai expanzió ellen irányuló latin-amerikai közös platformot. És ezzel nem csak a pusztán érzelmileg körülírható „jenki ellenességen” jutott túl Martí, s vált a fejlődő országok mai antiimperialista nemzeti ideológiájának előfutárává. Még fontosabb, hogy Latin-Amerikában először nála fonódott össze a legmélyebb patriotizmus a progresszív, ténylegesen a közös érdeket kifejező „latin-amerikaisággal”.

A függetlenségi mozgalom előtt álló fő feladat azt volt, hogy felszámolja a gyarmati rendszert és utat nyisson az ország gazdasági, kulturális felemelkedésének. De közben – már az előkészületek idején – az amerikai gazdasági beavatkozás erőteljes volt, amely részint konzerválta a gyarmati rendszer egyik-másik örökségét (például a nagybirtokrendszert), másrészt új és új ellentmondások, illetve egy újfajta elnyomás forrása. Csakhogy a XIX. Század végén a többi latin-amerikai ország nem állt ilyen – múltat és jövőt egyetlen pillanatba foglaló – történelmi ütközőponton; Martí eszméi nem lelhetek visszhangra a kontinensen. S mivel Kuba függetlenségi harca akkor elbukott, a „teljes” Martí-örökség Kubában is időszerűtlenné, „koraivá” vált évtizedekre.

Minthogy azonban Kubában a XX. Század elő felében lényegében azok a folyamatok valósultak meg, amelyek veszélyét Martí felismerte, a martíi életműben minden későbbi haladó mozgalom támpontot nyerhetett. Martí hatása ezért kiirthatatlan volt.

1959 januárja után az volt az új a Martí-örökség kezelésében, hogy a forradalmárok mostantól fogva nemcsak ünnepi üléseken hivatkoztak Martíra, hanem szó szerint bevitték a közgondolkodásba. Így nagyon rövid idő alatt meggyökeresedett a kubai népben az a tudat, hogy ők Martí tanítványai; részesei annak a megtisztelő küldetésnek, hogy az Apostolként tisztelt Martí szellemi hagyatékát átültessék a gyakorlatba. Ekkoriban egyelőre az sem okozott zavart, hogy kritikátlanul nyúltak ehhez az eszmei örökséghez. A gyakorlatban ugyanis mindinkább kiegészült az osztályharc, a tudományos szocializmus elméletével ez az örökség, anélkül hogy sajátosan kubai nemzeti tartalma a legcsekélyebb csorbát szenvedett volna.

Ebben a folyamatban nagy szerepet játszott a kubai kommunista mozgalom is. A legalitáshoz jutott Népi Szocialista Párt – kihasználva tekintélyét, szervezettségét, politikai érettségét – rendkívül tanulságos taktikát alkalmazott. A januári győzelem után a párt politikája a forradalom továbbfejlesztésére, vívmányainak megvédésére, a forradalom legfőbb erői – a munkásság, a parasztság, az értelmiség, általában a kispolgárság – közötti akcióegység megteremtésére irányult. A párt következetesen támogatta a Fidel Castro vezette kormányt. Kerülte a nyílt összeütközéseket, nem dramatizálta a véleménykülönbségeket, de mindenkor világosan a nyilvánosság elé tárta a maga marxista-leninista álláspontját. Fellépett a felelőtlen bérkövetelések ellen, elítélt mindenfajta kalandorkodást. Javaslatokat tett, szinte „tálalta” a célszerű alternatívákat. A párt tehát rendkívül mértéktartó volt. És ami szintén nagyon fontos: élére állt az aktivisták tömeges képzésének, széles körben ismertette a nemzetközi forradalmi tapasztalatokat, marxista tudatot vitt a számos vonatkozásban spontán forradalmi folyamatba.

A Népi Szocialista Párt politikája, növekvő népszerűsége természetesen magával hozta a forradalomban játszott szerepének megváltozását: a forradalmi kormányt „kívülről” támogató erőből egyre inkább a forradalmi folyamat irányító erejének szerves részévé kezdett állni. Szervezett kapcsolat alakult ki közte és a kormány, a Július 26. Mozgalom között. Noha ennek már volt hagyománya még a fegyveres harcok idejéből, most nagyon fontos lett annak tudatosítása, hogy a közös célokért összehangoltabban kell fellépni. Emellett a szervezeti különállásnak, az eltérő stílusnak, a más-más „zsargonnak” is volt egy különös előnye. A korábbi éles antikommunista propaganda bizonyos beidegződéseket szült Kubában, s nemcsak a burzsoázia, a középrétegek soraiban, hanem bizonyos munkás- és parasztrétegekben is élt a félelem a kommunistáktól, a bizalmatlanság irántuk. Így az a tény, hogy ebben az időben a két legfontosabb forradalmi erő más „hangszerelésben” hirdette, képviselte ugyanazt az ügyet, kétségtelenül megkönnyítette a népi erő akció- és politikai egységének megteremtését.

Az elmondottak – legalábbis egy szempontból – mindenképpen kiegészítésre szorulnak. Vajon a magával ragadóan áramló közvetlen demokrácia hogyan tudta mozgósítani, tartósan

forrpontos tartani a tömegeket? A kérdés annál inkább jogos, mert ebben az időben a forradalmat támogató tömegek túlnyomó többsége „szervezetlen” volt, legalábbis abban az értelemben, hogy formailag nem tartozott egyetlen szervezethez vagy párthoz sem. S éppen ez a körülmény tol előtérbe egy „kényesnek” tűnő kérdést: a forradalom legfőbb vezetőjének személyét, személyiségét.

Már ekkorra bebizonyosodott, hogy Fidel Castro Kubában egyedülálló vezetői képességekkel rendelkezik. Nagy tömeggel képes egyszerre „beszélgetni”, vitatkozni. Rendkívül egyszerűen, közérthetően beszél a legbonyolultabb kérdésekről is. Érvei meggyőzőek. Előadói stílusa lenyűgöző. Személyének tehát a tömegek felvilágosításában, mozgósításában különleges szerepe volt. Már csak azért is, mert az országban még sok volt az analfabéta; sőt még az írni-olvasni tudók nagy része sem tudott könnyedén, jól olvasni; nem szerette meg az olvasást. Így az írásos tájékoztatásnak nem volt komoly hagyománya, hatóköre pedig korlátozott volt.

Az értő-érdeklődő politizálás a forradalom előtt tehát nem lehetett a széles néptömegek jellemzője. A nép többsége Fideltől tanulta meg érteni a politikát, közvetlenül tőle eredt korszerű műveltségének tekintélyes része. Fideltől olyasmit hallott, amiről eddig nem tudott: pedig ezek az ismeretek leginkább reá tartoztak, neki volt erre szüksége. A vezér magyarázta el, mit és hogyan kell cselekedni ahhoz, hogy a nép célját elérje. Nemcsak megszűnt, hetek alatt szertefoszlott azaz elesettség, lenézettség, megaláztatás, amely korábban a dolgozó tömegek mindennapos „élménye” volt. Hanem most azt mondták neki: gondolkozzon, s merjen cselekedni. A sok-sok évi félelem, várakozás, reménykedés helyébe most merőben új élmények léptek. Tudatosult a győzelem. Ennek mámore önfeláldozó erővé változott. A gyors tudati átalakulásban Fidel Castrónak, a szónoknak, a néptribunnak felmérhetetlen szerepe volt.

Ez a tudati átalakulás, ennek minden megnyilvánulása pedig mind nagyobb érdeklődést váltott ki az Egyesült Államok „Kuba-szakértőiből”. Felismerték: ezt a számukra áratlanul előbukkanó tényezőt nem hagyhatják figyelmen kívül, mint ahogy a Kuba melletti, növekvő szolidaritást sem.

6. Kuba nemzetközi helyzete. A külpolitikai orientáció módosulása

Az 1959-es év végére mind nyilvánvalóbbá vált a kubai forradalom antiimperialista jellege. A népi mozgalom növekvő szervezettsége, nyomása következtében változások történtek az ország politikai vezetésében, a kormány összetételében. Urrutía elnök, aki szembekerült a forradalommal, már júniusban lemondásra kényszerült. Utódává a közismerten baloldali politikust, Osvaldo Dorticost nevezték ki. 1959 őszén megszervezték a Fegyveres Erők Minisztériumát, élén Raul Castróval. Novemberben Ernesto Che Guevara személyében új elnököt kapott a Nemzeti Bank: ezzel gyakorlatilag az ő kezébe került a gazdasági élet ellenőrzése. Ezek a személyi változások is jelezték a kubai balratolódást.

1959 decembere és 1960 januárja mindkét oldalon az erőfelmérés és az elkerülhetetlen összecsapásra való felkészülés időszaka volt. A számvetést az amerikaiak és a kubaiak is nagyjából egy időben végezték el. Ekkor azonban már közbeiktatódott egy új erő is. Mind jelentősebb szerepet játszott az események alakulásában a szocialista országok közössége, mindenekelőtt a Szovjetunió. Ettől kezdve a Szovjetunió hatása már nemcsak közvetett: minden lépése, anyagi segítsége, politikai kötelezettségvállalása döntően befolyásolta Kuba és az Egyesült Államok viszonyának alakulását, az érlelődő gazdasági háború folyamatát és kimenetelét. Ez a körülmény indokolja, hogy mindhárom országban szemügyre vegyük a

helyzetmegítélést, a tervezést s a velük kapcsolatos megfontolásokat. Ugyancsak oda kell figyelni a legfontosabb sajtó-állásfogalásokra is, mert sok mindent előrevetítettek a későbbi történelemszövegekből.

a) Helyzetfelmérés és taktikai következtetések

Kubában a forradalom vezetői és a dolgozó tömegek nagyon elégedettek voltak: nagyra értékelték az 1959-ben elért eredményeket. Amit megvalósítottak, felülmúlta legvérmesebb reményeiket is. A sikerek megcáfolták az elkerülhetetlen gazdasági katasztrófára vonatkozó előzetes burzsoá szakvéleményeket.

A kubai vezetőket ezekben a hónapokban főleg az foglalkoztatta, hogyan lehetne az ország függetlenségét teljessé tenni, gazdasági függését megszüntetni, hogyan lehetne megteremteni a tartós gazdasági fellendülés feltételeit, s hogyan lehetne elhárítani az Egyesült Államok közelgő agresszióját. Terveket készítettek az Egyesült Államokkal fenntartott kapcsolat megnyugtató rendezésére: olyan kétoldalú szerződést kívánnak kötni, amely kizár minden önkényeskedést.

A kubai kormány szerette volna elkerülni a gazdasági háborút, de józanul számolt is vele. Che Guevara a Le Monde tudósítójának adott nyilatkozatában ezt mondta: „Addig, amíg el tudjuk adni cukrunkat..., a kubai gazdaságnak nincs mitől tartania. Ha az Egyesült Államok csökkenteni akarja a vásárolt cukor mennyiségét, vagy be akarja szüntetni rendeléseit, akkor másnak adjuk el a cukrot. A keleti országok készségesen hajlandók cukrot vásárolni.”

Guevara tömören megfogalmazott véleménye pontosan tükrözte kormánya álláspontjának három fő összetevőjét: 1. A cukor értékesítése Kuba számára létkérdés. 2. Készek az Egyesült Államokkal kereskedni. 3. A „keleti országokra” – pontosabban a szocialista országokra – bizton számíthatnak a közelgő gazdasági háborúban.

A kubaiak nem becsülték le a nehézségeket, az ellenség erejét. Hangoztatták: „A szörnyeteg torkában csináljuk forradalmunkat.” Felismerték a forradalom előrehaladása és az ellenforradalmi tevékenység közötti összefüggést, kölcsönhatást. „Forradalmunk üteme – mondotta Guevara – az ellenforradalom üteméhez fog alkalmazkodni. A castroista rendszer az Egyesült Államok minden újabb mesterkedésére vagy támadására azzal a fegyverrel válaszol majd, amellyel rendelkezik: újabb lépést tesz előre.” Ezeket a szavakat a következő hónapok mindenben igazolták.

A helyzet reális megítélése, a veszélyekkel való számvetés korántsem jelentette azt, hogy a kubai vezetők várakozó álláspontra helyezkedtek. Külpolitikai vonatkozásban a legkevesbé. Aktivitásukat ekkor már minden lehetséges irányban fokozták. Szorosabban fűzték kapcsolataikat a világ haladó erőivel, a fejlődő országokkal, a gyarmati felszabadító mozgalmakkal csakúgy, mint a fejlett tőkés országok progresszív mozgalmáival. Változatlanul nagy aktivitást fejtettek ki Latin-Amerikában. Energikusabban munkálkodtak a szocialista országokkal való kapcsolatok megerősítésén.

A kubai vezetők úgy vélték, Kuba nemzetközi tekintélyének növekedése javíthatja az ország tárgyalási pozícióit az Egyesült Államokkal szemben. Ennek 1960 elején még volt is némi realitása. Ezért is léptek fel többször is kezdeményezően.

A kubai kormány 1960. január 27-én jegyzéket intézett az Egyesült Államok kormányához, amelyben a következő olvasható: „A két kormány közötti esetleges véleménykülönbségek, amelyek diplomáciai megbeszélések tárgyát képezik, csak tárgyalásokkal oldhatóak meg sikeresen. A kubai kormány mindig kész feltétel nélkül és kimerítő részletességgel

megtárgyalni mindezeket a nézeteltéréseket, és teljes határozottsággal kijelenteni, hogy nincs olyan akadály, amely meggátolná ezeknek a bármilyen hagyományos módon végbemenő, az Egyesült Államok kormányával és népével való kölcsönös megbecsülésen alapuló tárgyalásoknak a megtartását. A kubai kormány arra törekszik, hogy fenntartsa és továbbfejlessze a diplomáciai és gazdasági kapcsolatokat, és úgy véli, hogy ezen az alapon sértetlenül megőrizhetjük a kubai és az amerikai nép hagyományos barátságát.”

Az amerikai kormány nem sok hajlandóságot tanúsított a kölcsönös érdekeket figyelembe vevő tárgyalásokra. A kubai kormány mégis nem egészen egy hónap múlva, 1960. február 22-én közölte az Egyesült Államokkal, hogy „... tényleges jogkörrel felruházott bizottságot nevezett ki, amely a két fél számára megfelelő időben hozzáfogna Washingtonban feladata teljesítéséhez”. E kezdeményező lépése sem vezetett eredményre. Ezért is lett mind nagyobb jelentősége a Szovjetunió magatartásának, a két ország – Kuba és a leghatalmasabb szocialista ország – közötti viszony alakulásának.

A Szovjetunió kormányának magatartása 1959 végéig meglehetősen tartózkodó volt. Igaz, hamar elismerte az új forradalmi kormányt, de a diplomáciai kapcsolatok újbóli felvétele (a második világháború idején kubai kezdeményezésre létrejött a diplomáciai kapcsolat, de ezt a hidegháború idején az USA nyomására megszakították) a kubai kezdeményezés hiánya miatt késett. A szovjet sajtónak a kubai forradalmat méltató írásai pedig természetesen nem helyettesíthették a tényleges gazdasági és politikai kapcsolatokat.

Az első konkrét lépésre 1959 decemberében került sor. A szovjet kormány 500 ezer tonna cukrot vásárolt Kubától, csökkentve ezzel az eladatlan kubai készletet.

A kereskedelmi és a széles körű gazdasági kapcsolatok kiépülése 1960 februárjában kezdődött, miután a „helyzetfelmérés” a Szovjetunióban is megtörtént. Ebből a szempontból figyelemre méltó az a terjedelmes cikk, amely 1959. december 4-én jelent meg a Pravda-ban: jól rávilágít a kapcsolatok kiszélesítésének elvi alapjaira és szükségességére. A cikk a bevezetőben leszögezi: „A forradalom élén álló kormányról azt állíthatjuk, hogy népi kormány ... Kuba történetében az első szuverén kormány.” Majd megállapítja: „Nem a munkásosztály vezeti, de a proletariátus és a parasztság... nagy befolyást gyakorol az események menetére.” A cikk Fidel Castróról, a forradalom vezérééről, mint „hazafiról”, mint „nemzeti forradalmárról” emlékezik meg.

A cikk a továbbiakban összegzi a forradalom vívmányait, a kialakult erőviszonyokat. Megállapítja, hogy a belső ellenforradalmi erők nem túl jelentősek, az igazi gondot az Egyesült Államok magatartása okozza. A cikk előrevetette a szovjet-kubai kapcsolatok fejlesztésének, a gazdasági és a diplomáciai kapcsolatok felvételének közeli lehetőségét.

Az Amerikai Egyesült Államokban a kormány és a közvélemény egyaránt figyelmet fordított a kubai helyzet alakulására. Nagyon nehezen emésztették meg a szigetországban végbement eseményeket, a gazdasági veszteségeket, a fájdalmas politikai vereségsorozatot. Számos amerikai politikus és újságíró említést tett arról a morális és egyben érzelmi vereségről is, amely az Egyesült Államokat a „legkedvesebb” gyarmat, a „cukorsziget” elvesztésével érheti. Ez az ország kettős értelemben is „édességgel” látta el az amerikai gazdagokat: cukrot adott, ami óriási profitot hozott, és az „édes élet” örömeit nyújtotta a kubai kéjlokokban és játékkaszinókban. Éppen ezért érthetőek D. F. Flemming keserű szavai. A hidegháború című könyvében írja: „1959 végén Castro, a harcos ügyvéd és üldözött forradalmár lett az Egyesült Államok, a szabad világ legfájóbb tuskére, minden Amerika-ellenes, szélsőséges nacionalista mozgalom hőse a nyugati féltekén, s lelkesítője minden olyan kárt okozó lépésnek, amely az Egyesült Államok ellen irányult ebben a hatalmas térségben.”

A mélyebb elemzéseket az Egyesült Államok Kuba-szakértői végezték el. Ezekre épül két neves amerikai publicista írása. Tad Szulc cikke 1959. december 18-án jelent meg a New York Times-ban, Walter Limanné pedig 1960. január 30-án a New York Herald Tribune-ban. Mindkettő fontos megállapításokat tartalmaz, s számos vonatkozásban tükrözi a vezető kormánytisztviselők korabeli megfontolásait.

Az első írás címe: Castro egyéves uralma Kubában. Szerzője leszögezi: „A Batista-diktatúra megdöntése óta eltelt egy év alatt Kuba teljesen forradalmár országgá változott. A rendszer eltökélte, hogy amilyen gyorsan csak lehet, újjáalakítja az országot. Más latin-amerikai forradalmaktól eltérően feladatul tűzte ki a gazdasági és társadalmi változások végrehajtását.” Megemlíti, hogy a forradalom győzelme óta közel hétszáz új törvény született. „A forradalom becsületes kormányt adott a kubaiaknak, és azt az érzést kelti bennük, hogy törődnek velük.” Számos reform ismertetése után a cikk leszögezi: az új hatalmi gépezetben túlsúlyra jutottak a népi erők, a miliciában munkások, parasztok és diákok vesznek részt. „A jelenlegi irányzat félreérthetetlenül egy államilag irányított gazdaság kialakulására mutat – írja Szulc.

Figyelemre méltóak még ennek a cikknek a külpolitikával kapcsolatos megállapításai. Tad Szulc mindenekelőtt két jelenségre utal, amelyek különösen zavarják az Egyesült Államok vezető körét:

1. számos latin-amerikai ország növekvő rokonszenvvel és érdeklődéssel kíséri a kubai kísérletet;

2. Kuba külkapcsolataiban az „Egyesült Államok-ellenes politikát és az aktív semlegesség politikáját tette magáévá, ami kedvez a Szovjetunióknak”. A félreértések elkerülése végett Szulc ehhez hozzáfűzte: „Kuba saját nacionalizmusa lapján sajátos »semlegességet«, és nem Moszkvából vagy Pekingből érkezett parancsot követett.”

Még nagyobb figyelmet érdemel Walter Lippmann cikke, amely tartalmazza az Egyesült Államok elnökének egy sajtókonferencián elhangzott nyilatkozatát. Az elnök kijelentette: „...aggódunk, sőt mi több, meg vagyunk hökkenve, mert Castro és kormánya, valamint a kubai sajtó ... vad támadást intéz ellenünk.” Ami a végső következtetést illeti, ott Eisenhower nagyon óvatos volt: egyelőre a várakozási politika mellett foglal állást. Nyilatkozatában kijelentette, hogy „... a jelenlegi helyzetben helyesebb, ha semmit sem teszünk, mint ha helytelen dolgokat tennénk”. Lippmann látható elégtétellel állapítja meg az elnökről és tanácsadóiról, hogy megértették: „sokkal több forog kockán, mint egyesek vagyona”.

Az észak-amerikai kormánynak persze cselekednie kellett. Ezt készítette elő az amerikai elnök közlő dél-amerikai utazása, amelynek kapcsán mind gyakrabban hangzott el a következő megfontolás: az út során meg kell győzni az amerikai szomszédokat és a világot arról, hogy az Egyesült Államok nem ellensége a felszabadító mozgalmaknak, nem áll szemben a demokratikus törekvésekkel.

Az Amerikai Egyesült Államoknak az e hetekben kibontakoztatott gyakorlati politikájáról összegezve a következőket mondhatjuk: a közvélemény szemében igyekeztek „mértéktartónak” feltüntetni magukat, s a várakozó álláspont célszerűségéről nyilatkoztak. De közben keresték a szövetségeket a későbbi akciókhoz. Lázasan szervezték a kubai szabotázs-akciókat és az ellenséges propagandát, noha a kormány hivatalosan nem vállalt velük közösséget, s formailag „semleges” maradt. A hivatalos kubai kezdeményezésekre az amerikai kormánykörök nem reagáltak; kitértek a diplomáciai tárgyalások elől.

Nagy vonásokban a fentiek jelzik a szemben álló erők megfontolásait, az új külpolitikai orientációjuk kibontakozásának irányát. Az eseményekben hamarosan tényleges fordulat áll majd be. Ezt azonban még megelőzi egy néhány hónapos felkészülési, erőgyűjtési szakasz.

b) Szövetségesek keresése

Kuba az 1960-as évben rendezte diplomáciai kapcsolatait a szocialista országokkal, az NDK kivételével. Ez az egyetlen kivétel abból adódott, hogy akkor még érvényben volt az úgynevezett Halstein-doktrina, és a kubai kormánynak meg kellett várnia a megfelelőbb időpontot az NSZK-val való kapcsolat megszakításához.

A szocialista országok nagyon rugalmasak voltak a Kubához fűződő kapcsolatok alakításában. Mellőzték a formaságokat, s a kereskedelmi, gazdasági kapcsolatok kialakítása és fejlesztése csaknem mindig megelőzte a diplomáciai kapcsolatok rendezését. Ez így volt helyes, hiszen a forradalmi Kubának ekkor elsősorban anyagi segítségre volt szüksége.

Különösen gyorsan bővültek a kubai-szovjet kapcsolatok: e téren már az 1960-as év első felében nagy horderejű eseményekre került sor. Ebben a korábban már ismertetett tényezőkön túl közrejátszott Anglia és Franciaország magatartása is. Nagy-Britannia példáját követve most már Franciaország sem vállalta a fegyverszállítást Kubának; sőt tovább is ment, mint Anglia, mert megszüntette kubai cukorvásárlásait, noha ez nyilvánvaló hátránnyal járt számára (270 000 tonnát kénytelen volt New Yorkban drágábban megvásárolni). Ezzel egyidejűleg már 1960 elejéig egyre több fenyegető cikk jelent meg az Egyesült Államokban arról, hogy a törvényhozás mérlegeli egy Kuba-ellenes „cukorháború” megindításának lehetőségét.

Ez volt a helyzet, amikor 1960 februárjában Kubába érkezett az a szovjet kormányküldöttség, amelyet A. Mikojan, a Szovjetunió Minisztertanácsának első elnökhelyettese vezetett. A szovjet államférfi kubai látogatása gazdaságilag és politikailag egyaránt nagy jelentőségű volt: fordulópontot jelentett a két ország kapcsolatában, és igen kedvező irányba hangolta a kubai közvéleményt.

A két kormány megbízottai által aláírt szerződés önmagában is igen nagy figyelmet érdemel. Legfőbb pontjai a következők: a Szovjetunió az elkövetkezendő öt évben (1960-1964) öt millió tonna cukrot vásárol Kubától. A megállapodás értelmében a Szovjetunió által a Kubai Köztársaságban vásárolt cukor belső fogyasztásra szolgál: vagyis a Szovjetunió az egyezmény időszakában nem exportál cukrot azokba az országokba, amelyek Kuba hagyományos vásárlói. A szovjet fél fizetési kötelezettségének 20 százalékát dollárban, 80 százalékát áruban – főleg ipari berendezésekben – teljesíti. Fidel Castro joggal állapította meg: „...ez a kereskedelmi egyezmény a Köztársaság által aláírt legelőnyösebb egyezmények egyike.”

A Szovjetunióval kötött megállapodás ugyanakkor nem érintette Kuba és az Egyesült Államok kereskedelmi viszonyát: változatlanul érvényben maradtak az amerikaiak számára biztosított különleges előjogok. A kubaiak a most aláírt szerződés értelmében azt a cukrot értékesítették a Szovjetunió számára, ami az amerikai kvóta teljesítése után fennmaradt. Ugyanakkor kétségtelen: a szovjet-kubai egyezmény – példaadó erejénél fogva – felvetette az Egyesült Államokkal szembeni kereskedelmi kapcsolatok „árnyoldalainak” felülvizsgálatát. A kubai vezetők a szovjet relációhoz hasonlóan aktív szaldót szerettek volna teremteni az Egyesült Államokkal szemben is. „Minden problémánk megoldódna – jelentette ki Fidel Castro a szovjet-kubai egyezményről-, ha ilyen kereskedelmünk lenne az Egyesült Államokkal is.”

A. Mikojan kubai tartózkodása idején még egy fontos gazdasági megállapodást írtak alá, amely szerint a Szovjetunió 100 millió dollár hitelt nyújt Kubának igen kedvező feltételek mellett: 12 év alatt kell visszafizetni, áruban, évi 2,5 százalékos kamattal.

Kubai tartózkodása alatt Mikojan látogatást tett a Földreform Intézetben, s nagy érdeklődéssel hallgatta a reform sajátosságairól szóló tájékoztatót. Érdekes eszmecserére került sor. A

szovjet vendég a vitában megjegyezte: a földreform nélkül nem lehet biztosítani az előrehaladást; az elmaradottságot viszont lehetetlen leküzdeni iparosítás nélkül. Helyeselte, hogy a földreform végrehajtása során is nagy figyelmet szenteltek Kubában az ipari fejlődés meggyorsításának s minden lehetséges módon ösztönözték az ipari termelés fellendítését.

A nagy forradalmi tapasztalatokkal rendelkező szovjet vezető kubai látogatásának volt még egy el nem hanyagolható politikai oldala. Ellátogatott a forradalmi harc számos nevezetes színhelyére, s emberi magatartása igen kedvező visszhangot váltott ki. Aki kicsit is ismeri a kubaiak nemzeti büszkeségét, méltányolni tudja Fidel Castro következő szavait „Egyetlen szóval sem sértette meg nemzeti érzelmeinket ... soha senkinek nem okozott kellemetlenséget ... valamennyi problémánk iránt nagy tiszteletet tanúsított.” Mindezek ismeretében valóban nehéz túlértékelni A. Mikojan kubai látogatásának jelentőségét...

A szovjet-kubai megállapodás a várakozásnak megfelelően széles körű nemzetközi visszhangot keltett. Alig száradt meg a tinta a szerződésben, amikor február 15-én a New York Times-ban már két cikk is „méltatta” a szovjet-kubai kapcsolatok alakulását. A düh, a gúnyolódás, a fenyegetőzés elemei vegyülnek össze ezekben az írásokban. „Kuba vezetőinek és népének ... tisztában kell lenniük azzal, hogy a trójai aló beengedése országukba nem ösztönzi majd az amerikaiakat újabb beruházásokra Kubában” – írja az egyik. Hasonló, de némileg burkoltabb fenyegetést tartalmaz a másik, Reston tollából származó cikk. „A mai szovjet-kubai egyezményt megelőzően is már csak nehézségek árán tudtak vitatkozni az Egyesült Államok hivatalos személyiségei azokkal, akik Washingtonban úgy vélekedtek, hogy csökkenteni kellene, illetve meg kellene szüntetni a Castro-kormánynak juttatott minden irányú támogatást.” S aligha hagyható figyelmen kívül e cikk hangneme: „Kuba mátol fogva új cukros bácsival rendelkezik, A. I. Mikojannal ... a kérdés most az, vajon egyidejűleg pórázon tudja-e tartani továbbra is Uncle Samet ... Minden asszony tudja, hogy két cukros bácsi egyidejűleg, ez rendkívül bonyolult helyzetet teremt.”

Mikojan látogatása és annak eredményei természetesen nemcsak az Egyesült Államokban váltottak ki érdeklődést. Ezt tanúsítják Mikojan Norvégiában és a Szovjetunióban tartott sajtóértekezletei is. A kérdésekre adott válaszában a szovjet államférfi néhány jelentős megállapítást tett. Többek között kifejtette, hogy szerinte lehetséges a két ország, a Szovjetunió és Kuba kereskedelmi kapcsolatának további jelentős bővítése. Teljes egészében az Egyesült Államokra hárította a felelősséget kubai kapcsolatai megromlásáért. „A Batista-rendszer ellen – mondotta – az amerikai sajtó nem intézett támadásokat. Fidel Castrót azonban a demokrácia megsértése címén élesen támadja.” A moszkvai sajtóértekezleten szóba került a fegyvervásárlások ügye is. Erről konkrétan nem volt szó – mondotta a szovjet politikus-, de „...ha ilyen igény felmerül, bármely országnak – akár az Egyesült Államoknak is – szívesen szállítunk lökhajtásos vadászgépeket”.

A szovjet vezető kubai látogatásával csaknem egy időben fontos politikai küldetést teljesített az Egyesült Államok elnöke is. Eisenhower dél-amerikai látogatásaihoz nagy reményeket fűztek az amerikai vezetők. Feladata az volt, hogy valahogyan csillapítsa a jenki ellenes hangulatot ebben a térségben, megpróbálja ellensúlyozni Kuba növekvő tekintélyét, – végső soron – szövetségeseket szerezzen egy Kuba-ellenes fellépéshez. Az amerikai elnök tehát egy meglehetősen ellentmondásos politikai küldetésnek próbált eleget tenni; s nem járt sok eredménnyel.

Gyakorlatilag minden meglátogatott országban jenki ellenes tüntetésekre került sor. A kialakult légkörben az amerikai elnök aligha tehetett mást, mint fáradhatatlanul ismételte: „Az Egyesült Államok tiszteletben tartja a be nem avatkozás elvét.” Megnyugtatta az aggódókat, hogy „drasztikus lépésekre” nem kerül sor.

A látogatássorozat tehát arról győzte meg az amerikai vezetőket, hogy a „szokásos” módszerhez, a tengerészgyalogosok kubai bevetéséhez semmiképpen nem folyamodhatnak. Sőt látniuk kellett, hogy a gazdasági nyomás is – például a cukorkvóta csökkentése – csak ellenállást váltana ki Latin-Amerika-szerte.

A kubai nép örömmel könyvelhette el az amerikai elnök dél-amerikai útjának kudarcát. De most is tudták, hogy csak haladékot kaptak: a gazdasági háború-rövidesen elkerülhetetlenül elkezdődik. Erre utalt az is, hogy ezekben a hetekben a korábbiakhoz képest is megszorodtak a szabotázsakciók. Sok helyen felgyújtották a cukornádültetvényeket; az amerikai haditengerészeti egységek mind többször hatoltak be kubai felségvizekre. Az amerikaiak által szervezett provokációk közül is kiemelkedik a „Le Coubre” nevű francia hajó felgyújtása 1960 márciusában. Ez a hajó belga fegyvereket szállított a kubai hadseregnek; a robbanás következtében hetvenen meghaltak, a sebesültek száma meghaladta a százat.

Ebben a helyzetben Kuba forradalmi erőinek óhatatlanul fokozniuk kellett éberségüket. Ennek megértéséről tanúskodik a Népi Szocialista Párt Központi Bizottságának 1960 február 29. és március 2. közötti ülése. A Központi Bizottság értékelése szerint „... kikristályosodik a kubai forradalom fejlődésének három jellemző vonása: a forradalom fejlődése és elmélyülése; a forradalom ellenségeinek fokozódó aktivitás; a forradalom és az ellenforradalom táborának további elhatárolódása, a társadalmi erők polarizációja.”

A Központi Bizottság értékelése szerint a legfontosabb feladat „Kuba felkészítése egy esetleges blokádra”. A kubai korról ugyanígy ítélte meg a helyzetet, s mindent elkövetett annak érdekében, hogy Kubát ne érhesse semmilyen „meglepetés”, a nép felkészülten várja az ellenség bármiféle támadását. A nép pedig? Bár az emberéleteket is követelő ellenforradalmi szabotázsok egyik nyilvánvaló célja éppen a tömegek megfélemlítése volt, tényleges hatásuk éppen az ellenkezője lett: még inkább a forradalmi vezetés mellé tömörítették a népet. Nem véletlen, hogy éppen a „Le Coubre” elleni gyilkos merénylet után született a kubai forradalom leghíresebb jelszava: „Patria o Muerte. Venceremos.” Vagyis: „Haza vagy halál. Győzni fogunk.”

Közben a kubai vezetők kezdeményezték a kontinentális méretű szolidaritási mozgalom akcióegységének megteremtését. 1960 márciusában Havannában szolidaritási értekezletet tartottak, ahová tizenöt testvér országból érkeztek küldöttek. Az alapvető kérdésekben teljes egyetértés alakult ki köztük. A közösen elfogadott kiáltvány így határozta meg a kontinens népeinek feladatát: „...meg kell akadályozni a guatemalai események megismétlődését ott 1954-ben zsoldosok vereséget mértek a demokratikus kormányra meg kell védelmezni a kubai forradalmat”.

A haladó erők kontinentális mozgósítása érdekében a kubai társadalmi szervezetek kapcsolatot létesítettek számos haladó gondolkodású latin-amerikai értelmiséggel. Kikérték véleményüket, tanácsaikat, s gyakran az ő közvetítésükkel fordultak a testvérnépekhez.

c) A gazdasági fejlődés meggyorsításáért

Fidel Castro már miniszterelnöki beiktatási beszédében figyelmet szentelt a gazdasági fejlesztés meggyorsításának. A következő hónapokban is gyakran szóba hozta – a kormány más tagjaival együtt – ipari termelés fellendítésének meggyorsítását. Elképzeléseikből volt, ami megvalósult; és volt olyan is, ami irreálisnak bizonyult.

Csakhamar bebizonyosodott, hogy a kormány biztonsággal csak a munkásságra támaszkodhat: csak ők képesek igazán áldozatokat hozni a forradalomért.

Az első hónapokban még gyakoriak voltak köztük a munkabeszüntetések. Sok munkás úgy gondolta, most azonnal megteremtődtek a feltételek a bérek gyors növelésére. A kormány, a Népi Szocialista Párt és a Batista-rezsim lakájitól megtisztított szakszervezetek azonban őszintén feltárták a munkások előtt a megalapozatlan béremelés veszélyeit. Arra kérték őket: mondjanak most le keresetük további gyors növeléséről, mert ez elkerülhetetlen inflációhoz, gazdasági káoszhoz vezet. Ennek nyomán pár hónappal a forradalom győzelme után gyakorlatilag megszűntek a sztrájkok.

A kormány azonban újabb áldozatok vállalására szólította fel a dolgozókat. Azt kérte, ők is járuljanak hozzá az ország iparosításához, a gazdasági fejlesztéshez szükséges anyagi eszközök előteremtéséhez. Olyan mozgalom alakult ki, amelynek keretében a munkások felajánlották keresetük 4 százalékát a fejlesztési célokra. Ez hozzávetőlegesen évi 40 millió peso (azaz 40 millió dollár) bevételt jelentett az államnak, amelyet beruházásra fordíthatott.

A tulajdonosi osztályok merőben másként reagáltak a kormány gazdasági terveire. A külföldi tőke elutasító magatartásáról már szoltunk. Ugyanilyen elutasító módon reagált a kormány törekvéseire a latifundisták osztálya is. Nem volt hajlandó ipari beruházásokat eszközölni; figyelmen kívül hagyta a földreform erre ösztönző cikkelyeit is, lemondott azokról a kedvezményekről, amelyet a törvény előírt az ipari beruházásokat eszközölő nagybirtokosok számára.

Sajátos módon fogadta a kormány iparfejlesztési terveit a hazai ipari tőke is. Ez az osztály Kubában meglehetősen erőtlén volt. Örömmel könyvelte el a konjunktúrát: a hazai iparcikkek fogyasztására irányuló kormányprogramot, a fogyasztók vásárlási kedvét. Egy ideig növelték is a termelést a termelési kapacitás maximális kihasználása révén; de új beruházásokat csak ritkán eszközöltek, s mindjobban megpróbálták kihasználni a spekulációs lehetőségeket.

Közben a kormány nagyvonalú gazdasági tervek kidolgozásával volt elfoglalva. Fidel Castro már 1960 februárjában bejelentette, hogy mérlegelik egy nagy acélgyártó kapacitás létrehozásának lehetőségeit. Úgy vélekedett, hogy a jövőt illetően Kubának évi 500 ezer tonna acél előállítására kellene berendezkednie. Ezenkívül ércdúsító, acélöntőde és számos más ipari üzem felépítésének tervével foglalkoztak.

Már most meg kell azonban jegyezni, hogy ezek az elgondolások nem voltak kellően megalapozottak. Egy nagyvonalú iparosításhoz nem voltak elégségesek azok a megállapodások, amelyeket eddig a szocialista országokkal kötöttek. További gondot jelentett az is, hogy ekkor nem mérlegelte komolyan a kormány a közelgő gazdasági háború várható, igen sokrétű következményeit. Nem készültek tervek az esetleges, gyökeresen új, teljes gazdasági orientáció-váltással járó súlyos következmények leküzdésére.

II. A forradalom szocialista jellegének megerősödése

1. A fordulat jellemzői

A kubai forradalom fejlődésében a „fordulat” 1960 júniusa és októbere között ment végbe. Az időpont ennyire konkrét meghatározását azonban bizonyos fenntartásokkal kell fogadnunk; már csak azért is, mert a szocialista jellegű folyamat kibontakozása már régebben kezdődött, és azért is, mert az átalakulás nyilvánvalóan hosszabb időt vett igénybe. Ez az időhatár tehát nem jelent többet, mint a néhány értelemben – főleg a tulajdonviszonyokban – bekövetkezett alapvető változás kritikus időszakának megjelölését. Ezt azért kell kiemelnünk a fordulat időpontjának megjelölésekor, mert egyfelől a hatalom osztályjellege már korábban megváltozott, másfelől a szocialista forradalom konszolidációjához szükséges nemzetközi feltételek kialakulása sokáig elhúzódott ezután is. A legnagyobb veszély elmúlására, a karib-tengeri válságban keletkezett feszültség feloldására is két és fél évre kell még várni. Az előbbieken túl azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a forradalom szocialista jellegének deklarálására szintén a „fordulat” jelzett időszaka után, 1961 áprilisában került sor. Mindez bennünket is arra ösztönöz, hogy a szakaszhatárt tágabban értelmezzük, és a forradalom szocialista jellegének kibontakozását egészen a Playa Girón-i invázió következményéig vizsgáljuk.

a) A fordulat nemzetközi feltételei

Az Egyesült Államok és Kuba közötti „cukorcsat” 1960 nyarán bontakozott ki. Valójában ez lett az események menetének legfontosabb gyorsító tényezője. A dolgok ilyen alakulásában nagy szerepe volt a forradalom számára kedvező nemzetközi helyzetnek. Ennek legfőbb összetevői a következőkben jelentkeztek:

A szocialista országokban a változatlanul dinamikus gazdasági növekedés közepette meggyorsult az alapvető fogyasztási cikkek termelése, igen gyorsan javultak az életviszonyok. A Szovjetunió sorozatos kezdeményezései révén javultak a béke kilátásai. A kapitalista országokban is mind többen kezdték felismerni a békés egymás mellett élés elve elfogadásának szükségességét. A hidegháborús erők elszigetelődtek. A Szovjetunió tekintélyét hallatlanul megnövelte az a tény, hogy ez időben jelentős előnyre tett szert a legkorszerűbb fegyverfajták, mindenekelőtt az interkontinentális ballisztikus rakéták előállításában, s megelőzte az Egyesült Államokat az űrkutatásban. Így az amerikai vezető körök mindenekelőtt az foglalkoztatta, hogy miközben kényszerűségből mind több területen feladja a hidegháborús évek beidegződéseit, hogyan köszörülhetné ki a csorbát, hogy szerezhetnék vissza az említett területeken technológiai fölényét.

A forradalmi mozgalom szempontjából kedvező volt az a körülmény is, hogy éppen ezekben az esztendőben hullott szét a klasszikus gyarmati rendszer. Az adott körülményekről a *Béke és Szocializmus*-ban megjelent „Nemzetközi viszonyok 1960 nyarán” című tanulmány megállapítja: „Az imperializmus agresszív reakciós politikája elleni népi megmozdulások valóságos vihara száguldott végig Ázsián, Európán, Afrikán és Latin-Amerikán. Korunkban a tömegek aktivitása nem valamely földrész monopóliuma...” Már csak ezért sem fogadható el Sartre *Vihar a cukor körül* című érdekes írásának találóan tűnő hasonlata: „A kubaiak, az

egész szigetet tekintve, úgy állnak szemben az Egyesült Államokkal, mint ahogyan a Sierra Maestra felkelői 1958-ban Batista 50 000 emberével”.

A neves író megállapítása nemcsak az előbbieken körvonalazott általános viszonyok miatt nem volt reális, hanem főleg azért, mert Kuba úgy számíthatott a nemzetközi szolidaritásra, segítségre, mint kevés ország a maga történelmi fordulópontján.

A kontinentális szolidaritás, a kubai forradalmat támogató erők fellépése 1960 nyarán szervezettebbé és méreteit tekintve jelentősebbé vált, mint korábban bármikor. A tömegek Kuba iránti lelkesedése impozáns formában nyilvánult meg Osvaldo Dorticos kubai köztársasági elnök június elején számos latin-amerikai országban tett látogatása során.

Ennél is nagyobb horderejű volt egy másik körülmény. A nyári hónapokban kibővültek Kuba kapcsolatai a szocialista országokkal. Tárgyalásokat kezdtek a Kínai Népköztársasággal, Csehszlovákiával és más szocialista országokkal. S ami még fontosabb, aláírtak két megállapodást a Szovjetunióval. Egyrészt 1960. május 8-án helyreállították a két ország diplomáciai kapcsolatát. Majd június közepén újabb, Kuba számára előnyös kereskedelmi szerződést kötöttek Moszkvában, amelynek értelmében Kuba 24 millió dollár értékű kőolajat vásárolt a Szovjetuniótól, s az árak sokkal kedvezőbbek voltak a korábbi amerikai vásárlásoknál.

Mindez Kuba nemzetközi pozícióinak megerősödéséről tanúskodik. Az Egyesült Államok kormánya mégis ebben a helyzetben határozta el a legnagyobb horderejű Kuba-ellenes gazdasági szankciók alkalmazását: megindította az ún. „cukorháborút”. Vajon miért? Erejében bízva, a kis karib-tengeri ország térdre kényszerítését remélte? Vagy úgy gondolta, hogy a Szovjetunió mégis meghátrál, ha tényleges retorziókat alkalmaz? Ezekre a kérdésekre még ma is nehéz válaszolni. A legjellemzőbb megfontolásokat az események alakulása kapcsán mindenképpen fel kell idéznünk.

b) A „cukorcsata” kibontakozása

1960 nyaráig az Egyesült Államok és Kuba gazdasági kapcsolatában a csökkenő tendencia ellenére sem történt érdemi változás. Az amerikai kormány már április 11-én bejelentette ugyan, hogy felfüggeszti a Kubának nyújtott gazdasági segélyezést, de ez inkább deklaratív jellegű volt, hiszen „segélyeket” már korábban se nagyon folyósítottak.

A bejelentés így inkább a kapcsolatok tényleges megszakítására irányuló törekvélt jelezte. Beleillett az ellenséges propagandatevékenység, a provokációk, szabotázsakciók, a különböző Kuba-ellenes diplomáciai lépések sorozatába; tudatosította azt, hogy az amerikai nagyvállalatok magatartását ekkor már a beruházások csökkentése, a tőke kivonása jellemezte leginkább. Egybeesett azzal, hogy 1960-ban kétségtelenül csökkent a két ország kereskedelmi forgalma is. (Erről tanúskodnak a statisztikai adatok: 1959-ben a kubaiak Amerikába irányuló exportja 484,5, onnan származó importja 597,3 millió dollár volt. 1960-ban ez 348,7 illetve 347 millió dollárra csökkent. Ha figyelembe vesszük, akkor teljesen jogos az a megállapítás, hogy a gazdasági háború tulajdonképpen 18 hónappal a Batista-rendszer bukása után bontakozott ki.)

Az észak-amerikai kormány számára kedvezőtlen nemzetközi helyzeten kívül bizonyos értelemben a gazdasági agresszió ellen szóltak ekkor az Egyesült Államok közvetlen gazdasági érdekei is. Az amerikaiak kubai tőkebefektetéseinek nagyobbik része (1100 millió dollárból közel 800 millió dollár) még a régi tulajdonosok kezében volt. Agresszió esetén számolniuk kellett ennek elvesztésével. Továbbá a kubai importcukor – a csökkenő tendencia

ellenére – az észak-amerikai fogyasztás aránylag nagy hányadát tette ki, mint a következő statisztika is jelzi:

Az észak-amerikai cukorpiac ellátása

Év	Teljes fogyasztás (tonna)	Kontingens Répa százalék	Kontingens Nád százalék	Hawai százalék	Puerto Rico százalék	Fülöp- szigetek százalék	Kuba százalék	Egyéb százalék
1910	4 015 000	13,6	9,9	13,7	8,3	2,9	49	2,6
1920	4 895 000	11,1	2,0	9,6	8,2	2,8	52,1	14,2
1930	6 710 000	17,0	2,9	12	11,6	12,0	43,9	0,6
1940	6 443 000	24,1	6,3	14,6	12,4	15,2	27,1	0,3
1945	5 996 000	17,4	6,9	12,3	15,1	-	46,7	1,6
1950	8 249 000	20,9	6,2	13,9	12,8	5,7	39,6	0,9
1955	8 400 000	21,4	6,0	12,5	12,9	11,6	34	1,6
1960*	9 400 000	21,7	6,6	12,1	12,6	10,4	33,4	3,1

* Az Egyesült Államok földművelésügyi minisztériuma által jóváhagyott kvóta szerint

Eszerint a kubai cukor 1960-ban az amerikai cukor fogyasztás több mint 33 százalékát tette ki. Az amerikai kormánynak tehát számítania kellett a cukor, valamint az ellenértékét képező amerikai gyártmányok értékesítésének kiesésére, a teljes kubai piac elvesztésének lehetőségére. Ekkor még jórészt érvényben voltak a korábbi kereskedelmi szerződések, a kereskedelempolitikai alapelveken pedig csak részben változtattak, vagyis az Egyesült Államok különleges kubai helyzete lényegében még változatlan volt. (Korábban a Kubába exportáló országokat négy csoportba sorolták a minimális, a maximális, a legnagyobb kedvezményű országokra, s a negyedik volt az Egyesült Államok. Ennek megfelelően a vámtarifa a következőképpen alakult: 36, 18, 10 és 5 százalék. S ehhez még az a megjegyzés kívántatik, hogy a Batista-rezsim idején – főleg a szocialista országokkal való kereskedelemben – a vámok időnként meghaladták a 36 százalékot is.)

Mint látható, a gazdasági tét az Egyesült Államok szempontjából sem volt jelentéktelen. Ha mégis vállalták a kockázatos lépést, ebben különleges szerepe lehetett a politikai megfontolásoknak. A kubai forradalom előrehaladásával szembeni „tehetetlenségük” – a külső szemlélő ezt csak így értelmezhetette – bomlasztotta az Egyesült Államok és szövetségesei kapcsolatát. Az amerikaiak most már erőt akartak mutatni: jelezni kívánták, hogy bizonyos határokon túl nem vonulnak vissza, s inkább elviselnek bizonyos anyagi veszteséget, de rendezik soraikat.

Az észak-amerikai gazdasági agressziót a Szovjetunióból érkező kőolaj finomításának megtagadása nyitotta meg. Az első szállítmányok 1960. június elején érkeztek a sziget-országba. A külföldi tulajdonú feldolgozó cégek azonnal tiltakoztak ellene. Fidel Castro június 14-i beszédében pellengére állította azokat a külföldi – elsősorban amerikai és holland kézben levő – társaságokat, amelyek megtagadták a Szovjetunióból importált olaj finomítását. Figyelmeztette a társaságokat: ha nem változtatják meg magatartásukat, övük a felelősség. A figyelmeztetés nem használt, így a monopóliumok szabotázsára válaszul a kubai kormány június 29-én kisajátította az amerikai Texaco vállalatot, majd ezt követően az angol-holland tulajdonban levő finomító társaságot is. Ezek összértéke kb. 300 millió dollár volt.

Másnap, június 30-án a New York Times a két ország kapcsolatára vonatkozóan megállapította: „Kényes és veszélyes pontra jutottunk.” Majd így folytatta: „...nem szabad

lebecsülnünk a fiatal kubai vezetők intelligenciáját, mély érzéseit és bátorságát ... tragikus tévedéseket követhetnek el, de komoly ellenfelek, és úgy is kell kezelni őket.”

Az amerikai kormány gyorsan reagált a kubai intézkedésre. Egy nappal az államosítási rendelet közzététele után memorandumot juttatott el az Amerikai Államok Szervezetéhez, amelyben azzal vádolta Kubát, hogy „provokációs lépéseket tesz az Egyesült Államok ellen, és ily módon növeli a feszültséget a karib-tengeri térségben.” Az erélyes hangú emlékirat jelezte: az Egyesült Államok kész áttérni a „keményebb” magatartásra. Ezt mutatta néhány nap múlva a szenátus döntése is. A törvényhozás felhatalmazta Eisenhower elnököt cukorimport csökkentésére. Ennek gyakorlatra váltása igen hamar, július 5-én bekövetkezett: az amerikai földművelésügyi minisztérium az 1960-as évre felfüggesztette a kubai cukor behozatalát, vagyis megtagadta 700 000 tonna cukor átvételét. Egyidejűleg az Egyesült Államok havannai nagykövetsége jegyzéket nyújtott át a kubai kormánynak, amelyben kifejezte tiltakozását az olajfinomítók államosítása miatt. A jegyzék gazdasági agresszióknak minősíti a kubai kormány intézkedését. Figyelemre méltó, hogy az angol kormány is tiltakozó jegyzéket adott át Kubának.

A kubai válasz sem késett. Július 6-án a kormány felhatalmazta Dórticos államelnököt és Fidel Castro miniszterelnököt, hogy államosítsanak minden amerikai tulajdont, amennyiben „azt a nemzet érdeke megkívánja”.

Az alig egy hónap alatt lezajló eseménysorozat heves vitát váltott ki az Egyesült Államokban. A legkülönbözőbb álláspontok láttak napvilágot. A szélsőjobb erélyes fellépést követelt. Még a képviselőházban is voltak, akik azonnali, szigorú szankciókat követeltek, s elérkezettnek látták a tengerészgyalogosok Kuba elleni bevetését. Mások azzal érveltek: az eddigi intézkedések is sok kritikát váltottak ki nemzetközileg. Sokakban az a vélemény élt, hogy az Egyesült Államok visszatér a „furkósbot” elvének alkalmazásához. Megint mások mellett érveltek, hogy a gazdasági agresszió nem vezethet eredményre, mert a Szovjetuniót nem akadályozhatják meg Kuba mindenoldalú megsegítésében.

Kuba népe feszült figyelemmel követte az eseményeket. Mindenki tudta, hogy semmiképpen sem lehet lebecsülni az amerikai fenyegetéseket. Elengedhetetlen volt az éberség, a politikai „készültségi állapot” fokozása. Erre utal Fidel Castro is, aki e feszült napokban több beszédet mondott. Ismét hangsúlyozta, hogy „Kuba ügyeit most Havannából és nem más ország fővárosából irányítják”. Kijelentette: „Azt ajánlom az amerikaiaknak, ezerszer gondolják meg, mielőtt ilyen mármint fegyveres agressziós cselekedetre szánják el magukat, mert hazánkban véres, hősies, győzelmes ellenállással találkozónak.” Fidel Castro idézett – hasonló formában már sokszor elhangzott – szavainak ekkor különös jelentőséget adott, hogy most a Szovjetunió is a korábbinál sokkal határozottabb és erélyesebb szavakkal állt ki Kuba védelmére. N. Sz. Hruscsov miniszterelnök július 9-én elhangzott beszédében a megváltozott erőviszonyokra utalva figyelmeztette az agresszív imperialista köröket. Kijelentette: „...a szovjet tüzérek rakétaikkal támogatják a kubai népet, ha a Pentagon agresszív erői intervenciót merészelnének indítani Kuba ellen.” Hogy félreérthetlenné tegye a szovjet álláspontot, még hozzáfűzte: „Ha úgy tetszik, ez figyelmeztetés azoknak, akik nem ésszel hanem erővel akarják megoldani a nemzetközi kérdéseket.”

1960 nyarán és őszén nem került sor katonai intervencióra: az Egyesült Államok vezetői ebben a vonatkozásban megőrizték józanságukat. A gazdasági háború azonban elmélyült, és hamarosan a teljes szakításhoz vezetett.

Közben azonban fontos megállapodások aláírására, jelentős kül- és belpolitikai eseményekre került sor Kubában. Mindenekelőtt sürgetővé vált a gazdasági agresszió közvetlen következményeinek elhárítása. Elsőnek most is a Szovjetunió sietett Kuba segítségére.

Röviddel az amerikai bejelentés után a Szovjetunió felajánlotta annak a 700 000 tonna cukornak az átvételét, amellyel az Egyesült Államok piacán csökkentették a kubai cukorkvótát. Két héttel később Kuba és a Kínai Népköztársaság egyezményt írt alá, amelynek értelmében a következő öt év folyamán Kína évente 500 000 tonna cukrot vásárol Kubától. Ezzel párhuzamosan tárgyalások folytak más szocialista országokkal is. Rövidesen négy országgal (Lengyelország, Csehszlovákia, Német Demokratikus Köztársaság és Bulgária) is megállapodásra jutottak. A szerződések értelmében ezek az országok cukorért beruházási javakat, nyersanyagokat és fogyasztási cikkeket szállítanak Kubának.

Július második felében Raul Castro kormányküldöttség élén Moszkvába utazott. A tanácskozás során a szovjet kormány további segítő készségéről győződhetett meg. A szovjet miniszterelnök megjegyezte: „A szocialista tábor országainak ereje most már olyan nagy, és gazdasági hatalmuk olyan jelentős, hogy teljesen magunkra vállalhatjuk Kuba ellátását a számára szükséges cikkekkel, amelyeket most megtagad tőle az Egyesült Államok és néhány más tőkésállam.”

Mindez nagyon biztató volt a forradalmát következetesen végrehajtó Kuba számára. A szocialista országoktól ígért segítség azonban nem tette fölöslegessé a kormány külpolitikai aktivitásának fokozását.

c) Diplomáciai csatározások

A forradalmi kormány úgy vélte, hogy a kétoldalú kapcsolatokban rejlő lehetőségek mellett a nemzetközi szervezetekben, elsősorban az ENSZ-ben kell megkísérlni az agresszív amerikai politika leleplezését, elszigetelését. Ilyen megfontolásból folyamodott a Biztonsági Tanácshoz is, kérve, hogy tűzzék napirendre az amerikai agresszió elítélés panaszát. A kubai indítványt meg is tárgyalták, de ez nem hozta meg a remélt eredményt. Argentína és Ecuador javaslatára a vitát elnapolták addig, amíg ebben a kérdésben az Amerikai Államok Szervezete állást nem foglal.

Közben az Egyesült Államok is megkezdte diplomáciai akcióját. Július 27-én memorandumot juttatott el az Amerikai Államok Szervezetének Amerikai-közi Békebizottságához. Ebben azzal vádolta Kubát, hogy belpolitikai intézkedései veszélyeztetik a Karib-tenger térségének békéjét. Ezt a lépést a San José-i (Costa Rica) értekezlet közvetlen előkészítésének kell tekintenünk. Ez utóbbira augusztusban került sor. Az értekezlet nagy szerepet játszott az amerikaiak Kuba-ellenes terveiben. Már megnyitása előtt nagy vihar keletkezett: Kuba ugyanis elutasította a napirendi javaslatot, mert az nem vette figyelembe, hogy az Egyesült Államok „durván megsérti az Amerikai Államok Szervezetének alapokmányát”.

A napirend körül kialakult vita ellenére az értekezletet 1960 augusztusában megtartották. Az amerikai küldöttség igen magabiztosan érkezett San Joséba. A szenátus előzetesen jóváhagyott egy 600 millió dolláros latin-amerikai segélyprogramot. Ezt az összeget elegendőnek tartották a korrupt kormányok megvásárlására, Kuba elszigetelésére. De aztán nem kis meglepetéssel vették tudomásul, hogy a segély bejelentése a küldöttek többsége részéről „fagyos fogadtatásra talált”. Ez a 600 millió dollár a 19 országra elosztva jelentéktelen volt: a gazdasági stabilitás megteremtéséhez, az elmaradottság és a nyomor leküzdéséhez nem nyújtott kellő fedezetet. (Persze egy más politikai helyzetben – ha a kormányok nem féltek volna a hatalmas tömegmozgalomtól, ha nem kellett volna számolniuk Kuba rendkívüli népszerűségével – elég lett volna a Kuba elleni szavazatok megvásárlására.)

A San José-i értekezlet kubai küldöttségét Raul Roa külügyminiszter vezette. Felszólalásában kiemelte, hogy az Amerikai Államok Szervezete próba előtt áll. Megerősítette Kuba

álláspontját az önrendelkezésről, a nemzeti szuverenitásról. Élesen bírálta a diktatúrákat. Hangoztatta, hogy küldöttsége nemcsak Kubát képviseli: „...Kuba hangja – mondotta – a mi Amerikánk összes szegényeinek és a világ összes elmaradott népeinek hangja.”

A kubai külügyminiszter egy másik beszédében leszögezte: a kubai kormányküldöttség nem mint vádlott, hanem mint ügyész érkezett San José-ba. A kereskedelem a nemzetközi kapcsolatok szabad fejlesztésének jogát hirdeti, akár tetszik ez az amerikai kormánynak, akár nem. S kijelentette: Kuba forradalmat hajt végre; XX. századi demokratikus, antifeudális és nemzeti forradalmat.

Az értekezleten végül is nagyon „felemás” helyzet alakult ki. Nyíltan csak Mexikó védelmezte Kubát. A többség a kubai-amerikai konfliktus valamiféle békés rendezését óhajtotta. De sokan elítélték a dominikai diktatúrát, mert az „felforgató tevékenységet folytat a demokratikus rendszerek ellen”. Ez a helyzet viszont figyelemre méltó taktikai lépésre kényszerítette az Egyesült Államok kormányát; visszavonta azt a 320 000 tonnás dominikai cukormegrendelést, amit a kubai cukorkvóta felmondása után tett, sőt augusztus 26-án megszakította diplomáciai kapcsolatait a Dominikai Köztársasággal. De mindez azt a célt szolgálta csupán, hogy az amerikai kormány „erkölcsi tőkét” gyűjtsön egy erélyesebb Kuba-ellenes fellépéshez. Ez bizonyos értelemben sikerült.

A San José-i értekezleten elfogadott nyilatkozat szövege tanulságos. Közvetlenül nem ítéli el Kubát: ezt a küldöttek többsége nem támogatta volna. Erélyesen elítéli viszont „egy, a kontinensen kívüli hatalomnak az amerikai köztársaságok belügyeibe való beavatkozását vagy beavatkozással való fenyegetőzését”; vagyis közvetve a szovjet-kubai kapcsolatok elmélyülését. Állást foglal a kontinens egységének fontossága mellett. A külügyminiszeri tanács ismét megerősítette, hogy „az amerikai rendszer összeférhetetlen a totalitarizmus bármely formájával”.

A nyilatkozat egyéb részleteiről később Che Guevara egy írásában leszögezte „...nem más, mint mártás a lényeg elrejtésére, égi zene a gyereke elaltatására”. A tanulságokat elemezve, s az amerikai „adakozásra” utalva szellemesen megjegyezte: „Kuba megteremtette az arany tojást tojó tyúkot... Nem Kuba az, amely ezeket az arany tojásokat tojja – ezeket Kuba miatt tojják.” Vagyis: „Kuba az a kis tövis, amely előidézi eme arany tojások tojását ... E tojások aranyozottak a nép számára, és színaranyból vannak: belőlük hasznot húzó kormányok számára.” Mi több, a „jutalomból” való részesedés mértéke attól függött, hogyan szolgálták a latin-amerikai kormányok az amerikai imperializmus Kuba-ellenes politikáját. Már az értekezlet idején ismertté vált az amerikai szenátus azon döntése, hogy minden olyan országtól megvonják a segítyt, amely támogatásban részesíti Kubát.

Mindezek alapján megállapítható: San Joséban az Egyesült Államok kormánya nem érte el maradéktalanul célját, nem tudta nyíltan elítéltetni Kubát. Figyelmeztető volt számára az is, hogy számos kis ország mellett a két legnépesebb ország (Brazília és Mexikó) kormánya is ellenzett minden agressziós lépést Kuba ellen. Több kisebb, reakciós vezetés alatt álló közép-amerikai kormány viszont készségesebb volt: hajlandóságot mutattak a Kuba elleni fellépésre.

d) Helyzetelemzés

A San José-i értekezlettel egy időben fontos tanácskozásokra került sor Havannában. Ekkor tartotta meg VIII. kongresszusát a Népi Szocialista Párt. Júliusban és augusztusban rendezték meg a Népi Egyetem vitafórumait. S ekkor nyílt meg a latin-amerikai ifjúság első kongresszusa is. Mindhárom figyelmet érdemel.

A Népi Szocialista Párt kongresszusa jelentős belpolitikai esemény volt. A párt nagy tekintélynek örvendett. Ez történelmi múltjából (1925-ben alakult), gazdag tapasztalataiból fakadt, s főleg abból, hogy a kommunisták mindig nagy áldozatokat hoztak az osztályellenesség elleni harcban.

A Központi Bizottság beszámolója átfogó értékelést adott a forradalom eredményeiről. Megállapította, hogy a Fidel Castro vezette kormány „képviseli és végrehajtja a proletariátus, a parasztság, a kispolgárság és a nemzeti burzsoázia haladó elemei koalíciójának politikáját, amely koalíció nem formális, nincs írásba foglalva, de reális, való és érvényesült a forradalom egész fejlődése folyamán a mindennapi tevékenységben”.

A párt önkritikát gyakorolt a maga korábbi tevékenységét illetően. Elismerte, hogy hosszú időn keresztül nem ismerte fel a fegyveres harc megindításának lehetőségét. Elismerte, hogy a gerillák fegyveres harca és a Felkelő Hadsereg volt a forradalom győzelmének legfőbb eszköze. Revideálta álláspontját a Moncada-laktanya elleni akcióról is: ezt hősi tettek minősítette a forradalom előmozdítása érdekében. Nagy tisztelettel emlékezett meg Fidel Castróról, a forradalom vezetőjéről, akinek irányításával mindinkább megvalósul a forradalmi erők egysége. A párt úgy ítélte meg a helyzetet, hogy elérkezett az idő a szervezeti egység perspektívájának mérlegelésére. Blas Roca, a párt főtitkára kijelentette: „Úgy gondoljuk, hogy a forradalom fejlődésével és előrehaladásával, a forradalmi erők egyre szorosabb koordinációjával és együttműködésével eljőhet és el kell jönnie az alkalmas időpontnak a teljes egységre, az összes erők egyesülésére egyetlen mozgalomban.”

A kongresszus új programot és szervezeti szabályzatot fogadott el. A legtöbb feladatot továbbra is a forradalom védelmében és továbbfejlesztésében jelölte meg. Arra hívta fel a figyelmet, hogy ennek érdekében nagy erőfeszítéseket kell tenni az egység megőrzésére, a termelés fellendítésére, az ország védelmi erejének megszilárdítására és a tömegek forradalmi öntudatának fejlesztésére.

A kongresszus igen kedvezőnek ítélte a forradalom végleges győzelmének feltételeit. A fő referátumban a következő megállapítások olvashatók: „A szocialista tábor ereje, helyes nemzetközi politikája, az észak-amerikai fenyegetésekkel szembeni szilárdsága létfontosságú volt a kubai forradalom számára. A szocialista tábor léte, nemzetközi befolyása, valamint gazdasági és katonai ereje leküzdhetetlen akadályt jelentett az Egyesült Államok számára a Kuba elleni intervenció megvalósításában és azokban a terveiben, hogy a gazdasági blokáddal segítségével fojtsa meg a forradalmat.”

A párt kongresszusán részt vevő latin-amerikai testvérpártok nyilatkozatot fogadtak el. Ebben megfogalmazták a kontinentális forradalmi erők viszonyát a kubai forradalomhoz. „Földrészünk minden hazafijának és összes demokratájának feltétlen kötelessége – olvasható a dokumentumban – a kubai forradalom védelmezése és népeink legteljesebb és legmélyebb szolidaritásának kibontakoztatása Fidel Castro imperialistaellenes és antifeudális népi kormánya és Kuba összes forradalmi erői iránt. Kuba védelme: valamennyi latin-amerikai ország jogainak, szuverenitásának és reményeinek védelme.” Ezt a nyilatkozatot a pártkongresszuson részt vevő 15 latin-amerikai testvérpárt képviselője írta alá.

Ugyancsak ez év nyarán, júliusban és augusztusban rendezték meg Havannában a Népi Egyetem vitafórumait, ahol a kubai forradalom nemzetközi feltételeit és feladatait elemezték a forradalom vezetői. Az előadások értékelték többek között az iraki és a guineai forradalmat, az indonéz és az indiai fejlődés tapasztalatait, a kínai forradalom jelentőségét, a szuezi válságot, az Egyesült Arab Köztársaság megalakulásának szerepét; vagyis olyan témák kerültek napirendre a vitafórumokon, amelyek aktualitása 1960-ban vitathatatlan volt.

Ha a vitákon elhangzott véleményeket, értékeléseket összevetjük a pártkongresszuson, a kommunisták tanácskozásán elhangzottakkal, megállapíthatjuk: a különbségek nem annyira tartalmiak, inkább terminológiai jellegűek és hangsúlybeliek. A Népi Egyetem vitáin is következetes antiimperialista harc fontosságát itt is a kommunistákkal egybehangzóan ítélték meg. A szocialista országokról, a Szovjetunióról itt is igen pozitívan nyilatkoztak. A szovjetunióval kötött megállapodások jelentőségét Raul Roa külügyminiszter ismertette. Olyan új típusú kapcsolatokat sikerült kialakítani a legnagyobb szocialista országgal – fejtette ki –, amilyent azelőtt sohasem ismert Kuba. „...ezek a szerződések – mondotta – az első olyan megállapodások, amelyekben hazánk a kereskedelmi politikáját a belső ipari struktúra átalakításának eszközeként használja fel.”

A kormány korábbi külpolitikai törekvéseivel összhangban e vitafórumokon nagyobb figyelmet szenteltek az elmaradott országokhoz, főleg a Latin-Amerikához fűződő kapcsolatok fejlesztésének elvi tisztázására. Egyértelműen kifejezésre jutott, hogy forradalmának megvalósításával Kuba nemcsak a maga nemzeti feladatait akarja megoldani, hanem ugyanakkor minden latin-amerikai nép, sőt valamennyi elmaradott ország népeinek jogát kívánja védelmezni. Dórticos köztársasági elnök felszólalásában Kuba ez irányú felelősségét hangsúlyozta. Kijelentette: „... a mi forradalmunk tapasztalatai nemcsak a mi népünk számára, hanem a fejlődésben elmaradott népek számára fontosak.” Tanulságos azonban, hogy Dórticos ugyanakkor elsősorban a gazdaság fejlesztésére irányította a figyelmet. „A nép életszínvonalát csak így lehet megjavítani – mondotta. – Tudtuk ezt már a forradalom győzelme előtt, ebben a szellemben harcoltunk és harcolunk a jövőben is a társadalom gazdasági haladásáért.” Szavai azt jelzik – hiszen az elnök a legszűkebb vezető gárdához tartozott –, hogy Kuba ekkoriban elsősorban példája erejével, gazdasági előrehaladása sikerével kívánt hatni a nemzetközi forradalmi folyamatra.

A vitában szó esett a kubai külpolitika múltjáról és jelenéről is. A külügyminiszter elmondotta: a gyarmati korban a külpolitikát a spanyol uralkodók és kubai megbízottaik irányították, a köztársaság idején pedig eddig az észak-amerikai nagykövetségről jött az utasítás. Kuba valójában csak most lépett a világ elé, most gyakorolja először egy szuverén állam jogait. Raul Roa ismertette kormánya külpolitikájának három alapelvét: 1. a nemzeti függetlenség védelme; 2. diplomáciai, kulturális kapcsolatok és a barátság fejlesztése a világ minden népével; 3. olyan kereskedelem a különböző piacokon, amely megteremti a teljes nemzeti függetlenség gyakorlásának feltételeit.

A külügyminiszter gondolatai némi kiegészítésre szorulnak, főleg a harmadik ponttal kapcsolatban. A gyakorlatban ugyanis ekkor már határozottabb volt a szocialista orientáció, mint ahogy az idézett szavak sejtetik. A megfogalmazás azonban érthető. Az amerikai vádaskodás, az imperialista propaganda ekkor már „kommunistának” minősítette a kubai kormányt, nemzeti és demokratikus elveik „elárulásával” vádolta őket; ez az egyik oka a három külpolitikai alapelv ilyen megfogalmazásának. Másrészt a kormány közeledése a szocialista országokhoz ekkor még nem teljesen marxista alapokon bontakozott ki: nem annyira a tudatos elméleti meggyőződés, inkább a körülmények – az imperialista nyomás, a nemzetközi erőviszonyok – kényszerítették ki a szocialista orientáció meggyorsítását. S miután a kubai kormány felismerte ennek szükségességét, és pozitív tapasztalatokat szerzett, vállalták a kapcsolatok sokoldalú fejlesztését: de sokan egyelőre csak azért, mert nem láttak más lehetőséget a nemzeti szuverenitás megvédéséhez. A kubai külügyminiszter megfogalmazta külpolitikai alapelvek értelmezésében egy harmadik tényező is segíthet. José Marti, a kubai történelem legnagyobb alakja már a múlt század végén veszélyesnek látta, ha egy nemzet gazdasági kapcsolatai egyoldalúak; mert így ki van szolgáltatva partnerének. A

sokoldalú kapcsolat – a különböző piacokon való részvétel – gondolata tehát Martitól származik.

Végeredményben ezek a tényezők határozták meg a kubai külügyminiszter által kifejtett elveket, amelyek – ha némileg el is tértek a gyakorlattól – fő vonásaiban tükrözték a kubai kormány akkori külpolitikai felfogását.

Ezekben a hetekben a különböző tanácskozásokon felmerült az a kérdés is: tekintetbe véve a nemzetközi szervezetek összetételét, az imperializmus erős pozícióit, egyáltalán érdemes-e részt venni az ilyen nemzetközi fórumokon, nem lenne-e célszerűbb bojkottálni őket? A hasonló kérdések kapcsán a kubai vezetők véleménye az volt, hogy az ENSZ, az AÁSZ és más hasonló szervezetek fórumot jelentenek: olyan nyilvánosságot, amit Kuba egyben küzdőtérnek is felhasználhat. Ebben a szellemben érvelt Fidel Castro is a latin-amerikai ifjúság első havannai kongresszusán. „Kuba azért vesz részt az Amerikai Államok Szervezetének értekezletén, hogy pontot tegyen az i-re. Ne higgyük, hogy Kuba visszakozik...leleplezi a szuverenitása ellen irányuló agressziót”. Majd így folytatta: „Kuba nem a monopóliumokhoz, a bábkormányokhoz, az oligarchiához szól. Nem Amerika kizsákmányolóihhoz szól. Kuba Amerika dolgozóihhoz fordul...” Ezek a kifejezések egyben kifejezik a forradalom fejlődésében végbemenő változást: egy határozottabb osztályszemlélet jelentkezését. Ennek leghitelesebb dokumentuma, a kubai forradalmárok korabeli nézeteinek hű tükré az Első Havannai Nyilatkozat.

e) Az Első Havannai Nyilatkozat

Fidel Castro 1960. szeptember 2-án egy havannai népgyűlésen olvasta fel ezt a dokumentumot, amely eredetileg „válasznak” készült: a San José-i értekezlet döntéseit kívánta leleplezni. De sokkal több, mint egyszerű reflektálás az értekezletre: a kubai forradalom első szakaszának legjelentősebb dokumentuma lett. Elsősorban az antiimperialista, antifeudális, demokratikus népforradalom eszméit foglalja össze, de – mint maga a forradalmi folyamat is – tartalmaz antikapitalista elemeket is. Számos olyan gondolat sorakozik föl benne, amelyekről már korábban szó esett: de itt már pontosabban, letisztultabban fogalmazódnak meg.

A kilenc pontban összefoglalt, alig hat és fél oldal terjedelmű dokumentum bevezetője szimbolikus elemekkel, történelmi utalásokkal telített. Ünnepeye szavakkal kezdődik: „Kubában, Amerika szabad földjén egybegyűlt a nép, hogy kimondja José Martí szobra előtt, José Martí emlékezetével a szívében: önmagát mint általános nemzetgyűlést konstituálja. Az általános és nyilvános szavazásban kifejezésre juttatott önrendelkezés jogán teszi ezt a nép nevében, Latin-Amerika népeinek érzelmeit tolmácsolva.”

A dokumentum leleplezi, megbélyegzi a csaknem fél évszázad óta tartó észak-amerikai beavatkozásokat, amelyek a kizsákmányolás földjévé, a jenki pénzügyi és politikai birodalom hátszágává tették „a mi Amerikánkat”, s amelyek a latin-amerikai kormányokat az amerikai szavazógépezet részévé, szolgájává alacsonyították le. A nyilatkozat elítéli a szolgálékú kormányokat, a Monroe-elvet, a „képmutató pánamerikanizmust”, amely monopolista érdekeket képvisel; és velük állítja szembe a „felszabadító latinamerikanizmust”.

A nyilatkozat élesen visszaveri a szocialista országokra szórt rágalmakat. A Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság – szögezi le – nem veszélyezteti a kontinens „egységét”. „Nem őket kell okolni a kubai forradalom győzelméért, ezt a kubai nép hajtotta végre.” Ugyanakkor Kuba „...megköszöni és elfogadja a Szovjetunió rakétáinak támogatását, amennyiben az Egyesült Államok fegyveres erői behatolnának Kuba területére”. A nyilatkozat leszögezi: „...a

szovjet segítség semmiképpen sem tekinthető beavatkozásnak, hanem csakis a szolidaritás megnyilvánulásának.”

A demokrácia értelmezésével kapcsolatban többek között a következőket olvashatjuk a dokumentumban: „Latin-Amerikában csak akkor lesz demokrácia, ha a népek valóban szabadok lesznek, s az egyszerű emberek nem élnek átkos tehetetlenségben, ami az éhség, a társadalmi egyenlőtlenség, az analfabétizmus és a fennálló jogi rendszerek következménye.” Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemel még az a megállapítás, hogy „...a demokrácia fogalmával összeegyeztethetetlen a fináncoligarchia uralma, a négerek iránti fajgyűlölet”; hogy „...a demokráciának korántsem egyedüli ismérve a szavazati jog gyakorlása, ez majdnem minden esetben csak népámítás”. Latin-Amerikában ez a megállapítás kétségtelenül jogos volt.

A kubai forradalom eszméit az elmondottakon túl leginkább a következő megfogalmazások érzékeltetik:

„...az általános nemzetgyűlés elítéli az ember ember által történő kizsákmányolását, valamint a fejletlen országoknak az imperialista fináncsőke által való kizsákmányolását.

Ezért az általános nemzetgyűlés proklamálja a parasztok jogát a földre; a munkások jogát munkájuk gyümölcsére; a gyermekek jogát a tanulásra; a betegek jogát a gyógykezelésre és a kórházi ápolásra; az ifjúság jogát a munkára; a diákok jogát a szabad, gyakorlati és tudományos oktatásra; a négerek és az indiánok jogát a »teljes emberi méltóságra«; a nők jogát az állampolgári, társadalmi és politikai egyenlőségre; az öregek jogát a nyugodt, biztos öregségre; az értelmiség, a művészek és tudósok jogát, hogy alkotásaikkal egy jobb világért harcolhassanak; az államok jogát az imperialista monopóliumok kisajátítására, hogy ily módon visszaszerezhessék nemzeti kincseiket, erőforrásaikat; az országok jogát, hogy szabadon kereskedhessenek a világ minden népével; a nemzetek jogát a teljes szuverenitásra; a népek jogát, hogy katonai erődtítményeket átalakítsanak iskolákká, s felfegyverezhessék munkásaikat, parasztjait, diákjaikat, értelmiségűket, a négereket, az indiánokat, a nőket, a fiatalokat, az öregeket, minden elnyomott és kizsákmányolt embert, hogy ők maguk védhessék jogaikat és érdekeiket.”

Ezzel a nyilatkozat reális programot adott a kontinens haladó erői számára. Emellett ez a dokumentum tartalmazza a kontinentális forradalom eszméjét is. Kifejezi reményét, hogy Latin-Amerika együttes erővel lerázza béklyóit. Szól e küzdelem résztvevőiről. „A szabad Latin-Amerikáért folyó harcban – olvasható a nyilatkozatban – felharsan az ön- és a szénbányák munkásainak hangja, a gyárak és cukortelemek hangja, ahol indiánok, félvérek, gauchók, Zapata és Sandino örökösei ragadják meg a szabadság fegyverét.” A velük való szövetséget e szavakkal rögzíti: „Az általános nemzetgyűlés ...ratifikálja elhatározását... Latin-Amerika közös érdekeinek megfelelően fog tevékenykedni... Készen állunk! Kuba nem hátrál meg. Kuba ma itt áll, hogy kinyilatkoztassa Latin-Amerika és a világ népei előtt, milyen válaszút előtt áll: haza vagy halál!”

Az az egymillió ember, aki jelen volt ezen a gyűlésen, s hallatlan lelkesedéssel fogadta a Fidel Castro által előterjesztett dokumentumtervezetet, meggyőződéssel hitt igazában. Mindnyájan el voltak szánva a végső harcra. A szovjet garancia mellett ez volt az, amely leginkább megértette az imperialistákkal: nem időszerű az intervenció.

f) Fidel Castro az ENSZ-ben

Ebben a hónapban – 1960 szeptemberében – a Havannai Nyilatkozat és annak hatása mellett az amerikai propagandagépezetnek még egy másik, nem kevésbé kellemetlen vereséget kellett elszenvednie. A számos állam és kormányfő jelenlétében ülésező ENSZ-közyűlésre megérkezett Fidel Castro is. A megkülönböztető, sértő bánásmód, a számos kellemetlenség, amiket a kubai küldöttségnek el kellett viselnie New Yorkban (a küldöttség tagjait lépten-nyomon provokálták, mozgásukat a Manhattan-szigetre korlátozták, az előre biztosított szállodából kilakoltatták őket, rágalmakat terjesztettek róluk stb.) csak növelte a Kuba és személyesen Fidel Castro iránti érdeklődést.

A kubai kormányfő szabadon elmondott, terjedelmes beszédében átfogó képet nyújtott Kuba helyzetéről, a forradalmat kiváltó okokról, a legfontosabb forradalmi vívmányokról, az Egyesült Államokkal keletkezett konfliktus természetéről, s állást foglalt számos nagy jelentőségű nemzetközi kérdésben. Beszéde részletesebb ismertetésétől itt eltekinthetünk, mert főbb gondolatait sok korábbi nyilatkozata alapján nyomon követhettük. Ezért figyelmünket most csak azokra a megállapításokra fordítjuk, amelyek az ismert kubai politikai álláspontot gazdagították.

Az Egyesült Államokkal keletkezett vita első időszakára emlékeztetve Fidel Castro felidézte azt a hisztériát szító kampányt, amelyet az amerikai sajtó szinte kezdettől folytatott Kuba ellen. Már a kezdet kezdetén „szovjet behatolásról” fecsegték. „Becsületszavamra – mondotta Castro – abban az időben még nem volt alkalmunk, hogy levelet váltsunk Nyikita Hruscsovval, a Szovjetunió nagyra becsült miniszterelnökével. Más szavakkal az amerikai sajtó és a nemzetközi hírügynökségek szemben a kubai kormány már »vörös« volt, azaz, amikor az Egyesült Államoktól 90 mérföldnyire fenyegető »vörös veszélyként« tüntettek fel bennünket, olyan kormányként, amelyet kommunisták vezetnek, a forradalmi kormánynak egyszerűen még nem volt alkalmunk arra, hogy a Szovjetunióval diplomáciai vagy kereskedelmi kapcsolatot létesítsen.” Tegyük ehhez hozzá, hogy akkoriban még nem kevés kubai vezető személyiség vallott szovjetellenes és antikommunista felfogást. Néhányan a Július 26. Mozgalom vezetői közül pedig egyszerűen „fölsölegesnek” tartották a közeledést a Szovjetunióhoz.

Fidel Castro az ENSZ-ben elmondott beszédében említést tett a Kuba keleti részén található, változatlanul amerikai kézben levő guantánamói haditengerészeti támaszpontról, amely körül mind élesebbé vált a küzdelem, bár inkább politikai értelemben. A két fél álláspontja közismert volt. Az amerikaiak élezni próbálták a helyzetet, hogy egy Guantánamóval kapcsolatos esetleges kubai lépés ürügyet szolgáltatson a fegyveres beavatkozásra. A forradalmi kormány azonban igen mértéktartó volt ebben a kérdésben. „Hangsúlyoznom kell – mondotta közgyűlési beszédében Fidel Castro -: soha egyetlen szót sem szóltunk arról, hogy Kubának szándékában állna megtámadni a guantánamói támaszpontot, mert mindenek előtt az a célunk, hogy ne adjunk ürügyet az imperializmusnak megtámadásunkra.”

Beszédében a kubai vezető ismertette kormányának a közelmúltban megváltozott álláspontját a kínai kérdésben. Az előző évben Kuba tartózkodott a szavazástól, amikor a Kínai Népköztársaság ENSZ-be való felvételéről döntöttek... Most Kuba egyértelműen támogatta a legnépesebb szocialista ország felvételét a nemzetközi szervezetbe. Ennek előkészítő lépése volt a tajvani bábkormánnyal való diplomáciai kapcsolat megszakítása.

Végül mindenképpen nagy figyelmet érdemel Kubának a leszereléssel kapcsolatban ismertetett álláspontja. Önmagában véve ebben nincs semmi különös. Számos más államférfi tett hasonló nyilatkozatot. Mégis hasznos emlékeztetni rá. Elsősorban azért mert most fogalmazódott meg először ilyen egyértelműen a hivatalos kubai vélemény.

„Ami a leszerelést illeti – mondotta a kubai miniszterelnök –, mindenben helyeseljük a szovjet javaslatot, és nem szégyelljük kimondani, hogy támogatjuk... A szovjet javaslat nagyon világos, semmit nem kell hozzátenni.” Továbbá: „...a fegyverkezési hajszá mindig háborúra vezetett... A Szovjetunió javaslatot tett az általános leszerelésre. Lehet-e ennél többet kívánni? A továbbiakban Fidel Castro szót emelt a békéért folyó harc kiszélesítéséért, hiszen ez nemcsak az ENSZ feladata. „A háborús gyűjtogatók és a militaristák leleplezése a világ közvéleményének a feladata” – mondotta.

A kubai kormány ilyen szellemű állásfoglalása nagyon pozitív szerepet játszott. Elősegítette a haladó erők összefogását. Növelte a békeszerető erők vonzalmát Kuba iránt. S természetesen elősegítette a szigetország közeledését a szocialista országokhoz.

A kubai delegáció részvétele az ENSZ közgyűlésén határozott állásfoglalásra készítette a tagországok képviselőit. A többség szimpátiájának adott kifejezést. A szocialista országok vezetői további segítőkészségükről biztosították a kubai politikusokat. A reakciós erők számára pedig az amerikai kormányzat nyíltan ellenséges magatartása lett az irányadó.

g) Erőgyűjtés

Miután a kubai delegáció New Yorkból hazaérkezett, nagygyűlésre hívták össze a főváros dolgozóit szeptember 28-ra. Fidel Castro beszámolt a küldöttség munkájáról, az ott szerzett tapasztalataikról. Beszédét három bombarobbanás zavarta meg. A forradalom vezetője – előbbi gondolatmenetét megszakítva – azonnal reagált a robbanásra. Így folytatta:

„Az imperializmus kampányával szemben frontot alakítunk ki, kollektív forradalmi rendszert, amely örökös, hogy az egész világ tudja, ki él a háztömbben és mit csinál, aki a háztömbben lakik, milyen kapcsolatot tart a zsarnoksággal, mivel foglalkozik, kikkel jár össze, miben sántikál. Mert ha azt hiszik, hogy szembeszállhatnak a néppel, borzasztó csapás vár rájuk. Valamennyi lakótömbben létrehozunk egy Forradalmi Éberségi Bizottságot azért, hogy a nép örökdíj, hogy a nép felügyeljen, és hogy lássák: ha a néptömegek megszerveződnek, nincsenek imperialista lakások, sem imperialistabérencek, sem imperialista eszközök, amelyek ellene felhasználhatók. A néppel játszanak, és nem tudják még, ki a nép, a néppel játszanak, és nem tudják még, milyen hatalmas erő lakozik a népben.”

Az ekkor előterjesztett terv rövid idő alatt testet öltött: megkezdődött egy új típusú forradalmi szervezet kiépítése. Igaz, más lett a neve, mint amit a gyűlés forró hangulatában Fidel Castro kimondott: az új, hatalmas, sajátosan kubai tömegszervezetet Forradalmi Védelmi Bizottságnak (spanyol rövidítése CDR) nevezték el. Ez a népi erő valóban legyőzhetetlen akadály lett az ellenforradalmárok számára. Ezrével jöttek létre a bizottságok. Vezetőiket lakógyűléseken választották meg. S rövid idő alatt a forradalmi szolgálat „mindenesévé” váltak. Ott éltek a nép között, és medret adtak a népi öntevékenységnek. Segítették, nevelték egymást. Szoros kapcsolatba kerültek más forradalmi szervezetekkel. E bizottságok szervezték az utánpótlást a milíciába. Ők küldték legaktívabb embereiket a politikai továbbképző tanfolyamokra, s ők váltak később az analfabétizmus elleni harc egyik fő támaszává, ők szervezték meg az első egészségügyi kampányokat. Emellett valóban e szervezet volt az, amely a szó igazi értelmében az egész népre támaszkodva megakadályozta az ellenforradalmi szervezkedés elterjedését. A bizottságok ébersége, szigorú ellenőrző tevékenysége félelmet keltett a forradalom ellenségeiben. Láthatták, hogy Forradalmi Védelmi Bizottságok komolyan veszik a kiélezett viszonyok között megfogalmazott jelszót: „Tisztítsuk meg a városokat a férgekől!” (Kubában ez időben az ellenséggel együttműködőket „gusano”-nak, magyarul „féregnek” nevezték.) S ugyanilyen meggyőződéssel vallották az akkori idők másik

népszerű jelszavát: „A múlthoz sohasem térünk vissza.” E szervezetek ugyanakkor tudatában voltak annak, hogy ők nem helyettesíthetik az állambiztonsági szerveket. Nem helyettük dolgoztak; de éber szemük, a gyanús elemek megfigyelése, szervezettségük és kapcsolatuk az állami szervekkel felmérhetetlen segítséget jelentett a későbbiekben is mindenfajta ellenséges tevékenység elfojtásában, gyors felszámolásában.

A kormány ugyanakkor tudatában volt annak, hogy a védelmi szervezet megerősítése mellett további lépéseket kell tennie a gazdaság működésében jelentkező zavarok és az ellátási nehézségek leküzdése érdekében. Ekkoriban két irányban próbáltak megoldást találni a nehézségekre. Egyrészt tovább szélesítették az importkorlátozás alá eső cikkek skáláját: gyakorlatilag megszüntették a luxuscikkek behozatalát. (Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a luxuskiadások korábban igen nagy összegeket emésztettek fel. A magasabb jövedelmű rétegek hozzászoktak a külföldi cikkek fogyasztásához. Jellemző, hogy a forradalom előtti utolsó esztendőben közel 30 millió dollár értékben importáltak gépkocsit; sőt rágógumit is egymillió dollár értékben hoztak be.) A kormány a nehéz helyzetben vállalta a luxuscikkek behozatalának leállítását; ugyanakkor semmiképpen sem akarta csökkenteni a tömegek számára létfontosságú fogyasztási cikkek importját.

A gazdasági nehézségek csökkentését célzó másik törekvés az volt, hogy újabb megállapodásokat írtak alá a szocialista országokkal. Szeptember közepén magyar kormánydelegáció is járt Havannában. Elvi megállapodás született a két ország közötti diplomáciai viszony rendezésére. Más szocialista országhoz hasonlóan a magyar kormány is hitelt ajánlott fel, és gyors áruszállításra tett ígéretet. Velünk szemben is csakúgy alkalmazták a legnagyobb kedvezmény elvét, mint más szocialista országok esetében. De az Egyesült Államoknak nyújtott különleges előnyök elve még mindig érvényben volt.

h) A gazdasági kapcsolatok megszűnése az Egyesült Államokkal.

A „fordulat” betetőzése

Az 1960-as év első felére a két ország gazdasági kapcsolatának szűkülése, a második félfévre viszont már a kapcsolatok gyakorlati megszűnése volt a jellemző. Az Egyesült Államok kormánya nem tulajdonított jelentőséget a számára különleges előnyöket biztosító kereskedelempolitikai elv érvényességének. Az amerikai vállalkozók beruházásai teljesen megszűntek Kubában. Alkatrészvásárlásra sem adtak többé kereskedelmi hiteleket Kubának. Sőt mind gyakrabban előfordult, hogy készpénzfizetés esetén is megtagadták az amerikai gyártmányú kubai termelő berendezések működtetéséhez nélkülözhetetlen pótalkatrészek eladását. Általában elzárkóztak mindenfajta iparcikk, termelő berendezés eladásától Kubában. Az Egyesült Államokkal való viszony megjavítása immár lehetetlenné vált.

E tények mérlegelése után a kubai kormány felelősségteljes döntésre szánta el magát: október közepén széles körű államosítási programot hajtott végre. Elérkezettnek látta az időt az amerikai javakról júniusban hozott döntés, az Egyesült Államoknak adandó „megfelelő” válasz érvényesítésére. Az államosítási hullám emellett sok esetben érintette a hazai monopolizálókat is.

Az első jelentős intézkedésre október 13-án került sor: államosították a bankokat és további 381 ipari, szállítási és kereskedelmi vállalatot. Másnap, 1960. október 14-én hirdették ki a város reform törvényt, amely kimondta a városi ingatlanok államosítását, s ismét csökkentették a lakbéreket. A törvény módot nyújtott arra is, hogy a lakók az idők folyamán lakbérfizetéssel megválthassák a lakás tulajdonjogát.

Az újabb államosítási hullámra az Egyesült Államok kormánya október 19-én válaszolt hivatalos formában. Néhány élelmiszerfajta és a gyógyszerek kivételével hivatalosan betiltotta a Kubába menő exportot. (Az ekkor megindított embargópolitika – a későbbiekben újabb szigorításokkal kiegészítve – ma is érvényben van.)

Néhány fejlett tőkés ország Kuba-ellenes magatartását mérlegelve a kubai kormány még egy nagyméretű államosítási hullámra szánta el magát. Október 24-én államosították a külföldi tulajdonban levő vállalatok utolsó csoportját. Ebbe már főleg a nem amerikai vállalatok tartoztak. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy két kanadai bank kivételével minden korábban külföldi tulajdonban levő vállalat a kubai állam tulajdonába ment át. A két bank államosításától azért tekintettek el, mert Kanada nem engedett az amerikai nyomásnak, s továbbra is szállított alkatrészeket Kubába. Kuba pedig remélte, hogy ez a „gesztus” kedvezően befolyásolja a kanadaiak magatartását a jövőben is. Reményeikben nem is csatlakoztak. Kanada jelentős kereskedelmi deficitje miatt érdekelt volt a szigetországgal fenntartott kapcsolatainak fejlesztésében, így bővíteni kívánta kubai kapcsolatait. A stratégiai anyagok kivételével kész volt minden termékfajta szállítására. Kuba mezőgazdasági gépeket, papírt, cellulózt, nyomdafestéket, búzát, fát, acélt kaphatott Kanadától. A kubaiak maximálisan igyekeztek is kiaknázni a kanadai kapcsolatokban rejlő lehetőségeket; főleg a tartalékalkatrész-vásárlást szorgalmazták.

Az októberi intézkedések mérlege következő képet tárja elénk. Az Amerikai Egyesült Államokkal véglegessé vált a szakítás, legalábbis gazdaságilag. Kuba teljes mértékben megszerezte függetlenségét, gazdasági önállóságát. Emellett minőségi változás következett be a tulajdonviszonyokban. Az állam szerepe meghatározó lett. Az említett két kanadai bank kivételével valamennyi bank és pénzintézet az állam kezébe került; az ipari termelés 85 százalékát most már az állami szektorban állították elő; a külkereskedelemben teljessé vált az állami monopólium; a nagykereskedelemben és a közlekedésben szintén csak állami vállalatok működtek. Ugyanakkor a kiskereskedelemben az állami szektor részesedése 40-60 százalék között mozgott; a mezőgazdaságban pedig a földreform végrehajtásával a megművelt földterület 41 százalékára terjedt ki az állami tulajdon. Miután a latifundium, a hazai nagytőke, a bürokratikus tőke már korábban kiszorult a politikai hatalomból, ekkortól elmondható, hogy a tényleges gazdasági és politikai hatalom a dolgozó osztályok kezében összpontosult. A fordulat lényege ebben összegezhető.

i) A forradalom ellenségei elhagyják az országot

Ez a fordulat – illetve részben már ennek előkészítése is – az amerikai propagandagépezet a korábbinál is szélsőségesebb hisztériakeltésre készítette. A Kuba-ellenes propagandakampány szerves részeként olyan „érveket”, véleményeket fogalmaztak meg, amelyek elsősorban az Amerika-barát elemek befolyásolására irányultak. Egy csokorba gyűjtötték a részben már korábban is használt, más országokban már „bevált” szölamokat, rémhíreket. Propagandájukban mind gyakrabban hangoztatták például azt, hogy: „Az oroszok elviszik a gyerekeket Szibériába. Ezért jobb, ha a kubai szülők időben kimentik őket, és biztonságba helyezik az Egyesült Államokban.” (Mellesleg megjegyezve a jómódúak közül nem is kevesen bedőltek a rémhíreknek, és külföldre juttatták, nemegyszer vadidegenbe, gyermekeiket.) Visszatért az a szölam, hogy a „kubai vezetők elárulták eszményeiket, „feladták a szuverenitás elvét”, hogy „a forradalmárok kommunisták, akik eladták az országot az oroszoknak”. S mind gyakrabban szólította fel az amerikai rádió a kubaiakat, hogy ilyen körülmények között az ország elhagyása „hazafias kötelesség”. „Aki nem akar orosz gyarmaton élni, most – amíg lehet – távozzon szabad földre Kubából” – hangoztatták.

Kétségtelen, hogy az amerikaiakkal összefonódott, az amerikai felső tízezer életformáját majmoló kubai gazdagok körében hatásosak voltak az amerikai propagandaszólamok. Egyre többen foglalkoztak az ország elhagyásának gondolatával.

A kubai kormány reálisan számot vetett e rétegek menekülési kedvével. Tudta, kikről van szó. S tudta azt is, hogy az országot könnyű illegálisan elhagyni: hiszen kedvező időjárási viszonyok mellett egy jachttal veszély nélkül pár óra alatt át lehet hajózni az Egyesült Államokba. Éppen ezért a kormány „megkönnyítette” a kiutazási feltételeket: bárki elhagyhatta az országot, de csak személyes tárgyait és minimális költőpénzt vihetett magával. A gazdátlanul hagyott ingatlanok és ingóságok automatikusan állami tulajdonba kerültek.

1960 utolsó negyedében minden korábbinál nagyobb méreteket öltött a disszidálás. 1961 első negyedévének végéig összesen kb. százezer ember hagyta el az országot. Végeredményben elment a földesúri osztály, a burzsoázia túlnyomó többsége, s nagy számban vándoroltak ki kispolgárok, értelmiségiek. Ez utóbbiak közül főleg a gazdasági szakemberek, no meg az orvosoknak csaknem fele. Végeredményben eltávozott az országból a forradalom ellenségeinek és potenciális ellenségeinek nagy része. Az osztályellenség ekkor tulajdonképpen már harc nélkül feladta a terepet. Az ellenállás, a harc helyett a „külföldi kéjutazást” választották. Így a „legális disszidálás” még inkább kedvező irányba befolyásolta a politikai erőviszonyok alakulását Kubában. Ugyanakkor új problémát jelentett az Egyesült Államokban. Segélyezniük kellett a „menekülteket”. Erre feltétlenül szükség volt, mert soraikból kívánták toborozni a majdani ellenforradalmi rohamcsapatok emberanyagát.

j) A diplomáciai kapcsolatok megszakítása

A diplomáciai kapcsolatok megszakítására irányuló első lépést az amerikai kormány már a „forró” őszi napokban megtette: október 20-án, mintegy tiltakozásul az államosítások miatt, hazarendelte a havannai nagykövetét.

A további események már nem sorolhatók a normális diplomáciai válaszok közé. Néhány nappal a nagykövet hazarendelése után, október 29-én 1500 fővel kiegészítették a guantánamói tengerészeti támaszponton állomásozó tengerészgyalogosok létszámát, s ezzel a támaszpont kérdésében igen feszült helyzetet teremtettek. Röviddel később Eisenhower elnök kijelentette: „Jogaink Guantánamóban a Kubával megkötött nemzetközi egyezményen alapulnak... Kormányunknak nem áll szándékában eme egyezmény módosításába vagy megszüntetésébe beleegyezni, és minden szükséges lépést megtesz a támaszpont védelmére”. Dorticós köztársasági elnök azonnal válaszolt az amerikaiaknak. „Kellő időben és megfelelő politikai eljárással igényt tartunk a területre... De nem követjük el azt az ostobaságot, hogy a támaszpont megtámadása révén...ürügyet szolgáltatassunk országunk megszállására” – közölte.

A mértéktartó és gyors válasz igen hasznos volt, mert az amerikaiak már felkészültek a provokációra. Ezt még a polgári sajtóközlemények is igazolták. Az amerikai flotta több egysége ez időben Kuba közvetlen közelében hajtott végre manővereket.

Röviddel később olyan hírek szivárogtak ki, hogy az időközben elnökké választott Kennedy – akit azonban akkor még nem iktattak be elnöki székébe – bizalmas tájékoztatást kapott a Kubával kapcsolatos tervekről. Megismertették vele azoknak a legtitkosabb terveknek a tartalmát, amelyek igazolták szemében a még hatalmon levő köztársasági párti-kormány eljárását, sőt egy esetleges katonai beavatkozást is a térségben. Egészében az a vélemény alakult ki az amerikai kormányzati szervekben, hogy: „Amióta Castro megnyitotta a Karib-térség kapuit a nemzetközi kommunizmusnak, a mi számunkra ez lett a hidegháború második frontja. Ezen a frontos pedig bármi áron győzni kell.” Egyedül a kalandor lépés várható

reakciója tartotta őket féken ebben az időben: hiszen még az Egyesült Államok szövetségesei is aggódtak egy esetleges fegyveres akció miatt.

Mivel egy nagyobb fegyveres akció lehetőségét sem lehetett kizárni, a kubai kormány december 31-én elrendelte a milícia mozgósítását, és egyben memorandumot nyújtott át a Biztonsági Tanácsnak. A dokumentumban arra hívta fel a figyelmet, hogy biztos értesülések szerint rövid időn belül várható egy Kuba-ellenes katonai agresszió. Valóban számos jel mutatott arra, hogy Eisenhower elnök kormányzásának utolsó napjaiban még talán magára vállalja Kuba megtámadásának felelősségét.

Az amerikai imperialisták lázasan tevékenykedtek minden fronton. Az Egyesült Államok Kuba-ellenes aktivitásának növekedése mindinkább megkövetelte a havannai nagykövetségükön dolgozó tisztviselők gyakorlati szervező munkáját, közvetlen ellenforradalmi tevékenységét is. Annál is inkább, mert – mint említettük – kubai szövetségeseik nagy számban hagyták el az országot, így az ellenforradalmi káderek hirtelen „hiánycikké” váltak Kubában.

A kubai kormány számot vetett e törvényellenes tevékenység veszélyességével. Felkérte hát az Egyesült Államok kormányát, hogy radikálisan csökkentse Kubába akkreditált diplomatainak számát, hiszen az előző hónapokban a két ország hivatalos kapcsolatai formálissá váltak, s így „fölöslegessé” vált a 87 amerikai diplomata havannai tartózkodása. A kubai kormány azt kérte, hogy számukat 48 órán belül 11-re csökkentsék.

Az amerikai kormányzat messzebbre lépett: bejelentette diplomáciai kapcsolatainak megszakítását a Kubai Köztársasággal. Országá képviselőjével Svájc Szövetségi Köztársaságot bízta meg.

Ezzel az USA „csatlakozott” azokhoz a latin-amerikai országokhoz, amelyek – éppen amerikai nyomásra – már az előző hetekben megszakították hivatalos kapcsolataikat a forradalmi Kubával. Közéjük tartozott Paraguay, Nicaragua, Haiti, Guatemala és Peru. Rövidesen, február 28-án csatlakozott hozzájuk El Salvador is. Ez azt jelentette, hogy Dominikával együtt – amellyel Kuba még 1959-ban szakított – most már a nyugati félteke nyolc kormányával szűnt meg Kuba diplomáciai viszonya.

Minden jel arra utalt, hogy a kubai forradalomnak újfajta nehézségekkel kell szembenéznie. A növekvő kontinentális elszigetelődés közepette várható volt az agresszió veszélye.

2. A Playa Cigón-i invázió. A forradalmi erők győzelme

Az 1960 végén, 1961 első hónapjaiban tett amerikai intézkedések azt jelzik, hogy az Egyesült Államok kormánya nem tanult a „cukorháborúból”, a kubai forradalom ellen irányuló politika kudarcaiból. Újabb lépéssel próbálkoztak áprilisban: zsoldos intervencióval. Ez is vereséget hozott nekik, mégpedig olyant, amely nemcsak látványos volt, hanem rendkívül kínos helyzetbe is hozta az Egyesült Államok frissen hivatalba lépő új elnökét, Kennedyt, aki pedig – főleg az elmaradott országok felé – új politikát kívánt meghirdetni.

Az események menetét most is az jellemezte, amit a korábbiakban már láthattunk. Az amerikai és a kubai intézkedések most is kölcsönhatásban voltak egymással: a szélsőséges észak-amerikai tervek felülkerekedése átfogóbb és keményebb antiimperialista irányvonalat juttatott érvényre Kubában. Az USA mindent alárendelt a katonai agresszió előkészítésének, hogy megdöntse a forradalmi rendszert. A kubai kormány viszont minden lehetséges módon

kereste az agresszió elhárításának lehetőségét, és felkészült a támadók megsemmisítésére, amennyiben azok az ország földjére lépnek. De tekintsük át magukat az eseményeket.

a) Készenlétben

Az agresszió közelgő veszélye még inkább sürgette a haladó erők eszmei és politikai közeledését Kubában, s a legszorosabb együttműködésre sarkallta a Július 26. Mozgalmat és a Népi Szocialista Pártot. A kormány ebben az időszakban már teljes mértékben támaszkodott a tapasztalt kommunista vezetőkre. Egyben szorgalmazta a külföldi szakemberek meghívását is. A szocialista országokra e téren is számíthattak, bár nehézséget okozott, hogy országainkban nagyon kevés volt még a spanyolul beszélő, a szubtrópusi feltételeket ismerő, a sajátos forradalmi helyzetben azonnal hasznosan dolgozni tudó szakember. Így aztán a kubaiak szívesen fogadták más latin-amerikai országok haladó gondolkodású szakértőit is: elsősorban Mexikóból, Argentínából, Chiléből érkeztek segíteni akaró káderek. Munkába állt néhány spanyol emigráns is, köztük a Spanyol Köztársasági néhány egykori tisztje.

A gazdasági szervező munka mellett ekkor a legfontosabb feladat a fegyveres erők továbbfejlesztése, a fegyverzet modernizálása, a milícia fegyverekkel való ellátása volt. Ebben teljes egészében a szocialista országokra számítottak. Meg is kapták mindazt, ami az ország védelméhez feltétlenül szükséges volt. A gond inkább az volt, hogyan lehet a lehető leggyorsabban elsajátítani ezeknek a fegyvereknek a kezelését.

Közben ismét megszorodtak az ellenséges fegyveres akciók. Az amerikaiak mindenre elszánt zsoldosokat dobtak át. S bír ezek rendszerint hamar vereséget szenvedtek, az ellenség mégis talált új és új embereket és lehetőségeket arra, hogy a mintegy három és fél ezer kilométeres partszakaszon átdobja a szabotázsselekményekre, gyilkolásra kiképzett ügynökeit.

A kubai kormány nagy eréllyel lépett fel az ellenséges elemek ellen. Ahogy nyomukra bukkantak – legtöbbször a lakosság, a Forradalmi Védelmi Bizottságuk segítségével –, megindult a harc kézre kerítésükért, megsemmisítésükért. Erről a kiélezett küzdelemről Armenio Sanoli újságírónak adott nyilatkozatában Fidel Castro kijelentette: „Higgyék el, ez élethalálharc. Vagy mi, vagy ők. Meg kell védenünk, tovább kell fejlesztenünk a forradalmat. Nem lehetünk irgalmasak. Azt hiszed, tetszik nekünk, hogy agyon kell lövönnünk? Meg kell ezt tennünk...fájdalommal...agyon kell lövönnem embereket.”

Bár az állandó éberségre feltétlenül szükség volt, a december 31-én elrendelt katonai készenlét korai volt. Igaz, voltak előnyei is: kétségtelenül növelte a vezetők szervezési tapasztalatait, és elősegítette a nép politikai öntudatának fejlődését. A mozgósítási időszak jelszavai jelezték, hogy a nép új eszmével, új fogalmakkal kezd már „megbarátkozni”. A fő jelszavak ekkoriban a következők voltak: „Kuba Amerika szabad földje!”, „Haza vagy halál”, „Győzni fogunk!”, „Le a jenki imperializmussal!”, „Éljenek a szocialista országok!” stb.

Ebben a feszült időszakban, az agresszió elhárítására való felkészülésben volt egy „pillanat”, amikor a kubaiak remélték – vagy legalábbis szeretnék volna elérni – a feszültség enyhülését. 1961. január 21-én hivatalba lépett az új amerikai kormány. Az előző napon Kubában megszüntették a milícia mozgósítását, bízva abban, hogy az új elnök beiktatása, a kormányváltás némi reményt nyújt az elmérgesedett viszony rendezésére. E várakozás azonban irreálisnak bizonyult.

b) Az invázió előkészítése

Kennedy elnök 1961. január 30-i kongresszusi üzenetében félreérthetetlenül leszögezte: „Gazdasági és kereskedelempolitikai kérdésekről bármikor tárgyalhatunk, arról azonban soha,

hogy ezen a féltéken valahol kommunista uralom valósul meg... Latin-Amerikában kommunista ügynökök, alig 90 mérföldnyire partjainktól, Kubában támaszpontot létesítettek.” Majd hozzáfűzte: „Ünnepélyesen kötelezettséget vállalunk,...a testvérköztársaságokkal vállvetve, távol tartunk egész Amerikánktól minden ilyenfajta uralmat és minden zsarnokságot.!

Bár az üzenet nem utalt közvetlenül az intervencióra, mégis nyilvánvalóvá tette, hogy az új kormány a korábban kidolgozott Kuba-ellenes politikát kívánja folytatni. Változás más, nem lebecsülendő vonatkozásban történt. Rövidesen – március 15-én – nyilvánosságra került Kennedy új latin-amerikai terve, az a tíz éves fejlesztési program, amely a „Szövetség a Haladásért” nevet kapta. Ez a korábbiaknál sokkal nagyvonalúbb, a Marshall-tervhez hasonló program mindenekelőtt Kuba ellen irányult.

A terv egyik-másik eleme már korábban ismertté vált. Februárban Rusk amerikai külügy-miniszter egy sajtóértekezleten jelezte: „A maximális hatékonyság érdekében átszervezzük és racionalizáljuk a különböző segélyezési és beruházási programokat”. Kennedy terve azonban felülmúlta az előzetes várakozásokat. „Nagyvonalúságának” okait, indítékait megtalálhatjuk Kennedy elnök március 15-i, Latin-Amerikáról szóló üzenetében, amely minden szépítés nélkül beszél a „testvér országokban” élő népek nyomoráról. „Az egy főre jutó nemzeti jövedelem 270 dollár, s milliók esetében a 70 dollárt sem éri el....A gyermekek 50 százaléka nem járhat iskolába,...a lakosság fele analfabéta...Van ország, ahol a lakosság 80 százaléka viskókban és barakkokban él...Mivel a lakosság szaporulata igen gyors, 1980-ban 400 millióan fognak élni a latin-amerikai országokban,...nehéz feladat megállítani az életszínvonal süllyedését.”

Kennedy úgy látta: nagyvonalú reform- és fejlesztési programot kell végrehajtani, amihez több tízmilliárd dollár szükséges. Az elnök által javasolt fejlesztési terv szerint ezekben az országokban a nemzeti jövedelmet évi 5 százalékkal kell növelni. Ehhez a helyi erőforrások mellett – mondotta – szükség van az Egyesült Államok segítségére is. Ha 10 év alatt mintegy 20 milliárd dollár áll rendelkezésre – feltételezte a terv –, akkor fontos oktatási, egészségügyi reformokat is meg lehet valósítani.

A dolog érdekessége az, hogy – mint már jeleztük – a Kennedy-féle tervre előirányzott összeg nagyságrendileg nem túlzottan tért el attól, amit az 1959 májusában Argentínában járt Fidel Castro javasolt: ez, mint emlékszünk, 30 milliárd dollárt irányzott elő a fejlesztési programra. Csakhogy amikor most az Egyesült Államok kormánya ezzel a nagyvonalú reformtervvel előállt, már nemcsak és nem is elsősorban a „jó szándékú” fejlesztés szükségessége lebegett szemük előtt. 1961 elejére már felmérték a kubai forradalom kontinentális hatását, annak katalizátorszerepét, s belátták, milyen csekélynek bizonyult a San José-i 600 milliós ajánlat. Vagyis megértették, hogy a kontinens „megnyugtathatásához” jobban a pénztárcájukba kell nyúlniuk.

Ezzel a nagyvonalú fejlesztési programmal tehát végeredményben Kubát akarták elszigetelni a latin-amerikai országoktól: egy másik, nem forradalmi alternatívát próbáltak felajánlani számukra az akut gazdasági és társadalmi problémák megoldásához.

Vitathatatlan, hogy a „Szövetség a Haladásért” terv nagy hatást gyakorolt a kontinensre: főleg a nemzeti burzsoáziára és a középrétegekre. Széles körben illúziót teremtett, az Egyesült Államok „megváltozott latin-amerikai szerepéről” kezdett a polgári sajtó cikkezni. Már a terv meghirdetése is hozzájárult tehát a haladó latin-amerikai erők megosztásához, elősegítve így a Kuba elleni agresszió politikai előkészítését.

Az amerikai kormány még egy politikai természetű intézkedést fogantatott az agresszió előkészítése érdekében. A kezében levő hatalmas propagandahálózat kihasználásával fokozott

figyelmet fordított a latin-amerikai közvélemény „megdolgozására”. Az 1953-ban megalakított ügynökségnek, az USA-nak (Egyesült Államok Tájékoztatási Hivatala) a legnagyobb befolyása ekkor Latin-Amerikában volt: 1300 rádióállomást a kezében, óriási mennyiségű propagandaanyagot adott ki. A latin-amerikai sajtóban megjelent hírek 60-70 százaléka észak-amerikai forrásból származott. 1961 elején mégis úgy ítélték meg, hogy jelentősen növelni kell a spanyol nyelvű propagandatevékenységet.

Az Egyesült Államok propaganda hadjárata elsősorban Kubát vette célba, a kubaiakhoz fordult. Olyan légkört próbáltak teremteni ebben az országban, hogy a lakosság belefáradjon az állandó feszültségbe, növekedjen bizonytalanságérzete; s ugyanakkor igyekeztek bizalmat ébresztetni a tervezett invázió iránt. Biztosították a kubai népet az invázió „demokratikus célkitűzéseiről”. Az ellenséges propaganda jól szervezett, korszerűen felszerelt, viszonylag nagy létszámú inváziós egység partraszállásáról beszélt, amely képes a jelenlegi kubai rendszer megdöntésére.

Rendkívül tanulságos az, hogy az imperialisták propagandája révén az agressziós terv csaknem minden fontos részlete már jó előre ismertté vált. Amerikai sajtóforrásokból tudjuk, hogy 1961. április elején az előkészítő műveletek befejezésükhöz közeledtek. Kövessük hát nyomon a partraszállást megelőző eseményeket, kizárólag a burzsoá sajtó közlése nyomán.

Április 5-én a New York Times-ban két cikk jelent meg Kubáról: „Az Egyesült Államok Kuba ellen” és „A Fehér Könyv háttere”. Mindkettő az ún. Fehér Könyv tartalmát és jelentőségét méltatja. E dokumentum szerint „a kubai forradalom tekintélyuralmi rendszerre alakult át, amelynek fennmaradása a szovjet-kínai tömbtől függ”. A könyv elemzi a forradalom fejlődését, hangsúlyozza az Egyesült Államok felelősségét az események alakulásában, majd egy sajátos fordulattal kijelenti: „Nem az ok, az okozat a fontos...A forradalom súlyos és sürgős kihívást jelent ... egyértelmű és valóságos veszélyt” képvisel az Egyesült Államok számára.

A második cikk közlése szerint Kennedy, Rusk és Allan Dulles (akkor a CIA főnöke volt) hagyta jóvá a Fehér Könyvet. Elfogadták a „felkelők” tervét, beleértve az időpont meghatározását is. Ez utóbbira külön fel kell hívnunk a figyelmet: a kudarc után ebben a vonatkozásban gyakoroltak a leginkább önbírálatot. Az április 5-i cikkben azonban még így érveltek a támadás sürgőssége mellett: „...a Karib-tenger térségében hat hónapon belül olyan erőviszonyok alakulnak ki, hogy az akkori katonai helyzettel csupán a nyugati félteke katonai erőinek – beleértve az Egyesült Államokat is – nagyarányú inváziója tudna megbirkózni.”

Ezt a helyzetet nem kívánták kivárni. Kennedy „nem kíván tengerészgyalogosokat partra szállítani Kubában” – olvasható a lapban.

Ezzel elérkeztünk az inváziós terv sarkpontjához: mi volt a valóságban az Egyesült Államok viszonya ehhez a készülő akcióhoz? Hiszen Kennedy többször is megerősítette, hogy az Egyesült Államok közvetlenül, saját katonai erővel nem vesz részt az invázióban. „Távol tartjuk az amerikaiakat, mert nem lenne jó, ha belekeverednénk”. Sőt, április 14-én a New York Times még azt is közölte, hogy „...nem fogják megengedni az invázió megindítását az Egyesült Államok területéről”. A lap megjegyzéseket fűzött a korábban elhangzott nyilatkozatokhoz is. Többek között arra hívta fel a figyelmet, hogy számos kérdés nyitva maradt: például az anyagi támogatás, a fegyverekkel való ellátás kérdése, a „felkelés” támogatása a partraszállás után stb. Különböző cikkek az „egyéni adakozásokra” utaltak. Arra célozgattak: nincs mit csodálkozni azon, ha azok a monopóliumok, amelyek tulajdonát Kubában államosították, most anyagi segítséget nyújtanak az emigránsszervezeteknek.

A valóságban az észak-amerikai kormány közvetlenül is adott nekik fegyvereket. A kiképző táborok között amerikai repülőgépek tartották fenn a légihidakat. A kiképzést amerikai tisztek irányították, akik közül jó páran Délkelet-Ázsiában vagy a világ más térségein szereztek speciális tapasztalatokat.

A hivatalos magatartás, a hivatalos nyilatkozatok és a gyakorlat ellentéte mégsem hagyható figyelmen kívül. Azt jelzik, hogy bár minden tervet jóváhagyott a legfelső szintű amerikai vezető, és megadta az általa szükségesnek vélt támogatást, az Egyesült Államok szerepe körülhatárolt volt, s a közelgő háború korlátozott jellegére utal.

E megállapítást igazolja a New York Times április 10-i száma is. „A Fehér Könyvre úgy tekintenek – olvasható a lapban –, amely...a kubai dráma egy erőszakos új felvonása előtt felhúzza a függönyt.” Egyben közli Kennedy döntését: „...teljes mértékben támogatják a Castro-ellenes szervezet fegyveres akcióját. E szervezet vezetőjévé dr. José Miro Cardonát nevezték ki, aki ellenfele volt Batista diktátornak, és aki a kezdeti szakaszban együttműködött Castro rendszerével. Őt tekintik a létrehozandó kormány fejének is ... rövidesen várható dr. Cardona...erőinek nagyobb szabású offenzívája” – olvasható a lapban.

A cikk részletesen ismerteti a felkelők tervét is. Erős hídfőt szándékoznak létrehozni az ország középső részén Havanna és Santiago de Cuba elszigetelésére. Az akció sikere esetén kormányt alakítanak, amely „a háborús állapotokra való tekintettel” diplomáciai kapcsolatokat létesít a Castro-ellenes kormányokkal, és az ő segítségükkel leveri a hatalmon levő kormányt. „Az Egyesült Államok kormánya mindenesetre elkötelezte magát az új demokratikus (vagyis ellenforradalmi) kormány támogatására.”

Ugyanezen a napon – április 10-én – a New York Herald Tribune közölte Miro Cardona felhívását. Íme, legfontosabb részletei:

„Kubaiak! Országunk egy külföldi hadsereg megszállása alatt áll, amely a forradalom árulóit szolgálja. Dicső felszabadítóink iránti kötelezettségünk, hogy eltávolítsuk a zsarnokot hazánk földjéről...

Az Isten nevében biztosítunk mindnyájatokat ... a győzelem kivívása után békét, emberi szolidaritást, általános jólétet teremtünk, és teljes mértékben tiszteletben tartjuk minden kubai méltóságát. A kötelesség háborúba szólít bennünket kubai fivéreink kivégzői ellen.”

Ha a felhívás nem is tartalmazza – hiszen azt a kubai népnek címezték –, a sajtóértekezleten Cardona úr világosan megmondta, hogy a forradalmi kormány számos intézkedését hatálytalanítani fogják, beleértve természetesen az államosítási törvényeket is.

Április közepére tehát nemcsak az előkészületek fejeződtek be. Ismertté vált az invázió terve, a résztvevők célja, az Egyesült Államok elkötelezettsége is a zsoldosok mellett. A jelekből ki lehetett következtetni azt is, hogy az akció végrehajtása napokon belül elkezdődik.

c) A Playa Girón-i invázió és a kubai győzelem

A kubai kormány hivatalos közleménye szerint 1961. április 15-én reggel hat órakor észak-amerikai gyártmányú B-26-os repülőgépek párhuzamosan bombázták Havannát, San Antonio de los Baños és Santiago de Cubát. Ezzel vette kezdetét a jó előre beharangozott zsoldos katonai invázió, bár a csapatok partraszállása még váratott magára.

E súlyos órában Ernesto Che Guevara felhívással fordult Kuba népéhez. A feladatot így határozta meg: „... most sokkal inkább, mint korábban bármikor, az egyik kézzel a fegyvert kell megragadni, a másikkal pedig fegyelmezetten kell dolgozni, jobban, mint eddig.”

Másnap, április 16-án, a bombatámadás áldozatainak temetésén Fidel Castro beszédet mondott. Nagy önfegyelemről tanúskodva beszélt az Egyesült Államokról. „Mi különbséget tudunk tenni – mondotta – a más népeket kizsákmányoló, a világ nagy anyagi eszközeit megkaparintó Egyesült Államok és a között az Egyesült Államok között, amely munkával teremt jólétet.” Ugyanakkor élesen elítélte az imperialisták gaztettét: „A tettesek jenki repülőgépek voltak, és jenki bombákat dobtak Kuba területére.”

A kubai miniszterelnök április 16-i beszédének volt egy rendkívül fontos új eleme. Itt jelentette be először: a forradalom új, szocialista szakaszához érkezett. „Munkás és paraszt elvtársak! Ez a forradalom a szegények demokratikus és szocialista forradalma” – mondotta, s beszédét a munkásosztály, a parasztság, a szegények, a szocialista forradalom éltetésével fejezte be.

A kubai kormány időközben az ENSZ-hez fordult, segítséget kérve az agresszió elhárításához. Bár gyors közbelépésre nemigen lehetett számítani, ez a lépés mégis szükséges volt: ráirányította a figyelmet a fegyveres támadásra, a várható partraszállásra.

A nemzetközi közvéleményt nem érte váratlanul az esemény. Az amerikaiak elszántságát az is jelezte, ahogyan a legtekintélyesebb amerikai napilap, a New York Times április 17-én kommentálta az eseményeket: „Az április 15-én lezajlott bombatámadás, amelyet a felkelők egyesült államokbeli parancsnoksága hangolt egybe, fontos mérőföldkönek tekinthető... ezek után még többel kell számolni.” A „még több” nem váratott magára: amikor a lap az olvasók kezébe került, már ismertté vált a folytatás.

1961. április 17-én helyi idő szerint hajnali öt órakor Kuba több pontján zsoldosok szálltak partra. A tényleges csata ezzel elkezdődött. Mégpedig úgy, hogy Playa Girónnál – ahol az inváziós főerők támadásba lendültek – csak kis létszámú milicista erők tartózkodtak. Az első csapással ők vették fel számukra reménytelen küzdelmet.

A támadás hírére a kubai kormány riadókészültséget rendelt el. Megtette a szükséges intézkedéseket az ellenséges erők felszámolására: páncélos erőket küldött a jelzett frontszakaszra, s Fidel Castro felhívással fordult a néphez.

„Inváziós erők támadják tengerről és levegőből hazánk különböző pontjait repülőgépek és hadihajók támogatásával” – mondotta. – „A nép Felkelő Hadserege és a nemzeti milícia dicsőséges katonái már mindenütt harcban állnak az ellenséggel, ahol partra szálltak.” E szavakkal kezdődik a nyilatkozat, amelyben a forradalom vezetője tájékoztatja az ország népét a betolakodók céljairól, és egyben hitet tesz a forradalom összes vívmányának megvédése mellett.

A forradalmi erők nemzetközi szolidaritását fontosnak ítélve, Dorticos köztársasági elnök és Fidel Castro miniszterelnök még aznap, 17-én felhívással fordultak Amerika és az egész világ népeihez, a népek tudomására hozva az amerikai imperializmus által szervezett, előre jelzett zsoldos intervenció megindulását. „Kuba forradalmi népe bátran és hősiezen harcol a betolakodók ellen, és biztos abban, hogy megsemmisíti őket, mégis igényli Amerika és a világ népeinek szolidaritását.” Külön hangsúlyozták a latin-amerikai testvérországok antiimperialista megmozdulásainak jelentőségét. „Tudja meg a világ, hogy a latin-amerikai népek, a munkások, parasztok, a diákok és értelmiségiek Kubával vannak” – olvasható a felhívásban.

A partraszállás napján ült össze a Biztonsági Tanács, hogy az április 15-én benyújtott kubai kérésre megvizsgálja az agressziót szenvedett fél panaszát. Az agresszió eddigre már köztudott tény volt, de a kubai külügyminiszter szükségesnek vélte, hogy ismertesse az észak-amerikai kormány Kuba-ellenes politikájának történetét, és az amerikai kormányzat szerepét a

mostani eseményekben. A kubai kormány nevében az ENSZ segítségét kérte a béke helyreállításához. „Kubának joga van békében élni, és joga van arra is, hogy békében hagyják. De ... az Egyesült Államok imperialista kormánya háborúba kényszerítette.”

A Biztonsági Tanácsban következőként Stevenson amerikai küldött szólalt fel. A tények, illetve az észak-amerikai sajtóközlemények ellenére azt állította, hogy a kubai vádak „...teljesen hamisak, és azokat kategorikusan tagadom. Az Egyesült Államok nem adott megbízatást Kuba elleni agresszióra, nem kezdett semmilyen offenzívát, sem Floridából, sem pedig az ország más részéből.” Cinikus megjegyzéseihez hozzáfűzte: „Mi szimpatizálunk a kubai néppel...látni szeretnénk Kuba szabadságát, függetlenségét...és meg fogjuk valósítani azt a demokratikus haladást, amire a castroista forradalom képtelen.”

A vitában felszólalt Zorin, a Szovjetunió képviselője is. A kubai panaszt támogatva elmondotta: „...hajók, repülőgépek, fegyverek, amerikai torpedórombolók nélkül nem lehetett volna megszervezni azt az intervenciót...Nekünk úgy tűnik – folytatta –, hogy az Egyesült Államok kormányának felelőssége közvetlen, és teljes felelősség terheli ebben az ügyben.”

A Biztonsági Tanács nem hozott megfelelő döntést. Nem is hozhatott. Az amerikaiak időt akartak nyerni, kész helyzet elé akarták állítani a népeket. E fórumon a kubai kormánynak be kellett érnie a propagandasikerrel. És nagyon jól fel is használta ezt a fórumot az imperializmus leleplezésére, a kalandorok elszigetelésére.

Bár mindenki tudta, hogy ez a csata elsősorban a harcmezőn dől el, mégis fontos volt megtenni azokat az intézkedéseket, amelyek eleve kiküszöbölhetik e helyi háború elmérgesedését, kiszélesedését, s elveszik az imperialisták kedvét egy újabb kalandor lépéstől.

A szocialista országok és az ún. semleges tömb számos kormánya azonnal elítélte az agressziót, és támogatásáról biztosította Kubát. A gyors diplomáciai lépések sorából jelentőségénél fogva kiemelkedik a szovjet kormány nyilatkozata, valamint a szovjet miniszterelnök és az amerikai elnök április 18-i levélváltása. A szovjet kormánynyilatkozat leszögezi: az invázió „kihívás a szabadságszerető népek ellen...vesélyezteteti a Karib-tenger térségében és általában a békét...A szovjet kormány más békeszerető kormányokkal együtt kijelenti, ...a kubai nép nem fog egyedül maradni, meg fogják adni mindazt a segítséget, amely szükséges igazságos harcához...” A nyilatkozat a következő szavakkal fejeződik be: „A Szovjetunió kormánya, egységben más országokkal, fenntartja magának azt a jogot, hogy minden szükséges eszközzel segítséget nyújtson a Kubai Köztársaságnak.”

Hasonló szellemet tükröz Hruscsov Kennedyhez küldött levele is. A szovjet kormányfő az amerikai elnök tudomására hozza, milyen nagy felháborodást váltott ki az intervenció híre a szovjet kormány és a nép soraiban. A békéért érzett felelősség jegyében kijelenti: „Most még nem késő – még elkerülhető a jóvátétel. Az Egyesült Államok kormánya még megakadályozhatja, hogy a háború lángja, amelyet az intervenciók Kubában fellobbantottak, ne váljon olyan tűzvésszé, amelyet már nem lehet megfékezni. Azzal a nyomatékos felhívással fordulok most Önhöz, Elnök Úr, ...vessen véget a Kuba elleni agresszióknak. A haditechnika és a világpolitikai helyzet olyan, hogy minden ún. kis háború láncreakciót válthat ki a világ minden részén.” Ezt követően a szovjet kormányfő megismétli a korábban Kubának tett kötelezettségvállalását.

Kennedy elnök válaszát még aznap, április 18-án átadták a Szovjetunió washingtoni nagykövetének. Az amerikai elnök levele így kezdődik: „Ön súlyosan félreérti az eseményeket.” Kennedy levele a kubai fejleményeket „belpolitikai küzdelemként” kezeli. „Hónapok óta növekszik a Castro diktatúrája elleni elégedetlenség. Több mint 100 000-en menekültek el a szomszédos országokba” – írja. Ezért nem tartja „meglepőnek” az emigránsok

szervezkedését, a hazatérésük érdekében tett intézkedéseket. Csodálattal emlékezik meg a „kubai hazafiakról” (zsoldosokról). Teljesen elhallgatja az Egyesült Államok szerepét. De levelének van egy pozitív eleme. „Már korábban kijelentettem, de most megismétlem,... Az Egyesült Államok nem szándékozik katonailag beavatkozni Kubában.” Az adott helyzetben ez az „ismétlés” nem volt lebecsülendő: bizonyos garanciát nyújtott arra, hogy az események nem vezetnek egy helyi háborúhoz.

Másnap, április 19-én a diplomáciai, a politikai és főleg a katonai harc még élesebbé vált. Kuba ekkor került igazán a nemzetközi érdeklődés középpontjába. Mint várható volt, a haladó és a reakciós erők táborára merőben ellentétes hatást gyakoroltak a kubai események. Az imperialisták táborában a bizonytalanság lett úrrá: szinte alig volt burzsoá lap, amely ne adott volna hangot aggodalmának. A Daily Herald már április 18-án feltette a kérdést: „Vajon nem követett-e el Kennedy »kolosszális baklövést«?” Leszögezte, hogy az új elnök kubai politikája egészében nem különbözik Eisenhower politikájától, de hatékonyabb és merészebb, mint elődjéé. Viszont „ebből fakad veszélyessége” – szögezi le. Ezek az erények – olvasható a továbbiakban – „sodorhatják súlyosabb örültségekbe”.

Nagyobb „örültségekre” ez alkalommal nem került sor. De ez elsősorban nem az Egyesült Államokon múlt.

A békét, a szabadságot féltő tömegeket világszerte felrázta, mozgásba hozta az agresszió híre. A forradalmi erők hatalmas méretű nemzetközi megmozdulása kísérte a kubai nép áldozatos harcát.

Nem vált be azaz „előrejelzés”, hogy Kubában „hosszú, véres harc várható”. A küzdelem, ha véres volt is, nem tartott sokáig. A forradalmi erők gyorsan megsemmisítették a betolakodókat.

Április 17-én, a támadás első óráiban meglepetés érte az agresszorokat. Nem számítottak ellenállásra. Úgy gondolták: az első órákban beveszik a Playa Girón-i és a Playa Larga-i kikötőt. Repülőgépeik és a közelben horgonyzó hajóik támogatását élvezve, harckocsikkal az élükön, a gépesített alakulatok gyorsan előretörnek a mocsárvidéket átszelő egyetlen műúton, egyenesen a főváros irányába. Csakhogy már a mocsárövezetben mindenütt beleütköztek a milicista erőkbe, s már az első napon át kellett menniük védekezésbe. Annál inkább, mert a kubai légierő – amelyet korábban nem vettek komolyan – megsemmisítette hajóik felét, lelőtte a támadók öt repülőgépét, és a levegőből segítette a harcban álló kubai csapatokat.

Hamar világossá vált a zsoldosok előtt, hogy sem előretörésre, sem visszavonulásra nincs reményük. Miután a frontra érkeztek a forradalmi fegyveres erők harckocsizó egységei és tüzérei, az ellenforradalmárok mindinkább a mocsárban kerestek menedéket, remélve, hogy kívülről kapnak majd utánpótlást. Ezen a terepen nem használhatták a magukkal hozott nehézfegyvereket; harckocsijaik többsége pedig megsemmisült. A második napon az is világossá vált számukra, hogy a „felmentő egység” nem érkezik meg: nem marad más hátra, mint elpusztulni, vagy megadni magukat a forradalom katonáinak. Mind többen ez utóbbi mellett döntöttek.

A kubai kormány 4. számú, április 20-án kelt háborús közleménye így kezdődött: „A Felkelő Hadsereg és a nemzeti milícia erői a giróni partszakaszon támadással elfoglalták a zsoldos inváziós erő utolsó állásait, amelyet hazánk területéből elfoglaltak... A forradalom győztesen került ki a harcból, noha nagyszámú forradalmár harcosnak kellett életét áldoznia. Katonáink szüntelenül rohamozták, lélegzethez sem hagyták jutni az ellenséget, és így kevesebb mint 72 órán belül leverték azt a hadsereget, amelyet az Egyesült Államok imperialista kormánya sok hónapon át szervezett. Az ellenség megsemmisítő vereséget szenvedett.” A közlemény szerint

sikerül megakadályozni a zsoldosok menekülését. Fegyvereik és életben maradt embereik a kubai hazafiak kezébe kerültek.

A fegyverek zaja így gyorsan elcsitult. De a politikai, a diplomáciai harc – elsősorban az ENSZ-ben – még tovább folytatódott. A különböző államcsoportok számos határozati javaslatot terjesztettek elő. Április 22-én az ENSZ-közgyűlés speciális Politikai Bizottsága hossza vita után két határozattervezetet fogadott el. Mindkettő még aznap a közgyűlés elé került.

Az argentin javaslat – amelyet az Egyesült Államok sugalmazott – azt célozta, hogy a kubai panaszt utalják az Amerikai Államok Szervezete elé. A javaslat először nem kapta meg a szükséges kétharmados többséget, de némi módosítás után (amely szerint felhívják az ENSZ tagállamait olyan lépések megtételére, amelyek elősegítik a Karib-tenger térségében keletkezett feszültség enyhítését) 59 szavazattal 13 ellenében elfogadták. A másik, mexikói javaslat mellett – amely felszólítja az államokat, ne engedjék területüket Kuba-ellenes agresszióra felhasználni – 41-en szavaztak, ellene 35-en. Az Egyesült Államok az ENSZ-beli szavazás felemás eredménye ellenére is nyilvánvaló politikai vereséget szenvedett. Egyetlen állam küldöttsége sem szállt síkra nyíltan az Egyesült Államok által szervezett Kuba-ellenes agresszió mellett. Szövetségesei inkább a hallgatást választották. A szocialista országok pedig, számos afroázsiai országgal közösen, megbélyegezték az agressziót.

d) Playa Cirón tanulságai

Már az ENSZ-vitával párhuzamosan megkezdődött a történetek elemzése, a tanulságok levonása, mégpedig nagy nemzetközi nyilvánosság előtt. Sok új részlet is felszínre került az agresszió előzményeiről: többek között az is, hogy egyes szakértők állítólag óva intették az amerikaiakat az idő előtti támadástól, s voltak, akik tízhetes halasztást javasoltak.

A történeteket a sajtóban gyakran az 1956-os közel-keleti eseményekhez hasonlították. „Kuba az amerikaiak Szuze” – írtak. A New York Times így próbálta csökkenteni az amerikai felelősséget: „Kennedy olyan aktákat kapott örökségbe, amelyek »Castronak mennie kell« néven ismeretesek.” Majd megjegyezte, hogy a terv már korábban túljutott a tervezés szakaszán. Kiképeztek ötezer embert (az invázióban közvetlenül mindössze 1500-an vettek részt), és már 1960 őszén végre kívánták hajtani az akciót. A lapok közlése szerint Kennedynek voltak kételyei, de meggyőzték őt. Egyesek reménykedve állították, hogy „a Castro-rendszer Jeriko falaihoz hasonlóan szétesik az első csapatok partraszállásával”. Mint utólag közölték, az amerikai hírszerző szolgálat feltevése „mérsékeltebb” volt, de az is komoly reményt fűzött a tömeges dezertáláshoz, így győzelemre számított amerikai beavatkozás nélkül is. A cikk a következő szavakkal zárul: „A világ szemében az Egyesült Államok szörnyű vereséget szenvedett... Semmi értelme nincs a kódosításnak.”

A New York Times e számának egy másik cikke az események nemzetközi hatását próbálta felmérni: „Az Egyesült Államok szövetségesének az amerikai politikai vezetésbe vetett, már-már ujjá éledő bizalma ismét megrendült... A lendület, amely Kennedy elnök külpolitikájában érvényesülni kezdett, lefékeződött. Az amerikai féltekén ismét felzúdult a harag a »jenki intervenciók« ellen.”

Az Egyesült Államokban nem maradt el a felelősség felvetése. Sokan Kennedyt, még többen a hírszerző szolgálatot bírálták, amely valóban legsúlyosabb kudarcát szenvedte el. Idézzük fel az erre vonatkozó hivatalos értékelést.

Az Amerikai Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsa már május elején összegezte a kubai „kaland” tapasztalatait. Volt egy elmélet – olvasható az ülésről kiadott közleményben –,

mely szerint „Kuba megérett ...egy általános spontán népfelkelésre... Castro, meghajolva a lázadás ténye előtt, kénytelen lesz a szigetről elmenekülni”. A vitában az amerikai elnök az Egyesült Államok által elkövetett hibákat három pontban foglalta össze. 1. A kubai „hazafiak” (vagyis az ellenforradalmárok) túlságosan optimisták voltak a gyors népfelkelést illetően. 2. Mind a kubaiak, mind az Egyesült Államok vezető szervei rosszul mérték fel a kubai kormányzat katonai szervezettségét és taktikai érettségét. 3. Fidel Castróék tudtak az ellenük irányuló tervekről.

Ezek az indokok elfogadhatóak: tükrözik a valóságot, pontosabba annak néhány fontos elemét. A magyarázat azonban kissé hiányos, és ezért kiegészítésre szorul. Az elnök által elismert téves helyzetmegítélésről érdemes megemlékezni, mert a korlátozott osztályszemlélet olyan világos megnyilvánulásával van dolgunk, amelyre meglehetősen ritkán van példa. Igaz, hogy az előző hónapokban több mint 100 000 kubai hagyta el hazáját, s nagy részük az Egyesült Államokban és a környező államokban telepedett le. Az amerikai felderítő szervek információszerezés céljából alaposan kifaggatták ezeket az amúgy is bőbeszédű „menekülteket”, akik a katonai fontosságú információk mellett szinte szó szerint „visszamondták” mindazt, amit az előző hónapokban az amerikai propaganda kürtölt világgá. „Castro elárulta a forradalmat... Demokráciát ígért és diktatúrát teremtett... Eladja az országot az oroszoknak... Kuba orosz gyarmat lett... A nép körében nő az elégedetlenség... Most már úgy gyűlölik Castrót, mint régebben Batistát... Küszöbön áll egy még nagyobb forradalom, amely majd el söpri a Castro-rezsimet.”

E megállapításokban azonban már vágyálmaikat is megfogalmazták. Mégpedig világos osztálytartalommal. Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen a „menekültek” túlnyomó többsége – mint már jeleztük – a magántulajdonosi osztályokból került ki. Az sem meglepő, hogy az amerikai hírszerzők örömmel hallgatták ezeket a véleményeket. De ezeket a kijelentéseket „készpénznek” venni, osztályjellegüket figyelmen kívül hagyni, a kubai nép igazi felfogását azonosnak tartani volt kizsákmányolóinak véleményével, ez már enyhén szólva – naivság. Márpedig az amerikai hírszerzés, az Amerikai Egyesült Államok kormánya ezt tette. Alighanem itt követték el a legnyilvánvalóbb baklövést.

Az imperialisták azonban elkövette egyéb – mondhatnánk súlyosabb – hibát is. V. Zaglagyin szovjet szerző szerint „...nem lenne helyes, ha az Egyesült Államok vereségének okát egyedül a kubai helyzet téves megítélésében keresnénk. A Washingtonért katasztrófa gyökerei sokkal mélyebbre nyúlnak: az amerikai politikai stratégiák... helytelenül értelmezték a nemzetközi erőviszonyokat. Ez az értetlenség, a helytelen értékelés mindenben kifejezésre jutott – még abban is, hogy a Kuba elleni támadást ...öt nappal Jurij Gagarin... űrrepülése után indította meg.”

E megállapításokban kétségtelenül sok az igazság. Ugyanakkor vannak olyan tények, amelyek jelzik, hogy az imperialisták legalábbis bizonyos mértékig számba vették a nemzetközi erőviszonyokat. Eleve nem indítottak támadást saját erőikkel, s a zsoldosok vereségét látva sem bonyolódottak jobban bele ebbe a háborúba. Nyilvánvalóan azért nem, mert felmérték az ilyen részvétel nemzetközi következményeit. Az amerikai imperialisták előre is sejtették, de 1961. április 17-én, 18-án és 19-én a valóságban is tapasztalhatták a hatalmas nemzetközi szolidaritás erejét. V. Zaglagyin is megállapította idézett cikkében: „A kubai nép harca az első pillanattól fogva nemzetközi ügy lett a szó legnemesebb értelmében.” Éppen ez korlátozta az imperialisták cselekedeteit, s ehhez járult még a kubai helyzet félreértése, tervük irrealitása.

Ilyen durva hibát imperialista hatalom ritkán követ el. Az adott esetben azonban ez nagyon „jól jött” a kubai forradalomnak. Kuba kiaknáztta ezt a helyzetet: győzött, és ezzel lélegzet-

vételnyi „pihenőhöz” is jutott. Hiszen nyilvánvaló volt, hogy a közeljövőben nem ismétellhető meg egy Kuba-ellenes invázió.

Az amerikaiak tévedései, hibái mit sem vonnak le a kubaiak odaadó, hősiess harcának értékéből. Való igaz, jól felkészülten várták a támadást, és hihetetlen gyorsasággal verték szét a partra szállt, több mint 1200 főből álló támadó csoportot.

Természetesen a kubai vezetők is elemezték az eseményeket. A legfontosabb tanulságokat Fidel Castro foglalta össze április 23-i és május elsejei beszédeiben. Hangsúlyozta, hogy számolta az ellenség fegyveres támadásával, az agresszióval, különösen, amióta a gazdasági, a közvetett eszközök csődöt mondtak; de mindvégig szerették volna elkerülni a fegyveres összecsapást. „...Természetesen a legfőbb érdekünk az, hogy ilyen támadás ne következzen be, egyetlen ország sem lehet közömbös ilyen természetű esemény előtt, sem az anyagi javak pusztulása, sem az emberi életben okozott kár miatt.” Majd kijelentette: „...az imperializmus meg fog semmisülni, történelmileg kihalásra van ítélve, de azt nem akarjuk, hogy a mi partjainkon kövessen el öngyilkosságot.”

A beszédből világossá vált az is, hogy – bár a közeljövőben nem számolnak katonai agresszióval – Kuba nem táplál semmiféle illúziót az ellenséggel kapcsolatban. Tudja, hogy a békés egymás mellett élés elvének elfogadtatásáig sokféle csatát kell még megvívni, s ebben a küzdelemben mindig is nagy szerepet fog játszani a forradalom fegyveres ereje. Ennek további korszerűsítése tehát sürgető feladat.

A politikai tanulságok összefoglalását Fidel Castro május elsejei beszédében találhatjuk meg. Az új történelmi tényekkel, a szocialista forradalom kibontakozásával összhangban, a szocialista társadalmi rendszerre vonatkozó alapvető tanítások ismertetésével párhuzamosan taglalta az agresszió osztályjellegét, a haza és hazafiság értelmezését. Osztályalapon állva fejtette ki népének, hogy a kizsákmányolók számára „...a haza olyan kiváltság, amelyben kizsákmányolhatják mások munkáját, sőt azt kívánják, hogy mások védjék meg a hazát számukra”. Kijelentette: mos már „...hazánk nem e keveseké, és nem a kevesek jogát fogja szolgálni... jogot nyertünk sorsunk irányítására, jövőnk építésére... A haza mostantól fogva a népé.”

A kubai forradalom vezetője ez alkalommal tisztázta a nép fogalmát, mégpedig messze-menően figyelembe véve a kubai tanulságokat; nemcsak a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyet, és nem is csak a származási tényezőt vette figyelembe, hanem figyelmet fordított az egyén magatartására, cselekedeteire is. Így a munkások és a parasztok mellett a nép közé sorolta mindazokat, akik együtt küzdenek a dolgozó tömegekkel; viszonyt kategorikusan leszögezte: „...aki élősdi módján akar élni, az nem tartozhat a néphez”. Minthogy a forradalom számos vezetője a kizsákmányoló osztályok gyermekeként született, világos, miért ilyen kritériumok alapján határozta el Fidel Castro a népet a kubai társadalom más rétegeitől, osztályaitól.

Az agresszió osztályjellegét nemcsak a támogatók, a külső ösztönzők osztályalapjáról ítélte meg. Fidel Castro elmondta, hogy a harcokban végső soron mintegy 1100 zsoldos került a kezükbe. „Megvizsgáltuk a foglyok társadalmi összetételét – mondotta –, és a következő eredményt kaptuk: 800-an gazdag családból származnak. Ennek a 800 embernek összesen 27 556 caballería földje (1 caballería = 13,43 hektár), 9676 háza, 70 iparvállalata, 10 cukortelepe, 2 bankja és 5 bányája volt. Közülük 185-en Batista hadseregének voltak tagjai...” Ezek a számok is jelzik, hogy ebben az agresszióban az egykori kizsákmányoló osztályoknak az országból elmenekült tagjai vettek részt, mégpedig határozott céllal: hogy visszaszerezzék a maguk és az amerikaiak kiváltságait. Ők tehát a nép ellenségei.

A haza és a hazához való viszony ilyen tárgyalásának volt még egy ki nem mondott célja: az, hogy a lehető legszélesebbre tárja a kapukat a néphez csatlakozni kívánók előtt. Az aktív, cselekvő ellenség kivételével mindenkinek módot adni arra, hogy a nép részévé válva, hazafiként cselekedjen.

Egyébként maga a tömeggyűlés is kifejezte a nemzeti összefogás érzését. A forró hangulatú nagygyűlésről még a közismerten jobboldali burzsoá lap, a *Figaro* tudósítója is így emlékezett meg: „Népünnepélyen vagyunk, ez az érzésünk az első pillanatban.” Majd kijelenti: „Komolyabb dologról van itt szó – a kubai forradalom valóság... Egy dolog bizonyos: május elsején a 800 000 kubait senki sem kényszerítette az ünneplésre, a felvonulásra... A lelkesedés óriási. A várost a szó szoros értelmében elborítják a politikai jelszavakat tartalmazó plakátok. »Haza vagy halál«, »Győzni fogunk !«, »Akasztófára az árulókkal!«, »Szappanban igen, de bátorságban nincs hiány!« – ezt olvashatni mindenütt.”

Valóban, óriási volt a győzelmet ünneplő tömeg. Talán ez az, ami az előző több mint két esztendő alatt a leginkább maradandónak bizonyult. Mert közben sok minden változott: a konkrét célkitűzések, a jelszavak, a forradalmi folyamat tartalma, jellege...

3. A társadalmi osztályok és rétegek magatartása a forradalomban, különösen a fordulat időszakában

Már korábban jeleztük, hogy meghatározott okok miatt Kubában az ellenforradalmi erők közötti vezető szerepet az amerikai imperializmus töltötte be. Erre számos bizonyítékot sorakoztattunk fel az előző oldalakon, s a későbbiekben is vissza-visszatérünk rá. Ebben a fejezetben mégis a lehetőséghez mérten képet kell adnunk a belső osztály- és erőviszonyokról, azok módosulásáról is. Az eddiginél bővebb magyarázatot kell adnunk arra is, hogy Batista bukásával miért következett be – ha még nem is teljesen és végérvényesen – a kubai kizsákmányoló osztályok összeomlása, miért voltak képtelenek egy igazi ellenállási front megszervezésére. S természetesen szólnunk kell arról is, hogy a dolgozó osztályok mikor milyen szerepet töltöttek be a forradalomban. Erre annál is inkább szükség van, mert eddig inkább csak általában hivatkoztunk a „népre”, úgy, hogy a korabeli dokumentumok tették. A történetek ismeretében tehát most megkíséreljük jellemezni az egyes osztályokat és rétegeket, rámutatva sajátosságaikra és feltárva cselekedeteik mozgatórugóit.

a) Az oligarchia

Ez az osztály, a tradicionális uralkodó osztály számos ponton hasonlít az ún. komprádor burzsoáziára. Részben azért, mert a nagybirtokos osztályból nőtt ki, s mert fokozatosan kiterjesztette tevékenységét a gazdaság legfontosabb ágazataira. A hasonlóság legfontosabb oka azonban az, hogy ez az oligarchia összenőtt a külföldi tőkével, annak kiszolgálója lett, annak érdekében és annak segítségével gyakorolta a hatalmát.

A kubai kommunista párt 1. kongresszusa (1975) elé terjesztett Programatikus Platformtervezet így ír a kubai oligarchiáról: „Ahhoz, hogy előbbre vigye a gazdasági behatolást, az ország feletti uralmát, az imperializmusnak szüksége volt olyan osztályok és csoportok együttműködésére, amelyeken keresztül uralmát gyakorolta. E politikai eszköz szerepe a társadalmi erők azon hármasságának jutott, amelyek az uralkodó oligarchia összetevői voltak: a latifundisták, a cukorgyártó nagybuzsoázia és az importőr kereskedelmi nagybuzsoázia. E három erő érdekei szétválaszthatatlanul összeforrtak az imperializmussal, és uralmuk fenntartásához elengedhetetlenül szükséges volt megakadályozni a latifundista rendszer

felszámolását, az ország ipari fejlődését, a gazdaság diverzifikálását és félgyarmati státusának bármely változását. Innen ered az a retrográd és nemzetáruló szerep, amelyet mindenkor betöltöttek.”

A megfogalmazás egyértelmű és rendkívül kategorikus. Ez érthető. Az oligarchia osztálya a spanyol udvar szolgálatában született. A felsőbbség szolgálata természetes tulajdonsága lett. Ebből, ennek révén gazdagodott meg. Kormányzati tevékenysége alig volt több, mint az anyaországi utasítások végrehajtása. Amikor a spanyol gazdaság helyét a XIX. század közepétől mindinkább a behatoló észak-amerikai tőke vette át, az oligarchia kész volt vele üzletelni, de – személyi kivételektől eltekintve – mint osztály soha nem állt a függetlenségi harc oldalára. A XIX. század utolsó harmadában pedig éppen az jellemezte magatartását, hogy kereste az Egyesült Államokhoz való csatlakozás kockázatmentes lehetőségét. Az oligarchia legtöbb képviselője az Egyesült Államok részéről történő annektálásban látta a Spanyolországtól való megszabadulás optimális lehetőségét. Miután Kuba amerikai megszállás alá került, az oligarchia „gazdát cserélt”, s az új úr szolgálatában folytatta régi tevékenységét. „Hogy a dolgok ezen állását fenntartsák – olvasható az imént idézett pártdokumentumban –, az uralkodó oligarchia nem is egyszer folyamodott az észak-amerikai csapatok intervenciójához.”

Nincs tehát mit csodálkozni azon, ha a forradalom győzelme után az oligarchia az Egyesült Államoktól várta az irányítást. Egyetlen figyelemre méltó kezdeményezése az volt ennek az osztálynak, hogy 1959 áprilisában 10 000 hízott üszőt ajánlott fel Fidel Castrónak, ha nem hajt végre „igazi földreformot”. Az elhagyott, mocsaras területek szétosztására tettek javaslatot. Mindössze erre a szánalmas vesztegetési kísérletre futotta politikai leleményszerűségéből.

Már a földreformtörvény meghirdetése után az oligarchia egyre több tagja hagyta el az országot. Valójában tehát feladták a harci terepet. A forradalom szocialista jellegének kibontakozása idején a politikai életben már végképp nem játszottak szerepet.

b) A burzsoázia

A kubai burzsoáziát két nagyobb csoportra – a bürokratikus és az ún. nem cukortermelő burzsoáziára – szokás bontani. Ez utóbbit gyakran úgy emlegetik, mint az ún. „nemzeti burzsoáziát”. A két csoport magatartása nem egy vonatkozásban valóban eltér egymástól. Így megkülönböztetésük – noha egy osztályról van szó – indokolt.

A bürokratikus tőke a századforduló utáni években született, s a forradalom előtti évtizedekben rendkívül gyorsan felduzzadt. Batista idején (1952-1958) ez az osztály gyakorolta a hatalmat. A forradalom viszont éppen rá mérte az első megsemmisítő csapást. Képviselői már az első hetekben kiszorultak a hatalomból, s különösen a fegyveres erőkből. Gazdaságilag a tisztességtelenül szerzett javak kisajátításakor szenvedett el megsemmisítő csapást. Mint említettük, csak a tőlük elkobzott, állami tulajdonba vett javak értéke meghaladta az 500 millió dollár értéket. S e program végrehajtása, a bírósági anyagok nyilvánosság elé tárása nemcsak gazdaságilag zúzta szét ezt a bürokratikus tőkés osztályt, hanem politikai tevékenységét is lehetetlenné tette. Teljesen demoralizálta őket, olyannyira, hogy csak utóvédharcra volt erejük. Képviselőinek túlnyomó többsége a szó igazi értelmében elzüllött, s – az oligarchiához hasonlóan – szintén az ország gyors elhagyásában keresett menedéket, miután vezérkarát – a Batista-rendszer főbűnöseit – a forradalom kivégezte.

Némileg másképp alakult az ún. nemzeti burzsoázia sorsa. Ez az osztály gazdaságilag nem volt jelentős Kubában, hiszen a helyi termékek nehezen versenyezhettek az amerikai árukkal.

Az amerikai tőke kevés területet engedett át a helyi ipari és kereskedelmi tőkének. Számottevőbb szerepük a textil-, a cipőiparban és különösen a szolgáltatásban volt.

Ez az osztály sohasem volt forradalmi; viszont tagjai ott voltak a különböző reformista szervezkedések mögött. (Gyakran csak anyagi támogatásuk révén.) Hátrányos helyzetük, más uralkodó osztályokkal való ellentétük miatt 1958-1959-ben sokan szimpatizáltak a „fidelistákkal”. A forradalom győzelmét követő hetekben képviselőik ott voltak a kormányzati szervekben, s abban reménykedtek, hogy most az ő világuk jött el. Illúzióik azonban hamar szertefoszlottak. Képviselőik kiszorultak a politikai hatalomból.

Gazdasági szerepük másképp alakult: közel két esztendőn át a forradalom tényleges haszonélvezői voltak. Hiszen a dolgozó tömegek vásárlóereje – az ismert intézkedések révén – jelentősen megnőtt. A belső piacra hatalmas nyomás nehezedett: mindenből több kellett, főleg élelmiszerből. De mivel ebben hiány volt, s a pénz árut keresett, a közszükségleti és élvezeti cikkeket gyártó vállalatok gyakran 24 órát dolgoztak, hogy kiaknázzák a piaci konjunktúra lehetőségét. A vállalkozók tőkeereje gyorsan nőtt, s ez hatást gyakorolt a korabeli politikai magatartásukra: nem léptek fel a kormányzat ellen. Viszont azt is látták, milyen gyorsan radikalizálódik a forradalom. Ebből megijedtek, s érzelmileg mind közelebb kerültek a nemzetáruló osztályokhoz.

Velük kapcsolatban tanulságos az is, hogy a cukorháború kibontakozása idején – különösen, amikor látták, hogy szeptember végén, október elején nem indul be a turistaidény – a kizsákmányoló osztályokat magával ragadó pánikhangulat a nemzeti burzsoázia csoportjára is hatott, és közülük is mind többen hagyták el az országot, noha közvetlenül még semmi sem veszélyeztette vagyonukat. A gazda nélkül maradt üzemeket állami irányítás alá vonta a kormány. Amikor pedig a burzsoázia távozása tömeges méretet öltött, akkor – s csak akkor – a 25 munkásnál több személyt foglalkoztató üzemek államosításával mért megsemmisítő csapást a forradalom erre az osztályra.

Az uralkodó osztályok e jellegzetes – nemzetközi összehasonlításban nem mindenben „tipikus” – magatartásával, főleg tehetetlenségével, „pánikhangulatával” kapcsolatban még egy közbevető megjegyzés kívánczik. Egész Latin-Amerikában, így természetesen Kubában is a XIX. század végétől s a XX. század folyamán oly döntő volt az Egyesült Államok befolyása, oly általánosan elfogadott volt a „földrajzi fatalizmus” elmélete, hogy az uralkodó osztályok – sőt a középrétegek Amerika-barát csoportjai – számára egyszerűen elképzelhetetlen volt, hogy az Egyesült Államok engedje kiszakadni Kubát. Biztosak voltak benne, hogy az amerikai kormányzat tudja a legjobban, mit kell tenni. Úgy „vonultak vissza” a forradalom előretörése előtt, úgy hagyták el az országot, hogy biztosra vették, legfeljebb hetekről, hónapokról van szó, aztán valamilyen formában visszaáll a régi rend.

Ide kívánczik még valami. Mint látható volt, a kubai forradalmárok megfontolt, érett taktikát alkalmaztak a kizsákmányoló osztályok elleni harcban. Nem kényszerítették őket egy táborba. Ezt fontos hangsúlyozni még akkor is, ha az események gyorsan követték egymást, s a politikai célok hangsúlyváltozásai között csak rövid időszakok teltek el. Az ütem gyorsítását legtöbbször az Egyesült Államok kényszerítette ki. A kubai forradalmárok és a nép nagy érdeme, hogy könnyen tudtak alkalmazkodni a „gyorsuló időhöz”. Ezzel a készséggel viszont a hazai kizsákmányoló osztályok nem rendelkeztek.

Tekintsük át ezek után a népi osztályok sajátosságait, magatartásuk karakterisztikus vonásait.

c) Középrétegek

A kubai forradalom kapcsán sok vitára, félreértésre adott okot a kispolgárság, más szóval a középrétegek megítélése. Elterjedt volt az a nézet is, hogy ez az „osztály” töltötte be a vezető szerepet a forradalomban: nemcsak annak első szakaszában, hanem a szocialista forradalom kibontakozása idején is. Ez így nem felel meg a valóságnak. A hegemonia kérdése Kubában igen sajátos formában valósult meg. Erre a proletariátus magatartásának elemzése során visszatérünk, s megpróbáljuk előre gyártott sémák nélkül bemutatni, hogyan is alakult e forradalomban a hegemonia kérdése.

Azt azonban mindenképpen el kell ismerni, hogy a középrétegek igen jelentős – s alapvetően pozitív – szerepet töltöttek be a kubai forradalom minden szakaszában. Valójában arról van szó, hogy ez a viszonylag nagy létszámú „osztály” (amelybe besoroljuk a városi és a falusi kisárutermelőket, a kiskereskedőket, az alkalmi árusokat és természetesen az értelmiség túlnyomó többségét) tényleges forradalmi szerepet játszott Kubában. Nemcsak arról van szó, hogy képviselőik ott voltak a forradalmi szervezetek – mindenekelőtt a Felkelő Hadsereg – vezérkarában, noha ez semmiképpen nem mellékes tényező. Legalább ennyire fontos az is, hogy ezek a társadalmi rétegek a maguk tömegeiben csaknem mindig azonosulni tudtak a forradalommal. Képesek voltak szilárd szövetségre lépni a munkásosztállyal és a paraszti tömegekkel, a sok munka nélkül nyomorgó falusi nincstelennel, ott voltak a fegyveres harcban. Részt vettek a tüntetéseken, felvonulásokon. Ennek az „osztálynak” főleg fiatal képviselői ezrével kerültek be az államgépezetbe. Elsősorban közülük kerültek kis az alfabetizációs kampány lelkes „tanárai”. Majd – mindinkább megismerkedve a marxizmus-leninizmus tanításaival – elfogadták a szocializmust mint társadalmi rendszert.

Nem akarjuk állítani, hogy a jelzett szerep, a megtett út zavartalan és töretlen volt: nehézségeire, zökkenőire is hozunk még példát. Csak azt szeretnénk világosan leszögezni, hogy – noha a kispolgárság nem töltött be hegemon szerepet e forradalomban – kétségtelenül forradalmi erő volt, s összességében előrevivő szerepet játszott a társadalmi átalakulásokban.

Miből fakadt a középrétegek e kedvező magatartása Kubában? E kérdésre választ adni azért is fontos, mert számos más forradalom esetében ellenkező előjelű tapasztalatokkal találkozhatunk. Hiszen a jellemző tapasztalat az utóbbi időben éppen az – különösen Latin-Amerikában –, hogy általában nem sikerül kiaknázni a kispolgári rétegekben rejlő forradalmi potenciált, mert azok gyakran kerülnek közvetett (ultrabal) vagy közvetlen burzsoá befolyás alá. Ez alkalommal nem bocsátkozhatunk részletes elemzésbe a kubai középrétegek magatartásáról. Meg kell elégednünk néhány tézisszerű megállapítással, s még így is csak a legfontosabb szempontokra utalhatunk. Főleg négy fontos körülményre hívjuk fel a figyelmet.

1. A középrétegek objektív helyzete Kubában is – mint általában minden félgyarmati országban – némileg eltér az európai sémától. Nemcsak e rétegek rendkívül nagy létbizonytalansága miatt, bár ez is nagyon fontos, aktivitást növelő tényező. Ennél fontosabb azonban az, hogy eltérő volt a kapitalista társadalomra jellemző alapvető osztályok összetétele, helyzete, magatartása. Kubában – általában a fejlődő országokban – sem a burzsoázia, sem pedig a proletariátus nem jelentkezhetett olyan éles karakterrel, mint egy iparilag fejlett tőkés országban. Itt ha a kispolgár objektíve szembekerült a tőkésosztállyal, akkor ez inkább nemzeti kérdésként jelent meg, semmint osztálykérdésként (osztályálláspontként). A nemzeti érdekek képviselőjeként, hazafiként lett antiimperialistává, antikapitalistává. Így volt ez Kubában is.

2. Kubában a kispolgárság demokratikus, radikális, forradalmi hagyományainak mély gyökerei vannak. Gondolnunk kell ezzel kapcsolatban a mártíri hagyatékra, annak eleven hatására. De nem feledkezhetünk meg a későbbi egyetemi és értelmiségi mozgalmakról sem. A kubai

egyetem – különösen az 1920-as évek közepétől – a forradalmi gondolkodás központja lett. Gyakran említik ezt az intézményt mint a forradalmárok nevelésének igazi bázisát. Itt nevelődött a Július 26. Mozgalom és főleg a Forradalmi Direktórium legtöbb kádere is.

3. Az e forradalomban használt terminológiák, jelszavak, általában a politikai stílus tipikusan kubai, nemzeti volt. S mint korábban hangsúlyoztuk, az amerikai beavatkozás miatt a legélesebb osztályütközetek is a nemzeti függetlenségi harc keretében mentek végbe. Ez a körülmény nagymértékben megkönnyítette a hazafias érzelmű kispolgári rétegek megtartását a forradalmi erők táborában.

4. A kormány politikája – és ez különösen fontos – nemcsak nem irányult a középrétegek ellen; ellenkezőleg, egészében kedvezett nekik. Helyzetük biztonságosabb lett. Ez még akkor is igaz, ha a harcban születtek is olykor egyes csoportjaikat sértő átmeneti intézkedések. Két példát érdemes említeni ezzel kapcsolatban. Az első a földreformmal kapcsolatos, amelyről már volt szó: vagyis hogy a bérlők részére kisajátított parcellák egy része hátrányosan érintett néhány tízezer kisbirtokost. Viszont a rendkívüli konjunktúra, az élelmiszerek iránt megnövekedett kereslet ezt jórészt ellensúlyozta. Hasonló a másik példa is. A turistaiparban bekövetkezett pangás, majd a külföldi turizmus megszűnése nem okozott csődöt a kisemberek tömegei számára, főleg azért, mert a megnövekedett vásárlóerő igen kedvezően érintette a szolgáltató szektort. Pontosabban, itt is a kisembereket. Hiszen a külföldi tőke innen is kiszorult, a hazai nagytőke érdekeltsége is megszűnt. És most főleg az alacsony jövedelműek vették igénybe tömegesen e szektor szolgáltatásait.

Mindez együttvéve elősegítette, hogy a kubai forradalomban a középrétegek pozitív szerepet játszanak. Nem indokolt viszont e helyen kitérni a kispolgári ideológiák negatív hatásainak bemutatására. Nem azért, mintha az nem lett volna jelentős. Erről szó sincs. Csakhogy ezek főleg később, jóval a hatalom kivívása után töltöttek be igazán negatív szerepet.

d) A parasztság

Felvetődik a kérdés: a középrétegekről adott fejtegetés után van-e egyáltalán létjogosultsága, hogy a parasztságot külön is említsük. Úgy gondoljuk, igen, noha a legfontosabb mozzanatokkal ezzel az „osztállyal” kapcsolatban a középrétegek szerepének felvázolásakor már érintettük. Külön hangsúlyozni kell azonban, hogy a parasztság – rendkívül sajátos belső rétegződése ellenére – igen pozitív szerepet játszott a kubai forradalomban. Nemcsak a felkelők iránti rokonszenvére, majd mind aktívabb támogatására gondolunk. S nem is csak a forradalmi kormányt cselekvően segítő magatartásra. Valóságos szerepe ennél jóval több volt. Magatartását – különösen a forradalom előtt földtulajdonnal nem rendelkező sok százezer falusi dolgozóét – nem a tulajdonosi vágy határozta meg. Sokkal fontosabb volt számukra a létbiztonság, a létfeltételek megjavítása, s ebbe az irányba „befolyásolták” a forradalom vezérkarát. Ilyen megfontolások miatt csatlakoztak a felkelőkhöz az öntudatos szegény-parasztok. Ezt követelték az 1959-es év első hónapjaiban, s akkor is, amikor szüntelenül sürgették a földreform mielőbbi végrehajtását. S a forradalommal való azonosulás jutott kifejezésre akkor is, amikor a tulajdonosi parasztrétegek növelésére összpontosították erőfeszítéseiket. De nem mást óhajtott elérni az újdonsült szövetkezeti paraszt sem, amikor mindinkább rákényszerítette akarát a kormányra. A szövetkezetekből gyorsan állami gazdaságok lettek, mert ezek jelentettek biztonságot számára.

Ahhoz, hogy végeredményben a parasztság csaknem minden rétege pozitív szerepet játsszon ebben a forradalomban, természetesen jó kormányzati politikára volt szükség. S szoros kapcsolatban kellett lenni a parasztsággal. Tudni kellett időben felismerni a reális lépéseket, és mindenkor a parasztság érdekeinek is megfelelően megoldani az agrárkérdést. Ez egyetlen

eset kivételével így is történt. Ezt a pozitív és reális paraszt- és agrárpolitikát érdemes azzal is aláhúzni, hogy a további előrelépésre csak később került sor. A második agrárreformot, amely a falusi tőkésosztály felszámolására irányult, csak 1963-ban, a hatalom megszilárdulása után valósították meg.

Mindez azt jelenti, hogy a parasztság aktív és egészében igen pozitív forradalmi részvétele részben objektív helyzetéből adódott; valósággá azonban csak a forradalmi erők reálpolitikája révén válhatott.

e) A munkásosztály

Ha egyenesen úgy fogalmazzuk meg a kérdést, hogy a kubai forradalomnak a proletariátus volt-e a vezető ereje, akkor a válasz az, hogy lényegében igen; de hegemoniája nagyon sajátos formában valósult meg.

E „lazának” tűnő választ alaposan meg kell indokolni. Már csak azért is, mert ebben a témakörben sokféle megközelítéssel találkozhatunk. Itt most csak a két végletes felfogást jelezzük. Van olyan álláspont, amely kategorikusan tagadja a proletariátus hegemon szerepét; az ellenkező véglet pedig minden „megszorítás” nélkül hirdeti a munkásosztály hegemoniáját, és azonosnak tekinti ebből a szempontból a kubai és a népi demokratikus forradalmak tapasztalatát. A velük való direkt polémia helyett itt megkíséreljük tömören összegezni a témával kapcsolatos legfontosabb érveinket és következtetéseinket.

A forradalom előkészítése, kibontakozása idején a kubai munkásosztály még nem tudott vezető erővé válni. Ezt a tényt senki sem vonja kétségbe. Ha magyarázatot keresünk rá, elsősorban ennek az osztálynak összetételét, konkrét helyzetét kell vizsgálnunk.

Noha a kubai proletariátus kialakulása, osztállyá szerveződése már a múlt században elkezdődött, s a munkásosztály viszonylag erős szakszervezeti mozgalommal, önálló, harcos és sokféle tapasztalatot felhalmozó párttal rendelkezett, az 1950-es évek közepén magatartását mégis eléggé erős politikai passzivitás jellemezte. Mik voltak ennek okai?

Kubában – csakúgy, mint általában Latin-Amerikában – jellemző volta munkásosztály nagyfokú rétegzettsége, s igen nagy különbségek voltak a kereseti viszonyokban, az élet- és munkakörülményekben az egyes munkásrétegek között.

A hatalmas, állandó munkanélküli-sereg jelentős része még nem vált a szó igazi értelmében proletárrá. Noha akkoriban még nem használták a „szubproletariátus” kifejezést, mégis leginkább ez a fogalom alkalmas e réteg jelölésére. Ez érzékelteti azt, hogy a marxi fogalom, az „előproletariátus” kifejezés – amely a korai európai kapitalizmus idején elterjedt jelenséget jelölt – itt aligha jöhet számításba. Hiszen Kubában a forradalom győzelme nélkül aligha lehetett olyan iparosítással számolni, amely e hatalmas réteg tényleges proletárrá változásának feltételeit megteremti. A szubproletariátus Kubában is, mint szerte Latin-Amerikában, a társadalmon kívül rekedt réteg volt. Erre a sorsra juttatta az ország félgymarmati helyzete.

E rétegtől nem sokban különbözött a nádvágók helyzete. A legjobb esetben is csak évi 100-120 napot dolgoztak, s évi jövedelmük alig haladta meg a 100 pesót (azaz 100 dollárt). A nádvágók, általában az agrárproletárok is hihetetlen nyomorban éltek. Talán annyiban különböztek körülményeik az előbbi csoportétól, hogy rendelkeztek egy minimális „biztos” jövedelemmel, és már elkezdődött szakszervezetekbe tömörülésük.

Valahol „fölöttük” helyezkedtek el a gyárak segéd munkásai, a szállodák és a vendéglátóipar legalantasabb munkát végző dolgozói. Ez utóbbiak általában hat hónapot dolgoztak évente, s havi jövedelmük ritkán érte el a 100 pesót.

E csoportokhoz képest már számottevően kedvezőbb volt a tényleges gyári munkások helyzete. Nemcsak azért, mert havi fizetésük aránylag magas (150-200 peso) volt – noha ez is igen fontos –, hanem azért is, mert ezek írni-olvasni tudó, fegyelemhez szokott szervezett munkások voltak. A városi, főleg a havannai proletariátus alapvető rétegei (a közlekedési dolgozók, a dokkmunkások, a textilgyáriak, dohánygyáriak, az élelmiszeripariak, a híradástechnikában és az energiatermelésben dolgozók) számos egyéb vívmánnyal is rendelkeztek: kiharcolták a fizetett szabadságot, a társadalombiztosítást és sokféle munkavédelmi intézkedés bevezetését.

A proletariátusnak az utóbbi rétege hasonlított leginkább a fejlettebb tőkésállamok munkásosztályára. Nem feledkezhetünk meg azonban egy rendkívül fontos eltérő körülményről. Kubában az ilyen munkásokból erős volt a „túlkinálat”. Egy-egy ilyen munkahelyért a szó igazi értelmében „sorba álltak”: az esetleg megüresedő helyekre gyakran több személy volt előjegyezve. S maguk a munkások is gyakran pénzért adták-vették a jó munkahelyeket. Érthető hát, hogy ezek a dolgozók – főleg a havannaiak – komolyan mérlegelték a körülményeket, mielőtt a sztrájkokban részt vettek volna.

Végül említést kell tennünk a dolgozók azon csoportjáról, amely már a szó igazi értelmében „munkásarisztokrácia” volt. Néhány amerikai vállalat szervízhálózatának karib-tengeri központja működött Kubában. Ezekben különlegesen jól képzett szakmunkások dolgoztak, akiknek jövedelme gyakran meghaladta a havi 500 pesót. Mellettük a vendéglátó- és a turistaiparban is voltak olyanok, akik megközelítően hasonló jövedelem szintre jutottak. Ha mindehhez hozzászámítjuk, hogy Batista idején kiszorították a szakszervezeti mozgalomból a harcos vezetőket, s a párt aktivistáival együtt közülük is sokat bebörtönöztek, kivégeztek, még inkább érthető, hogy a forradalom győzelmét megelőző években miért nem tudott ez az osztály a haladó erők tényleges vezetőjévé válni.

A forradalom éveiben azonban a munkásosztály felnőtt ehhez a feladathoz: hamar leküzdötte politikai passzivitását. A „fordulat” már a győzelem kritikus pillanatában elkezdődött. Az 1959. januári sztrájkban való impozáns részvétele mindenestre jelezte, hogy a munkásosztály egyértelműen szemben áll a zsarnoki rendszerrel, s nem engedi a már-már kivívott győzelmet elsikkasztani. A munkásosztály ekkor felsorakozott a Felkelő Hadsereg mögé.

Az a változás, ami a következő hónapokban következett be a proletariátus magatartásában, megint csak elgondolkodtató. Alkati, tudati, szervezeti gyengesége ellenére nagyon gyorsan mindinkább következetes forradalmi erővé vált. Rendkívül határozott volt a munkásosztály állásfoglalása a földreform kérdésében: azonban megsértették szükségességét, és támogatták a kormányt. Amikor a reform végrehajtása során kiéleződött az osztályharc, és 1959 októberében elkezdődött a milícia szervezése, elsősorban a munkások kérték felvételüket. De ott voltak minden jelentős megmozduláson, részt vettek minden fontos akcióban. Hevesen reagáltak a tőkések szabotázsakcióira, azonnal kézbe vették a gazdátlanul maradt gyárak irányítását.

Mi a magyarázata ennek a magatartásnak, annak, hogy a proletariátus „talpra tudott ugrani”? Nem elég azt mondani, hogy ez a munkásság objektív érdekeiből fakadt. Bár kétségtelenül ez a legfontosabb ok. Csakhogy itt az egyéb – mondhatnánk, a másodlagos és harmadlagos – tényezőknek is rendkívül fontos szerepe volt. Arra gondolunk például, hogy a forradalmi kormány kezdettől bizonyította tetteivel is, hogy mindenekelőtt a szegények kormánya volt, a szegénység helyzetén kívánt azonnal segíteni. A munkásság reálkeresete már 1959-ben kb.

15-20 százalékkal emelkedett. Az átlagszám azonban sok mindent elmos. Valójában a nyomorgók és az alacsony keresetű dolgozók helyzete javult elsősorban. Számos intézkedés a szó igazi értelmében a nincsteleneket segítette. Ilyen volt például a munkanélküliség felszámolását célzó döntések egész sora. A forradalom győzelme utáni első három évben 400 ezer (4) új munkahelyet teremtettek, s ezzel a munkanélküliség a korábbinak egyharmadára csökkent. Ha közgazdasági alapon lehetne is vitatni ennek a törekvésnek a „gazdaságosságát”, egy biztos: politikailag feltétlenül helyes volt, nagymértékben elősegítette a proletariátus szervezését, öntudatának növelését. S nemcsak azokat, akiket közvetlenül érintett. A döntő itt az volt, hogy a kormány egész törekvése találkozott a dolgozók igazságérzetével, ez pedig nagy mozgósító erőnek bizonyult. Nem kevésbé fontos az is, hogy az árulók igen gyorsan kiszorultak a szakszervezeti mozgalmából, s hogy a forradalmi vezérkar erőteljesen épített a munkásosztályra. Szüntelenül cselekvésre, öntevékenységre buzdította őket, állandóan hangoztatva felelősségüket e történelmi jelentőségű harcban.

Mindezek után, ha azt a kérdést tesszük fel, melyik osztály vett részt a legaktívabban, a legodaadóbban a forradalmi harcban, akkor válaszunk egyértelmű lesz. Anélkül, hogy lebecsülnénk más társadalmi osztályok pozitív szerepét a forradalom győzelmében, kijelenthetjük: a munkásosztály aktivitását egyetlen más osztályé sem múlta felül.

A forradalomban tehát egyrészt ennek az osztálynak alapvető érdekei a történelem adta lehetőségeknek megfelelően érvényesültek: szabaddá vált, léte biztonságos lett, életszínvonala javult, s végső soron felszabadult az osztályelnyomás és kizsákmányolás alól. Másrészt menet közben „felnőtté” vált, képes lett a forradalom vezére szerepének betöltésére.

Ha arra keressük a választ, melyik osztály ideológiája dominált a forradalmi folyamatban, akkor is ki kell emelni a munkásosztály szerepét. Ez még akkor is igaz, ha elismerjük: kezdetben a mártírizmus, egy sajátos kispolgári ideológia játszotta a főszerepet, ezt utólag sem lehet kétségbe vonni. Viszont az is tény, hogy a proletariátus szocialista eszméjét hamar elfogadták Kubában, s nemcsak a munkásság fogadta el, hanem a nép túlnyomó többsége is gyorsan magáévá tette.

Sokakat zavar (s ez is kapcsolatban van a hegemonia kérdésével), hogy a forradalmi folyamat közvetlen irányítása a szocialista szakasz kibontakozása idején is a Július 26. Mozgalom kezében maradt. Sőt, a szocializmust igénlő erők, mozgalmak (a Népi Szocialista Párt, a Július 26. Mozgalom és a Forradalmi Direktórium) egyetlen pártba tömörítése, az egységes marxista-leninista párt megalakítása is csak fokozatosan, több szakaszban, de mindenképpen a forradalom szocialista jellegének deklarálása után történt meg.

Ez a körülmény fontos, de csak mechanikus gondolkodás esetén okozhat zavart. Sokkal lényegesebb a történet valóságos menetének, belső logikájának megértése. Közelebb visz a megértéshez, ha felidézzük a Július 26. Mozgalom belső fejlődését. Erről a mozgalmról menet közben többször is leváltak az „útítársak”: azok, akik egy idő után már nem tudtak azonosulni a gyorsan radikalizálódó folyamattal. Közben a mozgalom legkövetkezetesebb forradalmi erői a szó igazi értelmében átformálódtak, fokozatosan mind több kérdésben a marxizmus álláspontjára helyezkedtek. A dolog érdekessége az, hogy rendszerint először a gyakorlatban nyúltak marxista megoldáshoz, s csak ezt követően tették magukévá az elméletben is. Ha ennek mozgatórugóit feltárjuk, közelebb kerülünk a proletárhegemonia kubai érvényesülési formájának megértéséhez is.

A Július 26. Mozgalom eszmei fejlődése – amely szoros kapcsolatban van a hegemonia kérdésével – megítélésünk szerint a következő tényezőkből fakadt:

1. Mindenekelőtt a néppel való rendkívül szoros kapcsolatukból. Mivel következetesen képviselték népük érdekeit, meghallgatták véleményét, tanácsát, nemegyszer „ösztönösen” is marxista megoldásokhoz jutottak el, s így mindinkább eltávolodtak korábbi kispolgári szemléletüktől.

2. A kispolgári forradalmárookra mind nagyobb hatást gyakorolt leghűbb szövetségesük, a Népi szocialista Párt, a kubai kommunisták pártja. A párt szerénysége, mértéktartása, forradalmi önfeláldozása bizalmat ébresztett. Könnyű volt vele együtt dolgozni. A párt aktív propagandatevékenysége pedig elősegítette – s nemcsak a tömegek számára – a marxizmus-leninizmus tanításainak megismerését. A párt ezzel állandóan szinte „felkínálta” a dolgok, a társadalmi jelenségek mélyebb megértéséhez a tudományos szemléletet.

3. A Július 26. Mozgalom vezetői többször elmondták, hogy egyik „legjobb tanítómesterük” a fő ellenség, az amerikai imperializmus volt. A Kuba-ellenes jenki magatartás, a korlátolt osztályszemlélet nagy hatással volt gyors szellemi fejlődésükre. Aki meg akarta valósítani a mozgalom eredeti célkitűzését, s hűségesen kitartott a nemzeti szuverenitás mellett – egyszóval aki következetes kubai hazafi volt –, annak mindenben szembe kellett kerülni az imperializmussal, és el kellett jutnia a munkásosztály álláspontjára.

4. Végül – s ezt külön hangsúlyozni kell –, a szocialista országok, különösen a Szovjetunió igen pozitív szerepet játszott a vezető erő eszmei-ideológiai fejlődésében. A gyors és önzetlen segítőkészség – akkor, amikor senkire sem számíthattak – mélyen elgondolkoztatta a Július 26. Mozgalom aktivistáit. Megértették, hogy a Szovjetunió által felajánlott „védőpajzs” valóban biztosíthatja a kivívott nemzeti szuverenitás védelmét. Mindez nagyon nagy mértékben növelte a Szovjetunió és a szocialista eszme vonzerejét a kubai népben és az ország vezetőiben.

Mindez átmenetileg pótolhatta a marxista-leninista párt vezető szerepét a demokratikus népforradalomban, a szocialista forradalom kezdeti szakaszában, és elősegítette a Július 26. Mozgalom eszmei fejlődését, közeledését a marxizmus-leninizmus tanításaihoz.

Úgy gondoljuk, hogy ez a megközelítés, a hegemonia alakulásának ez a magyarázata – noha korántsem teljes –, számos területen mégis továbbgondolkodásra ösztönöz. S talán már ebben a megközelítésben is közelebb visz bennünket a történetek jobb megértéséhez.

Ugyanakkor – számos konkrét utalás ellenére – adósnak Érezzük magunkat a forradalom jellegének megítélésiben. Az eddig elmondottak kiegészítésre, pontosításra szorulnak.

4. A kubai forradalom jellege

A kubai forradalom jellegének megítélése nagyon eltérő a szakirodalomban. Sokan beérik a különböző korabeli nyilatkozatok, vélemények felidézésével. Így aztán találkozhatunk olyan megítéléssel, amely szerint ez a forradalom az első szakaszban „demokratikus”, a második szakaszban „szocialista” jellegű volt. Meglehetősen elterjedt nézet a forradalom első szakaszának jellemzésével kapcsolatosan, hogy az „demokratikus, agrár, antiimperialista jellegű” volt. Mások az „antifeudális” jelzőt is hangsúlyozzák.

Ma már rendelkezésre állnak a hivatalos kubai értékelések is ebben a témában. A más összefüggésben már idézett, 1975-ben a Kubai Kommunista Párt 1. kongresszusa elé terjesztett Programatikus Platform-tervezet a következőket hangsúlyozza e témakörben:

„A kubai forradalom fejlődése gyakorlatilag megerősítette a forradalom megszakítatlan folyamatának lehetőségéről vallott marxista-leninista tételt.

Az imperializmus korában nincs áthághatatlan akadály a nép, demokratikus, antiimperialista szakasz, valamint a szocialista szakasz között. Mindkettő ugyanazon folyamat részét alkotja, amelyben a nemzeti felszabadító és demokratikus jellegű intézkedések – amelyeknek egyes esetekben már szocialista színezetük van – előkészítik a terepet a világos szocialista intézkedésekhez. E folyamatban a döntő és meghatározó elem annak a kérdése, hogy kinek a kezében van a politikai hatalom.” – olvasható a dokumentumban.

A dokumentumban később többféle összefüggésben is hangsúlyt kap a politikai hatalom alakulásának kérdése. Két, egymással szorosan összefüggő megállapítást mindenképpen fel kell idéznünk. Az első így hangzik: „Egy olyan forradalmi hatalom léte, amely elsődlegesen a munkásosztály és a dolgozó parasztság érdekeit képviseli, nagyon gyors ütemet kényszerít... az átalakításokra.” Később ez olvasható: „A demokratikus, népi és antiimperialista szakaszból a szocialista szakaszba való átmenet sajátos jellegzetessége Kubában az, hogy egy rövid időszak során és ugyanazon forradalmi vezetés alatt ment végbe. A politikai hatalom problémája – lényegét tekintve – már az első pillanatoktól meg volt oldva a forradalom mindkét szakaszára.

Az első szakaszban ez úgy nyilvánult meg, mint a néptömegeknek, vagyis a munkásoknak, a parasztoknak, a lakosság burzsoá-latifundista oligarchia uralmával ellentétes érdekű rétegeinek demokratikus-forradalmi diktatúrája. Most, a második szakaszban úgy fejeződik ki, mint a dolgozó parasztokkal és társadalmunknak a kapitalista rendszerrel ellentétes érdekű többi rétegével szövetséges proletariátus diktatúrája.”

Az értékelés lényegét összegezve a következő megállapításra juthatunk: Kubában olyan permanens forradalom zajlott le, amely kezdetben demokratikus, antiimperialista jellegű volt, noha már tartalmazott antikapitalista intézkedéseket is. 1960 második felében (erről a kubaiak gyakran tesznek említést) a forradalom átfejlődött szocialista szakaszába. Az egész forradalmi folyamat azonos vezetés alatt ment végbe, mégpedig úgy, hogy a hatalom kérdése a lényegét tekintve már kezdetben eldőlt a népi erők javára.

III. Harc a forradalmi Kuba fennmaradásáért. A szocialista rendszer konszolidációja

A Playa Girón-i invázió leverése után joggal lehetett számolni azzal, hogy a forradalom lélegzetvételnyi szünethez jut. Az amerikaiaknak egy időre mindenképpen le kellett mondanuk a nyílt agressziós fellépésről. Aktív Kuba-ellenes politikájuk mégis állandó figyelmeztetést jelentett. Tevékenységük különösen két területen vált veszélyessé 1. Kuba nemzetközi elszigetelésének szorgalmazásában; 2. a gazdasági blokád megszervezésében.

E törekvések – számos manőverrel kiegészítve (például a Szövetség a Haladásért program beindítása) – nem hagytak kétséget afelől, hogy az imperialisták nem nyugodtak bele vereségükbe, és semmiképpen nem hajlandók lemondani egykori kubai előjogaik visszaszerzéséről. Mindezek alapján számolni kellett egy még nehezebb időszakkal, erőpróba, egy minden korábbinál súlyosabb összecsapás bekövetkezésével. Erre 1962 októberében került sor, mégpedig olyan veszélyes nemzetközi konfliktus közepette, amire a második világháború befejezése óta nem volt példa.

Az Egyesült Államok kormányának törekvései állandó éberségre kényszerítették a kubai forradalmi kormányt. Tudták, hogy a rendelkezésre álló – feltehetően rövid – időt hatékonyan fel kell használni a győztes szocialista forradalom vívmányainak konszolidálására. Figyelmünket tehát főleg két nagy témakörre fordítjuk: az ellenséggel vívott ádáz küzdelemre és a szocialista építés kezdeti lépéseire, a proletárhatalom megszilárdítására. Az események, a történetek felelevenítését is e nagy fontosságú témák elemzésének rendeljük alá. Ezt követően ismertetjük a karib-tengeri válság történetét és fontosabb tanulságait.

1. Kuba és az Egyesült Államok viszonya a zsoldos invázió után

A fegyverek még alig hallgattak el, a tanulságok levonása még javában tartott, amikor a kubai kormány a korábban már megszokott határozottságával jelentős intézkedéseket foganatosított. Fontos diplomáciai lépéseket tett az amerikai imperialisták leleplezése, elszigetelése érdekében. Eredeti módon próbálta rendezni a hadifogolykérdést. És programot adott a népnek, meghatározta a legsürgősebb teendőket. A diplomáciai intézkedések közül említésre méltó az a levél, amelyet április 27-én juttatott el az ENSZ-közgyűlés elnökéhez a kubai külügyminiszter. Ebben részletesen kifejti kormánya álláspontját a Playa Girón-i invázióval kapcsolatban. Rávilágít az Egyesült Államok szerepére a zsoldosok mindenoldalú segítségével. Hangsúlyozza, hogy a támadók a régi, félgymati rendszert kívánták visszaállítani. S végül kiemeli Kennedy elnök személyes felelősségét a történetekért.

A levél néhány fontos megállapítást tartalmaz a kubai külpolitika elveiről. Többek között leszögezi, hogy valójában nem Kuba és az Egyesült Államok között van konfliktus. Kubának csak azokkal van ellentéte, akik nem hajlandók tudomásul venni az ország szuverenitásának tényét. Nagy fontosságú a következő megállapítás: „A kubai forradalmi kormány kinyilvánítja... sohasem fogja megengedni, hogy területét a térség valamely más országa, illetve a világ bármely állama elleni támadásra használják fel. A kubai nép legfőbb vágya: békében együtt élni a világ minden országával.”

A szocialista útra tért Kuba e formában is kinyilvánította legfőbb külpolitikai célkitűzését, a békés egymás mellett élés elvének érvényesítését. Ezen az elvi alapon kereste a kapcsolatok fejlesztésének lehetőségét.

A diplomáciai lépésekkel párhuzamosan a kubai vezető szervek napirendre tűzték a hadifogolykérdés rendezését. Az intézkedésekben számos olyan elemet találunk, amelyek hatása messze túllépte az ügy belpolitikai jelentőségét. Vegyük mindjárt a nyilvánosságot. Április 21-től 26-ig a televízióban nyílt beszélgetést folytattak azokkal a foglyokkal, akik hajlandók voltak a vitára.

Négy alkalommal ismert kubai újságírók találkoztak a foglyokkal, és a tv nyilvánossága előtt vitatták meg az események tanulságait. Április 26-án pedig maga Fidel Castro is bekapcsolódott ebbe az érdekes és nem mindennapi társalgásba. A kérdések elsősorban a foglyok személyét, családját, emigrációs tevékenységét, a katonai kiképzés jellegét, az amerikai támogatás formáit, méreteit érintették; s csaknem minden esetben magyarázatot kértek az agresszióban való részvétel személyes okaira is.

A közvetlen hangú beszélgetések során a hadifoglyok minden kérdésre készségesen adtak felvilágosítást. Az észak-amerikai kormány szerepe olyan sokrétűen bebizonyosodott, felelőssége a foglyok sorsának alakulásában annyira nyilvánvaló lett, hogy a hadifogolykérdés nemzetközi rendezése előtt az amerikaiak semmiképpen sem térhettek ki. A rendezés lezárása azonban hónapokig késett, bár a kubai kormány időközben mindent elkövetett a kölcsönösen elfogadható megállapodás előkészítése érdekében.

Az idő az amerikaiakat is sürgette. A nagyszámú kubai emigráció egyre türelmetlenebbül kezdte követelni a hadifoglyok kiszabadítását. Különösen akkor, amikor ismertté vált a zsoldosokra mért bírósági ítélet. A kubai igazságügyi szervek nemcsak az invázióban való részvétel mértékét vették figyelembe. Az ítélethozatalnál figyelembe vették a régi bűnöket is, amelyeket egyesek még Batista idején követtek el, de a forradalom győzelme után elmenekültek az országból. Valamennyi esetben megvizsgálták a foglyok forradalom utáni magatartását is. Így aztán a kiszabott büntetések néhány évtől életfogytiglanig terjedtek. Halálos ítéletet csak azokra mondtak ki, akik a régi rendszerben rendkívül súlyos bűnöket követtek el, például részt vettek politikai foglyok megkínzásában és meggyilkolásában.

A nyilvánosság előtt lefolyt törvényes eljárás mindenesetre megrendítette a „felszabadítók” külföldön élő hozzátartozóit. Az amerikai vezetők is megértették a cselekvés szükségességét, mert ellenkező esetben aligha számíthattak volna az emigránsok további felhasználására.

Mindezt figyelembe véve, Fidel Castro május 17-én, a földreform meghirdetésének második évfordulóján mondott beszédében kijelentette: munkára fogják az agresszorokat, így kell majd megkeresniük kenyerüket. S miközben helyrehozzák az általuk okozott károkat, megtanulnak majd keményen dolgozni.

A kubai vezető pontosan felmérte bejelentésének hatását; de kitűnő taktikai érzékkel egy másik alternatívát is felkínált. Ha Kennedy elnök olyan jóakarattal viseltetik a hadifoglyok iránt, mint ahogyan állítja, „hát cseréljük ki őket 500 bulldózerért” – jelentette ki. Ajánlata nem vonatkozott azokra, akik gyilkoltak: „...azokat nem lehet kiváltani semmivel sem.” S mindehhez hozzáfűzte: „A fasiszta papokat ingyen is odaadjuk.”

A kubai javaslat nagy sajtónyilvánosságot kapott az Egyesült Államokban. Nem volt kedvezőtlen a hivatalos amerikai reagálás sem. Bár a Külügyminisztérium nem adott ki semmiféle nyilatkozatot, elvben elfogadta a kubai kezdeményezést, s kész volt tárgyalni.

A kubai kormány a kiszabott büntetés mértékét figyelembe véve meghatározott pénzüsszegben jelölte meg az egyes foglyok kiváltásának összegét. Olyan is volt köztük, akiért 500 000 dollárt kértek. A „kiválthatókért” fizetendő végösszeg 62 millió dollárt tett ki. Ezt részben gépekben, részben élelmiszerekben és gyógyszerekben kérték megfizetni.

Az amerikai kormány kész volt a váltságdíjra, de nem akarta az államkasszából kifizetni. Kennedy elnök az amerikai társadalom adakozókészségében reménykedett: előnyösebbnek vélte a társadalmi megoldást, mint a hivatalos formát, mert ez utóbbi teljes azonosulást, formális felelősségvállalást jelentett volna a sikertelen kubai akcióval.

Emiatt tovább húzódtak a tárgyalások. Erkölcseleg ez is Kubának kedvezett. Később, 1962 tavaszán mégis kiváltották a hadifoglyokat, miután „adakozás útján” előteremtették a szükséges összeget.

Ennek a „kényes” kérdésnek tárgyalások útján történő rendezése azonban kivétel volt. Az igazi nagy kérdésekben továbbra sem volt semmiféle közeledés a két kormány között. Sőt, viszonyuk, különösen az év második felében, tovább éleződött. Közben azonban a kubai kormány mind nagyobb figyelmet szentelt a belső kérdésekre, különösen a gazdaság konszolidálására.

2. A szocialista építés kezdeti szakasza.

Az első négyéves terv

Nagyon nehéz pontos képet nyerni 1961-1963 között végbemenő gazdasági folyamatokról. Sok volt ekkor a „rögtönzés”. Ezen nincs mit csodálkozni: igen nagy volt a káderhiány. A korábbi gazdasági szakemberek nagy része szemben állt a forradalommal, és már elhagyta az országot. Emellett olyan feladatok kerültek napirendre, amelyek bizonyos értelemben teljesen újak voltak. A nemzetközi gazdasági kapcsolatokat hallatlan gyorsasággal kellett átállítani. Ennek végrehajtásához nem álltak rendelkezésre megfelelő intézmények, eszközök. Ismeretlen volt az anyaggazdálkodás, nem működött árhivatal. A külkereskedelemnek korábban nem volt állami intézményrendszere: az illetékes minisztérium alig foglalkozott mással, mint bizonyos volumenek, illetve relációk engedélyezésével. Vagy gondoljunk csak arra, hogy a kubai kikötőkben alig volt hűtőház, hiszen korábban az amerikai élelmiszer-szállítmányok „naprakészen” érkeztek, hűtőhajókon. Ezt Európából, a Szovjetunióból nem lehetett megtenni, mivel óriási volt a távolság.

Ezekben az években a tulajdonviszonyokban további beavatkozásra nem került sor. Inkább az irányítás megszervezése, állandó javítása, a gazdaság konszolidálása, az új külgazdasági kapcsolatok kialakítása került előtérbe. Ezzel végeredményben – sok nehézség közepette – a forradalom megbirkózott. Ugyanakkor – mint ezt az első négyéves terv is jelzi – megkísérelték a gazdasági struktúra átalakítását, egy gyors iparosítási kampány beindítását. Ez azonban illúziónak bizonyult, és gyorsan le is került napirendről.

Fordítsuk ezért figyelmünket elsősorban azokra az intézkedésekre, amelyek a gazdasági-társadalmi konszolidációt szolgálták.

a) A gazdasági kapcsolatok szélesítése a szocialista országokkal

Az állami költségvetés egyensúlyának megteremtéséhez, a lakosság ellátásának biztosításához azonnali intézkedésekre volt szükség. A nehéz helyzetből csak a szocialista országok segítségével lehetett kikerülni.

Az előző 15 hónapban (1960 februárjától) a kubai kormány 245 millió dollár kölcsönt vett fel a szocialista országoktól. Országokénti megoszlásban: a Szovjetuniótól 100 millió, Kínától 70, Csehszlovákiától 40, Lengyelországtól 13, az NDK-tól 10, Magyarországtól 7, Bulgáriától 5 millió dollárt. A kölcsönöket általában 2-2,5 százalékos kamatra kapták, kivéve a kínait, amely kamatmentes volt.

A kölcsönök folyósításával párhuzamosan gyorsan erősödtek Kuba és a szocialista országok kereskedelmi kapcsolatai. Ez a folyamat azonban nem tartott lépést a Kuba és az Egyesült Államok közötti kereskedelmi forgalom csökkenésével. Az ellátási nehézségeket fokozta – mint korábban jeleztük – a lakosság pénzjövedelmének gyors és nagymértékű növekedése is.

Amikor az invázió után a kubai külkereskedelmi szervek felmérték helyzetüket, kiderült, hogy az eddigi költségek csak alig több mint felét fedezik az évi szükségletnek. A vásárlásokra azonban nem volt deviza: ezt az előző hetekben gyakorlatilag teljesen felhasználták.

A fegyveres agresszió után az Egyesült Államok további szigorításokat vezetett be Kuba kapcsán. Mindenekelőtt az élelmiszer-eladásra terjesztette ki az embargót. (Ennek volumene megközelítőleg 70 millió dollár értéket jelentett, s Kuba korábban úgy számolt, hogy a cukor fedezi ezeket a vásárlásokat.) Az amerikai bojkott következményeként a piacon hiánycikk lett a disznósír, az étolaj és számos más létfontosságú élelmiszer.

Közben számot kellett vetni egy újabb agresszió későbbi lehetőségével is. Ezért mindenképpen tartalékot is kellett képezni élelmiszerből, gyógyszerből, bizonyos nyersanyagokból.

Az import további korlátozására már alig volt lehetőség. A luxuscikkek behozatalát már korábban erőteljesen mérsékeltek. A tömegek életszínvonalát pedig semmiképpen nem akarták csökkenteni. Az ipari termelés nyersanyag-szükségeit nem lehetett korlátozni – többek között azért sem, mert ez ismét a munkanélküliség növekedését hozta volna magával.

A szocialista országok maximális megértéssel kezelték a kubai kéréseket. Jelentős szállításokra került sor kontingensen felül. A nehézségek így csökkentek, de megszüntetésükre ily módon sem volt lehetőség.

b) Belpolitikai intézkedések

1961 júliusába-augusztusában Kuba már súlyos ellátási gondokkal küzdött. Akadozott a hú-, a tojás-, a liszt-, a burgonya-, sőt a gyümölcsellátás is. Általánossá vált a sorban állás. Elburjánzott a spekuláció, romlott a dolgozók a dolgozók hangulata. Nyilvánvalóvá vált: sürgős intézkedéseket kell tenni.

Az intézkedések sorából kiemelkedik azaz 1961. augusztus elsejei kormányrendelet, amely intézkedett a forgalomban levő papírpénzek devalváció nélküli (egy az egyhez értékű) kicseréléséről.

A pénzcserét az ország egész területén két nap alatt végrehajtották, viszonylag zökkenőmentesen. A csere során személyenként 200 pesót azonnal átváltottak. További 10 000 pesóig terjedő összegre egyéni bankszámlát nyitottak, és a tulajdonos havi 100 pesót részletekben kaphatta vissza a pénzét. A 10 000 pesón felüli összegeket pedig elkobozták. Ezzel az intézkedéssel a korábban külföldre csempészett pénz egy csapásra értékét veszítette. (A hivatalos közlemények szerint 500 millió pesót – a kibocsátott bankjegyek több mint egyharmadát – nem váltottak át.) Kétségtelen, hogy a pénzcserével a kubai kormány nagy csapást mért a spekulációra, és átmenetileg csökkentette a piacra nehezedő nyomást is.

A másik fontos, a dolgozók érdekeit védő intézkedés a jegyrendszer bevezetése volt. A kormánynak azt kellett mérlegelni, hogy az adott esetben mi a kevésbé rossz: a gyors áremelkedés, az infláció elszabadítása, vagy az alapvető fogyasztási cikkek jegyes elosztásának bevezetése. Az utóbbi mellett döntöttek.

A jegyes ellátás bevezetése több szakaszban történt. Először, már augusztusban, jegyre kezdték szétosztani a zsírt és az étolajat. Majd a kormány a Forradalmi Védelmi Bizottságok segítségét kérte. Ennek feladata lett a lakosság összeírása. (Sem a rendőrség, sem a közigazgatási szervek nem rendelkeztek lakossági nyilvántartással.) Ez a nagy munka 22 nap alatt készült el. Így a társadalmi összeírás teremtette meg az alapot ahhoz, hogy a 6,5 millió kubai alapvető szükségleteit jegyrendszer révén biztosítsák.

Közben a külső ellenség ismét növekvő figyelmet kezdett fordítani az ellenséges ügynökök átdobására. Bár a lakosság változatlanul nem támogatta őket, mégis figyelmeztető volt, hogy egyik-másik csoport átmenetileg meg tudta vetni a lábát, és időnként sikeres szabotázsakciókat hajtott végre; sőt egyes esetekben forradalmi kádereket gyilkoltak meg. Csakhamar bebizonyosodott, hogy sok helyen támaszuk egy forradalomellenes, szervezett erő, a római katolikus egyház. Fidel Castro már május elsejei beszédében említést tett az egyházi reakcióról. Idézte a zsoldosokkal együtt érkező Ismael de Lugo plébános felhívását, amely tükrözte az egyházi reakció felfogását. „A mi harcunk – jelentette ki a plébános – az istenfélők harca az ateisták ellen, a szellemi értékek küzdelme a materializmus ellen... az egyetlen ideológia, amely képes lerombolni a kommunista ideológiát – a keresztény ideológia; ezért jöttünk, ezért harcolunk!...a győzelem a mienk, mert Isten velünk van, az Irgalom Anyja hagyja el gyermekeit.”

Ez a felfogás tükrözte a klerikális reakció véleményét, de nagyon távol állt a hívőktől. A kormány úgy gondolta, hogy az invázióban már-már lelepleződött egyházi reakció meggyengítése most – mikor sokan tovább folytatják ellenforradalmi tevékenységüket – lehetséges és szükséges.

A kormány tehát bejelentette, hogy a külföldi állampolgárságú (Kubában, mint más latin-amerikai országokban, a papok és más egyházi személyek jelentős hányada külföldi, főleg falangista spanyol volt) ellenforradalmár papokat kiutasítják az országból, s elrendelte a magánkézben levő iskolák államosítását, a vallásoktatásnak a templomokra való korlátozását. Ugyanakkor ígéretet tett, hogy a templomok nyitva maradnak, a vallásszabadságot továbbra is biztosítják. Az intézkedések kifejezetten a reakciós politika ellen irányultak, semmiben nem érintették a hívőket, a vallásszabadságot.

1961. július végéig mintegy 2000 külföldi egyházi személyt (papokat, szerzeteseket, apácákat) utasítottak ki az országból. Többségük visszatért hazájába. Ez a lépés inkább külpolitikai, mint belpolitikai feszültséget okozott.

A belpolitikai intézkedések sorában nagy jelentősége volt annak a megállapodásnak, amelyet a három jelentős politikai erő kötött. A Július 26. Mozgalom, a Népi Szocialista Párt és a Forradalmi Direktórium elérkezettnek látta az időt az egységes marxista-leninista párt megteremtésére, s megegyeztek abban, hogy létrehozzák az Egyesült Forradalmi Szervezetek Országos Vezetőségét, az egyesülés első, laza szervezeti formáját. Az erről szóló megállapodást Fidel Castro a július 26-i nagygyűlésen ha a feltételek megérnek, további lépéseket tesznek a forradalmat irányító egységes párt megteremtése felé.

Közben új problémák kerültek előtérbe a szakszervezeti mozgalomban. Megoldásra váró, nehéz feladat volt a bérnivellálás. Ennek szükségességét mindenki elismerte, hiszen a kapitalista múlt e téren is rendkívül káros örökséget hagyott hátra. A bérszintkülönbség a legnyomorúságosabban élő rétegek helyzetének jelentős javítása után is gyakran meghaladta az egy a tízhez arányt.

Számos javaslat született a bérkérdés rendezésére. De mivel a meglevő béreket nem akarták csökkenteni, béremelést pedig nem volt miből adni (s az infláció veszélye miatt nem is lett volna értelme), érdemi intézkedésekre nem került sor. Az ebből származó politikai feszültség viszont egyre érezhetőbb lett.

Más területeken is rendkívüli feladatok hárultak a szakszervezetekre. Meg kellett győzni a munkásokat a bérbefagyasztás szükségességéről, a társadalmi munka fontosságáról, a korábbinál fegyelmezettebb munkavégzés szükségéről, a takarékoság jelentőségéről. Ez utóbbinak nem volt hagyománya Kubában, bizonyos fókig ellentétes volt a lakosság felfogásával. Mégis sikerült bizonyos eredményeket elérni. Öt hónap alatt a lakosság 75 millió pesót helyezett el a takarékpénztárakban.

Az ország nehézségeit növelte a rendkívüli szárazság. Csak cukornádból 20 százalékkal kevesebb termett, mint az előző évek átlagtermése. Részben az időjárás miatt; de azért is, mert az előző évben 130 ezer hektárral csökkentették a vetésterületet, hivatkozva a világpiacon felhalmozott nagy készletpiacon felhalmozott nagy készletekre.

Közben kiütköztek a gazdálkodás gyengeségei is. Jellemzővé kezdtek válni a különböző lazaságok. Gyakran kaptak gépkezelői feladatot olyanok, akik nem részesültek megfelelő kiképzésben. Egyesek nem fordítottak gondot a gépek karbantartására. A vezetésben is jelentkeztek problémák. Fidel Castro hívta fel a figyelmet egy furcsa jelenségre: egyes vállalatok nem fizettek más vállalatoknak a félkész termékekért, szolgáltatásokért, s az így „megtakarított” összegeket pótkerülezésekre fordították.

Mint látható, rövid idő alatt sokféle nehézség állt elő. Ezek nagy része természetes velejárója volt az átállás nehézségeinek. Éppen ezért okozott nem kis meglepetést a gyors iparosítást célzó négyéves terv bejelentése, növekedésére vonatkozott. Úgy tervezték: a lakosság egy főre jutó fogyasztása 1965-ben 1958-hoz képest 60 százalékkal fog növekedni.

Mindezt úgy kívánták elérni, hogy a tervben az anyagi termelés növekedésének évi mértékét átlagosan minimum 10, maximum 15,5 százalékra tervezték. Azt remélték, hogy az egy főre jutó nemzeti jövedelem nemcsak a konkrét formában kidolgozott négyéves tervperiódusban, hanem az elkövetkezendő tíz esztendőben is átlagosan évi 10 százalékkal növekszik majd.

Ha a gazdasági terveket a szükségletek oldaláról vesszük szemügyre, nehéz vitatni a tervezett elképzelések jogosságát. Valóban szükséges volt egy átfogó, a gazdasági struktúra torz jellegét megszüntető, a tradicionális elmaradottságot felszámoló nemzeti program kidolgozása. Csakhogy a tervjavaslatot meghatározott feltételek között dolgozták ki és hirdették meg, gyakorlatilag figyelmen kívül hagyva a már ismert nehézségeket, amelyek mindenekelőtt abból fakadtak, hogy Kuba kiszakadt a kapitalista világrendszerből, és kezdetét vette az ellene irányuló gazdasági blokád. De gondolni kellett volna arra is, hogy ennek az országnak nincs tapasztalata a tervezésben, s emellett nagyon kevés objektív adat állt rendelkezésre. A külföldi szakemberek munkába állítása éppen, hogy csak elkezdődött. (Mellesleg megjegyezve: a szocialista országok tapasztalatait a tervezésben nem hasznosították, szakértőink véleményét ebben a vonatkozásban nem kérték ki.)

Ilyen körülmények között érthető: az első kísérlet az átfogó népgazdasági terv megalkotására nem hozott pozitív eredményt. Már 1962-ben, a terv beindításának évében felelős kubai vezetők kijelentették: Kubának valójában nincs népgazdasági terve. S tény, hogy később, a karib-tengeri válság után az eredeti tervet minden lényeges vonatkozásában átdolgozták. Azért csak akkor, mert hamarabb nemigen adódott rá lehetőség: 1961-1962-ben olyan kül- és belpolitikai kérdések kerültek előtérbe, amelyek aligha tették lehetővé a megalapozott hosszabb távú tervezést.

3. Békében együtt élni a latin-amerikai országokkal. Az első Punta del Este-i konferencia

A Kubai Köztársaság nemzetközi kapcsolataiban 1961 augusztusában mozgalmas időszak kezdődött. Az Egyesült Államok kormányának sikerült megállapodásra jutnia a latin-amerikai kormányokkal az AÁSZ-hoz tartozó államok gazdasági értekezletének megrendezésében. Előre látható volt, hogy ezen a találkozón túllépik az előre megállapított napirendi pontokat, és az értekezlet középpontjába a kubai kérdés kerül majd.

A kubai kormány nem akart kitérni a diplomáciai csata elől, de taktikáját gondosan mérlegelte. A legfontosabb feladat az általános irányvonal meghatározása volt: el kellett dönteni, hogy az új történelmi helyzetben, a kontinentális forradalmi fellendülés idején a kontinens első szocialista állama milyen jellegű kapcsolatot kíván kialakítani a latte a békés egymás mellett élés alapvető külpolitikai elvét, és arra a meggyőződésre jutott, hogy most a tanácskozáson meg kell kísérelni ennek gyakorlati alkalmazását. Az előkészítő lépések és a kubai küldöttség magatartása a konferencián nagyfokú realizmust tükrözött.

a) A Punta del Este-i értekezlet előkészületei

A konferenciát az Egyesült Államok kezdeményezte: elsősorban számára volt fontos. A nagyhatalom mélypontról indult: a Playa Girón-i invázió alaposan megtépázta tekintélyét. Ez kifejezésre jutott abban is, hogy a tanácskozás tervezett időpontját háromszor is el kellett halasztani. Előkészítő tevékenységébe egyaránt beletartozott a Kuba irányába történő „puhatolózás” és a másképpen gondolkozó latin-amerikai kormányok „megpuhítása”.

A kubai vezetőket tekintélyes polgári lapok tudósítói keresték fel. Ernesto Che Guevarától többek között megkérdezték: van-e valami esély rá, hogy ha csökken az amerikai nyomás, Kuba ismét semleges országgá válik? Che válaszában kifejtette, hogy Kubának számolnia kell a kapitalista tömb ellenséges magatartásával, mert Amerika minden áron meg akarja fojtani a kubai forradalmat. Bebizonyosodott: Kuba csak a szocialista országokra számíthat. Azt is megkérdezték tőle: ha az Egyesült Államok nem követ el ilyen súlyos hibákat, vajon más irányt vett volna-e a forradalom? Guevara így válaszolt: „Az amerikaiak nem viselkedhettek másképp... az amerikai kormány egyszerűen védelmezi a nagyvállalatok érdekeit. Éppen ezért a forradalom minden szakaszában tudomásunkra hozta,...mondjunk le terveinkről, vagy megsemmisítsenek! Miután mi nem voltunk hajlandók sem terveinkről lemondani, sem pedig eltúrní, hogy megsemmisítsenek bennünket, éppen ezért másutt kellett segítséget keresnünk...”

A giróni kudarc, a kubai kormány szilárd álláspontja nem hagyott sok reményt arra, hogy az Egyesült Államok most tárgyalások útján elérheti azt, ami eddig sokféle próbálkozással nem sikerült neki.

Időközben számos latin-amerikai országokban tovább tartott a forradalmi fellendülés. A sztrájkmozgalom olyan méreteket öltött, mint korábban még sohasem. Erőteljes lett az amerikai tulajdon kisajátítására irányuló népi követelés. Számos amerikai nagyvállalat csökkentette – ha nem is nagymértékben – latin-amerikai beruházásait. Ezek a körülmények sürgették az Egyesült Államok politikájának tényleges módosítását a kontinens országai felé. Most már valóban napirendre tűzték a Szövetség a Haladásért program megvalósítását. Ezzel mindenekelőtt Kuba elszigetelését, példaadó hatásának csökkentését kívánták elérni.

A külügyminiszteri tanácskozás előkészítésében az amerikai kormány nagy szerepet tulajdonított a tekintélyes politikus, Stevenson dél-amerikai látogatásának. 1961 júliusában tíz

országot járt sorra. Mint az Egyesült Államok elnökének megbízottja tényanyagot, benyomásokat gyűjtött, illetve megpróbálta ellensúlyozni a sikertelen áprilisi invázió következtében fokozódó nyugtalanságot.

Végeredményben ő is arra a meggyőződésre jutott, hogy ezekben az országokban az elmúlt másfél esztendőben az Egyesült Államok szemszögéből romlott a helyzet, jelentős probléma lett a politikai labilitás, nagy eltérések voltak a kubai forradalom megítélésében. „Ebben az övezetben még mindig a szegények nagy szociális forradalmát látják a kubai eseményekben, és nem ismerik fel, hogy a kommunisták hídfőt létesítettek a féltekén. Mindaddig, amíg nem sikerül nagyobb egyöntetűséget teremteni, nehézségekbe ütközik majd Amerika-közi akciót szervezni a kommunista behatolás eme formája ellen” – jelentette ki Stevenson.

Közben az Egyesült Államokban is nagy vita folyt a Kubában történtek megítéléséről. Sokan egyetértettek Fulbright szenátor szállóigévé vált kijelentésével: „Kuba csak fullánk a hasunkban, de nem tör a szívünkben.” Ebből a megfontolásból kiindulva egyértelműen a nagyvonalú fejlesztési politika beindítására és nem a durva erőszakos fellépésre helyezték a figyelmet. Az amerikai küldöttség, a tanácskozáson szintén a reformpolitika szükségességét, a beruházások hatékonyságának biztosítását hangsúlyozta, valamint azt, hogy „az Egyesült Államok őszintén akarja Lati-Amerika jólétének fokozódását”.

Valójában ennél többet – s főleg mást – akartak elérni: előkészíteni a Kuba-elleni fellépés közös tervét.

Célszerű jelezni a latin-amerikai kormányok elvárását is az értekezlettel kapcsolatban. Nem állíthatjuk, hogy elképzeléseik teljesen ellentétesek lettek volna az amerikai tervekkel. Csakhogy ők máshova helyezték a hangsúlyt. A legfigyelemreméltóbb nyilatkozat Frondizi argentin elnök szájából hangzott el. Kijelentette: „Szeretném, ha Kubát elsősorban nem politikai kérdésnek tekintenék, hanem figyelmeztetésnek arra vonatkozóan, hogy milyen veszéllyel járhat az elmaradottság.” Sőt azt is kijelentette: nem fogadja el azt a nézetet, mely szerint „a kubai kérdést alapjában a Kelet és Nyugat közötti véleménykülönbségek keretében kell kezelni”. Ez a megközelítés – az ún. „nagypolitikai” kérdések megkerülése és a gazdaságfejlesztő intézkedések szorgalmazása – meglehetősen általános volt akkor a latin-amerikai kormányok körében. Képviselőik előzetes nyilatkozataiban is ez kapott nagy hangsúlyt.

A kubai kormány háromféleképpen készült a tanácskozásra. Kereskedelmi küldöttségek jártak számos latin-amerikai országban, többek között Argentínában, Brazíliában, Uruguayban, Chilében, s javaslatot tettek a kapcsolatok kiszélesítésére. Chile szerződést írt alá 10 000 tonna cukor vásárlására.

Ezzel egyidejűleg a szakértők gondosan tanulmányozták a konferenciára készített előzetes dokumentumokat, szakmai javaslatokat dolgoztak ki, reális ellenterveket készítettek az amerikai előterjesztésekhez.

A „meglepetések” elhárítása érdekében a kubai intézmények, szervezetek közben aktívan bekapcsolódtak a Békevilág tanács által kezdeményezett „Világszolidaritási hét Kubával” program terveinek kidolgozásába. Teljes mértékben tudatában voltak, milyen nagy jelentősége van annak, ha az AASZ külügyminiszteri értekezletével párhuzamosan megnyilatkozik a forradalmi Kuba melletti világméretű szolidaritás.

b) Az első Punta del Este-i tanácskozás (1961. augusztus 5-17.)

Az Amerika-közi Gazdasági és Szociális Tanács Punta del Este-i (Uruguay) értekezletének napirendjén a Szövetség a Haladásért program megvitatása és elfogadása szerepelt. Douglas Dillon pénzügyminiszter, az amerikai küldöttség vezetője hivatalos beszédeiben arra törekedett, hogy a vitát a gazdasági-szakmai jellegű eszmecsere korlátozza. Kormánya politikai jellegű elképzeléseit elsősorban a nem hivatalos találkozókra próbálta elfogadtatni. Ezek lényegét D. Rusk külügyminiszter az amerikai képviselőház egyik bizottsága előtt elmondott beszédében a „castroista forradalom elszigetelésében” jelölte meg.

A kubai küldöttséget Ernesto Che Guevara vezette. Magatartását az elvi következetesség és a taktikai rugalmasság jellemezte. Bár kemény szavakkal ítélte el az Egyesült Államok imperialista politikáját, készen mutatkozott az újabb tárgyalásokra. A latin-amerikai népek igazi szószólójaként megpróbálta további engedményekre bírni az amerikai küldöttséget. Guevara felszólalásait mindig a legnagyobb figyelemmel hallgatták.

A kubai kormány álláspontját legátfogóbban augusztus 9-i beszéde tükrözi. Már az üdvözlő szavak után vitázni kezdett az amerikai delegáció elnökével, aki hamisan idézte José Martí. „Nos akkor válaszoljon Martínak Martí – mondotta Guevara –, az antiimperialista, antifeudális Martí, aki a haza szabadságáért, a spanyolokkal folytatott harcban esett el... az a Martí, aki már akkor felismerte a Latin-Amerikát fenyegető veszélyt, az Egyesült Államok terjeszkedő politikájának következményeit...” S az általa kiválasztott Martí-idézet telibe talált: „Az a nép parancsol, amelyik vásárol, amelyik pedig elad, az szolgál: a szabadság biztosítására egyensúlyban kell tartani a kereskedelmet. Az a nép, amely meg akar halni, csak egyetlen népnek ad el, amelyik meg akar menekülni, az többen kereskedik... Annak a népnek, amely szabad akar lenni, szabadnak kell lennie a kereskedelemben is...”

A kubai vezető a továbbiakban leleplezte az amerikai küldöttségnek azt a taktikai manőverét, hogy el akarták kerülni a politikai vitát. „Kuba ezt a konferenciát politikai konferenciának tekinti... nem engedi meg, hogy elválasszák a gazdaságot a politikától, hiszen valójában minden gazdasági konferencia politikai jellegű...” E véleményének Guevara külön nyomatékokat adott azzal, hogy idézte Kennedy elnök augusztus 5-i szavait: „Önök – mondotta –, akik részt vesznek ezen a konferencián, egy történelmi pillanatban avatkoznak be a félteke életébe.” S bár az amerikai elnök is hangsúlyozta a tanácskozás gazdasági-technikai jellegét, mégis kijelentette: „...valójában ez a konferencia annak megnyilvánulása, hogy a szabad nemzetek képesek az anyagi és emberi problémák teljes megoldására.”

Guevara beszéde részletesen szólt a kubai forradalom tapasztalatairól, vívmányairól és az Egyesült Államok Kuba-ellenes politikájáról. Összefoglalta Kuba külpolitikájának alapelveit, hangsúlyozva, hogy országa az elnyomott népek oldalán áll. Majd áttért a gazdasági problémákra. Számolva azzal, hogy Kuba „külön elbánásban” részesül, kérdést intézett az amerikai küldöttséghez: Kuba részesülhet-e amerikai segélyben? A válasz hallgatás volt, ami elutasítást jelentett. Guevara válaszol felvázolta a kubai gazdasági fejlődés távlatait, és versenyre hívta ki Latin-Amerika országait: „...nem hisznek nekünk? Rendben van, mi azonban azért vagyunk itt, hogy versenyre híjuk ki önöket. Hagyjanak békében élni, békében fejlődni, és gyűljünk össze itt húsz év múlva újból, s akkor majd meglátjuk, ki énekelte a szirének dalát, a kubai forradalmárok-e, vagy mások.”

Amerika magatartása valóban megváltozott némileg, és ez nem rossz – mutatott rá Guevara. Emlékeztetett, hogy Fidel Castro a múlt évi San José-i értekezlet kapcsán megjegyezte: az Egyesült Államok „...az egyik kezében a zsák arannyal, a másikban furkósbottal érkezett a San José-i konferenciára”. „Most – mondta Guevara – megérkezett ide az Egyesült Államok

küldöttsége; az egyik kezében szerencsére sokkal nagyobb zsák arannyal, a másikban pedig hozott egy sorompót Kuba elszigetelésére. Ez mindenképpen történelmi győzelem.”

A kubai küldöttség messzemenő tárgyalási készséget mutatott ezen a konferencián. 29 javaslatot terjesztett elő, köztük a földreformra, az árak stabilitására, a külföldi kézben levő támaszpontok felszámolására vonatkozókat. Az összes módosító indítvány egyharmada a kubaiaktól származott. Kezdeményezőikészségük érdekes helyzetet teremtett. Egyrészt komoly vitát, érdemi eszmecserét váltott ki, másrészt gyakran megtörtént, hogy a kubai javaslatot egy vagy két ország küldöttsége burkolt formában felkarolta; az eredeti előterjesztésre nem hivatkozva, jelentéktelen módosítással, mint saját elképzelését terjesztette elő őket.

A kubai küldöttség magatartása végeredményben lehetetlenné tette az amerikaiak eredeti tervének megvalósítását, a forradalmi ország elszigetelését. Mariani, a legnagyobb latin-amerikai ország. Brazília küldöttségének vezetője kijelentette: „Az értekezleten részt vevő kubai küldöttség munkája előbbre vitte a tanácskozásokat.” Véleményét sokan osztották.

Végső soron a küldöttségek többsége számára elfogadható volt az a kubai álláspont, amelyet Guevara így fogalmazott meg: „Kuba népe saját körülményei között akar megmaradni a latin-amerikai családban, együtt akar élni a latin-amerikai országokkal, látni akarja fejlődésüket, s ha lehetséges, Kubához hasonló ütemben... Amit viszont igenis megkövetelünk, az az, hogy garantálják határaink sérthetetlenségét.

Kuba nem képes megszüntetni példája exportálását, amint ezt az Egyesült Államok követeli, mert ez a példa áthatol a határokon. Amire viszont biztosítékot adunk: nem exportáljuk a forradalmat; egyetlen puska, egyetlen fegyver sem hagyja el Kubát azért, hogy valamelyik más latin-amerikai országban kapcsolódjék harcba.”

A kubai politikai koncepció- legalábbis az értekezlet szintjén – ellensúlyozta az amerikai törekvéseket, a nagyhatalom „Bőkezűségéről” tett amerikai nyilatkozatokat. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy az amerikai szakértők legfőbb tevékenységüket az ún. „külön tanácskozásokon” fejtették ki. Ezeken kegyetlen őszinteséggel közölték az egyes küldöttségekkel a hitelek folyósításának feltételét. Kijelentették: az amerikai kormány kubai politikájának támogatása nélkül egyetlen ország sem remélhet anyagi segítséget.

De ez sem hozta meg számukra a várt eredményt. Bár az értekezleten elfogadták a 20 milliárd dolláros keretszerződést, és a távlati fejlesztési programot, mégsem sikerült olyan határozatot elfogadni, amely közvetlen retorziókat tartalmazott volna Kuba ellen.

Arra a kérdésre, hogyan ítéli meg Kuba a Punta del Este-i konferencia eredményeit. Guevara így válaszolt: „...ne legyünk túlságosan elégedetlenek... Bár azt sem mondhatjuk, hogy Latin-Amerika népei óriási győzelmet arattak... Az észak-amerikai imperialisták szerették volna elhíttetni a konferencia résztvevőivel, hogy Kuba nem tud békében élni a nyugati félteke országaival, és nem tudja fenntartani velük a kapcsolatot az Amerikai Államok Szervezetének keretében. Ezt a célt nem érték el, és ebből a szempontból a jenki imperializmus vereséget szenvedett. Van azonban egy pont, amely révén az észak-amerikai imperializmus bizonyos előnyöket élvez ...a zárónyilatkozat azt a benyomást kelti, mintha Latin-Amerika népei gazdag ajándékot kaptak volna... Ezenkívül az Egyesült Államoknak sikerült megőriznie hadállásait, persze csupán a latin-amerikai kormányokkal szemben.”

A konferencia okmányait Kuba kivételével minden ország aláírta. Kuba megtagadta az aláírást, mert néhány, az Egyesült Államokat dicsőítő jelzőhöz nem akarta kézjegyét adni.

A Punta del Este-i értekezlet politikai mérlege kapcsán említést érdemel az is, hogy a kubai küldöttség számos kétoldalú megbeszélésen vett részt, majd három országba ellátogatott.

Uruguayban tragikus eseményre is sor került. Guevara előadást tartott az egyetemen, ahol egy merénylet lövéseket adott le, s egy golyó halálra sebezte az egyetem egyik professzorát. Nem vitás, a lövést Che Guevarának szánták. Innen a kubai küldöttség Argentínába. Guevara szülőhazájába utazott. Rövid itt-tartózkodás után Braziliába vezetett útjuk, Quadros elnök meghívásának tettek eleget. Ez a találkozó azért is emlékezetes, mert a brazil államfő magas kitüntetésben részesítette Ernesto Che Guevarát, a neves gerillavezért.

Az amerikai kormány némi csalódással vette tudomásul a konferencia eredményeit. Ez érthető is, hiszen minimális célkitűzésüket sem érték el: Kuba kontinentális elszigetelésére még mindig nem került sor. Elhatározták: a következő hónapokban ezt mindenképpen elérik.

4. Kuba nemzetközi pozíciójának megszilárdítása

A kubai kormány pozitívan értékelte a küldöttsége részvételét a Punta del Este-i értekezleten. Az elért eredményt időnyerésként fogták fel, s azon nyomban mérlegelni kezdték a Kuba nemzetközi pozícióinak megszilárdítására teendő lépéseket. Erre közvetlenül két területen kínálkozott lehetőség: az el nem kötelezett országok soron következő tanácskozásán, másrészt a szocialista országok kapcsolatában.

a) Kuba részvétele az el nem kötelezett országok tanácskozásain

A kubai törekvések már 1961 júliusában, a Kairóban megrendezett külügyminiszeri értekezleten körvonalazódtak. Ezen az előkészítő tanácskozáson Kuba már mint szocialista ország vett részt, és számos javaslata jelezte következetes antiimperialista törekvéseit. Többször is éles szóváltásba keveredett az indiai küldöttséggel, amely a „mérsékeltek” legfőbb szószólója volt. A kubai küldöttség kezdeményezően lépett fel néhány latin-amerikai ország meghívása érdekében. (Mexikó, Bolívia és Ecuador, az ekkortájt leghaladóbbnak tekinthető kormányok küldöttségei valójában meghívást is kaptak az év szeptemberében Belgrádban megrendezendő kormány-, illetve államfői tanácskozásra.)

Kuba alapvetően konstruktív részvétele mellett is néhány küldöttségben visszatetszést váltott ki egy bizonyos hegemonista törekvés. A kubai politikusok gyakran tettek említést arról, hogy „Kubának kell a gyarmatosítás ellen harcoló népek vezetőjévé, szószólójává válni”. Korábban ezt inkább csak Latin-Amerikával kapcsolatban fogalmazták meg, most viszont egy szélesebb körre, időnként konkrétan Afrikára vonatkoztatták.

A szeptemberi belgrádi tanácskozáson a kubai küldöttség vezetője Osvaldo Dorticós köztársasági elnök volt. Beszédének fő mondanivalója a következőkben foglalható össze: javasolta, ítélik el Franciaországot a bizertai támadásért, Portugáliát angolai rémtetteiért, bélyegezzék meg a Kongó, Laosz és más országok ellen elkövetett kolonialista és neokolonialista agressziókat. Az áprilisban Kuba ellen végrehajtott fegyveres támadásról szólva bebizonyította az Egyesült Államok felelősségét. Ismertette azokat a bizonyítékokat, amelyek a zsoldosok szervezésében, pénzelésében, felfegyverzésében, kiképzésében az Egyesült Államokat terhelik. Végeredményben sikerült elérnie, hogy – az el nem kötelezett országok legmagasabb szintű tanácskozásán először – a részt vevő államok megbélyegezzék az amerikai imperializmust.

Dorticós számos javaslatot terjesztett elő a kubai kormány nevében. Kezdeményező volt a leszerelés kérdésében. Javasolta, az értekezlet forduljon felhívással a nagyhatalmakhoz, hogy kössenek szerződést az általános és teljes leszerelésről. Szóvá tette az ENSZ-titkárság átszervezésének szükségességét, az új független államok hatékonyabb részvételének bizto-

sítását e legfontosabb nemzetközi szervezetben. A kubai vezető itt is szót emelt a Kínai Népköztársaság ENSZ-jogainak érvényesítése mellett.

Az, amit a kubai küldöttség az el nem kötelezett országok e magas szintű tanácskozásán képviselt, összhangban volt a szocialista országok külpolitikájával, így egyaránt növelte saját országa és az egész szocialista közösség tekintélyét.

b) Dorticós köztársasági elnök látogatása Prágában, Moszkvában és Pekingben

A kubai kormány törekvéseit ebben az időben már teljes mértékben a szocialista országokhoz fűződő kapcsolatok mindenoldalú és gyors fejlesztésére irányuló törekvés jellemezte. Ez kifejezésre jutott a kölcsönös információ kiszélesítésében, a küldöttségek mind gyakoribb látogatásában, a szocialista országok tapasztalatainak mind szélesebb körű tanulmányozásában, a szocialista országok iránti baráti érzések fejlesztésében. Ez utóbbi 1961. július végén minden korábbinál magasabb szintre emelkedett. Jurij Gagarin, az első űrhajós érkezett ekkor a szigetországba, s a kubai kormány a legmagasabb kitüntetésben részesítette őt: megkapta a Playa Girón Nemzeti Érdemrendet.

Ilyen előzmények után került sor a belgrádi tanácskozás után a kubai küldöttség látogatására több szocialista országban.

Már az első, a prágai látogatás sem tekinthető kötelező udvariassági látogatásnak: a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság mellett Csehszlovákia nyújtotta a legjelentősebb támogatást Kubának. Támogatása az anyagi segítségen túl a kapcsolatok gyors és sokoldalú fejlesztésében, különösen a szakemberhiány leküzdéséhez nyújtott segítségben is megnyilvánult. Sőt, mint ismeretes, miután az Egyesült Államok megszakította diplomáciai kapcsolatát Kubával, a forradalmi kormány Csehszlovákiát kérte fel washingtoni képviselőjének.

Dorticós elnök és kísérete Prágából Moszkvába utazott. A szovjetunióbeli tárgyalásokhoz az eddigi jó tapasztalatok mellett igen kedvező alapot teremtett a szovjet kormány 1961. augusztus 30-i nyilatkozata, amelyben többek között a következő olvasható: „Tudja meg mindenki, akinek drága a béke megvédése, hogy bátran támaszkodhat a Szovjetunióra, a Szovjetunió azokra a gigászi erőfeszítéseire, amelyekkel észre akarja téríteni a háborús pszichózis terjesztőit, meg akarja állítani az újabb háború felé tartó gyorsuló rohanást.”

A tárgyalásokon a szovjet vezetők a kormánynyilatkozattal összhangban újból vállalták azokat a garanciákat, amelyeket Kuba védelmében készek nyújtani.

Dorticós köztársasági elnök e látogatás során hangsúlyozta: „...azért alakult ki mély barátság a Szovjetunió és Kuba között, mert ez a barátság közös eszmében és azonos óhajokon alapszik: harcolni saját népeink szabadságáért, az emberiség haladásáért, a békéért és a szocializmus építéséért.” A szovjet-kubai barátsági nagygyűlésen pedig a kubai vezető kijelentette: „...sikereink nemcsak a kubai nép hősi erőfeszítésének következményei, hanem annak is, hogy felmérhetetlen segítséget kaptunk a szocialista tábortól, különösen a Szovjetuniótól.” A teljes egyetértés hatotta át a megbeszéléseket; ez tükröződött a közös közleményben is.

A kubai küldöttség következő állomása Peking volt. A tárgyalásokról kiadott közlemény nem sokban különbözik a két másik szocialista országban kiadott nyilatkozatoktól. Itt érthetően külön hangsúlyt kapott a Kínai Népköztársaság nemzetközi státusa, annak hangsúlyozása, hogy e hatalmas szocialista országnak ott a helye az ENSZ-ben.

A három szocialista országban tett látogatás hatott a kubai politikára. Mindenekelőtt elősegítette a kapcsolatok szorosabbra fűzését. Ugyanakkor megismerték a nemzetközi munkásmozgalomban kirobbant vita mélyebb összefüggéseit, s ez komoly aggodalmat váltott ki

bennük. Úgy döntöttek, hogy e nézeteltérésekről a kubai nyilvánosság előtt egyelőre ne mentsenek említést, hiszen a polémia ismertetése csak zavart okozna ebben az országban, amely éppen most tért a szocialista építés útjára.

Megnyugtató volt viszont számukra az a tény, hogy a tárgyalások elősegítették a gazdasági kapcsolatok továbbfejlesztését. 1961 utolsó negyedében gyorsan növekedett a Kuba és a szocialista országok közötti áruforgalom. A baráti országok Kubába irányuló exportja 1961-ben így alakult: a Szovjetunió 350, Kína 110, Csehszlovákia 40, az NDK 30, Lengyelország 30, Románia 10 millió dollár értékű árut szállított. Ez többek között azt is jelentette, hogy Kuba külkereskedelmi kapcsolataiban teljes fordulat következett be. A forradalom előtt a szocialista országok alig 1 százalékkal, most pedig több mint 75 százalékkal részesedtek Kuba behozatalában.

A szocialista országokból származó árukkal kapcsolatban azonban ide kívánczik két megjegyzés. Az egyik az, hogy természetesen nem szállíthattak alkatrészeket az amerikai gyártmányú gépekhez, gyári berendezésekhez, amelyek pedig ekkor még Kuba ipari berendezéseinek túlnyomó többségét alkották. Így ezek elértéktelenedése változatlanul gyors volt. A másik észrevétel a minőségre vonatkozik. Ekkor még alig volt tapasztalatunk a trópusokra szánt, speciálisan kezelt termékek gyártásában. Így a minőségi kifogások jogosak voltak. S ez a körülmény némileg mérsékelte a gyorsan megérkező nagy volumenű segítség értékét. Ezzel együtt a szocialista országok segítsége már ekkor is kivédhetővé tette az amerikai gazdasági háború legsúlyosabb következményeit.

5. A kulturális forradalom első sikerei

A kulturális elmaradottság felszámolásáért tett első intézkedésekről már korábban szó esett. Az 1961-es esztendőben Kuba egy hatalmas jelentőség, nemzetközi figyelmet kiváltó tervet valósított meg: következetesen végigvitte az alfabetizációs kampányt. Ez szerves részét képezte a kormány kultúrforradalmi koncepciójának. Ez, valamint a szocialista kulturális fejlődés megalapozására tett első lépések kibontakozása indokoltá teszi a legfontosabb eredmények áttekintését.

a) A kulturális felemelkedés érdekében tett fontosabb intézkedések

Hiába keresnénk átfogó dokumentumot, olyan állásfoglalást, amely összefoglalóan felvázolja a kubai forradalom ekkori kulturális törekvéseit. Ilyen nincs. Pedig ezen a területen már az első esztendőben átütő sikerek születtek. S még csak azt sem mondhatjuk, hogy az intézkedéseknek nem volt logikájuk. A tettek mindig összhangban voltak a realitással: mindig azok a célkitűzések kerültek előtérbe, amelyek a továbbhaladás szempontjából a leglényegesebbek voltak. Így hát a kulturális forradalom eredményeinek feltérképezésénél a leghasznosabb, ha a megtett intézkedésekre összpontosítunk, s legfeljebb ezzel párhuzamosan célszerű néhány korabeli állásfoglalást felidézni.

Az oktatás demokratizálását segítő 1959-es sürgős rendelkezésekről már szóltunk. Az oktatás intézményrendszerének szélesítése valójában minden mást megelőzött. A forradalom vezetői szerették volna, ha minél többen tanulnak, mindenekelőtt, ha széles tömegek meg tanulnak olvasni. Nem véletlen, hogy ebben az időben szinte szállóigévé vált Fidel Castro egy mondata: „Nem azt mondjuk a népnek: higgy! Azt mondjuk: olvass!”

Mielőtt azonban – már 1961-ben – sor került volna az oktatási rendszer gyökeres reformjára, számos más intézkedés született. Olyanok is, amelyek az értelmiség aktivizálását szolgálták,

és olyan is, amelyek a tömegek öntevékeny kulturálódásához szükséges intézményrendszer kiépítését biztosították.

Ebben az első szakaszban egy rendkívül fontos „tartalmi” célkitűzés állt előtérben. Véget kellett vetni az amerikai „tudatipar” több évtizedes bomlasztó tevékenységének, le kellett küzdeni az emberekbe ennek révén beleplántált kisebbségi tudatot. Rá kellett ébreszteni a dolgozókat, hogy van beleszólásuk a dolgokba; hogy egy célkitűzést többféleképpen is meg lehet valósítani, ezért termékeny vitákban kell keresni a legcélravezetőbb megoldást. Vagyis arra, hogy a demokratikus részvétel nemcsak lehetőség, jog, hanem elemi érdek, sőt hazafias kötelesség is. A legkülönbözőbb gyűlések, a rádió, a televízió, a népszerű propagandaanyagok mind ezt tudatosították. Ezt szolgálta a Népi Egyetem vitasorozata is, amelyen az ország tekintélyes vezetői is megjelentek, előadást tartottak.

Vitathatatlan, hogy e téren hatalmas eredmények születtek. A közvetlen demokrácia légköre mindenkit magával ragadott. Valóságos tudati felszabadulás ment végbe, s ez a felfokozott politikai érdeklődés igen kedvező feltételeket teremtett a marxizmus-leninizmus tanításainak elterjesztéséhez is.

A forradalom vezetői nemcsak a nagygyűlések sok százezres néptömegeivel voltak kapcsolatban, nemcsak őket nevelték: odafigyeltek kisebb csoportok, rétegek speciális problémáira is, őket is igyekeztek átsegíteni – már ha kellett – bizonytalanságaikon. Szemléletes példája ennek az is, hogy 1961 júniusában Fidel, Dorticos és más vezetők is részt vettek az írók és művészek három értekezletén, amelyek feladata az volt, hogy a kérdéseket tisztázva előkészítse a Kubai Írók és Művészek Országos Szövetségének megalakítását és az első kongresszusát. Fidel itt mondott záróbeszéde – amely azóta Szavak az értelmiséghez címen ismeretes – nemcsak tájékoztatta az alkotóművészeket az országban kibontakozó kulturális szervezési és fejlesztési tevékenységről, hanem először fogalmazta meg a forradalom művészetpolitikájának néhány alapelvét.

A beszélgetés előzményeként röviden fel kell vázolnunk a forradalom és az alkotóművészek viszonyának néhány aspektusát. Noha a fegyveres harcban a művészek nem vettek részt sem egyénileg, sem csoportosan, ők is a győzelem első percétől odaálltak a forradalmi erők mellé. Ez érthető volt, hiszen a Batista-rezsim légkörében még azoknak is rossz volt a közérzetük, akiket – mint például Guillént, Carpentiert – nem száműzött vagy nem kényszerített emigrációba a diktátor. A demokráciát, a szabadságot köszöntötték hát a forradalomban a művészek, akikre – más, műszaki-technikai stb. értelmiségi csoportokkal szemben – az volt jellemző, hogy a forradalom radikalizálódása során sem fordultak szembe vele, hanem – szinte csak egy-két kivétellel – végig vele maradtak, s lehetőségeikhez mérten aktívan részt vettek benne. Másrészt a forradalomnak is szüksége volt rájuk: művelt, széles nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező, tekintélyes emberek voltak, s az ilyenekre nagy szükség volt. Nem egy író nemcsak a hazai küzdelmekből vette ki részét, hanem diplomataként képviselte hazáját más országokban és nemzetközi szervezetekben. S 1961-ben már annak módját is kereste a forradalmi kormány, hogyan lehetne jobb lét- és alkotási feltételeket, megfelelő érdekképviselést teremteni az alkotóművészek számára. A viszony tehát jó volt.

Ugyanakkor kétségtelen, hogy bizonyos pontos tisztázatlanok voltak: az alkotóművészek jó része nem tudta, hogy az alkotás terén mit vár tőle, mire nyújt számára lehetőséget a forradalom. Voltak ugyan köztük kommunisták, marxista képzettségűek – de kevesen; a többség haladó szellemű demokrata, patrióta volt. S tudatukban még élt a korábbi évtizedek antikommunista, szocialistaellenes propagandájának néhány hírhedt tétele: hogy a szocializmusban nincs alkotói szabadság, mindent előírnak a művészeknek stb. Érthető hát, hogy a forradalom szocialista szakaszba lépése után sürgősen tisztázni kellett ezeket a

kérdéseket, annál inkább, mert a kubai művészeti életben nagy hagyománya volt a különböző avantgard, nemegyszer formalista irányzatoknak.

Fidel Castro említett beszédében nagy tapintattal s ugyanakkor a tőle megszokott határozottsággal fordult az alkotókhoz. Elöl járóban leszögezte: „Az, hogy a kormányban vagyunk és e forradalom ágensei vagyunk, nem azt jelenti..., hogy szükségszerűen mindenben szakemberek vagyunk.” Utalt rá, hogy a napirenden levő probléma – az alkotói szabadság kérdése – „nem egyszerű probléma, lévén olyan kérdés, amit sokszor és minden forradalomban fölvetettek”. Jelezte, hogy a Kubába látogató külföldi értelmiségiek – írók és tudósok – nagy érdeklődést tanúsítanak e kérdés kubai megoldása iránt, majd rátért az érdemi felvetésre. Az alkotói-kifejezési szabadságnak a művészi formára vonatkozó oldalát igen röviden elintézte, mondván: „Mindenki egyetértett itt abban, hogy a formai szabadságot tiszteletben kell tartani. Azt hiszem, e probléma körül nincsenek kételyek.”

A tartalom szabadságának megvitatása már nagyobb megalapozást kíván. Utalt rá, hogy néhány művész az abszolút érvényű tartalmi szabadság mellett szállt síkra; talán éppen a bárminemű korlátozástól félve. Majd kifejtette: „A forradalom védi a szabadságot; a forradalom nagy adag szabadságot hozott Kubának; a forradalom lényegénél fogva nem lehet ellensége a szabadságnak...” De éppen mert a forradalom a szabadság megteremtője és védelmezője, „a forradalomnak is vannak jogai, és a forradalom első joga az, hogy létezzen, s a forradalom létezésének jogával szemben senkinek nincs joga fellépni”. Ebből a megközelítésből fogalmazta meg azt az alapelvet, amely már nemcsak a művészi tartalom szabadságának alapelve, hanem minden forradalmár és nem forradalmár kubai állampolgár szabadságának alapelve is lett: „A forradalmon belül mindent, a forradalom ellen semmit.”

Konkrét tartalmi kérdésekben persze nem körvonalazódhatott ez az álláspont; de a beszéd többi részéből nyilvánvaló volt: nemcsak a forradalmár írók számára jelentett alkotói szabadságot, hanem azon „útítársak” – polgári, katolikus stb. szemléletű művészek – számára is, akik alapján egyetértettek a forradalom menetével, intézkedéseivel, noha nem osztották ideológiáját, nem voltak marxisták. Fidel leszögezte: „...a forradalom nem mondhat le arról, hogy a becsületes férfiak és nők – akár írók, művészek, akár nem – vele tartsanak; a forradalomnak arra kell törekednie, hogy azok is forradalmárrá váljanak, akikben még él a kétely.”

Ugyanilyen átfogóan és rugalmasan értelmezte a művész és a tömegek viszonyát; „...minden értelemben harcolnunk kell azért, hogy az alkotó a nép számára alkosson, s a nép kulturális színvonala emelkedjék, közelebb kerüljön az alkotókéhoz.” Ugyanakkor belátta: mind a művészi alkotás természetéből, mind az alacsony kulturális szintből fakad, hogy az alkotó szellem egyes megnyilvánulásai azonnal elérhetők a nép számára, míg az alkotó szellem bizonyos termékei nem. A „közérthetőség” tehát ugyancsak nem lehet olyan kritérium, amelynek alapján eleve meg lehet ítélni – vagy inkább el lehet ítélni – egy alkotó művészetét; inkább azon kell igyekezni, hogy a két szint törekedjék egymás felé.

A forradalmi vezetés álláspontjának ismertetése után azzal a felhívással fordult a művészekhez: alkossanak, a forradalom is ezt várja tőlük, hiszen „a forradalom éppenséggel több kultúrát, több művészetet jelent”.

A forradalom vezérének beszéde eloszlatta a művészek némelyikében még élő kételyeket, meggyorsította az alakuló művészeti szövetség tagjai közötti vitás kérdések tisztázását. Annál inkább, mert – mint más területeken is – szavai összhangban voltak a forradalom gyakorlati intézkedéseivel: azzal az 1959 óta mind határozottabban utat törő törekvéssel, hogy rövid idő alatt megteremtsék a forradalmi Kuba új kulturális-művészeti életét s a hozzá szükséges intézményeket.

Kibontakozott egy olyan irodalmi – művészeti – kulturális törekvése is, amely a kubaiság mibenlétének értelmezésére irányult. Nagy figyelmet fordítottak az afrokubai kultúra (folklór, mesevilág, zene, tánc, vallási-társadalmi szokások) tanulmányozására. Népi együttesek alakultak a kulturális hagyomány ápolására, amelynek korábban egyes vallási közösségeken kívül inkább csak a turistaiparban volt szerepe: díszítőelemet jelentett a látványos revüműsorokban. Most az öntevékeny csoportok révén kivirágzott a sokféle hagyomány, kulturális érték.

E törekvések megalapozását segítette elő az 1961-ben megalapított Etnológiai Intézet, valamint az ugyancsak ekkortájt megalakult központi művészegyüttesek (Nemzeti Folklór Együttes, Nemzeti Táncegyüttes), amelyek – különösen az afrokubai műsorokkal – hamarosan nemzetközi hírnévre tettek szert. Az irányítás javítását, a népművelés és művészek tevékenységének koordinálását segítette elő az úgyszintén 1961-ben életre hívott Országos Kulturális Tanács. Ezzel párhuzamosan alakult meg a Kubai Írók és Művészek Országos Szövetsége, amely saját kiadóvállalattal és folyóiratokkal rendelkezett.

Már korábban, 1959-ben létrehozták a Kubai Rádió Intézetet, amely a rádió- és a televízióadások állami irányítója lett. 1960-ban nyílt meg a Nemzeti Könyvkiadó, amely az új tankönyvek kiadása mellett elsősorban a politikai művek publikálásában játszott fontos szerepet.

Már 1959-ben megalakult az Amerikák Háza nevű kulturális intézmény, amely kezdettől a testvér latin-amerikai országokkal fenntartandó kulturális kapcsolatok legfontosabb szerve volt. Gyűjtötte, tanulmányozta a kontinens régi és új kulturális értékeit, kiadványain keresztül terjesztette a tapasztalatokat.

Ugyancsak fontos intézkedések történtek a tömegsport fellendítése érdekében. A kormány véget vetett a professzionalizmusnak. Megalakította a Nemzeti Sport-, Testnevelési és Üdülési Intézetet, amely teljes egészében a korábban egyáltalán nem létező tömegsport és belső turizmus fellendítését szolgálta. Megindult az iskolai testnevelés bevezetéséhez szükséges feltételek megteremtése. (Kubában korábban a testnevelés nem volt kötelező tantárgy, és csak a „jobb” magániskolák rendelkeztek testnevelési feltételekkel.)

Töredékéről sem emlékezhettünk meg a kulturális szervezés eredményeinek, hiszen ekkor kezdett kialakulni a könyvtárhálózat, ekkor demokratizálódott a mozi és színház, ekkor indult meg a nemzeti filmgyártás új korszaka stb. Túlzás nélkül elmondható hát, hogy 1959-1961 között alakultak ki valójában Kubában a nemzeti kultúra, a kulturális élet intézményes feltételei.

Az elmondottak jelzik, mennyire sokoldalú volt ez a tevékenység már a forradalom kezdeti szakaszában. A legnagyobb horderejű, a legnagyobb visszhangot kiváltó tett az 1961-es esztendőben mégis a sikeres alfabetizációs kampány volt.

b) Az írástudatlanság felszámolása

A forradalom előtti esztendőkből legfeljebb csak szavakban foglalkoztak az analfabétizmus felszámolásával. Igaz, volt törvény, amely kimondotta: „A magántulajdonban levő mezőgazdasági vagy kereskedelmi vállalatok saját terükre szervezhetnek dolgozóik oktatását szolgáló intézményeket.” Ilyen jó néhány működött is. Ez azonban nem pótolhatta az alapfokú általános iskolai hálózat hiányosságait.

Az 1953-as népszámlálás adatai szerint a városi lakosság körében az írástudatlan 11 százalék, a falusi lakosság körében 41,7 százalék volt, vagyis akkora, mint az egész lakosságé 1907-ben.

Az írástudatlanság leküzdése mint terv egyetlen nagy kampány keretében 1960 őszén került nyilvánosság elé. S az 1961. év „Az Oktatás Éve” lett. Ekkorra beérték az országosan beindítandó kampány politikai és szervezési feltételei. A politikai légkör olyan volt, hogy mindenki értette: a forradalom célkitűzéseit nem lehet hatékonyan végrehajtani, ha az országban ilyen nagy az írástudatlanok száma. Maguk az érdekeltek is tudták: a továbbhaladás érdekében elemi szükségletüké vált az írni-olvasni tudás. S a földreform végrehajtása után a paraszti tömegekben – a leginkább érintettekben – megvolt a bizalom és a lelkesedés is, hogy szívvel-lélekkel akarják a tudást, s tanulásukkal is biztosítsák a kormányt egyetértésükről.

Beérték a szervezeti feltételei is. Az Országos Alfabetizációs és Alapoktatási Bizottság már 1959-ben megalakult. Számos helyen kísérleti kampányokat szervezett, és a tapasztalatokat összesítette. Előzetesen három különböző oktatási metódust próbáltak ki. Részfelméréseket végeztek 3000 ember kikérdezésével a nyelvi műveltség, a szókincs, az iskolázottság megállapítására. Ez igen hasznos volt a speciális oktatási anyagok előkészítéséhez. Közben megtörtént az írástudatlanok összeírása is. Az analfabéta lakosok száma ekkor 979 207 volt.

Az Oktatás Éve a diktatúra megdöntése és a földreform után a legnagyobb tömegeket megmozgató politikai-kulturális kampány volt. Nemcsak a legjelentősebb kulturális elmaradottság felszámolását jelentette, hanem a szó igazi értelmében az egész társadalom mozgósítását is. A tanításhoz használt munkafüzet a „Venceremos” (Győzni fogunk) címet viselte: tartalma, s így az írni-olvasni tanulás pedig egyben a nép forradalmi tájékoztatását is szolgálta. Hamar rádöbbsent erre az osztályellenség is. Ebből is ered az, hogy a hegyekben bujkáló ellenforradalmárok számos írástanítót gyilkoltak meg.

A kubai alfabetizációs kampány több vonatkozásban eltért a más országokban korábban alkalmazott módszerektől. Az első szembevethető különbség az volt, hogy – mivel nem volt elegendő számú szakképzett pedagógus – nagyfokú társadalmi részvétellel valósult meg. A jelszó ez volt: „H tudsz, taníts, ha nem tudsz, tanulj!” Az írástanítók között nagy számban voltak munkások, értelmiségiek, egyetemisták és középiskolások. Feladatukra szakképzett pedagógusok készítették fel őket, s munka után, szabadnapokon oktatták a környezetükben levő írástudatlanokat. A távoli, eldugott településekre mozgó brigádokat küldtek.

A tömeges segíteni akarás eredményeképpen 1961 szeptemberétől az írástanítók és a tanulók aránya 1:2 lett: ez lehetővé tette a módszerek optimális alkalmazását. A kampány katonai szervezettséggel folyt. Minden egység élén egy „parancsnok” állt. A munkát módszertani tanácsadóként egy szakképzett pedagógus irányította, s optimális esetben 25 írástanító és 50 analfabéta tartozott az egységbe. Az egység munkáját közvetlenül segítette a politikai felelős.

A kampány sikerét nagymértékben segítette a nagy nyilvánosság. A rádió, a televízió speciális műsorokat sugárzott, ismertette a tanításban szerzett legfontosabb tapasztalataikat. Állandó figyelemmel kísérték az ország vezetői is, Fidel Castro többször is megemlékezett a kampány jelentőségéről. Mindenki meg volt győződve arról, hogy az analfabétizmus felszámolása nélkülözhetetlen feltétele az ország felemelkedésének.

Közvetlen segítséget jelentett a munkában az is, hogy a sajtó rendszeresen közölt olyan betűformával, olyan tartalommal cikkeket, amelyek az oktatás pillanatnyi menetével összhangban voltak.

Minden tanuló speciális munkafüzettel rendelkezett. Ebből, valamint egyéb szövegek olvasásából kellett vizsgát tennie, s végül mindenki saját kezűleg írt Fidel Castrónak. Osztályzatot

senki nem kapott: az oktató csak azt bírálta el, megtanult-e írni-olvasni, vagy sem. A vizsga sikeres letétele után a kampány résztvevője „Továbbtanulás” című könyvet kapott.

A kampány hivatalosan 1961. december 22-én zárult. Ezen a napon Havannában, a Forradalom terén Fidel Castro Kubát ünnepélyesen „analfabétizmustól Megszabadított Földnek” nyilvánította. A kampány valóban teljes sikerrel zárult. Több mint 700 000 ember tanult meg írni-olvasni, s ezzel az analfabéták aránya a népesség 3,9 százalékára csökkent. Ez az arány jobb volt, mint ekkoriban az Amerikai Egyesült Államokban.

A kampánnyal párhuzamosan néhány más, az oktatási elősegítő intézkedés is megvalósult. 1961. június 6-án törvény jelent meg az iskolák államosításáról. Ekkorra beértek a korábban tett erőfeszítések. Modernizálták a tankönyveket. Erre átfogó formában 1926 óta most először került sor. A forradalom győzelme után a tankönyvek és a különböző oktatási anyagok kiadását mintegy hétszeresére növelték. A tananyag korszerűsítését a természettudományos tárgyakban az Egyesült Államok tankönyveinek lefordításával érték el, a humán tárgyakhoz új tankönyveket készítettek, illetve néhány esetben szovjet tankönyveket fordítottak le.

A kubai oktatási rendszer felépítése akkor a következő volt. A kötelező alapfokú képzés hatosztályos iskolákban folyt. Ezt követte a háromosztályos általános középiskola. Ennek befejezése után mehettek a hallgatók a technológiai iskolákba (szakközépiskola, technikum), az igazgatási iskolákba (ügyvitel, közgazdaságtan), a tanítóképzőbe vagy a humán, illetve reál tagozatú egyetemi előkészítőre. Ezek az iskolatípusok mind háromesztendősek voltak, és mindegyikből jelentkezni lehetett az egyetemre. Az oktatás minden szintje ingyenes lett, beleértve a tankönyveket és a tanszereket is. A követelmények minden oktatási intézményben igen szigorúak lettek. Szilárd tárgyi tudást kívántak meg. Rendszeres lett a számonkérés, többek között kéthetenként írtak felmérő dolgozatot minden tárgyból.

Az ekkor bevezetett intézkedésekből kettő még mindenképpen említést érdemel. Az egyik az, hogy az iskolaköteles korosztályok tanítása mellett a kormány nagy erőfeszítéseket tett az írni-olvasni megtanított tömegek továbbképzésére. Kidolgozták a tervet, majd a következő évben kampányt kezdeményeztek a felnőttek számára a hat osztály elvégzéséért. A másik figyelemre méltó intézkedés az alfabetizációs kampányt lezáró nagygyűlésen került nyilvánosságra. Az állam a következő évre 40 ezer közép- és felsőoktatási ösztöndíjat alapított teljes és ingyenes ellátással; ezeket zömmel a kampányban részt vevő alfabetizáló diákok kapták meg.

Az elmondottak jelzik, hogy az 1961-es esztendő, az Oktatás Éve valóban átütő sikert hozott: minden vonatkozásban megteremtődtek a kulturális felemelkedés és fejlődés alapvető feltételei.

6. Az agresszió veszélyének növekedése.

A második Punta del Este-i értekezlet

Az amerikai imperialisták képtelenek voltak belenyugodni a szigetország elvesztésébe. Ez mutatkozott meg nyilatkozataikban, s még inkább tetteikben. Ilyen szellemben cselekedtek az első Punta del Este-i értekezlet után is. Miután levonták a tanulságokat a magas szintű tanácskozás várakozásaiktól elmaradó eredményeiből, a korábbinál is célratörőbb programot dolgoztak ki.

a) Az Egyesült Államok és Kuba 1961 második felében

Az Egyesült Államok Kuba-ellenes politikájának 1961 második felében négy lényeges eleme volt: 1. Fokozták a szabotázsakciókat és a provokációkat. 2. Folytatták a zsoldosok kiképzését. 3. Tovább növelték a latin-amerikai propagandatevékenységet. 4. Fokozott nyomást gyakoroltak szövetségeseikre, különösen a latin-amerikai kormányokra a Kubával való mindennemű kapcsolat megszakítása érdekében.

Nem vonható kétségbe, hogy politikájuk számos területen eredményekre vezetett, bár nehezebben és lassabban, mint elképzelték. Ez azért is figyelemre méltó, mert közben a szubkontinens országaiban a tömegek nyugtalansága változatlanul igen nagy volt, számos latin-amerikai kormány mégis engedett az amerikai nyomásnak.

Idézzük fel az amerikai imperialisták Kuba-ellenes politikájának legfontosabb tényeit.

Hivatalos adatok szerint 1961. július 1-től december 31-ig 116 esetben sértették meg Kuba határait. Az országba becsempésztett diverzáncsoportokkal hármas célt kívántak elérni: 2. Legyilkoltatni a kubai vezetőket. 2. Pánikot, zavart kelteni a lakosság körében. 3. Gazdasági kárt okozni a kubai népnek. A diverzáncok különböző típusú akciók egész sorát hajtották végre. Bombát robbantottak gépkocsi-parkolóhelyeken, fegyveres támadást hajtottak végre repülőgépen, politikai gyilkosságokat szerveztek, merényletet készítettek elő többek között Fidel és Raul Castro ellen.

Az akciók végrehajtói mind az Egyesült Államokból érkeztek. Többségük különleges feladatok végrehajtására kiképzett kubai emigráns volt. Az utánpótlást csak ezek köréből toborozhatták.

A kubai kormány szigorú rendszabályokat fogantatosított azokkal szemben, akik részt vettek az ellenséges akciókban vagy támogatták azokat. Kihirdették a statáriumot. Az ellenforradalmár csoportok vezetőit kivégezték, a résztvevőkre gyakran 20-30 évig terjedő börtönbüntetést szabtak ki. Fidel Castro 1961. november 28-án a Kubai Munkásszövetség XI. kongresszusán kijelentette: „...amíg fennáll a Kuba elleni agresszió veszélye, amíg az imperializmus ellenséges tevékenységet folytat, halálbüntetéssel sújtunk mindenkit, akit felfegyverkezve fognak el. A börtönbüntetést azokkal szemben is alkalmazni kell, akik gyújtogatják a cukornádültetvényeket vagy nemzeti kincset semmisítenek meg. Számunkra nincs más választás, ... forradalmi terrorral kell válaszolnunk az ellenforradalmi terrorra.”

A kubai kormány természetesen számos más intézkedést is fogantatosított. Többek között jelentős mértékben felemelték a katonai költségvetés összegét. 1961-re 270 millió peso katonai kiadást irányoztak elő, ami az állami költségvetés csaknem 15 százalékát tette ki. Ez mindenképpen indokolt volt. Ezekben a hetekben az Egyesült Államok vezetői újabb intézkedéseket tettek az ellenforradalmi zsoldos csapatok újjászervezésére és kiképzésére. Puerto Ricóban kiképző tábor létesítettek, Panamában gerillaharcra és ejtőernyős bevetésre készítettek fel egységeket, s változatlanul fenntartották a Guetamalában és Nicaraguában működő korábbi kiképző táborokat. A kiképzésben a kubai emigránsok mellett részt vettek lengyel, magyar és jugoszláv fasiszta emigránsok is.

Az amerikai vezetők nagy erőfeszítéseket tettek annak a bomlási folyamatnak megállítására érdekében, amely a Playa Girón-i invázió kudarca után következett be az emigráció táborában. Kubai becslések szerint 1961 őszén kb. ötezer kubai emigráns volt beszerelve az ellenséges csoportokba.

E fegyveres egységek kiképzési terve azt is jelezte, hogy az amerikaiak bizonyos katonai következtetést is levontak a zsoldos invázió kudarcából. Az új egységeket gyors mozgású

gerillaharcra készítették fel. Valószínűleg egy időben több helyen kívánták bevetni őket. Meg akarták osztani a forradalmi erőket, és mindenképpen időt akartak nyerni a kormányalakításhoz a nemzetközi elismeréshez.

Bár a katonai előkészületek nagy intenzitással folytak, az előzetes számításokkal ellentétben az amerikaiak nem ismételték meg a zsoldos inváziót. Mint a gyakorlat később igazolta, Kuba-ellenes tevékenységük középpontjába a forradalmi ország minden áron való elszigetelése került.

A tekintélyes amerikai újság, a New York Times 1961. november 11-én ezt írta: „Kuba esetében az Egyesült Államok olyan Amerika-közi politikában reménykedett, amely elítéli a Castro-rendszert a kommunista világgal fennálló kapcsolatai és felforgató tevékenysége miatt. A latin-amerikai közvélemény „vagy legalábbis olyan befolyásos országok, mint Brazília, Argentína, Mexikó, Chile és más országok – véleménye abban foglalható össze, hogy a kubai kérdés csupán az Egyesült Államok és a havannai rendszer vitája. Ez a magatartás megakadályoz minden ellenséges akciót Kubával szemben.”

A legfontosabb hát a közvélemény átformálása, a szövetségesként számításba jöhető kormányok támogatásának megnyerése volt az amerikai kormányzat számára. E cél elérése érdekében minden lehetséges eszközt „bevetettek”.

Jelentős befektetések árán – mint ezt jeleztük – kiszélesítették, korszerűsítették a latin-amerikai hírközlő hálózatot. Rendszerezítették adásaikat különböző indián nyelveken is. Biztosították, hogy az amerikai propaganda valamilyen formában minden országba megérkezzen, minden társadalmi réteg számára „fogyasztható” legyen. Kennedy elnök 1962 januárjában kongresszusi üzenetében kijelentette: „...tizenkétszeresére emeltük spanyol és portugál nyelvű közvetítéseinket Latin-Amerikában... Egyre inkább leleplezzük a kommunista mótelyt, és elszigeteljük azt Latin-Amerikában.”

A helyismeret javítása és főleg a közvélemény befolyásolása érdekében az amerikai kormány gyors tempóban megvalósította egy régi, sokáig „fiókban heverő” tervét. Megkezdtek az úgynevezett békehadtestek bevetését. Ezekbe fiatal amerikai szakembereket (orvosokat, mérnököket, tanárokat stb.) toboroztak, és különleges kiképzés után Latin-Amerikába küldték őket dolgozni. Ebben az időben 14 latin-amerikai országban kezdte meg működését a Békehadtest. Szakmai munkájukkal igyekeztek bizalmat kelteni. Ingyenes „szolgáltatásokat” nyújtottak. Hidakat, utakat, iskolákat terveztek, irányították az ilyen jellegű munkálatokat. Olyan eldugott helyeken is megszervezték a gyógyítást, ahol soha korábban orvos még nem fordult meg. Közben mind nagyobb figyelmet fordítottak a „kulturális” felvilágosító munkára. Mind szélesebb körben terjesztették az amerikai propagandaanyagokat. Mindenképpen igyekeztek leküzdeni a lakosság jenki ellenességét.

E propaganda hadjáratral párhuzamosan újraéledt a Kuba elszigetelésére irányuló diplomáciai tevékenység is. Jellege, módszerei megfeleltek az Egyesült Államok hagyományos latin-amerikai politikájának. A nekik nem tetsző politikusokat lejáratták, megbuktatták, és olyanokkal igyekeztek pótolni őket, akik „engedelmesek” voltak. Minthogy azonban a korábban „biztos” módszerek most nem mindig váltak be, érdemes néhány konkrét tapasztalatról külön is említést tenni.

Brazíliában, közvetlenül a Punta del Este-i konferencia után, támadásba lendültek a nemzeti burzsoázia érdekeit védelmező, Kubával mértéktartó kapcsolatot fenntartó elnök ellen. Sikertelenül próbáltak elérni Quadros lemondatását. Csakhogy ekkor a baloldali erők támadása következett. Hatalmas politikai sztrájk robbant ki, a legdélibb szövetségi államban (Rio Grande do Surban) is, sok ezer paraszt jutott fegyverhez (északon már huzamosabb ideje működtek paraszti

gerillaegységek), s mindezt látva a legnagyobb fegyveres erő, a szárazföldi egységek főparancsnoksága is elfogadta a tömegek legfőbb követelését: a válság alkotmányos úton történő megoldását. Vagyis azt, hogy a lemondott elnök utódává az alkotmányosan megválasztott alelnököt kell beiktatni. Győzött az alkotmányos megoldás. Az új elnök Goulart lett, aki – valamelyest rugalmasabban – tovább folytatta elődje politikáját.

E kudarc ellenére az amerikaiak tovább folytatták a haladó politikusok megbuktatására irányuló politikát. A következő próbálkozásra Argentínában került sor. Már-már úgy tűnt, hogy az amerikai terv megvalósul. 1961 szeptemberére előkészítették a diplomáciai kapcsolatok megszakítását Kubával: Frondizi elnök hosszas huzavona után beleegyezését adta. A terv végrehajtásához ürügyet az Egyesült Államokban levő kubai emigránsok szolgáltattak, akik olyan „okmányok részleteit” hozták nyilvánosságra az argentin sajtóban, és juttatták el az argentin kormányhoz, amelyek eredetijét állítólag Kuba Buenos Aires-i követségéről rabolták el, és amelyek a szigetország Argentína elleni terveit „bizonyították”. Kuba Buenos Aires-i ügyvivője tagadta az iratok eredetiségét, és bebizonyította, hogy hamisítványok. Röviddel később, október 11-én az argentin külügyminisztérium is beismerte, hogy a szóban forgó okmányok hamisak. A kubai ellenforradalmárok többszöri kérésre sem mutatták be a korábban eredetinek kikiáltott iratokat. Így a két ország diplomáciai kapcsolata egyenlőre nem szakadt meg.

E tapasztalatok ellenére az amerikai kormányzat egyre erőteljesebben szorgalmazta az AÁSZ külügyminiszteri értekezletének újabb összehívását a következő napirendi pont megtárgyalására: „Kubában megsértik az emberi jogokat”. Itt szerették volna végre elérni a forradalmi ország politikai elszigetelését. Először Mexikóhoz, ezt követően Brazíliához, majd Argentínához fordult az amerikai kormány, azt kérve tőlük, hogy kezdeményezzék a külügyminiszteri értekezlet összehívását. Mindhárom kormány megtagadta a kérés teljesítését. Ezt követően az amerikaiak Perunak tettek ajánlatot: készek egy 100 millió dolláros kölcsön folyósítására, ha a kormány megteszi a kezdeményező lépést a külügyminiszteri értekezlet összehívására. A peruiak teljesítették az amerikai kormány kívánságát. Javaslatukra október 25-re összehívták a tanácskozást.

Az előzetes számításoknak megfelelően az amerikaiak számára ez a külügyminiszteri tanácskozás sem hozott kézzelfogható eredményt. A megállapodás értelmében a perui indítványt az AÁSZ Tanácsa elé kellett terjeszteni. Ezt a döntést a kubai kormány úgy értékelte, hogy a perui javaslatot „jégszekrénybe” tették.

Nem egészen ez történt. Az amerikai kormány a sokadik kudarc ellenér sem mondott le terve végrehajtásáról. Néhány nap múlva, november elején immár a kolumbiai kormány kezdeményezte az AÁSZ külügyminiszteri értekezletének újabb összehívását a következő napirendi ponttal: megvizsgálni a „kontinens békéjét és függetlenségét veszélyeztető tényezőket”. Éles vita után január 10-re összehívták az új értekezletet.

Közben az amerikaiak sorra szervezték a katonai puccsokat azokban az országokban, amelyek változatlanul fenntartották diplomáciai kapcsolataikat Kubával. Így került sor november elején katonai puccsra Ecuadorban. A puccsisták egy reakciós beállítottságú személyt helyeztek az elnöki székbe: a legfelsőbb bíróság elnökét. A kirobbant általános sztrájk és a légierő erélye fellépése azonban meghátrálásra kényszerítette az Amerika-barát elemeket. Győzött az alkotmányos megoldás, itt is a korábbi alelnököt iktatták be az elnöki tisztségre.

Ezt követően fokozódott az imperialista nyomás Közép-Amerika két legfontosabb kormányára. Mexikóra és Venezuelára. Mint várható volt, Mexikó szilárd maradt. Venezuela ellenben – noha több jelentős népi megmozdulásra került sor – végső soron engedett az amerikai követelésnek, és megszakította diplomáciai kapcsolatait Kubával.

A második Punta del Este-i értekezlet közeledtével mind aktívabbá vált az amerikai külpolitika. Most a latin-amerikai kormányokon kívül valamennyi többi szövetségesüktől is megkívánták Kuba-ellenes politikájuk feltétlen követését. Ennek következtében a legtöbb fejlett tőkés ország szűkítette kapcsolatait Kubával. Ez alól csak Kanada és Norvégia jelentett kivételt. De érdekesen alakult ekkor a Vatikán álláspontja. A Szentszék igen óvatos magatartást tanúsított, a kubai kormány szigorú, a klerikális reakciót sújtó intézkedéseire alig reagált. Szemmel láthatóan nem mondott le Kubáról, és került a viszony kiélezését.

Ilyen előzmények után került sor az újabb nagy diplomáciai csatára, amelyen az Amerikai Egyesült Államok kormánya most már minden körülmények között el akarta szigetelni a forradalmi Kubát.

b) A második Punta del Este-i értekezlet (1962. január 22.)

Az előzetes megállapodás értelmében 1962. január 10-én kellett volna kezdődnie a második Punta del Este-i értekezletnek. Az amerikai kormány nyilvánvaló nehézségei miatt azonban a tanácskozás megnyitását először 16-ra-, majd 22-re halasztották. (Azért voltak kénytelenek módosítani az időpontot, mert az AÁSZ alapszabálya értelmében minden konkrét intézkedés megszavazásához kétharmados többségre, vagyis 14 szavazatra van szükség, és január elején az amerikai kormány még csak 13-ra számíthatott.)

Az Amerikai Államok Szervezetében eddigre rendkívül bonyolult helyzet alakult ki. Eddig az időpontig a szervezet tizenhárom tagállama szakította meg a diplomáciai kapcsolatot Kubával (az Egyesült Államok, Kolumbia, Costa Rica, El Salvador, Haiti, Guatemala, Honduras, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Venezuela és a Dominikai Köztársaság). Csakhogy az a hét ország, amely továbbra is fenntartotta diplomáciai kapcsolatát Kubával (Brazília, Mexikó, Argentína, Bolívia, Uruguay, Ecuador és Chile), Latin-Amerika lakosságának kétharmadát jelentette. Azzal is számolhattak az amerikaiak, hogy a többség képviselői közül néhányan esetleg kitartanak a be nem avatkozás elve mellett. Kollektív szankciók elfogadására tehát – legalábbis az előzetes számítások alapján – valóban nem lehetett számítani.

A kubai kormány a körülmények ellenére sem tartotta kizártnak egy Kubát sújtó határozat elfogadását. Az értekezletre igen magas szintű delegációt küldött, élén Dorticós köztársasági elnökkel, aki ez alkalommal a külügyminiszteri teendőket is ellátta. A delegáció munkájában nagyköveti minőségben részt vett Raul Roa külügyminiszter és Carlos Rafael Rodríguez.

Fidel Castro előzetesen kijelentette: „...nem azzal a reménnyel utazik a kubai küldöttség a tanácskozásra, hogy az pozitív határozatokat fogad el a latin-amerikai népek szuverenitására és önrendelkezési jogára vonatkozóan.” Kuba ekkor már nem a tanácskozás résztvevőire kívánt szólni. Úgy gondolták, hogy olyan fórumon vesznek részt, amelyet felhasználhatnak a „pánamerikai komédia leleplezésére”.

A kubai küldöttség útközben megállt Rio de Janeiróban, mert tárgyalni kívánt a brazil kormánnyal. Némi meglepetéssel és keserű szájjal hallgatták meg a Goulart elnök által ismertetett önálló javaslatot, amelyet a brazilok elő kívántak terjeszteni Punta del Estében. Ez lényegében „Kuba finnlandizációjának” terve volt, amely elképzelésük szerint a következőket jelentette: ahogy a nagyhatalmak Finnországot kötelezték fegyverzetének és hadseregének állandó korlátozására, ugyanúgy korlátoznák az AÁSZ tagállamai is Kuba fegyvervásárlásait, semlegességre intve az országot; azaz bizonyos keretek közé szorítanák Kuba külpolitikai tevékenységét.

A kubai küldöttség egyáltalán nem „lelkessedt” a „finnlandizációs” tervért. Dorticós elnök kijelentette: az Egyesült Államok már fegyveresen is beavatkozott Kubában, tehát ennek a

tervnek nincs semmi értelme. Kijelentette: „Kuba nem fogadhatja el ezt a tervet, mivel a teljes önrendelkezés, a szuverenitás és a be nem avatkozás elvét vallja, és csak ezen az alapon hajlandó tárgyalni.” Bár a tárgyalás barátságos légkörben folyt le, nem vezetett tehát eredményre.

1962. január 22-én meglehetősen feszült légkörben ült össze a második Punta del Este-i értekezlet. A küldöttekkel már ismertették az amerikai kormány „maximális programját”, amely a következőket tartalmazta: 1. A diplomáciai kapcsolatok megszakítása Kubával valamennyi AÁSZ-tag részéről. 2. Mindenfajta kereskedelem leállítása Kubával. 3. Az utazások, a telefon- és távíró-összeköttetés megszüntetése. 4. Teljes blokád minden területen. 5. Úgynevezett „Felügyelő Bizottság” felállítása, amely a zsandár szerepét játssza Kubával szemben.

Az amerikai küldöttség tagjai tudatában voltak ötpontos tervük maximalizmusának: nem is remélték, hogy valamennyi célkitűzésüket keresztül viszik. De tevékenységüket ezek a célok határozták meg.

Az értekezlet sajátos formában zajlott le. Mindössze két plenáris ülésre került sor. Ezeken a kubai küldöttség határozott és éles hangon ítélte el az amerikai imperializmust. Dorticós elnök többek között kijelentette: Kuba nem más, mint eszmény, példa, s ha egy eszmény, egy példa veszélyt jelent az imperializmus, az oligarchia, a kizsákmányolás számára, az nem az eszmény bűne.

Kuba most is, mint korábban többször is, vádlottból vádló lett. Következtesen védelmezte a latin-amerikai népek jogait. A kubai küldöttség azonban ez alkalommal már csaknem egyedül maradt. Kifejezetten őt támogató felszólalás csak egy hangzott el: Bolíviáé.

Az amerikai delegáció fő eszköze ez alkalommal is a titkos tárgyalás, a megvesztegetés volt; szavazatokat vásároltak. Számos küldöttség igyekezett is „megszolgálni” a fizetséget.

Ha megvonjuk az értekezlet mérlegét, mégsem beszélhetünk az Egyesült Államok valamiféle „fényes” győzelméről: nem fogadott el az értekezlet olyan szankciókat, amelyek közvetlenül veszélyeztették volna Kubát. De tény, hogy előbbre jutottak Kuba diplomáciai, politikai elszigetelésében. Ez nemcsak abban jutott kifejezésre, hogy Kubát nyíltan nem védelmezték, hanem főleg abban, hogy minimális többséggel, 14 szavazattal kizárták az Amerikai Államok Szervezetéből. A döntés ellen csak az érintett szavazott: Brazília, Mexikó, Argentína, Chile, Bolívia és Ecuador küldöttsége pedig tartózkodott a szavazástól.

Figyelemre méltó, hogy a határozatok kezelésében hogyan nyilvánult meg a különböző kormányok osztályjellege. Az oligarchia, a diktatúrák képviselői lakájok módján lesték és fenntartások nélkül támogatták az amerikai elképzeléseket. A brazil, az argentin, a mexikói és néhány más olyan kormány, amelyben a nemzeti burzsoázia befolyása dominált, kettős játékot űzött. Készek voltak a kommunizmust és Kubát elítélő határozatokat megszavazni, Kubát elszigetelni, de nem helyeselték az olyan szankciók alkalmazását, amelyek közvetlenül veszélyeztetik a szigetországot.

A nemzeti burzsoáziák e magatartása nemcsak a saját népüktől való félelemből fakadt – bár ennek is volt benne szerepe -, hanem főleg abból a felismerésből, hogy a kubai forradalom fennmaradása számukra bizonyos haszonnal is jár: Kubával példálózva könnyebb megzsarolni, kompromisszumokra kényszeríteni az amerikai imperializmust. A forradalmi Kuba léte tehát közvetve hozzájárulhat a társadalmi haladás meggyorsulásához, a kapitalizmus előretöréséhez, a nemzeti burzsoáziák gazdasági és politikai megerősödéséhez országaikban.

Az amerikai kormány körök higgadtan, a maguk szemszögéből „reálisan” mérték fel az értekezlet eredményét. Tudatában voltak annak, hogy még az elszigetelési politika sem valósult meg teljesen, s még egy ideig elsősorban ennek elérésére kell törekedni.

Az amerikai kormányzat közben számos egyéb intézkedést is szorgalmazott. Többek között az AÁSZ közös katonai parancsnokságának felállítását; egy különleges egység felállítását „jól képzett” személyekből, akik jól ismerik a gerillák elleni hadviselés nemzetközi tapasztalatait; kezdeményezte a hírszerző és kémelhárító szervezet reformját.

Az Egyesült Államok kormánya változatlanul szükségesnek ítélte a NATO megnyerését latin-amerikai politikája számára. 1962 februárjában ismételten levéllel fordult e reakciós katonai szervezethez. De a NATO főleg európai – tagországai nem hajlottak egy távoli térségben kivitelezendő kaland támogatására. Nem egy politikus úgy ítélte meg, hogy Kuba immár az amerikai vezetők rögeszméjévé vált, ezért józanságra, mértéktartásra próbálták rábírní a NATO vezető hatalmát ebben a kérdésben.

Ebben a mértéktartásban szerepet játszott a Szovjetunió határozott politikája. Sokak számára kijózanító volt a szovjet kormány 1962. február 19-i nyilatkozata, amely félreérthetetlenül kimondja: „A szovjet kormánynak a népi Kuba ellenségeihez intézett figyelmeztetései ma is érvényben vannak.”

Közben az ENSZ-ben ismételten napirendre került a kubai kérdés. Egy korábbi előterjesztés alapján 1962. február 5-15. között az ENSZ-közgyűlés Speciális Politikai Bizottsága megtárgyalta a kubai panaszt. Az előterjesztés szerint az AÁSZ törvénytelenül járt el, amikor Kubát kizárta, mert a szervezet alapokmánya nem ad módot ilyen szankció meghozatalára. Az ENSZ-vita egyetlen haszonnal járt: ismételten ráirányította a nemzetközi szervezet figyelmét a Kuba elleni imperialista politika veszélyeire. Egyébként sem az ENSZ-közgyűlésen, sem pedig a Speciális Politikai Bizottságban nem született e kérdésben semmilyen határozat.

A Punta del Este-i értekezlet értékeléséhez hozzátartozik még a kubai kormány következtetéseinek behatóbb vizsgálata. A Második Havannai Nyilatkozat tulajdonképpen az AÁSZ külügyminiszteri értekezletére adott válasz. Ez az okmány olyan tartalmas és olyan nagy jelentőségű, hogy érdemes külön fejezetben tárgyalni.

7. A Második Havannai Nyilatkozat

A Második Havannai Nyilatkozatot Fidel Castro 1962. február 4-én olvasta fel Havannában a Forradalom terén, az egybegyűlt mintegy másfél millió ember előtt. A nyilatkozatot a kubai nép második általános nemzetgyűlési nagy lelkesedéssel egyhangúlag elfogadta.

A nyilatkozattervezet szövegét Fidel Castro már jóval korábban elkészítette: válasznak szánta a Punta del Este-i határozatokra.

A Második Havannai Nyilatkozat azonban a pusztá válasznál jóval többet tartalmaz. Ha az Első Havannai Nyilatkozatról azt mondtuk, hogy ez a demokratikus népforradalom antikapitalista elemeket is tartalmazó programja volt, most kijelenthetjük a Második Havannai Nyilatkozat a kontinentális forradalom programjának tekinthető. Elméleti és politikai szempontból kétségtelenül az egyik legfontosabb kubai dokumentum.

Kevés közvetlen utalást találunk benne a Punta del Este-i értekezletre. Az ott részt vevő polgári kormányok képviselőire úgy tekint, mint akik a múltat képviselik. Kuba Latin-Amerika népeitől várja – mégpedig a legközelebbi jövőben – a döntést, a gyökeres társadalmi

átalakulást. A közeljövőbe ilyen megítélése ekkor nem kubai sajátosság volt: a latin-amerikai kommunista pártok számos nyilatkozata is hasonló álláspontot tükrözött.

Az okmány szerint Kuba nem tulajdonított különösebb jelentőséget az AÁSZ külügy-miniszeri értekezletén hozott döntéseknek. A latin-amerikai népekhez, mindenekeelőtt a forradalmárokhöz fordult, hogy „csináljanak forradalmat”. Ez a felfogás, amely egy időben a kubaiak által kidolgozott forradalomelmélet vezérmotívuma lett, e dokumentumban egyértelműen megfogalmazódott, és bizonyos viták forrásává is vált.

De nézzük részletesebben. Mint oly sok más kubai dokumentum, ez a nyilatkozat is José Marti tanításainak felidézésével kezdődik. Marti utolsó, be nem fejezett leveléből idéz, ahol a kubai forradalmár az amerikai imperializmus veszélyességére hívja fel a figyelmet: „A fenevad barlangjában életem, jól ismerem. [...] idejében ki kell vívnunk Kuba függetlenségét, mert különben az Egyesült Államok elfoglalja az Antillákat, és onnan teljes erejével a mi Amerikánk földjére tör, ... létérdekünk, hogy a kegyetlen, agresszív és a bennszülötteket megvető Észak ne kebelezz be Latin-Amerika országait. Ha kell, saját testünkkel torlaszoljuk el ezt az utat” – olvasható Marti levelében.

Ez az idézet nem véletlenül került a nyilatkozatba. Jelképnek szánták, de tartalmánál fogva óhatatlanul többet mond. Marti hitet tesz amellett, hogy Kuba és Latin-Amerika sorsa közös. Mint már annyiszor, a kubai forradalom vezetői most is egybekapcsolták Kuba sorsát más népek sorsával, érdekeivel, történetével. De ezt most minden korábbinál letisztultabban fogalmazták meg: „Mi más Kuba története, ha nem Latin-Amerika története? És mi más Latin-Amerika története, ha nem Ázsia, Afrika és Óceánia története? És mi más e népek története, ha nem az egész világ legkíméletlenebb, legkegyetlenebb imperialista kizsákmányolásának története?” – olvasható a nyilatkozatban.

Nem hagyható figyelmen kívül a sorsközösségnek ez a felfogása. Most is – mint eddig minden esetben – mindenekeelőtt a „harmadik világ”-hoz tartozásukat hangsúlyozták, bár később van olyan megfogalmazás, amely alkalmat ad rá, hogy e szemlélet szélesebb horizontú megközelítést adjon: „Kuba és Latin-Amerika része a világnak. A mi problémánk szerves része azoknak a problémáknak, amelyeket az imperializmus általános válsága és a leigázott népek harca, a születő és az elhaló világ összeütközése támaszt.”

A nyilatkozat a továbbiakban – a tőkés társadalmi rendszer válsága kapcsán – kiemeli a Nagy Októberi Szocialista Forradalom történelmi jelentőségét, valamint a szocialista tábor létrejöttének fontosságát. A kubai forradalmat méltatva azt hangsúlyozza, hogy az imperialisták valójában a kubai forradalom példájának követésétől, a latin-amerikai forradalmaktól félnek.

A nyilatkozat határozottan visszautasítja a forradalom exportjával kapcsolatos ellenséges vádak. „Azt az örültséget állítják, hogy Kuba exportálja a forradalmat. Az álmatlanságtól gyötört kereskedők és uzsorások agyában az a gondolat született meg, hogy a forradalmat adni-venni lehet, megrendelni vagy kölcsönadni, exportálni vagy importálni, mint az árut. Nem ismerik a társadalmi fejlődést meghatározó objektív törvényeket...” A nyilatkozat egy másik helyén, az ellenséges rágalmakra utalva, ezt olvashatjuk: „A forradalmat nem exportálják. A népek hajtják végre a forradalmakat.”

A dokumentum összegzi a forradalom szubjektív feltételeivel kapcsolatos marxista-leninista tanítást. És a békés vagy nem békés út kapcsán egy olyan megállapításra is rátalálunk, amelyet később átmenetileg nem vállaltak. A mostani megfogalmazás azonban pontos: „Hogy ez [mármint a forradalom – A szerző] békés úton vagy fájdalmas polgárháborúban történik-e, ez nem a forradalmároktól függ, hanem a régi rendszer reakciós erőitől, amelyek

akadályozzák a régi társadalom ellentmondásaiból születő új rendszer létrejöttét. A forradalom a történelem orvosa, amely segít az új élet születésénél. Nem használ szükségtelenül erőszakos eszközöket, de ha szükséges, habozás nélkül hozzájuk folyamodik, hogy elősegítse a jobb élet megteremtését a kizsákmányolt tömegek számára.”

A nyilatkozat a továbbiakban részletesen elemzi az amerikai imperializmus politikáját, a latin-amerikai népek helyzetét és felszabadító harcának tapasztalatait, a különböző osztályok érdekeit és viszonyát a forradalomhoz. Ez utóbbi kapcsán néhány figyelemre méltó megállapítás mellett vitatható nézetek is helyt kapnak. Olyan megállapítások fogalmazódnak itt meg, amelyekben tükröződik a kubai forradalom egyik-másik egyedi vonása, s amelyeket később egyesek általános érvényűvé próbáltak tenni. Éppen ezért érdemes már most figyelmet fordítani rájuk.

„S ha Latin-Amerika fejletlen országaiban – olvasható a nyilatkozatban – viszonylag kis létszámú is a munkásosztály, van egy társadalmi osztály, amely embertelen életkörülményei folytán a munkásosztály és a forradalmi értelmiség vezetése esetén a nemzeti felszabadító mozgalomban a döntő szerep betöltésére alkalmas potenciális erőt jelent. Ez az osztály a parasztság... Latin-Amerikában a falu szegény lakossága gigászi potenciális erőt jelent.”

Aligha akad marxista, aki – ha valamelyest ismeri a latin-amerikai viszonyokat – kétségbe vonná a parasztság jelentőségét a latin-amerikai forradalmakban. Hogy a „gigászi erő” vagy valami enyhébb jelző az indokolt, az itt mellékes. De hogy a „döntő szerep” betöltésére alkalmas volna, azt ezen a kontinensen semmi nem indokolja.

Egy társadalmi osztály megítélésénél nem elég csak azt figyelembe venni, mennyire kisemmizett, milyen nagymértékben kizsákmányolt. Legalább ilyen fontos azt is mérlegelni, hogy milyen ennek az osztálynak a földrajzi elhelyezkedése, szóródása, hogyan kerülhet egyáltalán kapcsolatba a döntő gazdasági-politikai centrumokkal, milyen szintre jutott el öntudata, szervezettsége, milyen egyéb lehetősége van a hagyományos paraszti életmódból való kitörésre. És sorolhatnánk még számos mérlegelendő körülményt.

De célszerűbb visszatérni a dokumentum szövegéhez. Annál is inkább, mert pontosabban értelmezhető, ha tovább vizsgáljuk a nyilatkozat tartalmát, a munkásosztály szerepét nem kellően figyelembe vevő megállapításait. A már idézett szövegnél is fontosabb ebből a szempontból a következő megállapítás: „Az első néhány, maroknyi harcos mellé állandóan új erők sorakoznak fel, s kezd kibontakozni a tömegmozgalom. A régi rendszer ezer meg ezer darabra szétesik, és ekkor határozza el magát a munkásosztály és a városi lakosság tömege, hogy bekapcsolódjék a harcba. Mi teszi kezdettől fogva legyőzhetetlenné ezt az első kis csoport harcost, függetlenül számától, erejétől és az ellenség erőforrásaitól? A nép támogatása. S egyre jobban támaszkodik erre.”

Már 1962-ben komoly vitát váltott ki a dokumentum, és nemcsak a jelzett témakörben. Főleg a latin-amerikai országok kommunista pártjai látták szükségesnek a polémiát. Maga az eszmecsere, végső soron igen hasznos volt: elősegítette a forradalmi útkeresést, a marxizmus-leninizmus tanításainak alkalmazását a latin-amerikai országok valóságos viszonyaira. A vita azonban sohasem jelentette, hogy valamely testvérpárt kisebbiteni próbálta volna a kubai forradalom tapasztalatainak jelentőségét. Sohasem vonták kétségbe e történelmi győzelem szerepét. Mindig igen fontosnak ítélték a kubai forradalmi vívmányok megvédését.

8. Fegyveres agresszió helyett gazdasági blokád

A Punta del Este-i konferencia után az amerikai kormány hallatlan szívóssággal tovább erőltette Kuba-ellenes politikája fő célkitűzését, a forradalmi ország elszigetelésének mind teljesebb megvalósítását. Rövid idő alatt újabb két országtól kényszerítette ki a diplomáciai kapcsolatok megszakítását. Február 8-án Argentína, április elején pedig Ecuador kormánya hozott ilyen irányú döntést. Ezzel már 15-re szaporodott azoknak az országoknak a száma, amelyek az Egyesült Államok nyomására megszakították a diplomáciai kapcsolatot a sziget-országgal.

Csakhamar bebizonyosodott azonban az is, hogy a módszerek (megvesztegetés, zsarolás), amelyekkel az Egyesült Államok a külügyminiszeri tanácskozáson a minimális többséget „összekaparta”, amivel kierőszakolta Kuba elszigetelését, számos országban komoly feszültségek forrásává lettek. Fokozódott a jenki ellenes hangulat. Elhangzott olyan vélemény is, hogy maga az Egyesült Államok szüntette meg a „pánamerikai egységet”. A hivatalos pánamerikanizmus ideológiája csődöt mondott, s mint fegyver kihullt az amerikai imperializmus kezéből. Burzsoá körökben is sokan hangoztatták: „Az Egyesült Államok politikai tekintélye olyan mélyre esett, mint történelme folyamán eddig sohasem.” S ebben sok volt az igazság. A közvéleményben eluralkodott az a nézet, hogy a Punta del Este-i határozatok következtében az amerikai kontinensen is beköszöntött a hidegháborús korszak. Az amerikai kormány nehézségeinek fokozódásához hozzájárult a Kennedy-féle terv végrehajtásának elhúzódása is. 1962 márciusában, a Szövetség a Haladásért program meghirdetésének első évfordulóján számos beszámoló, elemzés látott napvilágot. Mint ismeretes, a program végrehajtása igen lassan haladt, az ígéretekből alig valósult meg valami. A New York Times március 12-én megállapította: az első évre több mint egymilliárdos programot irányoztak elő. Ennek 75 százalékát még nem utalták ki. Az akut gazdasági problémák megszüntetését nem biztosította a kereskedelmi hitelek „bőkezűbb” kezelése sem. Az Amerika-közi Fejlesztési Bank elnöke a közepes lejáratú kereskedelmi hiteleket, amelyeket egész Latin-Amerika kapott 1962-re, összesen 3400 millió dollárra becsülte. Ugyanebben az esztendőben a kontinens teljes külföldi eladósodása 9000 millió dollárra rúgott.

Csupán két területen jutottak „előbbre”. Ismételten növekedett az Egyesült Államok tőkebefektetése Latin-Amerikában (bár az eredeti tervhez képest 30 százalékkal kevesebb volt), és a szokásokhoz híven a politikai szolgálatokért kifizetették a „járandóságot”. Argentínának például azonnal 150 millió dollárt folyósítottak a Szövetség a Haladásért program keretéből, miután megszakította diplomáciai kapcsolatait Kubával.

A tényleges gazdaságfejlesztési program széles körű megvalósítása azonban késett. Pedig – mint a New York Times megjegyezte – „Kennedy személyesen ellenőrzi a Szövetséget, kormánya külpolitikájának legfontosabb tényezőjét látja benne. Meggyőződése szerint a világkommunizmus elleni »hidegháborút« nem lehet megnyerni Latin-Amerikában, de el lehet veszíteni.” Az amerikai imperializmus minden erőlködése, propagandája ellenére egy év után mind szélesebb körben kezdett nyilvánvalóvá válni a Szövetség a Haladásért-terv lényege: nem más, mint a megváltozott nemzetközi erőviszonyok által kikényszerített új formájú neokolonializmus. Ezzel a negatív véleménnyel is számolniuk kellett.

Az amerikaiak durva Kuba-ellenes terveinek végrehajtását e tényezők mellett fékezte a Vatikán politikája is. Az előzőekben már utaltunk a Szentszék óvatos, körültekintő magatartására. Ez most tovább folytatódott. 1962. február közepén a Szentszék hivatalosan fogadta a Kubai Köztársaság új vatikáni követét. Figyelemre méltó a *Journal de Geneve* című lap ezzel kapcsolatos megjegyzése: „Ez a váratlan esemény nagy meglepetéssel szolgált

egyesekek számára, és sokakat gondolkodásra készítetett... Az a tény, hogy erre ugyanabban az időben került sor, amikor Kubát kizárták az Amerikai Államok Szervezetéből, amikor a szomszédai által elhatározott embargó az ország gazdasági életét fenyegeti, s amikor Kuba Washington elleni panaszát tárgyalják az ENSZ-ben, egyértelműen emeli a Szentszék legutóbbi elhatározásának jelentőségét.”

Mindez azt jelentette, hogy az Egyesült Államoknak mindenképpen le kellett mondania egy, a közeljövőben végrehajtandó újabb agresszióról. Kuba elszigetelésére irányuló politikájukat azonban tovább erősítették: mindenáron ki akarták rekeszteni az országot az AÁSZ valamennyi szervéből.

Amerikai nyomásra 1962 márciusában és áprilisában Kubát kizárták az AÁSZ Gazdasági és Szociális Tanácsból, a Mezőgazdasági Tudományos Intézetből, a Kulturális Tanácsból, a Jogásztanácsból, az Amerika-közi Atomerő Bizottságból és az AÁSZ Tanácsából. Az Egyesült Államok kísérletet tett Kubának a Pánamerikai Egészségügyi Szervezetből való kizárására is (ennek székhelye Kubában volt), de ez a szándéka kudarcba fulladt.

Május 9-én az AÁSZ Tanácsa Felvigyázó Bizottságot hozott létre (tagjai: Argentína, Kolumbia, El Salvador, Panama, Peru és a Dominikai Köztársaság), amelynek feladata lett a Punta del Estei határozatok szerint annak ellenőrzése, hogy „egyetlen állam se folytasson fegyver- és hadfelszerelési kereskedelmet Kubával”. Az *Hoy* című kubai lap úgy „méltatta” e bizottság felállítását, mint a „nevetséges bizottság” életre hívását. Ennél találóbb jelzõt nehéz lett volna kigondolni: köztudott volt, hogy a latin-amerikai államok nemcsak fegyvert nem szállítottak Kubának; kereskedelmi forgalmuk is jelentéktelen volt vele.

A kubai kormány higgadtan vette tudomásul az AÁSZ sorozatos döntéseit. A kispolgárság, főleg az értelmiség soraiban azonban erősödött a „kisebbségi érzés” komplexusa. A munkások soraiban más vélemény uralkodott. Közkedvelt lett egy jelszó: „Az AÁSZ-szal vagy az AÁSZ nélkül, megnyerjük a csatát!” („Con OEA o sin OEA, ganaremos la pelea!”)

E diplomáciai eredmények után 1962 első felében az Egyesült Államok kormánya mind nagyobb erővel látott hozzá Kuba gazdasági elszigeteléséhez is. Fokozott nyomást gyakorolt szövetségeseire: különösen Kanadára, Angliára, Japánra, vagyis azokra az országokra, amelyek Kuba legfontosabb tőkés partnerei voltak. Ezek a kormányok azonban – a jó üzleti kilátások reményében – megtagadták az amerikai követelések teljesítését.

Ezt követően az amerikai kormány fokozott figyelmet fordított a kereskedelmi hajósára. Mivel ekkor a szocialista országok szűkös hajótérrel rendelkeztek, s gyakran igénybe vették a kubai szállításaikhoz a tőkés országok hajóit is, az amerikai kormány nyíltan megfenyegette azokat a szövetségeseit, akik szembefordulnak Kuba-ellenes politikájával, s kubai szállítást vállalnak. Bár fenyegetései kezdetben nem sok eredményre vezettek, abban reménykedtek, hogy előbb-utóbb ilyenformán is növelni lehet a szigetszág gazdasági nehézségeit. Abban bíztak, hogy e nehézségek olyan belső feszültséget teremtenek Kubában, amely alkalomadtán megkönnyíti egy sikeres katonai akció végrehajtását az ország ellen.

9. Az osztályharc kiéleződése. A gazdasági stabilizálását célzó intézkedések

Most, amikor bizonyos történelmi távlatból tekinthetünk vissza a kubai forradalom történetére, megállapíthatjuk: az 1962-es esztendő volt fejlődésének legkritikusabb szakasza. Ebben az évben ütközött ki az Egyesült Államokkal való szakítás minden gazdasági következménye, ekkor már el kellett viselni a gazdasági blokád káros hatását is. Ekkor

kerültek először felszínre a szocializmus építésének nehézségei. Ekkor kezdték „megfizetni” az új társadalom építésével együtt járó „tanulópénz” első részletét. Ellensúlyozni kellett a fokozódó elszigeteltséggel járó pszichológiai tényezőket. És ami a legfontosabb, ebben az esztendőben robbant ki a karib-tengeri válság. Az imperialista agresszió bekövetkezése elkerülhetetlennek látszott. Csak az időpont és a „hogyan” maradt még hónapokig nyitott kérdés.

Ebben a helyzetben tevékenykedtek a kubai forradalmi szervezetek. Ezért is gyorsították meg az egységes forradalmi párt létrehozására irányuló munkát, erősítették meg a hatalmi szervezeteket. Ebben a helyzetben került sor olyan hibák elkövetésére, amelyek rövid időre vezetési válságot eredményeztek. Az osztályharc kiéleződése részben az elkövetett hibákból is eredt. De kövessük nyomon az eseményeket.

A kubai vezetők nem voltak felkészülve az osztályharc kiéleződésére. Mindenekelőtt azért, mert – mint többször is jeleztük – az ellenséges osztályok teljes mértékben, sőt a potenciálisan számításba vehető ellenséges társadalmi rétegek is igen nagy számban elhagyták az országot. A kivándorlási hullám, bár mérséklődött, nem szűnt meg. Több tízezer már a Playa Girón-i invázió után távoztak az országból. A kormány tehát ebben a helyzetben nem számolt az osztályok közötti összeütközés lehetőségével, nem volt felkészülve erre az alternatívára. S valóban jogos a kérdés: ha az osztályellenség lényegében elhagyta az országot, mégis hogyan következhetett be egy jelentősebb társadalmi csoporttal való összeütközés?

A legbonyolultabb helyzet, a legnagyobb belpolitikai feszültségek színtere 1962 első hónapjaiban a kubai vidék lett. Pontosabban azok a vidéki tartományok, amelyek tradicionálisan a leggazdagabbak voltak, ahol a forradalom előző szakaszában sem volt olyan szilárd, mint a Sierra Maestra szegényei között. Erre a területre (Las Villas, Matanzas, Escambray) összpontosult a CIA tevékenysége. A gazdag parasztok támogatását élvezve itt tudták egy időre megvetni a lábukat az ellenforradalmi fegyveres bandák is. Tevékenységüket számos olyan politikai hiba is megkönnyítette, amelyet ebben az időben a forradalmi erők elkövettek. Mielőtt ezekre rátérnénk, emlékeztetni kell a korabeli agrárviszonyokra.

A földreform eredményeképpen – mint már jeleztük – a megművelt földterület 41 százaléka volt állami tulajdonban. A kormány ekkor – számolva a nemzetközi feltételekkel – nem nyúlt a gazdag parasztok tulajdonához. E réteg tulajdonában volt ekkor a termőterület közül 30 százaléka, s kb. ekkora területtel (2 700 000 hektárral) rendelkezett a mintegy 200 000 kisbirtokos is. Valójában ezektől a birtokosoktól függött a lakosság élelmiszerellátása; sőt az exporttermékek előállításában is jelentős szerepet játszottak. Ők termelték a cukor kb. egyharmadát, nagy mennyiségű déligyümölcsöt, a kávé, dohányt, zöldségfélét teljes egészében. A parasztsággal való jó viszony nélkül nem lehetett konszolidálni a szocialista vívmányokat. Ezt nagyon jól tudták a forradalom vezetői is. A gyakorlati politikában azonban ekkor különösen fontos szerepet kapott egy tekintélyes régi kommunista vezető. Aníbal Escalante, aki az egyesítés alatt levő párt szervező titkára lett.

Escalante rendkívül nagy hatalmat összpontosított a kezében. Közvetlenül beszámoltatta az állami vezetőket, minisztereket, miniszterhelyetteseket, az országos főhatóságok vezetőit. Megkerülve a kormányt és a párt vezető testületét, a párt szervező titkára közvetlenül is adott utasításokat. Lassan az alsóbb pártszervekben is kezdett lábra kapni a parancsolgatás.

A helyzetet bonyolította, hogy az élelmiszerhiány következtében fokozódott a spekuláció. Ennek megfékezésére számos intézkedést érvényesítettek, amelyek óhatatlanul sújtották a gazdag parasztokat, akik közül sokan szembekerültek a törvényes hatalommal. Ebben a helyzetben – inkább csak megfélemlítési céllal – a helyi hatóságok több helyen kisajátítottak paraszti birtokokat, köztük kisparaszti tulajdont is. Különösen Matanzas tartományban volt ez jellemző.

Matanzas területén az ellenforradalmárok mintegy 200 fős fegyveres banditacsapatot alakítottak kisebb, 5-10 tagból álló csoportokból. Ezek mind nagyobb aktivitást fejtettek ki. Egy kisebb közösségben maguk mellé állították a lakosságot: az általuk szervezett tüntetésen a szegényparasztok is részt vettek, noha a szervezők a gazdag parasztok voltak. Amikor a kormányservek megvizsgálták a szervezkedés okait, fontos jelenségekre figyeltek fel. Bebizonyosodott: nemcsak Matanzasban, hanem számos más helyen is a hadseregtől kértek védelmet a parasztok a helyi vezetők önkényeskedésével szemben.

Az ellenforradalmi akciók hirtelen kiszélesedése 1962 elején azért is meglepte a kubai vezetőket, mert az előző év végén, amikor a statáriális eljárást bevezették és több ellenforradalmárt kivégeztek, erősen csökkent a nyilvánvalóan ellenforradalmi cselekedetek száma. Érthető tehát, hogy a vezető köröket megdöbbentették a bizonyos paraszti rokonszenvvel kísért ellenforradalmi megmozdulások.

Az alakulóban levő párt országos vezető szerve megvitatta az események tanulságait. Külön szó esett Aníbal Escalante személyes felelősségéről; akitől a szektás jellegű hibák kiindultak. Ők már a Népi Szocialista Párt Központi Vezetőségében is bírálták korábban hasonló hibái miatt. Akkori önkritikája, több esztendő eredményes munkája révén került fontos beosztásba; e a történetek után megvonták tőle a bizalmat, leváltották vezető beosztásából, s úgy döntöttek: az ügy érdekében jobb, ha elhagyja az országot.

Számos más fontos döntést is hoztak a parasztok megrendült bizalmának helyreállítására. Az igazságtalanul elkobozott javakat visszaadták törvényes tulajdonosaiknak. Az *I ley* című lapban, a Népi Szocialista Párt központi sajtóorgánumban szerkesztőségi cikk jelent meg. Az igazságtalanságok jóvátétele az ellenforradalom ellen indított hadjárat része címmel. Néhány korábbi kijelentéssel ellentétben a lap most azt hangoztatta: „a birtokos középrétegeknek is helyük van a szocialista forradalomban”.

A tanulságok levonásához tartozott, hogy megkezdődött az olyan kérdések komolyabb tanulmányozása, mint a kötelező beszolgáltatás, az állami felvásárlás rendszere, egyáltalán a piaci viszonyok figyelembevétele a parasztsággal kialakítandó kapcsolatokban. Ez nagy jelentőségű volt a hosszabb távú politika kialakításában.

Egyelőre azonban a közvetlen teendőkre kellett a legnagyobb figyelmet összpontosítani: a gazdaságban jelentkező zavarok elhárítására és különösen a hatalmi szervezet megerősítésére. Ki kellett használni a rendelkezésre álló időt a forradalmi hatalom további megszilárdítására.

Az ekkor hozott intézkedések közül igen fontos volt a lakáskérdéssel és az árurejtegetéssel kapcsolatos rendelkezés. Május végén egy televíziós kerekasztal-beszélgetés során Fidel Castro elmondotta, milyen komoly gondot okoz, hogy nagyon elszaporodott az önkényes lakásfoglalás. Kilakoltatni ugyan nem akarnak senkit – mondta –, de a rövidesen érvénybe lépő törvény lehetőséget ad majd, hogy az erőszakos és törvénytelen lakásfoglalások esetén 180 napig terjedő szabadságvesztére ítéljék az elkövetőket.

Ennél is nagyobb gondot jelentett akkor – már csak méreteinél fogva is – a lakbérfizetések elhanyagolása. 1962 elején a lakosság mintegy 30 százaléka rendszeresen nem fizetett lakbért. Ezért, no meg a piacra nehezedő rendkívül nagy nyomás miatt is szükségessé vált a lakbérfizetési fegyelem megszilárdítása.

Júniusban napvilágot látott az új lakbértörvény, amely többek között kimondta: egyetlen természetes vagy jogi személy sem kaphat felmentést a lakbérfizetés alól. A késedelmesen fizetőktől a munkahelyükön, fizetésükből kell levonni a havi összeget és a korábbi tartozások meghatározott részét. Szigorú intézkedéseket fogantatosítottak a bérleményeik fizetésével

elmaradó kisiparosok, a kiskereskedők ellen. Az intézkedések érintették az ingatlan-vásárlásokat is. A törvény itt is a szerződéses kötelezettség teljesítését szorgalmazta.

Újabb intézkedésre került sor a spekuláció megfékezése érdekében. 180 napig terjedő szabadságvesztéssel sújthatók lettek azok, akik egy meghatározott mennyiségnél több élelmiszert vásároltak hetenként. A kormány mindenképpen meg akarta akadályozni a „családi” készletek felhalmozását.

Ugyanakkor a kormány világossá tette a nép számára, hogy az előállott nehézségek különböző forrásokból fakadnak. Az indokok között ott van az ország ipari-gazdasági gyengén fejlettsége, a tapasztalatlanság, a szervezetlenség és természetesen az ellenség gazdasági agressziója. Türelmet kért a néptől, arról próbálta őt meggyőzni, hogy adottak a lehetőségek az előállott nehézségek leküzdéséhez.

10. A hatalom megszilárdítása. A proletárdiktatúra rendszerének kiépülése

Korábban már jeleztük, hogy a régi hatalmi gépezet szétzúzása gyors és radikális volt. Jól haladt előre az új intézmények megteremtése is. A történelmi szükségszerűségnek megfelelően születtek meg olyan intézmények, mint a Forradalmi Bíróságok, a Forradalmi Védelmi Bizottságok, a milícia. A kubai forradalmat ismerő olvasót mégis meglephette az, hogy 1975-ben, a Kubai Kommunista Párt első kongresszusán határozatot hoztak az intézményesítés befejezéséről, és – a kubai szokásoknak megfelelően – az adott esztendőben megoldásra kerülő központi feladatról. Az 1977-es év „Az Intézményesítés Éve” nevet kapta. E helyen nem adhatunk magyarázatot e folyamat elhúzódására. Csak arra szorítkozhatunk, hogy egy körképben összegezzük: meddig is jutott 1962 közepéig a proletárdiktatúra a maga intézményrendszerének kiépítésében, mennyire volt felkészülve a következő – legnagyobb – erőpróbara.

Az áttekinthetőség kedvéért jelezzük – ha többnyire igen tömören is – csaknem minden kubai intézmény helyzetét, fejlődésének irányát.

a) A törvényhozás

A forradalom győzelme után nem voltak parlamenti választások; választott törvényhozó szerv egészen 1976 decemberéig nem működött.

Talán egyetlen kérdésben sem érte annyi polgári bírálat Fidel Castrót és kormányát, mint a parlamenti választások elmaradása miatt. Igaz, a forradalom első időszakában a vezetők gyakran szóba hozták, s bár általában időpont megjelölése nélkül, de kilátásba helyezték a választások megtartását. Ez azonban az események felgyorsuló sodrában mindig lekerült a napirendről. A választások megtartásának elnapolásában nem volt semmiféle politikai „félelem”. Még a forradalom ellenségei is elismerték, hogy a nép túlnyomó többsége ott áll a kormány mögött. A becslések szerint- s a különböző időszakok légkörét figyelembe véve – a kormány mindenképpen megkapta volna a szavazatok 85-95 százalékát.

Hogy erre a politikai aktusra nem került sor akkor, ez csak azzal magyarázható, hogy sem a tömegek, sem a vezetés részéről nem merült fel elemi irányként a választás. Kuba népe nem rendelkezett olyan demokratikus hagyományokkal, a parlamentarizmus olyan tradícióival, amelyekből természetesen következett volna a parlamenti választás megtartásának szükségessége. Negatív tapasztalata viszont volt: ismerte a választási komédiákat, s frissen élt

még Kubában az 1958-as „választás” emléke, amellyel Batista igyekezett megszilárdítani hatalmát. Nyilvánvalóan így kerülhetett sor annak a gyakorlatnak tartós elfogadására, meghonosodására, amely szerint a legtöbb esetben a végrehajtó hatalom legfőbb szerv, a kormány töltötte be a törvényhozó funkciót is.

Ezekben az években a következő gyakorlat alakult ki: a rendeletek többségét a minisztertanács hagyta jóvá; a nagyobb horderejű rendeleteket pedig a köztársasági elnök is ellátta kézjeggyével. Ez a törvényhozás teljesen zavarmentes volt attól kezdve, amikor 1959 nyarán Urrutiát Osvaldo Dorticós váltotta fel az elnöki székben. A sok száz – a nép számára igen kedvező – új törvény, törvényerejű rendelet közzétételét a kubai nép nagy meglepéssel fogadta. Csak ezért válhatott elfogadottá az említett gyakorlat.

b) Helyi szervek

A kubai forradalom röviddel győzelme után feloszlatta a régi, rossz emlékű, korrupt közigazgatási intézményrendszert, amelynek szervei a forradalom előtt csak a városokban, a tartományokban és a járásokban működtek. A falvakban az elmaradott viszonyok miatt addig még nem épült ki a közigazgatási rendszer: a hatalmat a zsoldoshadsereg kihelyezett egységei, helyőrségei, gyakori őrzáratai képviselték.

A kormány 1959-ben szabályozta azokat a közigazgatási teendőket, amelyeket az újra szervezett járási önkormányzatok elláthattak. 1961-ben ezeket a hivatalokat megszüntették. Helyükre ún. együttműködési és végrehajtó juntákat állítottak járási, illetve tartományi szinten. Ezek a junták (JUCEL) nem rendelkeztek tényleges közigazgatási hatalommal: a kommunális, szociális és egyéb közigazgatási feladatokat az illetékes minisztériumok járási, megyei kirendeltségei intézték. A junták így inkább közvetítő feladatokat láttak el az említett kirendeltségek és a lakosság között.

Előrelépés csak néhány évvel később, 1965-ben történt. Addigra – s már 1962-ben – a helyi hatalom számos funkcióját a kubai forradalom legsajátosabb szervezetei, a Forradalmi Védelmi Bizottságok töltötték be.

c) A Forradalmi Védelmi Bizottságok (CDR)

E szervezet létrejöttének körülményeiről, kezdeti szerepéről már esett szó. Gyors fejlődése, tevékenységi körének bővülése nagymértékben kiterjesztette a kubai forradalomban betöltött szerepét.

A Forradalmi Védelmi Bizottságokat – születésük körülményeit, a forradalomban betöltött szerepüket tekintve – leginkább az oroszországi szovjetekhez hasonlíthatjuk. Mindkettőben figyelemre méltó volt a forradalomhoz csatlakozó spontán tömegeknek e szervezetben kibontakozó nagyfokú aktivitása, öntevékenysége. Mindkettő az alulról kibontakozó demokratikus folyamatból kinövő szervezeti forma, az egész népre kiterjeszkedő szervezési elv. De jelentős különbségek is vannak a szovjet és a CDR között. Mindenekelőtt az, hogy a Forradalmi Védelmi Bizottságok nem váltak a szó igazi értelmében hatalmi szervekké, a proletárhatalom gyakorlásának formájává, noha néhány éven keresztül elláttak olyan funkciókat is, amelyek egyébként a helyi hatalmi szervek „normális” funkciói közé sorolhatók.

Nem áll módunkban módszeresen elemezni e forradalmi szervezetek mindenoldalú tevékenységét, csak azokra utalunk, amelyek az adott történelmi szakaszban különösen fontosak voltak.

César Escalante, a CDR tevékenységének kiváló ismerője a szervezet különleges jelentőségét abban látta, hogy benne „a tömegek sajátos, hatékony és megfelelő formát találtak arra, hogy az ellenséget saját fegyverével, saját területén győzzék le”. E megállapítással arra utalt, hogy amikor az ellenség rátért a rémhírterjesztésre, a bomlasztásra és az erőszakos fegyveres cselekmények alkalmazására, a nép a CDR révén szervezett, fegyelmezett, éber és tömeges erőt állított vele szembe.

A CDR valóban tömegszervezet lett: fokozatosan az egész felnőtt lakosságot felölelte. Fidel Castro már kezdetben óva intette azokat, akik egy jövőbeli élcsapat körvonalait látták vagy vélték felfedezni benne. „Nem feledkezhetünk meg arról – mondotta –, hogy a mi szervezetünk tömegszervezet, nem pedig a káderek szervezete.” Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a CDR át akarta volna venni más tömegszervezetek feladatait. Erről szó sincs: csupán egy úrt kívánt – és tudott – betölteni. Tevékenységének középpontjában mindig a forradalom védelmének feladata állt, mégpedig úgy, ahogy az a tömegek részéről igényként, a forradalom fennmaradása szempontjából pedig szükségletként felmerült.

Ennek érzékeltetésére vegyük szemügyre a CDR néhány jellemző tevékenységi körét.

Rövid idő alatt szoros kapcsolat épült ki a fegyveres erők és a CDR szervezetei között. Minden gyanús jelre felhívták az illetékesek figyelmét. Személyi javaslataikkal elősegítették a fegyveres testületek utánpótlását. Gyakran betöltötték (például a sorban állásoknál) a rendfenntartó szerepét. A jegyrendszer kiépítésében betöltött szerepre már utaltunk. A jegyes elosztási rendszer fenntartása további feladatokat rótt a bizottságokra, hiszen a lakossági mozgást (lakóhelyváltást) nyilván kellett tartani, s erre más szerv, hatóság nem lett volna képes.

A CDR fontos szerepet játszott a közegészségügyi feladatok ellátásban is. 1962-ben megszervezte a véradohálózatot; szinte mindenkit megtanított elsősegélynyújtásra, gondoskodott a kötelező oltási akciók sikeres lebonyolításáról. Széles körű egészségügyi felvilágosító propagandát fejtett ki, ügyelt a tisztaságra, ellátta a dolgozók beteg hozzátartozóit, a magukra hagyottakat, megszervezte a Vöröskereszt alapszervezeteit.

Nagy munkát látott el a CDR a felnőttoktatásban, az ideológiai nevelés terén is. Megszervezte az iskolatanácsokat, összeírta az iskolás korú gyermekeket, ellenőrizte az iskolába járást. Óriási szerepe volt a lakosság, elsősorban az alsó szintű káderek politikai nevelésében. Megszervezte azokat a tanfolyamokat, amelyeken „A szocializmus alapjai Kubában”, „A Második Havannai Nyilatkozat”, „A Kommunista Kiáltvány” és főleg Fidel Castro mindenkorai beszédei képezték az oktatás tartalmát. 1962-ben már több mint 75 ezer résztvevővel 9439 alapszervezeti tanuló kör működött. A hallgatók többsége – csaknem 52 százaléka – munkás volt.

Ekkor, a CDR szervezésében bontakozott ki az azóta hagyományossá vált önkéntes munka (trabajo voluntario) is. Mindenekelőtt mezőgazdasági jellegű feladatok megoldására szerveztek önkéntes brigádokat. Ezek tevékeny szerepet vállaltak a bab, a rizs, a manióka, a gyapot, valamint a kávé betakarításában s különösen a cukornádatásban. 1962-ben több mint háromezer önkéntes brigádban mintegy 110 ezer kubai tevékenykedett. Az itt dolgozók számát is többszörösen felülmúlta az egyéb önkéntes munkákban (üveg-, papír-, ronggyűjtés, faültetés, tisztasági akciók, iskolarenoválás stb.) részt vevők száma.

Az említetteken kívül a CDR-szervezetek közreműködtek a városi reform, a pénzcseré végrehajtásában, a takarékosági mozgalom megszervezésében. A CDR fektette fel a lakáskatasztroft: ebben az időben közel egymillió lakásról készült összeírás.

A Forradalmi Védelmi Bizottságok az említett feladatok végrehajtása során megerősödtek, hatalmas szervezési tapasztalatok birtokába jutottak. 1962 szeptemberében egységes mini-

mális tagdíjat vezettek be. Ekkor a 104 000 alapszervezetben már másfél millió nyilvántartott CDR-tag tevékenykedett.

d) A fegyveres erők

A forradalom teljesen szétzúzta az osztályellenség fegyveres szervezetét. Időközben teljesen átszervezték a haditengerészeti egységet is, amely kezdetben lojális volt a forradalmi hatalommal. E testületbe is a szocialista forradalomhoz hű tisztek, matrózok kerültek. Ez időben alapvetően három fegyveres testület működött a kormán irányítása alatt: a Felkelő Hadsereg mint a forradalom legfőbb fegyveres ereje, a Népi Milícia, és a belügyminisztérium fegyveres ereje, amelynek kiépítése éppen ekkor fejeződött be.

A legnagyobb feladat, érthetően, a hadseregre hárult. A külső támadás veszélye miatt felmerült a hadsereg gyökeres átszervezésének szükségessége, a kötelező katonai szolgálat bevezetése. Ez azonban későbbre tolódott: csak 1963 őszén került rá sor. Vagy 1962-ben a hadsereg önkéntes, „népfelkelő” jellege még változatlanul megmaradt: ebbe a testületbe a forradalom legodaadóbb hívei léptek be, akik készek voltak élethalálharcot vívni a jenki imperializmussal. Ebben volt a Felkelő Hadsereg legfőbb ereje.

A fő probléma ekkor a fegyverzet felújítása, a korszerű hadműveletek végrehajtására alkalmas alakulatok megszervezése volt. E terv megvalósításának már nem volt semmilyen akadálya. A kubai vezetők ekkor már nem is próbáltak tőkés országokból fegyvert szerezni. A Szovjetunió és más szocialista országok – például Csehszlovákia – eleget tettek a kubai kérésnek. A kért fegyverek időben megérkeztek, és erőltetett ütemben folyt a tisztek, tisztesek és a harcosok továbbképzése. Az elképzelések szerint 1962 őszére kellett befejezni az átszervezési és kiképzési terv végrehajtását, amely a Felkelő Hadsereget korszerű hadműveletek kivitelezésére alkalmas, ütőképes hadsereggé fejleszti ki.

Gyakorlatilag a hadsereghez hasonló feladatok merültek fel a Népi Milícia szervezésében is. Ez a munkás-, paraszt- és értelmiségi tömegekből létrehozott fegyveres testület a forradalom önkéntes, odaadó harcosaiból alakult meg. Soraiban már kezdettől fogva ott voltak (s igen nagy létszámban) a kubai nők is. A fő probléma a fegyverzet szűkössége, a kiképzés színvonala volt. Ebbe a testületbe – amelyet a szükség, a közvetlen veszély hívott életre – sokkal többen léptek be, mint amennyi kézfegyver egyáltalán volt az országban. De mivel az osztályellenség 1961-1962-ben áttért a jól kiképzett diverzáns ügynökökkel végrehajtott – vagy legalábbis szervezett – szabotázsakciókra, gyilkosságokra, sürgető volt a milícia harckészségének fokozása. A szocialista országok segítségével igen gyorsan sikerült ezt a népi fegyveres alakulatot is ütőképes erővé fejleszteni.

A Népi Milícia alapvető feladata az volt, hogy tagjai munkaidőn kívül, szabad idejük feláldozásával őrizték a legfontosabb középületeket, köztereket, munkahelyeket, üzemeket, kikötőket, vasútállomásokat: mindazon objektumokat, ahol ellenforradalmi szabotázsra lehetett számítani. Emellett a Felkelő Hadsereggel együtt több helyen bekapcsolódott az ellenforradalmi fegyveres bandák felszámolásába, sőt aktív szerepet kapott a beláthatatlan, 3500 kilométer hosszú tengerpart védelmében. Ekkor vált a kubai hazafi, a forradalmár „természetes életformájává” a szocialista haza védelmében az állandó fegyveres harckészültség.

e) A bíróságok

A forradalom vezérkara, a kormány mindig rendkívüli figyelmet fordított arra, hogy ellenfeleivel, még a legádázabb ellenséggel szemben is törvényes úton járjon el.

Az első forradalmi bíróságok már 1958-ben, a felszabadító harcok idején megalakultak a Sierra Maestrában. A forradalmi bíróságok egész hálózata épült ki a győzelem után: ezek vonták felelősségre a háborús bűnösöket. Szerepük hasonlított a második világháború után nálunk létrehozott népbíróságok tevékenységéhez.

Egy időre úgy tűnt, ez a szervezet végleg betöltötte feladatát. A kormány már arra gondolt, hogy beszünteti tevékenységét; annál inkább, mert a bíróság tagjainak többsége a Felkelő Hadsereg, a Július 26. Mozgalom aktív harcosaiból került ki. Amikor azonban az osztályharc kiéleződött, a terrorcselekmények elszaporodtak, s 1960 második felében kezdett elharapózni a tulajdonos nélkül maradt javak fosztogatása, szükségessé vált a forradalmi bíróságok intézményének megerősítése.

Ekkor felmerült annak lehetősége is, hogy a forradalmi bíróságok mellett kiépüljön a népbíróságok hálózata. Annál is nagyobb szükség lett volna rá, mert a jogászok tekintélyes része elhagyta az országot, s a polgári perek száma erőteljesen megnőtt. A népbírósági rendszer kiépítésére mégis csak később, 1963-ban került sor, amikor a közvetlen támadás veszélye megszűnt.

A forradalomnak ekkor tehát főleg arra volt ereje- és ezt kiválóan meg is oldotta –, hogy a politikai, ellenforradalmi bűnözéssel szemben érvényesítse a törvény erejét. A polgári perek nagy része áthúzódott a következő történelmi szakaszba.

f) A szakszervezetek

A szakszervezetek tevékenysége – mint már jeleztük – gyorsan igazodott a forradalom követelményeihez. Az új feladatok meghatározásában, a helyes orientáció kialakításában pozitív szerepet töltött be a szakszervezetek XI. kongresszusa, amely 1961 novemberében ülésezett. Ekkor már több mint másfél millió szervezett munkás tömörült e nagy tömegszervezetbe.

Ezt az összejövetelt a küldöttek az első szocialista kongresszusnak nyilvánították. A jóváhagyott dokumentumok kimondják, hogy a munkásosztály elnyomott osztályból a hatalom birtokosa lett, feladata a forradalom továbbvitele, az új, szocialista társadalom alapjainak lerakása. A tanácskozás figyelmének középpontjában a munkához való új viszony kialakítása és a haza védelmes állt. „Dolgozni és harcolni” – ez a jelszó fejezte ki a legpontosabban a szakszervezetek álláspontját.

Ekkor kerültek érdemben előtérbe a termelési kérdések. Behatóan megvitattak olyan témákat, mint a vállalati rentabilitás, a vállalati irányítás, a munkaverseny beindítása stb. A szakszervezetek kongresszusa reálisan felismerte a munkásosztály, a szakszervezetek új történelmi feladatait.

Ha a szakszervezetek munkájában mégis adódtak zavarok – kisebb mértékben már ekkor is, de főleg később –, annak magyarázata az, hogy a forradalom néhány vezetője (például Guevara) hibásan ítélte meg a szakszervezetek szerepét a szocialista társadalom építésében. Úgy gondolták, a szakszervezet idejét múlt intézmény, az új viszonyok között működésképtelen, funkcióját tekintve nemkívánatos szervezet. Napirendre került elsorvasztása, s a vezetőknek ennek szellemében kellett tevékenykedniük.

E hibás szemlélettel Lázaro Peña, a nagy tekintélyű szakszervezeti vezető és mások szálltak vitába: mindent elkövettek annak érdekében, hogy a szakszervezetek a XI. kongresszus határozatainak megfelelően tevékenykedjenek és mindenben szolgálják a forradalom ügyét.

g) Az ifjúsági mozgalom

A kubai forradalom minden fázisában nagy és pozitív szerepet játszottak a fiatalok. Aktivitásuk sohasem került el a vezetők figyelmét. Fidel Castro következő szavai mély meggyőződést tükröznek: „Ez a forradalom szerencsére a fiatalok forradalma – mondotta. – Szeretnénk, hogy mindig a fiatalok forradalma maradjon.”

Ez a szemlélet sokféle formában testet öltött. A nemzedéki kérdést tagadókkal szemben kifejtette: „Úgy hisszük, hogy az osztályokon kívül korosztályokról beszélni nagyon is marxista dolog.”

Ez az ifjúság szerepét megértő, hangsúlyozó álláspont teljesen érthető. Hiszen a fegyveres harcban részt vevők túlnyomó többsége egészen fiatal volt, s a vezérek között is alig akadt néhány, aki a győzelem idején betöltötte a 30. életévét. Így aztán érthető, hogy kezdettől fogva szót értek az ifjúsággal: szinte egy csapásra maguk mellé állították őket. Való igaz, a forradalom mindenben számíthatott, támaszkodhatott a száz- és százezernyi fiatal lelkes támogatására.

Nem tekinthető tehát véletlennek, hogy az „ifjúsági egység” – az egységes ifjúsági szervezet – kialakítása megelőzte a pártegyesülés folyamatát. Ennek első aktusaként 1960 októberében megalakult a Felkelő Ifjak Egyesülete, amely ifjúsági szinten csaknem ugyanazokat az erőket egyesítette, amelyek „felnőtt szinten” megállapodtak az egységes marxista-leninista párt megalakításában.

Megalakulása után alig egy évvel ez a szervezet valójában már mint a kommunista ifjúság egységes szervezete működött. A formai névváltozásra az 1962 március-áprilisában megrendezett kongresszuson került sor. A szervezetnek ekkor több mint 100 000 tagja volt; sejtjei kiépültek a városokban, a falvakban és különösen a fegyveres erők testületeiben.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség tevékenységére kezdettől a szövetség hármasszava nyomta rá a bélyegét: „Tanulás, munka, puska.”

h) Az egységes forradalmi párt kialakulása

Kubában az egységes forradalmi párt kialakulásának folyamata aránylag lassan és különféle bonyodalmak közepette ment végbe. Maga az egyesülési folyamat véglegesen a párt első kongresszusával, az ott megvitatott és elfogadott dokumentumok elfogadásával (1975) zárult le. E folyamatból most csak azokat a legfontosabb momentumokat említjük meg, amelyek közvetlen kapcsolatba hozhatók a munkáshatalom megszilárdításával.

A forradalom vezető erői (a Július 26. Mozgalom, a Népi Szocialista Párt és a Forradalmi Direktórium) már 1960 közepén megállapodtak az új egységes forradalmi párt létrehozásában. 1960. november 11-én a három szervezet közös nagygyűlésre hívta a főváros lakosságát. Innen datálható a pártegyesítés politikai-szervezeti előkészítése. Még ugyanez év decemberében mindhárom szervezet vezetőinek jelenlétében megnyílt a Forradalmi Oktatás Iskolája (lényegében a pártfőiskola), amelynek hallgatói a három szervezet tagjaiból kerültek ki.

A pártegyesülésről Fidel Castro nyilvánosan először 1961. július 26-i beszédében tett említést: „Bizonyos idő óta lépések történtek a forradalmi erők egyetlen szervezetbe történő egyesítésére” – mondotta. Ugyanezen napon ült össze a Forradalmi Szervezetek Országos Vezetősége (ORI) által összehívott országos értekezlet. Valójában ez volt az egyesülés első, laza szervezeti formája.

Az egyesülési folyamatról, annak problematikájáról sokkal többet tudhatunk meg Fidel Castro 1961. december 1-i beszédéből, amely nemcsak tájékoztat számos alapvető fontosságú kérdésről, hanem egy sajátos „önvallomás” is kibontakozik belőle.

„Azt hiszem – mondotta –, a legnagyobb hiba az első időben az volt, hogy a különböző erők közötti együttműködés nem volt megfelelő. Mindnyájan külön-külön tevékenykedtünk. Csak a forradalmi harc hozott egyre közelebb egymáshoz bennünket. Megvitattuk a dolgokat, kicseréltük nézeteinket, s egyre közelebb kerültünk az egység megvalósításához.”

A továbbiakban Fidel Castro az hangoztatta, hogy a forradalmat nem lehet végrehajtani erős, fegyelmezett forradalmi szervezet nélkül. A munkásosztályt nevezte a forradalom alapvető erejének, „a forradalom magjának”. Majd kijelentette: „...harcolunk a munkások demokráciájáért, és ez – a marxista megfogalmazások szerint – a proletárdiktatúra.”

A kubai vezető leszögezte: „A párt valójában a legforradalmibb, legöntudatosabb és a legrátermettebb emberek összessége kell hogy legyen.”

Kilátásba helyezte a pártkongresszus megtartását, amely azonban – mint mondotta – „nem sürgős”; valamint a program kidolgozását, amely „marxista-leninista program lesz, amelyet országunk sajátos objektív körülményeinek megfelelően dolgozunk ki. Vagyis programunk országunk körülményeiből kiindulva tartalmazza a marxizmus-leninizmus alapvető elveit.”

Fidel Castro beszéde tartalmazza tehát a marxizmus-leninizmus elveinek elfogadását. Magáról az egyesülésről azonban nem született semmilyen dokumentum.

Mint jeleztük, ez a beszéd utal Fidel Castro személyi, tudati fejlődésének néhány igen fontos elemére is. Felidézte ifjúkori felfogását, korábbi viszonyát a kommunistákhoz. Önmaga számára feltette a kérdést: „Voltak-e előítéleteim a kommunistákkal szemben? Igen. Az imperialisták és a reakció kommunistaellenes propagandájának befolyása alatt álltam valamikor? Igen. Mit gondoltam a kommunistákról? Azt gondoltam róluk, hogy becsutálnak? Nem! Sohasem! A kommunistákat mindig – az egyetemen és mindenütt – becsületes embereknek ismertem... Mi a véleményem a kommunista párt harcosairól? Az, amit valóban megérdemelnek. A kommunisták hosszú ideig illegalitásban voltak, támadták őket, ki voltak közösítve, meg voltak bélyegezve... Úgy bántak velük, mint a pestisszel... Azt hiszem, el kell ismernünk, hogy abban az időben valóban nagy érdem volt kommunistának lenni. Ma is az, és igyekszünk arról gondoskodni, hogy még inkább az legyen.” A továbbiakban pedig Fidel Castro megemlékezett arról is, hogyan ismerkedett meg a marxizmussal, hogyan vált – főleg a gyakorlati tapasztalatok révén – kommunistává.

Már egyetemi hallgató korában elkezdte a marxizmus tanulmányozását. Mint említette, még A tőke tanulmányozásába is belekezdett, sőt el is jutott a 370. oldalig. „Idáig jutottam. Mihelyt időm lesz, azt tervezem, hogy tovább olvasom Marx Károly »Tőkéjét«.” Majd azt foglalta össze, hogy – noha már 1953. június 26-án és még inkább 1959. január 1-én hitt a marxizmusban – mégsem tekintette magát kiforrott, kész forradalmárnak. Mind többet ismer meg a forradalmi tapasztalatokból, s mind sokoldalúbban ismeri meg a marxizmus tanításait – mondta –, de a jövőben is sokat kell tanulnia. Arra a maga megfogalmazta kérdésre, hogy „Vannak-e kétségeim a marxizmust illetően?” – így válaszolt: „Nem, nincsenek kétségeim!”

Fidel Castro ez alkalommal részletesen szólt az élenjáró politikai párt irányítási elveiről. Hitet tett a kollektív vezetés mellett. „Ha helyesen oldjuk meg feladatainkat – mondotta –, elkerüljük a személyi kultuszról adódó problémákat.” A vitákkal kapcsolatban pedig kijelentette: „Ha érdekli a népet személyes tapasztalatom, elmondhatom, hogy valóban nincs semmi, ami nagyobb kielégülést adna a vitatkozásnál, amikor a megbeszélés keretében kutat-

juk a legjobb megoldást, s amikor mindnyájan vállaljuk a feladatokat és a felelősséget – az egész párt, maga a nép. Jogom van erről beszélni, azért van jogom, mert keresztülverekedtem magam az egész forradalmi időszakon, s mert igen nagy felelősség hárult rám a forradalomban. Mindez nem tett gőgössé, nem tekintem magam csálhatatlannak, elismertem és elismerem, hogy tévedhetek.”

A forradalom vezetője beszélt ez alkalommal a most formálódó élcsapat egységének megteremtéséről. Kijelentette: a Szocialista Forradalmi Egységpártba egyenlő jogokkal léphetnek be a különböző szervezetek tagjai. Nem jelenthet semmiféle kiváltságot sem, hogy mondjuk valaki húsz éve tagja a Népi Szocialista Pártnak, sem az, hogy részt vett a Július 26. Mozgalomban vagy a Forradalmi Direktóriumban. A pártba mindenki egyenlő jogokkal léphet be. A múltbeli érdemekre való hivatkozást „...gyökeresen ki kell irtanunk az igazi forradalmár szótárából és magatartási normái közül! Sem azt, hogy »kommunista voltam«, sem azt, hogy »bombát dobtam«, sem azt, hogy »ott voltam a Sierrán« nem lehet felhasználni különleges előnyök és kiváltságok biztosítására” – mondotta Fidel Carstro.

A párt egyesülési folyamata a december elsejei beszéd után a korábbinál gyorsabban haladt előre. Átmeneti zavart csak azok a szektás hibák okoztak, amelyről más helyen már említést tettünk – s amelyek káros következményei 1962 márciusában ütköztek ki. Az elkövetett hibákat gyorsan kijavították, és a pártszervező munka ismét lendületesebben folyt. Az 1962-es év közepén elkezdődött az alapszervezetek létrehozása. Ez nagyon sajátos formában ment végbe. A pártba való felvétel senki számára nem volt automatikus.

Munkahelyi gyűlésen tárgyalták meg a legkiemelkedőbb, a párttagságra rátermett személyek adottságait, s csak azok kérhették felvételüket a pártba, akiket ez a gyűlés előtt már alkalmasnak talált.

1962 októberéig 425 222 dolgozó részvételével 4778 munkahelyi gyűlést szerveztek. (Ezek a megjelenés – a dolgozók létszámához képest – több mint 80 százalékos volt.) Összesen 31 610 kiváló dolgozót találtak alkalmasnak arra, hogy kérhesse a pártba való belépését.

A munkahelyi gyűlésekkel párhuzamosan – az alapszervezetek egy részének megszervezése után – megkezdődött a közép- és a felső pártszervek kiépítése is.

Mint látható, a pártépítő tevékenység 1962 őszére a karib-tengeri válság kirobbanásának idejére már meglehetősen előrehaladt. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy az egyesítés első szakasza csak a válság lezáródása után, 1963 februárjában fejeződött be. Ekkor került sor a Szocialista Forradalmi Egységpártja alakuló ülésére.

Mindent összevetve megállapíthatjuk, hogy a szocialista forradalom, a proletárdiktatúra intézményrendszerének kiépítése a legkritikusabb idősakra nagyjából megvalósult. Így értékelték ezt a szocialista Kuba ellenségei is. Ebben a vonatkozásban nem voltak illúzióik. Másban reménykedtek: mindenekelőtt abban, hogy a gazdasági nehézségeken nem sikerül úrrá lenni Kubában, a rosszabbodó ellátási feltételek miatt pedig növekszik majd az országban az elégedetlenség, s így 1962 őszére megteremtődnek a kedvező feltételek egy nagyméretű katonai akció végrehajtására.

11. A karib-tengeri válság

A burzsoá sajtóban – főleg az Egyesült Államokban – 1962 nyarán szaporodtak a Kuba belső helyzetével foglalkozó cikkek. A gazdasági nehézségek, a közhangulat bizonyos mértékű

romlása azt az eredményt és meggyőződést keltették az imperialista táborban, hogy közeleg az idő „a Castro-rendszerrel való leszámolásra.”

1962. június végén Washingtonban elterjedt az a vélemény, hogy az Egyesült Államok vezetői is megfelelően tartják az időpontot egy újabb nagyszabású Kuba-ellenes akcióra. Elképzelésük szerint eredményt csak gerillaegységek felhasználásával érhetnek el. A bevetésre kerülő egységekbe főleg azok kerülnének, akik tagjai voltak a régi kubai hadseregnek, no meg azok, akik korábban „Castro seregéhez tartoztak”, de később elhagyták az országot.

Az *U.S. News and World Report* 1962. augusztus 6-án Milyenek a kilátások Latin-Amerikában? Címmel közölte azt az interjút, amelyet riporterük Edwin M. Martinnal, az Amerika-közi ügyekkel foglalkozó külügyminiszter-helyettessel készített. A cikk mottója a következő volt: „Katonai hatalomátvétel Peruban... Amerika-ellenesség Brazíliában ... zavarok Argentínában, és Castro még mindig Kubában van.” Már ez is tanulságos. De idézzük fel az interjú Kubára vonatkozó megállapításait.

„*Kérdés:* Pontosan ismertetni tudná-e velünk az Egyesült Államok kubai politikáját, illetve Castróval szembeni álláspontját?

Válasz: Azt hiszem, igen, de mindenesetre megpróbálom... Nem kérdéses, hogy az Egyesült Államok politikája Kuba elszigetelésére irányul, illetve annak megakadályozására, hogy Kuba hatást fejtsen ki Latin-Amerika többi részére. Együttműködve az Amerikai Államok Szervezetében levő barátainkkal és más nemzetközi szervezetekkel, igyekszünk minden lehető intézkedést megtenni, hogy a kubai népnek lehetőséget nyújtsunk olyan kormány megválasztására, amelyet akar, s ez meggyőződésünk szerint nem a Castro-féle kommunizmus. Célunk minden lehetséges nyomás kifejtése ennek megvalósítására. Meg kell szabadulni Castrótól és a szovjet kommunista befolyástól Kubában – tehát nemcsak Castrótól. Véleményem szerint a szovjet kommunista befolyás komolyabb tényező, mint Castro, noha Castróval is számolni kell.

Kérdés: Mit gondol, meddig tudja Castro Kubában kézben tartani a hatalmat?

Válasz: Ezt nagyon nehéz lenne megmondani.

Kérdés: Mit gondol, húsz évig, ötven évig vagy két évig?

Válasz: Azt hiszem, közelebb vagyunk a két évhez, mint a másik két lehetőséghez. Lehet, hogy ez csak reménykeltő várákozás, de úgy látom, ez az igazság.

Kérdés: Számítani lehet arra, hogy az egész rendszer gazdasági okokból összeomlik?

Válasz: Nem lehetetlen, de aligha számíthatunk arra, hogy ilyen formában hamarosan megoldódna a problémánk. Az állandóan rosszabbodó gazdasági helyzet – s ha csak azt hisszük el, amit Castro mond, akkor is nagyon rossz már – kétségtelenül nagy nyomást gyakorol a kormányra.

Kérdés: Oroszország sokat szállít Kubának?

Válasz: A Szovjetunió jelentős mennyiségeket szállít, de távolról sem eleget a hiányok felszámolására és a jelenlegi nehézségek leküzdésére. S persze legalább még egy évig kénytelen lesz... egyre nagyobb mértékben hitelre szállítani, mert a rossz cukortermés miatt Kuba nem tud elegendő cukrot szállítani, s így képtelen teljesíteni a vállalásait.

Kérdés: Mit gondol, Castrót meg lehet-e buktatni anélkül, hogy invázióra kerülne sor?

Válasz: Igen, azt hiszem, ez lehetséges. Ha körülnézünk Latin-Amerikában, azt látjuk, hogy megbuktattak és eltávolítottak olyan férfiakat is, akik Castrónál lényegesen erősebb pozícióban voltak, anélkül, hogy ehhez invázióra lett volna szükség.”

A válaszokból természetesen adódik néhány következtetés: 1. Az Egyesült Államok mindenképpen fel akarta számolni a szocialista rendszert Kubában. 2. Számításuk szerint az idő nekik dolgozik. 3. El szeretnék volna kerülni az amerikai csapatok által végrehajtandó inváziót, előnyben részesítettek minden egyéb „célravezető” módszert.

Ha az interjúból nem is derül ki egyértelműen, számos jel arra mutatott, hogy az Egyesült Államok vezetői fordulatra készültek Kuba vonatkozásában a gyakorlati politikában. Az „elszigetelés” után napirendre akarták tűzni a leszámolást.

a) A válság kibontakozása

1962 nyarán mind a kubai vezetők, mind az ország barátai és ellenségei számára nyilvánvalóvá vált: kritikus időszak következik, s az év elején elkövetett politikai hibák és a párton belüli nézeteltérések – mondhatnánk, a pártválság – leküzdése legfeljebb enyhítette a nehézségeket. Tisztában voltak azzal is, hogy a gazdaságban érezhető javulás önerőből a legjobb esetben is csak hosszú hónapok múlva várható. Az amerikai vezetők 1962 végére várták a mélypontot; terveiket is ehhez időzítették.

Mielőtt az amerikai terveket és intézkedéseket részleteznénk, idézzünk fel egy olyan, Kubával kapcsolatos döntést, amelyből akkor semmi nem került nyilvánosság elé, de amelynek következményei nem hagyhatók figyelmen kívül.

1962 júliusában Raul Castro Moszkvában járt, ahol fontos megállapodás jött létre Kuba fokozott segítségéről. Ez olyannyira eredményes volt, hogy néhány héten belül érezhető javulás következett be Kubában főleg a lakosság ellátásában. De többről is szó volt. Ezt mutatja, hogy az amerikai hírszerzés, majd az amerikai kormány is felfigyelt erre a megállapodásra, illetve következményeire.

Alie Abel *The Missile Crisis* (A rakétaválság) című könyvében írja: július végétől az Egyesült Államok haditengerészetének felderítő gépei megfigyelték, hogy a balti- és a fekete-tengeri szovjet kikötőkből hajórajok indulnak Kuba felé. A szállítások hirtelen növekedése felkeltette az amerikai hírszerző szolgálat érdeklődését. A növekvő, főleg Pinar del Rio tartomány Mariel nevű mélytengeri kikötője felé irányult. A CIA kubai ügynökeiktől arról értesült, hogy Marielben nagy átalakítások folynak. „A kikötőhöz közel lakó kubaikat kiköltöztetik, a dokkokat oroszok őrzik, és ők végzik a hajókról a kirakodást is.”

„Augusztus 24-én a State Department (Állambiztonsági Iroda, a továbbiakban ST) kezdeményezésére Roger Hilsman, az ST hírszerző és kutató hivatalának igazgatója arról tájékoztatta az újságírókat, hogy „július 26. és augusztus 8. között nyolc, a szovjet blokkhoz tartozó hajó érkezett Kuba partjaihoz, továbbá augusztus 9. és 24. között egy tucat kötött ki. Nagy mennyiségű szállítási, elektromos és építkezési felszerelést, híradós és radar kocsikat, teherkocsikat és mozgó áramfejlesztőket hoztak.” Hilsman megjegyezte: „A szállítmánnyal kapcsolatos megfigyelések alapján úgy tűnik, nagy részük a part menti védelem és a légvédelem megjavítását szolgálja. Lehetséges, hogy olyan föld-levegő... rakéták is szerepelnek köztük, amilyeneket a szovjetek már adtak Iraknak és Indonéziának.” Azt is hozzátette, hogy a Kubában levő 3000-5000 főnyi szovjet katonai technikust nem tekintik harci egységnek. Feltételezése szerint ezek a szakemberek kubaikat képezték ki a léghárító rakéták kezelésére.

Augusztus 29-én az amerikai hírszerző szolgálatnak már tudomása volt róla, hogy a Marielben és más kubai kikötőkben kirakott ládák föld-levegő (SAM) rakétákat tartalmaznak. Ezen a napon egy U-2-es amerikai felderítő repülő átrepült Kuba nyugati része felett és fényképfelvételek alapján meggyőződött erről. Abel, A rakétaválság szerzője megemlíti, hogy az Egyesült Államok elnökét már augusztus 22-én tájékoztatták az új tapasztalatokról egy nem hivatalos találkozón. Augusztus végén az amerikai vezetők azonban még nem adtak hitelt a felderítők ilyen információinak, Kuba-ellenes politikájukban még az eredeti, korábbi elképzeléseket követték. Ebbe az elképzelésükbe vágott bele az augusztus végén megtartott AÁSZ-tanácskozás is, amelyen elfogadták az Egyesült Államok „rövid lejáratú akciótervét”.

Bár az akciótervből akkor nem szivárgott ki semmi, tartalmára könnyű volt következtetni. Az események hamar felszínre hozták e döntés lényegi elemeit.

Szeptemberre olyan közös hadgyakorlatot terveztek Honduras területén, amelyen több közép-amerikai ország hadserege vesz részt. Lázás igyekezettel próbálták egyesíteni a különböző emigránsszervezeteket. A Miamiban kötött „Egységpaktum” alapján létrejött a „Demokratikus Forradalmi Front” nevű ellenforradalmi szervezet, amely öt emigráncsoportot egyesített. 1962. augusztus végén újabb nagy toborzási kampány igyekezett rávenni a kubai emigránsokat, hogy lépjenek be az amerikai hadseregbe. A toborzó irodák nyíltan közölték a jelentkezőkkel, hogy kubai behatolásra képezik ki őket. Szeptemberben újabb lépést tettek az ellenségeskedő emigránsszervezetek egyesítése érdekében. Puerto Ricóban találkoztak az Egyesült Államokban, Venezuelában, Panamában és Puerto Ricóban működő ellenforradalmár csoportok vezetői a Kuba elleni „döntő csapás” tervének megbeszéléseire. 1962 szeptemberében azonban az események már olyan viharos gyorsasággal követték egymást, annyira kölcsönhatásban voltak egymással, hogy célszerű ettől kezdve időrendben követni a történeteket. A „helyszín” állandóan változni fog, ami fokozott figyelmet követel az olvasótól.

1962. szeptember elején újabb fontos tárgyalásokra került sor Moszkvában Kuba és a Szovjetunió között. Szeptember 2-án aláírták a gazdasági együttműködési, a katonai segélynyújtási egyezményt, valamint egy halászhajó kikötő építéséhez nyújtandó szovjet segítségről szóló egyezményt. A júliusi és a szeptemberi megállapodások alapján Kuba sokoldalú és gyors segítséget kapott. Ez nemcsak gazdaságilag volt jelentős.

A szeptember 2-i nyilatkozat egyik fontos megállapítása szerint a kubai kormány képviselői – tekintettel az imperialista körök ellenük irányuló fenyegetéseire – felkérték a szovjet kormányt: nyújtson támogatást a szigetországnak az esetleges külső támadás leküzdéséhez. A nyilatkozatban a következőket olvashatjuk erre vonatkozóan: „A szovjet kormány gondosan tanulmányozta a kubai kormány kérelmét, s e kérdésben megegyezés jött létre. A Kubai Köztársaság az említett fenyegetések miatt teljes joggal megteheti a szükséges lépéseket biztonságának, szuverenitásának és függetlenségének védelmére, s Kuba minden igaz barátjának joga van ahhoz, hogy ennek az indokolt kérésnek eleget tegyen.” E megállapodás eredményeképpen meggyorsult a kubai hadsereg modernizálása.

Két nappal a szovjet-kubai megállapodás aláírása után, szeptember 4-én Robert Kennedy az amerikai elnök nevében nyilatkozatot tett közzé, amelyben figyelmeztetett arra, hogy a „támadó föld-föld rakéták vagy egyéb jelentős támadófegyverek elhelyezése akár kubai, akár orosz irányítás alatt, a legsúlyosabb következményekkel jár”. Az elnök ígéretet tett – mondotta -: minden szükséges eszközzel megakadályozza, hogy a „Castro-rendszer fegyveres támadást intézzon a félteke bármely része ellen”.

Három nap múlva, maikor még semmi bizonyítéka nem volt az amerikai kormánynak a szovjet rakéták felszereléséről, Kennedy elnök fontos lépésre szánta el magát. Az amerikai kongresszushoz intézett 1962. szeptember 7-i üzenetében felhatalmazást kért 150 000

tartalékos tényleges katonai szolgálatra való behívására. Kennedy ezt azzal indokolta, hogy Kubában „erősödnek a kommunisták”, s a feszült nemzetközi helyzetre hivatkozott. A kongresszus jóváhagyta az elnök előterjesztését.

Tekintettel a Kuba-ellenes propaganda hadjáratra, és főleg az amerikai intézkedésekre, 1962. szeptember 11-én a szovjet kormány felhatalmazása alapján a TASZSZ a következő nyilatkozatot közölte: a Szovjetunió kénytelen megállapítani az imperialista körök provokációit és fenyegetéseit Kubával szemben, ezért „testvérileg segítségére siet a kubai népnek”. A nyilatkozat utal arra is, hogy a többi szocialista ország, valamint más békeszerető államok hasonlóan cselekszenek. A Szovjetunió – állapítja meg a nyilatkozat – olyan árukat szállít Kubának, amelyekben szükségét szenved, és olyan árukat hoz el, amelyekből ott főleg van, elsősorban cukrot.

A szovjet kormánynyilatkozat felhívta a világ közvéleményének figyelmét, hogy „még most is, amikor az Egyesült Államok agresszív cselekedetre készül, s e célból 150 000 tartalékos behívásával növeli fegyveres erőit, most, amikor az Egyesült Államok elnöke kéri a kongresszust, hogy engedélyezze a behívást, Malinovszkij marsall, a Szovjetunió honvédelmi minisztere parancsot adott a szolgálatukat letöltött katonák tartalékállományba helyezésére...”

Az amerikai kormány válasza nem késett. Két nap múlva, szeptember 13-án Kennedy elnök sajtóértekezleten nyilatkozott az Egyesült Államok kubai politikájáról. Korábbi megállapításával összhangban kijelentette: „Ezek az újabb szállítások nem jelentenek komoly veszélyt a nyugati félteke egyik országa számára sem... Az egyoldalú katonai intervenció az Egyesült Államok részéről a jelen pillanatban szükségtelen és indokolatlan.” S felsorolta, milyen esetekben tartaná szükségesnek a szigetország megtámadását: „Ha a kommunista erők növekedése Kubában egy bizonyos pillanatban veszélyeztetni vagy valamilyen módon megsérti biztonságunkat, guantánamói támaszpontunkat, vagy ha Castro kísérletet tenne agresszív céljainak a nyugati félteke más államaiba való exportálására. Ha bármilyen módon beavatkozna a Cape Canaveralban folyó űrkutatási tevékenységbe, ha érintené a Panama-csatorna forgalmát, s végül, ha Kuba a Szovjetunió jelentős támadási támaszpontjává válna. Akkor az Egyesült Államok minden szükséges lépést megtesz a maga és szövetségesei biztonságának védelmére” – mondta. Mindehhez hozzáfűzte: „Ha az Egyesült Államok szükségesnek tartja a hadműveletek megindítását Kuba ellen, a kommunisták által Castrónak küldött fegyverek és szakemberek nem befolyásolják e hadműveletek eredményét, és nem hosszabbítják meg túlságosan azt az időtartamot, amely az említett eredmények eléréséhez szükséges.”

De térjünk vissza az eseményekhez, a krízis kibontakozásához.

1962. szeptember 19-én Washingtonban összeült a CIA, a Központi Hírszerző Iroda „Becs-lések” elnevezésű szakértői testülete. Egy dokumentumot vitattak meg, amely a Kubában létesítendő szovjet rakétabázis elhelyezésének lehetőségeit taglalta. A testület két okból is valószínűtlennek tartotta a kubai rakétabázis létrehozását. A. Abel már idézett könyvében ezt olvashatjuk véleményükről: valószínűtlen ez a terv azért, mert „...először, a szovjeteknek nyomós okuk van arra, hogy számba vegyék a heves amerikai reagálást egy ilyen lépésre, másodszor, az oroszok a múltban igen gondosan ügyeltek arra, hogy saját területükön kívül ne helyezzenek el stratégiai rakétabázisokat, még a szovjet blokk országaiban sem. Nem nagyon valószínű tehát, hogy ilyen veszélyes fegyvert Castróra bíznának.” A testület azt is megállapította, hogy „Oroszország tengeri és légi összeköttetése Kubával hosszú, kockázatos és sebezhető”, továbbá, hogy „a Castro-rendszer nem szilárd”. A vita után egyetlen gyakorlati következtetést vontak le: fokozni kell a kubai megfigyeléseket.

Közben az Egyesült Államokban mind élesebb politikai vita tárgya lett a kormány kubai politikája. A sajtó mind többet foglalkozott a különböző megfontolásokkal.

Szeptember 18-án Kuba: figyelmes várakozás címmel a *New York Herald Tribune*-ban megjelent Walter Lippmann cikke, amely többé-kevésbé pontosan tükrözte a kormány álláspontját. „Noha néhányan azt állítják – írja –, hogy semmit sem tehetünk a kubai kérdésben, tény az, hogy kb. mindent megteszünk a háború kivételével... A gazdasági embargón kívül »felügyeletet« gyakorlunk a sziget felett. Figyelemmel kísérünk minden egyes hajót, amely a szigetre érkezik, illetve onnan eltávozik, és gondosan figyeljük a le- és felrakodást a hajókra. Pontosán és állandó értesüléseink vannak a szigeten történő építkezésekről, a légierő, a tankok és a tüzérség elhelyezéséről.

Bizonyos kételyek élhetnek bennünk, vajon sikerül-e a hatalmas Szovjetunióban felderítenünk minden rakétabázist. Kubában viszont – ha csak a fényképezőgépeink nem tévednek – tökéletesen tájékozottak vagyunk.”

A cikk végén a neves publicista megjegyezte: „Castro kellemetlenül zavaró jelenség, de nem mondható el róla, hogy most vagy hamarosan... olyan helyzetbe kerül, amely egyértelműen és közvetlenül veszélyt jelent az Egyesült Államok számára.”

Néhány nap múlva, szeptember 22-én a *New York Times* közölte T. Szulc Kuba válaszában: Vajon Castro marad? című cikkét. A szerző szerint: „A kérdések közül az első az, vajon Fidel Castro a jelenlegi körülmények között hatalmon tud-e maradni. És a második: kedvez-e neki az idő, vagy ellene van.” A szerző megjegyzi: rövidebb ideje még úgy látszott, hogy a kubai gazdaság a csődhöz közeledik, de „...a kubai minisztériumokban szovjet szakemberek jelentek meg, s ők vették kezükbe az üzemek és a gazdaságok irányítását... a szovjet szakembereknek sikerült megalapozniuk a fejlődést... ebben az értelemben az idő a Castro-rendszernek kedvez, feltéve, ha ki tud tartani az átmeneti időszak végéig.” A szerző a továbbiakban utal a Fidel Castro és a régi kommunisták közötti konfliktus enyhülésére, majd szemügyre veszi biztonsági és katonai apparátusát, amelyről megállapítja: „egységesnek látszik”. Szulc rámutat Kuba egyik sebezhető pontjára: a milíciában és a hadseregben aránylag sokan vannak, bizonyos esetekben nem kevesebb, mint 250 000 ember. Ennyi ember fegyverben tartása és élelmezése nagy kiadásokkal jár, és ugyanakkor erősen csökkenti a munkaerő számát. Ez utóbbi mondat különösen figyelemre méltó, hiszen az amerikai vezetők az előző hónapokban Kuba gazdasági és politikai helyzetének gyengülésére számítottak: 1962 végére várták a mélypontot. Ehhez igazították összes terveiket. S íme, most kiderül, hogy a helyzet nem romlik, „a jövő éppen olyan kiszámíthatatlan, mint eddig”. Nemcsak Szulc látta így. Egyre szélesebb körben vetődött fel a kérdés az Egyesült Államokban: „nem történt-e valamilyen számítási hiba?” „Nem késtek-e el?”

Szeptember végén az amerikai hírszerzés, valamint a katonai vezetők mindinkább sürgették a Kuba elleni katonai akciót. A vitába értelmiségiek, tekintélyes tudósok, Kuba-szakértők is bekapcsolódtak. A hónap végén a nyugat-európai sajtóban is elszaporodtak a Kubával foglalkozó cikkek. Hangnemből azonban sok mindenben eltért az amerikaiaktól: ezekben a mérsékeltébbek, a mindenképpen politikai megoldást kívánók álláspontja dominált. Különösen vonatkozott ez az angol és a francia sajtóra, ahol nemegyszer kritikai megjegyzéseket tettek az amerikai sajtóban megjelent hisztériakeltő cikkekre.

Az amerikai kormány ekkor még a politikai lépésekre, az esetleges katonai akció diplomáciai előkészítésére helyezte a fő figyelmet. Elsősorban a latin-amerikai kormányokat kívánta megnyerni Kuba-ellenes tervének végrehajtásához. Nagy reményeket fűzött a szeptember végére összehívott újabb külügyminiszteri értekezlethez. Mindenki valószínűtlennek tartotta, hogy az amerikaiak nagyobb akcióba kezdenek a „szövetségesek” aktív támogatása nélkül.

Most pedig a feszültség növekedése ellenére sem lehettek biztosak abban, hogy a latin-amerikai kormányok többsége hajlandó lenne-e az újabb, az eddigieknél súlyosabb, kifejezetten katonai jellegű Kuba-ellenes szankciót támogatni.

E külügyminiszteri tanácskozáson Rusk amerikai külügyminiszter a következőket kérte: a latin-amerikai országok aktívan vegyenek részt a Kuba elleni tengeri és légi akciókban, közösen akadályozzák meg a Kubába irányuló szállítmányok – elsősorban a fegyver-szállítmányok – befutását a kubai kikötőbe. Ismét azt követelte: valamennyi latin-amerikai kormány szakítsa meg diplomáciai kapcsolatát a szigetországgal, szüntesse meg vele a kereskedelmet, se élelmiszert, se nyersanyagot ne adjanak el neki, ne vásároljanak kubai árut, tiltsák meg állampolgáraik Kubába utazását.

Az amerikai küldöttségnek volt még egy külön titkos feladata is: ki kellett puhatolni, milyen eshetősége van egy NATO-jellegű szervezet létrehozásának Közép-Amerikában. Elképzelésük szerint ennek lennének tagjai a következő országok: El Salvador, Honduras, Costa Rica, Panama, Kolumbia, Venezuela, a Dominikai Köztársaság, Nicaragua, Haiti és az Egyesült Államok.

Az értekezlet azonban ismét csalódást hozott az amerikai kormánynak. A küldöttség nem érte el célját. A tanácskozás jelentőségét már eleve csökkentette az, hogy a legnagyobb latin-amerikai országok – Argentína, Brazília és Mexikó – külügyminiszterei távol maradtak, csak megbízottaikkal képviseltették magukat. Az amerikai követelésekkel a leghatározottabban Chile képviselője szállt szembe: továbbra is fenntartotta országa jogát a Kubával való kereskedelemre. (Chile éppen ezekben a napokban írt alá egy 700 000 dolláros kereskedelmi megállapodást Kubával.)

Az Egyesült Államok és a közép-amerikai köztársaságok képviselőinek éles hangú Kuba-ellenes kirohanása ellenére, Brazília, Mexikó és Chile határozott követelésére az a nagy jelentőségű megállapítás került többségi szavazattal a közleménybe, hogy „semmilyen intézkedés sem sértheti meg a más államok belügyeibe való be nem avatkozás politikáját.”

Ez a külügyminiszteri értekezlet tehát az Egyesült Államok számára lényegében kudarccal végződött. Ebben nagy szerepe volt a Szovjetunió már idézett szeptember 11-i nyilatkozatának: ez számos felszólalásban éreztette hatását. Mindez persze nem jelentette azt, hogy elhárult a Kubát fenyegető veszély. Mindenki tudta, hogy az amerikaiak most újabb utakat, lehetőségeket keresnek agresszív terveik megvalósításához,

A következő amerikai lépésre is az eredeti „ütemterv” szerint került sor. Az Egyesült Államok kormánya a NATO-hoz fordult felszólítva a tagországokat, hogy a lobogóik alatt közlekedő hajók ne vállaljanak kubai szállításokat. Azokkal a hajókkal szemben, amelyek nem tesznek eleget e követelésnek, retorziókat alkalmaznak. Némi huzavona után a Német Szövetségi Köztársaság, Törökország és Olaszország engedett is a nyomásnak: a kormány megtiltotta a hajótulajdonosoknak, hogy a kubai szállításokban részt vegyenek.

Ez az amerikai követelés sok érintett országban élénk vitát váltott ki. Dánia kormánya például először megpróbálta elhallgatni az amerikai fölszólítást. A második jegyzék után azonban a parlamentben élénk vita kezdődött. Ez érthető, hiszen sok dán hajó szállított árut Kubának; a hajótulajdonosok más ügyletekben is kapcsolatban voltak a szocialista országokkal. A dán kormány pedig az élénk parlamenti vita ellenére igyekezett halogatni a döntést.

Az angolok, a kanadaiak, a svédok és a norvégok először visszautasították az amerikai követelést, de az újabb és újabb nyomásoknak engedve hozzájárultak a fegyverembargóhoz. A szállítási embargó alkalmazását több kormány háborús intézkedésnek tekintette.

1962. október első napjaiban a diplomáciai küzdelem mindinkább az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlésén zajlott. Október 8-án a küldöttek nagy figyelemmel hallgatták Osvaldo Dorticós kubai köztársasági elnök felszólalását. A kubai politikus bevezetőben a nemzetközi jog tiszteletben tartásának fontosságát hangsúlyozta, leszögezve: Kuba mindig védelmezte a törvényes eljárásokat. Ezt követően a béke fenntartásának fontosságáról, a világbékét veszélyeztető körülményekről szólt.

A továbbiakban a kubai elnök népének békés szándékait hangsúlyozta, de kijelentette: „Kuba igenis fegyverkezett, joga van fegyverkezni és védelmezni önmagát.” Hivatkozott a Kubát fenyegető veszélyre, az Egyesült Államok tevékenységére, a 150 000 tartalékos behívására, a guantánamói támaszponton tett intézkedésekre (a katonák számának növelésére, a családtagok hazaszállítására). A nagy hatású beszédet több latin-amerikai ország küldötte megtapsolta, a küldöttek nagy része rokonszenvezett a kubai kormány megfontolt, határozott álláspontjával.

Másnap, október 9-én a Kubai Köztársaság elnöke visszatért Havannába. Hatalmas méretű népgyűlésen számolt be a küldöttség ENSZ-beni munkájáról. A rendkívüli lelkes gyűlésen felszólalt Fidel Castro is. Részletesen beszélt a nemzetközi szolidaritás jelentőségéről, a szovjet-kubai barátság valóságos értékéről. Amikor Fidel azt kérdezte: „Lemondhatunk-e a Szovjetunióval való barátságról?” – a tömeg dübörgő „Soha!” kiáltással válaszolt.

Fel kell idézni Fidel Castro beszédének néhány más részletét is. „Mi őszintén hiszünk a nemzetközi szolidaritás értékében... a Szovjetunió kormánya által adott szolidaritási nyilatkozat értékében... Az Egyesült Államok kormánya nem hisz benne, mert nem érti azt, hogy ez politikai alapelv. Mi, akik békét akarunk, szeretnénk, ha az amerikaiak nem követnék el azt a hibát, hogy lebecsülik a Szovjetunió által adott garanciákat.” Egyben hangsúlyozta: „A kubai nép készen áll, hogy fegyverrel is megvédje a függetlenségét.” A kubai forradalom vezére végül arra figyelmeztette honfitársait, hogy a szabadság és a boldogság nem érhető el áldozatok nélkül.

A következő néhány nap látszólag „csendes” volt. Látványos eseményekre valóban nem került sor. A kulisszák mögött azonban minden korábbinál aktívabb tevékenység folyt, különösen az Egyesült Államokban.

b) Lázás előkészületek

Az októberi krízis kezdetének 1962. október 22-ét (magyar idő szerint 23-át) jelölhetjük meg. Az előző 10-12 nap eseményei kevésbé ismertek. Az amerikai tervezésről két jelentősebb forrás áll a szerző rendelkezésére. Az egyikből már a korábbiakban is idéztünk. Alie Abel *The Missile Crisis* (A rakétaválság) című munkája valóban sok értékes információt nyújt. Bizonyos értelemben ennél is fontosabb Robert Kennedynek, az akkori amerikai elnök fivérének naplója, amelyet 1967 őszén diktált le, kiegészítve saját megjegyzéseivel. Ez a munka *The Story about how the World almost ended* (Történet arról, hogyan lett majdnem vége a világnak) címmel jelent meg.

Az amerikai vezetés korabeli dokumentumait természetesen még ma sem lehet tanulmányozni. Más források azonban megengedik azt a feltételezést, hogy az említett két írás megközelítően pontos képet ad az amerikai vezető körök korabeli megfontolásairól. A döntések pedig ismertek, csakúgy, mint a többi érdekelt fél döntései. Így lehetőségünk van rá, hogy mintegy „belülről” áttekintsük mindazt, ami az 1962. október 29-re tervezett Kuba elleni amerikai inváziót megelőzte. Kövessük hát nyomon a tengeri blokád bejelentését megelőző tíz nap fontosabb eseményeit.

A Kubai Forradalmi Fegyveres Erők Minisztériuma 1962. október 13-án kiadta 183. számú közleményét, mely szerint július óta, azaz nem egészen három és fél hónap alatt az amerikaiak 183 esetben sértették meg Kuba légterét és felségvizeit. A Kuba-ellenes provokációk tehát szaporodtak.

Másnap, 14-én az Egyesült Államok végrehajtotta egy eredetileg 7-re tervezett kémrepülését. Állítólag ekkor készültek az első olyan légi felvételek, amelyek „döntő bizonyítékként” 16-án az elnök asztalára kerültek. Ugyanakkor Rusk amerikai külügyminiszter fogadta nyugatnémet kollégáját, és elnökére hivatkozva kijelentette: „Nem tűrjük el, hogy Kubában támadó rakétákat állítsanak fel.” Egyben közölte: a Pentagon terveket készít egy invázió vagy légitámadás céljára.

Október 16-án mind Kubában, mind az Egyesült Államokban figyelemre méltó események történtek. Ezen a napon Kubába érkezett Ben Bella, Algéria miniszterelnöke. Fogadtatása – az újságközlemények szerint – „grandiózus” volt. A repülőtéren Fidel Castro meleg hangú beszédet mondott, amelyben hangsúlyozta, mennyire értékeli Kuba népe az algériai nép hősi fegyveres harcát a függetlenségért, és méltatta Ben Bella személyes bátorságát, aki a blokáddal és amerikai agresszióval fenyegetett Kubába teszi első hivatalos külföldi látogatását.

Az Egyesült Államokbeli nagy esemény ugyancsak 16-án – Kubával ellentétben – nem a nyilvánosság előtt zajlott le. R. Kennedy említett visszaemlékezésében így számol be róla: „1962. október 16-án reggel, nem sokkal 9 óra után Kennedy elnök felhívott, és megkért, hogy menjek át hozzá a Fehér Házba. Csak annyit mondott: nagy baj van. Hivatalosan ezután közölte, hogy egy U-2 repülőgép befejezte felderítő repülését, és a hírszerző bizottság meggyőződött arról, hogy Oroszország rakétákat és atomfegyvereket telepített Kubába. Ugyanaznap délelőtt 11 óra 45 perckor a kabinetszobában a CIA a kormány számos magas rangú képviselőjének hivatalosan bemutatta bizonyítékait... Ennek a megbeszélésnek légkörét az általános megdöbbenés jellemezte. Senki sem várta vagy feltételezte, hogy az oroszok szárazföldi ballisztikus rakétakilövő állomásokat építenek Kubában.”

R. Kennedy „bizonyítékokról” tesz említést. Akkor – bár senki sem kételkedett a légi felvételek hitelességében – a résztvevők egyetértettek abban, hogy ezek a fényképfelvételek nem elegendők más kormányok és más népek meggyőzésére. Ezért fontosnak látták további bizonyítékok gyűjtését a Kubában levő „támadófegyverekről.”

Ugyancsak Robert Kennedytől tudjuk, hogy azt a csoportot, amely ezen a napon összejött az elnök kérésére, és ettől kezdve szinte folyamatosan ülésezett, később a Nemzetbiztonsági Tanács Speciális Akciócsoportjának nevezték e. Mint ilyen, rendkívül fontos szerepet játszott azon döntések kialakításában, amelyeket az elnök foganatosított a karib-tengeri válság idején.

Kennedy visszaemlékezése szerint ebben a vezető testületben mindig nyílt vita folyt, de ugyanakkor meglehetősen nagy volt a bizonytalanság. Sokszor teljesen ellentétes intézkedések körvonalai bontakoztak ki. Egyesek már az első napon blokádot vagy vesztegzárat javasoltak. Mások határozottan a katonai akciói megindítását támogatták, mert véleményük az volt, hogy sem a blokádnak, sem pedig a vesztegzárnak nem szünteti meg, nem semmisíti meg a Kubában levő rakétákat és kilövőállomásokat.

Ezen a napon, 16-án, Kennedy elnök sajtókonferenciát tartott a külügyminisztériumban. A légi felvételekről, a „megdönthetetlen bizonyítékokról” (egymás között így nevezték az október 14-i légi felvételeket) nem tett említést. „Fő problémánk mindenekfelett országunk fenntartása, létfontosságú érdekeink védelme... a harmadik, talán utolsó világháború megindítása nélkül... meglehetősen ironikus, hogy a világ két legerősebb állama, a Szovjetunió és

az Egyesült Államok az a két ország, amely jelenleg a legnagyobb veszélyben van” – mondotta.

Október 17-én a hírszerző testület újabb jelentést készített. E szerint Kubában kétféle rakéta van. Az egyik 1000 mérföldes, közepes hatósugarú ballisztikus rakéta – ez olyan helyváltató kilövőállvánnyal rendelkezik, amelynek felállítása csupán néhány órát vesz igénybe. A másik a 2200 mérföldes hatósugarú rakéta, amelyet rögzített talapzatról lehet kilőni.

A jelentés ismertetése után a Nemzetbiztonsági Tanács Speciális Akciócsoportjában vita kezdődött arról, miként „szabaduljanak meg a rakétáktól”. Ezzel kapcsolatban a következő hat változatot terjesztették elő:

1) „Egyelőre semmit nem kell tenni. Másnap, amikor Gromiko látogatást tesz az elnöknél, elébe kell tárni a bizonyítékokat, és követelni kell, hogy a Szovjetunió vonja vissza rakétáit Kubából.” A többség elvetette ezt a véleményt azzal az indoklással, hogy amíg egy fegyveres akció lehetősége fennáll, ez előzetes figyelmeztetés lenne a Szovjetunió számára.

2) „Követet kell küldeni Hruscsovhoz, aki magánvéleményként közölné vele, hogy az Egyesült Államoknak tudomása van rakétákról, és ragaszkodni kell visszavonásukhoz.” Többen rámutattak, hogy ez a terv szintén kockázatos, mert a Szovjetunió magához ragadhatja a diplomáciai kezdeményezést.

3) „A Szovjetunió és Kuba ellen panaszt kell tenni a Biztonsági Tanácsnál.” Ezt a megoldást azért vetették el, mert a Szovjetunió vétőjogával élhet, tehát semmiféle érdemleges döntés nem születhet.

Ez a három javaslat a diplomáciai megközelítés szabályainak felelt meg, s a résztvevők közül egyedül Stevenson emelt szót mellettük.

A másik három elgondolás lényegében a katonai akció mellett tette le a voksot:

4) „Tengeri blokáddal kell kikényszeríteni a Kubába irányuló összes katonai szállítmányok embargóját.” Ez azt jelentette volna, hogy nem Kubával, hanem közvetlenül a Szovjetunióval kerülnek szembe, minthogy szovjet hajók vitték a katonai felszereléseket Kubába. A megbeszélésen számoltak azzal is, hogy Anglia és néhány más nyugati ország nagyon érzékenyen reagálna a tengeri kereskedelem szabadsága elvének megsértésére. Ezen túlmenően nyilvánvaló volt, hogy ez a lépés közismerten háborús cselekménynek minősül.

5) „Meglepetésszerű célbombázás a rakétalétesítmények ellen.” (Ez a verzió számolt szovjet katonák halálával is.) Számításuk az volt, hogy egy hét alatt 16, esetleg 32 rakéta áll majd kilövésre készen. Ellenérvként a szovjet retorzió lehetőségét, számos amerikai város pusztulását hozták fel

6) „A Kuba elleni invázió terve.” E terv részletes megvizsgálására azonban a bizottságban nem került sor ezen a napon.

Kennedy a 17-i eseményekkel kapcsolatban még két dolgot ismertet: „Később Mc Namara – aki közölte az elnökkel, hogy miért nem ért egyet a vezérkari főnökkel, és inkább a blokádot támogatja, mint a légi rajtaütést – tájékoztatta őt arról, hogy az előkészületek megkezdődtek (repülőgépek, ember- és hadianyag), és a légitámadások kedden, október 23-án kezdhetők, ha ilyen döntést hoznak. Célpontok: az összes katonai létesítmények, rakétaállások, repülőterek, kikötők és hadianyagraktárak.”

Ugyanezen a napon, 17-én délután Kennedy elnök fogadta Gromiko szovjet külügyminisztert. A tanács döntésének megfelelően nem hozta szóba a rakétákkal kapcsolatos adatokat. R. Kennedy ismertetése szerint ezen a megbeszélésen a két fél kölcsönösen kérte egymást a

feszültség enyhítésére, mindkét fél a másikra hárította a felelősséget a válság kibontakozásáért. Gromiko hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió csak védelmi fegyvereket adott Kubának.

Október 18-án tovább folyt a vita a Nemzetbiztonsági Tanács Speciális Akciócsoportjában. A. Abel szerint mindinkább a tengeri blokád alkalmazásának a körvonalai bontakoztak ki, bár a résztvevők álláspontja gyakran változott. Ezzel összhangban a bizottság számos résztanulmány elkészítésére adott utasítást. A javaslatok kimunkálása 19-én és 20-án tovább folyt, és változatlanul éles vitákra került sor a különböző álláspontot képviselő politikusok között.

1962. október 20-án délután összeült az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsa. Ezen az ülésen természetesen már olyanok is részt vettek, akik korábban a különböző tervezetek készítésébe nem kapcsolódtak be.

A vitában itt többen a légi csapás szükségességét hangoztatták. Kennedy elnöknek viszont az volt a véleménye, hogy korlátozott akcióval kell kezdeni. A légitámadásokat érintő javaslatokra válaszolva kijelentette: „Sor kerülhet rá, ha a blokád nem éri el a célját; a blokád azonban megfelelő nyomásnak látszik.”

A tanácskozáson Stevenson szükségesnek látta a Biztonsági Tanács összehívásának kezdeményezését, „...hogyan ott az Egyesült Államok számára kedvező határozat szülessék, mielőtt a szovjetek észbe kapnának”. Ezzel az elnök egyetértett, és támogatta E. Martin javaslatát is, aki azt mondta: „A kubai problémát az Amerikai Államok Szervezete elé kell vinni az amerikai álláspont támogatásának elnyerése érdekében.” Stevenson még két javaslatot terjesztett elő. Az egyik a guantánamói támaszpont esetleges feladására vonatkozott (amennyiben megvalósulna a Kuba demilitarizálására irányuló terv), a másik a törökországi Jupiter-rakétákkal volt kapcsolatban. Megjegyezte: „Milyen jogon tart fenn az Egyesült Államok Törökországban katonai bázisokat, és mi a rossz abban, ha az oroszoknak is van bázisa Kubában?” Az amerikai elnök ezeket a javaslatokat – mint időszerűtlenekeket – elvetette. Ezen a tanácskozáson Kennedy elnök végső soron a tengeri blokád mellett döntött. Ugyanakkor a vezetők egy sor egyéb intézkedést is tettek: számos egységet riadókészültségbe helyeztek, gondoskodtak az elnök soron következő beszédének nagy nyilvánosságáról.

A katonai előkészületekről így számol be R. Kennedy: „A rakéták kezelőszemélyzetét riadókészültségbe helyeztük, csapatok vonultak be Floridába, és megszállták az Egyesült Államok délkeleti részét. Az első páncélos hadtest Texasból Georgiába vonult, és ezenkívül még öt hadtestnél rendeltünk el riadókészültséget. Guantánamói támaszpontunkat megerősítettük.

A haditengerészet 186 hajót küldött a Karib-tengerre. A taktikai légierő egységeit különböző polgári repülőtereken helyeztük el, hogy ezzel is csökkentsük sebezhetőségüket támadás esetén. A B-52-es repülőgépek, atombombával a fedélzetükön, állandóan a levegőben voltak: amikor egy gép landolt, a másik azonnal felszállt, és elfoglalta az előző helyét.”

c) Kritikus napok (1962. október 22-28.)

Október 22. hétfő: az amerikai kormánykörök az elnöki döntés után azonnal tevékenységbe kezdtek. Mindenekelőtt legkövetlenebb szövetségeseikkel léptek érintkezésbe: az angol, a francia és a nyugatnémet kormányt értesítették az amerikai kormány döntéseiről. Valójában kész tények elé állították szövetségeseiket: már csak a döntéseket közölték velük, elvárva támogatásukat. A nap folyamán a Nemzetbiztonsági Tanács megtartotta második ülését. Formálisan is megalakították a Speciális Akciócsoportot, amelynek a válság idején a

végrehajtó hatalmat kellett gyakorolnia. Az elnök délután 5 órakor találkozott a kongresszus vezetőivel, akiket tájékoztatott döntéséről.

Közben felelősségteljes döntések születtek Kubában is. Még az amerikai elnök beszédének elhangzása előtt, 22-én délután 17.40 órakor Fidel Castro miniszterelnök, a kubai fegyveres erők főparancsnoka harciriadókészültségbe helyezte Kuba egész fegyveres erejét az Egyesült Államokból származó értesülések és az amerikai fegyveres erők Kuba elleni mozgósítása miatt. A kubai kormány számolt a tengeri blokád bejelentésével, de nem tartotta kizártnak a katonai invázió megindítását sem, ennél „enyhébb” intézkedést az Egyesült Államok részéről nem vártak.

Az október 22-én végrehajtott mozgósítás – méreteit és szervezettségét tekintve – felülmúlt minden korábbi, beleértve az 1961-es Playa Girón-i mozgósítást is. Bebizonyosodott, hogy Kubának lelkes, jól felfegyverzett és megszervezett hadserege van. A mozgósítás kb. félmillió ember csatasorba állítását jelentette. A hétmillió Kubában 500 000 embernek a polgári életből történő kivonása természetesen meglátszott az utca képén, de nyoma sem volt a pánikhangulatnak, ami más országokban többé-kevésbé bekövetkezett volna. Nem volt „vásárlási láz”, nem volt háborús félelem. Az élet megszokott medrében nyugodtan folyt tovább. Habár este kevesen voltak a szórakozóhelyeken, sétatereken, a kávézóknak, Havannában mégis a szokásos lármás, hangos éjszakai élet folyt.

A vezetők – bízva tömegcikkben, fegyverekben és a kapott garanciákban – úgy vélekedtek: ha az amerikaiak közvetlenül megtámadják Kubát, lehet, hogy az ország elpusztul, de egyszer s mindenkorra az amerikai imperializmust is magával rántja a sírba.

De kövessük tovább az amerikai kormány lépéseit. Délután hat órakor Rusk külügyminiszter magához kérte Dobrynin szovjet nagykövetet és átadta neki Kennedy elnök tervezett beszédének szövegét. Negyedórával később a külügyminiszter 46 szövetséges ország képviselőit is tájékoztatta az elnök közelgő bejelentéséről.

Kennedy, az Egyesült Államok elnöke este hét órakor lépett a televízió és a rádió nyilvánossága elé s így kezdte nyilatkozatát: „Kormányom, ígéretéhez híven, szoros megfigyelés alatt tartotta a Kuba szigetén végbemenő szovjet katonai előkészületeket.” Közölte, hogy az elmúlt héten megcáfolhatatlan bizonyítékokat szereztek a támadó jellegű rakétakilövő pályák építéséről. „Ezeknek a kilövőpályáknak a célja nem lehet más, mint egy a nyugati félteke ellen irányuló nukleáris ütőerő létesítése.”

Ezt követően az elnök ismertette az amerikai kormány intézkedéseit, majd felidézte a Szovjetunió vezetőivel folytatott megbeszéléseket. Említést tett azokról a biztosítékokról, amelyet a Szovjetunió Kubának adott, emlékeztetve vár, hogy „...a szovjet segítség kizárólag Kuba védekező erejét segíti elő”. Majd így folytatta: „Sem az Egyesült Államok, sem valamely más állam nem tűrheti, hogy bármely nemzet – legyen az kicsi vagy nagy – tudatosan megcsalja és támadással fenyegetse.” Az amerikai kormány eddigi politikáját „türelmes és tartózkodó” politikának nevezte, amely békés eszközöket alkalmazott. „De most cselekedni kell – mondotta. – Mi megindokoltuk akciónkat, amely esetleg csak a kezdeti lépést jelenti. Nem kockáztatunk meg elhamarkodottan vagy feleslegesen az egész világra kiterjedő nukleáris világháborút, amelyben még a győzelem gyümölcse is fanyarrá válna a szánkban. De nem riadunk vissza attól sem, hogy ha kell, szembenézzünk ezzel a kockázattal.”

Az amerikai elnök ismertette azokat a „kezdeti lépéseket”, amelyek végrehajtását már elrendelte:

1. A támadó jellegű előkészületek megszüntetése céljából szigorú vesztegzárt rendel el a Kubába irányuló mindenféle támadó jellegű katonai felszerelés szállítása ellen. Valamennyi Kubába tartó hajót – tartozzék bármely nemzethez – visszairányítanak, ha rakománya fegyvereket tartalmaz. Kilátásba helyezte a vesztegzár elrendelését más javakra és szállítmányokra is.

2. Elrendelte, hogy Kubát és az ott folyó katonai előkészületeket folyamatosan és fokozottabban figyeljék. A támadó jellegű katonai előkészületek esetére egyéb akciókat helyezett kilátásba. „Utasítottam a fegyveres erőket – jelentette ki –, hogy készüljenek fel minden eshetőségre.”

3. Ha Kubából felbocsátott rakéta érne a nyugati félteke bármelyik országát, azt az Egyesült Államok úgy tekintené, mintha őt érte volna támadás, „...ami maga után vonná a Szovjetunió elleni teljes megtorlást.”

4. Szükséges katonai elővigyázatosságból a guantánamói támaszpontból elszállították a tengerészek családtagjait, a bázist pedig megerősítették.

5. Az elnök bejelentette az AÁSZ tanácskozó szervének összehívását „...a félteke biztonságát fenyegető veszély megtárgyalása és a szükséges akciók egyeztetése céljából”.

6. Még aznap estére kérte a Biztonsági Tanács összehívását, hogy amerikai kérésre foglaljon állást „a világ békéje ellen irányuló e legutóbbi szovjet fenyegetés ellen”. A határozati javaslatban az Egyesült Államok követelni fogja a támadófegyverek ENSZ-megfigyelők jelenlétében való leszerelését és eltávolítását. A vesztegzár feloldására csak ez után kerülhet sor.

7. Kennedy elnök Hruscsov miniszterelnökhöz a következő felhívást intézte: „Vessen véget a világ békéje és a nemzeteink közötti kiegyensúlyozott viszony ellen irányuló felelőtlen és kihívó fenyegetésnek... vonja vissza ezeket a fegyvereket Kubából, tartózkodjék minden olyan cselekedettől, amely kiszélesíthetné vagy elmélyíthetné a válságot... vegyen részt a békés... megoldások keresésében.”

A továbbiakban az amerikai elnök biztosította Berlin (Nyugat-Berlin) lakosságát és más népeket is, hogy amennyiben biztonságuk veszélybe kerülne, „Amerika teljesíti kötelezettségét”.

„Végül néhány szót intézek Kuba fogoly népéhez” – folytatta eztán Kennedy elnök nyilatkozatát –, amelyhez ezt a beszédet különleges rádió berendezések közvetítik. „Barátként szólok Önökhöz, mint aki ismeri mély hazaszeretetüket, és mint aki osztozik a szabadság és az igazság iránti vágyukban. Mély sajnálkozással figyeltem, miként árulták el nemzeti forradalmukat, és hogyan került hazájuk idegen uralom alá. Mostani vezetőik már nem a kubai eszmények iránt lelkesedő vezetők. Ők egy nemzetközi összeesküvés bábjai és ügynökei... A kubai nép sokszor felkelt a múltban, hogy elűzze a zsarnokokat, akik elrabolták szabadságát. Nem kértem, hogy ma a legtöbb kubai várja azt az időt, amikor igazán szabad lesz – szabad az idegen uralomtól. Szabad saját földjének birtoklásában, szabad legyen szóban és írásban, valamint szabad a vallás gyakorlásában. Félelem és megaláztatás nélkül. És akkor szeretettel fogadjuk vissza Kubát a szabad nemzetek közösségébe és féltekénk közösségébe.”

Még egy mondat, amely az amerikai elnök beszédének befejező részében hangzott el: „Minden út, ez is, amelyre most léptünk, tele van kockázattal: de ez felel meg legjobban nemzetünknek, jellemünknek, bátorságunknak, és az egész világgal szemben fennálló kötelezettségeinknek... senki előre pontosan nem láthatja, merre vezet ez az út, és milyen árat fizetünk érte.”

Október 22-én este, Kennedy elnök beszédével egyidejűleg összehívták az AÁSZ-hoz akkreditált nagyköveteket. Az Egyesült Államok kormánya a következőket kérte tőlük: „Nyilvánítsák agresszornak Kubát, és az 1947-es Riói Katonai Paktum értelmében foganatosítsanak ellene kemény szankciókat.” Döntés ekkor még nem született, mivel több nagykövet szükségesnek látta, hogy kormányával konzultáljon.

Az Egyesült Államok NATO-szövetségei közül Adenauer, az NSZK kancellárja azonnal támogatásáról biztosította az amerikai elnököt. Az angol kormány némi huzavona után egy nappal később közölte, hogy támogatja a Kuba elleni tengeri blokád elrendelését.

Latin-Amerikában a kormányok, a társadalmi szervezetek és a tömegek egyaránt gyorsan reagáltak. Venezuela fővárosában, Caracasban tüntetés robbant ki. Látva a tömeghangulatot, azonnal őrséget állítottak az amerikai nagykövetség épülete elé. Kolumbiában is erős katonai egységet bízott meg az amerikai nagykövetség őrzésével.

Goulart brazil elnök, kormánya eddigi politikájához híven, leszögezte: „...elvben ellenzek minden erőszakot a nemzetközi konfliktusok megoldásában.”

A chilei Egységes Szakszervezeti Központ, illetve az Uruguayi Szocialista Párt Végrehajtó Bizottsága sztrájkot és tömegmegmozdulásokat helyezett kilátásba.

Sem a várható tömegakciók, sem a kormányok eltérő állásfoglalása nem befolyásolta az amerikai kormánykörök magatartását. Eredeti tervüknek megfelelően végrehajtották az általuk szükségesnek vélt intézkedéseket. Az elnök – többek között – jóváhagyta a Pentagon tervét egy esetleges katonai akcióhoz. Ehhez 250 000 ember bevetését tartották szükségesnek.

Október 23. kedd

Az észak-amerikai és a latin-amerikai sajtó közvetlenül Kennedy beszéde után hatalmas méretű propaganda-hadjáratot indított Kuba, a Szovjetunió és a szocialista országok ellen. „Az Egyesült Államok három évig tűrte Kubában a szovjet beavatkozást.” „A szovjet fenyegetés megerősítette a pánamerikai szolidaritást” – jelentették ki. Nemcsak a fegyverek eltávolítását követelték, hanem „Végezzünk a kommunizmussal Latin-Amerikában!” jelszóval általában is szították a kommunista ellenes hisztériát.

A propaganda-hadjárat hatása gyorsan jelentkezet. Az Egyesült Államokban aggodás lett úrrá amiatt, hogy a helyzet atomháborúba torkollhat. A tőzsdei árfolyamok gyorsan süllyedtek. Az arany árfolyama viszont a londoni tőzsdén rekordmagasságot ért el: 175/oz 35 emelkedett. Ez az Egyesült Államok számára aranykiáramlást eredményezett. Több árucikk ára hirtelen megemelkedett (főleg az élelmiszereké), elsősorban Floridában és Kaliforniában.

Délelőtt összeült a Nemzetvédelmi Bizottság szerve, hogy kidolgozza a további intézkedéseket. Meglepetéssel vették tudomásul, hogy a szovjet hadseregben még nem rendeltek el riadókészültséget. Ugyancsak meglepetést okozott az is, hogy Kubában megkezdték a rakétabázisok álcázását. „Sohasem tudtuk meg, hogy miért vártak erre ilyen soká” – jegyzi meg később emlékirataiban R. Kennedy.

A katonai kérdések vitájában Kennedy elnök kijelentette: „Az egyetlen dolog, amit még egyszer hangsúlyozni akarok: biztos akarok lenni abban, hogy ha az oroszok támadnak, és így részünkről a katonai akció vagy az invázió szükségessé válik, az előkészületekre már egyetlen percet sem kell elvesztegetni.”

Miközben a tengeri blokád végrehajtásával kapcsolatos részletkérdéseket megvitatták, a következő értesítést kapták: „...orosz tengeralattjárók kezdenek behatolni a karib-tengeri térségbe.” Az elnök utasítást adott a haditengerészetnek a szovjet tengeralattjárók megfi-

gyelésére. Az értekezlet befejezése után – írja R. Kennedy – egy kisebb csoport még együtt maradt. Beszélgetés közben megállapították hogy „...a legnagyobb veszély és kockázat abban rejlik, ha valamit félreértünk és tévesen ítélünk meg”. Mindnyájan egyetértettek abban, hogy egyik fél sem akar háborút Kuba miatt, de abban is, hogy könnyen előfordulhat egy „presztízből” vagy „büszkeségből” tett lépés, amely végül is fegyveres konfliktust eredményezhet.

Az eszmecsere eredményeként a abban, hogy Robert Kennedy érintkezésbe lép Dobrinyin szovjet nagykövettel, megpróbálja az esetleges félreértéseket eloszlatni, s közli vele az amerikai kormány szilárd elhatározását.

Közben Kennedy elnök egy vonatkozásban módosította korábbi álláspontját. Mivel a szovjet hajók – a felderítés szerint – változatlanul Kuba irányába tartottak, a korábban tervezett 800 mérföld helyett 500-ban határozta meg a tengeri blokád határvonalát.

A továbbiakban nagy figyelem terelődött a diplomáciai lépésekre. Ülést tartott az AÁSZ: itt most már jóváhagyták az amerikai elnök által foganatosított intézkedéseket. Négy ország (Brazília, Mexikó, Uruguay és Bolívia) azonban nem szavazta meg a tervezet egyik passzusát, nem támogatták a fegyveres erők alkalmazására vonatkozó elképzelést.

Még 23-án megkezdődött a vita a Biztonsági Tanácsban is. A főtitkár eddigre már megkapta az AÁSZ-ban született döntést, s megérkezett a kubai panasz is. A két megközelítés ellentétesen ítélte meg a felelősséget. Látható volt, hogy ezen a fórumon kölcsönösen elfogadható döntés nem születhet. Az adott pillanatban nagyobb súllyal esett a latba a Szovjetunió kormányának október 23-i nyilatkozata. Ez a dokumentum a bevezetőben összefoglalta Kennedy bejelentésének lényegét, és felhívta a figyelmet arra a veszélyes politikára, amelyet az Egyesült Államok folytat a Kubai Köztársaság ellen. „...Az amerikai imperialista körök semmitől sem riadnak vissza, hogy kísérletet tegyenek egy szuverén államnak, az Egyesült Nemzetek egy tagjának megfojtására. E cél érdekében készek még a háborús katasztrófa szakadékaiba is dönten a világot.

Az Egyesült Államok, arcátlanul lábbal tiporva az államközi magatartás nemzetközi normáit és az Egyesült Nemzetek Szervezete alapokmányának elvei, jogot formál arra – és ezt be is jelentette –, hogy nyílt tengeren megtámadja más államok hajóit, vagyis kalózkodással foglalkozzék.”

A szovjet kormány jegyzéke hangsúlyozza az amerikai kormány felelősségét. Az amerikai vezetők figyelmébe ajánlja a megváltozott körülményeket: „Ma egészen más idők járnak. Csak az örültek tehetik az erőpolitikára a tétet és gondolhatják, hogy ez a politika bármiféle sikert is hoz nekik, lehetővé teszi számukra, hogy a maguk rendjét erőszakolják más államokra... A világon van egy másik, semmivel sem kisebb erő, amely kiáll amellett, hogy a népek a maguk belátása szerint rendezzék be életüket. Ma nagyobb szükség van arra, mint bármikor, hogy az államférfiak hidegvért és józanságot tanúsítsanak, és ne ragadtassák magukat kardcsörtetésre.”

A nyilatkozat szerint „kubai fenyegetésről” beszélni képmutatás, Kuba valójában függetlenségét, békés építőmunkáját védelmezi. A dokumentum megerősíti, hogy a szeptember 3-án kiadott szovjet-kubai közlemény szellemében a szovjet kormány eleget tett a kubai kormány kérésének, s Kuba védelméhez szükséges fegyvereket szállított részére. A két ország kormánya ehhez az állásponthoz szilárdan ragaszkodik. A szovjet kormány nyilatkozat határozottan figyelmezteti az agresszorokat, hogy amennyiben kirobbantják a háborút, a Szovjetunió a legerősebb visszavágással él. Leleplezi az amerikaiak képmutatását az idegen területen tartott haderőkkel kapcsolatban. Emlékeztet a szovjet kormány számos korábbi

kezdeményező lépésére, amelyek értelmében ki kellett volna vonni minden idegen területről az ott állomásozó külföldi csapatokat. A dokumentum rámutat, hogy az amerikai kormány ezekre a javaslatokra mindig negatív választ adott, makacsul visszautasítva őket.

A szovjet kormánynyilatkozat bejelenti, hogy a Szovjetunió a Biztonsági Tanácshoz fordul, és kéri: tűzzék napirendre „Az ENSZ alapokmányának megszegése és a béke veszélyeztetése az Egyesült Államok részéről” című javaslatot. (Az előterjesztés meg is érkezett, így most már háromféle előterjesztés alapján tárgyalhatták a megbízottak a súlyos nemzetközi válság ügyét.)

A szovjet kormány végül felhívással fordult minden kormányhoz és néphez, hogy emelje fel tiltakozó szavát az amerikai kormány agresszív cselekedetével szemben.

Ugyanezen a napon közleményt bocsátott ki a TASZSZ. Ebből ismeretessé váltak a szovjet kormány intézkedései: további rendelkezésig megszüntették az idősebb korosztályok leszerelését a stratégiai rendeltetésű rakétaegységeknél, a légvédelmi csapatoknál, a tenger-alattjáró-flottánál megszüntették a szabadságolásokat, intézkedtek a fegyveres erők harci készenlétének fokozására. Hasonló intézkedésekre került sor a Varsói Szerződéshez tartozó országokban is.

A csehszlovák, a bolgár és a magyar kormány is nyilatkozott 23-án. Mindhárom teljes szolidaritást vállalt a kubai néppel, s a szovjet nyilatkozattal összhangban elítélte az amerikai imperializmus háborús politikáját.

Fidel Castro 23-án este a havannai televízióban beszédet mondott. Értékelése szerint a jelenlegi események az Egyesült Államok kubai politikájának kulminációs pontját képezik. Újból hangsúlyozta: „Bennünket nem lepnek meg ezek az intézkedések, mert logikusan várhatóak voltak egy olyan reakciós, önmagát és más népek jogait nem tisztelő kormánytól, mint az Egyesült Államok kormánya.” Felidézte az Egyesült Államoknak a forradalom győzelme óta Kuba ellen tett lépéseit, amelyek sorozatosan kudarcba fulladtak. Az amerikaiaknak két lehetőség között kell választaniuk: vagy beletörődnek az események ilyen alakulásába, vagy a végső következményekig folytatják agressziós politikájukat.

Fidel Castro törvénytelennek minősítette az amerikai lépéseket, majd Kennedy nyilatkozatával kapcsolatban megjegyezte: „A legpimaszabb szavai a kubai néphez intézett felhívásában azok, ahol »barátunknak« nevezi magát, ahol »ígéri«, hogy saját földünk »tulajdonosaivá tesz bennünket«. Kennedy cinizmus és szemtelensége nem ismer határt. Beszéde számomra és a kubai nép számára nem egy államférfi, hanem egy kalóz nyilatkozata.”

Az imperialista szóhasználattal polemizálva kijelentette: a fegyverek védekező vagy támadó jellegét nem a fegyverek szerkezete, hanem használatuk, alkalmazásuk dönti el. Megerősítette a szuverenitásról vallott kubai nézetet, majd kijelentette: „Nem leszünk az agresszió könnyű áldozata, Kuba nem Kongó!”

Október 24. szerda

A kubai nép, a várakozásnak megfelelően, fegyelmezetten vette tudomásul a történeteket és eleget tett a veszélyes helyzet ellensúlyozását szolgáló különböző felhívásoknak. A nőszövetség kezdeményezésére egészségügyi brigádok alakultak. A lakosság tömegével jelentkezett véradásra. A pedagógus-szakszervezet felkérte a tanárokat, professzorokat és azokat a nyugdíjasokat, akik egészségi állapota megengedi, hogy kapcsolódjanak be a termelőmunkába. Az iparügyi miniszter elrendelte, hogy az ideiglenes alkalmazottaknak ugyanazokat a jogokat kell biztosítani, mint azoknak, akiknek a helyét betöltik.

A guantánamói támaszpont közelében a kubai hadsereg legfegyvermezettebb, politikailag legképzettebb egységei állomásoztak: ügyeltek rá, hogy semmi olyan ne történjen, ami ürügyül szolgálna bármilyen amerikai provokációs lépésre.

Ezen a napon újabb nemzetközi állásfoglalások kerültek nyilvánosságra a karib-tengeri válsággal kapcsolatban. A francia kormány támogatásáról biztosította az amerikai kormányt. Néhány latin-amerikai ország – Panama, Peru, a Dominikai Köztársaság, Argentína, Honduras – fegyveres erőt ajánlott fel az Egyesült Államoknak. Ezzel szemben Bolívia kormánya hatálytalanította AÁSZ képviselőjének szavazatát, mert annak erre nem volt felhatalmazása. A brazil kormány magyarázkodásba kezdett, s hangsúlyozta az erőszak elkerülésének fontosságát.

Több országban nagy tömegmegmozdulásokra került sor. Peruban, Chilében Kuba mellett tüntetések zajlottak le, Kanadában önkéntesek jelentkeztek a kubai nép megsegítésére. Az Algériai Nemzeti Felszabadítási Front (FLN, az Argentin Kommunista Párt és számos más szervezet szolidaritási nyilatkozatot tett. Tito jugoszláv elnök sajtónyilatkozatában az Államok felelősségét hangsúlyozta.

E napon közzétették a lapok Pauling Nobel-díjas tudós Kennedy elnökhöz intézett táviratát, amelyben arra kéri: vonja vissza „háborús utasításait és fenyegetéseit”. Ezen a napon Bertrand Russell angol filozófus és békeharcos is táviratot küldött Hruscsov szovjet miniszterelnöknek és Kennedy amerikai elnöknek. Hruscsovhöz intézett üzenetében a következőket írta: „Felhívom Önt, ne hagyja magát provokálni az Egyesült Államok minősíthetetlen kubai akciójától. A világ támogatni fogja a mértéktartást. Szorgalmazza, hogy az ENSZ-ben ériék el az akció elítélését. Az elhamarkodott akció végzetes lehet az emberiségre.” Kennedynak küldött táviratában megállapítja: „Az Ön cselekedete kétségbeesett, veszélyezteti az emberiség fennmaradását. Semmilyen elképzelhető módon nem igazolható. A civilizált ember elítéli. Nem akarjuk az emberek meggyilkolását. Az ultimátum háborút jelent. Nem az erő nevében emelem fel a szavamat, hanem az emberiség érdekében folyamodom Önhöz, vessen véget ennek az örülségnek.”

A szovjet miniszterelnök azonnal válaszolt Russellnek. Kijelentette, megérti aggodalmát és nyugtalanságát. Biztosította, hogy a szovjet kormány nem hoz egyetlen olyan döntést sem, amelyet ne gondolna át: nem engedi provokálni magát az Egyesült Államok indokolatlan cselekedeteitől, és mindent megtesz a válság megszüntetéséért.

A haladó közvélemény mind erőteljesebb fellépése ellenére is tovább nőtt a feszültség ezen a napon, október 24-én.

R. Kennedy így emlékezik vissza erre a napra: „...szerdán a blokád érvénybe lépett. A kora reggel beérkezett jelentések közzétették, hogy a szovjet hajók változatlanul haladnak Kuba felé... a szerdai megbeszélésünk volt a 27-i szombati értekezletünkkel együtt a legnehezebb, a legmegerőltetőbb és a legfeszültebb. Az orosz hajók közeledtek, és már majdnem elérték az 500 mérföldes határt. Nekünk vagy fel kell őket tartóztatnunk, vagy be kell jelentenünk, hogy visszavonjuk a blokád... Ez volt az a pillanat, amire felkészültünk, de amiről reméltük, hogy sohasem fog bekövetkezni..., néhány perccel 10 óra után a hadügyminiszter közölte, hogy két orosz hajó, a Gagarin és a Komiles néhány mérföldre van csak a blokádvonaltól. A két hajó feltartóztatása washingtoni idő szerint valamivel 12 óra előtt történik meg. Ezután az a nyugtalanító hír érkezett, hogy egy orosz tengeralattjáró ékelődött be a két hajó közé... ezek a percek voltak az elnök számára a legnehezebbek... az utolsó döntésünkhöz érkeztünk –, fel kell készülnünk arra, hogy az oroszok körülzárják Berlint, tegyük meg erre is a végső előkészületeket – mondotta az elnök. Úgy éreztem, a szakadék szélén állunk, és nincs

kiút...10 óra 25-kor az egyik küldönc hozott egy darab papírt...»Elnök úr! Olyan előzetes értesítést kaptam, hogy az orosz hajók megálltak a nyílt tengeren...«»

Néhány perc múlva – írja Kennedy visszaemlékezésében – részletesebb jelentést kaptak amely szerint 20 szovjet hajó nem messze a blokádvonaltól megállt, néhány hajó pedig visszafordult. A nap folyamán csak azok a hajók folytatták útjukat, amelyekről nyilvánvaló volt, hogy nem szállítanak hadianyagot; legtöbbjük tartályhajó volt. A legnagyobb érdeklődés középpontjába a Bukarest nevű tartályhajó került: ez volt az első, amely elérte a záróvonalat, igazolta magát, s mivel tartályhajó volt, továbbengedték. Fegyveres összecsapásra ezen a napon nem került sor.

Annál élesebb diplomáciai harc bontakozott ki a Biztonsági Tanácsban és az ENSZ egyéb fórumain, a különböző két- és többoldalú megbeszéléseken. A kivezető keresésében mind aktívabb szerepet játszott U Thant, az ENSZ főtitkára. Levelet írt a két nagyhatalom vezetőihez, mérsékletre intette őket, s felajánlotta szolgálatait: kész volt közvetítő szerepet vállalni a konfliktus rendezése érdekében. A Biztonsági Tanács vitájában is felszólalt, megjegyezve: „...a második világháború óta eltelt 17 év alatt még nem volt ilyen súlyos és éles a nagyhatalmak szembenállása.” Itt is hangsúlyozta, hogy csakis a tárgyalások és kompromisszumok biztosíthatják a békét ebben a kritikus pillanatban.

Október 25. csütörtök

Ezen a napon U Thant újabb üzenetet küldött Kennedynak és Hruscsovnak. Megismételte a békés tárgyalásokra vonatkozó javaslatát. Kérte, hogy a szovjet hajók záros határidőn belül hagyják el a blokádnál vett területet, és hogy az Egyesült Államok hajói, amelyek a Karib-tengeren tartózkodnak, tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy elkerüljék az összeütközést a szovjet hajókkal; vagyis, hogy a minimálisra csökkentsék a fegyveres incidens veszélyét. Néhány órán belül mindkét vezető válaszolt: elfogadták a főtitkár kezdeményezését.

A Biztonsági Tanácsban a vita 25-én tovább folytatódott. Ismertették Kennedy és Hruscsov válaszát. Kennedy szerint a súlyos helyzetet a Kubában létesített támaszpontok és az ott lehelyezett támadóegységek idézték elő. Megoldás tehát csak úgy jöhet létre, ha ezeket eltávolítják. Zorin, a Szovjetunió képviselője viszont azt hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok hosszabb ideje ellenséges magatartást tanúsít Kuba iránt. A fegyveres provokáció előkészítése már régóta folyik, s az amerikai kormány önkényesen mélyíti el a válságot. A vita mind élesebb hangnemben folyt a Biztonsági Tanácsban. A megoldás lehetősége egyelőre nem körvonalazódott.

Kennedy elnök e napon, 25-én válaszolt Russellnak. Szemrehányást tett a nagy tudósnek, mert bírálta az Egyesült Államokat s nem beszélt a Szovjetunió felelősségéről. „Úgy gondolom, jó lenne, ha figyelmét a tolvajok elfogói helyett inkább a tolvajokra irányítaná” – jelentette ki Kennedy.

Russell ismét üzenetet küldött a két nagyhatalom vezetőjéhez. Kennedyhez küldött újabb táviratában ez olvasható: „A legerélyesebben felhívom Önt, adjon békülékenységről tanúskodó választ Hruscsov életbevágó kezdeményezésére, és kerülje el az összecsapást a szovjet hajókkal mindaddig, amíg találkozót és tárgyalásokat lehet tartani. Ha már eldőrdültek a fegyverek, valószínűleg késő lesz...”

Mint a Fehér Ház sajtótitkára közölte, Russell Kennedynak küldött táviratát „nem kézbesítették a Fehér Házba”.

E napon hozták nyilvánosságra a kínai kormány állásfoglalását is, amely élesen elítélte az amerikai imperializmus agresszív cselekedetét, és leszögezte, hogy Kína – a szocialista országokkal és más békeszerető erőkkel együtt – harcolni fog az imperializmus provokációja ellen. A békés megoldás keresése, a tárgyalások megkezdése mellett foglalt állást XXIII. János pápa is.

Október 26. Péntek

Péntekre a latin-amerikai országokban tovább szélesedett a tömegmozgalom, a Kuba melletti szolidaritás. Számos országban halálos áldozatokat követelő összecsapásokra is sor került. Fokozódott az atomháborútól való félelem. Kolumbiában, Venezuelában és másutt valóságos pánikhangulat kezdett eluralkodni.

Kubában viszont szervezeten és zavartalanul folyt tovább az élet. A lakosság örömmel üdvözölte az újabb és újabb hajókat, amelyek olajjal, élelmiszerrel és egyéb fogyasztási cikkekkel megrakodva érkeztek a kubai kikötőkbe. Ezen a napon alakult meg a Kubát támogató nemzetközi brigád, 31 ország polgárainak részvételével.

A két nagyhatalom között viszont fokozódott a feszültség. R. Kennedy visszaemlékezésiben így ír erről: „A Szovjetunió hajthatatlan és nem ismeri el blokádunkat ugyanakkor nyilvánvalóan felkészítette rakétáit Kubában egy esetleges támadásra. Az elnök válaszképpen fokozta a Kubára gyakorolt nyomást. Még mindig remélve, hogy a közvetlen katonai összeütközést el tudja kerülni, elrendelte, hogy a kis magasságokban történő Kuba feletti repüléseket az eddigi napi két alkalom helyett kétóránként hajtsák végre. Előkészítették az éjszakai berepüléseket: ezek a gépek szintén felvételeket készítenek a rakétakilövő állásokról oly módon, hogy világító rakétákat lönek ki a sziget felett... Négyszemközt az elnök nem volt derülátó ezen intézkedések eredményességét illetően. Egyre jobban úrrá lett az az érzés, hogy betelik a pohár, és a két nukleáris hatalom között elkerülhetetlenné válik az összecsapás. Ha az oroszok nem fogadják el a blokádát és tovább építik rakétaállásaikat, akkor csak a katonai támadás lehet az egyetlen megoldás. Mindebből kiindulva Kennedy elnök utasította a Külügyminisztériumot, hogy állítson össze egy szükségprogramot az elfoglalt Kubában létesítendő kormányzat számára.”

Ezen a napon a Biztonsági Tanács nem ülésezett. Az ENSZ főtitkára azonban magánbeszélgetéseken tárgyalt az Egyesült Államok, Kuba és a Szovjetunió képviselőivel a közvetlen tárgyalások megkezdésének érdekében. Ugyanezen a napon a főtitkár üzenetet küldött Fidel Castrónak, amelyben ismét figyelmeztette a kubai miniszterelnököt, hogy a tárgyalások sikeres kimenetele érdekében szüntessék be Kuba területén a fegyverkezést.

Október 27. szombat

U Thant előző napi kezdeményező lépései és az azokra adott válaszok alapján végre kezdtek kibontakozni a diplomáciai megoldás körvonalai.

De tovább nőtt – a várakozással ellentétben – a fegyveres konfliktus kirobbanásának veszélye is. Október 27-én, szombaton délelőtt tíz óra körül Nyugat-Kuba (Pinar del Río tartomány) fölé igen erős amerikai lökhajtásos bombázókötelék repült be hirtelen. A berepülő bombázókötelékre 600 kubai léghárító ágyú nyitott tüzet, mire a bombavető repülőgépek azonnal megfordultak és nagy sebességgel távoztak az Egyesült Államok felé. Alig negyedóra múlva egy U-2 típusú felderítőgép repült be igen magasan Nyugat-Kuba fölé. Ezt egy rakétával lelőtték.

Ezt követően – talán éppen ezért – még inkább előtérbe került a diplomáciai megoldás keresése. Nem lehetetlen, hogy az amerikaiak még egy utolsó próbát akartak tenni, és csak

akkor látták elérkezettnek az időt a diplomáciai megoldásra, amikor meggyőződtek róla, hogy a kubai légelhárítás hatékony, magas fokú harckészültséggel bír.

A diplomáciai megegyezésben igen fontos szerepet játszott Hruscsov október 27-i levele s még inkább a 28-i szovjet javaslat.

Rendkívül tárgyilagos hangú, megegyezési készséget mutató 27-i levelében a szovjet kormányfő elismeréssel nyilatkozott U Thant fáradozásáról, és a főtitkár kezdeményezését elfogadva terjesztette elő javaslatait. Kennedyvel egyetértve kijelentette, hogy a fő cél nem „hajóink találkozásának” megakadályozása, hanem az államok és népek közötti viszony rendezése.

A szovjet kormányfő ismét hangsúlyozta a Kubának nyújtott segítség védelmi jellegét. Bármilyen fegyverekkel rendelkezik Kuba – mondotta –, nem veszélyezteteti és nem is veszélyeztetheti az Egyesült Államok biztonságát, már potenciáljánál fogva sem.

Ezt követően Hruscsov a szovjet kormány nevében javaslatot tett: „Mi hajlandók vagyunk kivonni Kubából azokat a fegyvereket, amelyeket Ön támadófegyvereknek tart, készek vagyunk ezt megtenni, s erről bejelentést tenni az ENSZ-ben. Az Önök képviselői pedig jelentsék be, hogy az Egyesült Államok a maga részéről, tekintetbe véve a szovjet állam aggodalmát, kivonja a maga hasonló eszközeit Törökországból. Egyezzünk meg hát, hogy ennek végrehajtására milyen határidőt szabunk meg egymásnak. Ennek megtörténte után pedig az ENSZ Biztonsági Tanácsa által megbízott személyek a helyszínen ellenőrizhetnék a vállalt kötelezettségek teljesítését. Természetesen a kubai és a török kormány részéről engedély kell ahhoz, hogy ezek a megbízottak országukba utazzanak, és ellenőrizzék annak a kötelezettségnek teljesítését, amelyet mindegyik fél magára vállal.”

A továbbiakban a levél így folytatódik: „...Jelentsék ki, hogy az Egyesült Államok tiszteletben tartja Kuba határainak sérthetetlenségét, Kuba szuverenitását, kötelezi magát, hogy nem avatkozik be belügyeibe, maga nem hatol be Kubába, területét nem engedi át Kubába való behatolás céljait szolgáló felvonulásra, s hasonlóképpen feltartóztatja azokat, akik az Egyesült Államok vagy a Kubával szomszédos államok területéről Kuba elleni agresszió végrehajtására gondolnának.”

A szovjet kormányfő megnyugtatta az Egyesült Államok elnökét. Azok az eszközök – mondotta –, amelyekről Kennedy beszélt, szovjet tisztek kezében vannak, „ennél fogva kizárt dolog, hogy ezeket az eszközöket az Egyesült Államok kárára használják fel”.

A szovjet kormányfő javasolta a tárgyalások mielőbbi megkezdését, hivatkozva a világ közvéleményére, amely gyors eredményeket vár. Egyben kifejezte azt a reményét, hogy pozitív megegyezés elősegíthetné egyéb vitás kérdések rendezését is, többek között a nukleáris kísérletek megszüntetését.

A szovjet kormányfő levele – amelyben az amerikaiak számára új elem csupán a törökországi támaszpont ügyének felvetése volt – nem okozott meglepetést. R. Kennedy szerint e javaslat elfogadása egyáltalán nem gyengítette volna az Egyesült Államok vagy a NATO pozícióit. Miközben a választ latolgatták, megérkeztek az értekezletre a vezérkari főnökök egyesített bizottságának tagjai, akik a következő javaslatot tették: 29-én, hétfőn légitámadást indítanak Kuba ellen, amelyet nem sokkal később invázió követ.

E tanácskozás közben jött a hír, hogy Kuba felett szovjet gyártmányú rakétával lelőttek egy U-2 felderítő gépet. E hír hallatára többen, elsősorban a katonai szakértők, azt hangoztatták, hogy a légitámadást és az inváziót előbbre kell hozni 28-ára.

E pillanatnyi zavar leküzdése után – írja R. Kennedy – az amerikai vezetők a diplomáciai megoldást helyezték előtérbe. Kennedy amerikai elnök rádióüzenetet küldött Hruscsov szovjet miniszterelnöknek, amelyben megkerülte a törökországi támaszpontok kérdését, s a kubai rakétakilövő állásokban végzett tevékenység megszüntetését, illetve a fegyverek elszállítását helyezte előtérbe, megfelelő ENSZ-ellenőrzés mellett.

E feltételek teljesítése esetén az Egyesült Államok kormánya kötelezettséget vállal a következőkre:

„a) Azonnal megszüntetjük a blokádot.

Biztosítékot adunk arra vonatkozóan, hogy nem támadjuk meg Kubát. Meg vagyok győződve arról, hogy a nyugati földrész többi országa is hajlandó ilyen garanciát nyújtani.”

Ez a nyilatkozat, amely elismerte Kuba szuverenitását és lemondott a szocialista Kuba megtámadásáról – mindez először hangzott el az amerikai kormány részéről! –, megteremtette a karib-tengeri válság rendezésének alapfeltételét.

Ezen a napon, október 27-én Fidel Castro is válaszolt U Thantnak. Kijelentette: támogatja a főtitkárt a diplomáciai megoldás keresésében. Kész volt elfogadni azt a kompromisszumos megoldást, amit a főtitkár javasolt, feltéve, hogy a tárgyalások idején az Egyesült Államok tartózkodik a Kuba elleni agressziós cselekményektől, beleértve a tengeri blokádot is. A kubai miniszterelnök ugyanakkor meghívta a főtitkárt Kubába, hogy közvetlenül folytathassák a tárgyalásokat. Levélben Fidel Castro ismét hangsúlyozta Kuba szuverenitásának feltétlen tiszteletben tartását mint a válság bármilyen megoldásának alapvető feltételét.

Október 27-én este R. Kennedy találkozott az Igazságügy-minisztériumban Dobrinyin szovjet nagykövettel. Megbeszélésükön szóba került a törökországi támaszpontok problémája is. Kennedy elvben ígéretet tett ezek későbbi felszámolására: ehhez – mondotta – a NATO hozzájárulása szükséges. De az adott körülmények között – fejtette ki – az Egyesült Államok nem hajlandó elfogadni ezt a szovjet javaslatot: nem hajlandó engedni egy ilyen nyomásnak, fenyegetésnek. Sürgette a Szovjetunió kormányának válaszát. „Kifutunk az időből, már csak néhány óránk van – jelentette ki -; nekünk azonnal választ kell kapnunk a Szovjetuniótól. A választ még a holnapi nap folyamán meg kell kapnunk.”

Október 28. vasárnap

1962. október 28-át joggal tekinthetjük fordulópontnak a karib-tengeri válság történetében. Ekkor került egyértelműen a katonai megoldás helyébe a diplomáciai megegyezés előkészítése.

28-án mindhárom érdekelt kormány – a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Kuba kormánya – nyilatkozatot tett közzé. Számos kérdésben még mindig voltak köztük nem lebecsülhető nézetkülönbségek: de mindhárom ország fővárosában nyilvánosságra hozták a megegyezés alapelemeit tartalmazó döntéseket.

Hruscsov miniszterelnök Kennedyhez intézett levele a következő szavakkal kezdődött: „Megkaptam 1962. október 27-i üzenetét. Hálámat és köszönetemet nyilvánítom mértéktartásáért, megértéséért és azért, hogy tudatában van, milyen felelősség hárul Önre a világbéke megőrzésével kapcsolatban. Jól megértem aggodalmát és az Egyesült Államok népének aggodalmát, minthogy az Ön által támadónak minősített fegyverek valóban szörnyű fegyverek. Ön is és én is tudom, hogy milyen fegyverek ezek.” A szovjet miniszterelnök a továbbiakban emlékeztetett a Kubával kapcsolatos amerikai provokációkra, a meg-megújuló, egyre erősebbé váló fenyegetésekre, amelyek akadályozták, veszélyeztették a kubai nép békés építőmunkáját. Hangsúlyozta a szovjet segítség célját: ez – mint mondotta a váratlan akciók

elhárítását szolgálta. De most, miután az amerikai elnök 27-i nyilatkozata új helyzetet teremt, „...utasítást adtunk tisztjeinknek...” tegyék meg a szükséges lépéseket a nevezett létesítmények építésének leállítására, szereljék le őket és szállítsák vissza a Szovjetunióba”.

E gyakorlati lépések végrehajtása – hangsúlyozta a szovjet kormányfő levele – nem jelenti a korábbi szovjet garanciák felmondását. A Szovjetunió nem menti fel magát a felelősség alól, és a továbbiakban is megfelelő segítséget nyújt a kubai népnek.

A szovjet kormányfő óvatosságra és önmérsékletre hívta fel az amerikai kormányt, hangsúlyozva, mennyire fontosnak tartja Kuba légiterének sérthetlenségét. Végül közli, a szovjet kormány Kuznyecovot, a szovjet külügyminiszter első helyettesét felhatalmazta a tárgyalások folytatására.

A Fehér Ház még aznap este, a hivatalos szöveg átvétele előtt válaszolt a szovjet kormányfő rádióüzenetére. Kennedy válaszában ez olvasható: „Úgy vélem, hogy levelem, melyet 27-én intéztem Önhez, s az Ön mai válasza olyan szilárd kötelezettségvállalásokat tartalmaznak kormányaink részéről, amelyeket gyorsan végre lehet hajtani. Remélem, hogy a szükséges intézkedéseket maradéktalanul meg lehet tenni az ENSZ-en keresztül, miként az Ön üzenete is mondja, hogy így az Egyesült Államok cserében hatálytalanítsa a jelenleg érvényben levő blokádintézkedéseket.”

Kennedy elnök rövid válaszlevelében kilátásba helyezte egyéb, gyümölcsöző tárgyalások lehetőségét, elsőbbséget adva az atomfegyverek földön és a világűrben való szállításával kapcsolatos kérdéseknek. Reményét fejezte ki az atomrobbantási kísérletek beszüntetéséről szóló egyezmény megkötésére is.

A két nagyhatalom vezetői közötti levélváltás így tehát 1962. október 28-án elhárította a nukleáris háború veszélyét, s megindult a válság diplomáciai úton történő megoldásra.

Mint már előre várható volt, a kubai kormány azonnal reagált a nagyhatalmak levélváltására. Október 28-án este Fidel Castro szokatlanul rövid nyilatkozatot tett. Ebben kifejtette, hogy a kubai kormány ténszerűen tudomásul veszi a két nagyhatalom megállapodását, de szükségesnek tartja kijelenteni a következőket: „A Kuba elleni agresszióval szemben csakis akkor lesz meg az a biztosíték, amelyről Kennedy elnök beszélt, ha a tengeri blokád megígért beszüntetésén túlmenően megteszik még a következő intézkedéseket:

1. beszüntetik a gazdasági blokád, valamint a gazdasági és kereskedelmi nyomás céljait szolgáló mindazon intézkedéseket, amelyeket az Egyesült Államok világszerte alkalmaz országunk ellen;
2. beszüntetnek mindenfajta aknamunkát, beszüntetik a fegyverek és robbanóanyagok légi és tengeri úton való szállítását és kirakodását, véget vetnek a zsoldos betöréseknek, a kém- és szabotőrbehatolások megszervezésének, vagyis mindazoknak a cselekményeknek, amelyek az Egyesült Államok és néhány, vele egy húron pendülő ország területéről folynak;
3. véget vetnek az Egyesült Államokban és Puerto Rícóban levő támaszpontokról kiinduló kalóztámadásoknak;
4. az észak-amerikai katonai repülőgépek és hajók többé nem sértik meg légiterünket és felségvizeinket;
5. az Egyesült Államok kiüríti a guantánamói haditengerészeti támaszpontot, és visszaadja az általa megszállt kubai területet.”

Erről az ötpontos követelésről Fidel Castro azonnal értesítette U Thant ENSZ-főtitkárt, aki ezen a napon elfogadta a kubai miniszterelnök előző napi levelében bejelentett meghívást a Kubai Köztársaságba.

A kubai kormány ötpontos követelése nagy sajtónyilvánosságot kapott. Számos kormány, köztük a Szovjetunió kormánya is egyetértését fejezte ki a kubai követelésekkel, noha nyilvánvaló volt, hogy ezek maradéktalan teljesítésére nemcsak az adott pillanatban, hanem hosszabb távon sincs lehetőség; különösen ami a guantánamói támaszpontot illeti. A kubai elvi álláspont hangoztatása mégis helyes volt, s nem hátráltatta kompromisszumos elvek alapján kibontakozó diplomáciai tárgyalásokat.

A világ közvéleménye nagy örömmel és megnyugvással vette tudomásul a válság békés megoldásának lehetőségét. De Kubában zavar, kétségbeesés lett úrrá. A tömegek más megoldást vártak. A rakétafegyverek leszerelése, eltávolítása mind a kubai vezetőkre, mind a néptömegekre hideg zuhanyként hatott. Ez a zavar, amely október 28-án uralkodott a kubai sajtóban, a rádióban, a televízióban, valamennyi hírközlő szervben, a következő napokban tovább fokozódott. Jelentős hangulati változás csak Fidel Castro november elsejei beszéde után következett be.

d) A válság megoldása

Október 30-án U Thant és kísérete Havannába érkezett. A Fehér Ház bejelentette, hogy 48 órára, vagyis az ENSZ küldöttség kubai tartózkodásának időtartamára szünetelteti a tengeri blokádot.

A tárgyalásokon a karib-tengeri válsággal kapcsolatos valamennyi kérdésről szó esett, de U Thant kérésének megfelelően külön tárgyalták a sürgősen megoldandó problémákat. A legnagyobb gondot a helyszíni ellenőrzésre vonatkozó amerikai követelés okozta. Ezt a kubai vezetők ismételten és határozottan visszautasították, mint újabb kísérletet Kuba megalázására. Az ENSZ főtitkára megértette a forradalom vezetőinek álláspontját, és semmiképpen sem akart támogatni egy, a nemzeti szuverenitást csorbító megoldást. A helyszíni ellenőrzésre vonatkozó eltérő álláspont ellenére a tárgyaló felek bízták a sikerben. A diplomáciai tárgyalások szívélyes légkörben és sikeresen haladtak előre, mindkét fél remélte a kibontakozást.

Ezen a napon, november elsején Fidel Castro nagy fontosságú beszédet mondott. Felolvasta az ENSZ delegációval folytatott megbeszélés jegyzőkönyvét, majd kifejtette Kuba álláspontját. „Hagyjanak bennünket békében élni, nem akadályozzuk meg az igazságos, békés megoldást” – jelentette ki. Részletesen szólt Kuba és a Szovjetunió viszonyáról, s nem hallgatta el, hogy nézeteltérések keletkeztek. „Nekünk beszélnünk kell a szovjetekkel kormány- és pártszinten.... Tisztázni kell a félreértéseket” – mondta. Ugyanakkor Fidel Castro határozottan leszögezte, hogy a kubai forradalom vezetői „...marxisták-leninisták, a Szovjetunió barátai. ...A Szovjetunió és Kuba között nem lesz repedés, mert Kuba vezetői bíznak a szovjet politika alapelveiben, a szovjet kormány nyilatkozataiban, de ugyanakkor mindenkinek számolnia kell azzal a csalódottsággal, kiábrándultsággal, ami most bekövetkezett.”

Fidel Castro a beszédében említést tett az ún. stratégiai fegyverek státusáról is. „Szemben a kubai hadsereg egyéb fegyvereivel, ezek a stratégiai fegyverek nem voltak kubai tulajdonban – mondotta. – Ezeket egy bizonyos szerződés alapján, kubai kérésre hozták az ország területére, hogy az ellenség fenyegetésével szemben megerősítsék Kuba védelmét; s ezen eszközöket szovjet katonai személyek kezelték.” „Ezért amikor a Szovjetunió kormánya

elhatározta ezek kivonását, amelyek az övék, mi tudomásul vettük ezt a döntést... Nem hiszem, hogy a stratégiai fegyverek kivonása bennünket lefegyverezne” – állapította meg.

Fidel Castro beszédében nyugalomra, türelemre intette az ország lakosságát, hangsúlyozva, hogy egy ilyen bonyolult probléma megoldása, mint a karib-tengeri válság, vagy körütekintést, figyelmet és huzamosabb időt igényel.

Miután U Thant és kísérete visszaérkezett az Egyesült Államokba, az amerikai kormány elrendelte a blokád visszaállítását. Részben ezzel kapcsolatban, részben mivel nem született megállapodás a helyszíni ellenőrzés kérdésében, az amerikai vezetők hangoztatni kezdték, hogy „szabad kézzel rendelkeznek”; jelezve mintegy a feszültség kiújulásának lehetőségét, amennyiben a kubai fél nem teszi meg a „szükséges engedményt”.

E feszültségstító híreszteléseknek némileg ellentmondott Kennedy elnök november 2-i rádió- és televízió nyilatkozata. „A Szovjetunió teljesíti a kubai kérdés rendezése érdekében vállalt kötelezettségét” – fejtette ki, elmondva, hogy az észak-amerikai repülőgépekről készített legújabb légi felvételek bizonyítják: megkezdődött a szigeten elhelyezett szovjet fegyverek leszerelése és eltávolítása. Ennek ellenére – mondta Kennedy – fenntartják a tengeri blokádát mindaddig, amíg a fegyverek elszállítása be nem fejeződik.

November elején létrejött az érdekelt felek megállapodása a hajók ellenőrzésének módjára vonatkozólag. Felvetődött, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt kellene bekapcsolni az ellenőrzésbe. Ez ellen egyik félnek sem volt kifogása, és a Nemzetközi Vöröskereszt vezetősége is hajlandó volt vállalni a részvételt. Az ellenőrzés a nyílt tengeren, a szovjet hajók fedélzetén ment végbe; nem érintette tehát Kuba területi sérthetetlenségét.

November elején A. Mikojan, a Szovjetunió Minisztertanácsának első elnökhelyettese Havannába érkezett, és hosszan tartó tanácskozássorozatot kezdett a kubai vezetőkkel. A megbeszélések csaknem egy hónapig elhúzódtak. Bár a nézeteltérések tulajdonképpen taktikai jellegűek voltak, bizonyos vonatkozásban mégis egy elvi kérdést érintettek.

Mi „fájt” különösen a kubaiaknak? Elsősorban az, hogy a két „nagy” megállapodásáról ők maguk is csak a világ közvéleményével egy időben értesültek: előzetesen konzultációra velük nem került sor. Emellett pedig az, hogy a szovjet kormány feltételeken elfogadta az ENSZ által Kubában megvalósítandó helyszíni ellenőrzést. Bár a szovjet kormány levelében van rá utalás, hogy „...természetesen a kubai és a török kormány részéről engedélyt kell kérni ehhez”, a kubaiak mégis sérelmesnek találták az előzetes beleegyezést, mondván, hogy nem az agresszort, hanem az agresszió áldozatát akarják ellenőrizni.

A szovjet és a kubai kormány között most lefolyt nyílt, őszinte eszmecsere igen hasznos volt. A kialakult helyzetet, a teendőket alapvetően azonosan ítélték meg.

November közepére a diplomáciai megbeszélések mindinkább előrehaladtak, noha a tárgyalások ekkor sem voltak mentesek a különböző provokációk „kísérőzenéjétől”. Erre utal Fidel Castro U Thanthoz küldött november 15-i levele is, amelyben közli, hogy a Szovjetunió a maga részéről betartja ígéretét, és ennek szellemében cselekszik, illetve a kubai kormány is bizonyítékát adta, hogy tisztességes békére törekszik. „És mit kaptunk cserébe? A határsértések megsokszorozódtak; katonai repülőgépek nap mint nap behatolnak területünk fölé, ami mind nyugtalanítóbbá válik; a légierő támaszpontjainkat zaklatja, mélyrepüléseket végez, és nemcsak a már lebontott stratégiai berendezésekről készít felvételeket, hanem tulajdonképpen egész területünkről méterről méterre, sőt centiméterről centiméterre.” A kubai miniszterelnök levelében közvetve figyelmezteti az Egyesült Államokat azokra a kockázatokra, amelyek a provokációkból származhatnak.

Négy nap múlva, november 19-én a kubai miniszterelnök újabb levelet küldött U Thantnak az imperialista sajtónak arra a rágalmára válaszul, mely szerint Kuba akadályozza a békés megoldást. A kubai vezető kifejtette a magatartásukat jellemző két alapelvet: 1. nem hajlandók elfogadni az egyoldalú ellenőrzést; 2. nem hajlandók eltérni a légi provokációkat.

„A kubai kormány a legcsekélyebb akadályt sem gördíti a folyamatban levő tárgyalások elé. Ez volt és marad az álláspontunk.” A Kubában levő közepes hatósugarú I-28-as bombázókra utalva Fidel Castro levelében kijelentette: ezek a gépek a szovjet kormány tulajdonát képezik, és ha a Szovjetunió kormánya szükségesnek látja a gépek kivonását, úgy a kubai kormány nem gördít akadályt e döntés elé.

November 20-án Kennedy amerikai elnök sajtókonferencián nyilatkozatot olvasott fel Kubáról. Említést tett a legutóbbi megállapodásokról, amelyek értelmében a Szovjetunió hajlandó kivonni valamennyi I-28-as bombázógépét. Majd bejelentette, hogy ennek alapján indokolt a korábbi intézkedések hatálytalanítása, és hogy elrendelte a tengerészeti vesztegár megszüntetését.

Másnap november 21-én a TASZSZ közölte azt az utasítást, amit a szovjet kormány adott a Szovjetunió honvédelmi miniszterének. Minthogy megszűnt az Egyesült Államok által alkalmazott tengeri blokád – mondja ki a dokumentum –, „...megnyílat a lehetőség a veszélyes karib-tengeri válság által előidézett következmények teljes felszámolására”. A hét pontba foglalt utasítás szerint megszüntették a készültséget: a fegyveres erőknél visszaállították az október 23-át megelőző állapotokat.

November 25-én nyilvánosságra hozták a kubai kormány nyilatkozatát, amely részletesen elemzi a karib-tengeri válság előzményeit, okait, az Egyesült Államok politikáját, Kuba békés szándékait. A részleges különvélemény csak a nyilatkozat befejező mondataiból rajzolódik ki: „Kuba ismételten hangsúlyozta, hogy nincs jobb megoldás a békés útnál és a kormányok közötti megbeszéléseknél.” De ugyanakkor megismétli, hogy az imperialistákkal szemben sohasem fog gyengeséget tanúsítani: „erős helyzetünkkel szilárd eltökéltségünket állítjuk szembe; megalázásunk szándékával önérzetünket; az agresszióval azt az eltökéltségünket, hogy az utolsó katonáig harcolunk.

Nem adunk hitelt Kennedy elnök szavainak, és leplezett fenyegetései sem ijesztenek bennünket.”

Fidel Castro 1962. január 2-i beszéde újra visszatért a leginkább sérelmezett kérdésre a helyszíni ellenőrzés kérdésére. Kijelentette: Kuba azért nem egyezik bele az egyoldalú felügyeletbe, mert ezzel az imperialisták meg akarják alázni az országot. Kuba úgy hajlandó elfogadni a felügyeletre vonatkozó javaslatot, ha az kölcsönös, ha az imperialisták fölötti felügyelethez is hozzájárul. Újból hangsúlyozta a szocialista országokkal való együttműködés fontosságát, a szolidaritás jelentőségét, amely anélkül „fegyvertelenek lennénk” – mondotta.

Némi zavart okozott, de az események menetét nem befolyásolta a kínai vezetőknek a karib-tengeri válsággal kapcsolatban módosított véleménye. Többször elítélték a közepes hatósugarú rakétafegyverek kubai elhelyezést, majd bírálták a kompromisszumos megoldást: a kubai kormányt következetes harcra, az ötponos követelés azonnali érvényesítésére buzdították. A kubai kormány gyakorlati politikájában nem tette magáévá ezt a realitástól elrugaszkodott véleményt. De sok ember gondolkodására hatást gyakorolt ez a nézet.

A karib-tengeri válságot formálisan 1963. január elején zárták le: mindhárom érdekelt fél levelet intézett U Thanthoz, az ENSZ főtitkárához.

A kubai levél, amely 1963. január 7-én jutott el U Thanhoz, meglehetősen kritikus állásfoglalás. „Mint Ön is tudja, a jó szolgálatai révén folytatott tárgyalások nem tettek lehetővé olyan hathatós megállapodást, amely alkalmas a tartós béke biztosítására a Karib-tenger térségében, és alkalmas a fennálló feszültség kiküszöbölésére” – írta. A kubai kormány az Egyesült Államok kormányát okolta a megfelelő megegyezés hiányáért, s ugyanakkor kijelentette: kész a békés tárgyalások továbbfolytatására.

Az Egyesült Államok és a Szovjetunió kormányainak nevében írt köszönőlevél – a kubai állásponttól eltérően – a következő megállapítást tartalmazza: „Bár... kormányainknak nem sikerült az eseményekkel kapcsolatban felvetődött minden problémát megoldaniuk, leszögezzük: reméljük, hogy a krízissel kapcsolatban született megegyezések további menetében nem lesz szükség a Biztonsági Tanács tevékenységére.”

Ezzel formailag is lekerült a napirendről a karib-tengeri válság. Írásos megállapodást ugyan nem kötöttek, s nem sikerült minden kérdésben közös álláspontot kialakítani, de az érdekelt felek alapvető követeléseit teljesítették.

Az amerikaiak elérték, hogy a közepes hatósugarú szovjet rakétákat és bombázógépeket kivonták Kuba területéről. A szocializmust építő Kuba megaláztatás nélkül túlélte történetének legnagyobb válságát, hiszen a helyszíni ellenőrzés nem valósult meg. S az Egyesült Államok – most először – ígéretet tett, hogy sem ő, sem pedig szövetségesei nem fogják megtámadni Kubát.

A legfőbb eredményeket így foglalta össze N. Sz. Hruscsov a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának 1962. decemberi ülészakán: „Meghiúsult a támadás Kuba ellen, amelyet az Egyesült Államok agresszív imperialista körei készítettek elő. Elhárult a termonukleáris háború közvetlen veszélye, amely a Karib-tenger térségében támadt válság miatt keletkezett.”

IV. Útkeresés. A szocializmus építésének kibontakozása (1963. január – 1965. október)

A karib-tengeri válság lezárását követő három esztendő is igen mozgalmas volt, noha ekkor nem került sor olyan drámai eseményekre a kubai nép életében, mint a Playa Girón-i invázió vagy az októberi válság idején. S az természetes, hogy most már jóval kevesebb reformtörvény elfogadása vált szükségessé, mint a forradalom első három évében. A „mozgalmasság” most inkább a már kialakult új viszonyok konszolidálásában, a nemzetközi elszigetelődés megakadályozására irányuló törekvésekben és mindenekelőtt a szocialista építés kubai koncepciójának keresésében jutott kifejezésre. Ez mutatkozott meg az esztendők elnevezésében is: 1962 a „Szervezés”, 1964 a „Gazdaságosság”, az 1965-ös év pedig a „Mezőgazdaság Éve” lett.

Kuba nemzetközi helyzete változatlanul feszült maradt. Egyre sikeresebben valósult meg az Egyesült Államok Kuba elszigetelésére irányuló politikája. Az 1960-as évek közepére Mexikó kivételével valamennyi latin-amerikai kormány megszakította diplomáciai kapcsolatát a szigetországgal. Komoly nehézségekbe ütközött és gyakran teljesen formálissá vált Kuba kapcsolata a fejlett tőkés országokkal is.

Ugyanakkor egészen más, nagyon kedvező tendenciák törtek utat Kuba és a Szovjetunió valamint számos szocialista ország viszonylatában. Olyan kereskedelmi, gazdasági, műszaki-tudományos együttműködési megállapodásokat írtak alá, amelyek többé-kevésbé megfelelték a középtávú együttműködés követelményeinek.

1963-ban és 1964-ben a kubai vezetők elemezték a szocialista építés hazai és nemzetközi tapasztalatait. Széles körű vita bontakozott ki a szocialista építés lehetséges kubai koncepciójáról. Ebben az időben lényegében kétféle elképzelés fogalmazódott meg. Az egyik a lenini NEP politika alkalmazásának lehetőségét kereste, míg a másik a gyorsított szocializálásért, a tervgazdálkodás minden területre való azonnali kiterjesztéséért, az elosztás szigorú ellenőrzéséért szállt síkra. Az utóbbi szemlélet képviselői kétségbe vonták az értéktörvény szerepét a szocialista gazdaságban, és az erkölcsi ösztönzés elsődlegességét hirdették az anyagi érdekeltséggel szemben.

A vita hasznos volt. Kétségtelenül hozzájárult számos kérdés tisztázásához. S mindenekelőtt ráirányította a figyelmet, hogy a gazdasági problémákkal elmélyültebben kell foglalkozni.

Ez időben változott meg a gazdaságpolitika korábbi célkitűzése. Egyelőre lemondtak az ország gyors iparosításának tervéről: úgy gondolták, hogy ez csak 1970 után kerülhet napirendre. A fő figyelmet a mezőgazdasági termelés fejlesztésére, azon belül is elsősorban a cukornádtermelésre, másodsorban az állattenyésztésre fordították. Az új felfogás lényegét a „Monokultúrával a monokultúra ellen” jelszó fémjelezte.

Az ipart a cukortermelésre támaszkodva kívánták fejleszteni. Nemcsak abban az értelemben, hogy elsődlegesen az ide kapcsolódó ágakat – a cukorkémiai ipart, a cukornád komplex feldolgozását, a műtrágyagyártást, a speciális mezőgazdasági gépek gyártását – akarták kiépíteni. Hanem abban az értelemben is, hogy úgy tervezték: a cukorból származó növekvő bevétel teremti majd meg a későbbiekben megvalósítandó általános iparosítás anyagi alapjait.

A szocializmus építésének ezt a korábbinál realisabb, a kubai valósághoz jobban igazodó elképzelését alapozta meg Fidel Castro két moszkvai útja, valamint azok az (1970-ig érvényes) szerződések is, amelyeket néhány más szocialista országgal kötöttek. Ezek biztos,

egyre növekvő piacot jelentettek a kubai cukornak, és lehetővé tették a biztonságosabb alapokon nyugvó tervezést.

A továbbiakban felidézünk az útkereséssel, a reálpolitika kialakításával kapcsolatos eseményeket, döntéseket, tapasztalatokat.

1. Fidel Castro első moszkvai utazása

Fidel Castro, a kubai forradalom vezére 1963. április 27-én érkezett a Szovjetunióba, és több mint egy hónapig tartózkodott ott. Nehéz lenne túlértékelni e szokatlanul hosszúra nyúlt látogatás jelentőségét a két ország kapcsolatának továbbfejlesztésében.

Igaz, a szovjet-kubai kapcsolatokat a forradalom győzelme óta az állandó fejlődés jellemezte. A Szovjetunió – igen kedvező feltételek mellett – hosszú lejáratú hiteleket nyújtott Kubának, s rövid idő alatt a szigetország első számú kereskedelmi partnere lett. Ez időben Kuba külkereskedelmi forgalmának mintegy fele e hatalmas szocialista országgal bonyolódott le. Az olyan alapvető népgazdasági szükségleteket, mint a nyersolaj, az olajtermékek, a gyapot, a műtrágyák, a fűrészárúk, a teherkocsik, a speciális gépkocsik, a szerszámgépek – teljes mértékben szovjet importból biztosították. A Szovjetunió látta el Kuba lakosságát búzaliszttel. Közvetlen tengerhajózási, légi, telefon- és távírókapcsolat jött létre a két ország között. S a kubai fegyveres erőket is teljes mértékben a világ első szocialista országában gyártott fegyverekkel szerelték fel.

Az előző esztendő tapasztalatai pedig azt is bebizonyították, hogy a rendkívül lelkes kubai nép forradalma semmiképpen nem maradhatna fenn a távolból ideáramló sokoldalú segítség, illetve az országnak nyújtott garanciák nélkül.

Mindezek tudatában érkezett meg Moszkvába a nagy létszámú kubai küldöttség. Elsősorban „ismerkedni” akartak, a szocializmus építésében legnagyobb múlttal rendelkező ország tapasztalatait kívánták magukévá tenni. Most kínálkozott számukra ez a lehetőség, hiszen a szovjet kormány meghívólevelében kifejezte azt az óhaját, hogy Fidel Castro ismerje meg a Szovjetunió eredményeit. És természetesen azt is várták a látogatástól, hogy megtárgyalják a két nép közötti együttműködés kérdéseit, illetve más, a közös érdekeket érintő témaköröket.

Hogy mekkora hangsúlyt kapott a Szovjetunió megismerése a kubai delegáció programjában, az kitűnik a körutazás méreteiből is. A Fidel Castro vezette küldöttség járt Murmanszkban, Moszkvában, Volgográdban, Szamarkandban, Taskentben, Irkutszkban, Bratszkban, Krasznodarban, Szverdlovban, Leningrádban, Kijevben, Szocsiban és Tbilisziben. Meglátogattak gyárakat, kolhozokat, szovhozokat, oktatási, tudományos és más intézményeket, katonai alakulatokat. Mójuk nyílt a társadalmi munkamegosztás különböző területein dolgozó szovjet emberekkel való nyílt, őszinte beszélgetésekre. Gyakran rendeztek népes nagygyűléseket, amelyeken rendkívüli mértékben érződött a kubai forradalom és az annak vezére iránti érdeklődés.

A kubai vezetőket elsősorban a szovjet emberek magas fokú közgazdasági ismerete, érdeklődése lepte meg. Erre nem számítottak.

Fidel Castro ez alkalommal többféle magas kitüntetésben részesült. Megkapta A Szovjetunió Hőse címet, a Lenin-rendet és az Arany Csillagot. A Lomonoszov Egyetem díszdoktorává avatta. Mindez nyilvánvalóan jelezte, hogy a szovjet nép igen nagyra értékeli a kubai forradalom jelentőségét, Fidel Castro történelmi személyiségét.

A két ország vezetői közötti tárgyalásokról képet kaphatunk a meglehetősen terjedelmes záródokumentumból, amely mindenekelőtt azt hangsúlyozza, hogy őszinte és mélyreható eszmecserére került sor mindazokban a kérdésekben, amelyek a két ország baráti együttműködése szempontjából fontosak. A tárgyalásokon és a konzultációkon valamennyi napirendre tűzött kérdésben teljes egyetértés jött létre. A tárgyaló felek minden megvitatott kérdésben teljes egyetértés jött létre. A tárgyaló felek minden megvitatott témában közös álláspontra jutottak.

A Nyilatkozat a továbbiakban ismerteti a nemzetközi helyzet megítélésével, a békés egymás mellett élés értelmezésével és a különböző konkrét nemzetközi jelenségekkel kapcsolatos állásfoglalásokat, valamint a két ország fejlődéséről adott tájékoztatók legfontosabb megállapításait. Bennünket azonban ez alkalommal leginkább a két ország, a Szovjetunió és Kuba jövőbeni kapcsolatainak fejlesztésére hozott legfontosabb döntések érdekelnék. Ebben a témában a dokumentum megerősítette, hogy a Szovjetunió és más szocialista országok szilárd álláspontot foglalnak el a kubai forradalom védelmében. Józanul értékeli helyzetét. Felismerik azt, hogy a kubai forradalom egyfajta példát jelent a nemzeti függetlenség rendíthetetlen, szilárd védelméért, a kizsákmányolástól mentes új élet jogáért vívott harcban.

A megállapodások értelmében deklarálták, hogy a jövőben továbbfejlesztik a két ország kapcsolatait. A Szovjetunió kész a korábbiaknál is nagyobb mértékű segítséget nyújtani az amerikai imperializmus által szervezett gazdasági blokád káros következményeinek elhárításához, a kubai gazdaság fejlesztéséhez. A Szovjetunió vállalta, hogy részt vesz a kubai geológiai kutatásokban, három acélmű újjáépítésében és kibővítésében, villamos erőművek építésében, a nikkel- és vegyipar fejlesztésében, a halászati ipar megerősítésében, az építőipar modernizálásában, víztárolók, vízierőművek építésében, az olajfinomító-kapacitás bővítésében, az alkatrészgyártáshoz nélkülözhetetlen gépgyárak és gépjavító műhelyek létrehozásában. Felajánlotta, hogy a korábbiaknál nagyobb mértékben kész segítséget nyújtani a kubai szakemberek képzéséhez.

A felajánlott segítség formái között is külön figyelmet érdemel az a kötelezettségvállalás, amely a cukortermelés fejlesztéséhez kapcsolódik. A szovjet kormány magától kezdeményezte, hogy megvizsgálja az árak alakulását, és kinyilvánította készségét az általa vásárolt cukor árának emelésére. Megerősítést nyert a szovjet részvétel a legnehezebb munkafolyamat – a nádválasztás és betakarítás – teljes gépesítésében.

A kubai küldöttség szovjetunióbeli látogatása június 3-án fejeződött be. Ez azonban csak utólag vált ismeretessé. Biztonsági okokból csak 4-én közölték a lapok, hogy Kuba vezetői már az előző napon visszaérkeztek hazájukba.

Havannában Fidel Castro a televízió nyilvánossága előtt elmondott terjedelmes beszédben számolt be a látogatás eseményeiről és a tárgyalásokon elért eredményekről. Nem tűnik érdektelennek felidézni néhány fontosabb megállapítását. Annál is inkább, mert a helyszínen levő újságírók is feltehették a közvéleményt leginkább foglalkoztató kérdéseket, s a kubai vezető ezekre azonnal válaszolt.

Fidel Castro már bevezető szavaiban bírálta a hazai sajtót. Kijelentette, hogy az utazásról sok apologetikus írás is megjelent. Ő – mondta – megkísérli a maga valóságában visszaadni benyomásait, tapasztalatait. Az kétségtelen – fejtette ki –, hogy már ezt megelőzően is magasra értékelte a Szovjetuniót, de a közvetlen kapcsolat révén kialakult véleménye felülmúlja a korábbiakat. Nagyon sok formában találkozott a magasán fejlett technikával. Igen kedvező benyomást tett rá a szovjet emberekkel való tömeges találkozás. A szovjet embertípus jellemző tulajdonságaként a következőket emelte ki: optimizmus, fegyelem, erő, önfeláldozás és harc. Magasra értékelte a szovjet emberek életszínvonalát; valamennyi nemzetiség

bőségben él – jelentette ki. „A Szovjetunióban mindenki foglalkozik gazdasági kérdésekkel, oly módon, hogy a kubai látogató egy kicsit szégyelli magát. Mi messze járunk attól, hogy úgy gondolkodjunk a gazdaságról, mint ők.” Feladatként jelölte meg, hogy a technikusokat forradalmibbakká, a forradalmárokat technikusabbakká kell tenni. A jövő nemzedékének – mondotta – szintén forradalmat kell csinálnia, de nem társadalmi vonatkozásban, hanem a termelésben és tudományokban.

A Szovjetunió anyagi-műszaki segítségnyújtásával kapcsolatban a kubai vezető nagy hangsúlyt helyezett a cukornádatató gépekre. „A cukornádatás problémáját két éven belül megoldjuk: a Szovjetunió akkorra létrehoz egy univerzális cukornádvágó-betakarító gépe” – jelentette be.

Mély benyomást tett a kubai küldöttségre, hogy megismerkedhettek a legkorszerűbb fegyverekkel. A meglátogatott stratégiai rakétaegységekről Fidel kijelentette, hogy azok nemcsak harci állásukban sebezhetetlenek, hanem röppályájuk idején is. Még meglepetésszerű támadás esetén is bekövetkezne az imperialista tábor teljes megsemmisülése.

Az újságírók kérdéseire válaszolva a kubai vezető említést tett Kuba és az Egyesült Államok viszonyáról. „Az USA-val szembeni politikánk változatlan: minden pillanatban készek vagyunk a kapcsolatok normalizálására” – mondotta. A kérdés csak az, hogy ez most kinek áll jobban érdekében. A kubai forradalom jelenleg sokkal szilárdabb, mint Kennedy győzelme a következő választásokon.

A televíziós program végén Fidel Castro beszélt a tanácskozások, a beszélgetések légköréről. Kijelentette, hogy most jobban érti a szovjet vezetők gondolkodását. „Hruscsov élvárral lehet vitatkozni, ez az én személyes tapasztalatom” – jelentette ki. Leszögezte: mi továbbra is erőfeszítéseket teszünk az egységért, mert kommunisták, a szocialista tábor részei vagyunk. A nyilvános vita azonban csak az imperialistáknak kedvezne.

A kubai miniszterelnök a jobb munkára való felhívással fejezte be beszédét.

2. A második agrárreform. A kubai mezőgazdaság helyzete

1960-tól, az előző esztendőben meghirdetett első földreformtörvény végrehajtásától kezdve az ország vezetése aránylag kevés figyelmet fordított a mezőgazdaságra. Mindenekelőtt arra törekedtek, hogy megszilárduljon a munkás-paraszt szövetség, biztosítva legyen a termelés biztonsága, főlegesen ne éleződjék ki a viszony a falusi tőkésosztállyal, és kiépüljön az intézményrendszer, amely hosszú távon hatékonyan képes irányítani a népgazdasági szektor tevékenységét. Az 1963-ig háttérbe került mezőgazdaság most a figyelem középpontjába került. Ettől függ az ország jövője, a jövőben megvalósítandó iparosítás – hangoztatták a kubai vezetők. A mezőgazdaság fellendítése érdekében számos intézkedés történt. Ezek közül politikai vonatkozásban kétségtelenül az 1963. október 3-án meghirdetett második földreformtörvény volt a legnagyobb horderejű.

a) Az 1963. októberi földreformtörvény tartalma, jelentősége

Már jóval korábban többször is felmerült az, hogy a mintegy tízezer földbirtokos (falusi burzsoá) – akik megközelítően 1,5 millió hektár földtulajdonnal rendelkeztek – szemben áll a forradalom szocialista célkitűzésével. Nemcsak potenciálisan; igen jelentős részük tényszerűen is az imperializmus segédcapatát alkotta. Ez a tízezer földbirtokos volt az egyetlen

társadalmi szektor, amely a gazdasági életben és a politikában egyaránt komoly nehézségeket volt képes támasztani. E réteg fennmaradása nehezítette az ellenforradalmi csoportok végleges felszámolását az Escambray-hegységben, Matanzas, Las Villas és Camagüey tartományokban.

A kormány azonban eddig nem óhajtotta napirendre tűzni az e réteggel való döntő ütközetet. Csak most – amikor teljesen megszilárdult a munkásparaszt szövetség, amikor megszűnt a külföldi intervenció közvetlen veszélye –, most határozta el, hogy a falusi burzsoázia tulajdonában levő földeket kártalanítás mellett kisajátítja, állami tulajdonba veszi. Az 1963-as törvény értelmében minden 66 hektárnál nagyobb birtok kisajátításra került.

Az élet bebizonyította, hogy valóban adottak voltak a feltételek e nagy horderejű döntés végrehajtására: a helyi pártszervezetek irányítása alatt a törvény érvényesítését egyetlen nap alatt sikeresen végrehajtották. A falusi burzsoázia és szövetségesei szinte bénultan vették tudomásul a döntést. A sikerben óriási szerepe volt annak, hogy a kisparaszttság örömmel üdvözölte a helyi hatalomban nagy szerepet játszó osztály erejének megtörését.

Látnunk kell azonban azt is, hogy volt egy drámai esemény, amely nagyon nehéz helyzetet teremtett az ország, különösen néhány falusi övezet számára; ám egyúttal még egységesebben felsorakoztatta a dolgozókat a kormány mellé. A „Flóra” nevű hurrikán, amely az előző napokban a közeli Dominikában és Haitiben tombolt, 1963. október 5-én Kuba szigete felé fordult, s ott mintegy 23 órán keresztül pusztított. A 150-180 kilométer sebességgel száguldó ciklon – párosulva a hatalmas esőzéssel, a folyók megáradásával, kiömlésével – tönkretette a két legkeletibb tartomány termését, megtizedelte az állatállományt. Sőt röviddel később a ciklon egy szeszélyes fordulattal újra visszatért e térségbe és 7-én és 8-án újabb súlyos – több százmillió peso értékű – anyagi károkat okozott. A halálos áldozatok száma meghaladta az ezret.

A lakosság korábban sohasem tapasztalt még ekkora természeti katasztrófát, ilyen méretű és sebességű áradást.

Az a tény, hogy a hadsereg alakulatai – az ország vezetőinek irányítása alatt – minden lehető segítséget megadtak a veszélybe került lakosságnak, hogy maga Fidel is megjelent a legveszélyesebb helyeken, s kitűnt személyes bátorságával, még szorosabbra kovácsolta a népek és vezetőinek kapcsolatát. Ezt szolgálta az a hatalmas segítség is, amelyet a kárt szenvedetteknek juttatott a kormány. Az elemi csapás áldozatainak segítettek a lakások helyreállításában, elengedték a korábban felvett hitelek visszafizetését, s újabb hiteleket biztosítottak részükre.

Az események illetően alakulása végső soron azt jelentette, hogy a legnagyobb létszámú kizsákmányoló osztály erejének megtörése nem okozott semmilyen politikai konfliktust. Ellenkezőleg, kedvezőbb feltételeket teremtett a mezőgazdaság fejlesztési tervének megvalósításához.

A birtokviszonyokban bekövetkezett jelentős változás kapcsán említést kell még tenni azokról a vitákról, gondolatokról, amelyek ez idő tájt a kis- és középparaszttság jövőjével kapcsolatban felmerültek.

Voltak, akik a falusi kizsákmányolás végleges felszámolását úgy tekintették, hogy elérkezett – hasonlóan, mint ahogy számos szocialista ország történetéből ismerjük – a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tömeges létrehozásának időszaka.

A kubai kormány másként vélekedett. Most is, akárcsak korábban, sajátos úton képzelte el a szövetkezetesítést. Mindenekelőtt abból a tényből indult ki, hogy a második földreform-

törvény megvalósításával (miután jelentős elhagyott területek köztulajdonba kerültek) az ország megművelt területének 70 százaléka már állami tulajdonban van. Ezeket a földeket állami gazdaságok keretében művelik. Állami tulajdonban van az ország szarvasmarha-állományának több mint 50 százaléka, az állami gazdaságokra jut a cukornádtermelés 75 százaléka, a legfontosabb ipari növények szinte teljes egészét itt termelik meg. Vagyis: a szocializmus állami gazdaságok formájában döntő túlsúlyra jutott a mezőgazdaságban. Ugyanakkor azt is számba vette, hogy az egyéni gazdaságok még változatlanul döntő szerepet játszanak a dohány- és kávétermelésben, s ők szállítják a tej és a gumós növények zömét. Ráadásul – hiszen a tapasztalatok egyértelműen ezt bizonyítják – ez a mintegy kétszázezer családot magába foglaló társadalmi réteg szilárdan a forradalom oldalán áll. Nagy kedvvel dolgozik. A kormány tehát úgy látta: a tömeges kollektivizálás idő előtti napirendre tűzésével kár lenne megrontani a jó viszont.

Ez a felfogás nem jelentette azt, hogy a kubai kormány lemondott a termelőszövetkezetek szervezéséről. De nem tartotta időszerűnek. Kereste azokat az eszközöket, módszereket, ösztönzőket, amelyek elősegíthetik a parasztok tömörítését a szövetkezeti mozgalomban.

E felfogásból kiindulva nagy figyelmet fordítottak arra a 215 termelőszövetkezetre, amelyben 30 000 hektár földet 2600 parasztcsalád művelt meg. A kormány (főleg hitelekkel) segítette a különböző szövetkezeti társulásokat is. Több mint 800 ilyen társulás működött; ezek közösen vásárolták (nagykereskedelmi áron) a műtrágyát, a növényvédő vegyszereket, közösen szervezték meg az öntözési lehetőségeket.

Ugyanakkor a kormány nagy gondot fordított az olyan intézkedések kidolgozására és érvényesítésére, amelyek útját állják a falusi tőkésosztály újjászületésének. A „szabályozók” közül elsőként kell említeni az árakat, amelyek eleve korlátok közé zárták a parasztgazdaságok felhalmozási lehetőségét. Továbbá: a parasztok nem használhatták jövedelmüket gépek beszerzésére, mivel egyéni parasztok részére tilos volt gépeket eladni. Különösen fontos volt föld adásvételét korlátozó törvény: ez nemcsak elővételi joggal ruházta fel az államot, hanem beleszólási jogot adott neki a számításba vehető vásárló kijelölésébe is. A vásárlásnál a legkisebb földtulajdonnal rendelkező parasztok elsőbbségi jogot élveztek. A helyi parasztszövetségek feladatává tették az adásvételi ügyletek szemmel tartását.

Az elmondottakból világosan kitűnik: a latifundiumok, majd a falusitőkés-birtokok felszámolása után most mindenekelőtt a gazdaságok stabilizálását tűzte célul a kubai kormány. Így kívánt hosszabb távon kedvező feltételeket teremteni a mezőgazdasági termelés növeléséhez.

b) A mezőgazdasági termelés helyzete

A mezőgazdasági termelés kubai irányítóinak elsősorban azzal a ténnyel kellett szembenézniük, hogy szinte minden termék vonatkozásában igen alacsonyak voltak a hozamok, és igen alacsony volt a mezőgazdasági munka termelékenysége is. A cukornád hozama például a forradalom előtt nem érte el a hektáronkénti négy tonnát, miközben a közeli Floridában megközelítette a 12 tonnát. A kávé is alig egyharmadát adta annak, mint amennyit akkor a modern afrikai ültetvényeken termeltek. A rizs, a fontos kubai népelelmezési cikk itt hektáronként 10 mázsás átlagterméssel fizetett.

A terméshozamok javításához jelentős beruházásokra lett volna szükség. A Földreform Intézet (INRA) figyelme viszont az előző esztendőben főleg az irányítása alá kerülő földterület növelésére, a kisajátított birtokok újjászervezésére, az állami irányítás megszervezésére irányult. Ez pedig alig hozott mérhető gazdasági eredményeket. Az állami

gazdaságok vezetői nem voltak érdekelve a hozamok növelésében, ezt senki nem kérte számon tőlük. Noha a forradalom győzelme után jelentősen kibővítették a művelés alá vont területek nagyságát, a termelés – és természetesen a termelékenység is – valamelyest csökkent. Erre a súlyos problémára ez időben, 1963-1964-ben kezdtek rádőbenni.

A felismerés mögött a következő tények húzódtak meg. A forradalom előtti Kubában az egy főre jutó napi kalóriamennyiség megközelítette a 2700-at. Ez az átlagszám nagy egyenlőtlenséget takart, már mennyiségi vonatkozásban is, s még nagyobb volt a különbség a minőség tekintetében. Most a mezőgazdasági termelés hiányosságai – az igen jelentős külső szocialista támogatás ellenére is – csak a kalóriafogyasztás korábbi szintjének megtartását tették lehetővé. Bár igaz: a jegyes elosztás következtében a fogyasztás korábbi mennyiségi és minőségi különbségei szinte teljesen megszűntek. Az egyhangú táplálkozás jobbal történő felváltása szemléletváltozást követelt a mezőgazdasági termelés irányítótól.

Néhány vonatkozásban pedig éppenséggel sürgősen cselekedni kellett. A forradalom előtt évente mintegy harmincmillió dollárért kellett rizst vásárolni, hogy a 300 000 tonnás fogyasztói igényt kielégítsék. 1962-ben a szükséglet 400 000 tonna volt, s ennek felét kínai importból szerezték be. Ezt követően a hazai termelés erősen csökkent, s 1964-ben már 280 000 tonna rizs behozatala vált szükségessé.

Ha nem is ilyen drámai módon, de jelentkezett a gyümölcshiány is, és tény, hogy komoly gondot okozott. A forradalom előtt mindössze 15000 hektáron termeltek citrusfélét; ám jelentős volt a gyümölcsbehozatal (főleg az USA-ból), egyes években elérte a 90 000 tonnát. Ez a lehetőség most megszűnt. A termelés terén viszont egészen 1964-ig nem történt kedvező változás, holott ehhez a feltételek alapjában adottak lettek volna.

Az egyetlen termék, amelynek mennyisége már az első években jelentősen megnövekedett, a kávé volt. 1959-1960-ban a termelés 37 000 tonnára emelkedett (1955-ben még csak 20 000 tonna volt), majd 1960-1961-ben 38 000-re; 1961-1962-ben pedig rekordmennyiséget 50 800 tonnát – termeltek. Meg kell azonban jegyezni, hogy Kuba kávéexportja nem nőtt ilyen mértékben, mivel tovább bővült a hazai fogyasztás: Kuba lett a világ egyik legnagyobb kávéfogyasztója.

A mezőgazdasági termelés ösztönzését sürgette az a körülmény is, hogy nehezen haladt előre az 1960-ban meghirdetett szarvasmarhaprogram megvalósítása. Azért merültek fel nehézségek, mert a rendkívül gyengehozamú hagyományos állomány feljavítása bonyolultabb feladatnak bizonyult, mint azt az ország vezetői gondolták. A mestersége megtermékenyítésének itt nem volt hagyománya: a tömegmérétekben alkalmazott mesterséges megtermékenyítés tehát eleinte még 50 százalékos eredményt sem hozott. Pedig ebben a kérdésben a helyes felismerés hamar megtörtént, s a leginkább járható úton indultak el: egy nagyon lelkes, fiatal gárdát képeztek ki a program megvalósítására. A „tanulópénzt” mégis meg kellett fizetni: rá kellett döbenniük, hogy a mennyiség mellett (sőt néha helyett) sokkal nagyobb gondot kell fordítani a minőségre.

Az elmondottak egyértelműen jelzik, hogy a karib-tengeri válság utáni egy-két nyugodtabb esztendő lehetőséget adott a számvetésre. S az is kétségtelen, hogy ekkor egy sor területen kezdtek kibontakozni a reális fejlesztési alternatívák körvonalai. is.

c) Tervek, eredmények

Közismert, hogy Kubában a természeti feltételek bizonyos vonatkozásokban nagyon mostohák, más vonatkozásokban pedig rendkívül kedvezőek. A napfény egész évben adott. Viszonylag nagy a művelhető terület aránya. Viszont minden évben két ellentétes, de

egyformán káros időjárási jelenség fenyegeti a mezőgazdaságot: a rettenetes szárazságot katasztrofális árvizeket okozó trópusi felhőszakadások követik. Ez utóbbi gyorsítja a talajeróziót. A folyamatos termeléshez (hiszen az adott éghajlati feltételek mellett számos termék esetében évenként többszöri betakarításra is sor kerülhet) tehát elsősorban megfelelő vízgazdálkodásra van szükség. Gátakkal meg kell akadályozni az áradásokat; az aszály leküzdése érdekében pedig hatalmas vízgyűjtőket, öntözőrendszereket kell építeni.

A forradalom előtt nem terjedhetett el az öntözés, nem épültek nagy víztárolók. 1958-ban mindössze 165 000 hektár földet öntöztek. A duzzasztók szinte kizárólag a lakosság vízellátását szolgálták. A 6 gát csupán 28 millió m³ vizet adott.

1962-ben létrehozták az Országos Vízügyi Hivatalt, amelynek feladata lett egy korszerű vízügyi politika kidolgozása és megvalósítása. Elkészültek a középtávú tervek is: 1970-re az öntözött területek nagyságát további 400 000 hektárral kívánták bővíteni. Még nagyvonalúbb lett a víztárolók építési programja: a tárolók összkapacitását 1970-re 1500-1700 millió m³-re tervezték bővíteni.

Az ekkoriban kidolgozott fejlesztési programok valamennyi fontos mezőgazdasági termék dinamikus növelését irányozzák elő. Így például 1970-re el kívánják érni az évi tízmillió tonnás cukortermelést. (Ennek részleteiről a cukoripar fejlesztési koncepciójával kapcsolatban később még részletesen szó esik) Napirendre kerülnek a már említett szarvasmarhaprogram megvalósításával kapcsolatos új intézkedések: mindenképpen szeretnék megvalósítani a szarvasmarha-állomány növelését. Az állományt 1959-ben 5,1 millióra becsülték. 1961-ben az állomány már elérte az 5,7 milliót; s a terv szerint 1967-ben el kell érni a 7,1, 1975-ben a 10 millió szarvasmarhát.

1964-ben készül el a „citrusterv” is. A program gigantikus méretű. Évi 5 millió tonna citrusfélét kívánnak termelni: ennek 60 százaléka narancs, 20 százaléka mandarin, 20 százaléka másfajta déligyümölcs. Az elképzelések szerint a jelenlegi termőterületet tizenhatszorosára, 240 000 hektárra kívánják növelni.

Hasonlóan nagyszabású tervek készültek a kávétermelés növelésére, az erdősítésre, a halászat bővítésére és más ágazatok termelésének fejlesztésére is.

Mivel a legtöbb terv 6-10-15 éves távlatokban határozta meg a feladatokat, valóra váltásukról később kell majd számot adnunk. Azt azonban már itt jelezni kell, hogy már a most tárgyalt periódusban, 1963-1965 között is jelentős előrehaladás történt a mezőgazdasági termelés számos ágazatában. Sikeresen megvalósult például a tojásprogram: 1964-ben már havi 60 millió tojást állítottak elő, s ezzel teljes mértékben kielégítették a meg növekedett fogyasztói igényeket. 1963-1964-ben a hústermelés 40 százalékkal növekedett. Ebben nagy szerepet játszott a korábban beindított sertéshús- és baromfiprogram. S ha nem is ilyen mértékben, de növekedett a tejtermelés, az étolaj termelése is.

Az Országos Földreform Intézet 1965. januári éves közgyűlés beszámolója, amely az eredményekről számot ad, említést tesz arról is, hogy az 1964. évi termelési tervet globálisan 91 százalékra teljesítette a mezőgazdaság. Ez arra enged következtetni, hogy a terv erősen túlfeszített lehetett.

3. Fidel Castro második moszkvai utazása

A kubai és a nemzetközi közvéleményt némileg meglepte az a hír, hogy Fidel Castro 1964. január közepén ismét Moszkvába érkezett. Biztonsági okokból az oda- és visszautazás időpontját most is csak utólag jelentették be. A polgári sajtóban nagy találgatás folyt nem tudták mire vélni, hogy alig több mint fél esztendővel az első után most ismét a szovjetunióba látogatott a kubai forradalom vezetője.

A hivatalos program természetesen nem lehetett olyan gazdag, mint az előző esztendőben; de most is számos baráti találkozóra sor került Fidel többek között gyárakba, kísérleti gazdaságokba látogatott. Találkozott úrhajósokkal. Megjelent a moszkvai utcákon, szóba elegyedett a járókelőkkel. Felszólalt gyűléseken és beszédet mondott a televízióban.

Végeredményben a január 22-én nyilvánosságra hozott két – meglehetősen tömör – dokumentumból, majd a delegáció hazaérkezése után a kubai tv-ben elhangzott ismertetésből vált ismeretessé e második utazás jelentősége.

A hivatalos kommuniké alig tartalmaz a korábbihoz képest új elemet. Ismét hangsúlyozza a teljes egyetértést minden megvitatott kérdésben. Leszögezi, hogy Kuba és a Szovjetunió kapcsolatai a marxizmus-leninizmus, a proletár internacionalizmus szellemében, az őszinte barátság jegyében fejlődik. A küldöttségek ismételten leszögezték az 1957-es és az 1960-as moszkvai nyilatkozatokhoz való hűségüket. Megállapították: a nemzetközi fejlemények azt igazolják, hogy e dokumentumok reálisan ítélték meg az új viszonyokat. Igaz, a békeszerető erők az utóbbi időben értek el bizonyos sikereket a nemzetközi feszültség csökkentéséért vívott harcban, azonban az agresszív imperialista erők is fokozták erőfeszítéseiket új nemzetközi konfliktusok kirobbantása érdekében. A kubai forradalom senkit nem veszélyeztet. Politikája a be nem avatkozás elvén alapul. Következétesen védelmezi szuverenitását. Változatlanul kész rendezni kapcsolatát az Egyesült Államokkal a békés egymás mellett élés elve alapján.

A hivatalos kommuniké leszögezi, hogy Kuba a szocializmus zászlóvivője lett az amerikai kontinensen. Egyben tartalmaz egy nagyvonalú tervre vonatkozó közlést, amely szerint a kubai nép biztos abban, hogy nagy sikereket fog elérni a nemzetgazdaság fejlesztésében, el fogja érni nagy céljának megvalósítását, 1970-ben már 10 millió tonna cukrot fog előállítani.

A január 22-én nyilvánosságra hozott másik dokumentum egy rövid bevezetés után összesen két cikkelyből áll. A következőket tartalmazza: a cukortermelés a kubai gazdaság alapvető szektora. Noha a szovjetunióban adottak a feltételek a hazai cukorszükséglet fedezésére, sőt az exportra is, mégis: a baráti segítségnyújtás jegyében – és kiaknázva a szocialista nemzetközi munkamegosztás előnyeit – elérkezett az ideje annak, hogy megállapodjanak az 1965-1970-es esztendőik szállításaira vonatkozóan. Ennek értelmében a Szovjetunió 24,1 millió tonna cukor vásárlására vállal kötelezettséget, amelynek évenkénti megoszlása:

1965 = 2 100 000 tonna

1966 = 3 000 000 tonna

1967 = 4 000 000 tonna

1968 = 5 000 000 tonna

1969 = 5 000 000 tonna

1970 = 5 000 000 tonna

Tekintettel arra, hogy a világpiacon a cukor ára erősen ingadozik, és ez akadályozza a megalapozott tervezést, a két kormány rögzített árakat állapít meg: ez 1965-1970 között 6 dollárcent lesz angol fontonként.

Fidel Castro hazaérkezése után, január 24-i televízió beszédében számos megjegyzést fűzött e nagy jelentőségű megállapodáshoz. Mindenekelőtt leszögezte, hogy a forradalom győzelme előtt a cukortermelés teljesen ki volt szolgáltatva az Egyesült Államoknak. Az elmúlt esztendőben olyan új kapcsolatok jöttek létre, amelyek nagy biztonságot jelentenek Kuba számára. A szocialista országok lettek a kubai cukor legfőbb piacai. Ugyanakkor az országnak lehetősége nyílt arra is, hogy más nemzetek számára is eladja legfőbb termékét.

Most új helyzet jött létre: napirendre került a kubai gazdaság fejlesztése. A most aláírt megállapodás jó példát nyújt az emberiségnek, hiszen megmutatja, hogyan lehet egybekapcsolni a nemzetközi munkamegosztást, egyes országok integrációját a szabad kereskedelemmel.

A kubai vezető hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió számára nem létkérdés a kubai cukor megvásárlása; Kuba számára azonban alapvető fontosságú a mostani megállapodás. Elmondotta, hogy eddig a Szovjetunió négy centet fizetett a cukorért. Ez kezdetben túlfizetést jelentett, hiszen a világpiaci ár ennél alacsonyabb volt. Amikor azonban a kubai cukor mind nagyobb hányada jutott a szocialista országokba, és a világpiaci árak gyorsan emelkedni kezdtek, a Szovjetunió vezetői azonnal jelezték, hogy készek az árakat hozzáigazítani a változásokhoz. A kubai vezetők akkor úgy vélekedtek, hogy ez nem lenne igazságos, hiszen az áremelkedés alapvetően a hatalmas szovjet vásárlások következményeként jelentkezett. Másrészt Kuba számára megnyugtatóbb lenne egy hosszú időre szóló szerződés aláírása, amelyben rögzíthetnék a több évre szóló árat.

Most, hogy Kubában megvalósult a második földreform, és a kormány a termelés biztonsága érdekében rögzített szerződéseket köt a cukortermelő kisparasztokkal, különösen fontossá vált egy olyan szerződés létrejötte, mint a legutóbbi moszkvai megállapodás.

A szakemberek körében az a vélemény alakult ki, hogy Kuba mindenki másnál olcsóbban termelhet cukrot. Ezért nem térhet vissza a régóta ismert gyakorlathoz, amely a termelés átmeneti csökkentésében jutott kifejezésre. A jövőben biztosítottak látszik az értékelés. Hosszabb távon a Szovjetunió fogja megvásárolni a megtermelt mennyiség felét; s hasonló hosszú távú megállapodások aláírására számítanak más szocialista országok kormányaival is. A megmaradó mennyiség pedig különösebb nehézség nélkül értékesíthető lesz a szabadpiacon. A számítások szerint megvan annak a lehetősége, hogy a cukorból származó bevétel évi 1300-1500 millió pesóra emelkedjen. Kuba gazdasági kilátásait, a cukortermelés jövőjét Fidel Castro igen kedvezően ítélte meg.

Beszédében a kubai vezető említést tett a most aláírt szerződés nemzetközi jelentőségéről is. Megállapította: ez példát jelent a fejlődő országok számára, amelyek azért harcolnak, hogy számukra elfogadható áron, biztonságos feltételek mellett értékesíthessék exporttermékeiket. Most – mondotta – van pozitív példa: a latin-amerikai népek és kormányok, a gyengén fejlett országok felvethetik, hogy az Egyesült Államok is kössön hasonló, a termelés biztonságát, a fejlesztést szolgáló nemzetközi megállapodásokat. Végül ismét hangsúlyozta: Kuba békeszerető politikát folytat, és kész kapcsolatait rendezni az Egyesült Államokkal.

4. A kubai gazdaság helyzete. Fejlesztés elképzelések

Az eddig elmondottak is érzékeltetik: az 1963-1965 közötti esztendők egyrészt lehetővé, másrészt szükségessé tették a gazdasági kérdésekkel való elmélyültebb foglalkozást. Elkerülhetetlenné vált az eddigi tapasztalatok újragondolása, a tudományos szocializmus tanításainak, a szocialista építés nemzetközi tapasztalatainak alaposabb megismerése és alkotó alkalmazása.

Ezekről a kérdésekről 1963-ban szenvedélyes vita bontakozott ki. Főleg a közgazdasági folyóiratokban, közleményekben követhető nyomon az egymásnak meglehetősen élesen ellentmondó kétféle szemlélet, a szocializmus építésének két eltérő megítélése. De tudjuk azt is, hogy a vita áthatotta a baráti kapcsolatokat, a fontos vélemények gyakran levelekben rögződtek a legplasztikusabban. És mi sem természetesebb, mint az, hogy a vezető politikusok sem térhettek ki a felvetődött kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalások elől. Érthető hát, ha most a vitára, az álláspontok szembesülésére, sőt a nézeteltérésekre irányítjuk figyelmünket, és csak ez után idézzük fel a gazdasági fejlődést leginkább befolyásoló gyakorlati döntéseket, terveket, valamint a néhány területen ekkor elért eredményeket.

a) A szocializmus építésének „hogyan”-járól

Mielőtt konkrétan körvonaloznánk a korabeli nézeteltérések tárgyát, mindenképpen utalni kell az ekkor érvényben levő irányítási rendszerre, pontosabban: ezen irányítási rendszer ellentmondásos voltára. Hiszen a vita résztvevői egyaránt a meglevő ellentmondásosságot akarták megszüntetni, csak éppen különböző – bizonyos esetben éppenséggel ellentétes – szemléleti bázison.

A tényleges irányítás valójában három nagy intézmény – az Iparügyi Minisztérium, a Tervhivatal és a Földreform Intézet – kezében volt. Egy ideig lényegében azonos elvi alapon történt az ipar és a mezőgazdaság irányítása.

Az Iparügyi Minisztérium 1961-ben alakult meg, és Ernesto Che Guevara irányítása alá került. Ő úgy döntött, hogy továbbra is fenntartja az irányítás menet közben kialakult alapsémáját, a költségvetési finanszírozás elvét. Ezen az alapon egy sajátos átszervezést hajtott végre. Minden egyes iparágban keresett egy „konszolidált vállalatot”, amelynek adminisztratív központja Havannában működött. Ezeket a vállalatokat kinevezte „központnak”, és ezek feladatává tette a termelési egységek irányítását. Ismereteink alapján azt is mondhatnánk, hogy sajátos „iparigazgatóságokat” szervezett, amelyek közbülső adminisztratív irányító szervekként működtek, s mint ilyenek, részét képezték az egyetlen „ipari vállalatnak”, az Iparügyi Minisztériumnak. Hiszen vállalatszerű működési lehetősége nem volt sem a termelési egységeknek, sem a „központoknak”. Vállalatszerű jogkörrel (mint önálló jogi személy) még leginkább az Iparügyi Minisztérium rendelkezett, bár – ismerve az elmúlt esztendők nehézségeit – ezt is csak bizonyos fenntartásokkal állíthatjuk.

Egy ideig a Földreform Intézet is lényegében hasonló módon irányította a hatáskörébe tartozó gazdaságokat. Időközben azonban meghirdette a „pénzügyi decentralizáció” programját, és meg is tette az első lépéseket ennek gyakorlati alkalmazása érdekében. Felismerve az irányítás nem kellő hatékonyságát, a „pénzügyi decentralizáció” jegyében a tartományi bizottságokat ruházta fel a korábbi „főigazgatósági” jogkörrel. Ezzel párhuzamosan megkezdődött az áttérés a költségvetési finanszírozás módszeréről az „önfinanszírozásra”. Az elképzelések szerint a jövőben a vállalatoknak kiadásait a bevételeikből kell majd fedezniük. Ez időben 60 úgynevezett „agrupación” („tömörülés”) működött, amelynek a vállalatszerű működését meg

akarták teremteni. Az ilyen regionális alapon létrehozott gazdasági tömörülés számos „telephelyet” foglalt magába (ezek a „telephelyek” nagyságrendileg a mi állami gazdaságainknak feleltek meg.). A terv tehát az volt, hogy a „tömörülések” is megkapják a pénzügyi autonómiát. Megteremtették ennek adminisztratív feltételeit; azonkívül ezek már kezdettől fogva beleszólhattak saját terveik alakításába. (Ellentétben az ipari telephelyekkel, amelyek viszont mindent központi utasításra csináltak, és egyáltalán nem voltak érdekeltek a tervek túlteljesítésében. Nem is igen törekedtek erre, még ha az alapvető termelési tényezők adottak voltak is.)

Látható hát: az országban az irányítás két, egymástól mindinkább eltérő módja volt kialakulóban. Mint ez előre látható volt, ez nézeteltérésre kellett hogy vezessen a kétféle elgondolás hívei között. Annál is inkább, mert az időközben életre hívott Tervhivatal óhatatlanul növekvő szerephez jutott. Hiszen a nemzetközi egyeztetésben kulcspozíciója volt. A kétféle elgondolás, az eltérő gyakorlat pedig csak bonyolította az amúgy is nehézkes irányítást.

A vita 1963-1964-ben mindinkább elméleti jelleget öltött. Az egyszerűség kedvéért először azt a koncepciót idézzük föl, amely mögött a forradalom egyik legtekintélyesebb embere, az iparügyi miniszter Ernesto Che Guevara állt.

Sokak számára egy ideig úgy tűnt, hogy amit Che és a hozzá közel állók hirdetnek, az egy szűken vett szakmai megközelítés. Csak fokozatosan vált nyilvánvalóvá, hogy feltevéseik mennyire koncepcionálisak, és milyen átfogóan termelődik újjá bennük annak a felfogásnak számos elgondolása, amelyet a korai szovjet fejlődés vitáiból jól ismert a hazai olvasó.

Che koncepciójával kapcsolatban meg kell emlékezni arról az írásáról, amely A költségvetési finanszírozásról címmel jelent meg 1964 elején. Érződik belőle, hogy kifejezetten a földreform Intézet által kezdeményezett törekvés ellen irányul. Ebben – mintegy kioktatásként – kijelenti: „A termelési egység (a szó jogi értelmében) nem vállalat, hanem egyszerűen különálló elem, az előbbi egyik osztálya... Egy cukorfeldolgozó üzem nem vállalat. Az ország cukorfeldolgozó üzei és az őket irányító szervek együtt alkotják a »cukoripari vállalatot«. A mezőgazdaságra vonatkoztatva ez a példa azt jelenti, hogy a népi gazdaság nem vállalat. A népi gazdaságok és a hozzájuk tartozó szervek (tartományi bizottság + főigazgatóság) együtt alkotják a »népi gazdaságok vállalatát«. Minden gazdaság tehát a vállalat egyszerű láncszeme.”

Ez a megközelítés logikusan következett az iparügyi miniszter korábbi fejtegetéséből, az értékméletről, az értéktörvény működéséről vallott felfogásából. Elismerte, ugyan, hogy a fejlődés adott szakaszában korlátozott jelleggel még „működik” az értéktörvény, de fenntartotta: a termékek értékét ekkor már nem ez a törvény határozza meg. A társadalmi, a stratégiai értékek az értéktörvénytől sokkal nagyobb szerepet játszanak. Ugyanakkor – mondotta – ennek egyes elemeit fel kell használni komparatív elemzésekhez, a költségek számításához, a rentabilitás méréséhez. A szocialista gazdálkodás létezési formájának a tervezést tekintette, ami – megítélése szerint – összeférhetetlen az értéktörvénnyel.

A kétféle irányítási rendszer kapcsán kirobbant vitában Guevara nagyon egyértelmű következtetésre jutott. Véget kell vetni az önfinanszírozási módszerrel való kísérletezésnek, mert – mint hangsúlyozta – az „elfogadhatatlan alapelven” nyugszik, s lehetetlenné teszi a költségvetési finanszírozás következetes és hatékony alkalmazását. Valamennyi állami vállalat egyesítését javasolta. Az ország ekképpen egyetlen vállalattá alakulna át, amely gyakorlatilag két nagy „osztályból” állna. Az egyik lenne a Tervhivatal, amely az irányítást látná el, a másikhoz pedig a minisztériumok tartoznának, ezek látnák el a technikai funkciókat.

A fentiekén túlmenően Che más – az előbbiekhöz szervesen kapcsolódó – nézeteknek is hangot adott. Tagadta az anyagi érdekeltség elvét a szocializmus építésében. Kijelentette, hogy az öntudatot nem lehet sikeresen fejleszteni, ha anyagi ösztönzőket alkalmaznak. Kijelentette: „A marxizmus-leninizmus egyik döntő célja, hogy kiküszöbölje az érdeket mint pszichológiai motivációt.”

Úgy látta: ha a termelés ösztönzésének jól bevált módszereit alkalmazzák, akkor maga az új értékrend kerül veszélybe. „Fellép a veszély, hogy a fáktól nem látjuk az erdőt. Annak az ábrándképnek a kergetése, hogy a szocializmust megvalósíthatjuk a kapitalizmustól örökölt csorba fegyverekkel (az áruval mint a gazdaság alapelemével, a jövedelmezőséggel, az egyéni anyagi érdekekkel mint ösztönzővel), zsákutcába juttathat bennünket. S mire odajutunk, nagy távolságot hagytunk magunk mögött, ahol az utak gyakran keresztezik egymást, s nehéz megállapítani, melyik pillanatban téveszthettünk irányt. Eközben a gazdasági alap, amire elvégezte a maga aknamunkáját a tudat fejlődésében” – írta.

Talán nem haszontalan tovább időzni ennél a gondolatmenetnél. Annak jelzésére, hogy Che mennyire meg volt győződve a maga igazáról, milyen szenvedélyesen állt ki felfogása mellett, hadd idézzük egy leveléből a következő megállapításokat: „Az előző társadalommal való szakítás után hibridemberekkel próbálták létrehozni az új társadalmat; a farkasembert, a farkas társadalmat új váltja fel, amelyet nem a kétségbeesés ösztöne hajt, hogy meglopja embertársait, mivel az ember emberáltali kizsákmányolása megszűnt; de igenis hajtják más ugyanilyen minőségű (bár kisebb mennyiségű) ösztönök. Igencsak nehéz vállalkozásnak látom, hogy a kapitalizmust saját fétisével győzzük le, amelyet ráadásul megfosztottunk legnagyobb varázsától, a vagyontól... Az anyagi ösztönző olyan, mint a szerencsesorsjáték; nem mutathat utat a leginkább törekvőknek, s a többség közömbösségét nem tudja felrázni.”

Che így összegezte álláspontját: az embert alapvetően erkölce ösztönözzé. az erkölcsi ösztönzés – hangoztatta – nem jelszavak sulykolása, nem hivatalos derűlátás, nem üres lelkesedés, hanem az a biztos tudat, hogy a közös munka közös haszonnal jár, hogy magunknak termelünk; hogy van tehát értelme munkánknak. Ő tehát nem az egyén, hanem a társadalom anyagi érdekeltségének biztosítékait kereste. Valójában mindenki számára egyenlően javuló életfeltételeket akart, nemcsak anyagi vonatkozásban, hanem abban is, hogy „az ember teljesebbnek, belsőleg sokkal gazdagabbnak és sokkal felelősségteljesebbnek érezze magát”. Közgazdasági megfontolásai mögött is mindig ott volt a vágy, a megítélése szerint legfontosabb célkitűzés: „A XXI. század emberét kell megteremtenünk.”

Che nem törekedett a vita „lezárására”, nem tartott igényt a pápai „ámen” kimondására. Gondolkodásra ösztönzött mindenkit.

A vita – váltakozó hevességgel – évekig tartott. A „másik álláspont” képviselői abból indultak ki, hogy az értéktörvény továbbra is hat. Segítségével jobban meg lehet érteni a gazdasági folyamatokat, jobban ki lehet számítani a gazdasági döntések következményeit. Ha megtörténik az áttérés az öngazgatás, az önfinanszírozás módszerére – vallották –, azzal meg lehetne fékezni az egyre inkább elharapódzó bürokratizálódási folyamatot. Véget lehetne vetni annak a káros tendenciának is, amely a munkafegyelem romlásában, a munka-termelékenység csökkenésében jelentkezik. (Ez összefüggött azzal is, hogy az előző esztendőknél – a munkanélküliség gyors felszámolása érdekében – mindenkit felvettek főleg a mezőgazdaságban, aki munkára jelentkezett.)

E nézet képviselői síkraszálltak a gazdasági követelmények meghatározásáért, a normák – szükség esetén némi módosítással történő – visszaállításáért, és szóvá tették egy ösztönző bérrendszer kidolgozásának szükségét. Ők tehát végső soron a lenini NEP politika kubai

kidolgozásának és alkalmazásának fontosságát hirdették; csak ennek érvényesítésével látták reálisnak a különböző fejlesztési tervek megvalósítását.

E felfogás képviselőinek szemlélete nagyon is közel állt ahhoz, amit – többek közt – Charles Bettelheim professzor fejtett ki, eleget téve a kubai felkérésnek. Bettelheim is abból indult ki, hogy a termelőerők mindinkább társadalmi jellege objektív szükségszerűséggé teszi a termelési eszközök társadalmazását. Ez Kubában alapvetően megtörtént. Figyelmeztet ugyanakkor arra, hogy nem szabad szem elől téveszteni a termelőerők technikai szintjét: az irányítási rendszer csak akkor lehet hatékony, ha ezt is figyelembe veszi. A gazdaság fejlettségi szintje nagyon eltérő; egyetlen „vállalként” tehát lehetetlen irányítani. „Minthogy a jogi személy nem valódi gazdasági alany, a termelés valóságos és óhajtott folyamata kettéválk” – mondta. Ez váltja ki az állandó bürokratikus beavatkozás szükségességét. Figyelmeztetett arra is, hogy mások a termelési tényezők és feltételek az iparban, illetve a mezőgazdaságban, s ez is óhatatlanul az irányítás eltérő metódusait igényli.

Az elhúzódtó vitában mind többen várták a forradalom vezérének, Fidel Castrónak állásfoglalását. Meglehetősen sokáig kellett várni rá. Fontos megállapításokat tett ugyan az 1965. január elsejei ünnepi beszédében, de – mint látni fogjuk – gondolatmenete némileg más vágányon haladt, mint a vitázóké.

Beszédében a gazdasági kérdések tárgyalása során Fidel megállapította, hogy a jövőben a beruházások rendjét szigorú gazdasági szempontok fogják meghatározni; olyan szempontok, amelyek hasznosak az országnak. Aztán rátért a marxizmus-leninizmus alkotó alkalmazásának fontosságára. Hangsúlyozta: minden nép hozzájárul a forradalomhoz, minden nép hozzájárul a történelemhez, az eszmékhez, az egyetemes kultúrához, mindegyik hoz magával jelentékeny tanulságot és tapasztalatot. Majd így folytatta: „összetett és változó világban élünk. Feltétlenül szükséges, hogy minden ország, ebben az esetben – egy marxista-leninista forradalom esetében – minden vezető párt pontosan és helyesen tudja értelmezni az elvet, és minden konkrét esetben pontosan és helyesen tudja alkalmazni azt. Még valami fontosat kell elmondani: azt, amit minden egyes pártnak minden konkrét helyzetben tennie kell, senki kívülről nem tudja megmondani, mivel azt, amit a forradalmi pártnak bármely adott körülmények között tennie kell, minden pártnak, minden népnek saját magának kell kidolgoznia. Ez azt jelenti természetesen, hogy soha senki nem kísérelte meg ránk kényszeríteni, hogy mit tegyünk... ilyen gyakorlat nincs egyik pártnál sem... ha bármely párt megkísérelné ezt velünk megtenni, határozott és végleges visszautasításban részesülne.

Ha valaki netán kételkedne gondolkodási képességünkben, habozás nélkül azt kell válaszolnunk: nincs szükségünk rá, hogy valaki másnak az agyát vagy fejét kölcsönvegyük; arra sincs szükségünk, hogy bátorságot kölcsönözzünk bárkitől, sem arra, hogy forradalmi szellemet, hősiességet és intelligenciát kölcsönözzünk bárkitől.”

E szavak nem arra utaltak, hogy Fidel Castro le akarná zárni a vitát. Valójában mást akart nyilvánvalóvá tenni. Azt, hogy ez a vita a kubaiak ügye; s nem szeretnék, ha útkeresésük a nemzetközi kommunista mozgalom ügyévé válna. Ebben az időben (1965!) amúgy is elmérgesedtek a nézeteltérések; a kínai vezetés egységbontó tevékenysége egyre erőteljesebb lett.

Az események megkövetelték, hogy Fidel Castro ismét véleményt mondjon a fent idézett gazdasági témában. Ez szorosan kapcsolódott Che afrikai útjához, pontosabban ahhoz a beszédéhez, amelyet Algériában mondott el, az el nem kötelezett országok tanácskozásán. A kubai iparügyi miniszter itt többek között kijelentette: az értéktörvény hatásának nemcsak Kubában kell megszűnnie, hanem jó lenne, ha fokozatosan kiiktatódná a harmadik világ és a szocialista országok közötti kereskedelmi kapcsolatokról is. Köztük az új viszonyoknak –

fejtegette – a proletár nemzetköziségen kell alapulnia; vagyis a rentabilitás fogalmát a testvériségnek és a kölcsönös segítségnek kell alárendelni.

Röviddel később Fidel Castro egyik beszédében a cukornádvágó munkások tevékenysége kapcsán kitért az anyai és erkölcsi ösztönzés kérdésére. Arról beszélt: a munkások is úgy értelmezik az ösztönzést, hogy abban az erkölcsi elismeréssel együtt jár az anyagi ösztönzés is. Sokan ebből arra következtethettek, hogy Fidel Castro nem hajlandó magáévá tenni Che Guevara téziseit. Ezt látszott alátámasztani az is, hogy – noha nagyon lassan – intézkedések történtek az új bérezési elvek kidolgozása érdekében. A vitában ekkor sem hangzott el Fidel egyértelmű állásfoglalása. A kedélyek némileg lecsillapodtak, anélkül, hogy egyértelmű döntés született volna.

b) A cukortermelés új népgazdasági megítélése

A korábbiakban számos összefüggésben szó esett arról, milyen nagy jelentősége van a cukornak Kuba életében. Arra is utaltunk, hogy ebben az „útkereső” periódusban „felfedezték” a cukorgazdaságnak mint a nemzetgazdaság húzóágazatának fontosságát. Ez indokoltá teszi, hogy egy s más vonatkozásban – akár a korábban tárgyaltak ismétlésének árán is – összegező formában felvázoljuk a kubai cukorgazdaság fejlődésének főbb tendenciáit, illetve a forradalmi kormány újszerű megközelítését e témában.

A cukornád termesztésével már a gyarmati korban szinte kezdettől foglalkoztak, jelentőségét azonban mint a kubai gazdaság vezető ágazata a XVIII. század végétől kezdte elnyerni.

1790-1850 között a cukorexport mennyisége hússzorosára növekedett. A múlt század második felében előállott nehézségek ellenére sem tört meg a termelés és az értékesítés lendülete. Pedig hát nem kisebb dolgok történtek ebben az időben, mint a hagyományos spanyol piac beszűkülése; a répacukor európai elterjedése; jelentős árcsökkenés; a tízéves (1868-1878) spanyolelleanes háború gazdaságot szétziláló következményei; az új észak-amerikai piac felfedezése, az ottani igényekhez való hozzáigazodás; a cukorfeldolgozás modernizálása; a rabszolgamunkáról a bémunkára történő áttérés. E sokféle bonyodalom ellenére 1850-től 1895-ig, a második felszabadító háború kitöréséig a Kubából exportált cukor mennyisége megötszöröződött, és 1894-ben már meghaladta az egymillió tonnát.

Ezt követően – elsősorban a felszabadító háború éveiben (1895-1898), de rövid ideig még ezt követően is – jelentősen csökkent a termelés és természetesen az export is. Amikor viszont a századforduló utáni években stabilizálódott az amerikai befolyás a szigetországban, új lendületet vett a termelés. Az amerikai tőkések hatalmas földterületeket vásároltak fel, új nádtelepítéseket kezdeményeztek, tovább modernizálták a feldolgozást. 1928-ban az észak-amerikai tőke kubai befektetései 53,2 százaléka a cukoriparban összpontosult. Az 1925-1929-es években az évi cukortermelés 4,1-5,3 millió tonna között mozgott. Az Egyesült Államokba irányuló export pedig 3,1-3,8 millió tonna körül ingadozott. Ezt követően ismét tartós visszaesés következett be a termelés volumenében és természetesen az exportban is. Csak mintegy 20 esztendővel később, 1947-1948-tól következett be alapvető változás. Ezt követően az átlagos évi cukortermelés már meghaladta az évi 5 millió tonnát, és az Egyesült Államok az új cukorkvóta-egyezmény értelmében rendszeresen megvásárolta az előírt 3 millió tonnát. A forradalom győzelme utáni cukorháború történetéről korábban részletesen beszéltünk. Itt elegendőnek tűnik csak azt megemlíteni, hogy noha Kuba értékesítési nehézségei ezekben az években megszűntek – hála a szocialista piac kiszélesedésének –, a kubai vezetők átmenetileg mégis a termőterület csökkentése mellett döntöttek. A cukor világpiaci árának hirtelen emelkedése (1963-1964), valamint a szocialista országokkal való

középtávú kereskedelmi koncepció folyamatos kialakítása vezetett el a cukor szerepének már említett újjáértékeléséhez.

A továbbiakban azokat a megfontolásokat összegezzük, amelyek az új tervkoncepció kapcsán váltak ismertté.

Fidel Castro 1963. november 27-én elmondott terjedelmes beszédében nagy figyelmet fordított a cukor új nemzetgazdasági szerepének megítélésére. Többek között elmondotta, hogy korábban az értékesítési nehézségektől való félelem nyomta rá bélyegét a termelési elgondolásokra, de most merőben új helyzet van kialakulóban. Hosszabb távon és magas szinten stabilizálódik a szocialista piac. Ez meghatározza Kuba alapvető termékének értékesítési lehetőségét. Másrészt egyre inkább bebizonyosodik, hogy csak az észak-amerikai piac lehetősége szűnt meg, más tőkés országok nem szüntették be vásárlásaikat; az árak pedig gyorsan emelkednek a szabadpiacon. Ezért itt nemcsak a jelenben, hanem 1965-1966-ban is számolni lehet a fontonkénti 10 dollárcentes árral. Miután Kubában adottak a feltételek a termelés nagyméretű növelésére, mi sem látszik célszerűbbnek, mint évről évre növelni a termelést, megduplázni a sokévi átlagtermés mennyiségét. Vagyis az új cél: 1970-re elérni a 10 millió tonnás mennyiséget.

Érdeemes szó szerint felidézni az új kubai elgondolásra vonatkozó fejtegetést. Fidel Castro említett beszédében ezt mondta: „És minthogy nálunk a legjobbak a feltételek, minthogy egyetlen ország sem termelhet cukrot olyan feltételek közepette, mint a miénk, minthogy megvannak feltételeink a modern technika alkalmazására, nádtermő földjeink hozamának évről évre történő növelésére, ezek a burzsoá versenytársaink majd észreveszik, hogy nem mérkőzhetnek velünk, s hogy a cukor vonatkozásában a mi kezünkben van a »cukor-atombomba«. Mit jelent ez? Azt, hogy 1970-re meghaladhatjuk a tízmillió tonnás cukortermelést; olyan feltételeink lesznek, hogy tízmillió tonna cukrot exportálhatunk, és akkor két lehetőség lesz: vagy az, hogy a megszorítások csökkennek, vagy továbbra is nagy ütemben növekszik a kereslet, és vagy piacra lel ez a cukor, vagy csődbe jutnak a kubai cukor burzsoá vetélytársai. Mert ha az árak leesnek, akkor ne minket kárhoztassanak. Persze hogy hasznót akartak húzni a blokádból! Ha a cukor két centre megy le, ám menjen le kettőre, és ha a cukor egy centre megy le, ám menjen le egyre: meglátjuk, ki bírja ki, meglátjuk, ki kerül ki győztesen ebből a próbából, amely a kapitalista és a szocialista termelési mód között folyik.”

Az elmondottak megkövetelik, hogy legalább jelezzük a cukortermelés és a világpiac problematikáját. Vessünk egy pillantást az alábbi statisztikára:

Évek	Termelés (millió tonna)	Fogyasztás (millió tonna)	A termelés és a fogyasztás közötti eltérés (millió tonna)	Export (millió tonna)
1962	51,5	53,8	-2,3	20,9
1963	52	53,1	-1,1	19,4
1964	59,7	55,7	4	18,2
1965	64,6	59,6	5	21,2

E számok egyrészt azt jelzik, hogy világviszonylatban a termelés dinamikusabban emelkedett, mint a fogyasztás. A cukor világméretű összexportjának mennyisége – az ingadozások ellenére – alig változott. Így értékesítési nehézségek voltak, de ez Kubát már nem érintette hátrányosan, mert a szocialista piac új, nagy értékesítési lehetőséget teremtett.

A termelés, a fogyasztás, valamint az export adatainak áttekintése után szemügyre kell vennünk a cukor szabadpiaci és preferenciális árainak alakulását is. Ez azért fontos, mert –

mint látni fogjuk – a kettő jelentősen eltér egymástól. A preferenciális ár legtöbbször és jelentősen magasabb volt. Ezt a többletet a vásárló azért vállalta, mert így a cukorexportáló ország piacán hatalmas előnyökhöz, előjogokhoz jutott, s ez bőséges kárpótlást nyújtott a magasabb cukorárért.

Az alábbi táblázat magáról a cukorár-alakulásról ad pontos képet.

Az árak karib-tengeri bázison (dollárcent/angol font)

<i>Évek</i>	<i>Szabadpiaci ár</i>	<i>USA preferenciális ár</i>	<i>Angol preferenciális ár</i>
1961	2.70	5,25	5.70
1962	2.78	5.45	5.78
1963	8,29	7,17	5,82
1964	5,72	5,87	5,81
1965	2,03	5,68	5,83

A kubai vezetők tehát joggal érezték biztonságban az ország gazdasági helyzetét. Nem alaptalanul néztek bizakodva a jövő felé. 1959-ben az ország cukorexportjának 59 százalékát szállította – elsősorban az Egyesült Államokba – preferenciális áron. 1964-ben pedig már a Szovjetunió volt a legfőbb vásárló, s ebben az esztendőben 6,04 cent/font árat fizetett. Készült ekkor egy számítás, amely a forradalom győzelme előtti esztendőkkal vetette össze a várható kilátásokat. 1955-1960 között a Kuba és az USA közötti egyezménynek megfelelően az USA preferenciális áron 1,7 milliárd dollár értékű cukrot importált Kubából. A szovjet-kubai egyezmény alapján 1965-1970 között Kubának 3,2 milliárd dollár értékben nyílt szállítási lehetősége a Szovjetunióba.

Ha mindehhez hozzászámítjuk azokat a tervkoncepciókat is, amelyek a nádcukortermelés melléktermékeinek feldolgozására, ipari és mezőgazdasági hasznosítására irányultak, még érthetőbbé válik a kubai vezetők optimizmusa. Az ekkortájt elkészült tervek magukba foglalták a megtermelt nyersanyag teljes feldolgozhatóságának lehetőségét. Az ismeretes, hogy a cukornádból sokféle hasznosítható anyag nyerhető. Egy része felhasználható állati takarmányozásra, illetve trágyázásra. Nyerhető belőle fontos szigetelőanyag, politúrgyártáshoz szükséges segédanyag. Egy része felhasználható papírgyártásnál, belsőépítészeti burkolóanyag és rostlemez gyártásához. Hagyományosan felhasználják szeszgyártásra, sőt energiaforrásként is, mint fűtőanyagot. Nyilván ez utóbbi a legkevésbé gazdaságos felhasználás.

1964-ben rendezték meg a cukortermelők értekezletét. E kiemelt fontosságú népgazdasági ág fejlesztési tervének ismertetése során beszélt Fidel Castro a kormány beruházási elképzeléseiről. Csupán a növekvő cukormennyiség feldolgozására hivatott ipari létesítményekbe 350 millió pesót szándékoztak beruházni. További 170 millió pesót igényelt a terv szerint a szállítás, 27 millió pesót pedig a raktározási kapacitás bővítése. Külön terv készült a termőterület bővítésére, a gépesítés megoldására, a szakmai képzés kiszélesítésére, a melléktermékeket feldolgozó vegyipar fejlesztésére.

A miniszterelnök beszédében kijelentette: „Ezek megvalósítása után a világon az első helyre kerülünk az egy hektárra jutó cukortermelésben. Ez a célkitűzésünk, és semmi kétség nem fér hozzá, hogy el is érjük.”

Mindezek alapján természetesnek tűnik, ha már az általunk tárgyalt periódusban is nagy erőfeszítések történtek az ország e legfontosabb termékének növelése érdekében. A törekvések hamarosan kézzelfogható eredményekben is jelentkeztek.

Íme, a számok:

Évi cukortermelés (millió tonnában)

<u>1963</u>	<u>1964</u>	<u>1965</u>
3,88	4,39	6,05

Tanulságos azonban, hogy az 1965. évi cukornádvágási kampány idején munkaerőhiány lépett fel, és ez nem kis nehézséget okozott a teljes hozam betakarításában. Hogyan történhetett meg ez? Hiszen néhány évvel ezelőtt ebben az országban a legsúlyosabb szociális probléma a tömeges munkanélküliség volt. Mindig könnyű volt tehát munkaerőt toborozni e rendkívül fárasztó munkához. Igaz, a forradalom gyorsan véget vetett a munkanélküliségnek – az aratás idején mégis meglepetést okozott a munkaerőhiány. Pedig az ok egyszerű és világos. A vállalatok – főleg a nagy számban létrehozott állami gazdaságok – az elmúlt esztendőben gyakorlatilag mindenkit alkalmaztak, aki munkára jelentkezett. E munkahelyeken a dolgozókkal szembeni követelmények messze elmaradtak attól, ami korábban a latifundista nagybirtokokat jellemezte. Most, amikor munkája, biztosított bére immár mindenkinek volt, már az egykori nádvágók jelentős része sem vállalkozott rá, hogy ismét ilyen kemény kampánymunkában vegyen részt. Nagyobb fennakadás ennek ellenére sem következett be az 1965. évi, viszonylag magas termés betakarításánál. Ez azonban csak annak volt köszönhető, hogy a korábbinál ösztönzőbb bérekkel teremtettek érdekeltséget. De már ekkor felvetődött ebben a vonatkozásban is a „hogyan tovább?” kérdése.

c) A gazdaság konszolidálása. Az ipar helyzete

Már említettük, hogy – józan mérlegelés után – a gyors iparosítás programja egyelőre lekerült a napirendről. A mezőgazdaság – és főleg a cukortermelés – dinamikus növelése mellett, a gyorsan megvalósított kisajátítások után, felmérve a gazdasági blokádnak káros következményeit is, most, az 1963-1965-ös esztendőben a konszolidációs elképzelések megvalósítása, egy szelektált iparfejlesztési program kidolgozása és elindítása került előtérbe.

Miközben az említett vita a nyilvánosság előtt folyt, elkészült az 1964. évi népgazdasági terv. Nagyon tanulságos, hogy ebben a nemzetgazdaság szintjén egyértelműen a hatékonysági követelmények kerültek előtérbe. Hiszen a koncepció a következő célkitűzéseket fogalmazta meg: 1. Biztosítani kell a szerves kapcsolatot az állami költségek és a jövedelmek között. 2. Javítani kell az egyensúlyt a lakosság jövedelme és a rendelkezésre álló árualap között. 3. Elő kell teremteni a kereskedelmi mérleg egyenlegének kompenzációját. 4. Ki kell küszöbölni a fontos termelési ágak deficitjét, növelni kell a termelést és a termelékenységet. 5. Tudományosan kidolgozott technikai és gazdasági normákat kell alkalmazni mind az eleven, mind a holt munka felhasználására. 6. Biztosítani kell a racionális munkaerő-gazdálkodást a termelékenység növelése érdekében, emellett figyelembe kell venni a „folyamatos termelés” kritériumát is. 7. Minden jelentős döntésnél figyelembe kell venni a nemzetgazdasági egyensúly követelményeit. 8. A gazdasági egyensúly biztosítása érdekében mind a termelést, mind a forgalmat megfelelő eszközökkel szabályozni kell. 9. Fejleszteni kell a tervezési, számviteli és a gazdasági-statisztikai metodikát, valamint a korszerű eszközök alkalmazásának szervezeti előfeltételeit.

Összességében tehát: a gazdasági hatékonyság került előtérbe. Túlzás lenne azonban azt állítani, hogy a fent vázolt célkitűzéseket maradéktalanul sikerült a gyakorlatba átültetni. Ez nemcsak a szándékon múltott. Nagy hiány mutatkozott műszaki-gazdasági szakértőkben (s ezt csak részben pótolhatta a szocialista országok segítségnyújtása). A legnagyobb gondot mégis az okozta, hogy mivel nem sikerült egyértelműen pozitívan lezárni a korábban körvonalazott

vitát, s a kormány nem jutott el egy átfogó gazdasági irányítási reform kimunkálásához, maga az irányítás nem lehetett eléggé hatékony. Ennek minden vonatkozásáról ma még nehéz lenne véleményt alkotni. Csak a részletekbe menő majdani kutatás adhat pontos képet az útkereső periódus valamennyi gazdasági problémájáról.

Célszerűbbnek tűnik hát, ha most az iparfejlesztéssel kapcsolatos konkrétabb elképzeléseket vesszük szemügyre, és azokat szembesítjük az időszakos eredményekkel.

Az ország ipari fejlesztésével kapcsolatos tervekől a legnagyobb figyelmet a kitermelőipar helyzete, feladatkörének számos vonatkozásban most módosított új fejlesztési iránya érdemli. A legnagyobb változás az acélipar jelentőségének megítélésében következett be. Az első négyéves terv elkészítése idején ennek elsőrendű szerepet szántak. Az akkori elképzelés az volt: gyorsított ütemben kell hozzákezdeni Kuba vasérctartalékainak kitermeléséhez, a teljes kohóipar kiépítéséhez. Tíz esztendő alatt el kell érni, hogy ez az iparág adja az ország ipari termelésének mintegy 80 százalékát, s Kuba ne csak önellátó legyen e téren, hanem exportáljon is acélt a szocialista országokba és a „harmadik világba”.

Elkészült akkor ennek értelmében egy terv, amely szerint rövid idő alatt létre kellett volna hozni egy évi másfél millió tonna acél előállítására alkalmas kombinátot. A kohászat háttéréül az orientei tartomány nagy vasérclelőhelyei szolgáltak volna. Ismeretes, hogy ezek vastartalékát ekkor igen nagyra becsülték; a szerint Kuba az egy főre jutó nyersanyagkészlet tekintetében a negyedik helyet foglalta volna el a világon. Ámde csakhamar bebizonyosodott, hogy a kohászati ipar telepítéséhez számos nélkülözhetetlen feltétel egyelőre hiányzik. És itt nemcsak az anyagiak, a műszakiak és a szakmunkások vagy akár a kokszolható szén hiányára kell gondolnunk. Jelentkezett egy nagyon nehezen megoldható műszaki probléma is. Bebizonyosodott, hogy egyelőre képtelenek versenyképes önköltségi áron kiválasztani a lateritben levő fémeket.

Így 1964-ben a kormány elhatározta a hiányzó, de megfelelő erőfeszítésekkel előteremthető feltételek megteremtését. Megkezdtek a megfelelő oktatási intézmények kiépítését. Két kutatóintézetet hoztak létre, a Nyersanyaglelőhelyek Kubai Intézetét és a Nikkel Vállalatot. Ezekben szovjet szakemberek segítségével megkezdődött a lateritben található különböző fémek (vasérc, mangán, nikkel, króm, kobalt) gazdaságos szétválasztásának kutatása.

Ugyanakkor bebizonyosodott, hogy már most is érdemes különleges figyelmet fordítani a nikkeltermelés fejlesztésére. A nikkel ára emelkedő tendenciát mutatott. 1940-ben egy tonna nikkel világpiaci ára még csak 800 dollár volt, 1965-re már 1700-ra emelkedett. Jogosan lehetett számolni e termék árának további gyors emelkedésével.

Kuba nikkeltartalékát 16-17 millió tonnára becsülték. (Rövidesen bebizonyosodott, hogy a tartalék ennél jóval nagyobb.) Kitermelése a forradalom előtt változó intenzitással folyt, ahogyan az amerikai tulajdonosok érdeke megkívánta. 1960-ban fejeződött be annak a hatalmas nacarói üzemnek az építése, amelyet még az amerikaiak kezdtek el, s amelynek műszaki ellátottsága egyedülálló volt a világon. E fejlesztés révén Kubában adottak voltak a feltételek az évi 30 000 tonna nikkel és 3000 tonna kobalt előállítására. Amint az természetes, az amerikaiak távozása után – a szakemberek és főleg a tartalék alkatrészek hiánya miatt – a termelés átmenetileg csökken 1963-tól azonban enyhültek a nehézségek, szovjet és csehszlovák szakértők segítségével a termelés zavartalanra vált: 1962-ben Kuba nikkel-exportja 22 790 tonnát tett ki. Ez teljes egészében a szocialista országokba jutott. (Tízezer tonna a Szovjetunióba, hétezer Csehszlovákiába, ötezer a Kínai Köztársaságba, hatszáz tonna Romániába, százharminc Magyarországra.) 1967-ben már 34 000 tonna nikkelt állítottak elő, ez pedig több mint 50 százalékkal haladta meg a forradalom előtti rekordszintet. Közben

elkészültek a nikkeltermelés távlati fejlesztési tervei. Ebben – nem alaptalanul – az évi százezer tonnás termelési kapacitás megteremtésével számolnak.

Némileg módosult 1963-ban az ország energiatermelési terve. Eredetileg a fejlesztési koncepció azzal számolt, hogy 1962-1966 között öt új, 700 000 kW összkapacitású erőművet kell felépíteni. Ez azonban az iparosítási program mérséklése következtében már túlzottnak látszott. A csökkentett előirányzat szerint 1966-ra 510 000 kW kapacitást kell létrehozni, és az eredeti terv csak 1969-re valósul meg.

De a módosított terv megvalósítása is hatalmas erőfeszítéseket igényelt. Kubában a villamos-energia-termelés változatlanul az olajra és annak származékaira épült. Az olajfelhasználás Kubában már hosszabb ideje aránylag magas volt, 1964-ben elérte az egy főre a 617 kg-ot. A hazai olajkutatások változatlanul nem vezettek eredményre, így a kőolajat gyakorlatilag teljes egészében importálni kellett. Ebben az évben a cukorból származó devizabevétel több mint tíz százalékát költötte Kuba olajbehozatalra.

Felmerült ekkor az ország meglehetősen jelentős tőzégvagyonának kitermelése, hasznosítása az energiatermelésben. A két fő lelőhely tartalékát 850 millió tonnára becsülték, ami 220-230 millió tonna olajnak felel meg. Közvetlen hasznosításáról azonban egyelőre lemondtak, elsősorban a beruházási források és a kellő műszaki tapasztalat hiánya miatt.

Előtérbe került viszont a cementipar fejlesztése. Ez az iparág dinamikusan fejlődött már a forradalmat megelőző utolsó esztendőkből is. 1958-ban elérte a 725 000 tonnát, ami mintegy 97 százalékban fedezte a hazai szükségletet. Az átmeneti visszaesést itt is fellendülés követte. A szocialista országok segítségével 1963-ban már csaknem 800 000 tonna cementet termeltek. A nagyvonalú szociális tervek, a lakás-, a kórház- és iskolaépítési program, valamint a nagy duzzasztóművek építési terve megkövetelte új cementgyárak építését. A kormány célprogramot dolgozott ki a cementtermelés fejlesztésére; ennek keretében 1971-1972-re el kívánták érni az évi kétmillió tonnás termelési kapacitást. Ebben azt is számításba vették, hogy így a megtermelt mennyiség egy részét kedvező feltételek mellett exportálhatják.

Feltétlenül figyelmet érdemel a kubai iparosítási programból a vegyipar fejlesztési terve. Ez az iparág volt a legjelentősebb a cukoripar mellett: az ipari termelés közel 1/5-ét adta. Fő ágazatai a következők voltak: a kőolaj és kőolajszármazékok finomítása, gyógyszeripar, műtrágyagyártás. Emellett gyártottak szappant, illatszert, kisebb mennyiségben műszálat, autógumit. Az igazi gond abból adódott, hogy a felhasznált nyersanyag ebben az iparágban is szinte teljesen importból származott.

Miután 1962-1963-ban sikerült megoldani a nyersanyagellátást, a kormány kiemelt programnak nyilvánította a vegyipar fejlesztését. Ez a politika érvényben maradt a következő esztendőkből is, legfeljebb az egyes termékek sorrendisége módosult időnként.

Végig kiemelt figyelmet kapott a kénsavtermelés. A folyamatos munka itt meghozta a gyümölcsöt. A termelés az 1957. évi 32 000 tonnáról 1963-ban 138 000 tonnára emelkedett. (1967-ben pedig elérte a 270 000 tonnát.) Hasonlóan kedvezően alakult a gyógyszeripar helyzete. Ez főleg abban jutott kifejezésre, hogy a növekvő hazai gyógyszerfogyasztás ellenére is sikerült radikálisan csökkenteni az importot.

Kedvezőtlenül alakult viszont a műanyagipari termelés: itt nem hozta meg a várt eredményt a viszonylag nagyszámú kisüzem összevonása.

A vegyipar egyik legeredményesebb ága a műtrágyagyártás lett. A kormány 1963 óta egyre nagyobb figyelmet szentelt ennek az ágazatnak. Ez egyenesen következett a mezőgazdaság fejlesztési programjából. A szocialista országok segítségét igénybe véve több nagy teljesítményű üzem építése kezdődött el. A termelés évről évre növekedett.

A fejlesztési tervek között említést érdemel az, hogy számos olyan kis- és közepűzem építése kezdődött el 1963-1965 között, amelyek arra voltak hivatottak, hogy a mindennapos fogyasztási cikkek importját helyettesítsék. Ide sorolható a csehszlovák segítséggel megépült írószergyár vagy az az üzem, amelyet 1964-ben kezdtek építeni az NDK segítségével, s amelyben 17 000 munkással évi 30 millió m² pamutszövetet lehet előállítani. 1964-ben már megkezdte működését az a gyár, amely különböző háztartási készülékek előállítására (kezdetben nagyjából a szocialista országokból érkező alkatrészek összeszerelésére) volt alkalmas. Ebben az üzemben megkezdődött a 230 literes hűtőszekrények, gáztűzhelyek, mosógépek és más háztartási gépek előállítása. Nélkülözhetetlen szerepet játszott az a Guantánamo városában megépített új üzem, amelyben mintegy három tucatnyi különféle reszelőt – a macheték (nádvagó kések) és más mezőgazdasági szerszámok élesítését szolgáló eszközöket – gyártanak.

Az elmondottak feltehetően érzékeltetik, hogy – noha tényleg lekerült a napirendről az ország általános iparosítási terve – számos területen mégis jelentős fejlesztési tervek megvalósítása kezdődött el, sőt nem egy ágazatban már jelentkeztek figyelemre méltó sikerek is.

d) Külkereskedelem

A külkereskedelem területi relációjában ezekben az években már nem következett be lényeges változás. A kubai kormány számára a feladatok adottak voltak. Egyrészt konszolidálni és szervezettebbé kellett tenni a szocialista országokkal a korábbi években kialakult nagy volumenű kapcsolatot. Másrészt meg kellett kísérelni az USA által szervezett gazdasági blokádnak ellenére a kapcsolatok kiterjesztését. Minden kétség nélkül megállapítható: a külkereskedelemmel szemben támasztott követelménynek az arra hivatott intézmények eleget tettek.

A Külkereskedelmi Minisztérium (MINCEX) 1962-ben jött létre. Még ebben az esztendőben elkészült az első külkereskedelmi terv. A minisztérium dolgozói teljes mértékben tudatában voltak annak, milyen nagy mértékben függ tőlük a kubai gazdaság zavartalan működése. Hiszen az ország külkereskedelem-érzékenysége az elmúlt években nemhogy nem csökkent, ellenkezőleg: a vásárlóerő növekedése, néhány nagyvonalú fejlesztési terv kidolgozása miatt az ország életében tovább növekedett a nemzetközi csere jelentősége.

A Külkereskedelmi Minisztérium szorosan együtt dolgozott a Tervhivatallal, most már az egyeztetett tervezetek ismeretében tárgyaltak a szocialista országok képviselőivel. A tervezés munkáját elősegítette az a körülmény, hogy ekkor készültek el a szocialista országok középtávú fejlesztési programjai. Így eleve lehetőség nyílt a kubai igények számításba vételére. Az igazi gond ekkor nem „tervtechnikai” vonatkozásban merült fel; a finanszírozás megfelelő formáját kellett megtalálni.

Hogy pontosan érzékelhessük ezt a nehézséget, figyelmet kell fordítanunk az ország külkereskedelmi mérlegének alakulására. Íme a számok:

Év	Export (millió peso)	Import (millió peso)
1959	637,8	742,2
1960	618,2	637,9
1961	624,9	702,6
1962	520,6	759,2
1963	542,9	866,2
1964	713,7	1014,7

Ezekből a számokból világosan kiolvasható, hogy határozottan megnőtt Kuba kereskedelmi mérlegének deficitje. Csakhogy az adott körülmények között az országnak már aligha volt lehetősége tőkés hitelek felvételére. Maga az árucseré is komoly nehézségekbe ütközött készpénzfizetési feltételek mellett is. Ez viszont azt is jelentette, hogy csak a szocialista országok jöhettek számításba. Valóban az történt, hogy a nagyrészt középtávú fejlesztési hitelek mellett ekkor alakult ki a kereskedelmi hiteleknek az a formája, amely révén a gyakorlatban jelentkező kubai hiányt újabb kereskedelmi hitelekkel pótolták a szocialista országok, elsősorban a Szovjetunió.

Az mindenesetre tény, hogy a kubai gazdaság 1963-1964-ben elkezdődő konszolidációja egyaránt jelzi a külkereskedelmi tevékenység javulását és az országnak juttatott szocialista segítség fokozódását.

Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy mind tőkés ország részéről is tapasztalható lett az észak-amerikai kormány gazdasági blokádjával való szembehelyezkedés. Ez nem nyílt vitákban, hanem abban mutatkozott meg, hogy egyes országok – mint például Anglia, Franciaország, Japán, Spanyolország – egy meghatározott szinten megpróbálták kialakítani Kubával fenntartandó gazdasági kapcsolataikat. Latin-Amerika országaival Kubának korábban sem voltak figyelemre méltó kereskedelmi kapcsolatai. Így az amerikai blokádfelhívásnak ebben a relációban eleve nem lehetett gazdasági jelentősége. Annál figyelemreméltóbb az a tény, hogy 1963-ban sikerült Uruguayba eladni 20 000 tonna nyerscukrot, és ennek fejében Kubának módja nyílt onnan húst és rizst vásárolnia.

e) Közlekedési problémák

A gazdasági blokád – mint ahogy erről már több vonatkozásban is szó esett – sokféle nehézséget okozott. Ezek a legkézzelfoghatóbban talán a közlekedésben – különösen a szárazföldi közlekedésben – jelentkeztek. Ennek megértéséhez tudni kell azt, hogy korábban a teljes gépkocsipark amerikai gyártmányú volt.

1963-ban súlyos válságba került az autóbusszal történő szállítás, elsősorban Havannában és a távolsági közlekedésben. A tartalék alkatrész utánpótlás gyakorlatilag megszűnt. Egyre kisebb hatékonysággal lehetett alkalmazni már azt a javítási módszert is, amit a kubai emberek „kannibalizálásnak” neveztek, nem minden humorérzék nélkül. Ez a módszer abból állt, hogy a már végképp üzemképtelen járműveket szétszedték, alkatrészeit feljavították, és beépítették őket más gépkocsikba, amelyek viszont így ideig-óráig használhatóvá váltak.

Ahhoz, hogy valamennyire is normálisan meg lehessen oldani a főváros közlekedését (ahol villamos, trolibusz, metró sohasem létezett), minimálisan 2000 üzemképes autóbuszra van szükség; s figyelembe véve a normális karbantartási követelményeket, ez 2300-as tényleges darabszámot tételez fel.

Az 1963-as esztendőben viszont átlagban 980 busz volt forgalomban Havannában. A napi meghibásodások száma elérte a 800-at. Ez azonban csak átlagszám, voltak olyan napok is, amikor nem közlekedett száznál több autóbusz a fővárosban. Ilyen körülmények között pedig lehetetlen volt biztosítani a folyamatos munkamenetet, a milliós nagyváros zavartalan életét.

A következő évben, 1964-ben már lényeges javulás következett be a főváros közlekedésében. Számos magyar és csehszlovák gyártmányú busz érkezett Kubába, bár igaz, hogy ezek nem elégítették ki a szubtrópusi követelményeket. Ezért különösen nagy sikernek számított, hogy éppen az autóbusz vásárlásnál sikerült áttörni az amerikai gazdasági blokádot: ekkoriban megállapodást írt alá a kubai kormány a spanyol Pegaso és az angol Layland céggel. Főleg az

angliai vásárlás volt fontos. A Layland cég vállalta, hogy 1964-ben és 1965-ben 550-550 buszt szállít le, s közülük száz távolsági közlekedésre alkalmas, légkondicionált jármű lesz.

Így már az 1964-es esztendőben javult a városi közlekedés. Ebben az évben már 1832 autóbusz állt rendelkezésre, s közülük átlagosan 1500 vett részt a fővárosi közlekedés lebonyolításában. Még így is hatalmas feladatot kellett megoldani Havanna közlekedési vállalatának: naponta átlag 2 200 000 főnyi volt az utasforgalom.

Kritikus volt a vasút közlekedés helyzete is a forradalom győzelme idején. Azok a vasúttársaságok, amelyek az üzemeltetésről gondoskodtak, kevés figyelmet fordítottak a pálya, a vagonpark; a mozdonyok karbantartására. Igaz a vasút az utolsó években már viszonylag kisebb szerepet töltött be az ország közlekedésében.

Az eszközök elértéktelenedése most itt is meggyorsult, lényegében ugyanazon okok miatt, mint a közlekedés más ágazataiban. A vasút számára is megszűnt a tartalékalkatrész-ellátás, mind több mozdony vált használhatatlanná. Döntő változásra 1964-ben került sor, ekkor sikerült felfrissíteni a gördülőállományt. Előbb 40 szovjet mozdony érkezett az országba, majd sikerült 30 francia és 10 angol dízelmozdonyt vásárolni. A vasúti közlekedés gondjai ezzel ugyan nem szűntek meg, de mindenestre enyhültek.

Másképpen jelentek meg a nehézségek a hajózásban, a tengeri szállításban. A forradalom előtt Kubának mindössze 21 alacsony tonnatartalmú hajója volt. A forradalmi kormány most anyagi lehetőségei határáig elment a hajók vásárlásában: több 10 000-13 000 tonna teherbírásút is sikerült vennie. Az eredmény: 1965 elején Kubának már összesen 240 000 tonna teherbírású kereskedelmi flottája volt, már egy hajógyár üzemelt is a havannai kikötőben. A Szovjetunióból olyan úszódokk érkezett, amely lehetővé tette a 2500 tonnánál kisebb hajók javítását.

Nagy erőfeszítéseket tettek a légi forgalom fejlesztése érdekében is. Az 1960-as évek közepén biztosították a belföldi légi összeköttetést a főváros és a nagyobb városok között, valamint rendszeres légi járat kötötte össze Havannát (kubai járatokkal is!) a Szovjetunióval, Csehszlovákiával, Spanyolországgal, Kanadával és Mexikóval.

Mindez jelzi, hogy fokozatosan sikerült úrrá lenni a nehézségeken. A kubai közlekedés az 1960-as évek közepén legalábbis a minimális igényeket kielégítette.

f) Életfeltételek

Az életfeltételek javulását mindenekelőtt az tette lehetővé, hogy – részben a külkereskedelem hozzájárulásaként – valamelyest növekedett az egy főre jutó nemzeti jövedelem; az 1959. évi 330 dollárról 1966-ban 478 dollárra. Van azonban egy nehezen számszerűsíthető körülmény is. A forradalom előtti Kubában a nagy jövedelemkülönbségek miatt óriási mértékben eltért az egyes társadalmi rétegek fogyasztási színvonala. Most viszont a jegyrendszer bevezetése – és ez 1965-re már csaknem minden fogyasztási cikkre kiterjedt – olyan nagymérvű egyenlítő hatást gyakorolt, amelyre alig-alig akad példa a történelemben. A most már rendszeressé, biztonságossá váló jegyes ellátás a nagy tömegek számra kétségtelenül javulást eredményezett a létfeltételekben. A legalacsonyabb szinten élő rétegek helyzetét pedig ekkor már számos más szociálpolitikai intézkedés is tovább könnyítette.

Ekkorra kezdtek beérni az egészségügy rendkívül intenzív fejlesztésének első eredményei. Az orvos ellátásban is, pedig az orvosok számát illetően csak 1963-ban sikerült elérni az 1959-es színvonalat. Viszont a korábbi 125 orvossal szemben most már 4265 állt az állami közegészségügy szolgálatában. Minden bizonnyal még többet mondanak a következő számok:

a kórházak száma ez idő alatt 87-ről 154-re emelkedett. Az új kórházak túlnyomó többsége vidéken létesült. Mindössze öt esztendő alatt a kórházi ágyak számát sikerült 21 780-ról 41 504-re emelni. A változás nagyságrendjére utal a következő adat is: az 1958-ban 22 millió pesó egészségügyi költségvetés összege 1964-re 121 millió pesóra emelkedett.

Ha nem is ilyen látványosan, de figyelemre méltó változás kezdődött el a lakáshelyzetben is. Nemcsak arra gondolunk, hogy a jómódú rétegek kivándorlása miatt sok ezer lakás felszabadult; emellett figyelmet érdemel az ekkoriban kibontakozott lakásépítési program is. Ennek keretében jelentős állami segítséggel főleg falusi lakások épültek viszonylag nagy számban. 1959-1963 között évi átlagban 17 000 új lakás készült el, ez pedig 70 százalékkal több, mint az 1945-1958 között évi átlagban megépített lakások száma. Persze mindenki tudta, hogy a forradalom után megvalósított építési ütem is elmard a valóságos szükséglettől. És az a körülmény, hogy az utolsó öt esztendőben felépített lakások mintegy kétharmada állami eszközökből épült, eleve előrevetítette a további fejlesztés korlátait.

Ha összképet akarunk adni a kubai nép életfeltételeinek korabeli változásáról, az mindenestre megállapítható, hogy 1963-1965 között a dolgozók helyzete javult, ellátásuk biztonságosabb lett. A politikai légkör bizakodóbbá vált.

5. Kulturális eredmények

1963-1965 között változatlanul hatalmas erőfeszítéseket tettek a kulturális forradalom kibontakoztatása érdekében. Az eredmények önmagukért beszélnek. Célszerűnek látszik, ha a tényleges vívmányokat a kormány terveivel, intézkedéseivel párhuzamosan idézzük fel. Annál inkább, mert ekkor már mindinkább előtérbe kerültek a minőségi követelmények a kultúra területén – főleg az oktatásban, ahol erőteljesen fölvetődött a tantervek, a tankönyvek korszerűsítésének szüksége. Ez az igény vonult végig Armando Hart oktatási miniszter – mondhatnánk „programadó” – beszédén, amelyet A tudomány és technika forradalma az oktatásban címmel tartott. Abból indult ki, hogy „a mi rendszerünkben az oktatás problémáit a fejlődés követelményeihez kell igazítani. Ez szorosan kapcsolódik a tudomány és a technika forradalmához, amely viszont a gazdasági fejlődés ütemében játszik döntő szerepet, s ennek következtében az oktatás nemcsak a pedagógusok, hanem a gazdasági szakemberek gondja is”.

A miniszter négy alapvető követelményt hangsúlyozott. Ezek:

- 1) Minden ágazatban, de különösen a természet- és a társadalomtudományi ágakon belül bővíteni kell a tudományos és műszaki ismereteket.
- 2) Minden ágon belül ugyanakkor arra kell törekedni, hogy megismertessük az adott ágazatok szerepét a tudomány és a társadalom fejlődésében.
- 3) Arra kell törekedni, hogy a tudományos eredmények oktatása kapcsán fény derüljön azok valóságos forrásaira, gyakorlati jelentőségére.
- 4) Az oktatás szorosan kapcsolódjon a termelőmunkához.

Valójában ezek szellemében kezdődött el valamennyi oktatási forma tartalmi továbbfejlesztése. Közben már beérett számos korábbi intézkedés eredménye. 1963-ban már több mint kétszer annyi iskoláskorú gyermek fejezte be az általános iskola hat osztályát, mint a forradalom előtti utolsó években. Megkezdődött azoknak a fejlesztési terveknek a megvalósítása, amelyek lehetővé teszik majd, hogy az 1967/1968-as tanévben 90 000 gyermek fejezze be sikeresen általános iskolai tanulmányait, vagyis háromszor annyi gyermek

kapja meg a hat osztály elvégzéséről szóló bizonyítványt, mint 1958-ban. Jelentkeztek a sikerek a Dolgozók Iskolájának különböző szintjein. 1964-ben már 420 ezren tanultak esti iskolákban, ezek túlnyomó többsége félbemaradt általános iskolai tanulmányait fejezte be.

Nagy beruházásokat és komoly szervező tevékenységet igényelt a műszaki és szakmai oktatás megszervezése. Ennek addig alig volt hagyománya Kubában. Az első szakmunkásiskolák 1964-ben bocsátották ki végzett tanulóikat: 3000 fiatal kapott ekkor szakmunkás-bizonyítványt. Megkezdődött a technikumi oktatás hálózatának kiépítése. Bulgária élelmiszeripari, Csehszlovákia és az NDK gépipari, a Szovjetunió általános gépészeti és mezőgazdasági gépészeti, Lengyelország iparpedagógiai intézet felállításához nyújtott segítséget. Ez utóbbi specializálódott valamennyi szakiskola tanárainak képzésére.

A forradalom után összesen 25 technikumot nyitotta meg, ezekben összesen 12 300 hallgató tanult.

Gyors ütemben fejlődött ezekben az években a középiskolai oktatás. Az úgynevezett Secundaria Básica (3 éves alsó fokú középiskola) tanulóinak száma többszörösére nőtt: 1958/1959-eben 27 278-an, 1960/61-ben 71 057-en, 1962/63-ban 107 598-an, 1963/64-ben 137 930-an, 1964/65-ben pedig 135 745-en tanultak ebben az oktatási formában.

Előtérbe került 1962 után az egyetemi képzés reformja is. Új fakultások jöttek létre. Elsősorban a műszaki kádereképzés lehetőségei bővültek gyorsan. Tervezet készült a marxizmus-leninizmus egyetemi oktatásának bevezetésére is.

Kuba ekkor már mindjobban élt a szocialista országok által felajánlott ösztöndíjak adta lehetőségekkel is: mintegy 4000 kubai diák tanult külföldön, nagyobb részük egyetemeken. A legtöbben a Szovjetunióban (992-en), az NDK-ban 319-en, Csehszlovákiában 296-an, Lengyelországban 183-an, Magyarországon 162 fiatal végezte egyetemi tanulmányait. Ugyanakkor néhány száz fiatal szakmunkásként tanult valamelyik szocialista országban. A most épülő ipari beruházások első szakmunkásait csak ilyen módon lehetett felkészíteni jövőbeni feladataikra.

Megteremtődtek annak a feltételei, hogy egy korábbi döntés gyakorlati jelentőséget kapott: az 1964/1965-ös tanévben az általános iskolák első osztályaiban bevezették a testnevelést mint kötelező tantárgyat. Ennek lehetővé tétele érdekében előzetesen 26 ezer pedagógus végzett speciális továbbképző tanfolyamot.

Az oktatás fontosságát ismerte el a kormány akkor is, amikor a miniszterelnök bejelentette a pedagógusok általános fizetésemelését. Ezt a 32 százalékos fizetésemelést több fokozatban kívánták bevezetni. Az oktatás jelentőségének kubai megítélését még jobban kifejezi az állami költségvetés, amely – ellentétben a forradalom előtti utolsó esztendővel, amikor átlagosan 75-78 millió pesót szánt erre a célra – 1964-ben már 306 millió pesót fordított a képzés, az oktatás finanszírozására.

Az oktatáshoz hasonlóan – s részben annak szükségleteihez kapcsolódva – gyökeres változás következett be a könyvkiadásban is. 1959 előtt gyakorlatilag csak igen alacsony példányszámú könyvkiadás létezett, és 1950-1960 között évi átlagban csak 2 millió tankönyvet nyomtattak ki Kubában. A döntő változás 1962-ben történt. Ebben az évben 14 485 000, 1963-ban 18 782 000, 1964-ben 15 828 000 tankönyvet készítettek el. 1964-ben több mint 17 millió könyv került kiadásra. Ez azt jelentette, hogy gyökeres változás következett be a szépirodalmi művek kiadása terén is. Most már valóban múlttá vált a neves író, Alejo Carpentier emlékezetes története. A forradalom előtti kubai írók általánosan elterjedt gyakorlata szerint egy könyvesboltban eladásra kínálta legújabb könyvét, amelynek nyomdai költségét természetesen maga fizette. A könyvkereskedő belelapozott a kötetbe,

aztán szánakozva nézett Carpentierre. „Miért dobja ki a pénzt ilyesmi kiadására? – kérdezte. – Itt senki nem érdekel az irodalom.”

A néhány év alatt végbement változást jól példázza, hogy a forradalom után létrehozott Ediciones Unión kiadó rövid idő alatt 200 000 példányban adott ki szépirodalmi műveket; például 10-10 000 példányban az „élő klasszikusok”, Carpentier és Guillén könyveit. De megindult több – hazai és világirodalmi – klasszikus sorozat folyamatos kiadása is. Lope de Vega, Proust, Faulkner, Malraux és mások művei így kerültek a kubai olvasók kezébe. Az ifjúsági kiadó Stevenson, Verne, Jack London könyveivel ajándékozta meg a gyermekeket. Új kiadásban jelenhetett meg José Martí összes műveinek 36 kötetes kritikai sorozata. A kubai olvasók megváltozott érdeklődését jelzi, hogy Stendhal remekműve, a Vörös és fekete 50 000 példányban fogyott el.

A forradalmi országban megváltozott a sajtó szerepe is. Valamennyi sajtóterméket figyelembe véve 1964-ben az összpéldányszám meghaladta a kétmilliót. A három központi napilap 600 000 példányban jelent meg. A legjelentősebb, nagy terjedelmű hetilap, a Bohemia példányszáma átlagosan elérte a 220 000-et. A nőszövetség lapja 80 000, a szakszervezetek lapja 65 000, a KISZ-é 100 000, az úttörőszövetségé 200 000 példányban került kiadásra. Mindez egy olyan országban, ahol öt évvel korábban az olvasás luxusnak, kevesek kedvtelésének számított.

Rendkívüli mértékben megnőtt az érdeklődés az öntevékeny művészeti tevékenység iránt. 1964-ben mintegy 350 színjátész és 240 táncsoport, 800 zenekar működött; aktív résztvevőik száma meghaladta a 15 ezret. E műkedvelő csoportok gyakran léptek fel nyilvánosan is: rendezvényeiken ez évben több mint három millióan vettek részt.

Lendületet vett a filmgyártás. 1959-1964 között 205 különböző kubai film készült el, ezek csaknem fele dokumentumfilm volt. Nagy számban készültek népszerű ismeretterjesztő és népszerű tudományos rövidfilmek is.

Új lehetőséghez jutottak a képzőművészek. Az olyan befutott művészek, mint Mariano Rodríguez, René Portocarrero, Raul Millán mellett megjelent egy új nemzedék. Az 1963-ban megrendezett képzőművészeti kiállítás a művészek kísérletező kedvét, sokféle stílusirányzatát tanúsította. E törekvések többsége ugyanakkor megmaradt a XX. századi Kubában szinte „hagyományos” absztrakt művészeti irányzatokon belül. Csak az okozott zavart rövid időre, hogy ez időben a Szovjetunióban éles bírálat tárgya lett az absztrakt festészet. Fidel Castro állásfoglalása azonban megnyugtatóan hatott. Kijelentette, hogy a kubai kormány nem kíván beleszólni a művészeti alkotás mikéntjébe. Minden művésznek szuverén joga megválasztani a neki legmegfelelőbb kifejezési módot. A kormány csak a veszélyes politikai tevékenység ellen lép fel. „A forradalmon belül mindent. A forradalom ellen semmit” – fejtette ki álláspontját. Ez a megfogalmazás fejezte ki a legpontosabban a kubai kormány „hozzáállását” az alkotó művészi tevékenységhez.

1963-ban megkezdte működését az előző évben megalakult Kubai Tudományos Akadémia. Első tevékenysége arra összpontosult, hogy felmérje a rendelkezésre álló eszközöket, létesítményeket. Kapcsolatba lépett néhány szocialista ország testvérintézményével: együttműködési megállapodást írt alá a Szovjetunió, a Kínai Népköztársaság, Lengyelország, az NDK, Magyarország, Bulgária, Csehszlovákia, Románia és Mongólia tudományos akadémiaival. Az együttműködési megállapodások értelmében beindult a tudományos kutatómunka néhány, Kuba számára különlegesen fontos területen, így többek között oceanológiai, tengerbiológiai, mikrobiológiai, földtani, fizikai, kémiai, mezőgazdasági, történelmi, filozófiai, néprajzi és irodalmi témákban.

Intézkedések történtek az Akadémia intézethálózatának kiépítésére. Öt intézet létrehozására született döntés. Ezek: Földrajz- és Földtani, Biológiai, Néprajz és Népművészeti, Történelmi, Dokumentációs és Tájékoztatási Intézet. Különböző munkacsoportokat hívtak életre. Elsőként a matematikai, geofizikai, meteorológiai, mezőgazdaság tudományi és a filozófiai munkacsoport kezdte meg működését.

A Tudományos Akadémia irányítása alá kerültek a botanikus és állatkertek, az akváriumok. Döntés született arról, hogy meg kell teremteni a cukorkémia és néhány más különösen fontos ágazat tudományos kutatásának feltételeit.

Az elmondottak ugyan nem adhatnak számot a valamennyi kulturális területen kibontakozó alkotó tevékenység egészéről, de azt mégis jelzik, hogy az alfabetizációs kampánnyal, a kulturális intézmények államosításával elindított kulturális forradalom a következő években tovább szélesedett és mélyült, előrevetítve a mindenoldalú siker ígérétét.

Ez időben megfogalmazódott azonban egy olyan koncepció is, amely szintén sokat sejtet a közeljövőből. Nevezetesen arról a tanulmányról van szó, amelyet Ernesto Che Guevara írt. A szocializmus és az ember Kubában címmel, s amelynek tartalma hamarosan hivatalos doktrínává vált.

6. „A XXI. század emberének” megteremtéséről

Az eddigiekben jó párszor szóba került már a kubai forradalom egyetlen nem kubai származású vezéregyéniségének neve és kiemelkedő szerepe. Idéztünk nyilatkozataiból, cikkeiből, beszédeiből, mert alkalmanként azok fejezték ki a leghívebben az ország helyzetét, a forradalom törekvéseit. Ha most A szocializmus és az ember Kubában című tanulmányát önállóan is szemügyre vesszük, ezzel azt kívánjuk jelezni, hogy Che nézetei eddigre „beérték”, egységes elméleti bázison „álltak össze”. S függetlenül attól, ki mennyiben ért velük egyet, hol és mennyiben vél felfedezni bennük kivetni- vagy bíráltnivalót, meg kell ismerkedni ezekkel a nézetekkel. Nemcsak azért, mert a kubai forradalom értelmezéséhez egy sajátos szemléleti bázist adnak, nemcsak mert Che itt éles kritikával illeti a szocialista építés néhány nemzetközi jelenségét, hanem főleg azért, mert kutató szenvedéllyel keres választ számos jövőbe mutató problémára.

Nem lehet feladatunk e helyen e munka beható kritikai elemzése. Itt inkább a szerző gondolatmenetének minél teljesebb bemutatása látszik célszerűnek. Annál is inkább, mert a további fejezetekben még vissza-vissza kell térni Che fejtegetésire, hiszen nézeteit hamarosan maga az élet, a társadalmi gyakorlat tette kritika tárgyává.

Ez a tanulmány is, mint Guevara ok más megnyilvánulása, patetikus hangvételű, mély felelősségtudat és szenvedély hatja át. Mélyében már ott lappang a „búcsú”, az utolsó nagy „küldetésre” való felkészülés. Valahol Afrikában vetette papírra gondolatait, a Marcha című uruguayi hetilap főszerkesztőjének kérésére, az idő alatt, amikor – 1964 decembere és 1965 márciusa között – hét afrikai országot látogatott meg nemcsak államférfiként, hanem tapasztalt forradalmárként is, aki igyekszik hasznára válni a fekete kontinens felszabadító mozgalmának. Nyilván friss afrikai élményei is befolyást gyakoroltak rá.

A tanulmány bevezetőjében Che akubai forradalom rövid, de sajátos interpretációját adja. Arról a folyamatról beszél, amelyben a „szocializmus csak csíráiban létezett, az ember lapvető tényező volt. Bízta benne mint egyénben, név szerint ismerték, és az ő akcióképességén múlt a rábízott ügy sikere vagy kudarca.”

Majd – írja – elérkezett a partizánharc időszaka, és ez két különböző közegben bontakozott ki. Az egyik, a nép még „alvó tömeg volt”, amelyet mozgósítani kellett. A másik közeg pedig a nép élcsapata, „a gerilla, a mozgósítás gyújtómotorja, a forradalmi öntudat és harci lelkesedés szülője. A gerilla, „ez az élcsapat volt a katalizátor, ez teremtette meg a győzelemhez szükséges feltételeket. Itt is, eszméink proletarizálódásában, a szokásainkban, a gondolkodásmódunkban végbemenő forradalomban is az egyén az alapvető tényező”. A harcosok versengtek egymással a felelősségért, a nagyobb veszéllyel járó feladatokért, s az ő magatartásukban villant fel a jövő embere.

Ebből a meggyőződésből kiindulva így fogalmazza meg a követelményt: „Ideológiailag egyik alapvető feladatunk éppen az, hogy megtaláljuk azt a képletet, amellyel ezt a hősi magatartást állandósíthatjuk a hétköznapiakban.” És természetesen a tömegekben, amelyeknek a forradalmi harcra való bekapcsolódásának dátumát Che ebben az írásában meglehetősen későre teszi. Nem tudni, miért 1959 februárját, a Fidel miniszterelnöki megválasztásával kapcsolatos népi megmozdulást jelöli meg azon eseményként, amikor „ragyogó jellemvonásaival” először jelent mint „személyiség: a tömeg”. Ki a megmondhatója, vajon miért nem a „győzelem pillanatát”, az 1959. januári napokat emelte ki? Hiszen valójában ekkor jelent meg a nyílt színen a forradalmat akaró kubai nép.

Che tanulmánya a továbbiakban a tömegek szerepét, a tömegek és intézményeik viszonyát, a tömegkapcsolat fontosságát és Fidel kivételes vezéri képességeit taglalja.

Majd egy röpke eszmefuttatást ad a kapitalista társadalomról, amelyben „az embert rideg rendezettség irányítja, amely rendszerint értelmét is hatalmába keríti. Az elidegenedett embert láthatatlan köldökzsinór köti a társadalom egészéhez: az értéktörvény. Jelen van élete minden mozzanatában, meghatározza útját és sorsát. A kapitalizmusnak az átlagember számára láthatatlan és vak törvényei anélkül hatnak az egyénre, hogy az érzékelné azokat.”

Ezt követően – néhány más összefüggésben fontos megállapítás után – Che áttér a címben megjelölt téma lényegibb összetevőire. Nagy igényt támasztva önmagával szemben, ezt írja: „Most megkísérlem meghatározni az egyént, a szocializmus építésének, ennek a különös és gyötrő drámának a szereplőjét, a maga kettős – egyedi lényként és a közösség tagjaként való – létezésében.”

Abból indul ki, hogy elismeri az egyén „kialakulatlan, befejezetlen mivoltát”, hiszen a múlt terhei ott vannak még tudatában. Hiszen léteznek még a piaci viszonyok; s amíg létezik az áru, az érezteti hatását a termelés szervezetében és a tudatban is.

Che figyelme ezután azokra a szocialista útra térő országokra irányul, ahol „még nem alakult ki átfogóan a társadalmi munkára való nevelés, és az egyszerű kisajátítás útján a javak korántsem válnak elérhetőkké a tömegek számára... Hosszú utat kell még bejárni, amíg létrehozunk a gazdasági alapot, és igen nagy a kísértés, hogy az anyagi érdekek mint a gyorsított fejlődés ösztönzőjének kitaposott útját járjuk”. Ismét visszatér arra a – korábbi megnyilvánulásaiból már ismert – figyelmeztetésre, hogy véleménye szerint az áru, a jövedelmezőség, az anyagi érdekeltség elsődleges szem előtt tartása zsákutcába juttat. „Hogy felépíthessük a kommunizmust, az anyagi alappal egyidejűleg meg kell alkotni az új embert is” – szögezi le. Logikusan következik ebből az a következtetése, hogy nagyon fontos a tömegek mozgósításának helyes eszközét meglelni. „Ennek – írja – alapvetően erkölcsi jellegűnek kell lennie...”

A továbbiakban a nevelés meg növekedett szerepéről beszél: ennek segítségével – elsősorban a pozitív példa és a meggyőzés révén – alakulnak ki az új szokások. Ebben a folyamatban, az új társadalmi rend hatása alatt az egyénben kialakul az önnevelés igénye. S az egyén

mindinkább rádöbben a közösségi tevékenység szükségességére. Ebben a társadalomban, ahol az élcsapat már a „jövőben gondolkodik”, ennek az élcsapatnak vezetése, példája nyomán válik az új magatartásforma mind szélesebb tömegek normájává; s közben maga az élcsapat is változik, fejlődik. „Az élcsapatban minőségi változás megy végbe, amely lehetővé teszi, hogy tagjai mint élenjárók eljussanak az önfeláldozásig, a tömeg viszont nem lát teljesen tisztán, és meglehetősen erős nyomással és ösztönzőkkel kell hatni rá – írja Che. – Ez a proletariátus diktatúrája nemcsak a legyőzött, de a győző osztály egyénei fölött is. Mindennek teljes sikeréhez mechanizmusok sorára, forradalmi intézményekre van szükség.”

A szocializmus intézményeinek jellegéről, sajátos vonásairól – többek között – a következőket olvashatjuk: „Olyasvalami újat keresünk, ami lehetővé teszi a kormány és az egész közösség tökéletes azonosulását, igazodik a szocializmus építésének jellegzetes körülményeihez, és maximálisan távol áll a polgári demokráciának a kialakuló új társadalomba átültetett közhelyeitől (amilyenek például a törvényhozó testületek).”

A legfontosabbnak azt látja, hogy e folyamatban, az intézményesítés során ne veszítsék szem elől a legfontosabb célt, a legfontosabb forradalmi törekvést: „megszabadítani az embert az elidegenedéstől”.

A szocializmusban az ember – olvasható itt – „látszólagos uniformizálódása ellenére teljesebbé válik”: mint egyén és mint kollektíva növekvő szerephez jut az irányítás és a termelés rendszerében. Ennek megvalósulásával tudatára ébred annak, hogy „társadalmi lény, ami már egyenértékű lesz az elidegenedés láncaitól megszabaduló ember teljes önmegvalósulásával. Mindez természetesen a felszabadult munka révén való újra kisajátításban és az egyén ember voltának kulturális és művészi kifejezésében nyilvánul meg. Ahhoz, hogy az egyén az előbbieken eredményt érjen el, a munkának új minőségre kell szert tennie; az ember-árának meg kell szűnnie, és olyan rendszernek kell létrejönnie, amely a társadalmi kötelesség teljesítéséért mindenkinek az út megillető részt nyújtja. A termelési eszközök a társadalomhoz tartoznak, és a gép csak lövészárkok, ahol mindenki csak kötelességét teljesíti... Mindent megteszünk, hogy a munkának ez az új, társadalmi kötelességjellege megvalósuljon...”

Bármilyen csábító is lett volna már az eddigiekben vitába szállni az idézett fejtegetés szemléleti korlátaival, nem egy vonatkozásban utópizmusával mégis inkább kövessük most tovább Che gondolatmenetét.

Az eddigiek után megállapítja, hogy a skolaszticizmus fékezte a marxista filozófia fejlődését; eddig nem tanulmányozták kellően az átmeneti korszak, a szocializmus építésének tapasztalatait, még nem dolgozták ki ezen időszak politikai gazdaságtanát. Mintegy ösztönzésül leszögezi: „Hozzá kell látnunk a szóban forgó időszak minden elsődleges jellemzőjének kutatásához. Az így megszülető elmélet tévedhetetlenül kijelöli a szocializmus építésének két alappilléret: az új ember létrehozását és a technikai fejlődést.”

Tanulmánya következő részében Guevara nagy figyelmet szentel a kulturális problémáknak. Vizsgálódása középpontjában itt is az elidegenedés problematikája áll. Megemlíti, hogy az ember már régóta igyekszik megszabadulni az elidegenedéstől a kultúra, a művészet segítségével, ám az előző társadalmakban ez nem lehetett több, mint menekülési kísérlet. A forradalom győzelme után a művészi útkeresés új lendületet kapott Kubában; de még a forradalmár alkotókban is tovább élt a régi magatartás, a polgári idealizmus. Azokban az országokban pedig, ahol hasonló folyamat bontakozott ki – írja –, „túlzott dogmatizmussal próbálták leküzdeni ezeket a tendenciákat. Az egyetemes kultúra szinte tabuvá változott, és a természet formailag pontos megjelenítését kiáltották ki a művészi törekvések netovábbjává, ami azután az elvárásnak megfelelően ábrázolt társadalmi valóság – a felépíteni kívánt ideális,

konfliktusoktól és ellentmondásoktól szinte teljesen mentes társadalom – gépies megjelenítésében torkollott”.

Az új ember nevelésének ügye – mondja ezután Che – nem tudott kellően kibontakozni. Nincsenek olyan nagy tekintélyű művészeink, akiknek ugyanakkor nagy forradalmi tekintélyük is volna – írja. Így aztán „a párt emberei” kénytelenek kézbe venni a nép nevelésének ügyét, s „leegyszerűsítik a dolgokat, hogy mindenki, a funkcionárius is megértse. Az autentikus útkeresés semmivé lesz, és az egyetemes kultúra problémája a szocialista jelen és a halott (éppen ezért veszélytelen) múlt kisajátítására törekszik. Így jön létre a múlt századi művészet alapjain a szocialista realizmus.”

Kemény szavaiból mindenkinek kijut. A mai kapitalista kultúráról megállapítja, hogy az „teljesen kimerítette önmagát, és ma már nem több, mint egy hulla rothadásának jelzése: a művészetben a ma dekadenciája. Ám miért keresnénk az egyetlen hatásos ellenszert a szocialista realizmus megfagyott formáiban? A szocialista realizmussal nem lehet a »szabadságot« szembeállítani, mivel az még nem létezik, és az új társadalom teljes létrejöttéig nem is fog létezni”.

Che az útkeresést sürgeti, s egy olyan ideológiai-kulturális mechanizmus kifejlesztését, amely kiirtja az „állami szubvenció trágyázta talajon oly könnyen burjánzó gyomot”. Önkritikusan megállapítja, hogy „nem értettük meg: új embertípust kell létrehozunk, amelyik nem a XIX. század, de nem is a dekadens és beteges századunk eszméit képviseli. A XXI. század emberét kell megteremtünk, habár ez még szubjektív és nem rendszerezett törekvés”.

Che arra törekszik, hogy olvasói pontosan megértsék, ezért álláspontjának e lényegére újra visszatér a következőképpen: „Összefoglalva: számos értelmiségünk és művésznünk vétke eredendő bűnében rejlik – forradalmiságuk nem autentikus... A jövő nemzedékek mentesek lesznek az eredendő büntől... A mi feladatunk megakadályozni azt, hogy a saját konfliktusaitól megzavarodott jelenlegi nemzedék elzúljön és elzüllessze a jövő nemzedékét. Nem a hivatalos gondolkodásnak bólogató bérből élöket kell teremtenünk, sem »ösztöndíjasokat«, akik a költségvetés árnyékában élnek ki idézőjeles szabadságukat... Társadalmunkban nagy szerep jut az ifjúságnak és a pártnak. Különösen fontos az előbbi, mivel ez a formálható anyag, amelyből a minden régi terheltségtől mentes új embert meg lehet alkotni.”

Ami ezután következik, az már inkább a napi politikához, a forradalmár érzelmvilágához kapcsolódik. Che itt Kuba élenjáró, hősi szerepét hangsúlyozza. Arról az élcsapatszerepről szól, amely egyszerre felemelő és szorongató. Megfogalmazza a forradalmár etikájának legjellemzőbb vonásait. „Még ha nevetségesnek is tűnik fel – írja –, azt kell mondanom, hogy az igazi forradalmárt nagy szerelmes érzések vezérlik... Nem sülyedhet odáig, hogy ezt a szerelmet a köznapi szeretet kis adagjaiban fecsérleje el, mint ahogy azt az átlagember teszi.” Az autentikus forradalmár elképzelhetetlen e tulajdonság nélkül. S talán az a legnagyobb tragédiája, hogy „szenvedélyes szellemét hideg ésszel kell egyesítenie”. Említést tesz a forradalmár mély igazság- és valóságérzékéről s arról, hogy egész életét a forradalomnak szenteli, hogy ő pártjában a forradalom ideológiai motorja, hogy internacionalista szellemű.

A tanulmány végén számos következtetés olvasható. A kiemelkedő forradalmár felfogását alighanem a következő mondatok tükrözik a leghívebben? „Hosszú az út és részben ismeretlen; tudatában vagyunk saját korlátainknak. Mi magunk fogjuk létrehozni a XXI. század emberét. A mindennapos cselekvésben edződünk meg, új embert teremtünk, új technikával... Művünk alapanyaga az ifjúság: benne reménykedünk, és felkészítjük, hogy átvegye kezünkől a zászlót”.

Nem több, mint fél esztendővel Ernesto Che Guevara e tanulmányának megjelenése után művének fő gondolata a kubai hivatalos ideológia vezéreszméjévé vált. Mindennemű kritikai elemzés nélkül – a benne rejlő ellentmondásokkal, utópizmustal együtt – került be a köztudatba. Nézetei áthatották mind az iskolai oktatás, mind valamennyi propaganda-intézmény mindennapi munkáját. Éppen ezért rövidesen vissza kell térnünk erre a témára: nemcsak a végrehajtás mikéntjére, hanem a legfőbb tanulságokra is. Egyelőre azonban időzzünk tovább az 1963-1965-ös évek eseményeinél.

7. Az állami és társadalmi tevékenység néhány jellemző vonása

A karib-tengeri válság lezárását követő három esztendőben nem következett be alapvető strukturális változás sem az államszervezetben, sem a társadalmi és tömegszervezetek felépítésében. Ebből a szempontból is a konszolidáció időszaka volt ez a fejlődési periódus. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy nem hoztak volna figyelemre méltó intézkedéseket a kormányzás hatékonyságának növelése érdekében. Ellenkezőleg. Ám a mostani „aprómunka” különösebb látványos lépések nélkül szolgálta a szocialista viszonyok megerősítését. Mivel több intézmény tevékenysége kapcsán csak egy jóval későbbi időszakban kerül majd napirendre azok módosítása, az igazgatás javítását célzó törekvések körül most csak azokat említjük meg, amelyek révén érdemibb változások következtek be már az 1965 októberét megelőző periódusban is.

a) A fegyveres erők

Bár az 1963-1964-es években, az októberi krízis után kétségtelenül csökkent a Kubát fenyegető veszély – közvetlen támadással nemigen kellett számolni –, a forradalom vezetőit áthatotta annak a tudata, hogy országuk biztonsága nem megoldott. Egyetlen pillanatig sem hitték, hogy az Egyesült Államok komolyan veszi saját ígéretét. Számoltak – ha nem is azonnal – egy újabb támadás veszélyével. Ezért most nem a belső ellenforradalmi erők maradványainak felszámolásában döntő szerepet játszó népi milícia és az állambiztonsági szervek megszilárdítása, hanem egy modern technikával felszerelt reguláris hadsereg kiépítése lett a fő cél.

Az ezzel kapcsolatos feladatokról részletesen szólt Fidel Castro 1963. július 26-i beszédében. Négy hónappal később megjelent a rendelet, amely szerint Kubában

- a katonai szolgálat időtartama három év;
- a haza fegyveres védelme kötelező minden 17-45 éves férfi számára, de önkéntes jelentkezés alapján felvételt nyerhetnek 17-35 év közötti nők is;
- a katonai szolgálat időtartamára a kormány biztosítja a ruházkodást, az élelmezést, az orvosi ellátást, az apróbb személyes szükségletek kielégítését és bizonyos összegű zsoldot;
- lehetőséget teremtenek rá, hogy a bevonultak olyan szakmákat sajátíthassanak el, amelyeknek a leszerelés után a fiatalok hasznát veszik a civil életben.

A rendelet felmentést biztosított azok számára, akik egyedüli családfenntartók, akik középiskolai tanulmányaik utolsó évét végzik, illetve bármely felsőfokú oktatási intézmény hallgatói, és természetesen azok számára is, akik valamely testi vagy szellemi fogyatékosságban szenvednek. A több más országban szokásos kétéves szolgálati időt helyett a hároméves időtartamot azzal indokolták, hogy az országba most érkező modern fegyverek biztonságos kezelésének megtanulása – a jelzett szakképzés mellett – megköveteli a

hároméves szolgálatot. A 17 éves korhatárt a kubai fiatalok politikai érettsége, hazafias szelleme alapján látták reálisnak.

A kötelező katonai szolgálat bevezetése, a hosszú kiképzési idő természetesen nagy terheket rótt az államháztartásra. Ez a megállapítás még akkor is indokolt, ha tudjuk: Kuba ellenszolgáltatás nélkül kapta a fegyverzetét a Szovjetuniótól.

b) A népbíróságok

A forradalom első szakaszában létrehozott forradalmi bíróságok beszüntették tevékenységüket, miután elvégezték feladatukat, felelősségre vonták a háborús bűnösöket. Egy idő után azonban bebizonyosodott, hogy ez a döntés korai volt. Az osztályharc kiéleződésének időszakában újjá kellett szervezni ezt az intézményt. Ha kevesebb feladatuk is akadt, az ellenforradalmárok fölötti ítélkezés változatlanul a hatáskörükbe tartozott.

1963 elején, a havannai egyetem joghallgatóival folytatott beszélgetés során Fidel Castro felvetette a népbíróságok létrehozásának gondolatát. Most, hogy a külső támadás közvetlen veszélye elmúlt – mondta –, fokozottan szükségessé válik a forradalom aktuális belső céljainak megfogalmazása, az építő, nevelő tevékenység konszolidált feltételeinek megteremtése. Fidel hangsúlyozta ezen a fórumon: olyan igazságszolgáltató intézményrendszerre van szükség, amely egyben a társadalmi önfegyelmezés fóruma is.

A gondolat országszerte nagy tetszést aratott. De – részben adminisztratív okokból, másrészt a szakemberek és a lakosság jogi ismereteinek hiányossága miatt – a népbíróságok hálózata csak vontatottan épült ki. Így csak kisebb mértékben van módunk számot adni arról, milyen tapasztalatok halmozódtak fel a kezdeti időszakban. Fordítsuk inkább figyelmünket az elvekre: azokra a célkitűzésekre, amelyek a kormányt a jogrendszer megszilárdításában vezérelték.

A szakemberhiány miatt nem volt feltétlenül kötelező, hogy a népbíróságok vezetői jogi végzettségűek legyenek. Fontosabbnak ítélték, hogy a bíróság tagjai köztisztvisletben álló, büntetlen előéletű emberek legyenek, akik jól ismerik a konkrét helyi életviszonyokat, azokat a körülményeket, amelyek közepette a bűnesetet elkövették. Amikor joghallgató vagy fiatal jogász került a bíróság élére, mindig elsőrendű kötelezettségei tették a nép életviszonyainak tanulmányozását. A népbíróság tagjait többségi szavazással választották meg. Olyanok jöhettek szóba, akik betöltötték 21. életévüket, minimálisan hatosztályos végzettséggel rendelkeztek, akiket a falusi közösség megbecsült mint jó munkást, erkölcsös embert. A közvetlen szavazással megválasztott személyek listája a városi, területi népbírósági bizottság elé került, amely – az illetékes pártbizottság jóváhagyásával – megválasztotta azokat, akik azután ténylegesen betöltötték a bírói feladatot. Részükre tíznapos tanfolyamot szerveztek, így készítették fel őket társadalmi munkában végzendő feladataikra.

A kormányrendelet értelmében a népbíróságok hatáskörébe tartozott – a helyi nézeteltérések, kisebb bűncselekmények megvizsgálása (pl. állatoknak a szomszéd bevetett földjére hajtása, táncmultságokon kirobbant verekedések ügye, családi perpatvarok);

- a munkakerülőkkel szembeni határozott fellépés;
- a bűnözőkkel szembeni fellépés (lopás, rablás, sikkasztás);
- az individualizmus, a mások kizsákmányolása elleni harc (a régi rossz tulajdonságok, pl. fősვნის, irigység, kapzsiság levetkőzése).

E feladatok között nagy figyelmet fordítottak a munkafegyelem megszilárdítására, a jó közösségi viszony kialakítására.

A népbíróságok legjelentősebb társadalmi, embernevelő funkciója minden bizonnyal az ítélethirdetés formájában, jellegében mutatkozott meg. Ez ugyanis nyilvánosan történt meg, amelyen ajánlatos volt részt venniük a szomszédoknak, a környékbelieknek is. Ezzel kettős célt kívántak elérni. Közvetlenül próbáltak hatni a vétkesre, aki óhatatlanul megszegyenült a nyilvános ítélethirdetésen; másrészt a bűnös nyilvános elítélése figyelmeztetés – illetve elégtétel – volt a megjelentek számára. A népbírószági intézményrendszer nevelő szándéka vitathatatlan. Az egyetlen, ami elgondolkoztató, az ügyek nagy száma. Bizonyos közleményekből ismeretes, hogy a kijelölt heti egy tárgyalási napra igen sok eset jutott: előfordult, hogy több tucat ügyet tárgyaltak meg. Viszont kétségtelen: a kis lazaságok, bűnesetek tisztázására, féken tartására fokozatosan kiépült egy intézményrendszer, s ez elősegítette a társadalmi együttélés jobbá tételét.

Ugyanez a nevelési szándék vezette a kormányt akkor is, amikor létrehozta a Fiatalokú Ellenforradalmárok Átnevelő Központját. Ez az 1964-ben alakult intézmény abból a feltételezésből indul ki, hogy számos fiatal – például akik az escambrayi bandákban követtek el bűntetteket – visszavezethető a társadalomba, ha megfelelő nevelésben részesül, dolgozik, szakmát tanul, sportol. A célt tehát a nevelésben és nem a büntetésben jelölték meg.

Nevelő, segítő céllal hozták létre azokat az intézményeket is, amelyekben az egykori prostituáltakat segítették hozzá új élethez, olyan szakma elsajátításához, amely a jövőben biztos megélhetést tesz lehetővé számukra. Emellett azonban segítséget nyújtottak a társadalmi jelenségek megértéséhez, ösztönözték továbbtanulásukat a különböző esti iskolákon.

c) A szakszervezetek

E nagy múltú munkásszervezet életében egy meglehetősen ellentmondásos, bizonyos értelemben kritikus szakasz kezdődött el 1963-ban. Senki sem vonta kétségbe a mujalistáktól megtisztított szervezet pozitív tevékenységét a forradalom első esztendeiben. A „hogyan tovább” kérdésében azonban többféle koncepció alakult ki.

A Che Guevara nevével fémjelzett felfogás úgy állította be a szakszervezetet, hogy az idejét múlta, az aktuális körülmények között működésképtelen és – funkcióját tekintve – nemkívánatos szervezet. „A szakszervezeteknek az a sorsuk, hogy eltűnjenek. Nekünk kell őket lelkileg előkészíteni az eltűnésükre. S ugyancsak nekünk kell előkészítenünk a vezetőiket is, hogy ők is eltűnjenek” – jelentette ki Che 1963 februárjában.

Az ekkor beinduló szakszervezet-ellenes kampánnyal nagy tekintélyű vezetők szembeszálltak, élükön Lázaro Peñával. Világosan leszögezték – összhangban az 1961-ben megtartott szakszervezeti kongresszus határozataival –, hogy a munkás-érdekvédelemről most sem lehet lemondani. Ezt folytatni kívánják. Emellett azonban a dolgozók nevelésében, a termelési célok megvalósulásának segítésében is sokrétű feladat hárul erre a hatalmas szervezetre.

A nyilvános vita a későbbiekben alábbhagyott; a nézeteltérések azonban nem szűntek meg. Ez nem is következhetett be. Hiszen 1964 októberében új munkatörvénykönyv jelent meg, amelynek előkészítése során nem hallgatták meg a munkásszervezet véleményét. Ez nagy vitát váltott ki a szakszervezetek országos plénümán. Annál is inkább, mert ez volt az első olyan nagy horderejű törvény, amelyet előzetesen nem vitattak meg a dolgozókkal.

Az új munkatörvénykönyv igen nagy hatáskört biztosított a munkaügyi miniszternek. Hogy a szakszervezeti vezetők üzemi hatáskörét csökkentse, megtiltotta, hogy ők is tagjai legyenek a munkatörvénykönyv alkalmazásában nagy hatáskörrel rendelkező munkástanácsoknak. Így lényegében megfosztotta a szakszervezeteket érdekképviseleti joguktól. A korábban

érvényben levő törvény értelmében a szakszervezeteknek nemcsak joguk, de kötelességük is volt, hogy eljárjanak munkások érdekeinek védelmében. Az új törvény két legfontosabb rendelkezése tehát nagymértékben csökkentette a szakszervezetek társadalmi-politikai szerepét, másrészt erősen korlátozta azok üzemben belüli aktivitását.

Figyelmet érdemel az új munkatörvénykönyvvvel kapcsolatban az is, hogy a munkástanácsokat bizonyos értelemben a népbíróóságok fölé emelte.

Ti. az egyik paragrafus kimondta: a bíróság esetleges felmentő ítélete sem változtatja meg a munkástanács döntését. Ezzel a munkástanácsok átmenetileg bizonyos államhatalmi funkciót is gyakoroltak.

A munkástanácsok megválasztására 1964 végén került sor. Vitathatatlan, hogy nagy aktivitással és lelkesen vettek részt a dolgozók a választásokon. Minden 25 főnél többet foglalkoztató vállalatban közvetlen szavazással választották meg a tanács tagjait. Csak olyanokat lehetett beválasztani, akiknek semmilyen más funkciójuk nem volt. (Ha azonban egy szakszervezeti vezető előzetesen lemondott funkciójáról, ez esetben jelölhető volt.)

Figyelmet érdemel, hogy ezt követően félbeszakadt a bér- és normarendszer reformjára vonatkozó, korábban említett intézkedések végrehajtása. Bár eddigre néhány helyen már bevezetésre is kerültek az ösztönző intézkedések, most – az új munkatörvény érvényesítése, a munkástanácsok megválasztása után – elhárultak az akadályok, Guevara nézetei előtt, azok mindinkább túlsúlyra jutottak.

Lázaro Peña – be sem várva a soron következő XII. szakszervezeti kongresszus összehívását – lemondott funkciójáról. Számos más személyi változásra is sor került; a szakszervezet eddigi képviselői közül többen fontos állami funkcióba kerültek.

d) Az egységes párt kialakításának folyamata

A pártépítő munka új lendületet vett a karib-tengeri válság utáni években. Ennek fontos állomása volt az 1963. február 22-én megtartott ülés: itt döntöttek arról, hogy az Egyesült Forradalmi Szervezetek örökébe egy tényleges, egységes párt lép. Ennek alakuló ülésén Fidel Castro a pártszervezésről többek között megállapította: „...az októberi válság és az azt követő problémák bizonyos fokig lelassították a szervezési folyamatot. Mégis haladt, lassan, de biztosan, de jól... a munka gyümölcse, amit Önök is ismernek, hogy jelenleg körülbelül 10 000 harcosa van a Szocialista Forradalom Egységpártjának.”

Létrejött tehát az egységes párt, amelynek élén Országos Vezetőség (Dirección Nacional) állt. Megválasztották a hat tartomány vezető pártszerveit, a városok, járások élén álló vezetőségeket. Eddig csak az üzemekben és az állami gazdaságokban folyt érdemi pártépítő tevékenység. Most döntés született arról, hogy új alapszervezeteket alakítsanak a hivatalokban: majd lakóhelyi jellegű pártsejtek (alapszervezetek) is alakultak.

A pártszervező munka előrehaladását a következő számok jelzik:

Időpont	Taglétszám	Tagjelölt	Összesen
1963. szeptember	24 604	3206	27 810
1963. december	30 809	3780	34 589
1964. március	32 350	3782	36 132
1964. május	33 262	3846	37 108
1964. augusztus	35 558	3532	39 090
1964. december	36 160	3702	39 862
1965. augusztus	38 138	3885	42 203

A pártba felvettek száma ennél valamelyest magasabb volt, e menetekben meglehetősen sok kizárásra került sor, főleg a felsőbb pártszervek döntése alapján. A kizárás okai között a leggyakrabban a fegyvelemsértés szerepelt. Ennek alapját részben a munkahelyen felmerült kifogások alkották, de ennél gyakoribb volt, hogy a társadalmi munkából való indokolatlan távolmaradás vonta maga után a legsúlyosabb pártbüntetést.

A sajátos kubai helyzet miatt különös jelentősége volt a pártszervező munkának a fegyveres erők soraiban. Ez csak 1963 elején kezdődött meg, közvetlenül a Szocialista Forradalom Egységpártjának megalakulása után. Amikor 1963 decemberében megkapták tagkönyvüket az első katona párttagok, ismertté vált a katonai pártszervezetek elé állított feladat. Eszerint a párt fő feladata a hadseregben – a katonák és tisztek marxista-leninista nevelése a hazaszeretetre, a munkásosztályhoz és a dolgozó néphez való hűségre, az imperializmus elleni gyűlöletre, a proletár internacionalizmusra, a szocialista országok közötti barátságra”.

A pártépítő munkát rövid időre némileg megzavarta egy politikai per.

1964. március 14-én a Havannai Bíróság halálra ítélte a Batista-rendőrség egyik besúgóját. A per során kiderült egy olyan konspirációs hiba, amit annak idején a Népi Szocialista Párt egyik vezetője követett el. Ezt a körülményt egyesek zavarkeltésre használták fel. Maga Fidel Castro is megjelent a bíróság előtt, és ott összegezte a tapasztalatokat. Határozottan elhatárolta a bűnügyet a konspirációs hibától, főleg attól a törekvéstől, amit az egykori Forradalmi Direktórium egyik-másik vezetője tanúsított a pártegység megbontása érdekében.

A gyakorlati munkában más vonatkozásban is érződött még, hogy a párt tagjai – főleg a vezetők, az aktivisták – különböző utakon jutottak el a szocialista forradalom szükségességének, a marxista-leninista párt vezető szerepének felismeréséhez. A véleménykülönbségek azonban nem vezettek szakadáshoz. Nem keletkeztek frakciók. Őszinte eszmecserékben mód nyílt a nézetek egyeztetésére.

8. A nemzetközi helyzet alakulása. Kuba és az Egyesült Államok viszonya

Egészében kétségtelen, hogy 1963-tól az előző évekhez képest a kubai forradalom nemzetközi helyzete egy időre kedvezőbbé vált. Ez azonban nem jelentett többet, mint a közvetlen külső támadás veszélyének csökkenését. Hiszen az Egyesült Államok Kuba elszigetelésére irányuló politikája éppen ekkoriban minden korábbinál intenzívebbé vált. 1964 végén már csak egyetlen latin-amerikai kormány állt ellen az amerikai nyomásnak; csak Mexikóval maradt

fenn Kuba diplomáciai kapcsolata, de a mexikói kormány is pusztá formalitássá tette e viszonyt.

Így a kubai kormány külpolitikai erőfeszítései másfelé irányultak. Néhány fejlett tőkés ország esetében a legközvetlenebb célt – a gazdasági, illetve a diplomáciai kapcsolatok fenntartását – sikerült elérni; ezek bővítésére, a kapcsolatok kiszélesítésére azonban ritkán adódott lehetőség.

Kuba aktivitása más térségeken vált erőteljesebbé. Elsősorban a szocialista országokkal bővült az intézményesített, szerződésekben rögzített együttműködés. A legnagyobb horderejű megállapodásokról, a középtávú gazdasági szerződésekről már szó esett. Emellett a kubai külpolitikai törekvés másik iránya most ismét Afrika lett. Mivel e kapcsolatok gazdasági jelentősége csekély volt, inkább az érdemel figyelmet, hogy ezen a kontinensen hatástalan maradt az USA elszigetelési politikája.

Így a szocialista országokhoz fűződő kapcsolat mellett Kuba számára változatlanul igen jelentős tényező volt az észak-amerikai kormány magatartása. A következő oldalakon elsősorban ezt vesszük szemügyre, annál is inkább, mert voltak „pillanatok”, amikor némi remény támadt a nyílt ellenségeskedés megszüntetésére. Ezt megelőzően azonban szólni kell egy jelentős látogatásról.

a) A „vörös érsek” Kubában

A Kuba elszigetelése elleni harcban igen jelentős szerepet játszott Hewlet Johnson ismert anglikán egyházi vezető (hosszú ideig Canterbury érseke), aki a forradalom ötödik évfordulója idején Kubába látogatott, részt vett az ez alkalomból rendezett ünnepségeken és számos – hozzá intézett – kérdésre válaszolt.

A világszerte köztisztelőben álló neves személyiség kijelentette: „Magamévá tettem XXIII. János pápa felhívásának tartalmát, amely a békét célozza.” Ennek szellemében ténykedik – mondta. Kifejezte meggyőződését, hogy „a béke erői felülmúlják a háború erőit”. A karib-tengeri válságra utalva támogatásáról biztosította Fidel Castro ismert ötpontos követelését.

Arra a kérdésre, hogyan fogadja a „vörös érsek” elnevezést, kijelentette: „Úgy vélem, hogy a »vörös érsek« elnevezés nagy megtiszteltetés számomra. A vörös a vér, az életerő színe. Az első keresztényeket vörös zászlóik alapján különböztették meg. A vörös a forradalmárok színe.” Hogy meggyőződését még inkább megvilágítsa, kifejtette: „A Nyugaton működő egyházak, kevés kivétellel, nem a krisztusi tanok szerint cselekszenek. Krisztus ígét az emberiség érdekében a szocialisták és a kommunisták jobban valóra váltják, mint a nyugati keresztény egyházak... Krisztus mindenki számára egyenlő jogokat hirdetett. Milyen joggal bírálunk bennünket? Talán az Istenben való hit, vagy a templomba járás, vagy talán az imádkozás alapján? ...»Éhes vagyok«, mondta Krisztus, s ezzel az egész világon meglévő éhezésre gondolt. Mi a teendő az éhínséggel szemben? A kapitalista világban csökkentik a termelést, élelmezési cikkeket semmisítenek meg. A kommunista világ minden polgára számára biztosítja az élelmezési cikkeket, a lakást és a munkát. Ki valóban a keresztény, a hívő? Az, aki megcsúfolja a kereszténységet, de annak vallja magát, vagy az, aki tagadja, hogy vallásos, de testvéri szellemben él?”

A beszélgetések során szóba került Fidel Castro személyisége is. Ezzel kapcsolatban az amerikai érsek a következőket mondta: „Fidel Castro egyike az én hőseimnek. Acélember. Olyan, mint a kard, amelyet nem lehet meggörbíteni, akit nem lehet legyőzni. Nagyszerű harcos.”

b) 59 amerikai diák Kubában

Ha normális kapcsolat áll fenn két ország között, senkinek sem jutna eszébe, hogy egy diákcsoport látogatását figyelmet érdemlő politikai eseménynek tartsa. Az adott körülmények között viszont azzá vált egy észak-amerikai diákdelegáció kubai körutazása.

A Kubai Egyetemi Diákszövetség már 1962 végén meghívta amerikai diákok egy csoportját tanulmányútra, hogy személyesen ismerkedjenek meg a forradalom tényleges tapasztalataival. A látogatás előkészítő munkája sok nehézségbe ütközött az Egyesült Államokban. Az anyagi gondokon viszonylag hamar úrrá lettek a diákok: közadakozásból előteremtették utazásuk fedezetét. A kormány tiltó rendelkezése, a hivatalos szervek által emelt akadályok miatt mégis csak 1963 június végén érkezhetett meg Havannába az amerikai diákdelegáció. Kerülő úton – London, Párizs, Prága érintésével – valósulhatott csak meg a New York és Havanna közti utazás. Útjuk különböző állomásain a repülőtéren az amerikai nagykövetség beosztottjai várták és emlékeztették őket, hogy ha Kubába utaznak, öt évig terjedő börtönbüntetés és ötezer dolláros bírság róható ki rájuk hazatértük után. Mégis elmentek Kubába.

Rendkívül gazdag programjukból (üzemek, állami gazdaságok, iskolák, egyetemek stb. meglátogatása) érdemes valamit felidézni, mert ezek jelzik leginkább a látogatás politikai jelentőségét.

A megérkezésük utáni napon az amerikai fiatalokat az Egyetemi Diákszövetség elnöke, José Rebellón kapitány fogadta, aki maga is részt vett Santa Clara felszabadításában. Többek között kijelentette: nem akarják befolyásolni a küldöttség tagjait, módot adnak a mindenoldalú tájékozódásra. Szeretnék viszont meggyőzni a vendégeket arról, hogy a kubaiak nem érznek ellenszenvet az észak-amerikaiak iránt; szívesen látják az amerikai látogatókat, és maguk a kubaiak is szeretnék ellátogatni az Egyesült Államokba. A kubai diákok azt szeretnék, ha végre most már minden erejüket a haza felemelkedése ügyének szentelhetnék.

Ezután kezdődött meg a széles körű program valóra váltása. A látogatások és találkozók célja az volt, hogy az amerikai fiatalok megismerkedjenek a valódi kubai élettel. Az első találkozók egyikére Raul Castro miniszterelnök-helyettesnél, a fegyveres erők miniszterénél került sor. Ezen részt vett Blas Roca (a Népi Szocialista Párt volt főtitkára), az Hoy című napilap igazgatója, a Szocialista Forradalom Egységpártja Országos Vezetőségének tagja, valamint Vilma Espn, a Nőszövetség elnöke, Lázaro Peña, a Kubai Szakszervezetek Szövetségének főtitkára is. E magas szintű politikusok a legnagyobb őszinteséggel válaszoltak az amerikai vendégek kérdéseire.

Július 4-én, az Egyesült Államok függetlenné válásának évfordulója alkalmából ünnepséget rendeztek a havannai egyetemen. A megemlékezést a nagy tekintélyű tudós és közéleti személyiség, Juan Marinello, az egyetem rektora tartotta. Többek között kijelentette: „Az ama napon meghirdetett általános elvek ma is érvényben vannak, és valóra váltásuk ma is napirenden levő feladat.” Az ünnepség után az észak-amerikai diákok megkoszorúzták Abraham Lincoln emlékművét a havannai Testvériség parkban. Programjuk e része egy különleges találkozóval zárult: az észak-amerikai munkásmozgalom kiemelkedő harcosa, Robert Williams részvételével a delegáció tagjai a négerek politikai jogainak elismertetéséért folytatott harcról beszélgettek.

Néhány nap múlva újabb találkozássorozat kezdődött az egykori amerikai turistaparciban, Varaderóban. Az amerikai fiatalok beszélgető partnerei között találhatjuk a Kommunista Ifjúsági Szövetség vezetőit, minisztereket, a Sport- és Üdültetési Intézet igazgatóját. Itt, Varaderóban került sor a legfontosabb eszmecserére is, Fidel Castro, a kubai

forradalom vezére is szükségesnek látta, hogy megismerkedjék a delegáció tagjaival, kifaggassa őket kubai tapasztalataikról, választ adjon kérdéseikre.

A találkozót vidéki tanulmányút követte. Ennek alighanem legtanulságosabb állomása az a vitaest volt, amit a Santiago de Cuba-i egyetemen rendeztek az észak-amerikai és a kubai egyetemi oktatás kérdéseiről. A delegációt fogadta az egyetem rektora, José Antonio Portuondo is. A nagy forradalmi múltú tartományban tett látogatás alkalmából a delegáció megkoszorúzta a kubai történelem legnagyobb alakja, José Martí síremlékét.

Az amerikai diákok kubai programjuk végén Havannában találkoztak Ernesto Che Guevarával. Ő arra ösztönözte vendégeit, hogy nyíltan beszéljenek arról, mi nyerte meg tetszésüket, és mondják el kritikai észrevételeiket is. Che maga is felhozott számos ismert negatív jelenséget, amelyek kapcsán – mondta – keresik a hibák kijavításának megfelelő útjait.

Utólag bebizonyosodott, hogy az amerikai diákdelegáció iránti megkülönböztetett figyelem indokolt volt. Egyértelműen ezt igazolták azok a nyilatkozatok, amelyekben a diákok értékelték tapasztalataikat. Három megállapításukat mindenképpen indokolt felidézni.

„A kubai kormány megérkezésünk pillanatától látogatásunk végéig mindent megtett, hogy egyaránt megismerjük a kubai forradalom eredményeit és hiányosságait. Csoportunkban még azok is elismerik, hogy teljes szabadságot élveztünk Kubában, hogy saját szemünkkel láthattuk, mi megy végbe Kubában, akik bizonyos fenntartásokkal viseltetnek a kubai forradalom iránt... A kubaiak minden feltételt biztosítottak, hogy mind Havannát, mind az egész országot alaposan megismerjük.” Ez a megállapítás – ismerve az amerikai közvélemény szabadságfelfogását – rendkívül fontos, bizalomgerjesztő volt, csakúgy, mint a következő: „Nem vagyunk semmiféle ideológiai csoportosulás eszközei, sőt közöttünk is különböző ideológiai nézetűek vannak. A mi csoportunkban megtalálhatók az észak-amerikai közvélemény legkülönbözőbb irányzatainak képviselői... Az Egyesült Államok most végzett egyetemista hallgatói vagyunk, és azért jöttünk, hogy saját szemünkkel lássuk, mi történik itt a szigetországban: elégünk van a gyártott információkból, a félrevezető ismertetésekből, a zavaros előadásokból és a fél igazságokból.”

A csoport tagjainak végső következtetése – mint ahogy az a nyilatkozatban olvasható – a látogatás során, a vezetőkkel, a diákokkal, a munkásokkal, az ellenforradalmi bűncselekményekért bebörtönzött személyekkel folytatott beszélgetések során alakult ki, s a következőkben összegződött: „...a kubai forradalom ma már egy életképes forradalom. Úgy látjuk, a szocialista forradalom Kubában olyan erős, hogy csak nagyméretű pusztító háború útján lehetne megsemmisíteni.”

c) Fidel Castro a nemzetközi helyzetről és Kennedy elnök meggyilkolásáról

A kubai miniszterelnök 1963. szeptember 29-i beszédében részletesen elemezte a nemzetközi helyzet alakulását. Elismerte, hogy a világ más térségeiben a feszültség enyhülése figyelhető meg. Kubát viszont az imperializmus igyekszik szoros gyűrűbe fogni. Az ellenség ez irányú politikája egyre erőteljesebb. Ez a kettősség határozza meg Kuba politikáját. „Örülünk annak, hogy enyhül a feszültség, de nem élhetünk békében az imperializmussal, amely egyre nagyobb erővel igyekszik elnyomni bennünket. Magatartásunkat – nemzetközi vonatkozásban is – ez a helyzet határozza meg, amely azonban nem a háború politikája, hanem a béke politikája. Nem mi vagyunk a hibásak abban, hogy háborút folytatnak ellenünk. Megtámadott ország vagyunk, amely ellen hadüzenet nélküli háborút folytatnak, kalóztámadásokat indítanak, megöletésünkre sabotőröket csempésznek be. Ne kívánják tőlünk, hogy boldogító

mosolyt mutassunk ezek felé az imperialisták felé... Kuba álláspontját mindenekelőtt az antiimperializmus jellemzi, irányvonalunk következetesen antiimperialista. Irányvonalunk azon ellenség ellen irányul, amely támad, blokádot szervez ellenünk és megsemmisítésünkkel fenyeget bennünket.”

S való igaz: bár az 1963-as esztendőben nem keletkezett súlyos konfliktus az Egyesült Államok és Kuba között, az ellenséges provokációk (szabotázs cselekmények, halászhajók elrablása stb.) gyakoriak voltak; az amerikai kormány ellenséges szándéka mit sem változott.

Ilyen körülmények között érthető, ha a kubaiak különösen érzékenyen reagáltak Kennedy amerikai elnök meggyilkolására. Fidel Castro november 28-i beszédében elemezte a fejleményeket. Rámutatott, hogy nagyon tárgyilagosan és komolyan kell elemezni a tényeket, valamint azok esetleges kihatásait. Emlékeztetett rá, hogy az Egyesült Államok kormánya sem Eisenhower elnöksége alatt, sem Kennedy kormányzása idején „velünk szemben nem gyakorolt valami barátságos politikát”. Kuba már évek óta az Egyesült Államok ellenséges politikájának áldozata. Éppen ezért tárgyilagosan, szenvedélymentesen, de elsősorban mint forradalmároknak kell reagálni az eseményekre. „Abból kell kiindulnunk, hogy nem az egyéneket gyűlöljük, mi társadalmi rendszerüket gyűlöljük... Mi gyűlöljük az imperialista rendszert, gyűlöljük a kapitalista rendszert. Ez azonban nem jelenti, hogy gyűlöljük az embereket, az egyéneket, akik részei ennek a gépezetnek, többé vagy kevésbé fontos részei ennek a rendszernek.”

Ezután a kubai miniszterelnök Kennedy meggyilkolása kapcsán arról beszélt, hogy – megítélésük szerint – az negatív, az emberiség elleni cselekedet volt. Ezt többek között a következőkkel indokolta. Egy meghatározott nemzetközi politikai helyzetben lehetnek rossz és még rosszabb helyzetek. „Kennedy halála olyan perspektívát nyitott, hogy a rossz még rosszabbá válik.” Lehetségesnek tartotta, hogy olyan körülmények alakulnak ki, amelyekben az emberiség egyetemes érdekei súlyos veszélybe kerülnek.

Az Egyesült Államokban történt események – mondta – egyes-egyedül a szélsőséges jobboldal, a legreakciósabb csoportok érdekeit szolgálják. Kennedy nem tartozott ezek közé. Jellemzőnek ítélte, hogy e körök a történeteket fékevesztett szovjet- és Kuba-ellenes hisztériakeltésre használták fel.

Fidel végül kijelentette: „Mi nem magunkért aggódunk. Mi ennél többért az emberiség érdekeiért aggódunk... Mi nem magunkat féltjük... mi a békéért aggódunk, s ezért figyelünk fel ezekre az eseményekre.” Ugyanakkor az éberség fontosságára hívta fel a figyelmet. Camiló Cienfuegos, a kiemelkedő kubai forradalmár szavait idézte: „Mindig készen kell állni, ébernek kell lenni a leselkedő veszélyekkel szemben, bármilyenek legyenek is azok!”

A kubai vezetők Kennedy halála után az Egyesült Államokhoz fűződő viszony gyors romlásával számoltak. Ugyanakkor keresték azokat az eszközöket, módokat, amelyek révén elhárítható lenne a két ország közötti feszültség kiéleződése.

Noha csökkenő reménnyel, mégis megpróbálták szót érteni a latin-amerikai kormányok azon csoportjával, amely nem kifejezetten lakáj módjára viselkedett. Ezek száma egyre csökkent. 1963-ban újra gyakoribbá váltak a katonai puccsok a szubkontinensen. Már ismét hét országban uralkodott katonai diktatúra. Ez önmagában is figyelmeztető volt a kormányon levő burzsoáz csoportok számára. Fidel Castro 1964. január 2-i beszédében részletesen elemezte a kontinens helyzetét, az USA-ban kialakuló új viszonyokat. Figyelmeztette a latin-amerikai polgári kormányokat, mennyire veszélyes teljesen alárendelődni ennek az amerikai politikának. Meg kell érteniük a latin-amerikai kormányoknak – mondta –, hogy amikor részt vesznek egy Kuba elleni összeesküvésben, akkor nemcsak Kuba ellen lépnek fel, hanem

saját népük ellen is, saját helyzetüket gyengítik meg. Ha nem létezne a forradalmi Kuba, megszűnne az imperializmus ijedtsége, félelme, kevesebb engedményt tenne a latin-amerikai kormányoknak. Sok latin-amerikai kormány kellő intelligenciával rendelkezik, ezért meg kell érteniük, hogy Kuba fennmaradása mennyire az ő érdekük is. Sokan voltak Latin-Amerikában, akik tudatában voltak, mennyire igaz a kubai vezető érvelése, de mind nehezebben tudtak ellenállni az amerikai nyomásnak.

d) Interjú a New York Times-ban Fidel Castróval

1964. július 6-án közölte a *New York Times* azt az interjút, amelyet Richard Eder készített a kubai forradalom vezérével. Az amerikai tudósító egy három napig elhúzódó (összesen 18 órás) interjú anyagát összegezte. Az interjú készítéséhez tartozott az is, hogy az újságíró Fidel Castróval meglátogatott néhány farmot, kísérleti telepet, ahol beszédbe elegyedtek a munkásokkal, tisztviselőkkel, hogy meg-megálltak a tengerparton, kérdéseket tettek fel a fürdőzőknek. Az interjú tehát nagyon sajátos „kubai” körülmények között született.

Ennyi év távlatából is nehéz megállapítani, milyen megfontolások vezették az amerikaiakat ebben a széles nyilvánosság tájékoztatásával egybekötött tájékozódásban. Azért is érdemes ezt jelezni, mert – mind majd látni fogjuk – az amerikai kormány semmilyen vonatkozásban nem élt a kubai részről felkínált, a kapcsolatok normalizálására vonatkozó lehetőségekkel.

Mielőtt azonban erről részletesebben beszélnénk, tekintsük át azt az interjút, amely a nagy tekintélyű polgári lapban napvilágot látott. Mindenekelőtt Fidel ama kijelentése érdemel figyelmet, mely szerint eljött az ideje a két ország közötti problémák nagyszabású megvitatásának. Kijelentette, hogy Kuba vezetői most már érettebbek, és az USA is bizonyos jeleket adta annak – például a Szövetség a Haladásért programmal –, hogy hajlandó bizonyos fokú társadalmi változásokat elfogadni Latin-Amerikában. „Nyilvánvaló volt – jegyzi meg az újságíró, – hogy Castro az USA-val kapcsolatban tett megjegyzéseit a legbékéltetőbben igyekezett megfogalmazni. Szinte egyáltalán nem használt harcias hangot.”

A hosszúra nyúlt beszélgetés során minden, a két országot érintő kérdésről szó esett. Íme a legnagyobb horderejűek:

A kapcsolatok normalizálása érdekében Kuba kész lenne a bebörtönzött politikai foglyok kb. 90 százalékát szabados bocsátani. Ez megközelítően 15 ezer személyt érintene.

A kapcsolatok normalizálásának későbbi eredményeként megvitatathatnák a Kubában kisajátított észak-amerikai vállalatok kártalanításának ügyét. Erre természetesen csak akkor kerülhet sor, ha rendezik a két ország kereskedelmi kapcsolatait, „mert hiszen addig nem rendelkezünk az ehhez szükséges eszközökkel” – mondotta Fidel. Ezzel kapcsolatban hangsúlyt kapott az is, hogy a kereskedelem az Egyesült Államok számára is hasznos lehetne. Mindenesetre kisebb költséget igényelne, mint a most tervbe vett – a cukor termelés fejlesztését szolgáló – program megvalósítása. Olyan kapcsolatokra van szükség – jelentette ki Castro –, amelyek az egyenlőségre épül, mentesek minden megkülönböztetéstől. A kubai miniszterelnök figyelmeztetett arra is, hogy amennyiben sok idő múlik el a jelenleg fennálló körülmények között, akkor Kuba szilárd kereskedelmi kapcsolatokat épít ki Kelet- és Nyugat-Európával, és még az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatok megjavulása esetén is túl késő lesz a két ország kereskedelmének helyreállítására.

Szóba került az is, hogy amennyiben javulás állna be Kuba és az Egyesült Államok viszonyában, hogyan fogadná ezt a Szovjetunió, mit jelentene ez Kuba és a Szovjetunió kapcsolatában. Fidel leszögezte: „A Szovjetunió mindig is... súlyt helyez a feszültségek enyhítésére, a nemzetközi kapcsolatok javítására.” Mint a későbbiekben látni fogjuk, az

interjúból – pontosabban annak a *New York Times*-ben közölt szövegéből – e témakörben fontos részletek kimaradtak. De ne vágjunk a történetek elé. Kövessük nyomon a publikált fontosabb megállapításokat.

Több vonatkozásban is szó esett azokról a provokációkról, amelyek igen súlyosan érintik a szigetország biztonságát. Így az U-2 gépek felderítő tevékenységéről, amelyek mai napig sem szűntek meg. Ezekkel kapcsolatban Kuba változatlanul fenntartja a repülőgépek lelövésére irányuló jogát, de – jelentette ki Fidel – e kérdés is megoldható békésen. Szóba került a provokációk tömege, amelyek nagy részét a guantánamói támaszpont közelében követték el. Az októberi krízis óta mintegy 1600 (többségében kisebb horderejű) provokációra került sor. A kubai vezető azt is megjegyezte, hogy az utóbbi hetekben ezek száma a napi nemegyszer kilenc-tízről napi egy-kettőre csökkent.

A beszélgetés során több összefüggésben szó esett a „felforgatás” témaköréről. Fidel nem tagadta – írja az újságíró –, hogy Kuba segítséget nyújtott más országokban működő gerillacsoportoknak. Világosan kijelentette azonban, hogy amennyiben az egyik fél megszegi a nemzetközi normákat (márpedig Washington számtalanszor ezt tette Kubával szemben), akkor a másik félnek is jogában áll hasonlóan cselekedni. „De megvitathatnánk ezt a kérdést az Egyesült Államokkal” – mondotta, s egyben jelezte, hogy a tárgyalások felölelhetnék nemcsak a fegyverszállítmányok, hanem a gazdasági segélyek beszüntetését is. Kuba kész lenne megszüntetni a latin-amerikai forradalmi mozgalmak támogatását, ha az Egyesült Államok és a féltekén lévő szövetségesei abbahagynák a Kuba-ellenes felforgató tevékenység támogatását.

A beszélgetés során természetesen szó esett a két ország közötti diplomáciai kapcsolat rendezésének lehetőségéről is. A kubai vezető kifejtette, hogy – bár nem ellenzi a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételét az Egyesült Államokkal – véleménye szerint ezzel még várni kell. Néhány fontos kérdést előzetesen meg kell oldani. Utalt rá, hogy még ha az ezzel kapcsolatos tárgyalások zártkörűek lennének is, a hivatalos kezdeményezést az észak-amerikai kormánynak kell megtennie, mivel a jelenlegi helyzetért a felelősség az USA-t terheli.

Július 6-án – aznap, amikor az interjú rövidített kiadása megjelent a *New York Times*-ban, – az amerikai külügyminisztérium hivatalosan visszautasította a kubai miniszterelnök ajánlatát. A tömör nyilatkozat nem tartalmazott érveket. Az indokokról némileg többet mond az, hogy a külügyminisztérium szóvivője egy kérdésre válaszolva kijelentette: „Következtesen kitartunk azon álláspontunk mellett, hogy a kubai helyzet két tényezője nem képezheti alku tárgyát: az egyik Castro függése a Szovjetuniótól, ami lényegében megfelel annak, hogy a Szovjetunió ellenőrzése alatt tartja a Castro rendszert; a másik pedig az, hogy Castro folytatja-e a félteke országaiban a felforgató tevékenység előmozdítását.” Ehhez más hivatalos személyiségek hozzáfűzték, hogy a kubai kormánynak előbb be kell szüntetnie a „felforgatást, és véget kell vetnie a Szovjetuniótól való függésnek, mielőtt az Egyesült Államok hozzájárulna ahhoz, hogy bármilyen mértékben megváltoztassák a két ország viszonyát.”

Az amerikai vezető körök felfogása reménytelenné tette a két ország elmérgesedett viszonyának rendezését.

Két nappal később a *New York Times* Castro kezdeményezése című cikkében visszatért a kubai javaslatokra. néhány fontos megállapítást megismételt. A hangsúly azonban áttevődött arra a témára: milyen okok váltották ki a kezdeményezést. Szó esett itt a kubai gazdasági nehézségekről, a nemzetközi munkásmozgalomban keletkezett vitáról, valamint arról a feltevésről, amely szerint „Castro... elébe akart vágni az Amerika-közi külügyminiszeri értekezlet július 21-i döntésének. Ezen a konferencián ugyanis megvitatják Kuba venezuelai felforgató tevékenységét.”

A továbbiakban ismét szóba került az a kormánykörökben meglehetősen elfogadott amerikai feltétel, amelynek képviselői „Havannától azt várják, hogy számolja fel Moszkvához fűződő katonai kapcsolatát, és vessen véget a Szovjetuniótól való függésnek. Mindezen gyakran hangoztatott feltételen túlmenően az Egyesült Államokban mélyen gyökerezik az a meggyőződés, hogy nem akar hozzájárulni semmiféle kommunista állam fennmaradásához a nyugati féltekén”. Vagyis – mint látható – ismét a régi beidegződés kapott hangot.

Az amerikai újságban megjelent cikk utolsó két mondatából kiérződik a kormánytól némileg eltérő vélemény; nyilván voltak, akik nem zárkóztak el eleve a kapcsolatok rendezésétől. Ez fogalmazódik meg a következő bizonytalan formában: „A kubai vezető nem olyan férfi, akivel könnyű tárgyalni. De ez a mostani ajánlata legalábbis alapos vizsgálatot és elemzést igényel.” A kormánytisztviselők azonban más véleményen voltak.

E cikkel gyakorlatilag lekerült a napirendről a kubai kezdeményezés. Egyetlen fontos dolog maradt hátra: bizonyos félreértéseket, ferdtéseket mindenképpen helyre kellett igazítani. Erre részben Fidel Castro későbbi beszédeiben került sor, részben pedig Blas Rocának a kubai Szocialista Forradalom Egységpártja Országos Vezetősége tagjának a *Cuba Socialista* című folyóiratban közölt cikkében. Ez utóbbiból idézünk bővebben, mert így teljesebb képet alkothat az érdeklődő olvasó az amerikai újságíróval folytatott beszélgetésről.

Blas Roca cikkében azt hangsúlyozza, hogy kubai kezdeményezés valójában a kapcsolatok normalizálódását kívánta elősegíteni. Fidel Castro ezzel kapcsolatban három kérdést emelt ki:

1. A kubai forradalom példaként áll a szabadságukat még el nem nyert népek előtt. Ez erkölcsi segítség a szuverenitásukért harcoló országok mozgalmi számára.
2. Kuba nem tagadhatja meg rokonszenvét és támogatását az ilyen célkitűzésekért harcoló forradalmi mozgalmaktól.
3. Kuba kész tiszteletben tartani a nemzetközi megállapodásokat, ha ezek a megállapodások ugyancsak tiszteletben tartják Kuba sérthetlenségét.

Blas Roca Fidelt idézi: „Ha Kuba anyagilag támogatna egy forradalmat egy olyan kormány ellen, amely tiszteletben tartja Kubát, ez a szabályok megsértését jelentené; de ha anyagilag támogatunk egy forradalmat egy olyan kormány ellen, amely nem tart tiszteletben bennünket, ez nem jelenti a szabályok megsértését, mert köztünk akkor nem léteznek ilyen szabályok.”

Ezt követően a cikk hitelesen visszaadja Fidel Castro fejtegetését a Kuba és az Egyesült Államok közötti rendezés lehetséges elveiről. Egy ilyen megállapodás realitása attól függ, hajlandó-e az Egyesült Államok beletörődni a kubai forradalom győzelmébe, fennmaradásába, abba, hogy e nép szilárdan elhatározta a szocializmus felépítését; feladja-e a gazdasági blokádot, lemond-e a provokációk, a katonai intervenció szervezéséről. Olyan elvekről volt tehát szó, amelyekhez minden szuverén állam ragaszkodik.

Blas Roca cikke még számos témára kitér a *New York Times*-nak adott interjú szövegéből: pontos tájékoztatást ad a hazai olvasónak a kubai kezdeményezés tartalmáról, a két ország közötti viszony rendezésének érdekét szolgáló lépések reális szemléletéről.

Fidel Castro későbbi állásfoglalásaiból egy alapvető jelentőségű témát mindenképpen meg kell említenünk. Félreérthetetlen világossággal leszögezte: a Szovjetunió és Kuba viszonya sohasem lehet alku tárgya.

e) Az AÁSZ külügyminiszteri értekezlete

Az Amerikai Államok Szervezetének e tanácskozására 1964. július 21-én került sor. Mit akart elérni az Egyesült Államok kormánya? Nem kevesebbet, mint hogy ez alkalommal mondják ki: valamennyi részt vevő állam kormánya megszakítja kapcsolatait Kubával.

A határozat legfontosabb döntései a következők voltak:

Elítéli Kubát, mert agressziót követ el Venezuela ellen.

Felszólítja a tagállamokat, hogy mindenfajta közvetlen és közvetett kereskedelmi kapcsolatot szüntessenek be Kubával, kivéve az élelmiszerek, gyógyszerek és gyógyászati eszközök kereskedelmét, amelyre szükség lehet humanitárius célkitűzésekből.

Felszólítja a kormányokat a Kubába irányuló tengeri szállítások megszüntetésére. (Kivételként itt is nyitva hagyja a lehetőséget az emberiességi szempontok figyelembevételére.)

A határozat elítéli Kubát, mert „a kontinens biztonságát és békéjét veszélyezteti.”

Sürgeti azokat az államokat is, amelyek nem tagjai ugyan az Amerikai Államok Szervezetének, de ugyanazon eszmények vezérlik őket, hogy vállaljanak szolidaritást az előbbi döntésekkel.

A határozat szövegét megküldték az ENSZ Biztonsági Tanácsának, kérve közreműködését az említett döntések végrehajtásában.

A határozatokat többségi szavazattal hagyta jóvá a külügyminiszteri értekezlet: csak Mexikó, Chile, Uruguay, és Bolívia képviselői nem támogatták az amerikai követeléseket.

f) A Santiago de Cuba-i Nyilatkozat

Kubában az első és a második Havannai Nyilatkozat mellett a jóval tömörebb Santiago de Cuba-i Nyilatkozatot szokták emlegetni mint a forradalom harmadik legfontosabb dokumentumát. E nyilatkozat megszületésének tényleges indítékát az aláírás fejezi ki. Ez így szól: „Kuba népe, válaszként az AÁSZ nyilatkozatára, Santiago de Cuba, 1964 – A Gazdaság Éva – július 26-án.”

A tizenkét pontból álló dokumentum minden megállapítása fontos. Tömörítve idézzük fel tartalmát, követve a nyilatkozat gondolatmenetét.

A Santiago de Cuba városában összegyűlt nép kijelenti, hogy: 1. Az AÁSZ-nak nincs semmilyen erkölcsi vagy jogi alapja ítéletet mondani és szankciót alkalmazni Kuba ellen. 2. Az Egyesült Államok számos más ország kormányának közreműködésével nagy mennyiségű fegyvert, lőszert csempészt Kubába, hogy elősegítse a földalatti szervezkedést. 3. Az USA-ban és néhány közép-amerikai országban rendszeresen zsoldosok ezreit képezték ki, akiket Kuba ellen vetettek be. 4. Ezekről a támaszpontokról szervezték meg a playa girón-i partraszállást, kubai területek bombázását. 5. Az Egyesült Államok kormányának Központi Hírszerző Ügynöksége (CIA) folyamatosan speciális ügynököket képez ki, akik ártatlan embereket gyilkolnak meg. 6. A guantánamói támaszpontot erőszakkal változatlanul az amerikaiak tartják kézben, és provokációkra használják fel. 7. Csaknem két év óta az amerikai légierő gépei rendszeresen megsértik Kuba légterét. 8. Példa nélküli cinizmusra vall, hogy a gyilkosok akarnak a bírák szerepében tetszelegni és szankciót alkalmazni az áldozat ellen. 9. Kuba visszautasítja ezeket a szankciókat. 10. Visszautasítja az értekezleten megfogalmazott nyilatkozatot, amely arcátlan felhívás az ellenforradalomra. 11. Amennyiben nem szüntetik meg a kalóztámadásokat, a forradalom elleni erőszakos fellépéseket, Kuba ugyanolyan jogot

formál magának arra, hogy a rendelkezésre álló eszközökkel segítse a forradalmi mozgalmakat mindazon országokban, amelyek beavatkoznak Kuba belügyeibe. 12. Kuba visszautasítja a szennyves dokumentum valamennyi fenyegetését, és megerősíti a nemzeti függetlenség nagy harcosának, Antonio Maceónak szavait: „Aki Kubát magához akarja ragadni, az ha nem pusztul el a harcban, csak vérrel áztatott földje porát leli.”

Még egy hónap sem telt el, mióta Fidel Castro interjút adott a *New York Times*-nak, s hogy megváltozott a hangneme. De ez teljes mértékben érthető. Az, hogy egy ilyen jó szándékú, mértéktartó kezdeményezést ennyire semmibe vettek, hogy az AASZ határozatával ennyire félredobták a kapcsolatok rendezésének lehetőségét, érthető módon felháborította a rendkívül hazafias érzelmű kubai népet. A szenvedélyes reagálás, a Santiago de Cuba-i Nyilatkozat hangvétele ezért nem meglepő.

Az események mindenesetre jelezték: ha közvetlen háborús veszéllyel nem is kell számolnia Kubának, de belátható időn belül nem számíthat az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolat javulására. Ennek józan tudomásulvétele azonban nem jelentette azt, hogy a kormány ezentúl eleve lemondott mindenfajta kezdeményezésről.

g) Újabb diákcsoportok kubai látogatása

A második amerikai diákcsoport már Kubában tartózkodott a politikai értelemben is „forró” júliusi napokban. A delegáció részt vett Santiago de Cuba-i rendkívül lelkes nagygyűlésen is. Az igen heterogén összetételű diákküldöttség tagjainak véleménye sok mindenben eltért egymástól, de tapasztalataik sok kérdésben közös nevezőre juttatták őket.

A programjuk hasonlóan alakult, mint az első látogatóké. Ők persze más gyárat, más állami gazdaságokat és más iskolákat látogattak meg, de ugyanúgy módjuk nyílt rá, hogy őszinte eszmecserét folytassanak a kubai forradalom vezetőivel. Fidellel többször is találkoztak.

Jelképes tettek is felfoghatjuk, hogy a delegációból harminc hárman véréradáson vettek részt. Az egyik Los Angeles-i diák ez alkalommal ezt mondta: „A vérem az egyetlen, amit a kubai forradalomnak adhatok. Szeretnék ennél sokkal többet adni, ha tudnék, azért, hogy segítsem ezt a hős népet.”

Az amerikai diákokat különösen az oktatási rendszer gyors fejlődése, a faji diszkriminációktól mentes közélet, a nép és a vezetők közötti közvetlen kapcsolat ragadta meg.

Elmondták, hogy Kubába utazásuk előtt az észak-amerikai kormány és a sajtó George W. Ball államtitkár szavaival biztosította őket arról, hogy Kuba a „kommunizmus alatt a gazdasági csőd látványát nyújtja, érdemes megnézni”. A fiatalok nyilatkozataikban szembeszálltak azokkal a valótlan információkkal, amiket a hivatalos körök oly intenzíven terjesztenek. „Azt mondták nekünk – olvasható az egyik nyilatkozatban –, hogy a kubai nép éhen hal. Ez hazugság! Kubában jegyrendszer van, de mindenki számára többet biztosít, mint ami feltétlenül szükséges. Más latin-amerikai országokban nincs jegyrendszer, de milliók éheznek, és sokan éhen halnak.” – „Hallottuk, hogy Kubában a szocializmus alatt lezüllesztik a lakásokat. Ez hazugság.” – „Végezetül azt mondták nekünk, hogy a forradalmi kormány zsarnoki módszereivel és gyakorlatával nyomorba taszítja és félelemben tartja a kubai népet. Ez a legnagyobb hazugság az összes között!”

A delegáció tagjai végül is két nyilatkozatot írtak alá. Egy általánosat mindnyájan; a másodikat a Néger Felszabadulási Fronthoz tartozó küldöttségi tagok írták alá.

Az általános nyilatkozat két lényeges megállapítást tartalmaz. „Alulírottak különböző nézeteink ellenére egyetértünk a következőkben: 1. Az Egyesült Államok kormányának nincs

joga megakadályozni egyetlen észak-amerikai állampolgárnak sem, hogy Kubába utazzék. 2. Az Egyesült Államok kormányának a kubai forradalom elleni akcióit abba kell hagynia.”

Sokan megkérdőjelezhették: van-e jelentősége egy ilyen nyilatkozatnak? Valamiféle hatást gyakorol-e ez a „nagypolitikára?” Az adott pillanatban persze nem hatott az amerikai kormány döntéseire. De az észak-amerikai közvélemény mégiscsak tudomást szerzett arról, hogy néhány tucat amerikai fiatal vállalta a kockázatot, szembenézett az immár megemelt büntetés lehetőségével. Hiszen tudatában voltak annak, hogy visszatérésük után 15 évi börtönnel és 20 000 dollár büntetéssel sújthatják őket.

Ennek ellenére nemcsak ellátogattak a forradalmi országba, hanem megfogadták, hogy hazatérésük után végigjárták az Egyesült Államokat, előadásokat tartanak egyetemeken, diákotthonokban, filmvetítéseket szerveznek, cikkeket írnak Kuba védelmére, hogy ez az ország békésen építhesse új társadalmát, és harcolni fognak azért, hogy az észak-amerikai állampolgárok szabadon utazhassanak bármely országba.

Rövidesen kubai tanulmányútra érkezett egy kanadai diákdelegáció is. Ennek tagjai is hasonló tapasztalatokat szereztek, véleményük semmilyen lényeges kérdésben nem tért el az amerikai fiatalokétól. Látogatásukat leginkább talán azért érdemes megemlíteni, mert a kanadai diákszervezetekkel sikerült állandósítani a kapcsolatot, közvetítésükkel a következő években rendszeressé vált az egyesült államokbeli diákok kubai utazása, még hozzá rövidebb légi útvonal igénybevételével. (Már nem kellett Prágát érinteni, lehetővé vált, hogy Kanadán keresztül jussanak el Havannába.)

h) Kuba az el nem kötelezett országok kairói értekezletén

A kubai forradalom az előző években is rendkívül nagy figyelmet fordított az el nem kötelezett mozgalommal való szoros kapcsolat kiépítésére. A kormányok szintjén fokozatosan végbemenő növekvő latin-amerikai elszigetelődés még inkább növelte az e mozgalommal való együttműködés fontosságát. Az 1964 végén megrendezett értekezleten, amelyen 47 állam- és kormányfő vett részt, a kubai delegációt a köztársaság elnöke, Osvaldo Dorticós vezette. Beszéde bevezetőjében azt hangsúlyozta, hogy a béke egy és oszthatatlan. Kuba minden tőle telhetőt megtesz a világbéke fenntartása érdekében. Erre van szükség, mert minden erejét a gazdasági és kulturális felemelkedésre kívánja fordítani. Kuba külpolitikájának alapelve a békés egymás mellett élés politikája. Ehhez hozzátette: „a békés egymás mellett élés nemcsak a nagyhatalmak egymás közötti politikájára vonatkozik, hanem a kapitalista nagyhatalmak és a kis országok, a fejlődő országok közötti kapcsolatokra is, földrajzi helyzetüktől és társadalmi rendszerüktől függetlenül.”

Kuba és az Egyesült Államok viszonyáról szólva Dorticós kijelentette: „Le kell itt szögezni, hogy a kubai konfliktus nem az atomhatalmak közötti hidegháborús feszültségre jellemző konfliktus. A kubai konfliktus más természetű. Ez egy imperialista hatalom, valamint egy olyan nép konfliktusa, amely nép valóra váltja forradalmát és igazi függetlenségét, amely eltökélte magát, hogy felépíti új társadalmát és gyarapítja nemzetgazdaságát. Olyan dolgok ezek, amelyeket ez az imperialista kormány nem tud elviselni, s mind a mai napig nem tudja magáévá tenni a forradalmi és szabad Kubával való egymás mellettélést.

Az el nem kötelezett országok kairói értekezlete minden szempontból igen sikeres volt Kuba számára. A részt vevő delegációk nagy megértéssel fogadták Kuba nehézségeit. Az Egyesült Államokkal kapcsolatos konfliktusában telje mértékben a kis ország mellé álltak. A Kairói Nyilatkozat több összefüggésben is megemlékezik Kubáról.

A területi sérthetlenséggel foglalkozó fejezetben többek között a következőket olvashatjuk: „A konferencia – abból kiindulva, hogy a valamely nép által választott politikai, társadalmi és gazdasági rendszer megváltoztatására irányuló pressziók és intervenciók ellenkezik a nemzetközi joggal és ellentétben állnak a békés egymás mellett éléssel – kéri az Egyesült Államok kormányát, hogy szüntesse meg a Kuba ellen létesített kereskedelmi és gazdasági blokádot.”

A konferencia helyeslően vette tudomásul Kuba szándékát, tárgyalási készségét az Egyesült Államokkal fennálló ellentétek megoldására. A nyilatkozat nyolcadik fejezetében, ahol a katonai szerződésekről és a más országok területén állomásozó csapatokról, katonai támaszpontokról esik szó, a következő megállapítás olvasható: „A konferencia álláspontja szerint az Egyesült Államok azon ténykedése, hogy a kubai kormány és nép akarata ellenére, valamint a belgrádi konferencia nyilatkozatában foglalt határozatok ellenére támaszpontot tart fenn Guantánamóban, Kubában, sérti Kuba önrendelkezését és területi sérthetlenségét... jóindulatúan kéri az Egyesült Államok kormányát, hogy lépjen érintkezésbe a kubai kormánnyal a támaszpont kiürítésével kapcsolatban.”

Az idézett szövegrészekből láthatóan a kubai küldöttség elégedetten térhetett haza erről a fontos nemzetközi tanácskozásról, noha nyilvánvaló, hogy az itt született döntések mögött nem volt olyan erő, amely gyakorlati érvényt szerezhetett volna a kubai érdekeknek. Az viszont kétségtelenné vált: a forradalmi Kuba nem szigetelődött el az ázsiai és az afrikai kontinensen (ekkoriban e kontinensek népeinek képviselői vettek részt az el nem kötelezett mozgalomban), ellenkezőleg: itt a Kuba melletti teljes megértés és szolidaritás érvényesült. Ennek pedig feltétlenül lett annyi eredménye, hogy az amerikai magatartás némileg óvatosabb lett Kubával kapcsolatban.

i) A latin-amerikai kommunista pártok havannai találkozója

1964 decemberében a latin-amerikai kommunista pártok képviselői fontos tanácskozást tartottak a kubai fővárosban. Számos aktuális téma szóba került. Többek között a kubai tapasztalatok nemzetközi érvényessége, a nemzeti függetlenségért, az imperializmus ellen folyó harc tapasztalatai, a reakciós erők növekvő aktivizálódása az amerikai kontinensen, a bebörtönzött kommunisták kiszabadításának ügye, a kommunista világmozgalom egységéért vívott harc tapasztalatai és feladatai, valamint a kubai forradalom melletti szolidaritás fokozása. Ez utóbbiról részletesebben emlékezünk meg.

Amint az 1965. január 19-én nyilvánosságra hozott kommuniké megállapítja, a konferencia különleges súlyt helyezett a kubai néppel és a kubai kormánnyal való szolidaritásra. A részt vevő pártok arra a megállapodásra jutottak, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani, jobban kell ösztönözni és szervezni a Kuba melletti szolidaritást az egész kontinensen. Aktivizálni kell a pártokat, szervezeteket, a kiemelkedő személyiségeket egy olyan szolidaritási mozgalomban, amelyben egybekapcsolódik a kubai forradalom melletti kiállás az adott ország népének érdekeivel, saját felszabadító harcának sikeres folytatásával.

A Kuba melletti szolidaritás konkrét tartalmát a következőkben jelölte meg a dokumentum: követelni kell a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok felújítását Kubával, következetesen harcolni kell a gazdasági blokádbeszüntetésért, a kereskedelem fejlesztésért, le kell leplezni az amerikai imperializmus, a CIA által szervezett agresszió előkészületeit, mindenfajta ellenforradalmi aktivitást. El kell érni, hogy az ellenséges tevékenység ne tudja megakadályozni a kubai forradalom gazdasági, társadalmi és kulturális előrehaladását.

A nyilvánosságra hozott dokumentum nem részletezi a szolidaritási cél elérésének hogyanjára vonatkozó konkrét elképzeléseket. A szöveg azonban olyan egyértelműen foglal állást a célkitűzés mellett, annyira hangsúlyozza ennek mint legsürgősebb és legfontosabb teendőnek szükségességét, hogy semmi kétséget nem hagy a szilárd elkötelezettség komolysága felől.

Teljesen érthető, hogy a kubai forradalom tapasztalatainak megítélésében, annak konkrét hasznosíthatóságát illetően különböző vélemények fogalmazódtak meg. A nyilatkozat nem tartalmazza ezeket a megközelítéseket. A kubai álláspontra bizonyos fókig következtethetünk Fidel Castro egy beszédéből, amely néhány nappal a konferencia után hangzott el. Ebben többek között a következőket mondta: „...olyan nép vagyunk, amelynek joga van emelt fővel a világ színe elé állni..., amelynek joga van saját álláspontját képviselni, saját gondolataival és saját hangján beszélni; egy olyan nép, amelynek joga van rá, hogy például szolgáljon a világ bármely kis népének, a világ bármelyik gyengén fejlett népének, bármely olyan népnek, amelyet az imperialisták vagy a gyarmatosítók uralnak a világ bármely részén.

Amikor ezekről a jogokról beszélünk, tulajdonképpen nem a mi jogainkra gondolunk, hanem arra a jogra, amit ezzel sok hozzánk hasonló nép számára képviselünk, olyan népek számára, akik hozzánk hasonlóak.”

j) Francia parlamenti delegáció látogatása Kubában

A kubai külpolitika figyelemre méltó sikereként lehet számon tartani a francia parlamenti delegáció 1965. január elején megvalósított ötnapos látogatását. A kulturális missziót betöltő delegációt Albert Marcenat képviselő vezette; tagjai között köztársaságpárti, demokrata párti és kommunista képviselők voltak. A rendkívül „sűrű” program keretében meglátogatták a havannai egyetemet, a „Cubanacán” Művészeti Iskolát, az Állattenyésztési Technológiai Főiskolát, számos gazdasági jellegű intézményt. A képviselők megbeszélést folytattak Osvaldo Dorticós köztársasági elnökkel, Raul Roa külügyminiszterrel, Armando Hart oktatásügyi miniszterrel, Carlos Lechugával, az Országos Kulturális Tanács elnökével. A francia delegáció tagjai három esetben összesen tíz órát töltöttek Fidel Castróval.

A francia küldöttség vezetője igen optimistán nyilatkozott a két ország kulturális kapcsolatainak fejlesztési lehetőségéről. Kijelentette: „Franciaországban az igazat fogjuk elmondani arról, amit gondolunk, és ez az igazság kedvező az Önök országa számára. Az, amit láttunk, jobb annál, mint amit elképzeltünk...” A francia delegáció elnöke mint közös állásfoglalást bejelentette, hogy mindent meg fognak tenni a két ország közötti politikai kapcsolatok fejlesztése érdekében. – Meg fogjuk mondani Franciaországban – mondta –, hogy Kuba független ország, és – ez nagyon fontos – a maga választotta útján jár és dolgozik érte.

Fernand Greiner kommunista képviselő azt hangsúlyozta, hogy a látogatás tapasztalatai megmutatták, milyen szilárd alapra épül itt az új társadalom. Ehhez hozzáfűzte: noha azért jöttünk Franciaországból, hogy a kulturális cserét szélesítsük országaink között, hamarosan megértettük, tovább kell lépnünk. Visszaérkezéskor be kell számolnunk arról, ami itt megvalósul.

k) Az Egyesült Államok latin-amerikai politikájának „megkeményedése”

Már röviddel Kennedy meggyilkolása után jelentkezett egy új törekvés; megkezdődött a Kennedy által meghirdetett Szövetség a Haladásért program eddigi megvalósításának értékelése. Mind többen kifejezték, hogy a nagyvonalú terv nem elég hatékony; hogy túl sok anyagi eszköz folyik el a hagyományos latin-amerikai korrupciós csatornákon, s hogy „korrekciókra” van szükség.

Bár az új amerikai elnök, Johnson sohasem vette le a napirendről az elődje által meghirdetett programot, kétségtelen, hogy számos lényeges területen annak módosítására került sor. Itt nem

vizsgálhatjuk összességükben a módosulásokat, de mivel néhány változás jelentős mértékben érintette Kubát is, ezekről mégis meg kell emlékezni.

Az amerikai elnök csak 1965 augusztusában, a Szövetség a Haladásért program negyedik évfordulóján megrendezett ünnepségen fejtette ki az ide vonatkozó hivatalos elképzeléseket. Megígérte, hogy az USA továbbra is teljesíti vállalt kötelezettségeit. De nem elég azt folytatni, amit eddig csináltunk – mondotta. „Az első négy év tapasztalataiból, eredményeiből és hibáiból új irányokat formálhatunk.” Minden bizonnyal ez a lényeg. Az új irány kialakítása.

Az új elképzelések már az előző hónapokban mind pontosabban körvonalazódtak. Leginkább egy Latin-Amerikától nagyon távol fekvő kontinensen, Ázsiában, ahol ekkor, 1965-ben az amerikaiak már nyíltan belekeveredtek történelmük legszenyesebb háborújába, az indokínai helyi háborúba.

Új elképzeléseik első, kézzel fogható jelei már Latin-Amerikában is megmutatkoztak. Részben abban, hogy ismét nyílt támogatást nyújtottak a puccsistáknak, ösztönözték a legreakciósabb erők összefogását. Ez megmutatkozott 1964 áprilisában, amikor elősegítették a brazil fordulatot.

Még visszataszítóbb szerepre vállalkozott az Egyesült Államok kormánya 1965 májusában Dominikában. Miután itt a forradalmi erők csapásai következtében szétesett a régi államgépezet, s úgy tűnt, hogy a demokratikus, népi forradalom ellenállhatatlanul előretör, elhatározták, hogy saját katonai erővel lépnek közbe.

Igaz, Brazília és néhány közép-amerikai ország kormánya is rendelkezésre bocsátott jelképes erőket, mégis az a 42 000 amerikai tengerészgyalogos hajtotta végre az ellenforradalom dominikai exportját, akiket Johnson elnök rendelt a Kubához közeli kis közép-amerikai országba.

Már önmagában az a tény, hogy a hatalmas Egyesült Államok a maga hadseregével ver le egy demokratikus népi forradalmat, több mint figyelmeztető volt Kuba számára. Ilyen körülmények között joggal számolni lehetett esetleges újabb ellenséges katonai akciókkal.

Ennek lehetősége több volt, mint pusztá feltételezés. Erre utalt az amerikai elnök is abban a televíziós beszédében, amelyet a dominikai intervenció idején mondott. Kijelentette: „...az amerikai országok nem engedhetik meg és nem is fogják megengedni egy újabb kommunista kormány... megalakulását a nyugati féltekén.” Kilátásba helyezte, hogy az Egyesült Államok – ha szükségét látja – egyedül, más latin-amerikai kormányok nélkül is kész a katonai beavatkozásra. A beavatkozás jogát azzal indokolta, hogy „a kommunizmus összeegyeztethetetlen a mi életformánkkal”.

A Johnson-doktrína – így nevezték ezt a politikát, amely nem tekinti más állam belügyeibe való beavatkozásnak, ha abból a célból avatkoznak be, hogy a „kommunista hatalomátvételt” megakadályozzák – céljaiban nem különbözött Kennedy politikájától. A különbség elsősorban az alkalmazott módszerekben volt, valamint abban az elemben, ami a körülmények megváltozásából adódott.

Az 1965-ben kialakult helyzet lehetőséget adott az USA számára az erőteljesebb, támadóbb jellegű fellépésre. Latin-Amerika vonatkozásában ez abból adódott, hogy erre az időre már mutatkoztak a kifulladás jelei a tömegmozgalomban. A munkásosztály harci elszántsága is csökkent valamelyest, és a szövetségesek egy része is kivált az antiimperialista erők táborából. Tehát amíg az 1960-as évek elején Kennedy elsősorban lefékezni, megállítani akarta a forradalmi folyamatot – többek között a struktúrát is némileg módosító intézkedésekkel –, addig Johnson úgy gondolta, hogy keményen vissza is üthet, hogy most a politikai taktika minden elemét bátran alkalmazhatja.

Az Egyesült Államok most formálódó, új elemekkel gazdagodó neokolonialista politikája ugyan a következő években teljesedett ki, de legfőbb elemei már az 1960-as évek közepén értékelhetők voltak. Már ekkor látszott, hogy nagyobb szerepet kap benne a katonai erő alkalmazása. Fokozott

figyelmet kezdtek fordítani az antigerilla iskolák kiépítésére, a gerillamozgalmak megsemmisítését szolgáló fegyverek rendszeresítésére, a katonák kiképzésére, az új taktikai elgondolások begyakorlására.

A johnson-i időszak latin-amerikai politikája természetesen nem merült ki katonai elgondolásokban. Gazdasági vonatkozásban a legfontosabb az, hogy az amerikai kormány számos formában növekvő aktivitásra, főleg a latin-amerikai feldolgozóipar fejlesztésére ösztönözte az amerikai nagyvállalatokat. Egy újfajta függési viszony kialakítását készítette elő, amelyben a pénzügyi, technikai, technológiai és az ipari kooperációs függés elemei kerültek előtérbe.

E neokolonialista politika szerves részét képezte az ideológiai harcra történő gondos felkészülés. Elsősorban a kereszténydemokrácia eszméit kívánták szembeállítani a marxizmus-leninizmus terjedésével.

Összességében azt lehetne mondani: több jel mutatott arra, hogy Latin-Amerikában a reakciós erők ellentámadása van kibontakozóban az Egyesült Államok irányítása alatt. Ez azt jelentette, hogy a karib-tengeri válságot követő, Kuba számára kedvezőbb periódus, a „lélegzetvételnél szünet” feltehetően véget ért. Úgy tűnt, hogy a kubai vezetők már most egyértelműen a rosszabb variációval számoltak, erre az eshetőségre kezdtek felkészülni.

9. A kivándorlás ismételt engedélyezése

Az Egyesült Államok kormánya által mind erőteljesebben szított Kuba-ellenes hangulatkeltésben előkerült az ismert érv a szabadságról, pontosabban a kivándorlás szabadságáról. Ismeretes, hogy a kubai kormány nem akadályozta a kivándorlást. A forradalom győzelmét követő első években mintegy százezren hagyták el az országot. 1962-ben, a feszültség kiéleződése idején ez a lehetőség átmenetileg megszűnt. Most, hogy az ellenség érvei között újra előtérbe került, és erőteljes hangulatkeltés kezdődött az USA-ban élő emigrációs körökben, a kubai kormány újra napirendre tűzte a kivándorlás ügyét.

A döntés nagyon hamar megszületett. Fidel Castro 1965. szeptember 28-án, a Forradalmi Védelmi Bizottságok megalakulásának ötödik évfordulóján elmondott beszédében bejelentette: megengedik, hogy minden kubai állampolgár, aki el akarja hagyni az országot, szabadon távozzék. Közölte azt is, hogy a Matanzas tartomány északi részén levő Camarioca kikötőjét jelölték ki, ide érkehetnek azok az Amerikában élő kubaiak, akik hozzátartozóikat ki akarják vinni az Egyesült Államokba.

A kubai kormányfő ismertette azt az eljárást, amelyet a rokonok hazai földről való távozásakor követni kell. Eszerint a távozási szándékot közölni kell a belügyminisztériummal, meg kell jelölni a Kubából távozás időpontját és biztosítani kell a felajánlott garanciákat (miszerint az USA-ban nincs akadálya a befogadásnak). A bejelentés tartalmazta azt is, hogy már október 8-tól lehetőség nyílik az első hajók megérkezésére.

Az igazság az, hogy az első, Floridából érkező kis hajó már 5-én megérkezett. A kubai hatóságok nem jöttek zavarba, és minden segítséget megadtak a családegyesítési eljárás lehető leggyorsabb lebonyolításához. A Mayda nevű gőzös három nappal később már indulhatott is vissza utasaival.

Közben lázas ütemben folyt a kis kikötőváros fejlesztése. Rekordidő alatt szállodákat, éttermeket építettek fel. Kubai részről nem volt semmi fennakadás a családegyesítési program végrehajtásánál. Annál nagyobb lett a zavar az Egyesült Államokban. Váratlanul érte őket a bejelentés. Nem voltak felkészülve sok ezer bevándorló fogadására. Az időnyerés érdekében bejelentették, hogy az átkelésnek ez a módja – a sok kis méretű, használt hajó ilyen célra való felhasználása – „veszélyezteti az utasok életét”. Florida kikötői és bevándorlási hatóságai

bejelentették, hogy ez az átkelési mód nincs megengedve, és megtiltották, hogy hajók induljanak Kuba felé. Napokon belül több mint 500 különböző típusú hajó várt felkészülten arra, hogy Kubába induljon.

A kivándorlási ügy tehát valójában az Egyesült Államokban okozott feszültséget. Az amerikai politikusok azonban hamar megértették: cselekedniük kell. Hiszen Kuba bebizonyította, hogy a „nyitott kapu” politikáját érvényesíti; nekik is gyorsan kell tehát válaszolniuk.

Néhány nappal az első kubai bejelentés után Fidel Castro ismét visszatért a kivándorlás problémáira. Bejelentette, hogy az amerikai válasz megérkezett, eszerint készek fogadni mindazokat, akik az USA-ba kívánnak utazni. Három éve folyik egy kampány a forradalom ellen – mondotta a kubai vezető – azoknak az egyéneknek az ügyében, akik itt maradtak, amikor felfüggesztették a repülőjáratokat Havanna és Miami között. Utalt arra is, hogy a washingtoni kormány számára nem maradt már alternatíva, más kiút, mint elfogadni a kubai javaslatot. Ez azt jelenti, hogy Kuba megnyert egy, a szabadságért vívott csatát.

„Nem változott politikánk azokkal szemben, akik el akarnak menni az országból – mondotta. – Csak annyit tettünk, hogy lelepleztük a jenki imperializmus rosszhiszeműségét és képmutatását, amely egyedül felelős azért, hogy a normális megoldások lehetősége megszűnt, azért, hogy elősegítették a rejtett és veszélyes szökéseket azzal az egyetlen céllal, hogy propagandát csináljanak.”

A kubai miniszterelnök ez alkalommal azt javasolta az Egyesült Államok kormányának: járuljon hozzá, hogy akik akarnak, eljöhessenek Kubába rokonaikat meglátogatni, és utána visszatérhessenek az Egyesült Államokba, valamint, hogy azok a kubaiak, akik nem kívánnak az Egyesült Államokban maradni, meglátogathassák ott élő rokonaikat, és utána visszatérhessenek Kubába. Végül megkérdezte, hajlandó-e Washington megengedni, hogy észak-amerikai állampolgárok szabadon látogassanak Kubába.

- Annyira szabadok vagyunk – jelentette ki a miniszterelnök –, hogy nem akarunk senkit akarata ellenére ebben a társadalomban tartani, mert a mi társadalmunk szocialista, a mi társadalmunk kommunista és a szabad polgárok kiemelkedő társadalmának kell lennie. Ez nemcsak a kubaiak földje, ez a forradalmárok földje is, jogunk van testvéreinknek tekinteni a kontinens forradalmárait, beleértve az észak-amerikai forradalmárokat is.

A kivándorlás kérdése mint politikai ügy rövidesen lekerült a napirendről. A következő években Camarioca kikötőjén keresztül sok ezer kubai hagyta el hazáját. A kölcsönösségre vonatkozó kubai javaslatokra az amerikaiak nem adtak kedvező választ. Az amerikai állampolgárok kubai utazása még sokáig kockázatos vállalkozás maradt. Az USA kormányának ezzel kapcsolatos, szabadságot korlátozó intézkedései, büntetést kilátásba helyező rendelkezései továbbra is érvényben maradtak. Így az ügy erkölcsi győztese vitathatatlanul Kuba lett.

V. A szocializmus és a kommunizmus egyidejű építésének terve (1965-1970)

1965 októberében, a párt nevének megváltoztatásával egy időben a forradalom fejlődésének új szakasza kezdődött el. E könyv szerzője tudja, hogy e szakaszhatár-megjelölést egyesek vitatják, mondván: nem mutathatók ki olyan kritériumok, amelyek megléte egy történelmi szakasz periodizációjánál elkerülhetetlen. Nem ismeretlen azonban – főleg a politikai történetírásban – az sem, hogy a politikai koncepcióban bekövetkezett lényeges módosulást – már csak annak sokrétű következményei miatt is – szakaszhatárként jelölik meg. Erről van szó ez esetben is.

1965 októberében nem a szocializmus fejlődésében, hanem kizárólag a szocializmus építésére vonatkozó elméleti és politikai felfogásban következett be nem lekicsinyelhető változás Kubában. Számos vonatkozásban módosult az ország külpolitikai vonalvezetése, a nemzetközi tevékenység szerepének megítélése, a szocialista építés lényegi feladatának meghatározása, a gazdaságirányítás szisztémája, a szocializmus gazdasági törvényeinek értelmezése; s ezek – a maguk sokoldalú következményei miatt (nem beszélve a külső feltételek bizonyos mérvű módosulásáról) – hosszabb időre meghatározták Kuba fejlődését. Az ekkor uralkodóvá vált felfogás következményei – bizonyos vonatkozásokban – mindmáig érzékelhetők. Mindez alighanem indokolja, hogy a most elemzésünk tárgyává tett közel fél évtizedes időszak legfontosabb törekvéseit és – részben – történéseit önálló szakaszként tárgyaljuk.

A téma természetéből adódik, hogy – szemben a korábbi időszak s főleg a forradalom első esztendőinek vizsgálatával – most nem elsősorban az eseménytörténetre összpontosítjuk a figyelmet. Ez nem volna indokolt, mivel az 1965-1970 közötti időszak kevésbé volt gazdaság nagy horderejű forradalmi cselekményekben. Egy új út keresése került előtérbe, s elsősorban ezt az útkeresést próbáljuk bemutatni.

A mindenkori kubai politika középpontjában álló kérdésekre mindig jó támpontot nyújt az évek elnevezése. Ez a következőképpen alakult: 1966 „A Szolidaritás Éve”; 1967 „A Hős Vietnam Éve”; 1968 „A Hős Gerilla Éve”; 1969 „A Döntő Erőfeszítések Éve”.

1. Az 1965. szeptember 30. és október 3. között megtartott tanácskozások jelentősége

Az e napokban megtartott pártaktívaülések és a párt Központi Bizottságának tanácskozásai egy számos vonatkozásban új folyamat elindítását jelentették. Nem minden került nyilvánosságra az elhangzottakból. A nagy horderejű (a helyi hatalom kiépítésével, a párttal, a szocializmus építésének új felfogásával kapcsolatos) döntések mindenesetre ismertek. Ugyancsak ekkor tájékoztatták a közvéleményt arról, hogy Ernesto Che Guevara eltávozott Kubából.

a) A helyi hatalom továbbfejlesztéséről

Az előző években többször felmerült a helyi hatalom stabil intézményrendszerének kiépítése. Mindenki tisztában volt azzal, hogy ez egyelőre komoly nehézségekbe ütközik, főleg azért, mert a mezőgazdasági övezetekben ennek az intézménynek nem volt előzménye. Az is világossá vált, hogy a forradalom által kezdeményezett eddigi törekvések egy nehézkes, bürokratikus intézményrendszer kiépítését eredményezték. Minden országos jellegű intézmény elkezdte a maga „nyúlványainak” kiépítését. A koordinációs junták és bizottságok képtelenek voltak ellátni a rájuk háruló feladatot. Ennek több oka volt, például a következők: nem rendelkeztek kellő hatáskörrel; alig számolhattak hozzáértő szakemberekkel; nem tisztázták, milyen ezek viszonya az erősödő tömegszervezetekkel, például a Forradalmi Védelmi Bizottságok megfelelő szerveivel; területi jellegű párt-alapszervezetek éveken keresztül nem voltak stb.

Fidel Castro 1965. szeptember 30-i beszédében önkritikusan megállapítja: kétségkívül bizonyos centralizáló elképzelések kerültek előtérbe az előző években. Nem egy vonatkozásban mechanikusan átvették más országok módszereit, szervezési elveit. Lehet, hogy ezek az elvek egy iparilag fejlettebb országban talán beváltak, de Kubában nem alkalmazhatók. Meglettebb országban talán beváltak, de Kubában nem alkalmazhatók. Megjegyezte, hogy a hatalmasra duzzadt központi igazgatás, valamint a teljesen centralizált szervezetek rendszeréről szóló elmélet is akadályozta a kubai intézmények fejlődését, a kezdeményezéseket.

A továbbiakban Fidel néhány elképzelést fejtett ki. Eszerint a helyi közigazgatás elsősorban a vezetői iskola funkcióját tölti be. „Az egész közösség megtanulja majd felismerni a problémákat, és sok ezren megtanulnak igazgatni. Ha nem tanulunk meg igazgatni, hogyan törekedhetnénk a jövőben egy olyan társadalom felépítésére, ahol a társadalmi feladatok nagy száma olyan emberek sokaságát igényli, akik a problémákat meg tudják oldani? Így tehát azt mondanám, hogy a decentralizálásra váró funkciókból és a helyi közigazgatáshoz tartozó összes funkciókból számunkra a legnagyobb haszon az, hogy egy rendkívüli iskolát nyerünk az egész nép oktatására.”

Kifejti a vezetők kiválasztásának elvéről kialakított új felfogást is. Korábban úgy képzeltük – mondta Fidel Castro –, hogy a választásokra a dolgozók közvetlen részvételével kerülne sor. Csakhogy ez esetben még többször szavaznának a dolgozók, az állampolgárok. Szavazási alkalmakból azonban már amúgy is sok van (a munkahelyen, a Nőszövetségben, a Forradalmi Védelmi Bizottságokban stb.). Ezt meg lehet szervezni – idézzük Castro fejtegetését –, de kérdés az, hogy szükség van-e rá. Ezért: „Amikor egyrészt láttuk azokat a problémákat, amelyeket ez a dolog vagy ez az egész választási mechanizmus magában rejt, másrészt láttuk azt a lehetőséget, hogy bármely funkcionárius bármely pillanatban visszahívható, bármely pillanatban másikkal helyettesíthető, arra a gondolatra jutottunk, hogy a választást a párton belül kell végrehajtanunk. Ha abból a felfogásból indulunk ki, hogy a párt a dolgozó tömegeket képviseli, és hogy a párt a dolgozók állandó részvételével szerveződik és létezik, akkor a pártot mint az ország dolgozóinak törvényes, legtörvényesebb képviselőjét tekintjük. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a párt teljes joggal megválaszthatja – és meg kell hogy válassza – az igazgatási szerveket. Ugyanakkor a párt meg tudja tenni, és szükség esetén kötelessége is megtenni, hogy bármely funkcionáriusa mandátumát megvonhatja – legyen az bár a városi tanács elnöke –, ha nem dolgozik megfelelően” mondotta Fidel Castro.

Mit jelentett ez a gyakorlatban? Nem kevesebbet, mint azt, hogy a közigazgatási szervek vezetőit nem közvetlenül, nem helyi választásokon választották meg, hanem a pártalapszervezet taggyűlésén, majd a városi, illetve a járási pártbizottság ülésén. Az úgynevezett választmányi tagok kiválasztása pedig úgy történt, hogy a gazdasági egységek és a

tömegszervezetek kaptak lehetőséget a küldöttek megválasztására. Ezek megbízatása kezdetben meghatározatlan időre szólt. (1967 szeptemberében született döntés arról, hogy a megbízatás ettől kezdve két évre szól.)

A kiépítendő új helyi szervek feladatát a következőkben határozták meg: a lakosság élet- és lakáskörülményeivel való foglalkozás, a kommunális szolgáltatások megszervezése, a kereskedelem irányítása, a helyi építkezésekkel kapcsolatos feladatok megoldása, a kézműipari tevékenység ellenőrzése, irányítása, a politikai felvilágosítómunkában való közreműködés, a lakossági panaszok összegyűjtése és továbbítása.

b) A párttal kapcsolatos döntések

Fidel Castro október 3-án pártaktívaülésén elmondott beszédében részletesen foglalkozott a párttal kapcsolatos új döntések indokolásával. Mindenekelőtt bejelentette, hogy a párt élére új összetételű, 100 tagú Központi Bizottság került. Ez alkalommal újjáválasztották a Politikai Bizottságot és a titkárságot.

A Központi Bizottság tagjainak ismertetésekor sokuk személyi érdemeiről külön is megemlékezett a párt vezetője. Közölte: „Minden tőlünk telhetőt megtettünk, hogy olyanokat válasszunk, akik szerintünk a forradalmunk leghivatottabb képviselői, olyanokat, akik a forradalomért majd a konszolidációért, a forradalom védelméért és továbbfejlesztéséért fáradhatatlanul küzdöttek és dolgoztak.” Valamennyi társadalmi réteg, minden fontos terület képviselőt kapott.

Tény, hogy az új Központi Bizottság tagjainak java része ekkor aktív katona volt. A párt vezető szerveibe túlnyomó többségben a Július 26. Mozgalom egykori vezetői, aktivistái kerültek.

Döntés született a párt központi Bizottságának sajtóorgánumáról. Az addigi két napilap, az *Hoy*, és a *Revolución* helyett mostantól csak egy fog megjelenni *Granma* néven, „forradalmi koncepciónk és az általunk követett új jelképeként”.

Fidel Castro ezután áttért a párt nevének megváltoztatásával kapcsolatos megfontolásokra. Erről – többek között – a következőket mondta: „A másik, még fontosabb határozat pártunk elnevezésére vonatkozik. Először ORI-nak hívtuk magunkat, amikor a forradalmi erők az első lépéseket tették az egyesülés felé, annak minden pozitívumával és negatívumával együtt; aztán a Szocialista Forradalom Egységpártja nevet viseltük, ami rendkívüli előrelépést jelentett politikai apparátusunk létrehozásában. Háromévi erőfeszítéssel felbecsülhetetlen értékekhez jutottunk; a nép kimeríthetetlen kincsestárából kiemelkedő dolgozók mennyiségileg, de főleg minőségileg azzá tették a pártot, amivé ma lett. Kuba Szocialista Egységpártja sokat mond, de nem mond el mindent, és az Egységpárt még olyan gondolatokat ébreszt, hogy valamit egyesíteni kellett; egy kicsit mindenkit saját eredetére emlékeztet.

És mivel véleményünk szerint eljutottunk márt arra a fokra, amikor egyszer s mindenkorra el kell tűnnie a forradalmárokat megkülönböztető mindenféle árnyalatnak és eredetnek, eljutottunk történelmünknek arra a szerencsés fokára, amikor elmondhatjuk, hogy csak egy típusú forradalmár van; és mivel nem arra van szükség, hogy pártunk neve azt mondja el, mik voltunk tegnap, hanem azt, hogy mik vagyunk ma és mik leszünk holnap, akkor önök szerint, hogyan kellene pártunkat nevezni? [Kiáltások: Kommunista!] Milyen? Ott azaz elvtárs! [Kiáltások: Kommunista!] Azok az elvtársak! [Kiáltások: Kommunista!] Kuba Kommunista Pártja.

Ez az a név, amelyet tegnap első Központi Bizottságunk elfogadott. E név tolmácsolja pártunk fejlődését, tagjaink forradalmi tudatát és forradalmunk céljainak fejlődését.”

Fidel Castro eztán arról beszélt, hogy a „kommunista” szót évszázadokon keresztül gyalázták és rágalmazták, sokféleképpen értelmezték. „Az ember nem térhet vissza ahhoz a kommunizmushoz, ahonnan az őseim elindult, hogy primitív kommunizmusban éljen, hanem a termelőerők fejlődésével, alkalmazásával, társadalmi felhasználásával kell olyan anyagi jólétet teremteni, mely meghaladja az emberi szükségletek egyszerű kielégítését.” Az imperialisták – mondta – gyakran sértegetni akarják Kubát, amikor Kuba „kommunista kormányáról” beszélnek. „A »kommunista« szó azonban számunkra nem sértés, hanem megtiszteltetés.” Ez fejezi ki a legfontosabban Kuba törekvéseit. „A kommunista társadalom felé haladunk.”

c) Ideológiai problémákról

Fidel Castro mindkét említett beszéde igen fontos megállapításokat tartalmaz Kuba Kommunista Pártjának ideológiai elképzeléseiről. Az e téma iránti fokozott figyelmet feltehetően két körülmény váltotta ki. Az egyik kétségtelenül az, hogy a nemzetközi kommunista mozgalomban az 1960-as évek elején kirobbant nyílt vita nem szűnt meg. S noha a kubai vezetés most sem óhajtott elmerülni e vitában, már csak ennek hazai hatása miatt is több vonatkozásban állásfoglalásra kényszerült. A másik ok a politikai irányvonalban bekövetkező változással hozható kapcsolatban. Meg kellett indokolni az önálló útkeresést, az ideológia szintjén is értelmezni kellett a számos területen jelentkező szemléleti változást.

Fidel Castro szeptember 30-i beszéde tartalmazott egy megfogalmazást a szocializmus és a kommunizmus egyidejű építéséről; ez később mintegy fémjelzője lett a most kibontakozó felfogásnak, törekvéseknek. Íme a megállapítás: „Amikor minden állampolgár dolgozó lesz, akkor a kormány az egész népé lesz. Ahhoz, hogy ez megvalósuljon, nagyon szükséges a célok szem előtt tartása és mindenekelőtt a fáradhatatlan harc a kommunista társadalom megvalósításáért, amelynek építését, úgy hiszem, hogy a szocialista forradalom fejlesztésével párhuzamosan kell megkezdeni. Ellenkező esetben olyan helyzetbe kerülhetünk, amikor a két út, a szocialista fejlődés útja és a kommunista fejlődés útja eltávolodik egymástól. Nekünk azzal kell törődnünk, hogy párhuzamosan haladjunk, és egy napon a kommunista jellegű intézmények kerüljenek túlsúlyba.”

Fidel Castro későbbi beszédeiből tudjuk, hogy a szocializmus építésének itt kifejtett értelmezése bizonyos vitákat váltott ki Kuba Kommunista Pártjában. S miután e felfogás részletesebb kimunkálására a következő években került sor, e témára később vissza kell majd térnünk.

Most azonban kövessük tovább a szeptember 30-i beszéd gondolatmenetét, amely mintegy bevezetése is az október 3-án elhangzott beszédnek. A szemléleti hozzáállást körvonalazva Fidel Castro a következőket mondotta: „Azt hiszem, ezen a téren még sokat kell elmélkedni és még sok a tanulmányoznivaló... Jelenleg annak megértéséig jutottunk el, hogy a szükségletek nagy részét kommunista módon lehet kielégíteni. Mindenesetre a jövő egy sor olyan problémát vet fel, amelyet meg kell oldani.

Sok gyakorlati probléma áll előttünk. Egy sor előnnyel rendelkezünk, s országunk földrajzi helyzetéből eredően néhány hátrányunk van. Úgy vélem azonban, hogy népünk gazdag képzeletvilágát és okosságát új formában, alkotó módon felhasználva, mindig elemelve, mindig felkészülve a jobb bevezetésére, mindig készen állva a hiányosságok tudomásulvételére – képesek vagyunk forradalmi utunkat továbbfejleszteni. Példát mutathatunk a

forradalmi világban nemcsak mint egy olyan ország, amely bátran és méltóságteljesen harcol függetlensége és forradalma védelmében, hanem az ideológiai vita területén is.”

Október 3-án ideológiai kérdések kapcsán a kubai politikus ismét beszélt az önálló útról, az eszmék és módszerek szüntelen tökéletesítésének fontosságáról, majd körvonalazta a legfontosabb törekvéseket. Célszerűnek látszik most is szinte szó szerint felidézni az elhangzottakat: „Országunk történetében új korszak születik; más társadalmi forma; más kormányzási rendszer; egy párt kormányzata, a dolgozók pártjái, a legjobb dolgozókból álló párt, amely a tömegek teljes részvételével alakul meg, így teljes joggal és meggyőződéssel mondhatjuk ki, hogy ez a dolgozók élcsapata, munkás-forradalmi demokráciánkban a dolgozók képviselője. Ezerszer demokratikusabb lesz, mint a polgári demokrácia... új formákat fejlesztünk ki, ahogyan ezt csak egy forradalom teheti, megteremtve ezeknek az új formáknak a tudatát és szokásait. Nem állunk meg, semmi sem tartóztathatja fel népünket, amíg el nem érjük céljainkat.

Ez a lépés sokat jelent, országunk történetének egyik legdöntőbb lépése. Olyan történelmi pillanat, amikor az egységesítő erők felülkerekednek a szétszórt és megosztott erőkön; az a történelmi pillanat, amikor az egész forradalmár nép egyégy forrott; amikor a kötelesség érzése mindent felülmúl, amikor a közösségi szellem győzedelmeskedett mindenfajta individualizmuson; az a pillanat, amikor a haza érdekei teljesen és végérvényesen legyőztek minden egyéni vagy csoportérdeket, amikor a legkorszerűbb, a legtudományosabb és ugyanakkor a legforradalmibb és legemberibb politikai szemlélettel elértük az egység és a szervezettség legmagasabb fokát.”

A továbbiakban részletesen beszél a párt, a párteszme kérdéseiről. A párt létrehozásával – mondotta Fidel Castro – óriási előnyre tett szert Kuba. A párt az, amely „valamennyi frontot irányítja”. A párt az a szervezet, amely minden jelenséget, minden problémát a maga mélységében tanulmányozni fog, amelynek semmi nem fogja elkerülni a figyelmét.

A beszámoló – mint jelezzük – érintette a nemzetközi kommunista mozgalomban kibontakozott vita néhány aspektusát. „Azzal a fájdalmas ténnyel állunk szemben – mondotta Castro –, hogy a világ forradalmi erői megoszlanak.” Kuba politikáját az egységtörekvés fogja a jövőben is jellemezni. A párt vigyázni fog arra is, hogy a nemzetközi vita ne vezessen megosztó ellentétekhez Kubában. Öröködni fog azon, hogy minden politikai anyag csak a párt közvetítésével jusson el a néphez. Kuba sok ezer mérföldre van a többi szocialista országtól, az ellenség pedig közel van. Mindig készen kell hát állni mindenfajta agresszív fellépés visszaverésére. Ez a körülmény határozza meg elsősorban a nemzetközi vita kezelésének kubai módját.

Fidel Castro részletesen kifejtette véleményét e nemzetközi vita értelmezéséről, kezelési módjáról is. Abból indul ki, hogy „Akármilyen kérdésben eltérhetünk bármely párt véleményétől.” A mai, rendkívül heterogén világban, amikor a különböző országok eltérő anyagi, technikai és kulturális szinten állnak, amikor a viszonyok nagyon különbözőek, „a marxizmust nem tekinthetjük úgy, mint az egyházat, nem tekinthetjük vallási doktrínának Rómával, pápával és egyetemes zsinattal. Forradalmi és dialektikus elméletről van szó, nem pedig vallási doktrínáról; a forradalmi akciók irányításáról és nem dogmákról. Aki a marxizmust katekizmusokra akarja bontani, az antimarxista.”

Ezt követően megállapította, hogy a helyzetek különbözősége óhatatlanul az értelmezések sokaságát vonja maga után. Akik képesek helyesen értelmezni a valóságot, jól alkalmazzák az elméletet, azok győzni fognak. Akik tévednek a jelenségek megítélésében, vagy akik forradalmi gondolkodása nem következetes, azok kudarcot vallanak. A marxizmus nem telekkönyvben nyilvántartott magántulajdon, hanem a forradalmárok elmélete, amit egy

forradalmár írt meg és más forradalmárok fejlesztették tovább. A kubaiak bíznak abban, – mondta Fidel –, hogy képesek folytatni és továbbfejleszteni forradalmi útjukat.

A kubai vezető kijelentette, hogy a nézeteltéréseket „becsületesen kell kezelni. Soha nem fogunk olyat tenni, hogy egyik kezünkkel sértünk, a másikkal pedig kérünk; mi ezeket a nézetkülönbségeket az udvariasság normái között tudjuk tartani bármely párttal. Barátai vagyunk azoknak, akik bennünket tisztelnek.”

Kuba nem kívánja és nem is fogja élezni a nézeteltéréseket. Minden energiáját az emberiség ellensége, az imperializmus elleni harcnak szenteli. Név nélkül, de félreérthetetlenül a kínai vezetésnek címezve Fidel kijelentette: „Mi sohasem mondjuk, hogy azok, akik segítettek bennünket az imperialisták legyőzésében, az imperialisták bűnrészesei.”

A kubai kommunisták átmeneti jellegűnek tekintették a problémákat, a mozgalomban keletkezett nézeteltéréseket. Ezért is hangsúlyozta Fidel Castro: „A problémák elmúlnak, a népek azonban maradnak; az emberek mennek, a forradalmak maradnak. És mi a pártok, a forradalmi népek közötti kapcsolatban többet látunk, mint átmeneti kapcsolatot. Tartós, végleges kapcsolatot látunk benne.”

d) Ernesto Che Guevara kiválása a kubai vezetésből

Che utolsó, egyben leghosszabb külföldi utazássorozatról, amelyet hivatalosan még kubai politikusként tett meg, már szó volt, amikor tanulmányát ismertettük. Ez az utazás előzményeivel együtt más vonatkozásban is figyelmet érdemel.

1964 végén váratlanul Che kapta azt a megbízatást, hogy az ENSZ-közügyülésre utazó kubai küldöttséget vezesse. A világszervezet üléstermében is igazolta hírét; egész Latin-Amerika nevében leplezte le az amerikai házigazdát és annak barátait. Beszéde nagy vihart kavart. Néhány amerikai ország küldötte felszólalásában személyesen is támadta Chet. Ő válaszolt nekik, s beszéde alatt a New Yorkban élő kubai ellenforradalmárok egy csoportja aknát lőtt ki az ENSZ székházára: a lövedék a palota kertjében robbant.

Havannába hazatérve, Che azonnal elindult utolsó afroázsiai körútjára. Ez alkalommal meglátogatta Algériát, Malit, Guineát, Ghanát, Tanzániát, Egyiptomot, a volt Francia Kongó azon térségét, ahol a vörösök vezette felkelők tevékenykedtek, s elment Dahomeybe is. Közben – afrikai körútját megszakítva – egy hétre Pekingbe utazott, majd 1965. február 22-én ismét visszatért Algériába. Itt kubai megfigyelőként részt vett az afroázsiai gazdasági értekezleten. Közben találkozott 19 nemzeti felkelő mozgalom küldötteivel.

Az imperialista köröket erőteljesen foglalkoztatta az utazás célja. Az *U.S. News and World Report* 1965. március 8-i számában cikket közölt erről az utazásról A Zavarkeltő körutazása a Zavar tűzfészkeiben címmel. Ebben azt próbálta felvázolni, hogy „Kuba partizánháborúszakértője vajon milyen tervek alapján tűnt fel ebben a térségben”.

Kubába való visszaérkezése után Che nem mutatkozott a nyilvánosság előtt, eltűnt a közéletből. Nem tartotta meg a szokásos tv-tájékoztatóját, nem vett részt a nádvágási kampányban, távol maradt a május elsejei ünnepségről, s nem járt be hivatalába, az iparügyi minisztériumba sem.

Mind több rémhír terjedt el róla. Egyesek tudni vélték, hogy Oriente egy távoli, eldugott zugában nádat vág. Mind többen állították, hogy összekülönbözött Fidellel. Diplomáciai körökben tudni vélték a nézetkülönbségek okát is; eszerint az anyagi érdekeltség kérdésében, a mezőgazdaság és az iparfejlesztés ütemében és sorrendjében, a Szovjetunióhoz való viszony kérdésében és az Algériában elmondott beszéd miatt jött létre az ellentét.

Érthetően nagy várakozás előzte meg tehát a hivatalos kubai nyilatkozatot a forradalom e kiemelkedő vezetője ügyében. Fidel Castro 1965. október 3-i beszédében megtörte a féléves hallgatást, és részletesen szólt Guevara ügyéről. Az új Központi Bizottság összetételét ismertetve megemlítette: „Egyvalaki hiányzik a Központi Bizottságból; noha érdemei és erényei a legnagyobb mértékben szükségessé tennék, hogy a bizottság tagjai között legyen, még sincs közöttünk.

Ezzel kapcsolatosan az ellenség ezerféle feltételezést szőtt, igyekezett zavart kelteni, kétséget és viszályt ébresztetni, s mi türelmesen várakoztunk, mert várni kellett.”

Talán, hogy a várakozás izalmát tovább fokozza, az Chere vonatkozó hivatalos bejelentés előtt erkölcsi kérdésekről ejtett szót a forradalom vezére. Az ellenség természetéhez tartozik – mondotta –, hogy állandó szorongásban él, hogy hazudozik, sokszor a legképtelenebb módon. Orvosok, pszichológusok feladata eldönteni, hogy elhiszik-e saját állításaikat. A forradalmár erkölcsé azonban egészen más – állapította meg. – „Hazugság. Ki hallott valaha is hazugságot forradalmár szájából? Ez olyan fegyver, amely nem használ egyetlen forradalmárnak sem; az ő fegyvere az ész, az erkölcs, az igazság, egy eszme, egy cél, egy álláspont megvédésének képessége.

Ellenfeleink erkölcsileg valóban sajnálatra méltóak. A jószok, a tolmácsok, a Kuba-szakértők, az elektronikus gépek szüntelenül azon fáradoznak, hogy megfejtsék a titkot. Hogy vajon Ernesto Guevara tisztogatás áldozata lett-e, hogy beteg volt-e, hogy nézeteltérései voltak-e, és ehhez hasonló.

A nép természetesen hisz bennünk és bízik bennünk. Az ellenség azonban, főleg külföldön, rágalmozásra használja fel az ilyen ügyeket; íme, itt a szörnyű, sötét kommunista rezsime, az emberek eltűnnek, nyomot sem hagynak maguk után, s még magyarázatot sem találunk rá; pedig annak idején közöltük a néppel – amikor távolléte kezdett feltűnni –, hogy ha eljön az ideje, magyarázatot adunk; de különféle okok miatt erre még várni kell.”

Ezt követően még néhány nemzetközi problémáról is szót ejtett Fidel Castro. S mikor valóban végsőkéig csigázta a jelenlevők érdeklődését, akkor – magyarázat helyett – egy levelet olvasott fel. Nincs rajta dátum – mondotta –, de pontosan hat hónappal ezelőtt, április 1-én adták át. Ezt követően vége felolvasta a levelet, amelyet Che írt hozzá.

Idézzük fel e dokumentumértékű levél néhány különösen fontos részletét. „...Sok elvtársunk esett el a győzelem útján. Ma már mindez nem látszik olyan drámainak, mert érettebbek vagyunk; az események azonban ismétlődnek. Úgy érzem, teljesítettem a kubai forradalom iránti kötelezettségemet ebben az országban, s búcsúozom tőled, az elvtársaktól és a néptől, amely már az én népem is. Formálisan lemondok a párt vezetőségében viselt tisztségemről, miniszterségemről, őrnagyi rangomról és kubai állampolgárságomról. Semmiféle törvényes kapcsolat nem fűz Kubához, csak olyan kötelezések, amelyektől nem lehet úgy megválni, mint a kinevezésektől.”

Mindez világossá tette, hogy Che befejezettnek tekintette kubai küldetését, s nem kívánt tovább itt maradni. Levelét így folytatta: „Életemet áttekintve azt hiszem, elegendő becsülettel és odaadással dolgoztam a forradalom győzelmének megszilárdításán. Az egyetlen súlyosnak mondható hibám az, hogy nem bíztam benned jobban a Sierra Maestra legelső perceitől kezdve, és nem értettem meg elég gyorsan vezetői és forradalmár tulajdonságaidat. Nagyszerű napokat éltem át melletted, és büszke voltam arra, hogy népünkhöz tartozom, a karib-tengeri válság fényes és szomorú napjaiban.”

Che ebben az utolsó hivatalos levelében nem hagy kétséget további szándékai felől. „A világ más tájai igénylik szerény erőfeszítéseimet. Én megtehetem azt, amit tőlem megtagad Kuba iránti felelősséged, így hát ütött az elválás órája.”

A levélből sem derül ki, hová indult el Che, de az igen, hogy milyen érzésekkel indult útnak a nemzetközi tekintélyű forradalmár. „Tudják meg, öröm és fájdalom keveredik bennem, amikor ezt teszem: itt hagyom legtisztább építő reményeimet és szeretteim közül azt, akit legjobban szeretek... és itt hagyok egy népet, amely fiának fogadott: ez beárnyékolja lelkem egy részét. Az új csataterekre magammal viszem az általad belém oltott hitet, népem forradalmi szellemét, azt az érzést, hogy teljesítem a legszentebb kötelességet: ott harcolok az imperializmus ellen, ahol jelen van; ez megerősít, és százszorosan gyógyítja a lélek szenvedéseit...”

Kuba mentes minden felelősségtől, kivéve azt, ami példájából adódik. S ha más égtájak alatt eljön a végső óra, utolsó gondolatom ez a nép lesz, és elsősorban Te. Köszönetet mondok neked tanításodért és példamutatásodért, s igyekszem hű maradni hozzájuk legvégső cselekedeteimben is. Mindig azonosítottam magam forradalmunk külpolitikájával, és ez most is változatlan.”

E levél Che családjára vonatkozó részre kevésbé fontos; Che legbensőbb érzését jobban tükrözi az a két magánlevél, amelyet gyermekeihez, illetve szüleihez írt. Azért is érdemes megismerni őket, mert a bennük megfogalmazott erkölcsi felfogás lett nemsokára a kubai gyermekek, fiatalok nevelésének legfőbb sarkpontja.

A gyermekeinek hátrahagyott levélben Che többek között a következőket írta:

„Édesapátok olyan ember volt, aki úgy cselekedett, ahogyan gondolkodott, és biztos, hogy hű volt meggyőződéséhez.

Növekedjete jó forradalmárként. Tanuljatok sokat, hogy birtokába kerüljete azoknak az ismereteknek, amelyek lehetővé teszik, hogy birtokba vehesséte a természetet. Ne felejtsetek el, hogy a forradalom a legfontosabb, és hogy egymagában egyikünk sem ér semmit.

Mindenekelőtt legyetek mindig képesek arra, hogy a világ bármely részén bárki ellen elkövetett bármilyen igazságtalanságot a legmélyebben átérezzetek. Ez a forradalmár legszebb tulajdonsága”.

Talán még ennél is többet árul el Che jelleméből, egyéniségéből a szüleihez írt levél, amelyből itt most csak egyetlen, valóban családi vonatkozású mondatot hagyunk ki.

„Drága öregeim!

Újra sarkam közé kapom a Rocinante vékonyát. Karomon pajzsommal ismét útra kelek.

Tíz éve lehet, hogy másfajta búcsúlevelet írtam nektek. Úgy emlékszem, azon sópáncsoltam benne, miért nem vagyok jobb katona és jobb orvos; az utóbbi már nem érdekel, katonának pedig már nem is vagyok olyan rossz.

Lényegében semmi sem változott, kivéve azt, hogy sokkal tudatosabb vagyok, marxizmusom mély gyökeret eresztett és megtisztult. Hiszek a fegyveres harcban mint egyetlen megoldásban a szabadságukért harcoló népek számára, és következetes vagyok abban, amit hiszek, Sokan kalandornak mondanak majd, és az is vagyok; csak éppen másféle, mégpedig azok közül való, akik vásárra viszik a bőrüket, hogy bebizonyítsák igazukat.

Lehet, hogy ez lesz a vég. Nem keresem, de egy az ésszerűen kiszámítható lehetőségek között. Ha pedig így van, akkor ez az utolsó ölelésem.

Nagyon szerettelek benneteket, csak éppen nem tudtam hogyan kifejezni szeretetemet; túlságosan merev vagyok cselekedeteimben, és azt hiszem, gyakran nem értettek meg. Másrészt nem is volt könnyű megérteni engem, most igazán elhihetitek.

Így hát csak a művész gyönyörűségével csiszolgatott akaratom fogja fenntartani az ernyedt lábat és a fáradt tüdőt. De végigcsinálom. Néha-néha jusson eszetekbe a XX. Századnak ez a kis condottieréje... Titeket pedig hatalmasan ölel a tékozló és konok fiú,

Ernesto”

Előbb még a felnőttek között a propagandában, a politikai oktatásban kapott nagy figyelmet a szeptember 30. és október 3. közötti értekezletek anyaga, de rövidesen mind intenzívebb formában érezhető lett ez a szellem az iskolai oktatásban is.

Közben a tömegkommunikációs csatornáknál is több szó esett a világpolitikai eseményekről, elsősorban az imperializmus növekvő aktivizálódásáról, amely Latin-Amerika mellett elsősorban Ázsiában vált erőteljessé. Az Egyesült Államok mindjobban belebonyolódott a vietnami helyi háborúba, s várható volt e háború eszkalációja.

Mind gyakrabban fogalmazódott meg Kubában az a gondolat, hogy a viszonyok között az Egyesült Államok kormánya többé nem tartja magára kötelezőnek a karib-tengeri válság idején tett vállalását, s számolni kell egy újabb katonai konfliktus lehetőségével. A kubai vezetés lázasan kereste a növekvő veszély elhárításának mikéntjét; ebbe a törekvésbe illeszkedik bele Che távozása is.

Hasonlóan nagy szerepet játszott a kubai elképzelésekben az 1966. január elejére összehívott úgynevezett Trikontinentális Értekező. Három kontinens (Ázsia, Afrika és Latin-Amerika) forradalmi erőinek küldötteivel kívánták összehangolni az imperializmus elleni világméretű küzdelmet. E nagyszabású találkozó előkészítése hatalmas erőket kötött le. Az 1965-ös év vége felé ez állt a kormányzati tevékenység középpontjában.

A rendkívüli kubai elvárások miatt részletesen fel kell idéznünk nemcsak az értekező előzményeit, lefolyását, az elfogadott dokumentumokat, hanem annak következményeit – s különösen a kubai fejlődésre gyakorolt hatását – is.

2. A havannai Trikontinentális Értekező (1966. január)

a) Előkészületek

1965. szeptember 1-én és 2-án Kairóban összeült az afroázsiai-latin-amerikai népek I. konferenciájának előkészítő bizottsága, és elhatározta, hogy – egyeztetve a kubai párt (akkor még a Szocialista Forradalom Egységpártja) meghívásával – 1966. január 3-10. között Havannában rendezze meg ezt a „történelmi jelentőségű konferenciát”.

Az előkészítés legnagyobb sikerének azt tartották, hogy nagyszámú latin-amerikai forradalmi szervezettel sikerült előzetesen megállapodni a tanácskozáson való részvételt illetően. Így nem valósult meg az imperialisták terve: nem sikerült elszigetelniük Latin-Amerikát attól a mozgalmától, amely afroázsiai jelleggel már régebben működött, s amely eddig is próbálta kapcsolatait szorosabban fűzni az amerikai földrész antiimperialista erőivel.

Az előkészítő bizottság által kibocsátott felhívás a következőkből indult ki: az imperialista stratégia arra az alapelvre épül, hogy joguk van a világ leigázására; ez pedig kihívás a három kontinens népei ellen. Ennek az ellenséges stratégiának jegyében bontakoztak azok a támadások a nemzeti függetlenség, a béke ellen, amelyek legkézzelfoghatóbb például Dominikában, Vietnamban, Kongóban, az arab térségben stb. nyilvánulnak meg. „Mindannyiunknak ugyanazokkal a problémákkal kell megküzdenünk. Mindannyiunkat egyformán az elnyomással, a kizsákmányolással, az agresszióval és fegyveres beavatkozással fenyegetnek” – szögezi le a felhívás. Ebben a helyzetben a három kontinens népei szükségesnek vélik harcuk jobb összehangolását, a szolidaritás erősítését a közös ellenség, a jenki imperializmus ellen. „Éppen ezért ennek a konferenciának olyan módszereket kell követnie, amelyek képessé tesznek arra, hogy szembenézzünk ezzel a kihívással.”

A konferenciára forradalmi szervezeteket, pártokat hívtak meg tapasztalat- és véleménycserére. S azért Kubába, mert ez az ország bebizonyította, hogy „a forradalom kivívása lehetséges még akkor is, ha partjaitól kilencven mérföldnyire van az Egyesült Államok, hogy a népek sikerrel valósíthatnak meg hasonló forradalmi tetteket, s hogy nincs olyan erő, amely fel tudná tartóztatni a népeket a teljes felszabaduláshoz vezető úton.”

A szigetország, különösen Havanna már hónapokkal az értekezlet megnyitása előtt az előkészületek lázában égett. A Trikontinentális Értekezlet kubai előkészítő bizottsága részletes programot készített. Ez tartalmazott munkafelajánlásokat, a főváros megszépítését, felölelte a tolmácsok, a szervező apparátus kiképzését, az ezer kilométert felölelő staféta megszervezését, a politikai nevelőmunka kiszélesítését stb. A Forradalmi Védelmi Bizottságok irányítása alatt 60 000 tanulókört szerveztek, amelyekben 2 150 000 ember vett részt. A tanulókörökben Ázsia, Afrika és Latin-Amerika földrajzról, gazdasági és politikai helyzetéről tartottak előadásokat. Számos helyen szemléltető kiállítás nyílt. Az öntevékeny művészeti csoportokban megkezdődött a konferenciára érkező népek zenéjének, táncainak megismerése. A televízió, a rádió programja, a sajtó tevékenysége hozzá idomult az előkészületekhez. Az említett országokról szóló riportok, tájékoztatók szinte minden más információt háttérbe szorítottak.

Az előkészületek sorába szervesen beilleszkedett a szilveszteri mulatság, az új esztendő köszöntése is. S szabadjon ez alkalommal a történet íróinak a szemtanú megfigyeléséről is számot adnia.

A sajtó már hírül adta az első küldöttek érkezését, de a fő színhely, a Forradalom tere még csak annyiban különbözött a „hétköznapiól”, hogy a szorgosan érkező teherautók különböző építési anyagokat szállítottak, szemmel láthatóan kiszámított terv szerint. Zsebemben már ott volt a szilveszteri ünnepségre 3 pesóért megvásárolt belépőjegy, de a kép egyelőre nem volt valami biztató. Amikor néhány nappal korábban a Forradalom terén levő Nemzeti Könyvtárba igyekeztem, már csak kíváncsiságból is szóba elegyedtem az őrségen levő „kiskatonával”, aki szkeptikus kérdésekre rosszállóan reagált. Öntudatosan közölte: itt minden Fidel terve szerint folyik. S biztosított arról, hogy december 31-én este kilencre, amikor a résztvevők megérkeznek, minden rendben lesz. Neki lett igaza. S az a néhány honfitársunk, aki kíváncsi volt erre a népünnepeyre, és jó előre megvásárolta a meglehetősen olcsó belépőjegyet, egy örökké emlékezetes szilveszteri mulatság részesévé lehetett.

Este 9 óra után gyorsan megérkezett a százezer ember (ennyi számára volt étel, asztal és ülőhely), és hamar megtalálta azt a szektort, ahol ezredmagával mindent megkaphatott: a forró sült húst, vagy malacsültet, a rizses babot és a jukka gyökeret (mindkettő népszerű kubai étel), a jégbe hűtött bort vagy sört, az édesség- és gyümölcsösomagot, valamint a szilveszteri

multság nélkülözhetetlen kellékeit, a csákót, a furulyát, a konfettit és a szerpentint. A kiszolgálás gyors volt, az asztaloknál jutott hely mindenkinek. A szervezés tehát kiváló volt.

Közben a José Martí emlékmű előtti asztalokhoz megérkeztek a küldöttek, a három kontinens most már teljes számban itt levő küldöttei, a megfigyelők, az újságírók és a kubai forradalom vezetői. Szólt a vérpezsdítő kubai zene, az emberek elfogyasztották bőséges vacsorájukat, ki-ki tetszése szerint italoztatott. Majd Fidellel az élen a vezetők és vendégek is elvegyültek a mind önfeledtebben ünneplő havannaiakkal. Éjfél tájt már olyan mámoros jókedv uralkodott a Forradalom terén, amit nem lehet csak úgy megrendezni. A számos „kellék” mellett ehhez szükség volt a legfontosabbra: egy magabiztos, felszabadult nép „ eget ostromló” lelkesedésére.

Az értekezlet előkészítésének utolsó kubai aktusa volt (mert hát így is felfoghatjuk) Fidel Castro 1966. január 2-án, a forradalom győzelmének hetedik évfordulóján mondott ünnepi beszéde.

A kubai forradalom vezére bevezetőben elmondotta, hogy az előző esztendő egyike volt a forradalom legsikeresebb esztendeinek. Azért is alakulhatott így, mert a vezetők is egyre több tapasztalatra tesznek szert. „Azon igyekeztünk, hogy forradalmunk a lehető leghibátlanabb legyen, és hogy megoldjuk azokat a különböző problémákat, amelyekkel egy kevésbé fejlett országnak szembe kell néznie. Nem félünk ettől a kifejezéstől: kevésbé fejlett, mert ez ránk nézve nem sértő, minthogy az imperializmus nem ipari országot, hanem egy gazdaságilag fejletlen országot hagyott ránk.”

Fidel Castro megemlékezett arról a szoros kapcsolatról, amely a vezetők és a nép között kialakult. „Véleményem szerint – mondotta – ez azt bizonyítja, hogy a forradalmi vezetők és a nép jól megértik egymást. Tisztában vagyunk azzal, hogy mit teszünk és miért. Nem arról van szó, hogy mi, a forradalom vezetői kispolgárok vagyunk, bár nem tagadjuk kispolgári származásunkat. Nem osztályszármazásunkra vagyunk büszkék, hanem az ember forradalmi öntudatának fejlődésére.”

Ezt követően beszélt az imperialista propagandáról, amely szerint a kubai politikában változás következett be, „Kuba új politikájáról” beszélnek. Határozottan tagadta ezt a feltételezést. „Valójában a forradalom kezdettől fogva változatlan politikát folytat” – mondotta. A lényegét illetően ez kétségtelen. Mindig is nemzeti szuverenitás állt a kubai politika középpontjában. De a változó körülmények sokféle „korrekcióra” készítették ezt a politikát; sokféleképpen kellett képviselni, érvényesíteni ezt a legfontosabb célkitűzést. Nem is beszélve arról, hogy a forradalom különböző szakaszaiban milyen sokféle feladat megoldásával kerültek szembe a forradalmi erők.

Az említett gondolatsorban mindenesetre van még egy említésre méltó megállapítás. A gyűlésen részt vevő küldöttek felé fordulva Fidel Castro kijelentette: „Uraim, valamit meg kell mondani teljes bizalommal, becsületességgel és szilárdsággal: országunk soha semmilyen okból – legyenek azok történelmi, földrajzi, hazafias, forradalmi vagy erkölcsi okok – nem fog egyezsége jutni az imperializmussal.”

A továbbiakban új összefüggésben ismét szóba hozta a kivándorlás ügyét. Az imperialista propaganda néhány állítására reagálva Castro elmondotta: valóban sokakat elbocsátottak az állásukból azok közül, akik beadták kivándorlási kérelmüket. Ez a döntés azokat érintette, akik nem termelőmunkát végeztek, s főleg azokat, akik valamilyen vezetői munkakörben tevékenykedtek. Nekik sem lesz azonban az átmeneti időszakban megélhetési gondjuk. Fizikai munkát vállalhatnak; semmi akadályuk például annak, hogy erre az időre elmenjenek nádat vágni. Akinek egészségi állapota ezt nem teszi lehetővé, az folyamodjon a belügy-

minisztériumhoz, s annak hozzájárulásával megfelelő segélyben részesülhet elutazásáig. Egyébként is: jobb, ha az amerikaiak egy szót sem szólnak erről a témáról. Kuba felajánlotta a lehetőséget, hogy kész légi járatokon kiengedi az országból 10-12 ezer embert havonta. Az Egyesült Államok határozta azonban meg a „kvótát”; ha tehát a kivándorolni vágyóknak hónapokig kell várniuk az utazásra, akkor azt köszönik az Egyesült Államok kormányának, Jenki barátaiknak.

Az előző év hazai sikereiről megemlékezve a beszámoló számot adott arról, hogy a köztársasági elnök, Osvaldo Dorticós által vezetett tervező junta irányítása alatt sokat javult a munka szervezettsége. Hatalmas lépést tett előre az ország a cukortermelés fokozásában. A termőterület közel 30 százalékkal növekedett 1964-hez képest. 1965-ben több mint 6 millió tonna cukor termett, s ez minden idők egyik legjobb termése. Óriási fejlődés következett be a gyümölcs –és főleg a zöldségtermelésben is, az 1965-ös termés csaknem kétszerese az előző évinek. Ez nagyjából a termőterület bővítéséből származik, de a hozamok is nagyot nőttek, megközelítőleg 40 százalékkal.

Az előző esztendőben jelentős előrelépés történt a fegyveres erők fejlesztésében, a hadsereg modernizálásában. Így lesz ez a jövőben is. „Az előttünk álló jó néhány évben minden kétséget kizáróan védelmünk erősítésének politikáját kell rendületlenül és szakadatlanul folytatnunk... forradalmi állam vagyunk, amely a Jenki birodalom tőszomszédságában helyezkedik el. Olyan kontinenshez tartozunk, ahol a néptömegek öntudata ébred, ahol a forradalmi szellem erjed és erősödik, olyan kontinenshez, amely fokozatosan és egyre inkább csatlakozik a forradalomhoz... amelyet meg fog rázni a forradalom vihára.”

b) Fontos állásfoglalások és döntések a Trikontinentális Értekezleten

E könyvben nem lehet feladatunk e nemzetközi tanácskozás vitáinak, a több tucat határozat szövegének ismertetése. Figyelmünket a kubai törekvésekre kell irányítani, amelyek – ez mindenestre eleve megállapítható – összhangban voltak a résztvevők túlnyomó többségének szemléletével. E törekvések abszolutizálása ellen még leginkább a latin-amerikai kommunista pártok egyik-másik képviselője lépett fel.

Az értekezleten 82 ország küldöttsége vett részt: Afrikából 28, Ázsiából és Latin-Amerikából 27-27 ország képviseltette magát. A „nemzeti küldöttségek többsége „vegyes” összetételű volt: többféle áramlat, mozgalom tagjai szerepeltek bennük. Éppen ezért nem kis nehézséget okozott az egyes delegációk álláspontjának egyeztetése.

Havannába érkezett még megfigyelői státussal is néhány küldöttség. Ebben a minőségben volt jelen néhány szocialista ország delegációja (bolgár, csehszlovák, magyar, lengyel, román és NDK), különböző ázsiai és afrikai kontinentális szervezetek képviselte, valamint a Béke-világtanács, a Nők Demokratikus Szövetsége, a Szakszervezeti Világszövetség, a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség és a Nemzetközi Diákszövetség küldöttei.

Az értekezletet a Kubai Köztársaság elnöke nyitotta meg. Köszöntötte a három kontinens felszabadulásáért harcolók találkozóját. Megemlékezett mindazokról a feladatokról, amelyek e népek számára sürgetőek. Az imperializmus globális stratégiájával kell szembeszállni – mondotta. – Az imperialista erőszakkal ingadozás nélkül szembe kell állítani a népek jogát a forradalmi erőszakra.

A tekintélyes kubai politikus kijelentette: „Nem hisszük, hogy Kuba a világ forradalmi központja.” Kuba egy kis ország, mindössze hétmillió lakosa van, de teljes világossággal szeretné leszögezni, hogy e nép forradalmi energiájával számolni lehet. Fidel Castro szavait idézte: „Minden forradalmi mozgalom, a világ bármely részén, számolhat Kubával, az ő

határozott és feltétel nélküli támogatásával.” Most különösen szükség van a szolidaritásra. S Kuba kész az áldozatokra.

A kubai delegáció hivatalos beszámolóját Osmany Cienfuegos, a Központi Bizottság tagja, a Nemzetközi Kapcsolatok Bizottságának elnöke tartotta meg. Beszédében több vonatkozásban is visszautalt a Második Havannai Nyilatkozatra, az ott kifejtett – a fejlődő térségben végbemenő forradalmak feladataival, jellegével kapcsolatos – elvekre.

A kubai politikus megállapította, hogy a fejlődő térségek számos országában adottak a forradalom feltételei. Mégis nagyon fontos a forradalmi tudatosság. A tudatos elemek kell hogy élére álljanak egy antiimperialista, antifeudális, latifundium- és oligarchiaellenes nemzeti forradalomnak. Idézte a kubai forradalmárok leggyakrabban hangoztatott jelszavát: „Minden forradalmár kötelessége forradalmat csinálni.”

Ezt követően a Trikontinentális Értekezlet megkezdte munkáját. A tanácskozások többsége szekciókban, munkabizottságokban folyt. Ez lehetővé tette, hogy a rendelkezésre álló idő alatt nagyszámú határozat szövegét kidolgozzák. Az általános jellegű nyilatkozattal együtt 65 dokumentumos hagytak jóvá többek között a nemzetközi szolidaritásról, a békés egymás mellett életről, a külföldi területeken levő katonai támaszpontokról, az Egyesült Államokban élő afro-amerikaiak emberi jogairól, a nyugatnémet imperializmusról, Dél-Afrikáról, Vietnamból, Angoláról, Indonéziáról, a Dominikai Köztársaságról, az Amerikai Államok Szervezetéről, az imperializmus ideológiai és kulturális behatolásáról, az egészségügyről, a társadalombiztosításról, a nemzeti káderek képzéséről stb. stb.

A Trikontinentális Konferencia Általános Nyilatkozata abból a feltételezésből indulva határozta meg a teendőket, amely szerint: „Az általános világhelyzet kedvez a forradalmi harc fejlődésének és az elnyomott népek antiimperialista harcának.” A dokumentum megállapítja, hogy az imperializmus önként sohasem mond le elnyomó, intervencionalista, kizsákmányoló politikájáról. Most különösen az válik fontossá, hogy a legjelentősebb imperialista erő, a Jenki imperializmus ellen egyesítsék a három kontinens népeinek küzdelmét.

Ha az értekezlet legfőbb eredményeit akarjuk összegezni, főleg három dolgot kell hangsúlyoznunk. Az első és a legfontosabb eredmény abban ragadható meg, hogy – noha három földrész képviselői vettek részt az értekezleten, akik ráadásul nagyon is különböző filozófiai nézeteket vallottak – a küldöttek közös antiimperialista álláspontot képviseltek, s az alapvető célkitűzésekben közös nevezőre jutottak. A második és a harmadik fontos döntés szervezeti jellegű eredmény. Határozatot hoztak a trikontinentális erők állandó szervezetének létrehozásáról, amelynek irodája e határozat szerint a következő években Havannában működik. A latin-amerikai országok küldöttségei külön is megállapodtak abban, hogy az antiimperialista harc sikeresebb koordinációja érdekében megalakítják a Latin-amerikai Szolidaritási Szervezetet (spanyol rövidítése: OLAS), amelynek állandó irodája ugyancsak Havannában lesz, s döntöttek arról is, hogy a következő esztendőben összehívják az OLAS első kongresszusát.

c) Fidel Castro beszéde a Trikontinentális Értekezlet után

Január 15-én Fidel Castro nagy beszédet mondott. Valójában ez volt a trikontinentális tanácskozás záróaktusa. Gondolataiból itt csak azokat a vonatkozásunkat emeljük ki, amelyek a legszorosabban kapcsolódnak a kubai forradalom fejlődéséhez, a kubai kormány politikájához.

Az indokínai háborúval kapcsolatban a következőket közölte: „...bár Kuba kis ország, lehetőségeinkhez képest készek vagyunk hozzájárulni Kambodzsa védelmi képességeinek

erősítéséhez, és ha az általuk megfelelőnek tartott helyzetben hozzánk fordulnak, mindig készek vagyunk erre a hozzájárulásra. Ugyanez a készségünk vonatkozik Laoszra, Észak- és Dél-Vietnamra is. Kis állam vagyunk, egy imperialista birodalom határához közel. Fegyvereink elsősorban védelmi fegyverek, de forradalmár harcosaink készek a világ bármely részén harcolni az imperializmus ellen... nagy a világ, és mindenütt tevékenykednek az imperialisták, a kubai forradalmárok számára pedig az imperializmus elleni harc csatatere az egész világ. Dicsekvés nélkül leszögezzük, hogy mi így értelmezzük internacionalista kötelezettségünket.”

A továbbiakban a kubai vezető arról beszélt, hogy Latin-Amerika számos országában adottak a feltételek a fegyveres harc kibontakoztatásához. Bizonyos ideje ilyen harc folyik Venezuelában, Peruban, Kolumbiában és Guatemalában. Itt nem egy, két vagy három népnek kell harcolni ily módon. A körülmények, itt jobban, mint másutt, megkövetelik a közös stratégiát.

„Ha földrészünk minden forradalmára teljesíti forradalmi kötelességét – mondotta Fidel Castro –, a forradalmár kötelessége pedig a Második Havannai Nyilatkozat értelmében az, hogy forradalmat csináljon, ne csak szavakban, hanem tettekben, nem elméletben, hanem gyakorlatban – ha kevesebb határozat születik majd, kevesebbet vitatkozunk az alternatívákról és lehetőségekről, ha megértjük, hogy előbb vagy utóbb minden népnek fegyvert kell ragadnia, hogy felszabaduljon, akkor hamarosan üt majd földrészünk szabadságának órája. Sajnos sok időt és energiát vesztegetnek el azok, akik teoretizálnak, és azok, akik a teoretizálókat kritizálják, és közben maguk is teoretizálni kezdenek. Véleményünk szerint földrészünkön minden vagy majdnem minden országban a legerőszakosabb formákat ölti majd a harc. Ha pedig ezt tudjuk, akkor az egyetlen helyes út: felkészülni a harcra.”

Mivel az úgynevezett Guevara-ügy meglehetősen sok problémát okozott, Fidel szükségesnek tartotta, hogy erről is beszéljen. Kijelentette: még mindig nincs itt az ideje a közvélemény mindenoldalú tájékoztatásának. Az viszont ismert, hogy Che – aki a mexikói száműzetésben csatlakozott a kubai forradalmárokhoz – „Az első naptól kezdve mindig hangoztatta azt az elhatározását, hogy amikor Kubában véget ér a harc, követi más helyekre szólító kötelességének szavait. Mi mindig biztosítottuk: semmiféle állami vagy nemzeti érdek nem késztet majd arra, hogy kérleljük, maradjon országunkban és mondjon le kívánságáról, kötelessége, hivatása betöltéséről. Ígéretünket híven be is tartottuk.”

Rátérve az értekezleten kibontakozott vitára, a kubai vezető kijelentette, hogy az igen tanulságos volt. Az egyes népek képviselői ismertették saját kritériumaikat. Ezeket fontos megismerni. Ugyanakkor bebizonyosodott, hogy az egyes népek erejüktől, országuk nagyságától, gazdasági fejlettségüktől függetlenül képesek kifejezni saját meggyőződésüket. A vita azonban azokra a témákra összpontosul, amely a harcban álló népeket közvetlenül foglalkoztatja.

3. Nyilvános vita a kínai kormánnyal

Noha ismeretes volt, hogy a Trikontinentális Értekezlet előkészítése során bizonyos nézeteltérések merültek fel Kuba és a Kínai Népköztársaság képviselői között, nem kis meglepetést okozott, hogy a január 2-án megrendezett nagygyűlésen Fidel Castro nyilvánosságra hozta a két ország kereskedelmi kapcsolataiban keletkezett nézeteltérést.

A kubai miniszterelnök ismertetését azzal kezdte, hogy bejelentett: „Van egy termékfajta, amelyben az idén szűkölködni fogunk, mégpedig tőlünk független okokból. Ez a termékfajta a rizs.” Ezt követően közölte, hogy megmagyarázza az okokat.

A beszédben Fidel Castro részletesen nyilatkozott a két ország közötti korábbi áruforgalomról, a szerződések tartalmáról, és főleg a frissen keletkezett véleménykülönbségről. A kubai elképzelések szerint a két ország kereskedelmi kapcsolatának 1966-ban tovább kellene növekednie. Saját tervükben 110 millió peso exportot és 140 milliós importot irányoztak elő. Most is, mint korábban, lényegében rizst kívántak vásárolni cukorért. A kínai fél ezzel szemben közölte, hogy még az előző évben leszállítottal azonos mennyiségű rizs szállítására sem tud ez évre kötelezettséget vállalni, s csak (az 1964-es szintnek megfelelő) 135 ezer tonna rizs szállítását vállalta. Kína ezt egyrészt a Vietnammal nyújtandó növekvő segéllyel indokolta, másrészt azzal, hogy most szükségessé vált a stratégiai tartalék képzése e termékből is. A kubai vezető említést tett árproblémákról; eszerint a kubai kezdeményezés Kína számára is igen előnyös cserét eredményezett. Hiszen a két országban a saját hagyományos termékük előállítására jóval olcsóbb, mint másutt; eszerint alakultak az árak is, így a csere a komparatív előnyök kihasználását eredményezte volna.

Kuba – mondotta Fidel – elismeri Kína érveit. „Soha semmilyen ellenvetést nem teszünk ezzel szemben, különösen ha Vietnamba hivatkoznak, mert készen állunk arra, hogy a vietnami népnek ne csak cukrunkat, de vérünket is odaadjuk...” Ugyanakkor hivatkozott arra, hogy milyen súlyosan érinti Kubát az amerikai gazdasági blokád, és – tekintetbe véve azt is, hogy mennyire kedvező volt az előző évi kínai rizstermés – indokoltnak tartotta, hogy a két ország kereskedelmi forgalma növekedjék.

Nem telt el egy hét, amikor a Kínai Népköztársaság „felelős tisztviselője” válaszolt az Új Kínai Hírügynökség tudósítójának kérdéseire, s válaszaiban számos, a Fidel beszédben elhangzottaktól eltérő információ is napvilágot látott. A lényeg azonban az, hogy a kínai fél szerint a szocialista országok kölcsönös kereskedelmükben támogatják egymást, de egyúttal saját szükségleteiknek, lehetőségeiknek megfelelő cseréket bonyolítanak le. És sűrűn előfordul két ország kereskedelmi kapcsolatában, hogy az egyik nem képes kielégíteni a másik szükségleteit. A nemzetközi kereskedelem volumenében beállott ingadozások pedig teljesen szokványosak. A Kubába irányuló forgalom előző évi igen nagy méretű növekedésének fenntartását nem írja elő semmiféle nemzetközi megállapodás. Különben is – nyilatkozott a kínai fél – a Fidel által tett nyilvános bejelentés idején a két ország kereskedelmi küldöttsége még tárgyalásokat folytatott e témában is, így az ünnepi beszéden elhangzott közlés „meglehetősen elgondolkodtató”.

Február másodikán a Granmában, Kubai Kommunista Pártja lapjában megjelent Fidel Castro nyilatkozata, amelynek bevezetőjében kijelentette; „A Kínai Népköztársaság kormánya visszaélt a kubai nép jóhiszeműségével.” E dokumentumból nem azon pontok érdemelnek elsősorban figyelmet, amelyek a két ország kereskedelmével, az eltérő értelmezéssel kapcsolatosak. Fontosabbak az általános politikai jellegű megállapítások.

Ezekben nem kevesebbről esik szó, mint arról, hogy a kínai kormány de facto csatlakozott az amerikaiak által Kuba ellen szervezett kereskedelmi blokádhoz. Továbbá: „Sohasem gondoltuk, hogy a kínai kormány mint rejtett tört fenntartotta magának azt a jogot, hogy teljesen egyoldalúan és mindenféle figyelmeztetés vagy előzetes megvitatás nélkül, tetszése szerint értelmezze beleegyezésének érvényességi határát – éppen abban a pillanatban, amikor országunk nem volt abban a helyzetben és nem rendelkezett eszközökkel ahhoz, hogy a rizst más piacokon szerezze be.” Vagyis – mint a továbbiakban a kubai miniszterelnök hangoztatta – „megértettük a kínai fél nyilvánvaló zsaroló magatartását külkereskedelmi téren.”

A két ország közötti nyílt polémia később még élesebbé vált: felölelte a kereskedelemtől igen távol álló politikai és ideológiai érveket is. Néhány megállapítást azért is indokolt felidézni, mert az 1960-as években Kuba nem egy helyről kapott olyan kritikát, miszerint a kubai politika „kínai érveket visszhangzott”. Hogy mennyire nem így volt, az köztudomású, sőt éppen ekkortájt éleződtek ki a két ország közötti véleménykülönbségek.

Fidel Castro 1966. március 13-i beszédében megemlítette, hogy a Kínai Népköztársaságot meglátogató egyes latin-amerikai küldöttek „az alábbiakat hallhatták a forradalom rágalmozgatóitól: sajnálatos, hogy a kubai háború nem tartott hosszú évekig, mert akkor jobban elmélyült volna népünk forradalmi öntudata. – Ez az állítás mindenekelőtt nagy hazugság, mert népünk forradalmi öntudata szünet nélkül fejlődött... Azonkívül ez az állítás mélységesen erkölcstelen, mert ugyanazt jelenti, mintha azt mondanánk: sajnálatos, hogy nem volt több halott, mert akkor nagyobb lenne az öntudat. Ez az állítás erkölcstelen, mert magában rejtja a népek és a forradalmárok vérének mélységes lebecsülését...”

A kubai forradalom vezetője ezt követően még keményebben fogalmazott: azokról a „korifeusokról”, „selejtforradalmárokról” beszélt, akik soha nem adtak le egyetlen lövést sem. Úgy emlegette őket, mint akik „papírforradalmárok, elméleti forradalmárok”, mint akiket le kell leplezni.

„...természetesen azon forradalmárok életútja – olvasható a továbbiakban Fidel beszédében –, akik bár jó dolgot vittek véghez, de később, életük végén nagy ostobaságot tesznek, nem új dolog. Az elmúlt napokban fájdalommal láttuk, hogy a degenerált emberek mire képesek. Ez részben annak a következménye, hogy a marxizmus-leninizmust összetévesztik a fasizmussal, az abszolutizmussal; annak a következménye, hogy korunk szocialista forradalmában az abszolút monarchia stílusát honosították meg. Ez a forradalom szerencsére a fiatalok forradalma. Azt szeretnénk, hogy mindig is a fiatalok forradalma maradjon. Azt kívánjuk, hogy ha megöregszünk, képesek legyünk megérteni, hogy biológiailag sajnos megöregedtünk... hogy amikor a biológia törvényei következtében képtelenek leszünk irányítani ezt az országot, át tudjuk adni helyünket másoknak, akik jobban tudják ezt csinálni. Hasznosabb szervezni egy »vének tanácsát«, ahol az öregek elmondják tapasztalataikat, meghallgatják őket, de semmiképpen sem teszik lehetővé, hogy szeszélyeiket érvényesítsék, amikor már a szenilitás vett erőt rajtuk.”

Fidel Castro emlékeztetett arra, hogy hazájában elfogadtak egy „precedens nélkül” törvényt; e szerint Kubában tilos bármely élő vezetőről utcát, várost, falut, gyárat, állami gazdaságot elnevezni, szobrot felállítani és a vezetők fényképeit az irodákban kitenni. „Felszólítom a Kínai Népköztársaság vezetőit, fogadjanak el hasonló törvényt országukban.”

A beszédben végül szó esett az imperialisták által szervezett agressziókról, különösen a Vietnam ellen indított amerikai támadásról. A kubai vezető határozottan azt az álláspontot képviselte, hogy a szocialista tábor egységével le kell győzni a jenki agresszorokat Vietnámban. Emlékeztetett arra a kubai álláspontra, hogy félre kellett volna tenni a nézeteltéréseket a szocialista országok között. Igaz, sok mindent meg kell vitatni – mondta –, de ezeket most, az agresszió idején félre kellene tenni és „megadni minden támogatást a légvédelem megszervezéséhez”. Ha bármely szocialista országot imperialista támadás ér, akkor legyenek bármilyen ellentétek is közöttük, tudniuk kell azokat félretenni – fejtegette Castro, és így folytatta: – Az ellenség fenyegeti Kínát is, de „az imperialisták félnek a Kínával való hagyományos háborútól, és félnek a Szovjetunióval való atomháborútól. Más a helyzet Kubával. Tudják, hogy nem tudjuk katonák millióit mozgósítani hogy nem rendelkezünk

atomfegyverekkel, ezért az Egyesült Államokban állandóan akad, aki ...Kuba megtámadását javasolja”.

Az egész fejtegetésen végigvonul, hogy a két ország, Kuba és a Kínai Népköztársaság között kereskedelempolitikai és elvi nézeteltérések keletkeztek. De kitűnik, hogy ezek – legalábbis kubai részről – nem homályosították el a közös érdeket, az imperializmus elleni harc ügyét.

4. Nézeteltérések Kuba és Chile között

1966 második felében egy másik polémia váltott ki nagy érdeklődést Kubában és természetesen egész Latin-Amerikában. Külön tanulmányt igényelve a Fidel Castro és Frei, az akkori chilei elnök között kibontakozott nyilvános vita valamennyi jelentős epizódjának áttekintése.

Ez a vita már csak azért is tanulságos, mert az előző években meglehetősen jó viszony alakult ki a két „testvér ország” között, Chile kormánya rendszerint mérsékelt, Kuba számára kedvező álláspontot képviselt a szélsőséges amerikai törekvésekkel szemben. 1964-ben pedig Frei került ki győztesen az elnökválasztási küzdelemből, s a Kereszténydemokrata Párt, amelynek vezetője volt, egy átfogó burzsoá reformpolitika megvalósítását szorgalmazta. Valójában éppen ezért bontakozott ki éles vita a kubai és a chilei kormány között.

Az amerikai kormányzat ez időben úgy tekintett Chilére, hogy az példa lehet a fejlettebb demokratikus hagyományokkal is rendelkező latin-amerikai országok számára; olyan példa, amely alkalmas lehet rá, hogy a „kubai alternatívával”, a forradalommal szemben egy „vonzó polgári alternatívát” képviseljen. A chilei elnök örömmel fogadta ezt az amerikai elképzelést. Így hát óhatatlanul felszínre kerültek a „vetélkedés” elemei a két ország – főleg a két kormány – viszonylatában.

Fidel Castro először 1966. július 26-i beszédében tért ki részletesebben a chilei problémára. A Frei-féle kormányt mint az imperialisták „kirakatkormányát” említette Bírálata – mondotta Castro – e lakájszerep leleplezését célozza. A chilei kormány képtelen szembeszállni az imperialista érdekekkel; Frei nem volt hajlandó rendezni Kuba és Chile diplomáciai kapcsolatát. Nem hajlandó kereskedni Kubával; még élelmiszer és más fontos termékek Kuba részére való eladásához sem járul hozzá.

A beszédben szó esett Chile és más szocialista országok kapcsolatáról is. Fidel elismerte, hogy minden szuverén ország kormánya maga dönti el, kivel tart fenn kereskedelmi kapcsolatot, kinek ad hiteleket. Ehhez azonban hozzátette: „Nekünk is jogunk van olyan véleményt hangoztatni, amelyet jónak tartunk. Kötelességünk figyelmeztetni a szocialista országokat Frei képmutatására, kacérkodására; mert a prostituált nem válik erkölcsössé azzal, hogy kacérkodásai egyikére figyelmet fordítanak.” Minthogy a chilei kormány részese a Kuba-ellenes amerikai politikának, a kubaiak joggal érzik magukat megbántva, megsértve minden olyan országtól, amely műszaki és gazdasági segítséget nyújt Frei rendszerének.

Ezt a gondolatmenetet folytatva a kubai vezető kijelentette, hogy a szolidaritás érdekében nem elegendő szolidaritási gyűléseket tartani. „Sajnos előfordul, hogy a szocialista országok tévednek, de nem kell vádolni őket sem ezekért, sem az álforradalmárok hibáiért, akik tanácsokat adnak nekik. Nem tudom, Chile esetében van-e ilyen jellegű tanácsadás, sőt azt sem tudom, hogy mi erről a chilei baloldal véleménye. Nagyon érdekes lenne megtudni a chilei baloldal véleményét arról, hogy szabad-e műszaki segítséget adni Frei úr imperialistabarát kereszténydemokrata rendszerének vagy sem?”

Alig egy hónap múlva ismét szó esett mindezekről a témákról. Hiszen Chile kapcsán a konkrét probléma mellett már általában a baloldali politikát, a szocialista országok külpolitikáját, a külgazdasági kapcsolatát is bírálat érte...

Az érdekelt szocialista országok kormányai nemcsak azt tették nyilvánvalóvá, hogy szuverén joguk eldönteni egy harmadik országgal való kapcsolatuk tartalmát, jellegét. Azt is megvilágosították, hogy amely ország ipari terméket – főleg gépi berendezéseket – értékesít, azt szinte minden esetben valamilyen hitelformával egybekapcsolva valósítja meg. A világkereskedelem normáit pedig ilyen esetben aligha lehet figyelmen kívül hagyni.

Közben megszületett két másik reakció is a kubai felvetésre. Frei, kormánya nevében, felhívást intézett Kubához: e szerint abban kellene összemérni a két kormány erejét, melyik tesz többet népéért.

Fidel Castro a chilei kihívásra válaszolva két dologra szólította fel a chilei elnököt. Az egyik: szerezzé vissza Chile nyersanyagait, államosítsa az amerikai vállalatokat. A másik: hívjon egybe egy olyan munkakongresszust mint amelyen Fidel válasza elhangzott.

Ezt követően a kubai politikus igen élesen bírálta az időközben Kubában járt chilei kommunista politikust, Orlando Millast, aki Fidel szerint téves álláspontot foglalt el a két ország viszonyának kérdéseiben. Valójában arról volt szó, hogy a chilei kommunisták tudomásul vették a baloldali erők vereségét az 1964. évi elnökválasztáson, és most ellenzékbeli harcoltak a kereszténydemokraták által beígért reformok végrehajtásáért. A chilei kommunisták tudták, hogy Frei a burzsoázia képviselője, de magatartásukat az a központi bizottsági határozat határozta meg, amelyet a választás után fogadtak el. Ebben – többek között – a következők olvashatók: „Magatartásunk kifejezetten aktív és alkotó kell legyen... állandóan a népi mozgalom céljaira kell összpontosítani a figyelmet... Minden reform, minden követelés, amelynek teljesítését el lehet érni Frei úr kormányzatának fennállása idején, a nép eredménye lesz, és mint ilyent, habozás nélkül el fogjuk ismerni.”

Az elmondottak világosan jelzik, hogy a chilei-kubai nézeteltérés több volt, mint a két kormány közötti véleménykülönbség.

5. A szocializmus és a kommunizmus egy időben történő építéséről vallott koncepció gazdagodása

a) Szemléleti kérdések

Hiábavaló olyan kézikönyvet keresni Kubában, amelyben összefoglalva fellelhető a szocializmus és kommunizmus építésének koncepciója. A fejlemények idáig nem jutottak el. (Különben is, a kézikönyvek ellen sokféle bírálat hangzott el, többek között Fidel Castro részéről is.) Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem körvonalazható ez a törekvés, amelynek lényegét már a párt 1965 októberi ülészaka kapcsán jeleztük.

A legtöbb útbaigazítást most is Fidel Castro beszédei adják; mellettük a rendeletek és néhány tanulmány adnak támpontot.

Fidel Castro igen részletesen foglalkozott a jelezett koncepcióval az 1966. május elsején elmondott beszédében. Mi sem látszik célszerűbben, mint a lehető legteljesebben megismerkedni ezzel a legautentikusabb forrással.

A kubai vezető élesen kikelt itt a „formulák” ellen, az élet követelményeinek fokozott figyelembevételét szorgalmazta. Gondolkodásának mikéntjét jól érzékelteti az általa említett gyakorlati példa. Megkérdezte, mit kell tenni abban az esetben, amikor adva van egy hétgyermekes özvegyasszony, akinek gondoskodnia kell családjáról. Noha a példa extrém, ilyen is előfordul. Ez esetben is többféle választási lehetőség van. A kubai állam azonban nem engedheti meg, hogy a gyerekek mezítláb, hiányosan táplálkozva, angolkórosan nőjenek fel csak azért, mert a fizetést az asszony képességeihez szabjuk. Ez esetben nemcsak az asszony és a gyermekek járnának rosszul, hanem a társadalom is vesztené, hiszen abban érdekelt, hogy egészséges állampolgárok nőjenek fel.

Az elmondottak alapján Fidel arra a következtetésre jut, hogy „egyetlen formulát sem lehet szó szerint alkalmazni”. Ez természetes. De a példában inkább a szociálpolitika szerepéről van szó semmint az elosztás szocialista elvéről. Az idézett szövegrész viszont éppen arra hivatott Fielnél, hogy ez utóbbit újraértelmezze. Ez világossá válik akkor, amikor Fidel a dolgozó ember esetében elismeri – átmeneti érvénnyel – a munka szerinti elosztás elvét, de meggyőződése szerint a gyermekek, az öregek, a betegek esetében már nem erről van szó: számukra a társadalom a kommunista formulát, a szükségletek szerinti elosztást kell hogy biztosítsa.

Mielőtt azonban jobban elmerülnénk a most kialakuló felfogás részleteiben, tovább kell időznünk az általános szemléleti kérdések értelmezésénél, Fidel azt hangsúlyozza, hogy miközben az ipari technika, általában a tudomány hatalmas fejlődésen ment át, a társadalomtudományok elmaradtak a fejlődésben. S különösen fontossá vált, hogy a fejlődő térségben előrelépés következzen be a társadalomtudományban.

Ezt követően igen fontos, elgondolkoztató megállapítást fogalmaz meg: „Úgy véljük, hogy a szocializmus építésének és a magasabb rendű társadalom felé való haladásnak, mint amilyen a kommunizmus, szükségszerűen meg kell legyenek a törvényei és módszerei, és ezek természetesen semmiképpen sem lehetnek ugyanazok, mint a tőkés társadalom módszerei. Úgy gondoljuk, hogy ezeknek a módszereknek és törvényeknek nem vak törvényszerűsége vagy automatikus szabályozásán kell alapulniuk. Úgy hisszük, hogy a népeknek előrelátó képességük alapján egyre inkább uralkodniuk kell a tervező, a termelési eljárásokon, parancsolni és uralkodni kell a törvényeken, és nem azok játékszerévé lenni.”

Később kinyilvánítja az új utak keresésének jogát. Hangsúlyozza: „mi tiszteletben tartjuk mások gondolkodásmódját, mindenki úgy építi a szocializmusát, a kommunizmusát, ahogy kedve tartja”, mégis megfogalmaz egy kritikai megjegyzést, amely – megnevezés nélkül, de félreérthetetlenül – az európai szocialista országokban meghonosodott elméleti felfogást veszi célba. „Megtörténhet – olvasható Fidel Castro 1966. augusztus 30-án elmondott beszédében – , hogy egy ország azt hiszi, a kommunizmust építi, s valójában a kapitalizmust építi.”

Ezután egy másik, nem kevésbé fontos témakörre áttérve: a szocializmus, illetve a kommunizmus egy országban való felépíthetőségéről szintén a május 1-ei beszédben esett szó. Az előbbi vonatkozásban Fidel válasza egyértelműen: „igen”. A kommunista társadalom építésében is előre lehet jutni egy országban – mondja. – „A kommunizmust azonban mint a teljes bőség formuláját nem lehet megvalósítani egy országban, a gyengén fejlett világgal körülvéve, annak veszélye nélkül, hogy az eljövendő években, akaratuk és kívánságuk ellenére, a mérhetetlenül gazdag népek azon ne vegyék észre magukat, milyen mérhetetlenül szegény népekkel kereskednek. Népek a kommunizmusban és népek »ágyékkötőben«.”

E kérdésben is megfogalmazza a sajátos kubai álláspontot. E szerint a legközelebbi jövőben arra kell törekedni, hogy a nép élelmezésében elérjék a kielégítő szintet, valamint hogy biztosítsák az állampolgárok fizikai és szellemi fejlődését, lakás- és egészségügyi

szükségletét. „Nem sok kell ahhoz, hogy ezt elérjük.” Az ország erőforrásai, egy kevés technikai segítség és munka révén ezt elérjük.” Az ország erőforrásai, egy kevés technikai segítség és munka révén ez gyorsan elérhető – mondja Fidel, s így folytatja: – Ezt elérve „nem tartjuk majd célunknak azért harcolni, hogy mindegyikünknek gépkocsija legyen, inkább arról gondoskodnánk, hogy a nálunk elmaradottabb országokban minden családnak legyen egy ekéje... mostantól fogva arra neveljük népünket, gyermekeinket, hogy holnap, amikor már kielégítettük ezeket a szükségleteinket, a célunk ne a gazdagság, hanem elsősorban az legyen, hogy segítjük a mögöttünk haladó népeket... Népünket az internacionalista kötelesség szellemében neveljük, hogy tíz éven belül ebben az országban senki se legyen, aki azt mondja: azért nincs több, mert másoknak segítünk. Azt akarjuk, hogy olyan típusú embereink legyenek, akik inkább készek elvonni maguktól, hogy adjanak, semmint másoktól elvegyenek valamint... E szellem hiányában senkit sem lehet marxistának-leninistának nevezni...”

b) Az ifjúság, az új ember neveléséről

Ha valaki figyelmesen tanulmányozza a szocializmus és kommunizmus párhuzamos építésének koncepcióját, az a meggyőződés alakul ki benne, hogy annak középpontjában a nevelő tevékenység áll. S e nevelés célja egy olyan erkölcsi tulajdonsággal felruházott embertípus kialakítása, aki közösségi szemléletű, mentes az egoizmus minden megnyilvánulásától, érdekeit önként alárendeli a nagyobb közösség érdekeinek; aki elsősorban a nemzeti közösség érdekeit tartja szem előtt, de mindinkább vállalja a szocialista világforradalommal együtt járó áldozatokat is. Ez az új embertípus tudatosan képezi magát „szakember-forradalmárrá”; ért a fegyverek kezeléséhez; ismeri a forradalmak tapasztalatait; elszánt ellensége a nemzetközi imperializmusnak.

Az 1960-as években egy ilyen igényű nevelési eszmény tört utat a kubai társadalmi élet minden területén. Kísérletek kezdődtek az oktatási rendszer új formákkal való gazdagítására, ilyen szellemben alakultak át a politikai oktatás anyagai; és e szemléletnek rendelődött alá a gazdasági élet irányítása is.

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy egy eddig is már-már hadi kommunista jellegű gazdaság 1960-as évek második felében a szó igazi értelmében azzá is vált; de ez alkalommal nem a tényleges történelmi kényszer „parancsa”, hanem a világforradalom menetének, követelményrendszerének sajátos kubai értelmezése miatt. Nem ideiglenes „rendszabályként”, hanem azért, mert a kubai vezetőknek meggyőződésük volt, hogy ezzel a törekvéssel rátaláltak az egyedüli helyes útra.

Kíséreljük meg most a leghitelesebb korabeli források, állásfoglalások felidézésével bemutatni, hogyan jelent meg ez a központi kérdés a szocializmus és kommunizmus egyidejű építésének kubai felfogásban.

Ezekben az években tervek készültek a gyermekek, az ifjúság komplex nevelésének megoldására. A kubai kormány felfogását, elvárásait 1967. január 28-án, a fiatalok neveléséről tartott beszámolójában fejtette ki Fidel a legpontosabban. Ebből kiderül, hogy az állam magára kívánja vállalni a gondoskodást minden gyermekről. Életüket tökéletesen megszervezi majd: kora reggel mennek az óvodába és estefelé térnek haza. „Elérve az első osztályos korhatárt, egész életük az iskola körül lesz megszervezve. Ott fognak tanulni, sportolni, étkezni. Hétfőn elmennek, és pénteken vagy szombaton hazatérnek,...egy cseppet sem kételkedünk, hogy a gyermekek sóvárogni fognak a hétfő eljöveteleért, hogy iskolába mehessenek, mert ott minden lehető kedvezményt megkapnak, teljes ellátást, örömteli és vonzó életet. Nem lesznek unalmas óráik, azaz nem lesz alkalom arra, hogy csavarogjanak és

rossz szokásokat vegyenek fel, ...értelmi, fizikai és társadalmi nevelést kapnak. Megtanulják a legjobb eszméket. Az iskola felkészíti őket az életre.” A kubai forradalom vezetője ki is mondja, hogy ez a felfogás szoros kapcsolatban van a szocializmus és kommunizmus egyidejű felépítésének formáiról vallott kubai elképzelésekkel.

Fidel ugyan nem hivatkozik Ernesto Che Guevara nézeteire, de lényegében az általa is vallott elképzeléseket fogalmazta meg. Hangsúlyozta: a forradalom győzelme időszakában élő nemzeték még a kapitalizmus eszméinek, módszereinek hatása alatt nevelődött. A forradalom a múlt eszmei maradványainak nagy részét kiirtotta ugyan a nép gondolkodásából, „de egészében a forradalommal együtt felnövő új nemzedék érintetlen gondolkodása az, amelyre legkevésbé voltak hatással ezek az eszmék, és amely a legtisztábban teszi magáévá a forradalmi eszméket...”

Az ifjúság nevelésének vázolt nagyvonalú programjához szervesen kapcsolódott a rendkívül kiterjedt ösztöndíjrendszer. Ennek méretei – a lakosság számához viszonyítva – minden más ország korábbi elképzelését felülmúlták. A megfogalmazott célkitűzés így összegezhető: a lehető leggyorsabban felszámolni a város és falu közötti kulturális különbségeket, a parasztygyermekeket sújtó hátrányos körülményeket, katonai fegyelemmel és kiképzéssel összekapcsolva nevelni az ifjúságot, s a bentlakásos rendszer pedagógiai lehetőségeinek maximális kihasználásával tömegesen képezni a forradalmi szellemű kádereket, szakembereket.

Az ösztöndíjrendszert hamarosan kiterjesztették a következő oktatási formákra: általános iskola (itt iskolavárosokba tömörítették a parasztygyerekek növekvő hányadát), alsó fokú középiskolai oktatás, tanítóképzés, technológiai középiskolák, nyelviskolák, népművelő iskolák, ápolónőképzés, halászat, hajózás. A felsőoktatásban elsősorban az orvostudományi és a mezőgazdasági karok diákjai részesültek ez időben ösztöndíjas-ellátásban.

Az ösztöndíjasok szállást, étkezést, orvosi ellátást kaptak, s havonta egyszer lehetőséget és költségtérítést, hogy családjukat meglátogassák. Az egyetemisták ezenkívül havi 5 peso zsebpénzt is kaptak. A családfenntartó diákok további 90 pesót kaptak, csakúgy, mint a nők ösztöndíjasok, s ha gyerekük született, akkor havi 150 peso ellátmányban részesültek. A nők hallgatók részére külön szálláshelyet rendeztek be.

A bentlakásos tanulók száma valamennyi oktatási szinten 1969-ben meghaladta a 244 ezret. Emellett 160 ezren fél internátusi ellátásban részesültek, vagyis egész napos foglalkoztatást és étkezési lehetőséget az iskolában biztosítottak számukra. A szigorú jegyes ellátás közepette az ösztöndíjasok a lakosság egészénél jobb összetételű és magasabb fejadagot kaptak.

Az új ember nevelésének koncepciója azonban nemcsak az ifjúság nevelését foglalta magában, hanem az egész társadalom nevelésének igényét is. Állandóan visszatérő téma lett az emberbe, illetve a munkához való gyökeresen új viszony kialakulásába vetett hit mint olyan célkitűzés, amely más a közeli jövőben elérhető.

Igaz, nem kevés bírálója is akadt ennek a felfogásnak. Voltak; akik – az európai szocialista országok tapasztalataira hivatkozva – az emberi fejlődés lassúbb lehetőségével számoltak; és sikraszálltak az anyagi ösztönzők alkalmazásáért. Ez a felfogás azonban határozott és egyértelmű elutasításban részesült.

Fidel Castro elismerte: „Természetesen sokkal könnyebb az emberek egoista érzelmeire támaszkodni, mint az összefogás érzésére, az emberi nagylelkűség érzésére... Mi nem mindig a legkönnyebb úton oldjuk meg a feladatokat; sőt néha a legnehezebb utakon.” Közben élesen bírálta a „számító népséget”, azokat az embereket, akik „metafizikus álláspontot foglalnak e”, azokat, akik csak összeadnak és kivonnak, akiknek számításából hiányzik a végeredmény, az

akarat, a bátorság, a határozottság, az erkölcsi tényezők végeredménye. Az ilyen felfogású emberek – mondta – nem képesek hinni az emberben, nem tudják elképzelni, mire képes a nép.

„Egy pénzügyi szakember – olvasható a beszédben –, egy pusztán közgazdász, egy metafizikus beállítottságú forradalmár azt mondaná: »Vigyázat! Egyetlen fillérrel sem csökkenteni a lakbért...« Ennek a népségnek a pénz képe van a fejében, és azt szeretné, hogy a nép fejében és szívében is a pénz képe legyen. Ha mi azt akarjuk, hogy a nép kiirtsa a fejéből és a szívéből a pénz képét, akkor olyan vezetőkkal kell rendelkezünk, akik gondolataikból és fejükből kitépik a pénz képét”.

E gondolatmenet felidézésével eljutottunk a korabeli kubai nevelésfelfogás központi mondanivalójához: a pénz szerepének fokozatos eltörléséhez, az ingyenességre való határozott áttéréshez. Ezzel kapcsolatban számos gyakorlati intézkedést kezdtek bevezetni, és még többet terveztek.

Ingyenessé vált a múzeumok, sportrendezvények látogatása, az utcai telefonkészülékek használata. A kormány bejelentette, hogy 1970-től eltörlik a lakbérfizetést azok számára, akik korábban teljesítették lakbérfizetési kötelezettségüket. A Kisparasztok Országos Szövetségének kongresszusán a kubai miniszterelnök bejelentette, hogy 1970-től egy hatalmas lakásépítési program valósul meg. A terv szerint évi százezer új lakás fog megépülni, tíz év alatt összesen egymillió új lakás készül majd el. S a lakáselosztásnál nem azt veszik majd figyelembe, kinek van erre 5000 pesója. Minden család rövid idő alatt szükséglete szerint megfelelő lakáshoz fog jutni. Mindez végső soron azt a meggyőződést volt hivatott szolgálni, amely szerint:

„A forradalom által nyújtott dolgoknak, a lakásnak, az egészségügyi ellátásnak, az oktatásnak – pénz nélkül – fokozatosan meg kell teremtenie a leghaladóbb társadalmi öntudatot, a tulajdonhoz, az anyagi javakhoz és az emberi munkához való más viszonyt.”

c) A gazdasági irányítás rendszere

Aki igazán közel kíván kerülni az 1960-as évek második felében kialakult kubai viszonyokhoz – nemcsak a gazdaság működéséhez, hanem a társadalmi lét egészéhez is –, annak elsősorban a gazdaságirányítási rendszert kell tanulmányoznia. E célkitűzés megvalósítása azonban óriási, alig leküzdhető nehézségekbe ütközik. Ebben a témában alig jelent meg publikáció, s Fidel Castro beszédeiben – az erre az időszakra vonatkozó legfontosabb, szinte egyedüli forrásokban – is inkább csak az elvek fogalmazódtak meg. A korabeli kiadványok, más vezetők beszédei alig tartalmaznak mást, mint idézetgyűjteményt Fidel állásfoglalásaiból. A gazdaság hatékonyságáról menet közben nem adtak tájékoztatást, statisztikai adatokat vagy nem közöltek, vagy csak olyan részjelenségekről, amelyek alapján az összefolyamatokról nemigen lehet reális képet nyerni.

Az adott összefüggésben ugyan nem is ezek a legfontosabbak, de azt mindenesetre őszintén meg kell mondani, hogy a következő oldalakon található fejtegetés sokkal inkább épül különböző személyes tapasztalatokra mint hiteles, hivatalos dokumentumokra. Még egy megjegyzés mindenképpen ide kívánczodik. A gazdasági irányítás azon szisztémájának, amelyről most összképet próbálunk adni, számos eleme megvolt már a korábbi években is, és nem egy vonatkozása – ha némi változással is, de – megtalálható volt a hetvenes években. De tény, hogy mint egész, a maga „klasszikus” formájában az 1960-as évek második felében létezett.

A korabeli kubai gazdasági mechanizmus elvi sémáját a következőképpen lehetne összegezni: monolitikus és teljesen centralizált gazdaság, ahol a termelési eszközök túlnyomó többsége állami tulajdonban van. A még fennmaradó kisparaszti szektor is teljesen állami irányítással, az állami szektorral szorosan összefonódva működik. Minden termelő- és fejlesztőtevékenységet, valamint a termelt javak elosztását egyetlen központból, részletekbe menően, egy csaknem kizárólag naturális mutatókat tartalmazó (éves) tervvel irányítanak.

Ebben a felfogásban az állami szektort egyetlen nagy vállalatnak tekintik. Következésképpen a termék állami szektoron belüli mozgását nem kíséri ellenkező irányú pénzmozgás. Az állami vállalatok nem fizetnek egymásnak, nincs egyszámla, nincs értékben vezetett számvitel. A pénznek tehát az állami szektoron belül nincs szerepe. A hivatalos közgazdasági elmélet szerint a rentabilitás fogalma azonos a bürokráciával, egyébként is idegen a szocializmustól, alkalmazása tehát káros. A gyárak, üzemek, állami gazdaságok feladata kizárólag az, hogy a terv által biztosított eszközökkel megszervezzék a termelőtevékenységet. A szó közgazdasági értelmében vett vállalatokról tehát nem beszélhetünk.

Szövetkezeti szektor gyakorlatilag nem létezett. A mezőgazdaság kisparaszti szektorában bevezették a kötelező beszolgáltatást. A családi fogyasztáson és az újratermeléshez szükséges vetőmagon kívül (ez utóbbi jelentősége nem hasonlítható egy mérsékelt övezeten termelő parasztgazda termeléshez) 100 százaléki mindent be kellett szolgáltatni szabott áron.

Az ekkor érvénybe lépett közgazdasági szemlélet mindinkább tagadta az anyagi érdekeltség, a munka szerinti elosztás elvét. Mivel a javak szűkösen álltak rendelkezésre, s így szó sem lehetett szükségletek szerint elosztásról, ezért a fogyasztási cikkek és lakossági szolgáltatások elosztásának alapvető elve az egyenlőség lett. A pontosság kedvéért azonban meg kell mondani, hogy voltak kivételek. Például a nikkeltermelésben gyakorlatilag megszakítás nélkül érvényesült a munka szerinti elosztás elve; és bizonyos esetekben adódtak kivételek, gondoskodtak a tényleges szükségletekről – főleg a gyermekek vonatkozásában.

Mivel a fent körvonalazott gazdasági mechanizmus elvi sémája nemcsak az elosztás terén, hanem a termelés vonatkozásában sokféle kivétellel, torzulással érvényesült, célszerű röviden áttekinteni az egyes szférák legfontosabb jellemzőit.

Mint már említettük, iparban, az építőiparban, a közlekedésben működő vállalatok a szó igazi értelmében inkább „termelő telephelyek” voltak: valójában a központi utasítások végrehajtását kapták feladatul. A vállalatvezetők hatásköre rendkívül szűk volt. Önállóságuk elvben a végrehajtás hogyanjára korlátozódott. Csak azt kellett meghatározniuk, hogyan szervezik meg a termelést a központilag kiutalt eszközökkel. Nem változtathatták meg a termelési programot, nem volt lehetőségük másfajta anyagok beszerzésére, arra, hogy eldöntsék, kinek „adják el” a terméket. A vezetőnek nem volt módja rá, hogy túlteljesítse a tervet, nem változtathatta meg a dolgozók bérét, nem premizálhatott, nem büntethetett. E kötöttségek ellenére a vállalat vezető hatásköre a gyakorlatban azért több volt, mint amit az elvi séma feltételez, mivel a szabályozás nem terjedhetett ki minden részletre, a rendelkezések nem vehettek figyelembe minden rendkívüli esetet.

Ez a gazdasági irányítási rendszer azonban így nagyon rugalmatlan volt. Hiányoztak a legfontosabb eszközök a leggazdaságosabb döntések meghozatalához. Hiszen a vállalat sem az államnak, sem más vállalatnak nem fizetett sem a nyers- és segédanyagokért, sem az energiáért. Nem volt érdekelt a munkaerővel való takarékoskodásban, minthogy a feladatok elvégzéséhez a szükséges létszámot a Munkaügyi Minisztériumból igényelte. A jóváhagyott létszám és a fizetési listák alapján a Nemzeti Bank helyi fiókja automatikusan kiutalta a béreket. A kifizetett bér tömegének nem volt semmilyen szerepe a vállalati gazdálkodásban:

nem vetették össze a termelés volumenével, nem vették figyelembe a vállalat munkájának megítélésekor.

A vállalat munkájában így a pénznek rendkívül kis szerepe volt. Pénzbevételek, kifizetések a ritkán előforduló közvetlen lakossági érintkezések esetében merültek fel (kisparaszti beszolgáltatás, belkereskedelmi értékesítés a turistaiparban). Mindez azt jelentette, hogy a vállalatnak minden pénzkiadása és bevétele az állami költségvetés terhére, illetve javára történt.

A vállalatok munkájának elbírálásánál végső soron két tényezőt vettek számításba: a naturális tervfeladatok teljesítését, és azt, hogy a vállalati kollektíva milyen társadalmi munkát végzett saját termelő tevékenységén kívül, főleg a mezőgazdaságban.

Ha a mezőgazdaságot vesszük szemügyre, akkor néhány az eddigiektől eltérő vonás egyenesen szembeötlő. A mezőgazdasági földterület valamivel több mint 70 százaléka tartozott az állami szektorhoz. Az első jelentős különbség abban jelentkezett, hogy míg az iparban a szervezeti alapegységek (egy-egy üzem, gyár) pontosan elhatárolható egységek voltak – egyértelműen meg volt határozva állóeszközük, létszámuk, nyersanyagszükségletük stb., vagyis mindaz, amire termelési feladatuk ellátáshoz szükséges volt –, addig a mezőgazdaságban elmosódtak a határok az alapegységek és az állami gazdaságok között.

Talán még többet elárul a mezőgazdaságban és az iparban alkalmazott eltérő irányítási módszerekről az a tény, hogy a mezőgazdaság irányítására egy katonai mintájú szervezetet hoztak létre: országos, tartományi és járási mezőgazdasági „főhadiszállások”, „törzsszállások”, „parancsnokságok” rendszerét. E „parancsnokságok” fogták össze a területükhöz tartozó összes mezőgazdasági tevékenységet. Irányításukban döntő szerepet kaptak az illetékes pártbizottságok, a „parancsnokságok” gyakran egybeolvadtak a pártbizottságok mezőgazdasági osztályaival. E katonai mintára épülő irányító szerveket korszerű távközlési eszközökkel látták el: legfőbb tevékenységük a mozgósítás, az erők állandó átcsoportosítása volt. Végső soron az emberek százezreinek munkáját, elszállásolását, szállítását ezek a parancsnokságok szervezték meg. Nemcsak a mezőgazdasági munkaerő fölött rendelkeztek: gyakran az ipari munkásságot, az értelmiségieket, a diákokat és a katonaságot is e parancsnokságok irányítása alatt „vetették be a termelési csatába”, a mindenkori „szükségletek szerint”.

„Normális körülmények között” az állami gazdaságok természetesen önállóan szervezték a tervfeladatok végrehajtását. A nagyobb feladatok (nádvagás, erdőtelepítés, gyümölcszedés, kávészünet), vagyis a kampányok idején azonban minden irányítás a „parancsnokságok” kezébe került. Mivel az anyagi ösztönzés teljesen megszűnt, e kampányok idején egyre nagyobb munkaerőhiány lépett fel. A tömeges mozgósításokra tehát mind nagyobb szükség lett. Vitathatatlan, hogy a legfontosabb mezőgazdasági feladatok elvégzése így mégiscsak megtörtént; de végképp áttekinthetetlenné vált a tényleges ráfordítás. Nemcsak a mezőgazdaságban, hanem az iparban is. Mert bár az elv az volt, hogy a mezőgazdaságba ideiglenesen „átcsoportosított” ipari munkások feladatát az otthon maradottnak kell elvégezniük, ez nem minden esetben érvényesülhetett. Így a mezőgazdasági kampányok miatt jelentős zavarok keletkeztek az ipari termelésben és természetesen az irányításban is, hiszen minden egészséges tisztviselőnek is meghatározott időre önkéntes mezőgazdasági munkára kellett utaznia. Nem volt ritka ez időben a hivatalok homlokzatán a felirat: eddig és eddig zárva vagyunk, „az alkalmazottak elmentek nádat vágni”.

A mezőgazdasági irányítási rendszer ismertetéséhez kíváncsiaknak még bizonyos kiegészítések a kisparaszti gazdaságok irányításáról. Ezek, mint jeleztük, teljesen összefonódtak az állami szektorral. Az állam pénzért – de legtöbbször rövid lejáratú hitelre – adott a kistermelőknek

nemesített vetőmagot, palántát, műtrágyát, növényvédő szereket, gépkocsi-használati lehetőséget, s ezt a parasztok a beszolgáltatott termés árából fizették vissza. Szabadpiaci értékesítés nem volt: ha a magántermelő az állami felvásárló szervek megkerülésével bármit eladott vagy elcserélt, az feketézésnek, büntetendő cselekedetnek minősült. Minthogy pedig a feketepiac mégiscsak kialakult, és a hivatalos jegyes árakkal összevetve igen magas árakkal (a különbség gyakran elérte az 1: 100 arányt), mivel a kötelező beszolgáltatásból származó jövedelem elértéktelenedett, a paraszt teljesen érdektelenné vált nemcsak a termelés növelésében, hanem még a szinten tartásban is. Gyakorivá vált, hogy a kényes munkát, például a kávétermelést elhanyagolták. Mind jellemzőbbé kezdett válni az is, hogy a „parancsnokságok” által mozgósított munkaerő egy részét a kisparaszti tulajdonban levő termőterületeken kellett hasznosítani.

Mindez végül is azt jelentette, hogy a magánparaszti szektor önállósága teljesen formális lett, az irányítási rendszer nem szolgálta a mezőgazdasági termelés növekedését. Közben változatlanul élt azaz alapvető gazdaságpolitikai célkitűzés, mely szerint 1970-ig a mezőgazdasági termelés – elsősorban a cukortermelés – növelése áll a gazdasági tevékenység középpontjában.

A tervezés ekkor meghonosult gyakorlatával kapcsolatban csak a legfontosabb jellemzőkre utalunk. Középtávú népgazdasági terv ez időben nem készült. Az évi költségvetéshez és a külkereskedelmi tervhez (megállapodásokhoz) kapcsolódva éves termelési terveket készítettek. Ezeket központilag a legapróbb részletekig bontották le. Mivel az áru- és pénzkategóriák háttérbe szorultak, ez a terv természetszerűen nem tartalmazhatott olyan fejezeteket, mint pénzügyi mérlegek, termelékenység terv, önköltségi terv, a lakossági pénzbevételek és kiadások mérlege stb. Noha ez a terv jóval kevesebb területet ölelt fel, mint például a KGST-országok tervei, az egyre gyakoribb termelési és ellátási problémák, tervmódosítások miatt mégis állandósult a Tervhivatal túlterhelése, ez az intézmény gyakorlatilag képtelenné vált a távlati tervek készítésére. Az említett körülmények miatt a terv végső soron nem volt egyéb, mint a legfontosabb termékek termelésének, behozatalának, elosztásának és kivitelének naturális mutatókban kifejezett éves terve.

A beruházási tevékenységre is mélyen rányomta bélyegét a juttatások növekvő körének ingyenessége. Az értékbeni mutatók hiánya teljesen érdektelenné tette a beruházókat az olcsóbb megoldások keresésében. Gyakran került sor olyan beruházásokra, amelyek jó műszaki mutatókkal rendelkezőnek, vitathatatlanul modern megoldásnak ígérkeztek, de gyakran nem feleltek meg a kubai feltételeknek, például a munkaerő-állomány és a termelési szervezettség színvonalának. Nem kis mértékben a beruházási eszközök „ingyenességével” magyarázható az, hogy meglehetősen sok gép, termelő berendezés maradt kihasználatlanul, s közülük sok még az üzembe helyezés előtt tönkrement.

A gazdasági irányítási rendszer kapcsán végül szülni kell még az elosztással kapcsolatos gyakorlat néhány konkrét vonásáról.

Ezekben az években Kubában már mindent jegyre adtak. A kenyér-, a cukor- és a rizsfejadag nagyjából megfelelt a szükségleteknek. Más élelmiszerekből – például a húsból – az ellátás ugyanolyan szűkös volt, mint az előző esztendőekben (egy főre heti 33 dkg). Gyakran akadozott, akárcsak az ugyancsak alacsony szinten meghatározott zöldség- és gyümölcs-ellátás. Az iparcikk-fejadagokat igen alacsonyra szabták, de ruházzkodásban a fejadat fedezte az elemi szükségletet, rongyos külsejű embert nem lehetett látni. A jegyes ellátás körébe tartozott az ital, a cigaretta is (minden 18 éven felüli állampolgár heti egy doboz cigarettát kapott).

A dolgozók átlagkeresete az előző évekhez képest nem változott: havi 110-130 peso között volt. Ugyanakkor a jegyre kapott áruk összege a rezsikiadásokkal (lakbér, villany, közlekedés) együtt egy személyre lebontva havi átlagban 18-20 peso között mozgott. Mivel ebben az időben még csak nagyon kevés nő dolgozott (a többgyermekes anyák gyakorlatilag egyáltalán nem), így egy kereső jövedelme általában elegendő volt a családi kifizetésekre. Ha a sok gyermek miatt ez mégis gond lett volna, az sem okozott nehézséget, mert valamely keresett jegyes termék (például a minden felnőttnek járó egy doboz cigaretta) értékesítése lehetővé tette a családi kasszából hiányzó összeg megszerzését.

A lakosság igen jelentős részénél viszont pénzfölösleg keletkezett, mivel az elosztó boltokba kerülő áru mennyisége nem érte el a havonta újonnan kikerülő pénz mennyiségét. Ilyen körülmények között a pénznek valójában alig volt értéke. A fogyasztási javakkal való ellátás rendszere tulajdonképpen ugyanígy funkcionálhatott volna pénz nélkül is. Ilyen körülmények között pedig az anyagi ösztönzés elvének hivatalos elítélésétől függetlenül sem lehetett a pénznek ösztönző szerepe a termelésben.

A bérek nemcsak az elosztásban kaptak alárendelt szerepet, hanem a termelésben is. Lekerült a napirendről az a korábbi terv, amely egy új, egységes bérrendszer bevezetését célozta. A valóságos helyzet ezekben az években még kuszáltabbá vált, mint amilyen korábban volt. Meglehetősen sok munkahely-változtatásra került sor ezekben az években. A távozók változatlanul „vitték magukkal” régi bérüket az új munkahelyre. Ez hol előnyös, hol hátrányos volt a dolgozókra. Ha egy munkást kiemelték vezetőnek, azzal nem lett több a keresete. Ha valakit leváltottak vezetői beosztásából, az sem jelentett jövedelemmódosulást. Mind szélesebb körben érvényesült az úgynevezett „történelmi bérek” intézménye. Ilyen körülmények között a bérek elvesztették a termelést ösztönző szerepüket.

Mind gyakoribb lett a munkaerőmozgás. Megindult az elvándorlás a nehéz fizikai munkát igénylő helyekről. Az ország életében a legnagyobb gondot mindinkább a nádaratási kampány megszervezése, a cukornád időben való levágása jelentette. De egyre több önkéntes munkára volt szükség a kikötőkben (a hajók ki- és berakodásánál), az építkezéseken és hasonló területeken is.

A kormány kétféleképpen próbált fellépni a munkaerő-gazdálkodás mind nagyobb zavarai ellen. Először is az „önkéntes társadalmi munka” egyre gyakoribbá és tömegessé váló szervezésével. Másrészt adminisztratív rendszabályokat alkalmazott; a munkahely-változtatást feltételekhez kötötte.

Mint több jel mutatott arra, hogy növekszenek a gazdaság működési zavarai. A valósággal való számvetés azonban még évekig késett. Híven a korábban kialakított koncepcióhoz, a kubai vezetés szilárdan végig kívánta járni a maga választotta utat; s ebben a gazdaságnak alárendelt szerepe volt. A szocializmus és kommunizmus egyidejű építésének koncepciója a világhelyzet egy sajátos megítéléséből táplálkozott. Ebből vezették le Kuba küldetéstudatát, erre épült egy sajátos forradalomelmélet. E forradalomelmélet részletes kimunkálására, elfogadtatására és főleg gyakorlati megvalósítására készültek. Ez nyilvánvalóvá vált a következő években. Így a kubai gazdaság alacsony hatékonysága, működési zavarai csak „kellemetlen mellékszögék” lehettek egy nagy forradalmi előretörés előkészületeiben.

6. A Latin-amerikai Szolidaritási Szervezet (OLAS) értekezlete

Alighanem az a tanácskozás árul el a legtöbbet a korabeli kubai törekvésekről, amelyet 1967. július-augusztusára hívtak egybe Havannában. A gondos előkészítő munka egyik legfontosabb eleme volt az olyan „nemzeti” delegációk összeállítása, amelyekben az adott latin-amerikai ország valamennyi forradalmi mozgalma képviselőt kap.

a) Előzmények

Az előkészületek között természetesen az elméleti állásfoglalások váltották ki a legnagyobb érdeklődést; már csak azért is, mert ezekre a nyilvánosság előtt került sor. Nem lehet feladatunk a rendkívül gazdag forrásanyag ismertetése; ez alkalommal is főleg a kubai felfogás bemutatását tartjuk szükségesnek. Az ettől bizonyos fokig eltérő megközelítések közül egyet mégis feltétlenül meg kell említeni.

A *Béke és Szocializmus*-ban közölt számos cikk közül mondanivalója miatt kitüntető figyelmet érdemel Luis Corvalánnak, a Chilei Kommunista Párt főtitkárának tanulmánya, amely a folyóirat 1967. júliusi számában jelent meg, A forradalmi antiimperialista erők szövetsége Latin-Amerikában címmel.

A világszerte ismert chilei kommunista politikus kiindulópontja a következő: mivel Latin-Amerika népei „a nemzeti és társadalmi felszabadulás, a demokrácia és a szocializmus útján haladnak,...a forradalom szempontjából az a fontos, hogy szélesítsük, ne pedig szűkítsük az antiimperialista frontot, hogy abba valamilyen formában bevonjuk mindazokat a néprétegeket, amelyek fellépnek vagy fel tudnak lépni a közös ellenség ellen.”

Ezt követően Corvalán világosan megfogalmazza a forradalom mozgóerőit – ezek: a munkásosztály, a parasztság, a diákság, a középrétegek, a nemzeti burzsoázia néhány csoportja –, és megállapítja, hogy a rohamosan fejlődő munkásosztály a legerősebb osztály. Az értelmiség legjava mellett első sorban a munkások vannak a kommunisták soraiban, és ha ezek a pártok le tudják küzdeni a különböző káros tendenciákat, szektás jelenségeket, céhes módszereket, a passzivitást, a kalandorkodást, a konformizmust és az elvtelenséget, akkor elhárul a legfőbb akadály a forradalmi élcsapatszeret tényleges kivívása előtt.

Megfigyelhető jelenség – írja Corvalán –, hogy „nemcsak a forradalmi proletariátus, hanem a kispolgárság egy jelentős része is forradalmi álláspontra tér át, öneláldozóan harcol a latin-amerikai országok felszabadulásáért, és célul tűzi ki a szocializmus felépítését. Ez különös erővel mutatkozik meg Latin-Amerikában a kubai forradalom győzelme óta”.

Ezt követően arra figyelmeztet, hogy e társadalmi réteg még vezető szerepet is játszhat azokban az országokban, amelyekben a proletariátus számbelileg vagy politikailag gyenge. Noha a kispolgári bázisú forradalmi áramlatok lebecsülik a proletariátust és a kommunista pártokat, hajlamosak a nacionalizmusra, a kalandorkodásra, olykor megtűrik a szovjetellenességet, az antikommunizmust, könnyen esnek szubjektívizmusba, mégis forradalmi áramlatok „amelyekkel kapcsolatban a forradalmi proletariátusnak inkább az egység, mint a harc álláspontjára kell helyezkednie... A két áramlat között harc folyik a mozgalom vezetéséért, és ez kifejeződik az ideológiai harcban is. De minden kísérlet arra, hogy ezt a harcot kiélezzék és az egyik vagy másik forradalmi áramlat »megsemmisítéséért vívott harccá« változtassák, csak az imperializmus malmára hajtja a vizet”.

Corvalán végső soron arra az alapvető következtetésre jut, hogy „A forradalmi proletariátus és a kispolgári forradalmi körök, szervezetek kölcsönös megértése, együttműködése, akció-

egysége ma Latin-Amerikában döntő kérdéssé, elsőrendű feladattá vált. ...Együttműködésük egészen odáig mehet, hogy egységes forradalmi marxista-leninista pártos alakítsanak...”

Ezek a nézetek nem váltottak ugyan ki éles vitát, de széles körű helyeslésre sem találtak.

Az elméleti előkészületek egy fontos vonulatát jelentették a nagy számban készülő helyzet-elemzések. Készítettek ilyeneket a kongresszusra készülő „nemzeti” delegációk is. Ilyen célzattal publikáltak számos cikket a *Béke és Szocializmus*-ban, és természetesen a Kubában székelő előkészítő bizottság apparátusa is nyilvánosságra hozta a maga elemzéseit.

Ez utóbbi bizottság tanulmánya arra hívja fel a figyelmet, hogy 1955 és 1965 között a latin-amerikai országok az Egyesült Államokkal folytatott egyenlőtlen kereskedelem („terms of trad”) következtében 13,2 milliárd dollárt veszítettek, míg államadósság, kamatok stb. címén 14,5 milliárdot fizettek ki. Így jövedelmük ez idő alatt 27,8 milliárd dollárral csökkent, azaz évi 2,7 milliárd dollár tiszta haszon vándorolt az amerikai nagytőkések zsebébe akkor, amikor a szubkontinens 230 milliónyi lakosából 105 milliónak a jövedelme nem éri el a havi 9 dollárt, 94 millióé pedig mindössze 31 dollár.

Az elemzés szerint a latin-amerikai országok helyzete évről évre súlyosabb, és „...egyre szélesebb tömegek előtt válik világossá, hogy ezen a fennálló társadalmi keretek között változtatni nem lehet”. A tanulmány ezt követően megállapítja, hogy ez a körülmény váltja ki az itt élő népek egyre határozottabb szembefordulását az amerikai imperializmussal. Az Egyesült Államok viszont a gazdasági zsarolástól a nyílt intervencióig mindennel megpróbálkozik, hogy védje előjogait. Ilyen helyzetben egyre sürgetőbb a forradalmi erők egységének megteremtése. A közeljövőben megalakult OLAS (Latin-amerikai Szolidaritási Szervezet) teljesen önálló szervezet lesz; semmilyen vonatkozásban sem fog függni más szervezetektől, beleértve a trikontinentális szolidaritási szervezetet is.

A felkészülés során született dokumentumok között látott napvilágot Fidel Castro számos állásfoglalása.

Minden bizonnyal a következő megállapítása érdemel különleges figyelmet: „Nem akarjuk azt mondani, hogy minden országban pontosan ugyanazok a feltételek vannak, mint Kubában voltak; ezen a kontinensen valójában van még néhány kivétel, ahol a feltételek különbözőek és a lehetőségek korlátozottak. De meg vagyunk győződve arról, hogy a latin-amerikai országok túlnyomó többségében a forradalom számára jobbak a feltételek, mint annak idején Kubában voltak, és ha ez a forradalom ég mindig nem következett be, az annak tulajdoníthatók, hogy sok olyan személyből, akiket forradalmárnak neveznek, hiányzik a meggyőződés.” Ebből a megközelítésből adódóan érthető, ha Fidel a leggyakrabban az úgynevezett „álforradalmárokat”, az álforradalmiságot ostorozza.

Felteszi a kérdést: „Végre meg kell tudni, ki is a forradalmár. Vajon az-e a forradalmár, aki fel van ugyan fegyverezve a forradalmi elmélettel, de nem érzi át azt? Aki gondolati, de nem érzelmi kapcsolatban van a forradalmi elmélettel?” Majd nagy szenvedéllyel kijelenti: „...egyszer s mindenkorra meg kell érteni: ahhoz, hogy valaki forradalmár legyen, nemcsak elméletre, hanem mély meggyőződésre, a tömegekben való nagy bizalomra, harcra és áldozatkészségre van szükség.”

Több esetben is felmerült ezekben a hónapokban a latin-amerikai kommunista pártokhoz való viszony, azok tevékenységének megítélése. Az ezzel kapcsolatos legkritikusabb problémára – a venezuelai kommunistákkal való nyílt polémiára – később visszatérünk.

Fidel legfontosabb megállapítása e témában így hangzik: „Állásfoglalásunk a kommunista pártokat illetően szigorú forradalmi elveken alapul. Azokat a pártokat, amelyek elhajlás és

ingadozás nélküli irányvonalat képviselnek, amelyek következetes forradalmi vonalat követnek, támogatjuk, ...ha bármely országban a magukat kommunistának titulálók nem tudják teljesíteni kötelességüket – azokat fogjuk támogatni, akik kommunista elnevezés nélkül úgy cselekednek és harcolnak, mint igazi kommunisták.” Ennek tényleges tartalma pontosabban érthető egy röviddel későbbi beszédéből. Fidel itt arra utal, hogy ezek az elvek már az első és a második Havannai Nyilatkozatban megfogalmazódtak. Ehhez hozzáteszi: „Szilárdan hisszük és szenvedélyesen védjük azt az álláspontot, hogy e forradalom Latin-Amerikában nem lehet más, csak a népek fegyveres harcának eredménye.”

Fidel Castro több esetben is kijelentette, hogy Kuba nemcsak elméleti téren védelmezi eszméit, hanem a legnagyobb következetességgel átülteti azokat a gyakorlatba. „Egy napon sértegetőink, a burzsujok, az imperialisták és az álforradalmárok számára nem marad más hátra, mint hogy elismerjék sikereinket és eredményeinket, s lehajtsák fejüket, mert a népek el fogják ismerni, hogy teljesítettük kötelességünket.”

Most pedig röviden utalni kell arra a szenvedélyes vitára, amely a kubai és a venezuelai kommunista párt között bontakozott ki. Ez valójában több éven keresztül tartott. Az ok a korábban kirobbant és sikereket hozó gerillamozgalom lanyhulásával, illetve a fegyveres harc beszüntetésének, vagy folytatásának kérdésével függ össze.

A Venezuelai Kommunista Párt Központi Bizottsága – miután gondosan elemezte az utóbbi időben elszenvedett vereségek okait – végül a fegyveres harc átmeneti beszüntetése mellett döntött. A párt vezetőinek túlnyomó többsége az objektív körülmények megváltozásában látta az egyre gyakoribb vereségek okait, az emberi utánpótlás elakadását. Az 1960-as évek közepén meggyorsult az ország ipari fejlődése. Megindult a falusi lakosság felvándorlása a városokba. Kialakulóban volt elsősorban a falusi szegénység számára egy más alternatíva, mint a fegyveres forradalmi harc, Ilyen körülmények között a párt mind több harcosát veszítette el. Ezért a Központi Bizottság többségi határozattal úgy döntött: a teljes elvázás megakadályozása érdekében beszünteti a gerillaharcot, és a közeljövőben elsősorban a városi bázisát kívánja megszilárdítani más, békés harci formák szervezésével. (Volt azonban egy csoport a párt vezetésén belül – élén Douglas Bravóval –, amelynek tagjai más véleményen voltak, és a fegyveres harc minden áron való folytatása mellett döntöttek.)

Nos, ez váltotta ki azt a kubai bírálatot, amely megfogalmazódott Fidel Castro beszédeiben, sőt a kubai párt Központi Bizottságának határozatában és nyílt levelében is. Érthető, ha ilyen körülmények között a két párt között elmergesedett a viszony. Ez a nyílt polémia már egyet s mást előre jelzett a Latin-Amerikai Szolidaritási Szervezet Havannában összehívott tanácskozásának vitáiból.

b) Tanulságos viták

Az 1967. július 31-től augusztus 10-ig tartó értekezleten 27 ország nemzeti bizottságainak küldöttei vettek részt. A 27 küldöttség összesen 85 különböző pártot és szervezetet képviselt. Egyes nemzeti bizottságokban a kommunista pártok mellett szocialista pártok, szakszervezeti egységközpontok, továbbá meghatározatlan arculatú más szervezetek képviselői is részt vettek.

Több kommunista párt nem volt tagja országának nemzeti bizottságának, és nem is vett részt a tanácskozáson. A Venezuelai Kommunista Pártot „kizárták” a nemzeti bizottságból azzal az indokkal, hogy abbahagyta a fegyveres harcot, és ezzel „elárulta” a forradalmat. Az Argentin Kommunista Pártot nem hívták meg az értekezletre (miközben a szervezők Argentínából meghívtak „katolikus forradalmárokat” és az egyik kisebb peronista csoport képviselőit.) A

Brazil Kommunista Párt nem fogadta el a meghívást. Ismeretlen okból nem érkezett meg az Ecuadori KP küldöttsége. A Guatemalai Munkáspárt pedig csak közvetve a Guatemalai Felkelő Fegyveres Erők küldöttségében képviseltette magát. Ugyanakkor számos más ország küldöttségében a kommunisták voltak többségben.

A plenáris üléseken Kína, Albánia és Jugoszlávia kivételével részt vehettek a szocialista országok megfigyelői minőségben ott levő képviselői.

Az értekezlet napirendi pontjai a következők voltak:

Az imperialista-ellenes forradalmi harc Latin-Amerikában.

Közös álláspont és akció az imperializmus Latin-Amerikába irányuló politikai-gazdasági beavatkozása, gazdasági és ideológiai behatolása ellen.

A latin-amerikai népek szolidaritása a nemzeti felszabadító harcokkal.

A Latin-amerikai Szolidaritási Szervezet alapszabálya.

Az értekezleten kialakult vitára nagy hatást gyakorolt az a meglehetősen terjedelmes dokumentum, amit a kubai delegáció terjesztett elő.

A kubai dokumentumot Armando Hart, a kubai delegáció vezetője ismertette. Első fejezete a Hazánk Amerika címet kapta. Ez képet ad az elnyomás és a hősi küzdelmek történetéről, a „mi földünk” szolidaritásának történetéről, a kiemelkedő történelmi személyiségek szerepéről, az amerikai imperializmus terjeszkedéséről, az oligarchia és a bábkormányok szerepéről. A második fejezet címe: A forradalom elkerülhetetlen. Ebben a fejezetben megfogalmazódik mind az, amit a kubaiak vallottak a latin-amerikai forradalmi helyzet érettségére vonatkozóan, azokkal a következtetésekkel együtt, amelyek szerint a jelenben a népi forradalom az egyetlen kiút, miután a kontinens népeinek tragédiája, kizsákmányoltsága napról napra növekszik. A harmadik fejezet az Út a győzelem felé címet viseli.

A vietnami tapasztalatok értelmezésével kezdődő fejtegetés elsősorban a harci formák, különösen a gerillaharc szükségességét, szempontjait boncolgatja.

Vitathatatlan e dokumentum jelentősége. Hiszen ez a kollektív állásfoglalás kiérlelt munka a maga nemében: „klasszikus” formában ad képet a korabeli kubai felfogásról, annak vitathatatlan érényeiről és nyilvánvaló tévedéseiről is.

Néhány különösen fontos megállapítást – még azon az áron is, hogy egyik-másik megállapítás bizonyos értelemben ismétlésnek tűnik – idéznünk kell, mert csak így válik lehetővé az ezt követő vita bemutatása.

„Az egyetlen kiút a nép forradalma” című pontban a dokumentum megállapítja, hogy a latin-amerikai latifundista rendszer, az oligarchia, a hazai burzsoázia, valamint az imperializmus „végső soron egyetlen nagy oligarchiát” alkot, amelynek alkotórészeit gazdasági, politikai és társadalmi jellegű szálak egyesítik megbonthatatlanul, valamint az a nagy közös érdekük, hogy fenntartsák a kizsákmányoló rendszert. „Fel kell tennünk a kérdést – állapítja meg a kubai beszámoló –, hogy vajon megoldható-e ez a helyzet egyszerű társadalmi változások, illetve reformok révén. A válasz nyilvánvalóan egy teljes és kategorikus NEM!” Ahhoz, hogy a fent vázolt helyzet megoldódjon, többek között agrárreformot kell végrehajtani, vissza kell szerezni a nemzeti szuverenitást, radikálisan át kell alakítani a meglevő gazdasági és politikai struktúrákat. Ezt csak forradalom útján lehet végrehajtani. Ezt a forradalmat a munkások, a parasztok, a kisemmizettek fogják végrehajtani, élvezvén a középrétegek azon szektorainak támogatását, amelyeket hazafias és forradalmi érzelmek vezérelnek, s amelyek eszményei nincsenek feloldhatatlan ellentmondásban a szocializmussal.

Az egyedüli kiútként bemutatott forradalom végrehajtó erőinek felsorolása után a dokumentum a forradalom jellegének meghatározására tér át. Az előbb jelzettek közül kiindulva leszögezi, hogy nincs ésszerű ok annak feltételezésére, hogy ez a forradalom polgári forradalom lesz. Nem szabad tehát olyan stratégiát kidolgozni hozzá, amely engedményeket tenne a latin-amerikai burzsoáziának: részben azért, mert e burzsoázia nem áll semmiféle forradalom élére, másrészt pedig mert ezt a forradalmat a dolgozó néptömegek fogják vezetni.

Mintegy átfogóbb keretek közé ágyazva a kérdést, a kubai előterjesztés megállapítja, hogy Latin-Amerikában eddig nem ment végbe polgári forradalom. S leszögezi: nem is fog végbemenni, Latin-Amerikában nem lesz polgári forradalom. Ennek alátámasztására részint azzal érvel, hogy „az úgynevezett latin-amerikai burzsoázia” képtelen lenne olyan nagyszabású polgári forradalom megvalósítására, amilyenre Franciaországban 1789-ben, Európa több más országában 1848-49-ben került sor; ennek a sajátos feltételek között létrejött és jelenleg az imperializmustól függő osztálynak legfeljebb olyan reformkísérletekre van ereje, mint amivel Goulart Braziliában próbálkozott, vagy amilyenrel Frei Chilében kísérletezik. Másrészt a dokumentum úgy fogja fel a fölvetett kérdést, hogy „amennyiben azért igyekeznek polgári forradalmat csinálni, hogy azután proletár forradalommal változtassák, akkor végső soron egy forradalomról van szó”. S az eddig vázlatosan jelzett fejtegetés a következőkkel zárul: „Földrészünkön tehát nem lesz sem polgári forradalom, sem polgári demokratikus forradalom, mivel hiányoznak ennek történelmi feltételei; egyetlen forradalom lesz, az elnyomott nép forradalma, amely nem torpan meg mindaddig, amíg át nem alakul szocialista forradalommal.”

A harmadik fejezet első pontja a következő címet viseli: „Vietnam arra tanít minket, hogy győzelmünk elkerülhetetlen.” Ezt követően a beszámoló megállapítja: „Földrészünkön adottak a történelmi lehetőségek ahhoz, hogy előrevigyük a forradalmat.” Felteszi a kérdést: vajon milyen tényezőktől függ a harc sikere? A válasz így hangzik: „Elsősorban attól függ, képesek vagyunk-e valamennyi országunkban kibontakoztatni a forradalmat; vagyis attól, hogy minden egyes forradalmi mozgalom úgy tekintse saját harcát: mint az egész kontinens valamennyi népe által vezetett harc részét. Másodsorban attól, hogy megtaláljuk a megfelelő utat, a helyes harci módszereket. És harmadszor függ harci képességünkől, s azon képességünkől, hogy a forradalmi mozgalom politikai és harci tevékenységét irányítsuk.”

Ez a megközelítés – ezt nyilván a figyelmes olvasó is észrevette – megfelel egy, minden forradalom győzelme szempontjából alapvető kérdésre: az erőviszonyok alakulásáról. S ez nem véletlen. Erre nemcsak ez a dokumentum, hanem a hozzászólók többsége sem fordított figyelmet.

Végül még egy témáról essen szó a kubai dokumentum kapcsán.

Bár a felvázolt forradalom kontinentális jellegének érzékeltetésére már a korábbiakban is több helyütt sor került, a dokumentum megszövegezői szükségesnek találták, hogy ezt a problémát összefoglaló formában még egyszer nyomatékosan kiemeljék, történelmi érvekkel indokolják. Hangsúlyozzák tehát: a forradalom kontinentális jellege – ebből adódóan a kontinentális forradalmi stratégia kidolgozásának szüksége – nemcsak abból következik, hogy Latin-Amerika valamennyi népét ugyanaz az imperialista és neokolonialista kizsákmányoló rendszer sújtja. A forradalom kontinentális jellegét magyarázza az is, hogy közösek a kontinens történelmi, kulturális stb. tradíciói, „Latin-Amerika kulturálisan, történelmileg és gazdaságilag egy egységet alkot.”

A vita nagy része zárt üléseken zajlott, amelyek jegyzőkönyvei a mai napig nem kerültek nyilvánosságra. Ez nem jelenti azt, hogy semmilyen hiteles forrás nem állna az érdeklődő

rendelkezésre. Számos nyilatkozat – köztük nem egy szélsőségesen ultrabaloldali állásfoglalás – megjelent a Granmában, Kuba Kommunista Pár napilapjában.

Az argentin küldöttség vezetője, John William Cooke többek között kijelentette, hogy „jobb vesztésként meghalni Che Guevara oldalán, mint győztesként élni Codovilla mellett”. (Codovilla ebben az időben az Argentin Kommunista Párt elnöke volt.) A brazil Anselmo dos Santos már megérkezésekor kijelentette, hogy az értekezlet egyszer s mindenkorra végez azzal a mítosszal, miszerint a forradalmak végrehajtásához egyáltalán szükség van pártokra. Ivan Urbin venezuelai küldött, a Baloldali Forradalmi Mozgalom tagja az I. számú bizottságban olyan javaslatot terjesztett elő, hogy az értekezlet ítélje el a latin-amerikai kommunista pártokat, mert azok „nem csinálják a forradalmat”. Ő és mások a kommunistákkal való szakítás lehetőségét is felvetették. E témában igen éles összecsapásra került sor.

Az értekezleten részt vevő kommunista vezetők higgadtan, de határozottan visszaautasították a proletariátust, a kommunista mozgalmat lebecsülő nézeteket.

Ugyancsak éle összecsapásokra került sor több bizottságban is a szocialista országok szerepének megítélésében. A legnagyobb szenvedélyeket e kérdésben a szocialista országok és a latin-amerikai országok gazdasági kapcsolatának alakulása, az utóbbiaknak nyújtott pénzügyi és műszaki támogatás megítélése váltotta ki. Számos ultrabaloldali küldött – összhangban korábbi nyilatkozataikkal – a szocialista országok nyílt, határozatokban rögzített megbélyegzését követelte. A kommunista küldöttek e kérdésben is más véleményen voltak. Azt hangoztatták, hogy most – amikor nagymértékben növekszik Latin-Amerikában az imperialista nyomás, mind több területre behatol az amerikai tőke – igenis hasznos a szocialista országok „jelenléte” a kontinensen. Ez növeli a burzsoá kormányok manőverezési lehetőségét, csökkenti a baloldali erőkre nehezedő nyomást. Vagyis ők általában a kapcsolatok ésszerű fejlesztése mellett álltak ki.

Általában egyetértés alakult ki abban a kérdésben, hogy alapvető a fegyveres harci formák jelentősége a latin-amerikai forradalmakban. A kommunisták azonban figyelmeztették a résztvevőket mindenféle leegyszerűsítés, minden szélsőséges felfogás veszélyére. Nemcsak a kivételek figyelembevételének fontosságát húzták alá, hanem valamennyi lehetséges harci forma eltérő szerepére, szükség szerinti kombinációjára is felhívták a figyelmet.

A vita időnként igen heves volt. Volt, amikor fennállt a szakítás veszélye is. Ezt azonban a kubai vezetők – csakúgy, mint a többi latin-amerikai kommunista párt képviselői – el akarták kerülni. E törekvésüket siker koronázta.

c) A határozatokról

Az értekezlet több mint 50 határozatot hozott, ebből néhány titkos. A négy napirendi ponttal kapcsolatban általános határozatot fogadtak el.

Az imperialistaellenes forradalmi harcról szóló határozat alapgondolata az, hogy a kubai forradalom következtében rendkívül meggyorsult a forradalmi gondolkodás fejlődése Latin-Amerikában; ezért szükségessé vált a harc céljainak és módszereinek meghatározása, az imperializmus agresszív stratégiájával szembeni forradalmi erőszak stratégiájának kidolgozása. Ennek végső célját – a régi államapparátus szétzúzását és új létrehozását – csak a fegyveres harc útján lehet elérni. A határozat – összhangban a kubai előterjesztéssel – elismeri ugyan a harc „egyéb formáit”, de leszögezi: ezeknek csak annyiban lesz forradalmi értékük, amennyiben a fegyveres harc fejlesztéséhez hozzájárulnak”. A fegyveres harcot élcsapat vezeti, gerillamódszerrel, őserdőkben és a parasztok lakta vidékeken. A határozat szerint

„...ezekben az országokban a munkásosztály szerepe abban áll, hogy proletariátus ideológiáját bevigye a felszabadító harcba”.

Az imperialista beavatkozással és behatolással kapcsolatos határozat fő mondanivalója, hogy az egységes imperialista stratégiával szembe kell állítani az ugyancsak közös forradalmi stratégiát. A dokumentum leszögezi, hogy a nemzeti burzsoázia nem vezetheti a forradalmi harcot, s megállapítja: „Ma Latin-Amerika valamennyi országában megértek a feltételek egy olyan fegyveres harc megkezdésére, amely biztosítja az imperialisták vereségét és a népi osztályok hatalomra kerülését.”

A latin-amerikai népek szolidaritásáról szóló határozat a forradalmárok halaszthatatlan kötelességévé teszi az imperializmus elleni gyakorlati harcot. Az imperializmust ereje szétszórására kell kényszeríteni, meg kell akadályozni, hogy teljes erővel egyetlen nép ellen fordulhasson. A szolidaritás legmagasabb formája a dokumentum szerint: a forradalmi harc megindítása minden országban.

A fenti három általános határozat nem tesz említést a szocialista országokról. Nem elemzi a nemzetközi erőviszonyokat. A világforradalmi folyamatban csak két szereplőt lát: az imperializmust és a nemzeti felszabadító mozgalmat. A kubai forradalom tapasztalatait kötelező elvként írja elő.

A Latin-amerikai Szolidaritási Szervezetről szóló határozatból kiderül, hogy az egy erősen centralizált jellegű szervezet lesz, amelyben a főszerepet a kétévenként összeülő értekezlet és az Állandó Bizottság játssza. Az Állandó Bizottság főtitkárává kubait választottak meg. A szervezet kéthavonként megjelenő folyóirata a Tricontinental nevet kapta.

A számos egyéb határozatból még négy mindenképpen figyelmet érdemel.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójával kapcsolatos határozat főleg abban látja e forradalom jelentőségét, hogy „fegyveres felkelés”, „szervezett erőszak” útján ragadta meg a hatalmat.

Egy másik határozat az észak-amerikai négek harcának fontosságát, a vele való együttműködést hangsúlyozza.

A Vietnammal kapcsolatos határozat leszögezi, hogy „Vietnam harca a történelemben eddig ismert legnagyobb hozzájárulás a népek harcához”. Elítéli a „béketárgyalásokra” és a „feltétel nélküli tárgyalásokra” irányuló „csalárd manővereket”. Végül „Ünnepélyesen kijelenti, hogy Vietnam mutatja ma azt a forradalmi utat, amelyet Amerika népeinek követniük kell”, és hogy „a mi jelszavunk: hozzunk létre két, három, sok Vietnামot az imperializmus teljes megsemmisítéséért folyó harcban”.

Az értekezleten végül is elfogadtak egy Általános Nyilatkozatot. Ebben említés történik arról, hogy Latin-Amerika népeit a szolidaritás szálai fűzik össze Ázsia, Afrika, valamint a szocialista országok népeivel; hogy ez a küzdelem, amire a latin-amerikai forradalmárok vállalkoznak, a kubai folyamathoz hasonlóan a szocializmusba fog torkolodni.

d) Fidel Castro záróbeszéde

Noha ez alkalommal a külföldi küldöttségek tagjai jól ismerték a kubai álláspontot, mégis rendkívüli érdeklődés előzte meg a forradalom vezérének záróbeszédét. Bevezetőben Fidel maga is megjegyezte: nincs könnyű helyzetben. Mindenekelőtt el kell döntenie, hogyan beszéljen. „Úgy-e, mint az egyik részt vevő szervezet tagja, vagy valamivel szabadabban? Vagy úgy, mint egy meghívott? Mindenesetre előljáróban leszögezte, hogy egy véleményen

van a kubai küldöttséggel. Vagyis teljes mértékben „jóváhagyta” honfitársai szereplését az értekezleten.

Az elvégzett munka értékelésével kapcsolatban Fidel szült az ideológiai vitákról, a nyílt eszmecserékről, amelyek – figyelembe véve a résztvevők összetételét – elkerülhetetlenek voltak. Kérdéseket intézett önmagához és válaszolt is rájuk, a következőképpen: „Mondhatjuk-e, hogy az értekezlet ideológiai győzelem volt? Igen, ez a véleményünk. Vajon ezzel azt akarom mondani, hogy a határozatok ideológiai harc nélkül születtek? Nem. Az itt felolvasott Nyilatkozat támogatása egyhangú volt? Igen, egyhangú volt. Azonos véleményeket tükröz? Nem, nem képvisel azonos véleményeket. Az itt jelenlevő egyes küldöttségeknek különböző vonatkozásban fenntartásai voltak.”

Ezt követően szóvá tette azt a sajnálatos tény, hogy indiszkréció történt. Egyes hírügynökségek kapcsolatba kerültek különböző küldöttséggel, és így napvilágra kerültek fontos és kevésbé fontos, de egyaránt nem a nyilvánosságnak szánt információk is.

Fidel Castro reagált néhány korábban vitatott kérdésre. Többek között megemlítette a fegyveres harccal kapcsolatos véleményeket. Voltak, akik az „egyetlen út”-ként való meghatározásáért szálltak síkra. A szövegbe végül is az a megfogalmazás került be, hogy Latin-Amerikában a fegyveres út lesz az „alapvető” a forradalom győzelméért vívott harcban.

Ezt követően élesen bírálta a „kliségondolkodást”. A marxista irodalomban – mondotta – „A minták mind egyformák, ugyanazzal a szöveggel, nyelvezettel, képtelenség megfogalmazni a valóságos helyzeteket. A dokumentumok sok esetben elszakadnak az élettől, és sokan vannak, akik azt mondják, hogy ez a marxizmus. Miben különbözik a bibliától, a litániától, a rózsafüzértől? Mindenki, aki marxista pózban feszít, majdnem hogy kötelességének tartja keresni az ilyen vagy olyan kiáltvány mintáját ... Semmi sincs olyan messze a marxizmus alapítóinak elméletétől és stílusától, mint az üres szófecsérlés, az eszmék kifejezésére szolgáló kényszerzubbony” – mondta. Majd élesen bírálta a latin-amerikai kommunista pártokat, amelyek „az egyházra jellemző vonásokat vettek fel.”

Fidel Castro mély meglepődöttséggel állapította meg, hogy a határozatok egyértelműen kinyilvánítják: a kontinens forradalmi mozgalmát a marxista-leninista eszmék vezérik. Ugyanakkor nagyon elgondolkoztatóak voltak következő szavai: „Meg kell mondani, hogy mint marxista-leninista párt a Latin-amerikai Szolidaritási Szervezethez tartozunk, a Forradalmi mozgalmon belül nem egy csoporthoz tartozunk, hanem egy olyan szervezethez, amely minden igaz forradalmárt magába foglal, és nem tekintünk előítélettel egyetlen forradalmárra sem. Ezen a földrészén van egy forradalmi mozgalom, amely sokkal szélesebb, mint a kommunista pártokból álló mozgalom. Ehhez a széles mozgalomhoz tartozunk, és nem arról ítéljük meg a mozgalmakat, hogy mit mondanak magukról, hanem tettei, magatartásuk alapján.”

A gerillamozgalommal kapcsolatban a záróbeszéd két dolgot hangsúlyozott. Az egyik az, hogy a gerillatevékenységet nem lehet a városból irányítani. A másik pedig, hogy a gerillát kell a forradalmi mozgalom alapsejtjének tekinteni. Ezt a véleményt számos résztvevő nem osztotta, bár a határozat is kimondta, hogy hosszú távon csak egy út van: a gerilla útja.

Fidel Castro szükségesnek látta, hogy kitérjen az értekezlet egyik legélesebb vitát kiváltó kérdésére, a szocialista országokat ért bírálatokra. Álláspontjának lényegét a következő mondat tükrözi a legpontosabban: „Ha létezik internacionalizmus, ha a szolidaritás olyan kifejezés, amely megérdemli, hogy szánkra együk, akkor a legkevesebb, amit a szocialista tábor bármelyik államától elvárhatunk: ne nyújtson se pénzügyi, se műszaki segítséget ezeknek a kormányoknak...”

Az értekezleten részt vevők igen nagy hányadának az volt a meggyőződése, hogy a forradalmi mozgalom már a közeli jövőben nagy sikereket fog elérni Latin-Amerikában. Fidel Castro álláspontja kissé mértéktartóbb volt. Kijelentette: „Megalakult az OLAS, az igazi forradalmi mozgalom képviselője, olyan szilárd eszmékkel, amelyek a valóságban gyökereznek... Ez a kontinens forradalmat hordoz a méhében; a szülés többé-kevésbé késik, és nehéz lesz, de a szülés elkerülhetetlen. Erről a legkevesebb kétségünk sincs.”

7. Ernesto Che Guevara halála

Két esetben is jeleztük már, hogy Ernesto Che Guevara utolsó utazását ekkor még homály fedte. Ha eljön az ideje, mindenről számot adunk – hangoztatta Fidel Castro. Kubában senki sem gondolt arra, hogy ez a „számadás”, a teljes igazság felfedése a tragikus hír megerősítésével kezdődik majd el....

A hír Bolíviában kelt szárnyra: Joaquín Zenteno Araya ezredes, a bolív hadsereg 8. hadosztályának parancsnoka 1967. október 9-én bejelentette, hogy az argentin származású Ernesto Che Guevara, a kubai forradalom egyik kiemelkedő vezetője Bolíviában életét vesztette. A bejelentés szerint az előző napon, október 8-án Vallegrande várostól északkeletre, Higuera közelében harc közben halt meg Che, mint egy gerillaegység vezetője; ujjlenyomata alapján azonosították.

Néhány nap múlva ismertté vált az orvosi jelentés is. Az orvos október 12-én közölte, hogy Guevara legalább 12 órával később halt meg, mint ahogy azt a katonai jelentés állítja. Testén hét lött sebet találtak, hátán pedig zúzódásokat, amelyeket valószínűleg puskatussal adott ütések okoztak.

Rövidesen bebizonyosodott, hogy Che valójában 8-án sebesülten fogságba esett. Sebesülése nem volt súlyos. Az őrzésével megbízott katonák feletteseik parancsára megkínózták, majd másnap, október 9-én kivégezték.

Kubában a tragikus hír bejelentésére egy héttel később került sor. Fidel egy sajtóértekezlet keretében közölte a tényeket Kuba lakosságával a tv és a rádió nyilvánossága előtt. A kubai forradalom vezére igen hosszúra nyúlt tájékoztatóját azzal kezdte, hogy bejelentette: bizonyossá vált a fájdalmas tény, Ernesto Che Guevara parancsnok halott. Amikor 9-én megérkezett az első hír – mondotta –, nem voltunk biztosak abban, hogy igaz. Még akkor sem, amikor az első rossz minőségű képek megjelentek a tragédiáról. Később újabb információk érkeztek, s mindinkább beigazolódott a megváltoztathatatlan tény.

Közben a tv nézők számos felvételt láthattak a képernyőn, Fidel pedig igen sok kérdéssel kifejtette véleményét. Többek között beszélt a bolív kormány magatartásáról, a gerillaharc néhány tapasztalatáról – beleértve a legutóbbi bolíviai eseményeket is –, megemlékezett Che személyéről, kiváló tulajdonságairól, többek között arról, hogy mennyire vakmerő volt, sokszor mekkora kockázatot vállalt már mint a kubai Felkelő Hadsereg harcosa, illetve parancsnoka is. Beszélt Che Bolíviában írt naplójáról; ez az ellenség kezébe került. Publikált részei számot adnak Che betegségének (gyermekkor óta súlyos asztmában szenvedett) elhatalmasodásáról, számos, a hadműveletekkel kapcsolatosan készített feljegyzéséről, amelyek betekintést nyújtanak a legutóbbi események alakulásába s elősegítik azok értelmezését. Fidel ezek és egyéb információk alapján próbálta rekonstruálni a történeteket.

A tájékoztató végére érve Fidel Castro közölte; szomorú feladatát teljesítve tudja, hogy ez az elemzés még nem lehet teljes, de elegendő a történetek megsértéséhez. Most mindazok, akik bensőséges kapcsolatban voltak Chevel, végiggondolták a történetek tanulságait, és közös

következtetéshez jutottak el. Ezt követően Fidel Castro felolvasta a Minisztertanács e napon, október 15-én jóváhagyott határozatát. Íme a szöveg:

„Minthogy: a hős Guevara parancsnok az Amerika népeinek felszabadulásáért vívott harcban esett el, a Bolív Felszabadító Hadsereg élén;

Minthogy: Kuba népe mindenkor emlékezni fog arra a rendkívüli szolgálatra, amit Ernesto Guevara parancsnok tett nekünk mind felszabadító háborúinkban, mind pedig forradalmunk konszolidálása és előrehaladása terén;

Minthogy: magatartása a népek szolidáris harcát ösztönző internacionalista érzelmek megtestesítője;

Minthogy: a határokat nem ismerő, fáradhatatlan forradalmár ténykedése, kommunista gondolkodása és az a megtörhetetlen elszántsága, hogy a győzelemig vagy mindhalálig harcol a kontinens népeinek nemzeti és társadalmi felszabadulásáért, valamint az imperializmus ellen – mindez a forradalmi meggyőződés a hősiesség olyan példája, amelynek időtlen időkig fenn kell maradnia;

Következésképpen: a Minisztertanács határozatot hoz a következőkre.

Először: e határozattól számított 20 napon keresztül félárbocra vonjuk a nemzeti lobogót, és a mai nap éjjeli 12 órától számított három napon át teljes mértékben felfüggesztünk minden nyilvános szórakozást.

Másodszor: a nemzeti megemlékezés napjának nyilvánítatik az a nap, amelyen hős módjára elesett a harcban; ennek következtében október 8-a »A Hős Gerilla Napja« lesz.

Harmadszor: minden tevékenységi móddal élni kell, amelyek azt eredményezik, hogy élete és példája fennmaradjon a jövő nemzedékek emlékezetében.”

Ernesto Che Guevara történelmi helyének kijelölésében Fidel Castro tette meg az első lépést. A kubai lapok október 19-én közzétették azt a beszédét, amelyet mintegy búcsúztatóként a végső tiszteletadás alkalmából mondott el.

Fidel első mondata találkozásukra utalt: „1955 júliusában vagy augusztusában volt az a nap, amikor megismerkedtünk.” A „Granma” expedíció tervezésének időszaka volt ez. „De ekkor ennek az expedíciónak nem volt még sem hajója, sem fegyverei, sem egysége. Ott voltam Raullal, Che csatlakozott a »Granma« listáján lévő első kettőhöz.”

Tizenkét év telt el azóta, felelősségteljes történelmi küzdelemben. Sokan meghaltak, kiváló egyéniségek áldozták fel életüket. „Che egyike ezeknek a személyiségeknek, akik azonnal csatlakoztak az ügyhöz, az ő egyszerűségével, máig sem ismerhettek meg mást olyan kiváló erényekkel, mint amik őt jellemezhetek.”

Ezt követően Fidel Che kiemelkedő tetteiről beszélt. Che felülmúlhatatlan katona volt; felülmúlhatatlan parancsnok volt – mondta. – Nemcsak katonai szempontból volt kiemelkedő egyéniség, akit a rendkívüli bátorság jellemzett, hanem minden szempontból kezdeményező volt.

Az ellenség most reménykedik – folytatta a kubai politikus. – Azt hiszi, hasznot húz a háború mesterének, a gerillaharc művészenek halálából. Hősi halála pótolhatatlan veszteség. Mégis: hősi életének és halálának példája, eszméinek és a gerilla hadviseléssel kapcsolatos tanításainak ereje itt marad. Az ellenség azt hiszi, hogy Che halálával szétzúzták eszméit, gerillakoncepcióját, a forradalom fegyveres harcával kapcsolatos felfogását. Kétségtelen, hogy Che halála nagyon súlyos csapás, a forradalmi mozgalom számára szörnyű veszteség,

hiszen senki nem vonhatja kétségbe, hogy rendkívüli tapasztalatokkal és képességekkel rendelkező vezető volt. A hatalmas veszteség ellenére műve maradandó lesz. Fidel itt Chenek a Trikontinentális Értekezlethez küldött Üzenetére utalt, amely világos útmutatást nyújt. Ez az Üzenet az ő harci kiáltása volt. „Ez a harci kiáltás nem egy fogékony fülhöz ér el, hanem milliók fogékony füléhez. És nem egy, hanem a példája által ösztönzött milliónyi kéz nyúlik ki, hogy megragadja a fegyvert.” Éppen ezért a hatalmas veszteség ellenére az ügy legyőzhetetlen.

Fidel ez alkalommal is hangsúlyozta, hogy „teljes mértékben elkötelezték vagyunk a forradalom ügye mellett ezen a kontinensen; csapás lesz a válasz, mert a forradalom ügye nem fog vereséget szenvedni e miatt a veszteség miatt ezen a kontinensen.” Itt marad Che példája. „És Che példája kell hogy a modell legyen népünk számára. Che példája kell hogy legyen az ideális modell.” A jövő generációnak azt kell mondanunk, „hogy legyenek olyanok, mint Che!” Che azonban nemcsak a kubai nép számára példa, hanem egyben minden latin-amerikai nép számára, hiszen az ő forradalmi szelleme, áldozatkészsége, tiszta forradalmisága, marxista-leninista meggyőződése elébük állítható példaként. Napjainkban ő képviseli a legmagasabb szinten a proletár internacionalizmus szellemét – mondta Fidel.

Che kiömlött vére – folytatta Fidel Castro – az összes elnyomottakért és kizsákmányoltakért, Amerika valamennyi népéért, Vietnámért ömlött ki. Ez a legmagasabb rendű szolidaritás Vietnám mellett.

Fidel Castro beszédét azzal a meggyőződéssel fejezte be, hogy optimistán nézhetnek a jövőbe. A népek győzelme biztosított. Che jelszavát idézte fel: „Mindig a győzelemig”

Néhány nappal később a Kommunista Ifjúsági Szövetség lapja, a Juventud Rebelde közölte a kubai KISZ kiáltványát. Ennek szövege esküre emlékeztet. Tartalmazza azt a szent elhatározást, hogy a szövetség Che szellemében fogja folytatni tevékenységét, az új, integrált ember megteremtésén fog fáradozni. „Che parancsnok halhatatlan” – az ő elképzelései, reményei ott élnek majd a forradalom művében. „Az alkotás vagy a veszély pillanataiban, az öröm vagy a fájdalom óráiban, minden új győzelemben mindig reád emlékezünk” – fejeződik be a nyilatkozat.

S valóban ez a szellem áthatotta a nevelő munkát. A forradalom győzelme óta a hivatalos szervek csak egyetlen embernek teremtettek kultuszt, Che képe mindenütt ott látható, az iskolákban, a lakásokban, a hivatali helyiségekben, a felvonulók kezében. A kisgyermek az iskolában reggelente Che szavait idézik. Írásai állandóan közkézen forognak. Che szavainak idézgetésére igen gyakran kerül sor a vezetők beszédeiben és az újságcikkekben. Az 1960-as évek végén mindez elemi erővel tört felszínre. Noha Che halála után még népszerűbb lett világszerte – különösen Európában és Latin-Amerikában –, ennek méretei sehol sem érték el a kubait.

Ilyen hatalmas kultusz közepette aligha teremtdött lehetőség e vitathatatlanul rendkívül hősi életút tárgyilagos elemzésére. Máiig sem történt meg a hibák, a tévedések leválasztása a maradandó értékekről. Ezt az elemzést elsőként minden bizonnyal a kubaiaknak kell elvégezniük, ők rendelkeznek a legtöbb és leghitelesebb ismerettel, és senkinek sem tűzódik akkora érdeke e kérdésben is a tudományos és politikai tisztánlátáshoz, mint a forradalmi Kubának. 1967 végén azonban ennek igénye fel sem merült. A kubai forradalom vezetőit egészen más kérdések foglalkoztattak.

8. A Havannai Kulturális Kongresszus (1968. január 4-12.)

A kulturális kongresszust azzal a deklarált céllal rendezték meg Havannában, hogy a világ fejlett és elmaradott térségeinek haladó értelmisége közösen vitassa meg a harmadik világ kulturális problémáit, megfogalmazza azokat a kulturális feladatokat, amelyeket a gyarmati-félgyarmati országok népeinek meg kell oldaniuk felszabadulásuk kivívása, elmaradottságuk leküzdése érdekében, s körvonalazza, mi a szerepe ebben a folyamatban a haladó értelmiségnek.

Kuba már hónapokkal korábban megkezdte az előkészületeket erre a kongresszusra. Noha a felkészülésből ez alkalommal kimaradtak az olyan fergeteges vidám mozzanatok, mint amilyen a Trikontinentális Konferenciát megelőző szilveszter volt – a Guevara halála fölötti gyász ezt nem tette lehetővé –, maga a szervezés igen alapos volt. Kiemelkedő mozzanata volt az 1967. október 25. és november 1. között megrendezett előkészítő szeminárium, ahol csaknem 1500 kubai értelmiségi vett részt, s fejthette ki véleményét szekcióüléseken a kongresszus számára elfogadott tematikus program alapján. A szeminárium befejező aktusa – egy általános nyilatkozat elfogadását követően – a köztársasági elnök, Osvaldo Dorticós záróbeszéde volt.

Dorticós bevezetőben megemlékezett arról, hogy Kubában az „értelmiségi” szó elvesztette korábban hagyományos, szűkös – szinte kizárólag a művészekre, írókra vonatkoztatott – értelmét: az alkotóművészekkel együtt magában foglalja a tudomány és technika képviselőit is. A szemináriumon elhangzottakhoz kapcsolódva megállapította, hogy Kubában „bensőséges és kivételes módon összebékültek az írók és művészek művészi szabadságának és kifejezésének, valamint forradalmi kötelességének aspektusai”; ez tehát nem vita tárgya a szocialista szigetországban. A szakemberképzés problematikájáról szólva kifejezte azt a reményét, „hogy egyetemi termeinkből a jövőben nemcsak sok ezer értelmiségi távozik diplomával, hanem egyben jobb értelmiségiek is; s mindenekfölött, hogy a címük vagy diplomájuk nemcsak akadémikus babérok elnyerését fejezi ki és igazolja, hanem tanúsítja azt is, hogy itt forradalmárok végeztek, hogy e termeket nemcsak tudósok és műszakiak, írók és művészek, tanárok hagyták el, hanem mindenekelőtt emberek, mindenekelőtt forradalmárok, mindenekelőtt kommunisták!” Szólt az értelmiség és a nép, a tömegek közötti kapcsolat fontosságáról, a fizikai és a szellemi munka még – szükségszerűen, de sajnálatosan – meglevő bizonyos fokú elkülönültségéről. Kiemelkedő teret szentelt beszédében erkölcsi kérdéseknek. Lényegében ugyanúgy fogalmazta meg „az emberbe, az ember erényeibe, az ember forradalmi erkölcsi elveibe vetett hit” problematikáját, ahogyan azt Guevara 1965-ös – korábban bemutatott – írásában követelményként felvázolta; s hasonlóképpen vélekedett az anyagi és az erkölcsi ösztönzés viszonyáról is. Egyrészt azzal érvelt, hogy „anyagi ösztönzőkkel egy kicsit többet lehet elérni, de a kicsi több nem elég egy nagyszerűséggel teli forradalomhoz. E forradalmi nagyszerűséggel csak az erkölcsi és forradalmi motiváció tarthat lépést...” Másrészt azzal, hogy az alkotó értelmiség számára – bármely területen dolgozzék is – „az alapvető az alkotás aktusa, nem pedig azaz anyagi eredmény, amelyhez ennek révén hozzájut”. S végezetül ismét felhívta a jelenlevők figyelmét az értelmiség ama alapvető kötelességére, hogy a nép számára, a nép közé vegyülve alkossanak, s a tömegek számára tegyék hozzáférhetővé a kultúra valamennyi vívmányát.

Kuba mint rendező jó előre felkészült tehát a kongresszusra, amely- mint valamennyi, ez idő tájt Havannában megrendezett nemzetközi összejövetel – deklarált programja mellett azt a célt is szolgálta, hogy kifejezze a szigetország melletti nemzetközi szolidaritást, s támogatást szerezzen a kubai kommunista párt ekkor érvényben lévő politikai irányvonalának. Noha a

rendezőik – mint nemegyszer nyomatékosan leszögezték – párt- és világnézeti hovatartozásra való tekintet nélkül fordultak a világ haladó értelmiségéhez, azért némileg szembetűnt, hogy sok méltán világhírű latin-amerikai kommunista író és művész – pl. Amado, Neruda, Siqueiros – nem kapott meghívást; s kimaradt a meghívottak közül számos nyugat-európai kommunista művész, értelmiségi is. Másfelől a legnagyobb nemzetközi tekintélynek örvendő meghívottak közül többen – így Bertrand Russe, Jean-Paul Sartre, Ernst Fischer, Peter Weiss – különféle indokokkal távol maradtak a kongresszustól. Mindazonáltal mintegy 70 latin-amerikai, ázsiai, afrikai és nyugat-európai ország több mint 400 küldötte vett részt a kongresszuson, s megfigyelőként néhány szocialista ország képviselői is megjelentek.

A Kulturális Kongresszus megnyitó beszédét ugyancsak Dorticós elnök tartotta. Köszönetét fejezte ki a küldötteknek megjelenésükért, mert – mondta – a kongresszus tárgyától függetlenül is „ezt az összejövetelt a kubai forradalom iránti rokonszenv, szolidaritás és barátság hatja át,...s mivel országunk az imperialista agresszió állandó célpontja, jelenlétük már önmagában elkötelezettség, felelősségvállalás”. Kifejtette meggyőződését, hogy a sok nemzetet, sokféle világnézetet és elképzelést képviselő küldöttek részvételével zajló kongresszus eleve bizonyítéka annak, hogy a szocializmusra – az imperialista rágalomokkal szemben – a kultúra szabadsága a jellemző. Megállapította, hogy a kongresszus nem valamely szűken vett professzionális értelmiségi csoport szakmai gondjainak megvitatására gyűlt össze, hanem a minden műszaki, technikai, szellemi, művészeti stb. területet képviselő, „a szó legtagabb értelmében vett értelmiség” jött össze, hogy feltárja „az elmaradottság drámáját és a kulturális gyarmatosítás... problematikáját”.

Részletesen szólt a kubai forradalom tanulságairól, s mindenekelőtt két mozzanatot emelt ki. Részint a forradalom előtti imperialista ideológiai behatolás veszélyét taglalta, megállapítva, hogy a Batista-ellenes felkelés idején, „a felkelés erőteljessége, lelkesedése és érzelmi motivációja ellenére sem volt tetőfokán az antiimperialista tudat, népünk tudatába erősen besulykolták – hol árnyalt-finomán, hol durva módon – az imperializmus által elért sikereket...”. Másrészt azt a tényt, hogy a kubai forradalom szocialista jellegét csak a hatalmi és a tulajdonviszonyokban bekövetkezett: „S ez a mély, tömeges behatolás [mármint az imperialista ideológiai behatolás], amely a történelmileg a forradalomra elhivatott osztályok gondolkodásmódját is áthatotta, nem engedte meg nekünk,...hogy nyilvánosan deklaráljuk forradalmunk szocialista jellegét mindaddig, amíg e jelleg nem materializálódott tényekben, társadalmi-gazdasági eredményekben...”

A köztársaság elnöke ezután szólt még a kulturális gyarmatosítás kubai leküzdésének tapasztalatairól. Kiemelte, hogy az értelmiség elsőrendű feladata az emberi személyiség mindenoldalú fejlesztése. Beszélt arról, hogy a tudományos társadalomelméletet – az egyetlent, amellyel korunk problémái értelmezhetők – forradalmi értelemben kell felfogni: „nem csak mint egy diagnosztizálásra képes elméletet, hanem mint egy alkotó magatartással kapcsolódó elméletet, annak tudatában, hogy egy forradalmi elmélethez kötődni nemcsak annyit jelent, hogy képessé válunk a világ struktúrájának, a társadalom dinamizmusának elemzésére, hanem emellett azt is, hogy harcolunk... azokért a célokért, amelyeket ez az elmélet magában foglal...” Beszédér a következő gondolatmenettel fejezte be: hosszú az átmenet a kultúra elitista felfogásától a kultúra jövőben kibontakozó tartalmáig, amikor is a nép nemcsak nézője, élvezője, hanem alkotója is lesz a kultúrának. De „ez nem szép utópia, ez az elérhető jövő! Az út hosszú és fájdalmas... Az erőszak,...a történelem öreg bábája, a nemes forradalmi erőszak elkerülhetetlen és döntő szerepet játszik majd ezen az ösvényen, az ember felemelkedésének útján az igazi szabadság magaslatára.”

Az ünnepi megnyitó után megindult az érdemi munka. Az előre kidolgozott munkaterv alapján a küldöttek öt szekcióban üléseztek, s mindegyik számos témával foglalkozott. A „Kultúra és nemzeti függetlenség” szekcióban a következő témák szerepeltek: Kolonializmus, neokolonializmus és gyarmati kultúra; Az osztályok szerepe a nemzeti kultúra fejlesztésében; Imperializmus és faji kérdés; A felszabadult és az újonnan felszabaduló országok kulturális fejlődése; Elmaradottság, fejlesztés és gyorsított fejlesztés. „Az ember integrált képzése” szekció foglalkozott azzal, mi a forradalmi folyamat szerepe az ember formálásában; milyen funkciót tölt be a nevelésben a tudomány, a technika, a művészet, a sport; milyen feladatokat ad az ifjúság nevelése; melyek a női emancipáció specifikus problémái. A harmadik szekció „Az elmaradott és fejlett országok értelmiségének az elmaradott világgal szembeni felelősségét” vizsgálta. Külön szekció foglalkozott a tömegkommunikációs eszközökkel, azoknak a gyarmatosításban, illetve a tudati felszabadulásban játszott szerepével, s azzal a kérdéssel, miként tölthetik be ezek az új társadalomban kulturális és tájékoztató szerepüket. Végül az utolsó szekció „A művészi alkotás és a tudományos-műszaki munka” kérdéseivel foglalkozott. Témái között szerepelt: A tudományos eredmények és a műszaki káderek szükségése; A nemzeti kulturális fejlesztés és az értelmiségi kéaderképzés problémái a tudományban, a technikában és a művészetekben; Élcspat, hagyomány és elmaradottság; Az alkotó és a közönség nevelése; A tudományos kutatás, a szociológia és a művészi kísérletezés jelentősége a nemzeti kultúra kialakításában és fejlesztésében.

A tematikus program mindenekelőtt gazdagságával, sokoldalúságával vonja magára a figyelmet. Érdekes lenne végigkísérni a fenti kérdések kapcsán kibontakozott vitákat, s kirajzolni, hogyan fejeződtek ki e vitákban a kubai forradalom azon kulturális vívmányai, eredményei és tapasztalatai, amelyekre méltán lehetett büszke a vendéglátó ország. Mégis célszerűbb most is – akár az eddigiekben – azokra a pontokra koncentrálni, ahol leginkább kitapintható, érzékelhető a korabeli kubai felfogás. Ez természetesen kitapintható „Az ember integrált képzése” című szekcióban is; az ezzel kapcsolatos megállapítások felidézése azonban korábban már tárgyalt kérdéskör – a XXI. századi ember – bizonyos fokú ismétléséhez vezetne. Érdemesebb hát szemügyre venni a harmadik szekció Általános Deklarációját, amely Az értelmiség felelőssége az elmaradott világgal szemben címen lett ismert.

E deklaráció immár szélsőségesen kategorikus formában tartalmaz néhány olyan megállapítást a fejlődő térségek társadalmi feltételrendszerére vonatkozóan, amelyekről korábban ugyancsak szó esett, mint például: „Belefáradva a hosszú kizsákmányolásba és megaláztatásba, a harmadik világ népei elszántan a fegyveres harc útjára lépnek.” Vagy: „A harmadik világ népeinek jelenlegi felszabadító mozgalma a szocializmushoz vezet.” És így tovább. Ezeknél nagyobb figyelmet érdemel azonban, hogyan és miben ragadja meg ez a szekció az értelmiség feladatait a jelen társadalmi és kulturális megváltoztatásáért vívott harc folyamatában.

„Az értelmiségi különböző frontokon szolgálhatja a forradalmi harcot: az ideológia, a politika, a katonai akció frontján” – olvasható a nyilatkozatban, amely így folytatja: „a marxizmus mint módszer, mint forradalmi tudomány hatékonyságát úgy fedezheti fel az értelmiségi, ha a legkülönbözőbb tevékenységi területeken – s mindenekelőtt a forradalomra elszánt mozgalmakhoz csatlakozva – szembesíti ezt a elméletet a valósággal és a forradalmi gyakorlattal. Az értelmiség valamennyi értelmiségi tevékenységi körben – tudományos, műszaki-technikai, ideológiai, művészeti stb. – szolgálhatja az ügyet, s úgy is, hogy „adott esetben közvetlenül elkötelezi magát a fegyveres harc mellett. Che adta számukra a harc e legmagasabb rendű formája melletti értelmiségi elkötelezettség legnagyobb példáját”.

Figyelemre méltó, hogy bár a nyilatkozat teljesen egyértelműen állást foglal a kulturális gyarmatosítás ellen, s méltó helyet követel az egyetemes történetírásban és kultúrában, a harmadik világ számára, a nemzeti és az egyetemes kultúra viszonya kapcsán tartózkodik a sematizáló leegyszerűsítésektől. „A harmadik világ értelmisége azzal a kettős szükséglettel találja szemközt magát, hogy felvállaljon egy autochton kultúrát, és használjon egy olyan kultúrát, amit rákényszerítettek – olvasható a nyilatkozatban, amely e kétféle örökség ellentmondásos hatásának jelzése után így folytatódik: – ...De ahelyett, hogy hagyná eltiporni vagy elidegeníteni magát ez utóbbi [az idegen kultúra – szerző] révén, az a kötelessége, hogy ezt magáévá tegye, hogy ezáltal is fejlessze a világról alkotott szemléletét, s képes legyen azt egyetemes dimenziókba kivetíteni.”

A nyilatkozat állást foglal amellet is, hogy minden olyan kulturális termék és törekvés, amely valóban értékhordozó és korszerű, végső soron a népet, a nép haladását szolgálja: nem „luxus”, hanem társadalmi szükséglet. „Minél újabb, szebb és merészebb a mű, annál inkább betöltheti forradalmi funkcióját” – olvashatjuk. Megállapítja: egy antagonisztikus társadalomban, ahol a kultúra elitista felfogása az uralkodó, „a kultúra ...az elnyomás és a gyarmatosítás eszközévé válhat”; a forradalomban viszont, amely szüntelen emeli a nép kulturális színvonalát, megteremtődnek annak feltételei, hogy az „értelmiségi” mint egy „kulturális elit” kifejezője megszűnjön létezni: „hatalmas és makacs erőfeszítés teszi lehetővé, hogy a jövőben minden ember kiteljesüljön, vagyis értelmiségi legyen a szó legtagabb értelmében.”

Végezetül érdemes felidézni viszonylag átfogóan azt a gondolatmenetet, amely a legáltalánosabb formában ragadja meg az értelmiségi funkcióját a jelen- forradalmasuló – társadalmában. „Egy forradalmasuló társadalomban az értelmiség rákényszerül, hogy önmaga kritikus és a társadalom kritikai tudata legyen. Mivel célja az, hogy hozzájáruljon egy új társadalom megteremtéséhez, ... úgy kell előrehaladnia, hogy állandóan felméri azt a távolságot, ami az eszközöket a céloktól elválasztja, mindig annak jegyében ítélve meg a meglévőt, aminek lennie kell, és ami lesz. Nagymértékben az ő felelőssége, hogy az út végén megjelenjen azaz új, elidegenüléséből felszabadult ember, aki Che ...úgy definiált, »mint a forradalmár végső és legfontosabb törekvését«.”

A kongresszus harmadik szekciójának előbb idézett Általános Deklarációjából már kitűnik, milyen kulcsfontosságú, kitüntetett szerepet tulajdonítottak a kongresszus résztvevői a forradalmi értelmiségnek. A házigazdák – a kubaiak – számra nem csengett idegenül ez a felfogás. Erre következtethetünk abból, hogy a Havannai Kulturális Kongresszus utolsó hivatalos aktusát képező záróbeszédében Fidel Castro is kitüntetett figyelmet szentelt az értelmiségnek a társadalmi haladásért vívott harc kapcsán.

Bevezetőben a kubai forradalom vezére annak adott hangot, hogy a kongresszus fényesen cáfolta azokat a kételkedőket, akik a feladat nehézségére hivatkoztak: arra, hogy egy ennyi nemzetet, ennyi pártállást, ennyi nyelvet, világnézetet szembesítő kongresszus csak viták és értetlenségek gyűjtőhelye lehet. Mindazonáltal bebizonyosodott, hogy a foglalkozásbeli, nemzeti, filozófiai, tudományos és művészeti elképzelések sokfélesége ellenére „egy sor kérdést, egy sor alapvető elvet szembetűnő egyhangúsággal fogadtak el”. Ennek az egyetemes egyetértésnek fő forrása „a veszély, az agressziós fenyegetések és azok a tényleges agressziók, amiket a világ különböző népei – amiket gyakorlatilag az egész világ- elsenved” – szögezte le Fidel. S hozzáfűzte: „El kell mondani, hogy az itt összegyűlt férfiak és nők kétségkívül ahhoz az élcspathoz tartoznak, ahhoz a maghoz, amely képes a legmélyebbre hatolni, képes a legmélyebben megérteni a jelenkori problémáknak először is az eredetét, majd a súlyosságát...”

A továbbiakban e veszélyek és problémák természetét – az imperialista agressziókat, az amerikai imperializmus Nyugat-Európára is növekvő mértékben kiterjedő befolyását – elemezte a kubai politikus, kitérve e jelenségek Kubát érintő vonatkozásaira is. E veszélyek taglalása kapcsán érintette az emberiség szerveződő ellenállását is, majd ismét visszatért az értelmiség szerepére a következő formában: „Őszintén szólva elmondhatnánk: sokszor láttuk, hogy bizonyos, a mai világot leginkább érintő ügyek, bizonyos agressziók és bűntettek hogyan leltek nagyobb támogatásra, nagyobb visszhangra, hogyan keltettek több tiltakozást és harckészséget az értelmiségi dolgozók csoportjaiban, mint olyan politikai típusú szervezetekben, amelyektől nagyobb harciasságot várhattunk volna! Nemegyszer láttuk, hogy feltételezett élcsapatok a legmélyebb visszavonulásban voltak az imperializmus elleni harcban!”

„A forradalom évei alatt sokat tanultunk, egyebek közt megtanultuk megkülönböztetni az igazit a hamistól, a forradalmi magatartást a forradalmi jelszavaktól, a szavakat a tettektől, a dogmákat a tényektől” – szögezte le Castro, s a karib-tengeri válság kapcsán megállapítja: noha ekkor maga Európa is háborús veszélybe került, a békemozgalom nem állt a helyzet magaslatán: „nem láttunk nagy tömegmegmozdulásokat”. S az a benyomás támadt, hogy a békemozgalom, illetve annak jelszava „csupán csak jelszó volt, időtöltés, s nem volt képes rá, hogy bármiféle tömegeket mozgósítson...”.

Majd a legfrissebb érvhez – Guevara halálának nemzetközi visszhangjához – nyúlva felteszi a kérdést: „Melyik rétege gyakorolta a legmélyebb hatást Che Guevara halála? Éppenséggel az értelmiségi dolgozókra! Nem szervezetekre, nem a pártokra! Becsületes, érzékeny férfiak és nők próbálták asszimilálni, megérteni, csodálni, igazságot tenni neki; azokkal szemben, akik rákérdeztek, miért halt meg Che Guevara, azokkal szemben, akik képtelenek megérteni és soha nem is fogják megérteni, miért halt meg, s arra sem lesznek képesek, hogy úgy haljanak meg, mint ő, s hogy olyan forradalmárok legyenek, mint ő.” Az értelmiség köreiben nő a szolidaritás a jogos ügyekkel, az igaz ügyekkel – szögezi le a kubai forradalom vezére.

A továbbiakban ez a gondolatsor vonul végig a beszéden. Miután felolvassa néhány, a kongresszuson részt vevő katolikus pap írásos hozzászólását, akik – Camilo Torres példáját követve – leszögezik, hogy elkötelezik magukat az antiimperialista felszabadító és forradalmi harc mellett, így kommentálja ezt a feljegyzést: „Ezek a történelem paradoxonai. Miközben látjuk, hogyan válnak a klérus egyes szektorai forradalmi erőkké, hogyan is békélhetnénk meg azzal, hogy a marxizmus egyes szektorai egyházi erőkké válnak?”

Kemény kifejezések ezek. De egyáltalán nem számítottak kivételesnek Kubában – különösen ezekben az években, mint erről már az eddig olvasottak is képet adnak.

De azok a folyamatok, amelyekről a következőkben esik majd szó, szintén arról győznek meg bennünket, hogy e számos vonatkozásban nehezebb periódus igenis kiváltott Kubában egy szigorúbb, keményebb hangvételt, stílust, politikai gyakorlatot.

A kulturális kongresszus után a figyelem más irányba terelődik. Eddig az ideológiai kérdések újragondolása mellett a nemzetközi tevékenység állt a kubai forradalmárok érdeklődésének középpontjában. Most – legalábbis egy időre – inkább a belpolitikai jellegű kérdések kerültek előtérbe. Egyrészt szembe kellett nézni azzal, hogy van – ha számszerűen nem is túl nagy – belső ellenzéke a kormány politikájának. Másrészt a dolgok logikája következtében napirendre kellett hogy kerüljön a szocialista viszonyok teljes, maradéktalan és a lehető leggyorsabb megvalósítása.

A belső és külső nehézségek (növekvő ellátási zavarok, a termelés gondjai, a kubai elképzelések bírálata számos kommunista párt részéről, az amerikaiak által megvalósított

gazdasági blokádnak valamennyi következményének „beérése”) egyelőre még nem az 1965 októberétől kialakított politikai vonal korrekcióját eredményezik. Ellenkezőleg. Most még több következetességgel annak mindenoldalú kiteljesítését kísérli meg a kubai forradalom vezérkara. Még komolyan bíznak a minden korábbinál nagyobb sikerben. Így a nagyobb akarat, az egyöntetűbb cselekvés megvalósítása áll a párt, a kormány és a tömegszervezetek tevékenységének középpontjában. Erre utal az úgynevezett „mikrofrakciós ügy” napirendre tűzése is, méghozzá a Központi Bizottság ülésén.

9. A mikrofrakciós per (1968. január-február)

Fidel Castro már 1966. május elsejei, majd szeptember 29-i beszédében szólt a párt politikájának ellenzőiről, akik, ha nem vigyáznak – mondotta –, az ellenforradalmárok sorsára jutnak. Részletesen foglalkozott e témával 1967. augusztus 10-én, az OLAS záróülésén elhangzott beszédében is, ahol már használta az úgynevezett „mikrofrakciós” megjelölést. Mielőtt magáról a törvényes eljárásról és a Központi Bizottság ülése elé tárt tájékoztató tartalmáról szólnánk, a folyamat megértése miatt Fidel néhány itt elhangzott, különösen fontos megállapítását fel kell idéznünk.

Országunkban – mondotta a kubai miniszterelnök – az eszmék harcban, küzdelemben fejlődnek. Ez természetes, egyetlen ország sem mentes az eszmék harcától. Az a tény, hogy kubai nép forradalmi nép, nem jelenti, hogy nincsenek ellentmondások, antagonizmusok. „Ellentmondás van az ellenforradalommal, az imperializmussal; s ellentmondás van azokkal az elemekkel, akik osztják a Venezuelai Kommunista Párt reakciós urinak elméletét. Ebben az országban is megvan a mi mikrofrakciónk – nem nevezhetjük frakciónak, mert nincs terjedelme, nagysága, lehetősége –; olyan mikrofrakció, amely a múlté.”

Fidel Castro ezt követően feltette a kérdést: honnan ered ez a mikrofrakció? Válasza így hangzott: „Az öreg, sértődött szektásoktól.” Emlékeztetett arra az időre, amikor a szektások komoly nehézségeket okoztak a forradalomnak opportunizmusukkal, az embereket üldöző politikájukkal. A forradalom mégis nagylelkűen járt el velük, türelmesen bírálta őket. Vigyázni kellett arra, hogy szektarianizmus ne vezessen neoszektás jelenségekhez. Ezek, mint a tapasztalatok jelzik, nem tanultak korábbi hibáikból.

Fidel Castro a továbbiakban világosan leszögezte: „Értsenek meg jól, nem a régi kommunistákra célozok, mert a szektások tevékenységének legrosszabb megnyilvánulása az volt, hogy a régi kommunisták nézeteibe igyekeztek belekeverni álforradalmi nézeteiket. Meg kell mondani, hogy ebben az országban a forradalom mindig is számított az igazi kommunisták csatlakozására... Nekünk is megvan a régi szektás elemekből álló mikrofrakciónk, akik nem azonosak a régi kommunistákkal.”

Megemlítette, milyen magatartást tanúsítottak ezek az emberek az októberi válság idején, majd néhány nagyon kemény megállapítást mondott ki. Többek között azt, hogy „Ez a mikrofrakció olyan tevékenységet fejt ki, mint a maffia. Ez a mikrofrakció az ellenforradalmi tevékenység új formája, ugyanazt szeretné, mint... Mcnamara, Johnson és ez az egész népség... Most az a tézise: mérsékelni kell a forradalmi irányvonalat... el kell érni, hogy Kubának mérsékeltebb álláspontja legyen – ebben egyetért... Johnson, a CIA... A nemzetközi maffia erőre kapott attól az elképzeléstől, hogy orvosolhatatlan konfliktusok keletkeznek a kubai forradalom és a szocialista tábor között.”

Mindaz, ami ebben a beszédben elhangzott, már előrevetítette egy keményebb fellépés lehetőségét a mikrofrakciós szervezkedésben részt vevőkkel szemben. Ezt – mint a későbbi anyagokból tudjuk – az érintettek is mérlegelték. De elvetették a törvényes felelősségre vonás lehetőségét abból kiindulva, hogy – mivel nincs önálló szervezetük – nem indokolt az ilyen fellépés ellenük.

Tévedtek. A csoporthoz tartozó, illetve azzal együttműködő néhány vezetőt 1967 nyarán leváltották beosztásából, és decemberben számos letartóztatásra is sor került. Köztük volt a szervezkedés vezetője. Aníbal Escalante, akit 1962-ben váltottak le magas beosztásából, majd évekre emigrációba kényszerült. Saját kérésére 1965-ben engedélyt kapott a hazatérésre, s noha többé nem került vezető beosztásba, tekintélyénél, politikai tapasztalatainál fogva ő lett a mikrofrakciónak nevezett szervezkedés irányítója.

1968. január végén ült össze a párt Központi Bizottsága. Erről a nagyfontosságú tanácskozásról igen terjedelmes tájékoztató került nyilvánosságra. A Gramma három napon keresztül (január 30., 31., február 1.) közölte az ott elhangzott beszámoló és néhány hozzászólás szövegét. E terjedelmes anyagból csak a legfontosabb, leginkább elvi jelentőségű részletek ismertetésére vállalkozhatunk.

Megnyitó beszédében Fidel Castro elmondotta: „Már jó ideje készültünk összehívni a Központi Bizottság ülését. Mint valamennyien tudjuk, már több mint két éve annak, hogy először szerényebb formában, majd mind nyíltabban működni kezdett – ha nem is a forradalom kebelében, de mindenesetre a forradalom peremén – egy mozgalom, melynek nemrég a találó »mikrofrakciós« nevet adtuk. Ez alatt az idő alatt alkalmunk volt megfigyelni és tanulmányozni ezeket a cselekedeteket, mígnem pár héttel ezelőtt bírósági eljárás indult azon személyek ellen, akik államellenes cselekményekhez segítséget nyújtottak. Az állambiztonsági szervek önfeláldozó munkájának köszönhető, hogy ma már számos bizonyíték, vallomás áll rendelkezésünkre, amelyekből levonhatjuk a leglényegesebb következtetéseket. Az ügy olyan fontos, hogy fel kell rá hívnunk a Központi Bizottság figyelmét. Teljes részletességgel kell megvizsgálnunk a történeteket, hogy megfelelő intézkedéseket hozzassunk.”

Ezt követően – több részletben – elhangzott a Központi Bizottság ülésén Raul Castro beszámolója. Közben a KB tagjainak módjuk volt megtekinteni számos dokumentumot, a nyomozó szervek előtt elhangzott vallomások szövegét, a gyanúsítottak saját kézzel írt vallomásait. A beszámoló tartalmazott több – főleg Escalante által írt – levelet, amelyeket a központi Bizottsághoz címeztek.

A beszámoló részletesen szólt arról, hogy a szervezkedés igen szoros kapcsolatban volt az úgynevezett „Dos Hermanos” nevű birtokkal, amelyet Aníbal Escalante vezetett. A legtöbb találkozóra itt került sor. Már régóta bizonyított, hogy Kubában – jórészt a párton belül – működik egy csoport, amely bár még „nem jutott el oda, hogy valódi szervezetté fejlődjön”, mégis figyelemre méltó politikai szerepet kezdett játszani. Tevékenységük lényegét a beszámoló a következőkben összegezte. Bíralták a párt különböző állásfoglalásait, a Népi Szocialista Párt számos régi vezetőjének véleményét, kémkedtek a központi Bizottság néhány tagja után, közeledtek olyan szovjet, német és csehszlovák állampolgárokhoz, funkcionáriusokhoz, akik bejáratosak az SZKP Központi Bizottságának vezetőihez, hogy olyan véleményt alakítsanak ki, amely ellentétes a kubai kommunista ideológiával. Továbbá, a csoport tagjai terjesztették Aníbal Escalante nézeteit, valamint olyan latin-amerikai és más forrásból származó anyagokat, amelyek nem egyeztek a kubai állásfoglalásokkal. Kétségbe vonták a forradalom eredményeit, és lejárátták a forradalom vezetőit.

A csoport tényleges véleményéről, politikai állásfoglalásáról a legtöbbet alighanem Aníbal Escalante legutolsó levele árulja el, amelyet Raul Castro ismertetett a beszámolójában. „Számomra a frakciós csoport nem volt más – írja Escalante –, mint néhány ember, akik velem egyetértettek, akik segítségemre voltak, néhány jó barát... Mindezt nem azért mondom el, mert ki akarok bújni a felelősség alól. Lássuk, mi volt a célja annak a tevékenységnek, amelyet önök jogosan frakciónak neveznek? Az igazság az, elvtársak, hogy semmi előre meghatározott célja vagy programja nem volt. Úgy gondoltam, hogy a helyzet lehetőséget ad majd arra, hogy megtárgyalhassunk a párt vezetőivel igen fontos kérdéseket. Ezek a kérdések a következők lehettek volna: a nemzetközi helyzet, az ideológiai harc helyzete, a párt szerepe, a gazdasági élet, a társadalmi munkák problémája, a cukortermesztés kérdése stb. Arra számítottam, hogy a párt ebben az évben megtartja kongresszusát. Ezen a kongresszuson részletesen ki akartam fejteni nézeteimet. Úgy gondoltam, érveim ereje – az a valóság, amely véleményem szerint engem igazol – kivívja számomra az elismerést. Azt reméltem, az élet majd eldönti, kinek van igaza... Csak a lehetőséget vártam, hogy nézeteimet kifejthessem, a későbbiekkel nem törődtem, más perspektívám nem volt.”

Arról, hogy a mikrofrakció tagjai az egyes konkrét kérdésekben hogyan is vélekedtek, többet tudhatunk meg azokból a vallomásokból, amelyekből Raul Castro nagy számmal idézett beszámolójában. Ezek természetesen nem a csoport valamennyi tagjának véleményét tükrözték; sokszor egy-egy szakember magánvéleményéről volt szó. Mégis kimutatható a közös szemléleti bázis, a jelenségek többé-kevésbé azonos megítélése. Egy csokorra valót felvonultatunk belőlük a beszámolóban elhangzottak alapján.

A csoport tagjai úgy vélekedtek, hogy a Népi Szocialista Párt számos volt vezetője, aktivistája nincs megfelelő beosztásban. A jelenlegi pártpolitikában a kispolgári ideológia dominál. A tervezés metodikája nem hatékony, ezért gyakran háromszor-négyszer annyi munkát kell elvégezni, mint amennyi feltétlenül szükséges lenne. A vasárnapi mezőgazdasági társadalmi munkáról azt állították, hogy az semmi hasznot nem hoz, mert a résztvevők szállítása többbe került, mint a végzett munka értéke. A katonák mezőgazdasági foglalkoztatása helytelen dolog, mert a legtöbbször nincs kellő tapasztalata az ilyen munkában. A gyenge előkészítő munkák miatt nem fog teljesülni a következő évre tervezett 10 millió tonnás cukortermés elérése. Helytelennek ítélték a kivándorlási politika jelenlegi gyakorlatát, mivel a vártnál sokkal több ember hagyta el az országot. Hibásnak és demagógnak ítélték meg a sportrendezvények ingyenessé tételét, mivel ez is csökkenti az elköltött pénz mennyiségét és serkenti az inflációt. Helytelenítették a városi közlekedésben a kalauzok leépítését, mert azóta megnőtt a visszaélések száma. Az önelszámolás megszüntetése – hangoztatták a – termelés pangását eredményezi. Bírálták azt, hogy a szakszervezetek nem kapnak kellő szerepet a szocializmus építésében. A pártvezetésről kijelentették, hogy az azt hiszi: Kuba a világ közepe, hogy parancsolhat az egész világnak; senkinek a tanácsát nem hajlandó figyelembe venni. Egyesek tartottak attól, hogy a nehézségek fokozódása miatt hasonló helyzet áll elő, mint 1956-ban Magyarországon.

Lehetne tovább sorolni Raul Castro beszámolójából, az egyes vallomások ismertetéséből azokat a véleményeket, amiket az egykori frakció tagjai vallottak. Fölösleges; szemléletük, állásfoglalásaik jellege világos, csakúgy, mint az a tény, hogy valóban frakciós tevékenységet folytattak. Ezt egyébként egyikük sem tagadta.

Raul Castro beszámolójában többféle összefüggésben szó esett a csoport tagjainak nemzetközi kapcsolatairól, ennek veszélyességéről. Legfontosabb megállapítása ezzel kapcsolatban bizonyosan a következő: „Aníbal Escalante mindent elkövetett azért, hogy a külföldi tudomására hozza a csoportja és a párt közötti nézeteltéréseket. Ennek érdekében

kapcsolatot tartott fenn idegen államok polgáraival, s a csoport tagjainak utasítást adott, hogy minden lehető alkalmat felhasználjanak a külföldiek informálásra. Ő maga is azon igyekezett, hogy ellátogasson a Szovjetunióba és más országokba, ahol a csoport célkitűzéseit kívánta nyilvánosságra hozni.” A beszámoló a tények tömegével bizonyítja, hogy szovjet, csehszlovák és NDK-beli újságírókkal és más hivatalos személyekkel találkoztak a mikrofrakció tagjai, s hogy számos esetben dokumentumok cseréjére is sor került.

E kényes kérdés kapcsán nem kevésbé fontos a beszámoló egy másik megállapítása; „Nem szabad ítéletet mondanunk annak tisztázása nélkül, hogy azon a számos külföldi állampolgáron, újságíróon, funkcionáriuson kívül, akik részt vettek a mikrofrakciós elemek tevékenységében, országunkban sok olyan szovjet és más szocialista országbeli tisztviselő is akad, akik mindvégig példamutató magatartást tanúsítottak és tiszteletben tartották a forradalom eszméit. Éveken keresztül dolgoztak fegyveres erőinknél olyan tanácsadók, szakértők, tisztviselők, sok ezer szovjet tiszt, akiknek magatartása ellen semmi panasz nem merült fel.”

Tanulságos ebben a témakörben is felidézni Escalante említett utolsó levelét. „Úgy érzem, összekavarodtak a fejemben a gondolatok és azok a dolgok, amelyeket nem mertem vitatni, a helyzetek, amelyeket elfogadtam, szükséges rossznak tartottam annak ellenére, hogy nem is egyszer éreztem helytelenségüket. A legtöbbször nemzetközi kérdésekben nyilvánítottam nemtetszésemet. Pontosabban: az foglalkoztatott, milyen szerep jut minden egyes nemzetnek a szocialista világban. Egészen konkrétan: a Szovjetunió szerepe és ugyanakkor Kuba szerepe foglalkoztatott. Sokan elgondolkoztunk ezen: a Szovjetunió a világ forradalmi központja, és Kuba ennek a forradalomnak egyik része. Ebben a kijelentésben nincs semmi nacionalizmus, ez pusztán tény. Olyan egyszerű igazság, hogy talán elcsépeletnek tűnik, de valójában igen komoly problémát rejt magában, főleg napjainkban, amikor a Szovjetunió mellett létezik már a szocialista Kuba és úgyszintén más szocialista országok.

Merev nézeteket tettünk magunkévá, és elutasítottuk mindazt, ami nem fér bele a sémába. Minden helyzetre a Szovjetunió által elfogadott elveket alkalmaztuk. Nem tudtunk határt szabni, hol végződik a szovjet állampolgárság vagy más testvéri szocialista ország állampolgársága, és hol kezdődik a miénk – a vele járó köteleességekkel – akkor, amikor közös problémákat és a belügyeket érintő kérdéseket kellett megbeszélni, vagy egyszerűen véleményt kellett nyilvánítani.

Gondolom, azok, akiknek nem voltak hasonló elvi problémáik, nem érthetik meg az én helyzetemet... Nem a jelenlegi helyzetem ösztönöz mindezek átgondolására, hanem egy sor mással együtt az, hogy mások számára milyen nagy jelentőségűek voltak tetteim.

Ha alaposan megvizsgálják egész frakciós tevékenységem, észreveszik, hogy – néhány abnormis esettől eltekintve – az egész középpontjában a nemzetközi helyzet problémája áll, és ehhez járul még az előbb említett séma.

Nem akarom viselkedésünket igazolni. Mint már az előbb mondtam, egyetlen célom, hogy magamnak magyarázatot adjak viselkedésünk okairól.”

A vizsgálat során bebizonyosodott, honnan kerültek ki a mikrofrakciós csoport tagjai, illetve hol voltak a legaktívabbak. Raul Castro elmondta, hogy kis létszámú csoportok alakultak az Iparügyi Minisztériumban, a *Granma* szerkesztőségében, a Halászati Kikötőben, a „La Corona”, a „H. Uppmann”, és a „Gener” dohánygyárakban, a „Fruticuba” vállalatnál, a Külügyminisztériumban, a Tudományos Akadémián, a Kubai Rádió Intézetében, a Légi közlekedési Minisztériumban, a volt szakszervezeti vezetők körében, a párt Központi Bizottsága apparátusában.

A mikrofrakció tagjait – az informátorokkal, segítőkkel együtt – 200-300 emberre becsülték. Azokat, akik ekkor még pártfunkcióval rendelkeztek, megfosztották beosztásuktól. Sokat közülük a pártból is kizártak. Összesen 43 személyt tartóztattak le, köztük négy nőt; ez utóbbiakat később visszaengedték otthonukba, és ott házi őrizetbe kerültek. Hasonló bánásmódban részesült még három letartóztatott, tekintettel egészségi állapotukra.

A Központi Bizottság ülésén felszólalt Carlos Rafael Rodriguez államminiszter, a Népi Szocialista Párt egykori tekintélyes vezető személyisége. Raul Castro beszámolóját követően az ő beszédét is közölte a *Granma*, a párt Központi Bizottságának lapja.

Rodríguez felszólalása elején elmondotta; sokáig foglalkoztatta az a gondolat, hogy érdemes-e ezt a témát a Központi Bizottság elé tární, hiszen igen világos üggyről van szól. Egy olyan problémáról, amelynek a lényege: „Felfedeztünk egy földalatti szervezkedést, amely Fidel ellen irányul.” A csoportról megállapította, hogy annak létezése „szomorú és ugyanakkor elgondolkodtató”. Ő is leszögezte: „A csoport nem tekinthető a Népi Szocialista Párt megnyilvánulásának”; nem annak a pártnak utólagos hatásaként keletkezett.

Escalante tettét olyan bűnnek minősítette a régi kommunista politikus, hogy ezt „soha nem fogja tudni jóvátenni”. Bűne az, hogy megtörte a párt egységét. „Elvtársak – mondotta Rodríguez – mi, akik különböző szervezetekhez tartoztunk, békésen és testvérísen tudtunk egymással dolgozni, most pedig csoportokba tömörülünk, és elidegenedünk egymástól.”

Rodríguez ez alkalommal ísmételten emlékeztetett a régi vitákra. Escalante jellemére, ami nemegyszer gondot okozott. Beszélrt a mikrofrakciós csoport számos más tagjáról, akik ellen korábban fegyelmi eljárás folyt; többüket felelősségre vonták, de nem azért, mert tagjai voltak a Népi Szocialista Pártnak. Konkrét ügyekről, rossz munkáról, erkölcsi kisiklásokról volt szól. Nem egy személy sértettségéből csatlakozott a frakciós csoportosuláshoz.

Rodríguez hozzászólása nagy figyelmet szentelt az ügy nemzetközi vonatkozásainak. Bebizonyosodott, hogy a csoport tagjai igyekeztek mindjobban belekeverni tetteikbe a Szovjetuniót, hogy elkötelezze magát a frakciós politika mellett. Céljuk volt az ország gazdasági nehézségeinek súlyosbítása, egészen addig, ameddig „lehetéssé nem válik a Szovjetunió »barátságos« politikai beavatkozása. Úgy képzelték, hogy az ország kormányzását Aníbal Escalante veszi majd át, vagy legalábbis igen fontos pozíciót kap majd – a dokumentumok tanúsága szerint – az ország igazgatásában”.

Az, amit a mikrofrakciók csináltak – jelentette ki Rodríguez –, az „talpnyalás, opportunizmus”. Adandó alkalommal saját céljaik érdekében akarták a Szovjetunió befolyását latba vetni. „A mikrofrakciók nem támogatni akarták a Szovjetuniót, hanem érdekeik szerint felhasználni. Úgy akarták feltüntetni magukat, mint a Szovjetunió védelmezőit és tisztelőit... Véleményem szerint a Szovjetunióban azt az országot kell tisztelni, amely elsőként létrehozta és győzelemre vitte a szocialista forradalmat. Nem hiszem, hogy akadna közöttünk olyan ember, aki nem tiszteli Lenin pártját. Véleményem szerint a legjobban úgy tiszteljük a Szovjetuniót, ha nem takargatjuk a politikában elkövetett hibáit, ha nyíltan kifejezzük nemtetszésünket, ha baráttan megmondjuk, mit csináltak rosszul a nemzetközi kapcsolatok terén, és ha segítünk hibáikat jóvátenni.”

Rodríguez szükségesnek ítélte a felmerült kérdések nemzetközi tisztázását. „Én mint a Központi Bizottság tagja azon a véleményen vagyok – mondotta –, hogy idegen állampolgároknak, a szocialista országok állampolgárainak a mikrofrakciós tevékenységbe való beavatkozása azzal a következménnyel jár, hogy pártjaikkal előbb-utóbb vitára kerül sor... Véleményem szerint ezek olyan problémák, amelyeket nyíltan meg kell vitatnunk. Kuba

belügyeibe idegen állampolgárok avatkoztak be... Meg kell tárgyalnunk a problémákat, hogy véget vessünk nekik.”

Carlos Rafael Rodríguez felszólalása a Központi Bizottság ülésén elsősorban azoknak a régi kommunistáknak a véleményét tükrözte, akik továbbra is aktívan részt vettek a párt életében. A vita többi résztvevőjének állásfoglalását nem ismerjük. A viszonyok ismeretében bizvást feltételezhető, hogy az előterjesztett beszámolót egyhangúan elfogadták, noha az tartalmazott egy nagyon elgondolkodtató kitélt is. „Sokan kételkedhetnek az itt elhangzott dolgok igazságában. Amit a vádlottak az egyik nap eskü alatt vallottak, azt a következő napon letagadták, és igyekeztek egymásra hárítani a felelősséget. Komoly bizonyítékok vannak a kezünkben... mi nem szavakra támaszkodunk, hanem azokra a megdönthetetlen bizonyítékokra, amelyeket a vádlottak saját kezűleg írtak le és írtak alá” – hangzott el Raul Castro beszámolójában.

A mikrofrakciós ügyben Kuba Kommunista Pártjának Központi Bizottsága több határozatot fogadott el. Az egyik legfontosabb az, amely hozzájárult, hogy Aníbal Escalante és nyolc társa ügyét átadják a Forradalmi Bíróságnak. Röviddel később a bíróság Escalantét 15 évi, társait pedig 2-12 évi börtönbüntetésre ítélte. (Később Escalante házi őrizetbe került, majd amikor rákja elhatalmasodott, kórháza vitték és ott is halt meg.)

A mikrofrakció ügye igen nagy nyilvánosságot kapott Kubában. Fidel Castro is visszatért rá az 1968. március 13-án elmondott beszédében. Az ügy lezárásának is felfogható a következő megállapítás: „Őszintén meg kell mondani, hogy a mikrofrakciónak mint politikai erőnek nincs jelentősége, de szándékaik, cselekedeteik súlyosak voltak. Mint áramlat a forradalmi mozgalomban tulajdonképpen reformista, reakciós és konzervatív. Telejesen megértjük, hogy ennek az időszaknak a légkörében sokféle hasonló áramlat kering. De végül is a mikrofrakció kérdése szerintünk megoldottnak tekinthető. A forradalmi törvényszék nem volt olyan szigorú, mint sokan kívánták volna, de végül is ennek a forradalomnak soha nem volt jellemzője a szükségtelen szigor.”

10. A forradalmi offenzíva

Ugyanabban a beszédben, ahol az imént idézett szavak elhangzottak, egy nagyon fontos belpolitikai bejelentésre is sor került: a kubai kormány elhatározta, hogy véget vet a kizsákmányolás utolsó lehetőségének, és felszámolja a magánkereskedelmet. Az intézkedés kiterjedt a kisipari tevékenységre, sőt az orvosok magánpraxisára is. Az orvosokat a kormány felszólította, hogy szüntessék be magánrendeléseiket, és gyógyászati felszerelésüket adják át az egészségügyi intézményeknek. Bezárták a szórakozóhelyeket (átmenetileg valamennyit, de alapos tisztogatás után a nagyobbak ismét kinyitottak). Így 1968 közepétől Kubában már csak a mezőgazdaságban maradt fenn magántulajdonosi csoport.

A kormány e döntésére meglehetősen feszült légkörben került sor. Erre a tulajdonosi rétegre – elsősorban a kiskereskedőkre – a kormány úgy tekintett, mint az ellenforradalom potenciális társadalmi bázisára.

Az intézkedést csak részben lehet gazdasági indokokkal magyarázni. Való igaz, hogy nagyon komoly nehézséget okozott a sok ezer kisvállalkozás áruval, anyaggal való ellátása. Ezek többsége amúgy is családi vállalkozásként vegetált. Tevékenységük megszüntetését Fidel nem is gazdasági érvekkel magyarázta. A kormány döntését valójában elsősorban nevelési céljai motiválták, s csak ennek alárendelten jöttek számításba egyéb szempontok: a szervezési nehézségek, az említett réteg helyzetéből esetleg következő tényleges politikai veszély.

Idézzük fel azokat az érveket, amelyek a kubai miniszterelnök említett beszédében elhangzottak. „A mi társadalmunkban százezrek, milliók dolgoznak ott, ahol kell; cukornádat vágnak Havanna zöldövezetében, vagy e széles, nagy ország bármely más részén dolgoznak; de még mindig jelentős azok száma, akik nem vesznek részt az erőfeszítésekben. Olyan helyzet állt elő, amikor a dolgozók nemcsak a maguk számára termelnek, hanem ellátnak egy csavargó, parazita, kiváltságos réteget, akiknek még van módjuk rá, hogy kizsákmányoljanak másokat.” Vagyis Kubában – mondotta a miniszterelnök – létezik még a „kiváltságosok valóságos krémje...”, amely sokkal jobban él, mint a többiek.” ezek a henyélők – folytatta Fidel – bár fizikai állapotuk kitűnő, boltot nyitnak, üzleteket kötnek. Havannában 955 bár van magánkézen, tulajdonosaik pedig kétes ügyleteket bonyolítanak le. „Minél kevesebb magán- vagy köztulajdonban levő bár van, annál jobb” – jelentette ki Fidel.

Ez utóbbihoz sietett azonban hozzáfűzni a következőket: „Senki nem ellensége a vidámságnak, annak, hogy a nép pihenjen, szórakozzon. De a népnek most sokkal égetőbb és fontosabb feladatai vannak, mint ez a ...955 bár!” A továbbiakban megemlítette, hogy nem kívánja részletezni e bárak történetét – noha tevékenységükről nagyon sok adat, információ áll a kormány rendelkezésére –, mert nem az az érdekes, hogy név szerint kit milyen dolgok terhelnek. A jelenség az, ami nem tűrhető tovább.

„Sokan kérdezhetik – folytatta fejtegetését Fidel –, miféle forradalom az, amely kilenc év után is megtűri a parazitákat. E kérdés teljes mértékben jogos. Hisszük, hogy határozottan véget kell vetni mindenfajta parazita tevékenységnek... Ha valamiben hibáztatni lehet ezt a forradalmat, akkor nem abban, hogy most szélsőséges, és még kevésbé abban, hogy az volt, hanem abban, hogy nem volt eléggé radikális. Nem szalasztjuk el az alkalmat, hogy egyre inkább radikalizáljuk a forradalmat.”

Ezt követően egy elméletibb fejtegetésben a jelenlegi forradalom jellegéről beszélt a kubai vezető. Elsősorban az érdekeltek számára magyarázta a most hozott döntéseket. Többek között a következőket mondotta: „Uraim, ez a forradalom nem azért jött létre, hogy a kereskedelemnek biztosítson jogokat. Az a forradalom 1789-ben volt, a polgári forradalmak korában, ...az volt a kereskedők és a polgárok forradalma. Mikor értik meg végre, hogy ez a szocialisták, a kommunisták forradalma? Mikor értik meg végre, hogy senki nem azért ontotta vérért a zsarnokság, a zsoldosok, a banditák ellen, hogy bárkinek joga legyen a nyereszkesedésre, hogy ha valaki rumot árul, akkor 200 pesót, vagy ha omlettet árul, akkor 50 pesót keressen naponta...”

A kubai vezető világosan és egyértelműen leszögezte, hogy mostantól kezdve a magánkereskedelem egyetlen formáját sem fogják megengedni. „Aki dolgozni tud, annak munkát adunk, aki nem tud, az megkapja azt, amire szüksége van, mert itt senkitől sem vonjuk meg a mindennapi kenyeret.” Senki nem érezheti majd magát elhagyottnak: a munkabírók segítséget kapnak az elhelyezkedéshez, az idősek pedig nyugdíjat kapnak. A forradalom nem azért segít nekik, mintha erre bárki kényszerítené, hanem azért, mert ez a kötelessége.

Mint rövidesen kiderült, ennek az intézkedésnek volt egy akkor ki nem mondott célja is. A „kapitalista” környezetet, ideológiát szülő feltételek felszámolása mellett a kormány azt is várta e döntéstől, hogy végrehajtása révén enyhülni fog a munkaerőgond a mezőgazdaságban. Ebből azonban semmi nem vált valóra: jóformán alig akadt olyan 1968 márciusában kisajátításra került tulajdonos, aki ezt követően elment volna nádat vágni. A valóságban erről kezdve a szó igazi értelmében illegálisan szervezeték az amúgy is meglevő feketepiacot. S mivel az áru nagyon kevés volt, a feketepiaci árak tovább emelkedtek.

Azt sem mondhatjuk, hogy a lakosság kitörő örömmel üdvözölte volna a kormány döntését. Az intézkedés következtében százezreknek kellett lemondaniuk arról a hagyományos szórakozásról, hogy esténként beültek a „cafeteriába” egy Coca-Colára, más hűsítő italra, vagy éppen egy omlettre, hiszen csak ezek voltak, amihez jegy nélkül hozzáférhettek.

Az intézkedést elsősorban a fiatalok, köztük is főleg a kollégiumokban élő ösztöndíjasok üdvözölték. Ám ők egyrészt kiemelt ellátásban részesültek, másrészt sem idejük, sem lehetőségük nem volt rá, hogy „cafeteriákba”, bárókba járjanak. Ők lelkesen helyeselték bár „a kapitalizmus utolsó maradványaira” mért „megsemmisítő csapást”.

11. Fidel Castro az 1968-as csehszlovákiai eseményekről

A kubai forradalom vezetője 1968. augusztus 23-án a rádióban és a televízióban beszédet mondott a csehszlovákiai eseményekről, a Varsói Szerződés tagállamainak katonai akciójáról. A kubai sajtó már az előző hónapokban nagy figyelemmel kísérte a kelet-európai szocialista országok helyzetének alakulását. A kubaiak aggodalma júniusban-júliusban mindinkább fokozódott.

Most Fidel már beszéde bevezetőjében jelezte, hogy Kuba Kommunista Párt internacionalista szellemben értékeli a történeteket. Fontosnak tekintik az állásfoglalást, mert – mint mondta – „bizonyos dolgok, amelyekről beszélni fogunk, olykor ellentmondásba kerülnek saját érdekeinkkel, más esetekben viszont súlyos veszélyekkel is járnak országunkra nézve”.

A kubaiak nagyon is megértik – mondta –, hogy az ismert eseményeket a világban nagyon is különbözően értékelték: voltak, akik a fejlődési folyamat pozitív oldalait, és voltak, akik kizárólag negatív oldalait emelték ki. „Nekünk a magunk részéről nem volt kétségünk afelől – és ez nagyon fontos –,...hogy a csehszlovák rendszer veszélyesen közeledik ahhoz az állapothoz, ahol alapvető változás következik be társadalmi rendszerében. röviden: a csehszlovák rendszer a kapitalizmus felé halad, kérlelhetetlenül az imperializmus felé halad. Efelől a legcsekélyebb kétségünk sem volt.”

Megemlítette, hogy egy ilyen helyzetben Kuba – amely kénytelen elszenvedni az imperialista blokádot, amelyet minden tőkés piacon üldöznek, amely kénytelen magasabb árat fizetni mindenért – egyetért azzal, hogy bármi áron meg kellett akadályozni egy szocialista ország szétesését, azt, hogy ez az ország az imperializmus karjába hulljon.

A kubai miniszterelnök ezt követően elemezte a történetek „törvényes” és politikai megítélését. Leszögezte, hogy „A csehszlovák állam szuverenitásán csorba esett... A törvényesség szempontjából a történetek semmiképpen nem igazolhatók. Véleményünk szerint a Csehszlovákiával kapcsolatos döntést csak politikai szempontból lehet magyarázni, a törvényesség oldaláról azonban nem. Mert, őszintén szólva, nem volt semmilyen törvényes alapja... Végeredményben nem az a legfontosabb, hogy a formáról vitatkozzunk. A lényeg az – és ezt el lehet fogadni, vagy el lehet vetni –, hogy a szocialista tábor megengedhet-e olyan politikai helyzetet, vagy sem, amelyben egy szocialista ország szétesik, és az imperializmus karjába hullik. Véleményünk szerint ezt nem megengedhető, és a szocialista tábornak joga van ahhoz, hogy ezt valamilyen formában megakadályozza.”

A továbbiakban a kubai forradalom vezetője azokra a körülményekre irányította rá a figyelmet, amelyek egy ilyen veszélyes helyzet kialakulásához, egy ilyen nagy horderejű döntés meghozatalához vezettek. Mindezeket a témákat a szorosan vett kubai érdek szemszögéből vizsgálta. Nyíltan fel is tette a kérdést: „Elképzelhető-e az, barátaim, hogy országunkban húsz évvel a szocialista forradalom után olyan helyzet alakuljon ki, amikor az

ország tisztességes forradalmárainak egy csoportja – az ellenforradalmi fenyegetés és visszahúzó folyamat kilátásaitól megrettenve – szükségét érzi annak, hogy a baráti országok hadseregeinek segítségét kérje e helyzet megakadályozására? Mi maradna akkor a nép kommunista öntudatából? ...Nyilvánvaló, hogy a mi országunkban soha nem alakulhat ki hasonló helyzet.”

E megállapítást Fidel Castro a következőkkel indokolta: A forradalom vezetőinek alapvető feladata, hogy egy ilyen helyzet kialakulását megakadályozzák. Tovább, Kuba közelében csak az imperialistáknak és bábjaiknak van hadseregük: a szövetséges hadseregek túlságosan is messze vannak. „Meg aztán – folytatta – én nem ismerek olyanokat, akik egy ilyen megalázó dolgot megtennének, még ha szükség és mód nyílna is rá. Mert milyen kommunisták volnánk, és milyen kommunista forradalom lenne a miénk, ha húsz év után ilyesmihez kellene folyamodnunk forradalmunk megmentése érdekében?

Fidel Castro ezt követően keményen bírálta néhány európai szocialista ország nevelő munkáját. Elmondotta: sok kubai fiatal, aki ezekből az országokból hazatér, elmondja, hogy ezekben nem folyik megfelelő internacionalista szellemű nevelés, hogy erősen tért hódítanak bennük bizonyos nyugat-európai irányzatok és erőteljes az anyagiasság is.

A beszédben szó esett Kuba és az Egyesült Államok viszonyának alakulásáról. Ez a viszony változatlanul ellenséges. „Az imperialisták egy pillanatra sem tettek le arról, hogy országunkat lerombolják... Az imperialisták tíz év óta tartják fenn gyalázatos blokádjukat. Megtanultunk védekezni a blokádnak ellen, megtanultunk forradalmi öntudatot kovácsolni belőle. Tudják már, hogy nem lesz könnyű eltaposni bennünket, hogy nem tudnak megfélemlíteni fenyegetéseikkel, hogy nem tudnak megtörni bennünket, és hogy semmilyen körülmények között nem lesz könnyű kiéheztetni bennünket.”

Kuba hatalmas erőfeszítéseket tett – folytatta Castro. – Készen áll arra, hogy ha kell, húsz évig „vagy akár egész életünkben” ne legyen kapcsolata az Egyesült Államokkal. Hosszú ideje nem volt már harci riadó. „Most, ezekkel az eseményekkel kapcsolatban néhány hír közölte, hogy fegyveres erőinket részleges riadókészültségben tartjuk. Így igaz. Mert a mi haderőnk soha nem érheti készületlenül a támadás.”

Fidel Castro ezután hosszan idézett a Jornal do Brasil című újságból. Ez a reakciós burzsoá lap többek között a következő fejtegetést közölte: „Ha a Szovjetunió beszennyezheti a népek önrendelkezési jogának elvét azáltal, hogy Csehszlovákiát ideológiailag a maga törvénykezése alá tartozó területként ítéli meg, nem marad más hátra, mint ugyanezt a doktrínát alkalmazni annak megakadályozására, hogy Kuba helyzetét is a kontinentális egység specifikus érdekeinek szempontjából nézzék.”

Nos, erre a félreérthetetlen felhívásra, amely a „kubai kérdés” kiélezésére irányult, Fidel Castro azon nyomban megadta a választ. Amennyiben valami esztelen lépésre kerülne sor, ha a brazil kormány parancsára egységek támadnák meg a szigetországot, akkor „...mi, kubai forradalmárok, Brazília legjobb egységeit néhány óra alatt úgy kipenderítjük innen, hogy hírmondójuk se marad.” Semmi jel nem mutatott arra, hogy az említett polgári lap közlése mögött komoly katonai készülődés lenne; feltehetően csak hangulatkeltésről volt szó. A pimasz hangú erélyes kubai visszautasítása mégis indokolt volt: mindenekelőtt azért, mert ez idő tájt kezdett ismét mind gyakoribbá válni a tengeri és a légi kalózkodás. Erre nemcsak fel kellett figyelni, hanem rövidesen törvényerejű rendelettel is szabályozni kellett a kubai magatartást. Ez világossá tette, hogy Kuba kész a rászorulóknak menedéket adni, de védi szuverenitását, ugyanakkor a javak visszaszolgáltatását és a közlekedés zavartalanágát kész elősegíteni.

12. A forradalom győzelmének 10. évfordulója

„A forradalom győzelmének tizedik évfordulójáról való megemlékezésünket az egyszerűség jellemzi. Nincs katonai díszszemle, bár régebben úgy terveztük, hogy a tizedik évfordulót katonai díszszemlével fogjuk megünnepelni.”

E szavakkal kezdte Fidel Castro ünnepi beszédét. A továbbiakból megtudjuk: az utolsó esztendőt a komoly munka mellet a takarékoság jellemezte. Ezt folytatni kell. Ezért döntöttek mégis úgy, hogy egyetlen gallon üzemanyagot sem pocsékolnak el, és a munkaidőből sem akarnak elveszíteni egyetlen percet sem.

Ráadásul most egy rendkívüli év kezdődik el, amely 18 hónapig tart – jelentette be a miniszterelnök. Ez idő alatt kétszer kell levágni a cukornádat. Kemény erőfeszítéssel rekorderedményt fog elérni Kuba. A hatalmas terv végrehajtása miatt a következő év január másodikán valószínűleg egyáltalán nem lesz ünnepi nagygyűlés. A nép része kint lesz akkor a földeken, és vágja a cukornádat.

A forradalom első tíz esztendejéről – amely később „A Túlélés Évtizede” megjelölést kapta – a teljes mérleg megvonásának igénye nélkül ugyan, de igen fontos megállapításokat tett Fidel Castro. Különösen Következő szavai maradtak emlékezetesek:

„...a tizedik évfordulón, amelyen gyakorlatilag végzettséget szereztünk – nem mint magas végzettségű forradalmárok, nem int egyetemisták, hanem, mondhatnók, elvégeztük a forradalom elemi iskoláját, és most lépünk a középiskolájába -; most, amikor véget ért tíz év, és újabb tíz kezdődik; amikor a legnehezebb tíz év ért véget, és a legtermékenyebb tíz kezdődik; most, amikor befejeződik az az időszak, ami alatt a legteljesebb tudatlanságból eljutottunk arra a szintre, hogy bizonyos tapasztalatra tettünk szert; most amikor a fejlődés és a munka olyan ritmusban halad, ahogyan kezdetben nem is reméltük, természetes, hogy megemlékezzünk az erőfeszítésekről. Nem elszámolni akarunk, nem is összegezni, hanem csak vázolni, milyen eredmények származtak a forradalom számára, és ugyanakkor ezek mennyiben befolyásolják a következő korszak irányvonalát és célkitűzéseit.”

a) Az eredményekről. A gazdaság fejlődéséről

Az ünnepi beszéd valóban nem tartalmazott egy teljes számvetést.

Fidel Castro az elért eredmények között elsőként az emberi tényezőt emelte ki: a „mai embereket”, akik politikai műveltségük tapasztalatuk, fegyelmük, öntudatosságuk, kötelességérzetük szempontjából összehasonlíthatatlanul felülmúlják a tíz évvel ezelőttieket.

A beszéd később megemlíti néhány kiemelkedő gazdasági eredményt. Szó esik például a halászatból, amely igen dinamikusan fejlődik. „1970-ben a halászat, a halipar, a halászati flotta termelése nyolcszor annyi lesz, mint a forradalom győzelme előtt” – mondja Fidel. Megemlíti a rizstermelést, amely feljövőben van. 1967-1968-ban 50 000 tonna rizs termett, „1968 májusa és 1969 májusa között pedig 150 000 tonna, vagyis háromszor annyi lesz a termés”.

A tizedik évfordulón elhangzott ünnepi beszéd legfontosabb megállapítása mégsem az eredményekre vonatkozik. Fidel felteszi a kérdést: „De vajon a forradalom az első években növelte a gazdaságot? nem, nem növelte. Sőt, népünk a forradalmat követő első években nemcsak nem növelte a gazdaságot, hanem még azt a keveset sem volt képes megtermelni, amit a kiváltságosok társadalma...” Vagyis: az első tíz esztendőben nemhogy nem emelkedett,

hanem valamelyest csökkent is az egy főre jutó nemzeti jövedelem. Ennek mértékére vonatkozó hivatalos adat később sem jelent meg. Szerény számításaink szerint az egy főre jutó nemzeti jövedelemben bekövetkezett csökkenés 10-12 százalékos lehetett.

A kezdetben remélt gazdasági növekedés elmaradását a kubai miniszterelnök ebben a beszédében többek között azzal indokolta, hogy a forradalomnak egy öröklött elmaradott gazdasági struktúrából kellett kiindulnia. Ez komoly – és mindeddig leküzdhetetlen – nehézséget jelentett. „...a gazdasági struktúra átalakítása terén várt népünkre a legnehezebb kihívás, a rendkívüli feladat: szembenézni – a modern világ feltételeinek megfelelően – az elmaradottsággal; úgy, ahogy a mi népünk tette, tapasztalat nélkül, mindössze a tömegek lelkesedésére támaszkodva. Mivel azon kevesek, akik tudással rendelkeztek, nagyrészt ahhoz a kiváltságos kisebbséghez tartoztak, amely nem értett egyet az ország gazdasági struktúrájának megváltoztatásával.”

Hogy valamelyes képünk legyen a termelés alakulásáról, három alapvető területen – a mezőgazdasági és az ipari termelés, valamint a külkereskedelmi forgalom mennyisége kapcsán egy-egy – korántsem teljes adatok alapján elkészített – összeállításra hívjuk fel a figyelmet. E később publikált statisztika táblák (amelyek egyes adatai eltérnek az akkoriban közzétettektől) lényegiben azt is jelzik, hogy nemhogy a fejlettségi szintben, de magában a gazdasági szerkezetben sem következett be figyelemre méltó változás. A jobb áttekinthetőség kedvéért néhány korábbi adatot is tartalmaznak; vagyis nemcsak a most tárgyalt fejezet (1965-1970) eredményeit vesszük szemügyre.

A mezőgazdasági termelés alakulása

Megnevezés	1957	1958	1965	1966	1967	1968	1969
Citrusfélék (ezer tonna)	153,0	69,7	116,2	159,6	151,7	165,3	133,1
Tojás	918,0	1018,1	1183,3	1218,8	1286,8
Rizs (ezer tonna)	167,3	207,1	49,8	68,4	93,5	94,6	117,4
Burgonya (ezer tonna)	94,3	70,6	83,5	104,0	104,9	115,7	95,3
Paradicsom (ezer tonna)	43,2	55,2	120,2	132,9	163,9	98,3	44,6
Friss tej (ezer hl)	310,7	368,5	370,0	357,4	...
Bab (ezer tonna)	35,7	10,0	6,1
Dohány (ezer tonna)	41,7	50,6			45,5	46,5	...

E számokból néhány különösen fontos tény olvasható ki. Az egyik: a termelés rendkívül nagymérvű ingadozása. Köztudott ugyan, hogy a mezőgazdasági termelés volumene lényeges eltéréseket mutathat más országokban is, Kuba esetében azonban nemcsak az időjárási tényező okozott jelentős ingadozásokat: a mindenkori politikai hozzáállás legalább ugyanilyen mértékben hatást gyakorolt a termelésre. Valójában csak a tojástermelésben következett be egyenletes növekedés; s vitathatatlan, hogy ennek érdekében a kormány nagy erőfeszítéseket tett. A legnagyobb mértékű ingadozás a cukortermelésben és azon termelvényeknél figyelhető meg, ahol a parasztgazdaságok részesedése aránylag magas volt.

Talán még a fenti statisztikánál is többet mond néhány összehasonlító adat. Eszerint az egy főre jutó mezőgazdasági termelés 1969-ben mind 1959-hez, mind 1957-hez viszonyítva 26 százalékkal csökkent. Valamelyest csökkent abszolút számokban a megtermelt élelmiszer mennyisége is; fontosabb azonban az, hogy 1969-ben az egy főre jutó kubai élelmiszer-termelés 1959-hez képest mintegy 25 százalékkal lett kisebb. Így a halászatban elért kiugró eredmény kétségtelenül kivételnek számít.

Áttérve az ipari termelés alakulására, először ismét vessünk egy pillantást az alábbi statisztikára.

Az ipari termékek termelése

Megnevezés	1957	1965	1966	1967	1968	1969
Nyerscukor (millió tonna)	5,7	6,1	4,5	6,1	5,1	4,4
Nikkelkoncentrátum (ezer tonna)	...	28,0	28,0	32,0	37,0	37,0
Mangánsziuter (ezer tonna)	...	86,0	77,0	67,0	51,0	-
Acél (ezer tonna)	...	36,0	66,6	102,4	119,8	...
Villamos energia (milliárd kWó)	2,4	2,6	2,8	3,0	3,2	3,5
Cement (ezer tonna)	650,8	801,0	750,0	835,0	780,0	680,0
Műtrágya (ezer tonna)	...	473,0	514,0	777,0	831,0	695,0
Bőrcipő (millió tonna)	...	11,0	12,6	13,7	13,7	13,0
Pamutszövet (ezer m ²)	...	95,9	108,4	112,5	105,2	...
Friss marhahús (ezer tonna)	...	97,6	108,5	99,7	110,7	...
Húskonzerv (ezer tonna)	...	20,2	17,4	14,2	17,2	15,5
Sör (ezer hl)	1292,0	992,6	1088,5	1359,6	784,1	...
Szeszes ital (ezer hl)	...	201,9	193,3	191,6	217,9	127,0
Szivar (millió db)	9630,0	657,0	623,0	726,0	724,0	422,0

Bár súlyánál és problematikus jellegénél fogva érdemes lenne már most elidőzni a cukortermelés adatainál, mégis célszerűbb ezt későbbre halasztani, hiszen a következő év, 1970 ebből a szempontból különleges szerepet kap, s ezért inkább az évi tízmillió tonnás terv teljesítése kapcsán vizsgáljuk meg a mélyebb összefüggéseket ezen alapvető népgazdasági ágazatban.

A statisztikai táblázatból látható, hogy a termelés az iparban is meglehetősen egyenetlenül alakult. Ebben nem kis szerepet játszottak a mezőgazdasági kampányok, amelyek időnként jelentős munkaerőt vontak ki az ipari termelésből. Az adatok azt is tükrözik, hogy a legjelentősebb előrelépés az acél- és a nikkeltermelésben következett be.

Nem ismeretes, miért hiányzik olyan sok helyen az 1969. évi adat. Azt mindenesetre érdemes jelezni, hogy ezekben az ágazatokban az 1970-es adatok rendszerint a korábbi évekhez képest jelentős fejlődésről árulkodnak. Így feltehetően a statisztikai munka hiányosságai játszhattak közre abban, hogy meglehetősen sok a kitöltetlen rubrika az 1969-es esztendőben.

A külkereskedelem alakulásával kapcsolatban az összvolumen alakulása mellett figyelmet érdemel a területi reláció is. Ez utóbbiról is rendelkezésre állnak hivatalos adatok.

A külkereskedelmi forgalom alakulása

(millió \$)

Megnevezés	1965	1966	1967	1968	1969
Kubai export FOB	685,5	592,5	710,8	649,9	663,5
Szocialista országok	536,1	482,2	577,2	488,6	447,1
Tőkés országok	149,4	110,3	133,6	161,3	216,4
Kubai export CIF	866,2	925,5	997,7	1094,8	1170,1
Szocialista országok	658,4	738,9	788,8	879,1	889,2
Tőkés országok	207,8	186,6	208,9	215,7	280,9
Egyenleg	- 180,7	- 333,0	- 287,0	- 444,9	- 506,8
Szocialista országok	- 122,3	- 256,7	- 211,7	- 390,5	- 442,1
Tőkés országok	- 58,4	- 76,3	- 75,3	- 54,4	- 64,5

A fenti táblázatból három körülmény válik nyilvánvalóvá. Az első az, hogy a kubai export volumene lényegében nem változott 1965-1969 között. (Ehhez hozzátehetjük azt is, hogy 1958-1959-hez képest sem.) Feltűnő viszont az import egyenletes növekedése, ami annál inkább problematikus, mert már az 1960-as évek elején is mind sürgetőbb feladatként vetődött fel a külkereskedelmi egyensúly helyreállítása. A harmadik körülmény, amiről világos képet nyújtanak az adatok, az eladósodás területi megoszlása. A tőkés országok felé jelentkező külkereskedelmi egyenleghiány az adott időszakban évi 54,6 millió és 76,3 millió dollár között mozgott; a szocialista országok felé viszont állandóan növekvő hiány mutatkozott, s öt év alatt mintegy három és félszeresére nőtt Kuba adósságállománya.

A szocialista országok – és mindenekelőtt a Szovjetunió – felé Kuba adósságállománya nagyobb mértékben nőtt, mint ahogy a külkereskedelmi mérleghiány mutatta. Ez utóbbira ezekben az években a Szovjetunió automatikusan újabb és újabb kereskedelmi hiteleket nyújtott. Kuba tényleges eladósodása viszont azért volt ennél nagyobb, mert a külföldről beszerzett beruházási javakat is hitelbe vásárolta meg.

A számok végül jelzik az is, hogy a forradalom győzelmét követő első évtizedben tovább nőtt a kubai gazdaság külkereskedelmi érzékenysége. Ez önmagában még nem jelentett volna problémát; de figyelembe véve az exportkapacitás azonos szinten való megmerevedését, nagyon is felvetette a jövő kilátásaival való szembenézés szükségét. Ez meg is történt: Fidel Castro évfordulós beszéde többféle tervet, elképzelést felvázolt.

b) Merész tervek

Mielőtt részletesen ismertetnénk a forradalom tizedik évfordulóján bejelentett konkrét fejlesztési terveket, mindenképpen célszerű felidézni a kubai vezetők korabeli szemléletét, s azt: hogyan álltak hozzá most a kibontakozó jövő formálásához. Valami ismét változóban volt. Megint előtérbe került a gazdaság fejlesztése. De Fidel Castro évfordulós fejtegetése mást is jelzett. „Valami egészen rendkívüli dolog: most 1969 elején vagyunk, és 1970-ben Kuba mezőgazdasági termelése éppen a kétszerese – a kétszerese!! – lesz az 1959. január 1. előtti termelésnek. Ez valóban rendkívüli, és talán hihetetlen dolog, olyan dolog, amihez hasonlót akkor sem tapasztalnak, ha valamennyi országban elemzik a mezőgazdasági termelés növekedését. Mert tíz év alatt megkétszerezni a mezőgazdasági termelést, ez olyan eredmény, amit még az úgynevezett fejlett országok sem képesek véghezvinni. De az igazság az, hogy

ezt a megkétszerezést mi nem tíz év alatt, azon erőfeszítés, szervezés, tapasztalat és koncepció következtében, ami a forradalom győzelme után kialakult.

Ily módon az ország megkétszerezi majd a jelenlegi mezőgazdasági termelését... Elég, ha annyit mondom, hogy 1968-ban vetették el annak a cukornádnak nagy részét, amit a híres 1970-es aratáson takarítottunk majd be.

És az 1970-es év eredménye még semmi. Az ezután következő 12 mezőgazdasági év eredményei lesznek majd azok, amelyek valóban meglepik a kételkedőket, és elkeserítik a reakciósokat...

Ugyanis Kuba mezőgazdasági termelése az 1970 utáni 12 év alatt – és ezt a számot teljes nyugalommal mondhatjuk ki, és felelősséget vállalhatunk érte – évi 15 százalékkal növekszik majd.

Kihasználom az alkalmat, és felhívom rá a figyelmet, hogy ez a szám magasabb, mint amekkorát bármely ország bármikor elért hasonló időszak alatt.”

Fidel Castro e nagy horderejű bejelentések után arról beszélt, mire is alapozzák e rendkívüli terv megvalósíthatóságát. Világosan leszögezte: „Nem akarjuk azt mondani, hogy mi, kubaiak dolgozabbak, okosabbak vagyunk, mint a többiek; de nekünk olyan szerencsénk volt, hogy bizonyos tényezők egybeestek: az agrárreform koncepciója, mezőgazdasági terveink koncepciói, a technika tömeges méretű alkalmazása, és mindenekelőtt egy nép, amely a trópusi égőv alatt ezeket a feladatokat végrehajtja.”

Ezt követően a miniszterelnök jelezte a trópusi éghajlat legyőzésének nehézségeit. Meg kell tanulni felülkerekedni a szárazságon. Megfelelő növények termelésével ki kell védeni a ciklonok káros hatását, meg kell akadályozni az árvizek, bizonyos betegségek, járványok pusztító következményeit. Ha mindez sikerül, akkor maximálisan kiaknázható a napfény, amely egész évben lehetőséget ad a folyamatos mezőgazdasági termelésre.

Az ünnepi beszédben szó esett a jövőbeli beruházásokról is. Mindenekelőtt a műtrágyagyártás nagyméretű fejlesztéséről: eszerint 1975-ben már nem kevesebb, mint nettó egymillió tonna műtrágyát fognak Kubában felhasználni, vagyis „1975-ben Kuba egymaga feleannyi műtrágyát használ majd fel, mint Dél-Amerika országai együttevén”. Tovább növekszik majd a mezőgazdasági géppark. Kuba az elmúlt tíz esztendőben 42 ezer traktort importált, amiből jelenleg 35 ezer áll rendelkezésre. A terv szerint a következő tíz esztendőben évi 8 ezer traktor importjára kerül sor, emellett a következő öt évben 6 ezer cukornádvágó kombájnt és a következő két évben 2 ezer rizskombájnt fognak munkába állítani. Az előrelépést nagymértékben elő fogja segíteni az öntözés nagyméretű kiterjesztése is: rövidesen befejeződik húsz hatalmas víztároló építése.

A legfontosabb bejelentés – és ez Kubában érthető – a cukortermelés biztató jövőjére vonatkozott. E szerint 1970-ben már 1 554 000 hektár területen kerül sor betakarításra. Az aszály okozhat nehézséget, „mégis biztosak vagyunk a sikerben...” – jelentette ki a kubai forradalom vezére.

c) Kuba és a két nagyhatalom viszonya

Ebben a beszédben aránylag kevés szó esett külpolitikai kérdésekről. Igen fontos viszont mindaz, ami az Egyesült Államokhoz és a Szovjetunióhoz való viszonyról elhangzott.

Az adott körülmények között nem kínálkozott semmilyen lehetőség a korábban elmergesedett amerikai – kubai viszony rendezésére. Ezt változatlanul józanul tudomásul kellett venni. A veszély inkább abban volt, hogy a két ország ellentéte még inkább kiéleződik. Erre a

lehetőségre készült fel a kubai kormány is. Az ünnepi beszéd ide vonatkozó része így hangzik: „Tudjuk, milyen veszély fenyeget bennünket az Egyesült Államok részéről. Most új »bérlője« van a Fehér Háznak: Nixon úr. Nixon urat több dolog jellemzi, például az, hogy Kubával szemben mindig fenyegető és agresszív kifejezéseket használt; például azt, hogy meg fogja erősíteni a blokádot.”

Való igaz, Nixon volt az Egyesült Államok alelnöke akkor, amikor Eisenhower megkezdte a Kuba elleni gazdasági agressziót s megszervezte a Playa Girónnál végrehajtott inváziót. Nixon Kuba-ellenes fenyegetése később sem szűnt meg. Kuba viszont erősebb lett – állapította meg Fidel Castro. Majd így folytatta: úgy tűnik, az új amerikai elnök Kuba-ellenes törekvése elsősorban a szövetségeseire nehezedő nyomásban fog jelentkezni a közel-jövőben. „Nyomást akar gyakorolni a Kubával kereskedő országokra... Azokra az országokra, amelyekkel Kuba hitelkapcsolatban áll... Országunk jelszava, hogy inkább éhezünk, mintsem kifizetetlenül hagyjuk adósságainkat, mivel az rontaná az ország hitelét...” – mondotta Fidel Castro. Az adott körülmények között „nevetségesnek” minősítette a blokádnak fokozására irányuló amerikai célkitűzéseket. Kuba pontosan fizet Amerika szövetségeseinek, azoknak a tőkés országoknak, amelyek érdekeltek a kereskedelem fejlesztésében.

Ezt követően beszélt a szocialista országok Kubának nyújtott segítségéről. Szavainak most különleges jelentőségük volt. Az elmúlt években bizonyos nézeteltérések keletkeztek. Kubában ezekről több esetben is nyíltan szó esett. A szocialista országok ezt higgadtan fogadták, nyilvános vitát nem folytattak.

Fidel Castro beszéde a kapcsolatok javulásának lehetőségét ígérte. Így fogalmazott: „Meg kell mondanunk, hogy most, amikor hazánknak sikereket kívánunk, amikor bízunk a csodálatos jövőben, nem feledkeztünk el a szocialista tábor és különösképpen a Szovjetunió szolidaritásának jelentőségéről. Mi néhány kérdésben eltérő véleményt formáltunk, amit becsülettel meg is mondunk. De ugyanez a becsületesség kötelez bennünket arra, hogy kijelentsük: ez a segítség döntő jelentőségű volt az elmúlt nehéz évek során, azokban az időkben, amikor termelésünk csökkent; az országunkban küldött fegyverek nagyon kellettek, amikor a fenyegetés nagyobb volt. Számítsák ki önök, hogy ezek a fegyverek többet érnek, mint azok a felszerelések, amiket mi a fejlesztés érdekében felhasználunk, mivel a fegyverek nagyon költségesek. És mi ingyen kaptuk ezeket a fegyvereket! Amikor nem volt szakképzett személyzetünk, az ipartervezéshez, a talajtani kutatásokhoz, az üzemek építéséhez és még sok máshoz tőlük kaptunk segítséget...”

VI. Új módon, új feltételek között (1970-1974)

Az 1970-es évek elejére számos vonatkozásban megváltoztak, megjavultak Kuba nemzetközi feltételei. A kormány külpolitikai aktivitása a gerillamozgalom szervezéséről áttevődött az államközi kapcsolatok fejlesztésére. Fokozatosan megérlelődtek a feltételek egy „párbeszéd” elkezdésére az Egyesült Államokkal. S ha a kapcsolatok rendezésére nem is kerülhetett sor, ez az „enyhülés” legalábbis arra lehetőséget teremtett, hogy egymás elképzeléseit pontosabban megismerhessék. A nemzetközi kapcsolatokban a legfontosabb fejlemény – a néhány latin-amerikai ország felé történő „nyitás” mellett, sőt jelentőségét tekintve azt is felülmúlva – a Kuba és a KGST országok közötti kapcsolat továbbfejlesztése volt, illetve az, hogy Kuba belépett a KGST-be.

Az is kétségtelen, hogy bizonyos változások következtek be a kubai belpolitikában is. Előtérbe kerültek a gazdasági kérdések, s dinamikus lett az ország gazdasági fejlődése.

1. Ünnepi beszéd Lenin születésének századik évfordulóján

Fidel Castro ez alkalommal mondott ünnepi beszéde magyarul is elolvasható a Beszédék és beszélgetések című gyűjteményes kötetben (Kossuth Könyvkiadó, 1979). Így nem annyira az általa elmondottak részletes ismertetésére van szükség; inkább annak a körvonalazására törekszünk, hogy ez a megemlékezés milyen kedvező lehetőséget teremtett sok korábbi tapasztalat újragondolására, Lenin munkásságának jobb megismerésére. A kubai propaganda kétségtelenül túllépett a korábbi kereteken. Eddig Lenin tanításaiból elsősorban az imperializmusra, az államelméletre, valamint a forradalom elméletére és gyakorlatára vonatkozó megállapítások kerültek be a kubai köztudatba. Lenin életműve és annak jelentősége most kezdett kiteljesedni a szigetországban.

Ünnepi beszédének bevezetőjében Fidel Castro megemlékezett azokról az érzelmi motívumokról, amelyek Lenin személyiségével kapcsolatban élnek a kubai emberekben. Felvázolta e kivételes ember életútjának legfőbb állomásait. Beszélt az elmélet fejlesztésében betöltött szerepéről, gyakorlati forradalmi tetteiről, a lenini életmű kubai hatásáról, mint ami érvényesült már a forradalom előtt is, de csak a legutóbbi években szélesedett ki.

Beszéde talán leginkább figyelemreméltó része az a gondolatmenet, amely az ellenséges törekvésekre vonatkozik. Lenin ellen, a leninizmus ellen sohasem szűnt meg fellépni az osztályellenség; s ehhez szervesen kapcsolódnak a szovjetellenesség különböző formái – mondta. Majd arról beszélt, hogy ma „a szovjet állam léte a forradalmi mozgalom egyik feltétele”; és a Szovjetunió az az ország, amely igen sokoldalú segítségben részesíti a felszabadulásukért küzdő népeket. Vietnam népét, az arab népeket. Milliárdokat tesz ki a Szovjetunió által a harcoló népeknek ingyen adományozott fegyver. „A mi esetünkben ez 1500 millió peso értékű fegyver a Szovjetuniótól... Az igazság mindenek fölött áll. Elsősorban mindig az objektív értékét vesszük figyelembe. És számunkra a szovjet segítség döntő volt. Van, akinek nem tetszik, hogy mi egyáltalán elismerjük ezt. Micsoda undorító liberalizálók vannak még a világon, sarlatánok, akiknek még soha nem kellett semmilyen problémát látniuk vagy elszenvedniük... Mi nem vagyunk burzsoá liberálisok; marxista-leninisták vagyunk, és antiliberálisok” – mondotta.

2. Az 1970. évi cukornádaratásról

1970 első hónapjaiban Kuba „cukorlázban” égett. A 10 millió tonnás rekord elérésére a nép ügy lett. A feladat óriási volt. A betakarításhoz, a nagy cél elérésére minden épkézláb embert mozgósítottak. Az ország vezetői most is – mint az előző esztendőkből – együtt dolgoztak a nádvágókkal. A biztos siker jegyében folyt a munka. Azok a szakemberek is együtt dolgoztak a lelkes néppel, akik korábban kételyeiket hangoztatták.

Május közepén, a meglehetősen elhúzódó kampány végén az ellenséges provokáció – a halászhajók egy csoportjának elrablása – borzolta fel a kubai emberek kedélyeit.

A több hónapos kemény munkától kifáradt, az ellenség tettétől felháborodott embereket nem érte váratlanul az a közlemény, hogy május 20-án este Fidel Castro beszédet mond a rádió és a televízió nyilvánossága előtt. A beszéd tartalma azonban nem kis meglepetést okozott.

Fidel először is elnézést kért a 65 perces késésért. Kevés ideje volt összegyűjteni a jelentéseket, a statisztikákat, a mondanivalójával kapcsolatos dokumentumokat – mondotta. A tájékoztatást eredetileg későbbre tervezték, de a közbejött események miatt jobb most megtartani.

Először is arról szólt, honnan ered a tízmillió tonnás cukortermés terve. A forradalom győzelme után, amikor az amerikai piac megszűnt Kuba számára, és a Szovjetunió lépett elő első számú vásárlóvá, új lehetőség adódott: a nemzetközi munkamegosztás jegyében a hatalmas szovjet piacra való növekvő eladás. Ezt követelte a kubai belső piac növekvő igénye, valamint az ország gazdasági fejlesztése is, amely mind nagyobb mértékben igényel gépeket, beruházási javakat. Ekkor a cukor kínálkozott mint az egyetlen olyan termék, amelynek termelését gyorsan lehet növelni és amely – a mind nagyobb mennyiségű cukor exportja révén – nagymértékben javíthatja az ország fizetőképességét.

Ezzel mindenki egyetértett – főleg, amikor a világpiacnál magasabb fix áron aláírták a szerződést. Inkább csak abban kételkedtek egyesek, hogy a blokádnak közepette akad vevő a szovjet igények kielégítése után fennmaradó közel ötmillió tonna cukorra. Meg kell mondani – hangsúlyozta Fidel –, hogy az elmúlt időszakban Kubának nem voltak értékesítési problémái. Mostanában csak termelési problémák léteznek: az elmúlt esztendőkből nem sikerült teljesíteni a cukortermelési tervet. Így az exportban – főleg a Szovjetunió felé – állandó lemaradás volt. Az elképzelések szerint a legutóbbi években folyamatosan kellett volna emelkednie a megtermelt mennyiségnek: fokozatosan elérve a hat-, hét-, nyolc-, kilencmilliót, majd 1970-ben a tízmillió csúcsteljesítményt.

Az előző esztendőkből viszont mindig valamiféle ok közrejátszott az elmaradásban. Hol a rendkívüli szárazság, hol a bulldózerek, szállítási eszközök hiánya, és legtöbbször az irányítási, szervezési hibák. Az igazság az, hogy 1970-hez közeledve mindinkább rendelkezésre álltak az anyagi eszközök a rekordtermés betakarításához. A vezetés alapos programot dolgozott ki egy emlékeztető Santa Clara-i kétnapos tanácskozáson. Ez a véglegesített terv 10 027 000 tonna cukor betakarításával számolt. Már korábban minden tartományi vezetőség utasítást kapott, hogy kövessen el mindent, s ne csak a kijelölt nádmennyiséget vesse el, hanem tegyen meg minden lehetőt a túlteljesítés érdekében. A tervet mégsem sikerült teljesíteni, a nagy nemzeti célkitűzés nem valósult meg. Igaz, ebben az esztendőben rekordmennyiséget állítottak elő Kuba e legfőbb nemzeti termékéből: 8,5 millió tonna cukrot termeltek. Ez jelentősen meghaladja a forradalom előtti rekordot, amely 7,2 millió tonnát tett ki.

Egy ilyen rekord – mondta Fidel – bármely más évben nagy lelkesedést váltott volna ki Kuba dolgozó népéből. Most azonban ez a mennyiség a kudarcot jelentette.

Fidel Castro a rá jellemző nyíltsággal beszélt erről is. „A tízmillióval kapcsolatban el kell mondanom egy alapvető dolgot, nevezetesen azt, hogy a tízmillióért vívott csatát nem a nép vesztette el... Ezt a csatát mi veszítettük el. Mi, a közigazgatási apparátus, és mi, a forradalom vezetői. A nép jól felkészült a tízmillióra, sőt még a tizenegymillióra is. Most azonban mi nem készültünk fel kellően a tízmillióra. És én azt hiszem, tartozunk azzal az igazságnak, hogy kimondjuk, mert ez a valóság.

A tízmillióért vívott csatát nem az utolsó két évben veszítettük el, és nem az idén veszítettük el: az utolsó négy évben veszítettük el, és ott szenvedtünk vereséget, ahol nem számítottunk rá, mivel sohasem látszott fontos problémának. Vagyis, nem ismertük a cukoripar problémáit, és emiatt nem tudtuk időben érzékelni, időben felfedezni és időben megérteni a különféle nehézségeket: a szubjektív problémákat, a szakképzett személyzet problémáit és a többi tényezőt, hogy a szükséges lépéseket időben megtehessük. Még ha akármennyink lett volna is, ilyen körülmények között akkor sem tudtuk volna megnyerni a csatát... nem a nép felelős az elszenvedett kudarcért.”

Néhány héttel később, amikor már elkészült a pontosabb számvetés az 1970. évi betakarítás tapasztalatairól, Fidel Castro elmondotta: a kampány során valóban levágták azt a nádmennyiséget, amelyből jó szervezés, folyamatos feldolgozás mellett meg lehetett volna termelni a 10 millió tonna cukrot. Döntően az ipari kapacitás hiánya hiúsította meg a nagy program eltérését.

Ha a május 20-án elhangzott részletes tájékoztató nem is tartalmazta az irányítómunka konkrét gyengeségeit, azért mind nyilvánvalóbb lett Kubában, mire is utalt az ország vezetője. Egyetlen szakember sem vonta kétségbe, hogy Kubában valóban megtermelhető az évi tízmillió tonna cukor. De már 1966-ban akadtak, akik határozottan irreálisnak tartották ezt a célkitűzést 1970-re vonatkoztatva. Érveik között a következők szerepeltek. A cukortermelésre legalkalmasabb területeken már régóta ezt az évelő növényt termelik; nem annyira a vetésterület bővítésére, inkább a magasabb hozamú nád kubai meghonosítására van tehát szükség. Ez természetesen több évi türelmes munkát igényel. Ha megtalálják a legmegfelelőbb fajtákat, akkor elkezdődhet a csere; ez optimális esetben is hét-nyolc évet vesz igénybe. Emellett e nagyobb hozamú és kényesebb fajták csak kellő mennyiségű műtrágya felhasználásával és szükség szerinti öntözéssel termelhetők biztonságosan. A hatvanas évek közepén kidolgozott programban pedig mindezt nem vették kellően figyelembe.

A másik témakör, ahol a szakmai bírálat ez időben megfogalmazódott, a nádvágáshoz kapcsolódik. A régi szakemberek egy csoportja nem tartotta szerencsésnek, hogy a hagyományos nádvágókat társadalmi munkára mozgósított emberekkel egészítik ki. Azzal érveltek, hogy e nehéz munkát nemcsak az ez évi, hanem a jövőbeni termés miatt is felelősséggel kell elvégezni; a nádat a földhöz minél közelebb kell elvágni. Itt a legmagasabb a nád cukortartalma, és helyes vágás esetén a következő esztendőben is jobban növekszik a növény. Erre az e munkához hozzá nem szokott ember nem figyel oda kellően. S mivel a forradalom megszüntette a munkanélküliséget, most fokozott ösztönzéssel kellene érdekeltté tenni a hozzáértő nádvágókat nehéz munkájukban. Ez a javaslat azonban nem találkozott az ösztönzésre vonatkozó korabeli vezetői elképzelésekkel.

A nádvágás kapcsán felmerült még a gépesítés kérdése. 1963-1964-ben nagy reményeket fűztek a kézi munka gyors megszüntetéséhez. A szakemberek közül sokan kétségbe vonták ennek közeli lehetőségét is. Azt fejtegették, hogy a jelenlegi talajviszonyok csak igen kevés

helyen teszik lehetővé nagy teljesítményű nádvágó gépek alkalmazását. Ehhez először talajgyengetésre lenne szükség, ami – az ültetvényes terület szakadékossága miatt – sok helyen számításba sem jöhet. Ahol erre van elvi lehetőség, ott is nagyon meg kell gondolni, elvégezzék-e. Hiszen Kubában általában nagyon vékony a termőtalaj, s ezt igen kockázatos tömegmérétekből megmozgatni. S még ahol az előzetes vizsgálatok alapján mód nyílik rá, ott is várni kell a termésre: hiszen a cukornád évelő növény. Vagyis – vonták le ezek a szakemberek a következtetést – a gépesítés 1970-ig már nem fog számottevő szerepet betölteni a nádvágásban; és később sem valósulhat meg e rendkívül nehéz és felelősségteljes munka teljes gépesítése. A gépesítés feltételi sokkal kedvezőbbek a betakarításban – hangoztatták a régi szakemberek.

Végül beszéljünk röviden még egy problémáról, amelyre Fidel Castro is utalt tájékoztatójában. A feldolgozás, a cukorgyártás problémái valóban évekig nem foglalkoztatták az ország vezetőit. A feldolgozó üzemekben valójában sokszor emberfeletti erővel biztosították a termelő-berendezések karbantartását. Alacsony termelés mellett – amikor mindig volt fölös kapacitás – nem voltak országos kihatású zavarok a feldolgozásban. A tízmillió tonnás terv megvalósítása azonban már nemcsak egy mindenre kiterjedő rekonstrukciós program megvalósítását, hanem új, magasabb termelékenységű gyárak felépítését is igényelte volna. Születtek ugyan ilyen tervek, elkezdődött ezek kivitelezése is, de szokás szerint lassabban a tervezettnél. Az 1970-es tapasztalatok tehát arra is figyelmeztettek, hogy a cukoripari rekonstrukció megvalósítása sürgős feladattá vált.

3. Hogyan tovább?

1970. július 26-án és a következő hetekben Fidel Castro beszédeiben visszatérő téma volt az eddigi tapasztalatok elemzése, s az, hogy Kuba megoldásra váró problémáira a korábbi elképzelésektől eltérő orvoslási módokat keressen. E gondolatok természetesen másokat is foglalkoztattak.

A tapasztalatok kritikus megítélését a kubai miniszterelnök következő felvetése indította el: „A mai napon problémáinkról és nehézségeinkről, tehát nem a sikereinkről, hanem a kudarcainkról fogunk beszélni... Mindenekelőtt arra törekszünk, hogy a tömegeket tájékoztassuk, hogy a tömegek megértést tanúsítsanak és elszánják magukat a közdelemre. Mert a problémákat nem valaki csodatétele oldhatja meg, nem egyének vagy egyének kis csoportja tehet csodát. Bármilyen területről is legyen szó, egyedül a nép vihet véghez csodát” – szögezte le.

Ezután nyilvánosságra került, százezrek előtt hangozott el egy sor olyan adat, amit eddig titkosan kezeltek. A legfontosabbakat említjük közülük, kiegészítve őket néhány később közölt ténnyel. Kuba lakossága 10 év alatt 1 709 000-rel növekedett. Ez igen magas növekedési rátára utal. A növekmény mintegy 60 százaléka a nem termelő korosztályhoz tartozott, vagyis megnövekedett az inaktív rétegek száma. 1970-ben a lakosság mindössze 32 százaléka tartozott az aktív népességhez. (Ez az arány megfelel az úgynevezett harmadik világ jellemzőinek.)

Közben igen jelentős volt a kivándorlás. Az eddig kivándoroltak számát több mint félmillióra becsülték; de a termelésből már jórészt kirekedt az a több tízezer személy is, akik a várakozólistán szerepeltek.

Az előző évtizedben bizonyos változások következtek be a foglalkoztatási szerkezetben. 1970-ben a munkaerő 41 százaléka a mezőgazdaságban (1962-ben 41 százalék), 29 százaléka az iparban (18 százalék), 30 százaléka az egyéb szektorokban (41 százalék) dolgozott. Az egy

foglalkoztatottra jutó eltartottak száma 1970-ben valamelyest magasabb volt, mint a forradalom előtt, s ez csak fokozta a termelési és az ellátási nehézségeket. Ez elsősorban azért alakult így, mert a nők tömeges munkába állítása eddig nem járt sikerrel; ekkor a nőknek mindössze 23 százaléka vállalt rendszeres munkát.

Az állami költségvetésre hatalmas teherként nehezedett az, hogy az újonnan nyugdíjazottak, a közegészségügyi és oktatásügyi dolgozók, valamint az ösztöndíjasok száma nem kevesebb, mint 900 000 személyt tett ki. Ha ehhez hozzávesszük a nemzetvédelemben szolgálatot teljesítők számát, akkor ez összesen több mint 1 100 000 embert jelent.

De nem elég ezt a problémát csak a foglalkoztatottság oldaláról vizsgálni. Nem mellékesek e körülmény anyagi kihatásai sem. A kubai miniszterelnök beszámolója szerint a társadalombiztosítás, a közegészségügy és az oktatás együttes közköltségei 1958-ban összesen 213,8 millió pesót tette ki, 1970-ben pedig már nem kevesebb mint 850 millió pesóba kerültek. Ha e három szektorhoz hozzászámítjuk az ország védelmi költségeit (fegyverzet nélkül, hiszen az térítésmentesen érkezett a Szovjetunióból), akkor a négy szektor együttvéve évi 1200 millió pesót használt fel.

Vegyük ehhez hozzá a számszerűen nem ismertetett, de igen széles körű, az állami költségvetést nagyon megterhelő szociális juttatások rendszerét, valamint az ingyenesség viszonylag széles körű bevezetését. Ekkor már csaknem megszűntek a lakbérek, ingyenessé váltak olyan közszolgáltatások, mint a víz, a gáz, az áram, a kulturális és sportrendezvények látogatása az utcai telefonkészülékek használata stb.

a) „Sikert kovácsolni a kudarcból”

Már május 20-án – amint ismertté vált a kudarc, a tízmilliós terv megghiúsulása – megszületett az új jelszó: „Sikert kovácsolni a kudarcból!” Ennek tartalma a következő hetekben-hónapokban tisztázódott a tömegek előtt. E vonatkozásban a legtöbbet talán Fidel Castro következő kijelentése mondja: „Úgy gondoljuk, hogy azzal szolgáljuk más népek ügyét, ha jól dolgozunk.” Ebben a felfogásban indult meg a tapasztalatok beható értékelése. A korabeli „hozzáállást”, a történetek kezelését Fidel Castro következő szavai tükrözték a legpontosabban: „És ha az elmondottak közül az ellenség valamit kihasznál, s ez mélységes szégyent kelt bennünk, hát mi szívesen fogadjuk a szégyent. Szívesen fogadjuk a szégyent, ha belőle erőt meríthetünk, ha szégyenünket munkaszellemmé és méltósággá tudjuk változtatni, ha szégyenünket erkölccsé változtatjuk.”

A kudarc valójában nemcsak a tízmilliós terv elmaradásában jelentkezett. A kubai kormánynak volt egy másik terve is, amit Fidel Castro „szimultán csatának” nevezett el. Az eredeti elképzelések szerint a tízmillió tonna elérése mellett a népgazdaság minden más ágában is teljesíteni kellett volna a tervet. Csakhogy a többi termelési ágazatokból 500 000 embert vontak ki a cukornádvágási kampány idejére! És így a lemaradás természetesen nemcsak a cukortermelésben s nemcsak más mezőgazdasági termékek termelésében következett be, hanem az iparban is. Risquet munkaügyi miniszter ezzel kapcsolatban később elmondta, hogy ez a kampány az emberi munkaerő, a gépek és a tőke mozgósítása tekintetében hatalmas gazdasági és politikai pazarlással járt. Fidel Castro pedig kijelentette: „Valamivel többet fektettünk be, mint amennyit megtermeltünk.”

A tanulságok levonása számos területen megkezdődött. Ez elsősorban abban fejeződött ki, hogy a következő esztendőkre mérsékelt programot dolgoztak ki a cukorszektor számára. Tervbe vették a mozgósítottak számának nagymértékű csökkentését, s kijelölték azokat az üzemeket, ahonnan ezentúl tilos munkaerőt elvonni.

Talán ennél is fontosabb, hogy tervbe vették a munkanormák újbóli bevezetését, az önköltség és a termelékenység mérésére való felkészülést, az anyagi és az erkölcsi ösztönzés szélesebb körű alkalmazását. Egészében nagy hangsúlyt kapott a gazdasági hatékonyság figyelembevételének elismerése.

Fidel Castro bejelentette: „fel kell éleszteni a tömegszervezetek munkáját, s mélyebb tartalmat kell adni nekik”. Jobban be kell vonni – mondotta – a tömegeket a döntések előkészítésébe, és lendületet kell adni a munkásmozgalomnak, a tömegszervezeti munkának. Most merült fel a szakszervezetek szerepének újraértékelése. Javaslat készült az ún. munkaügyi tanácsok létrehozására, amelyeknek nagy szerepet kell kapniuk a vitás üzemi kérdések eldöntésében.

Napirendre került a párt irányító munkájának megjavítása, a párt- és állami vezető szétválasztása. A felvetések érintették a Központi Bizottság munkájának tökéletesítését is. „A Központi Bizottságnak – mondotta Fidel Castro – nemcsak Politikai Bizottsággal kell rendelkeznie, hanem a társadalmi Termelés Bizottságával is, olyan politikai eszközökkel, amelyek koordinálják az ágazatok összességét... azok tevékenységét, maximális hatékonyságot biztosítanak a koordinációban és a tervezésben... Szükség van egy politikai jellegű struktúra létrehozására a társadalmi termelés különböző szektorainak koordinálására... minden szektor tevékenységének összehangolására.”

Felmerült a gyári kollektívák tevékenységének jobb összehangolását célzó koordináló szerv létrehozásának terve is. Ezzel kapcsolatban jegyezte meg Fidel Castro a következőket: „A párt felelőssége itt nem lehet közvetlen, hanem csak közvetett. A párt legyen az, amelyik azonnal rámutat... a hiányosságokra, de nem a párt mondja meg az igazgatónak, hogy annak mit kell tennie.”

b) Fidel Castro a kubai nép politikai érettségéről

Voltak, akik féltek a következetes, szinte mindent felölelő önbírálat negatív hatásától, attól, hogy az ellenség a maga javára fogja kihasználni a negatív jelenségek kitergetését, s attól, hogy ez a nép csüggedéséhez vezethet.

A forradalom vezére azonban emlékeztetett a korábbi viszonyokra, a nép politikai öntudatának fejlődésével kapcsolatban felhalmozott tapasztalatokra. Emlékeztetett rá, hogy 1959-ben a kubai nép többségének még csak antiimperialista tudata sem volt. Nem volt osztály-öntudata, csak osztályösztone, de az nem ugyanaz. Azóta hatalmas fejlődésen ment át ez a nép. S Fidel beszédében mintegy „próbára is tette” ezt az öntudatot. Nemcsak tájékoztatót, magyarázó, hanem ismét „beszélgetett” a százazrekkel, állásfoglalásokra készítve hallgatóságát. Érdemes és tanulságos részletesen felidézni a gyűlés mondanivalóját, hangulatát.

Az éppen aktuális problémákra térve a forradalom vezére elmondotta: „Ellenségeink arról beszélnek, hogy nehézségeink vannak, s ebben igazuk van. Azt mondják, problémáink vannak, és valóban, igazuk van. Mondják, hogy elégedetlenség van nálunk, s ebben is igazuk van ellenségeinknek, mint ahogy igazuk van abban is, hogy izgatottság is van.

Mint látják, nem félünk elismerni, ha ellenségeinknek igaza van... Csak egyben nincs igazuk: ha azt gondolják, hogy a nép számára a forradalom helyett létezik más alternatíva, hogy a nép a nehézségek láttán – bármilyen nagyok is legyenek azok – az ellenforradalom útját választja. [Közbekiáltások: »Nem! Nem!«] Itt igen, ebben tévednek az imperialista urak!”

Aki kicsit is ismeri Fidel egyéniségét, néptribuni adottságát, tudja, hogy egy ilyen helyzetben nem elégszik meg az egyetértés egyszeri megnyilvánulásával. A tömegekhez fűződő kapcsolat elmélyítése érdekében valóban továbblépett, és ismét felvetette a felelősség kérdését,

beleértve a saját személye iránti bizalom kérdését is. Ezt a következőképpen fogalmazta meg: „A legkevésbé sem kívánok olyan felelősségről beszélni, amely nem érint engem és a forradalom egész vezetését. Sajnos nem könnyű azonban elérni, hogy ez az önkritika következetes megoldással párosuljon. Jobb lenne azt mondani a népnek: keressetek valaki mást, sőt, keressetek másokat! [Közbekiáltások: »Nem, Ne!«] Így lenne jobb, de a valóságban ez képmutató megoldás lenne részünkről.

Szerintem mi, a forradalom vezetői túlságosan drága áron tanultunk. A mi problémánk nem az, hogy a forradalom vezetőit leválthatják – mert a nép leválthatja őket abban a pillanatban, amikor akarja, s ha akarja, most azonnal is [Közbekiáltások: »Nem, Fidel, Fidel«] –, hanem, sajnos, az egyik legnagyobb problémánk az, hogy a súlyos örökségért, és elsősorban a saját hibánkért fizetnünk kell.”

A forradalom vezetői – és személy szerint Fidel Castro – iránt változatlanul élő bizalom annál értékesebb, mert közben a lakosság igen nehéz körülmények között élt, és még a jegyes ellátás is akadozott ebben az időben. Nos, ilyen helyzetben ütemezett be Fidel Castro számos üzemlátogatást. A forradalom vezetője sok helyen megfordult az előző esztendőben, de a gyárak eddig nemigen estek útjába. Most a gyűlésen elmondotta tapasztalatait. Ő, az ország vezetője beszélt az ellátási nehézségekről. „Rongyos ruhájú és szakadt cipőjű munkások esztergapadot, szerszámgépet, mérőműszereket kértek tőlünk, s az ezzel kapcsolatos – és nem az egyéb – problémák érdekelték őket... S ez nagyon mély benyomást tesz az emberre! Igen, ez lecke volt számunkra! Az életben, a valóságban bizonyosodott be, hogy a proletariátus, az ipari proletariátus az igazi forradalmi osztály, potenciálisan a legforradalmibb osztály!

Micsoda gyakorlati lecke ez a marxizmus-leninizmusból – mondotta Fidel. – Nekünk valamennyiünknek, akik az elmélet és a gondolkodás tanulmányozásának intellektuális vonalán közelítettük meg a forradalom útját, bizony nagyon hiányzott a gyár. És milyen jól jött volna, ha jobban ismertük volna a gyárat, ha innen indultunk volna, mert valóban itt jelentkezik az az igazi forradalmi szellem, amelyről Marx és Lenin beszélt.”

Amikor megemlékeztünk a kubai nép, a munkásosztály politikai érettségéről, még egy tényező mindenképpen figyelmet érdemel. Korábban említettük, hogy Ernesto Che Guevara halála után minden korábbinál nagyobb méreteket öltött Che kultusza. Jogosan merül fel a kérdés: történet-e változás ebben a vonatkozásban? Keresett-e a kubai vezetés más eszményképet? A válasz határozott „nem”. Erre senki sem gondolt, ez fel sem merült. Che továbbra is a forradalmiság legkiemelkedőbb szimbóluma maradt. 1970. július 26-i beszédében Fidel Castro erről is szólt.

„Mialatt ezeket a gondolatokat fejtegettük, megfélekedtünk valamiről, amit ezen a napon el akartunk mondani önöknek. Említettük már, hogy Arguedas doktor eljuttatta hazánkba Che Guevara naplóját. Van még valami, s azt szeretnénk, ha ezt népünk illő komolysággal fogadná. És ez a következő: Arguedas doktor Che naplójának eljuttatása után tovább harcolt, és azon fáradozott, hogy eljuttassa hozzánk Che halotti maszkját, melyet meggyilkolásának napján készítettek. Ezen kívül megőrizte és eljuttatta hazánkba Che kezét. Che keze tökéletesen konzerválva vannak... És ezért meg akarjuk kérdezni a népet, mi a véleménye [Közbekiáltások: »Megőrizni!«], mit kell tennünk Che kezeivel? [Közbekiáltások: »Megőrizni!«] Megőrizni!

Tehát alávétjük magunkat az Önök döntésének, s a következőképpen járunk el: már készült másolat a halotti maszkról, ily módon készítünk róla még számos reprodukciót, és megőrizzük az eredetit. Megőrizzük egy egyszerű keretben, amely az olajzöld egyenruha zöld kézelőiből áll, és az őrnagyi csillaggal együtt egy üvegurnában helyezzük el Martí emlékművében. Halála évfordulóján helyezzük itt el a halotti maszkot

és a kezeket. A kezeket, amelyekkel felszabadító fegyvereit markolta, a kezeket, amelyekkel ragyogó eszméit írta, a kezeket, amelyekkel a nádültetvényeken, a kikötőkben és az építkezéseken dolgozott. És egy Che-múzeumot hozunk létre, ha úgy tetszik, egy ideiglenes múzeumot. Che nem a mi országunké! Che Amerikáé! És egy napon ezek a kezek ott lesznek majd, ahol Amerika népei kívánják elhelyezni. Addig pedig a mi népünk fogja őrizni, a mi népünk örökdió felettük...”

4. Chile diplomáciai kapcsolatot létesít Kubával

Az 1960-as évek végén mind nyilvánvalóbbá kezdett válni, hogy az Egyesült Államok által kikényszerített Kuba-ellenes politika ebben a formában nem sokáig tartható fenn Latin-Amerikában. Egyesek már a Peruban 1968-ban bekövetkezett fordulat idején is reménykedtek a „nyitásban”. A haladó politikát megvalósító, mérsékelt antiimperialista kormányzat valóban távol tartotta magát a kontinens kormányainak többsége és az AÁSZ által képviselt élesen Kuba-ellenes törekvésektől; de csakhamar bebizonyosodott, hogy az 1968. októberi fordulattal hatalomra jutott katonai junta kormánya e kérdésben kezdeményező szerepre nem vállalkozik.

Ez idő tájt mind nagyobb remények fűződtek Chiléhez. Már 1967-ben, de még inkább 1968-ban nyilvánvalóvá vált a kormányzó kereszténydemokrata párt reformpolitikájának csődje. A megvalósított vagy megkezdett reformok elmaradtak a népi elvárás követelések mögött: ugyanakkor ugyanez a reformizmus túl soknak bizonyult a hazai oligarchia és a monopolizmus számára. A kormányzó párt bomlásnak indult; rövid idő alatt két jelentős csoport is kivált a kereszténydemokráciából, hogy önálló párttá szerveződjön. Ez sem eredményezte a pártegység megszilárdulását: a konzervatívok és a bátrabb reformizmust képviselők mind élesebben szembekerültek egymással. Mindez a kormányzó kereszténydemokrata párt valószínű megsemmisüléséhez vezetett. Közben mind gyakoribbá váltak a konzultációk, a pártközi tárgyalások a baloldali pártok, szervezetek között. Az érdekelt hét párt egyezsége jutott. Megalakították a Népi Egységet, s hamarosan közös programot dolgoztak ki.

Mivel a kubai forradalom fejlődését vizsgáljuk, ez alkalommal a Népi Egység Egység-programjából csak a külpolitikai célkitűzésekre utalunk. Ezek sejtetik a legtöbbet Kuba számára a baloldali tömörülés hatalomra kerülése esetére.

A népi kormány külpolitikája című fejezetben olvashatjuk:

„A népi kormány külpolitikája arra fog irányulni, hogy megerősítse Chile teljes gazdasági és politikai függetlenségét.

A chilei nép önrendelkezésének és érdekeinek tiszteletben tartása alapján kapcsolatokat fogunk létesíteni a világ valamennyi országával, függetlenül azok ideológiai, politikai állásfoglalásától...

Elsősorban a népek – nem pedig a külügyminisztériumok – között folytatott külpolitika révén erős latin-amerikai és antiimperialista irányvonalat fogunk előmozdítani.”

A Nagyobb nemzeti függetlenséget! Című fejezet többek között megemlíti azt, hogy a népi kormány harcolni fog „a pánamerikanizmus valamennyi formája ellen”; vissza fog utasítani mindenfajta – a latin-amerikai nyersanyagokra, a szabad kereskedelemre ráerőszakolt – külföldi kényszert, „amely hosszú időn keresztül abban nyilvánult meg, hogy lehetetlen volt közös kereskedelmi kapcsolatokat létesíteni a világ valamennyi országával”.

Van még egy fontos megállapítás: a Nemzetközi szolidaritás című fejezet a vietnami és a közel-keleti problémák rendezése mellett név szerint megemlíti Kubát is: „Ugyancsak

szolidaritást fogunk vállalni a kubai forradalommal, a forradalom és a szocializmus építésének előretolt állásával a latin-amerikai földrészen.”

Az idézett megállapítások joggal keltették a reményt, hogy a Népi Egység választási győzelme esetén a két ország kapcsolata minőségileg megváltozik. Erre a reményre jogosított fel egyébként, hogy számos chilei baloldali politikus – mindenekelőtt Salvador Allende szocialista párti politikus, a baloldali pártok közös jelöltje – kifejezte a Kuba melletti elkötelezettséget és számos baráti megnyilatkozást tanúsított.

1970 nyarán, néhány hónappal a chilei elnökválasztás előtt chilei újságírók egy csoportja járt Kubában, és hosszan beszélgettek Fidel Castróval is. A közelgő chilei választások várható kimenetele iránt érdeklődő újságíróknak a kubai politikus kijelentette: szerinte valószínűsíthető a baloldal győzelme; és Chile az a kivételes ország Latin-Amerikában, ahol választási siker révén baloldali kormány alakulhat. Ezt a lehetőséget Castro mind Kuba, mind Latin-Amerika számára igen kedvezőnek ítélte.

A „túloldal” is számítgatta az esélyeket. Az Egyesült Államok kormánya sem tekinthette kizártnak a baloldali győzelem lehetőségét. Anyagi eszközökkel, politikai támogatással segítette a jobboldali erők jelöltjét; ám ez alkalommal sikertelenül. Bekövetkezett, amitől nagyon is tartottak; Allende relatív többséggel győzött az 1970. szeptember 4-i választásokon.

E körülmények között a korábbinál is nagyobb mértékben aktivizálódott a Chilében is jelentős befektetésekkel rendelkező amerikai nagyvállalat, az ITT. A hatalmas multinacionális vállalat vezetői kezdeményezően léptek fel, hogy mindenáron megakadályozzák a megválasztott baloldali elnök beiktatását. Az ITT vezetőinek egyik – Kissinger amerikai külügyminiszterhez küldött – levele Chile stratégiai jelentőségére hívja fel a figyelmet. Itt egyebek mellett a következő olvasható: „A latin-amerikai térség két – egymástól viszonylag távoli – stratégiai pontján lesz kommunista hatalom, ez feloldja a Kuba-ellenes latin-amerikai blokádot, és az Amerika-ellenesség újabb fóruma jön létre a féltekén..., amely exportálja a forradalmat, veszélyezteti az Egyesült Államok számára a rezet... Nyilvánvalóan növekedni fog a Szovjet-unió latin-amerikai érdekeltsége.”

Az amerikai felismerés pontos volt. Nagy erőfeszítéseik ellenére sem tudták azonban megakadályozni a megválasztott szocialista párti elnök beiktatását.

E körülmények között senki számára nem okozott meglepetést, hogy az elnök beiktatása, a Népi Egység kormányának megalakítása valóban fordulatot jelentett Kuba és Chile viszonyában. Chile azonnal kezdeményezte a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételét. Az 1970-es év végén tehát megtört az a Kuba-ellenes diplomáciai blokádot, amit annyi erőfeszítéssel, zsarolással, vesztegetéssel, fenyegetéssel kényszerítette rá az 1960-as évek elején az Egyesült Államok latin-amerikai szövetségeseire.

A chilei Népi Egység kormányának példamutató tettét rövidesen mások – többek között Peru, Argentína, Panama stb. – kormányai is követték. Rövidesen nyolc latin-amerikai állammal rendeződött a forradalmi Kuba kapcsolata. Erről a folyamatról később részletesen szólnunk kell. Jelentős ez a folyamat még akkor is, ha tudjuk, hogy 1973-ban – a Pinochet-féle katonai junta hatalomra jutása után – Chile ismét megszakította diplomáciai kapcsolatát Kubával. S jelentős Kuba diplomáciai elszigetelődésének megtörése annak ellenére is, hogy tudjuk: jelentős gazdasági kapcsolat alig alakult ki a szigetország és a többi latin-amerikai ország között. Erre az egyes országok gazdasági struktúrája még csak kismértékben alkalmas. A legfontosabb azonban mégis az, hogy a Kuba elszigetelésére irányuló észak-amerikai politika végül is megtört, s ez növelte Kuba nemzetközi tekintélyét.

5. Intézkedések a gazdasági hatékonyság növelésére és a tervszerűség javítása érdekében

Az 1970-es év közepén különböző fórumokon elhangzott önkritikus felvetések nem hagytak kétséget afelől, hogy Kuba vezetőiben megvan az elszántság az elkövetett hibák kijavítására. A következő években meghozott intézkedések jelezték az új törekvések irányát.

A gyakorlati tevékenység számos ok miatt több területen is csak nagyon ellentmondásos formában törhetett utat. A számszerű eredmények a párt első kongresszusát megelőző periódusban egészében igen kedvező képet mutatnak; a visszahúzó erők azonban makacsabban jelentkeztek, mint azt az 1970. évi nagy elhatározások idején feltételezni lehetett.

E helyen az 1970-es évek elején hozott legfontosabb intézkedéseket, törekvéseket idézzük fel. Ezek érintették a munkafegyelem, a munkaszervezés kérdéseit, a statisztikai és az információs rendszer megjavítását, egy új népgazdasági terv kidolgozását, az elosztási és ösztönzési rendszer módosítását.

Kezdeti lépésként már 1970 őszen rendelet jelent meg az úgynevezett elemi normarendszer széles körű bevezetésére. Bár normák korábban is léteztek, a gyakorlatban ezek elvesztették funkciójukat. Most az elemi normákat tapasztalati alapon határozták meg: az eddigi átlagteljesítményt fogadták el – átmenetileg – normaként. Ezek kidolgozásában, alkalmazásában nagy szerepet kaptak a munkáskollektívák, elsősorban a szakszervezetek.

A munkások nagy többsége őszinte örömmel üdvözölte a normarendszer alkalmazását. Ebben nincs semmi meglepő. Az előző esztendőkből ugyanis egy nagyon furcsa helyzet alakult ki. A tisztességes munkások – az érdekviszonyoktól függetlenül – változatlanul becsületesen dolgoztak. Ők voltak azok, akik a leggyakrabban részt vettek a társadalmi munkában, a mezőgazdasági kampányokban. A szó igazi értelmében teljes erőfeszítéssel dolgoztak. Közben azonban egy mind szélesedő réteg naplopóvá, munkakerülővé vált. Ez határozottan bősztette a becsületes munkásokat. Időszerűnek látták hát a normarendszer alkalmazását, a minimális követelmények meghatározását, minden munkás számára.

1972 végéig több mint 22 000 termelési egységben vezették be az elemi normákat, s további 9100 egységben előkészületeket tettek a normák széles körű alkalmazására. Ezekben az esztendőkből a munkatermelékenység ugrásszerűen megnőtt. Összképet nehéz nyújtani róla, mert országos statisztikai összesítés nem készült ekkor, de kétségtelen, hogy számos üzemben 30-50 százalékos termelékenységnövekedésről adtak számot. Ismerve a korábbi állapotokat, az ilyen magas eredmények sem tűnnek túlzottnak.

Közben intézkedéseket hoztak a tudományos műszaki normák kidolgozására. Középszintű oktatási intézményt hoztak létre a munkaszervezési és normázási technikusok képzéséhez. Szaktanfolyamok indultak be technikusok számára, hogy gyorsabban elsajátítsák ezt a szakképzettséget. Terv készült arra, hogy 1974-ben már a munkások 55-56 százaléka korszerűbb teljesítmény- vagy időnorma alapján dolgozzon.

A munkafegyelem megszilárdítása érdekében 1971 márciusában kihirdették a „munkakerülés elleni törvényt”, amelynek tervezetét előzetesen a munkáskollektívák megvitatták, és bevezetését a túlnyomó többség messzemenően helyeselte. A törvény alapgondolata az, hogy a munkához való jog mellett kimondja a munkavégzés köteleességét is meghatározott korosztályok, rétegek számára.

E törvény meghozását az indokolta, hogy az előző években mind gyakoribb lett a munkakerülés. Mintegy 120 ezerre becsülték azon munkaképes korú fiatal fiúk számát, akik vagy még soha nem álltak munkába, vagy rövid idő után elhagyták munkahelyüket és csavarogtak.

Mind ez ideig ennek nem volt törvényes akadálya. S korábban a kormány nem is gondolt rá, hogy – a nagy eszmei ráhatás, az intenzív nevelő munka ellenére – éppen a fiatalok tízezrei válnak munkakerülővé. Pedig ez logikus. Az a családos ember, akinek 4-6 gyermekét (Kubában ez a gyermekszám volt a jellemző) és feleségét el kellett tartania, nemigen válhatott munkakerülővé: keresete nagyjából fedezte a jegyes szolgáltatások árát. Egy fiatal azonban megtehetette, hogy az egy hónap alatt végzett munkájáért kapott jövedelemből 5-6 hónapig is eléldégt. A „libreta”, a vásárlási könyvecske egész évre szólt, megkapta anélkül, hogy bárhol munkát végzett volna. E körülmények között sok-sok fiatal számára sokkal vonzóbb volt a csavargás, mint az, hogy munkahelyére naponta bejárjon.

Az említett törvénnyel egy időben került sor a munkakönyvek bevezetésére. Így lehetőség nyílt a dolgozó munkaviszonyával kapcsolatos minden fontos adat bejegyzésére és ellenőrzésére. Ez is kedvezőbb feltételeket teremtett a racionálisabb munkaerő-gazdálkodáshoz.

A munkakerülés elleni törvény azt is kimondta, hogy aki két hétnél tovább távol marad munkahelyéről, illetve ennyi idő alatt nem vállal munkát, azt javító-nevelő táborba kell vinni. Bár igaz, hogy a munkakerülők nagy része megértette az új követelményeket, és gyorsan munkát vállalt, mégis szükség volt e táborok felállítására: a törvény szigorával is mindenki értésére kellett adni a megváltozott követelményeket.

A jelzett intézkedések hatására kétségtelenül nagyot javult a munkafegyelem. De ezzel együtt is egy 1972 szeptemberében végzett felmérés szerint a különböző okokból eredő munkaidő veszteség mintegy 12 százalékra volt becsülhető.

A gazdasági racionalitás javításához az egyik legsürgetőbb teendő a statisztikai információs rendszer kiépítése volt. A forradalom előtt nem voltak egységes elvek, a gazdasági tevékenység jelentős része – már csak az amerikai nagyvállalatok érdekei miatt is – kívül esett a statisztikai nyilvántartási rendszeren. 1963-1965 között jelentős erőfeszítéseket tettek egy – immár a szocialista tervgazdálkodás követelményeit figyelembe vevő egységes információs rendszer kiépítésére; az 1960-as évek második felében azonban mindezt fölöslegesnek ítélték, és a biztató kezdet után továbbfejlesztés helyett sorvadásnak indult.

Most előbb kidolgozták, majd 1973 január elsejével bevezették az új gazdasági nyilvántartási rendszert. Ennek keretében úgynevezett nemzeti számlákat dolgoztak ki, s ezek révén került sor az állóeszközök, a beruházások nyilvántartására. Szabályozták a leltárkészítés mikéntjét, a munkaerő, a termelés (a befejezett és a folyamatban levő termelés), a költségek, a pénzügyi műveletek nyilvántartását.

Az új statisztikai információs rendszer bevezetésének haszna nyilvánvalóan csak később mutatkozhatott meg a maga teljességében. Az előkészületek hatása azonban már ekkor sem volt elhanyagolható; hozzájárult a gazdasági, gazdaságossági szemlélet kifejlesztéséhez.

Közben elkészült egy új középtávú népgazdasági terv, amely 1972-ben került nyilvánosságra. Érdekessége az, hogy e tervdokumentum az 1971-1975-ös évekre vonatkozó elképzeléseket tartalmazta. Főleg az egyes népgazdasági ágazatok konkrét feladatait határozták meg benne, elsősorban a cukorszektor tervét. A tervkészítők évi 8 millió tonna cukor előállításával számoltak, ennek túlteljesítésére nem láttak lehetőséget. Nagy figyelmet fordítottak a nádvágás gépesítésére és a szállítási feltételek gyökeres megjavítására.

Emellett kiemelt szerepet szántak az állattenyésztés fejlesztésének, célul tűzve a lakosság állati termékekkel való jobb ellátásának biztosítását.

A harmadik fő célkitűzés az építőipar gyors fejlesztése volt. Ezt nagyon indokoltá tette, hogy az előző években jóformán egyáltalán nem fordítottak figyelmet a rekonstrukcióra. Az utak,

az épületek, a kikötők állapota leromlott. Nyilvánvaló volt, hogy most lehetetlen beindítani a korábban meghirdetett hatalmas lakásépítési programot, erre nem voltak felkészülve. Új, szerényebb terv készült hát, s ennek megvalósításában igen nagymértékben számoltak a társadalmi munkával, a napi egyéb munka mellett végzendő esti, illetve hétvégi tömeges önkéntes részvétellel. E mozgalom kétségkívül igen rövid idő alatt széles körűvé vált. A lakóházak építését csaknem kizárólag ezek az úgynevezett mikrobrigádok végezték el.

A terv általában gyors, rendkívül dinamikus gazdasági növekedéssel számolt. Az ipari növekedés előirányzatát évi 10 százalékban jelölték meg. A népgazdasági bruttó termelés éves fejlődési előirányzata 1971-ben viszonyítva, 11,1 százalék. A tejtermelést évi 15 százalékkal kívánták növelni. A gyümölcstermelést 1,9-szeresére, a zöldségeket 2,85-szorosára kívánták növelni. A tengeri szállításban 75, a szárazföldi szállításban 32 százalékos növekedéssel számoltak.

A kiemelt beruházások között szerepelt két – egyenként 1,2 millió tonna kapacitású – cementgyár, két műtrágyagyár, egy textilgyár és egy 365 megawattos erőmű felépítése.

A beruházási program a korábbi egyoldalú gazdaságfejlesztés helyett határozottan a diverzifikálásra utal. Figyelembe vette a terv azt is, hogy a népességnövekedés magas aránya miatt erőteljesen nőni fog a munkaerő-kínálat is: a tervidőszakba végéig mintegy 480 000 új munkavállalóval számoltak, figyelembe véve azt is, hogy jobban kell ösztönözni a nőket a rendszeres munkavállalásra.

Végül röviden említést kell tennünk az ösztönzési rendszerben beindult újszerű törekvésekről. Az előző években nyilvánvalóvá vált, hogy az elosztási rendszerben változtatásokat kell végrehajtani, hatékonyabbá kell tenni a gazdasági és emberi tényezők felhasználását. Elismerték, hogy az erkölcsi tényezők mellett az anyagi ösztönzésre is szükség van. Maga Fidel Castro is hangsúlyozta, hogy a marxi elvet tartja követendőnek: „Mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint.”

Vitathatatlanul történtek lépések az anyagi és erkölcsi ösztönzés kombinálása érdekében. (Ennek gyakorlatáról a szakszervezetek tevékenysége kapcsán még szót ejtünk.) Gyökeres változásra azonban nem került sor. A bérrendszert most sem reformálták meg. Az ún. történelmi bérek rendszere változatlanul fennmaradt. Ebben a vonatkozásban – és ez majd az oktatási-nevelési célkitűzések tárgyalása során válik igazán kézzelfoghatóvá – túl erős érzelmi és tudati kötődés maradt fenn az előző periódusban elfogadott elvekkel kapcsolatban.

6. A tömegszervezetek tevékenységének megélénkülése

A gazdaságpolitikában, a gazdaságirányítási rendszerben bekövetkezett változtatásokkal párhuzamosan napirendre került a demokratikus továbbfejlesztése, a politikai intézményrendszer tökéletesítése.

Fidel Castro a Forradalmi Védelmi Bizottságok megalakulásának tizedik évfordulóján, 1970. szeptember 28-án mondott beszédében az új belpolitikai törekvések lényegét a politikai intézmények demokratikus megújításában jelölte meg. „A tömegszervezetek a forradalmi folyamat demokratizálásának igen fontos és döntő szakaszába lépnek” – mondotta. Az indokok között a napirendre kerülő feladatok újszerűsége mellett megemlítette azt is, hogy a tömegszervezeti munkában bizonyos lemaradás van. Nem a munkásszervezetek, és még kevésbé a dolgozók hibájából. Nem is azért, mert ez valami tudatos elhatározás kérdése volt – fejtette ki. – Azért következett be a lemaradás, mert egyrészt hatottak bizonyos idealista

elképzelések, másrészt mert a párt- és az állami adminisztráció összefonódása bonyolította a helyzetet, nehezítette a kibontakozást.

Arra a kérdésre, hogy mit kell most tenni ebben a vonatkozásban, így válaszolt: „Mostantól ezekre a tömegszervezetekre támaszkodva – munkásmozgalom, védelmi bizottságok, nőszervezetek, ifjúsági szervezetek, egyetemi szervezetek és parasztszervezetek – vetjük meg a következő előrelépés alapját, aminek lényege a tömegek sokkal közvetlenebb részvétele a problémák megoldásában és a döntésekben, és a tömegek sokarcú részvétele mindenütt: a regionális vonatkozásokban, olyan problémák esetén, amelyek közvetlenül rájuk tartozik.”

Fidel Castro arra is felhívta a figyelmet, hogy „adminisztratív módszerekkel lehetetlen bármely problémát is megoldani, legkevésbé egy kollektivista társadalomban.”

E törekvések természetesen a helyi szervek önállóságának fokozódását, egy decentralizálódási folyamat kibontakozását vonták maguk után. Ez nem ütközött nagyobb akadályokba Kubában. A közbülső közvetítő központi szervek nem voltak olyan erősek, hogy a legfelső vezetéstől jövő ilyen elhatározás végrehajtását a legcsekélyebb mértékben is akadályozhatták volna.

Nagy hangsúlyt kapott ez időben az alulról való ellenőrzés fontossága. „...semmi nem fogja tudni kivonni magát a tömegek ellenőrzése alól... szükséges, hogy maga a nép... részt vegyen az ellenőrzésben” – hangoztatta Fidel Castro.

A tömegszervezetek aktivizálódása kapcsán – társadalmi jelentősége miatt – elsősorban a szakszervezetek és a védelmi bizottságok munkájában megmutatkozó új jelenségekre kell rámutatnunk.

a) A szakszervezetek

A szakszervezetekkel kapcsolatos új elvárásokat legpontosabban Fidel Castro következő szavai fejezik ki: „A dolgozóknak a szakszervezetekben jogaik védelmezőit kell látniuk, de mindenekelőtt a mindenkitől kötelességét számonkérő szervezetet; a fegyelem erősítését, a termelés növelését és a munka termelékenységének erősítését illetően.”

A szakszervezeti tevékenység megélénkülése valójában már 1970-ben kezdetét vette. Napirendre került a szakszervezeti vezetőségek újraválasztása. A gyűléseken több mint 1 260 000 dolgozó vett részt, akik – mintegy 300 ezer jelöltből – 163 000 vezetőt választottak meg 35 000 szekció élére. 1971 végén és 1972 elején került sor a közbülső szervek megválasztására, illetve a szakmai központok vezetőségeinek megválasztására.

A demokratizálódási feladatok végrehajtásában, általában az új követelményekhez történő hozzáigazodás kidolgozásában nagy szerepet játszott a Szakszervezetek Országos Tanácsának 4. plénuma, amely 1971 októberében ülésezett. A főtitkár beszámolójában nagy figyelmet szentelt a munkafegyelem megszilárdításáért folyó harcnak, a lógás elleni következetes fellépésnek. E téma tárgyalása kapcsán rámutatott, hogy a munkafegyelem lazulása nem a munkások felelősségét veti fel elsősorban. A munkások túlnyomó többsége áldozatkészen dolgozik. A munkafegyelmet azonban nagy mértékben rombolják olyan tényezők, mint a rossz munkaszervezés, az anyag- és szerszámihiány, a gépek nem megfelelő karbantartása, a termelési tervek állandó változtatása, a munkahelyi vezetők hatáskörének hiánya. Megemlítette, hogy nagyon sok esetben egészen kis összegű beruházásokkal igen jelentős eredményeket lehetne elérni, ezek megvalósításához azonban egyelőre hiányoznak a feltételek. Emellett gond még az is, hogy nincs elég olyan műszaki káder, akik képesek termelési terveket kidolgozni, megfelelő szakértelemmel irányítani.

A beszámoló említést tett a termelési tanácskozásokról. Újabban minden hónapban sor kerül rájuk, s a dolgozók mind nagyobb aktivitása jellemző. Nagy egyetértésre talált a munkások között Fidel Castro május elsejei beszédének az a része, amely a termelékenységre vonatkozik. A forradalom vezetője ott azt hangsúlyozta, hogy a jelenben a munkásmozgalom célkitűzései között első helyre kell kerüljön a munkatermelékenység javítása.

A főtitkár beszámolójában szó esett a tanulás, a továbbképzés fontosságáról. A vezetői magatartás kapcsán beszélt azokról a demagóg vezetőkről, akik képtelenek megérteni az új feltételeket: azokat a körülményeket, amikor már nem fenyeget a munkanélküliség réme, a tegnapi éhínség, az elbocsátás veszélye. Most olyan vezetőkre van szükség – emelte ki –, akik értik a dolgukat, szót tudnak érteni munkatársaikkal. Megemlítette azt is, hogy az adott viszonyok között túlzottan sok vezetői beosztás van, a vezetői posztok jelentős részét nem reális szükségletek szülték.

A plénumon elhangzott beszámoló – de számos más megnyilatkozás is – bátor véleménynyilvánításra szólított fel. Azt kérte a dolgozóktól, hogy ne tűrjék a lazaságot, a bürokratizmust, a lógást, a szervezetlenséget, a javakkal, az energiával való pazarlást.

A főtitkári beszámoló képet adott azokról az új kezdeményezésekről, amelyek az erkölcsi és anyagi ösztönzés vonatkozásában az előző hónapokban kibontakoztak. 1970 második felében először, 1971 első felében pedig második esetben osztották szét a munkaéremrendeket. Ez a „kitüntetés” valójában annak elismerése volt, hogy az illető dolgozó teljesítette kötelezettségét, elvégezte munkáját. Ez a követelmény tükröződik az éremrendek számában is: egy esztendő alatt több mint két millióan kapták meg a munkaéremrendet, s viszonylag sokan (egy év alatt közel 600 000-en) nyerték el a magasabb fokozatot, az Élenjáró Dolgozó kitüntetést is.

1970-1971-ben az anyagi ösztönzés egy sajátos formáját vezették be Kubában. Mivel a tartós fogyasztási cikkekből óriási volt a hiány, a kormány úgy döntött, hogy a szakszervezetek hatáskörébe utalja ezek szétosztását. 1971 szeptemberéig 575 000 ilyen cikk – főleg háztartási gépek – odaítéléséről döntöttek a szakszervezetek által összehívott munkásgyűléseken. Az utalványokat azok kapták, akik munkájukat kifogástalanul végezték, lelkesen részt vettek a társadalmi munkában, emberi, közösségi kapcsolataik nem estek kifogás alá. Noha az utalvány nem ingyenes kiutalást, hanem vásárlási jogot biztosított meghatározott használati cikkekre, mégis vitathatatlan ösztönző hatása volt. Nemcsak azért, mert ekkor nem lehetett másképpen hozzájutni hűtőszekrényhez, mosógéphez és más hasonló fontos használati tárgyakhoz; azért is figyelemre méltó e módszer nevelő hatása, mert a döntés a munkásgyűléseken született.

Később e rendszer kiszélesedett; ugyanilyen alapon döntöttek üdülőutalványokról, vendéglátó-ipari helyek látogatásáról stb.

b) A Forradalmi Védelmi Bizottságok munkájáról

A védelmi bizottságok megalakulásának tizedik évfordulóján mondott beszédében Fidel Castro kiemelte, hogy az évek folyamán e mozgalom intézményesült. Az egész országot átfogó hálózattal rendelkezett, s befejeződött e hálózat átszervezése. Most már egyértelműen területi jelleggel működött. Tevékenységébe gyakorlatilag az egész felnőtt lakosság bekapcsolódott. Taglétszáma 1971-ben elérte a 3,5 milliót. Kiépültek az intézmény állandó keretei, amelyek bázisa 68 679 alapszervezet volt.

Az évek során szoros kapcsolat jött létre a védelmi bizottságok és a hadsereg, valamint a belügyi szervek között. Éberségük nagy szerepet játszott az ellenséges cselekmények azonnali

elfojtásában, a közrend fenntartásában, a személyi igazolványok rendszerének kiépítésében, a munkakerülés felszámolását célzó törvény következetes végrehajtásában. Tovább növekedett a védelmi bizottságok politikai nevelő szerepe akkor, amikor megszüntették a sajtótermékek utcai árusítását; a lapok terjesztését is a bizottságok vállalták magukra.

Mivel a legszélesebb méretű közvéleménykutatást, a lakossági észrevételek közvetítését is e szervek látták el, valójában a Forradalmi Védelmi Bizottságok voltak az információáramlás legfontosabb csatornái.

Az új helyzetben előtérbe kerültek munkájában a takarékosági feladatok, például a hulladékanyagok gyűjtése, a háztartási árammal való takarékoság megszervezése. Ők szervezték meg a rendkívüli véradást is 1970-ben, a hatalmas perui földrengés áldozatainak megsegítése érdekében.

c) Az ANAP IV. kongresszusa

1971 decemberében tartották meg a Kisparasztok Országos Szövetsége soron következő kongresszusát. Ennek előkészítése és megtartása is elősegítette a demokratizálási folyamat kiszélesítését. Nagy hangsúlyt kapott ez alkalommal a kubai agrárpolitika fő elveinek deklarálása.

A szocialista államhoz fűződő kapcsolatokban új formák kerültek előtérbe. A kormány ösztönözte a parasztok és az állami gazdaságok közötti termelési kapcsolatok megteremtését. Javasolta a parasztoknak, hogy adják el vagy adják bérbe földjeiket az államnak, és vállaljanak munkát az állami gazdaságokban. Az idősebbeknek azt javasolták, hogy ajánlják fel földjüket az államnak nyugdíjjogosultság fejében. Felmerült a szövetkezetek szervezésének gondolata is az önkéntesség és a fokozatosság elveinek szigorú tiszteletben tartásával.

Mint látható, a kormány a szocialista viszonyok teljes kiépítését szorgalmazta a falvakban is. Itt azonban nem alkalmazott kényszerrendszabályokat; nem is helyezte őket kilátásba. Ehelyett a parasztok közötti szervező és politikai nevelő munka került előtérbe.

7. Az I. Országos Oktatási és Kulturális kongresszus (1971. április 23-30.)

Ezt a kongresszust eredetileg mint oktatási kongresszust hívták össze. Megrendezésének előzményeit így összegezte Belarmino Castilla oktatásügyi miniszter megnyitó beszédében: „A kongresszus ötlete Fidel elvtárs kezdeményezésére merült fel, amikor a munkásmozgalom demokratizálási folyamatának részeként sor került a tanítók közgyűléseire. Igyekeztünk létrehozni egy őszinte és szervezett vita alkalmas kereteit, ahol az oktatásügyi dolgozók a politikai és tömegszervezetek képviselőivel együtt mélyrehatóan elemzik a forradalom e fontos frontjának alapvető problémáit, és aktív részvételükkel igyekszünk kidolgozni a következő évek oktatáspolitikáját.” Helyi, járási, tartományi szinten összesen 2656 gyűlésen vett részt az oktatásügy 116 293 dolgozója. A kongresszusra 1800 küldött érkezett.

Az egyhetes tanácskozás alatt a kongresszus jellege némileg módosult. Az elfogadott terjedelmes határozat és Fidel Castro záróbeszéde behatóan foglalkozott olyan művészetpolitikai és ideológiai kérdésekkel, amelyek nem szerepeltek az előzetesen kidolgozott tematikában, a hét szekció valamelyikének programjában. A határozat megállapítja: egyen negatív kulturális jelenségek megvitatása „szükségessé tette a kongresszus kezdeti célkitűzéseinek kibővítését és azt, hogy ez I. Országos Oktatási és Kulturális Kongresszussá változzék”.

E menet közbeni módosulás oka feltehetően az, hogy a már évek óta lappangó művészet-politikai problémák különös aktualitásra tettek szert éppen a kongresszus napjaiban az ún. Padilla-ügy kapcsán. Minthogy azonban ennek megértése némi előzetes magyarázatot igényel, célszerűbb előbb azokkal az – oktatáspolitikai – kérdéseikkel foglalkozni, amelyek kezdettől a kongresszus napirendjén szerepeltek; annál inkább, mert a küldöttek elsőprő többsége az oktatásügyet képviselte, és a hozzászólások zöme is e téma körül forgott.

a) Az iskolai és felnőttoktatás néhány kérdéséről

A kongresszus igen tárgyilagos, kritikus és pragmatikus szellemben vitatta meg az iskolai és felnőttoktatás – valamint a szorosan ide kapcsolódó nevelési kérdések – problémáit, nehézségeit, feladatait. A legszűkebben vett szakmai kérdések között olyanok szerepeltek, mint az osztatlan általános iskolák helyzete; a tanrend, tanmenet és a tanszerellátás problémái; a tanítóhiány és a tanító- és tanárképzés nehézségei; a gyermekek szakmai, általános és ideológiai képzésének problémái; a reális pályaorientáció szükségé; a művészeti nevelés stb. Különösen figyelmet fordítottak a középfokú képzés fejlesztésére. Ezt az állította előtérbe, hogy az általános iskolai képzés változatlanul 6 éves maradt, a munkavállalás alsó korhatára viszont 16 év volt: így, miközben a középfokú oktatás az iskolai oktatás egészének mindössze 12,6 százalékát adta, kb. 300 000 13-16 éves fiatal „tengett-lengett” a társadalomban. Mind komolyabb gondot jelentett a fiatalkori csavargás, sőt bűnözés elleni harc. A közvetlen megoldást itt „műhelyiskolák” létrehozásában látták, ahol a fiatalok általános műveltségük gyarapítása mellett szakmát tanulhatnak. Ugyanakkor a cél az általános középfokú oktatás mind tágabb körű kiterjesztése – foglalt állást a kongresszus. És éppen ekkor, a kongresszusi küldöttek részvételével került sor egy olyan általános középiskolátípus prototípusának ünnepélyes megnyitására Matanzasban, amely – mint Fidel Castro megnyitó beszédében mondotta – „lehetővé teszi számunkra, hogy megteremtsük az oktatási terv gazdasági bázisát”. Lényegében olyan mezei iskoláról van szó, ahol az 500 diák egy 500 hektáros ültetvény gazdája és dolgozója lett a tanulás mellett. – Ez a középiskola kiterjesztésének útja – mondotta itt Fidel Castro. – Mert „ezen iskolák termelése gyakorlatilag fedezi ezen iskolák beruházási és fenntartási költségeit. S ha így van, akkor korlátlan számban építhetünk ilyen iskolákat”.

Az iskolák gyakorlati tapasztalatairól célszerű lesz később megemlékezni; most térjünk vissza a kongresszusra, ahol a szűken vett oktatásügyi kérdések mellett ugyancsak tárgyilagos szellemben sok szó esett az iskolák és a társadalom kapcsolatáról. Mindenekelőtt az iskola és a szülők, a társadalmi és tömegszervezetek, valamint a termelő üzemek kapcsolata állt az érdeklődés középpontjában. A küldöttek beszámoltak az iskola társadalmi kapcsolatait kiszélesítő különféle patronálási mozgalmak tapasztalatairól.

Nagy figyelmet fordítottak a felnőttoktatás problémáinak megvitatására. Itt öltött határozott alakot az a törekvés, amely az oktatás egyetemesítése, illetve „Az egyetem egyetemessé tétele” jelszóban kristályosodott ki. Eszerint a diákok életébe a tanulás mellett szervesen be kell épülnie a termelőmunkának, csakúgy, ahogy a dolgozók életébe a munka mellett a szervezett keretek között folytatott általános, közép- és felsőfokú tanulmányoknak. Így az oktatási centrumok egyben műhelyekké, a műhelyek egyben oktatási centrumokká válnak, és – mint az ország vezetői megfogalmazták – az egész ország egy nagy iskola lesz.

Az oktatás szakmai kérdései, valamint az iskola társadalmi kapcsolatai mellett a kongresszus – illetve annak határozata – részletesen foglalkozott a különböző környezeti feltételekkel, a negatív hatásokkal is. Tárgyalta a vallás – s ezen belül mindenekelőtt a keresztény, illetve afrokubai eredetű szekták – okozta problémákat, a divatok, szokások és a „feltűnősködés”

jelenségeit, az ifjúkori bűnözést, állást foglalt a szexualitásról, a tanulók iskolán kívüli idejének felhasználásáról és számos más hasonló témában.

Mindebből kitűnik, hogy a kongresszus gyakorlati munkája során valóban lehetővé vált egy alapos, mélyreható helyzetkép kialakítása az oktatásügy és a kapcsolódó területek általános helyzetéről; s ennek birtokában megteremtődtek a feltételek a következő évek oktatáspolitikájának megtervezésére.

*

A kongresszus után meginduló útkeresésben – a kibontakozó demokratizálási folyamattal összhangban – nagy és felelősségteljes szerep hárult a Kommunista Ifjúsági Szövetségre (UJC) is. Nem véletlen, hogy az oktatásügyi gondok átfogó elemzésére legközelebb éppen az UJC II. kongresszusán került sor (1972. március 30.-április 4.). Fidel Castro itt mondott záróbeszédének első fele akár az oktatási kongresszusra is beillett volna.

A hiányok, nehézségek, a negatív jelenségek igen kritikus elemzése mellett a forradalom vezére főleg a tennivalókra összpontosított: s nemcsak a véglegesekre, a jól megalapozottakra, amelyek hosszú távon beválhatnak, hanem azokra az ideiglenes jellegű kényszermegoldásokra is, melyek ideig-óráig segíthetnek áthidalni a hiányokat. Megközelítése szellemét leginkább talán „az oktatás gerillái” kifejezése érzékeltetni: e névvel illette azokat a diákokat, akik – a kongresszus felhívásának engedelmeskedve – alapfokú középiskolai tanulmányaik befejezése után el fognak menni képesítés nélküli tanítónak, tanárnak, hogy enyhítsék a pedagógushiányt, s majd emellett kezdik meg és folytatják tanulmányaikat. (Egyébként az UJC kongresszusát követő első héten már több tízezer ilyen önkéntes jelentkező diákot tartottak nyilván.) Ugyancsak kiemelkedő figyelmet fordított Fidel Castro arra a kétpólusú feladatra, amit a dolgozók intellektualizálásában és a diákok munkás szellemének kialakításában jelölt meg.

Az UJC II. kongresszusa tehát némileg már konkretizálta az I. Országos Oktatási és Kulturális Kongresszuson felvetett törekvéseket. Az elfogadott elvek végrehajtását, gyakorlati eredményeit azonban célszerűbb lesz később áttekinteni.

b) Az 1960-as évek végén felmerült művészetpolitikai problémák, illetve a Padilla-ügy visszhangja a kongresszuson. Állásfoglalások

Előzményként annyit kell megjegyezni, hogy – a forradalom győzelme után évekig tartó harmonikus viszonyt követően – az első kritikai megjegyzéseket a politikai vezetés részéről Guevara fogalmazta meg az alkotóművészekkel kapcsolatban 1965-ben, A szocializmus és az ember Kubában című, már említett írásában. Itt azt vetette szemükre, hogy „nem értik meg az új ember megteremtésének szükségességét”. Megállapította: „Értelmiségünk és művészeink közül sokak vétke abban rejlik, ami eredendő bűnük: nem igazi forradalmárok.” Kifejezte meggyőződését, hogy „az új nemzedékek már mentesek lesznek az eredendő büntől”. S leszögezte: „Feladatunk megakadályozni, hogy a mai, konfliktusaiba belezavarodott nemzedék megfertőzze... az újakat.”

Ahogy a következő években mindinkább uralkodóvá váltak Guevara nevelési eszményei a kubai politikai koncepcióban, s ennek egyes következményei – például az „anyagilag ösztönzőként” értelmezett szerzői díj megszüntetése – az alkotóművészeket is közvetlenül érintették, a kubai irodalom-kritikában kezdtek elszaporodni a fenti szellemben fogant bírálatok. Egyelőre nevek nélkül emlegettek kritikával „egyes irodalmi jelenségeket”, „néhány író” stb. a forradalmiság hiányáért, a forradalom kínálta témák elhanyagolásáért, az ideológiai passzivitásért. S 1968 őszén megfogalmazódtak olyan törekvések is – például a

Fiatal Írók Országos Találkozóján, ahol Lisandro Otero, az Országos Kulturális Tanács alelnöke beszélt –, hogy a „testileg-intellektuálisan a forradalom éveiben felnőtt” fiatal írókat mint nemzedéket tegyék az idősebbek bírúvá.

A feszültség névre szabottan és tartalmilag is konkretizálódott 1968 októberében. Az UNEAC (Kubai Írók és Művészek Szövetsége) ez évi irodalmi pályázatán a zsűri a líra és a dráma műfajában is olyan szerzőknek, illetve műveknek ítélte a díjat, amelyeket az UNEAC igazgató bizottsága politikai szempontból problematikusnak talált. Antón Arrufat Heten Théba ellen című drámáját azért bírálták, hogy a görög monda ürügyén a szerző „testvérháborúnak” tünteti fel a szocialista Kuba és a kubai disszidenseket is felhasználó imperializmus közötti harcot, hamis képet ad az országról, s aláassa a kubai nép antiimperialista elszántságát. Heberto Padilla A játékon kívül című verseskötetét „kétértelműségéért”, „kriticizmusáért” és „történetietlenségéért” éri a bírálat, valamint azért, mert – mint a cím is jelzi – a szerző „kiválóként” tünteti fel magát. (Az ügy „pikantériája”, hogy Padilla néhány, az UNEAC e nyilatkozatában konkrétan és részletesen megbírált verse pár évvel korábban rangos kubai folyóiratokban – többek között az UNEAC folyóiratában is – megjelent.)

A két díjnyertes művet – az eredeti pályázati kiírás szabályainak megfelelően – publikálták, ám csatolták hozzájuk az UNEAC igazgató bizottságának a műveket, illetve az illetékes zsűrik döntését bíráló nyilatkozatát. A következő hetekben, hónapokban számos éles kritika jelent meg nem annyira e művekről, inkább szerzőikről; ebben élen jár a hadsereg lapja, a Verde Olivo. Néhány nyugat-európai kiadó igyekezett bestsellert csinálni Attufat és Padilla könyvéből – főleg azok politikai körülményeit kiemelve. Egy idő után azonban az ügy – legalábbis átmenetileg – elcsitult.

1971. március 20-án az állambiztonsági hatóságok Havannában letartóztatták Heberto Padillát. 37 napos fogságából – egy Fidel Castróhoz írt, bűneit beismerő levél elküldése után – április 26-án szabadult. Másnap – „saját kérésére”, mint többször hangsúlyozta – módja nyílt rá, hogy az UNEAC székházában önkritikát gyakoroljon az összegyűlt írók és művészek előtt; beszédének nyilvánosságra hozott szövege kb. másfél szerzői ív terjedelmű. Önkritikájában szerepel – többek közt – Lisandro Otero, „az igaz barát” könyvének megbírálása, amely személyes ellentétből „politikai problémává vált, és magatartásom olyan politikai következményekkel járt, amelyek ártottak a forradalomnak”. Vádolja magát a pár évvel korábban disszidált író, Cabrera Infante – „a forradalom e nyílt ellensége, a CIA-ügynök” – írói tehetségének elismerése miatt. Önkritikát gyakorol díjnyertes könyve túlbecsülése s különösen külföldi személyiségekkel fenntartott kapcsolatai miatt, amelyeket arra használt fel, hogy hamis képet fessen a kubai valóságról: „pompás elemzéseket adtam a kubai politikai helyzetről, mindig defetista szellemben, keserű-kritikus lélekkel, ellenforradalmian beszéltem a kubai forradalomról” – mondta.

Padilla letartóztatása után számos nyugat-európai és latin-amerikai értelmiségi fordult egyéni és kollektív levéllel Fidel Castróhoz, kérve az ügy megnyugtató rendezését. Részben ez a tény, részben az, hogy Padilla említett önkritikájára a kongresszus idején került sor, indokolja, hogy a kongresszusi határozat és Fidel Castro részletesen foglalkozott az ügy általános elvi vonatkozásaival. Ezek az állásfoglalások nemcsak művészetpolitikai kérdéseket érintettek; egyben kirajoltak egy olyan felfogást is az értelmiség szerepének megítélésével kapcsolatban, amely számos ponton eltért az 1968-as kulturális kongresszus hangnemétől és értékelésétől.

Az I. Országos Oktatási és Kulturális Kongresszus határozata leszögezi, hogy felül kell vizsgálni a Kubában meghirdetett nemzeti és nemzetközi szintű irodalmi pályázatok

rendszerét, biztosítani kell a zsűrik „forradalmi mivoltát”, a díjazás kritériumait konkretizálni kell, és meg kell gátolni olyan külföldi értelmiségiek meghívását, akiknek „ideológiája és műve szemben áll a forradalom érdekeivel”. Kategorikusan megállapítja a határozat: „A kulturális eszközök nem szolgálhatnak keretül olyan hamis értelmiségiek népszerűsítésére, akik a forradalmi művészet kifejezéseivé igyekeznek változtatni a sznobizmust, a feltűnősködést, a homoszexualitást és más társadalmi aberrációkat, eltávolodva a tömegektől és forradalmunk szellemétől”. Leszögezi, hogy a kulturális és művészeti termékek apolitizmus „szégyellnivaló és reakciós nézőpont”.

A korábbi állásfoglalásokhoz képest merőben új elem a határozatban, hogy nemcsak az imperialista ideológiai behatolást ítéli el mint kulturális gyarmatosítást. A kubai forradalom mellett kibontakozott nemzetközi szolidaritás kapcsán a határozat megállapítja: „De azok mellett, akik becsületesen csatlakoztak a forradalmi ügysz, megértették igazságát és védelmezték azt, bekapcsolódtak a tőkés világ álbaldali kispolgári értelmiségei, akik ugródeszkának használták a forradalmat, hogy tekintélyt szerezzenek a fejlődő népek előtt... igyekeztek áthatni minket fellazító eszméikkel, ránk kényszeríteni divatjukat és ízlésüket, sőt mint a forradalom bírái igyekeztek fellépni. Ők az új gyarmatosítás hordozói... És ezek a személyek országunkban fellelték a szellemileg gyarmatosítottak kis csoportját, akik hangfalként visszhangozzák nézeteiket.”

A későbbiekben a határozat leszögezi: „Elítéljük azokat a hamis latin-amerikai írókat, akik miután megszerezték első sikereiket olyan művekkel, ahol még népük drámáját fejezték ki, megszakították kapcsolatukat szülőországukkal, és a rothadó és dekadens nyugat-európai és amerikai társadalom fővárosaiba menekültek, hogy az imperialista metropolisz kulturális ügynökeivé váljanak.”

Végezetül pedig már a lehető legtágabb általánosítási érvénnyel kijelentik: „Elutasítjuk az álbaldali burzsoá értelmiségi maffia azon igyekezetét, hogy a társadalom kritikai tudatává válják. A társadalom kritikai tudata maga a nép és mindenekelőtt a történelmi tapasztalata és forradalmi ideológiája révén felkészült munkásosztály...”

Fidel Castro záróbeszéde nem sok újat mond a fent felidézett határozathoz képest; egyes pontokon – például a zsűrik és a díjak odaítélésének kritériumai kapcsán – még szenvedélyesebben fogalmaz. Figyelemre méltó azonban, hogy néhány ponton nyilvánvaló figyelmeztető cézzal konkretizálta a határozat talán némileg általános állásfoglalásait. Részint abban, hogy leszögezte: a könyvintézetben – csakúgy, mint minden más fórumon – „az elsőbbséget először a nevelést szolgáló könyvek kell hogy kapják, másodszor a nevelést szolgáló könyvek kell hogy kapják, harmadszor a nevelést szolgáló könyvek kell hogy kapják. Ez több mint világos.” S még figyelmeztetőbb az, ahogyan a néptömegek kulturális szerepének méltatásával foglalkozik. „...a kultúra tág területén elő kell mozdítani, hogy a kulturális alkotás a nép műve legyen, a nép élvezze... És hogy a tömegek legyenek az alkotók – szögezi le, és hozzáfűzi: – Lehetne talán, hogy csaknem százezer tanárral és tanítóval, hogy csak a dolgozók egy szektorát említsem, ne bontakoztathatnánk ki egy nagyszerű kulturális mozgalmat, egy nagyszerű művészeti mozgalmat, egy nagyszerű irodalmi mozgalmat? ...Mi nyugtalaníthat minket, ha tudjuk: lehetőségünk van rá, hogy egy egész népet alkotóvá tegyünk, egy egész népet értelmiségivé tegyünk, íróvá, művésszé tegyünk?”

Az I. Országos Oktatási és Kulturális Kongresszus tehát – miközben a kulturális-művészeti alkotómunka kapcsán egyértelműen állást foglalt az öntevékeny mozgalmak, az amatőr tevékenység mindenoldalú támogatása és elismerése mellett, sokoldalúan sikraszállt a kultúra tömegek közé való bevitelért – a művészetpolitika területére is kiterjesztette (nemzeti és nemzetközi vonatkozásban egyaránt) azt a „keményebb vonalat”, amely az 1960-as évek

végén a társadalmi-politikai élet mind több szféráját áthatotta. Belső gyakorlati következményei – a dolog természetéből adódóan – nehezen térképezhetők fel. Külső vonatkozásaiból pedig főleg az érdemel említést, hogy 1971 elején – megelőzve a latin-amerikai értelmiség egy részének várható reakcióját – átalakult a Casa de las Américas kulturális központ és az azonos című folyóirat nemzetközi vezető, illetve szerkesztő bizottsága: kiszorultak belőle azok a latin-amerikai írók, művészek (például Vargas Llosa), akik akár a Padilla-ügyben való állásfoglalásukkal, akár más természetű okok miatt a részvételre immár alkalmatlannak minősültek.

Ugyanakkor figyelemre méltó és elgondolkodtató, hogy a kubai szellemi élet legnagyobb és legmegalapozottabb nemzeti-nemzetközi tekintélynek örvendő képviselői – például Alejo Carpentier és Nicolás Guillén, a nálunk is jól ismert író és költő, az 1977-ben elhunyt Juan Marinello és José Antonio Portuondo (mindketten irodalmár-esztéták), vagy Julio Le Riverend történész –, legfeljebb formálisan, a külföldi beavatkozást elítélő nyilatkozat aláírásának erejéig avatkoztak be az ún. Padilla-ügybe, a hazai művészeti élet „belharcaiba”. Ők, a forradalom utáni Kuba „nagy öregjei” (többségükben a századforduló körül született nemzedék tagjai) eddig már igen gazdag és aktív alkotói és politikai életet tudtak maguk mögött: az 1930-as évek elejétől bekapcsolódtak a szellemi-társadalmi haladásért vívott harcba, ott voltak a spanyol polgárháborúban, több évtizedes mozgalmi munkára és tapasztalatra tekinthettek vissza...

Voltak köztük, akik eddigre – s ez életkoruknál fogva érthető – többé-kevésbé már visszavonultak az aktív alkotómunkától, s inkább csak egy-egy cikkük, versük fémjelezte új termésüket. De így is felbecsülhetetlen hozzájárulást jelentett, hogy a diplomáciában, a nemzetközi kulturális szervek előtt vagy a hazai kulturális intézmények élén (Guillén az UNEAC elnökeként, Portuondo ekkor az Irodalomtudományi Intézet igazgatójaként, az 1969-ben csaknem 90 évesen elhunyt Fernando Ortiz az Etnológiai Intézet vezetőjeként) megszervezték a munkát, átadták tapasztalataikat, hozzájárultak az új alkotó nemzedék kineveléséhez. S voltak, akik egyéb feladataik ellátása mellett töretlenül megőrizték alkotóerejüket, sőt életművük menthetetlenül csonka lenne a forradalom győzelme után kibontakozó – nemegyszer 60-70 éves korukban beérő – új alkotói periódus gyümölcssei nélkül. Köztük a legegvidensebb az 1904-ben született Carpentier életművének áttekintése: 1961-ben A fény százada című, rendkívül alapos kutatásokra is épülő, nagyszerű történelmi regénye, s 60-as évek végétől napjainkig egy tanulmánykötetet és három kiemelkedő regényt tett le az asztalra, anélkül, hogy szándékában állt volna lemondani újabb alkotások lehetőségéről.

S kétségtelen, hogy ezeket az alkotókat a kubai szellemi élet egyetlen területén sem érték hasonló szellemű és természetű bírálatok, mint amilyenekről a korábbiakban szó esett. Ellenkezőleg, különösen az 1970-es évek elejétől megfigyelhető az életművük iránti növekvő érdeklődés. E ha néhányuk új művei rendszerint előbb jelennek is meg – spanyol nyelven – külföldi (spanyol, mexikói) kiadóknál, mint ez különösen Carpentier regényei kapcsán megfigyelhető, tény, hogy az első kiadás után igen gyorsan megjelennek a hazai kiadóknál gondozott alakban is. Még inkább vonatkozik ez a „nagy öregek” életművének gyűjteményes kiadására: ilyenformán láttak napvilágot – igaz, hogy többnyire később, zömmel a KKP I. kongresszusát környező időpontokban – egyebek mellett Ortiz és Marinello egyébként ma már szinte hozzáférhetetlen művei, amelyek tanulmányozása elengedhetetlen akár a kubai nép legtagabb értelemben vett etnikai, szociális, kulturális sajátosságainak tanulmányozásához, akár a kubai és latin-amerikai irodalom megértéséhez.

8. Szovjet-kubai tárgyalások Moszkvában és Havannában

1970-ben lejárta azok a középtávú szerződések, amelyek a Kuba és a Szovjetunió közötti sokoldalú együttműködés gazdasági vonatkozásait szabályozták. Az új, hosszabb távra biztonságot nyújtó szerződések hiánya nem akadályozta a két ország kapcsolatainak alakulását. Minden a már „bejáratott”, úton ment tovább, Kuba többé-kevésbé változatlanul mindazt megkapta a Szovjetuniótól is a többi KGS országtól, amire feltétlenül szüksége volt gazdasága fejlesztéséhez. A hosszabb távú tervezés, az örökös struktúrát gyorsabban átalakító programok elkészítése és megvalósítása ugyanakkor igényelte az új középtávú együttműködési programok kialakítását. Az együttműködés konkrét területeinek, formáinak kidolgozása előtt újra kellett gondolni az eddigi tapasztalatokat, tisztázni kellett számos elvi jellegű kérdést. A továbbiakban bemutatott tárgyalások éppen e célokat szolgálták.

A tárgyalássorozatot Raul Ros kubai külügyminiszter 1971. július 10-21. között Moszkvában tett látogatása nyitotta meg. A kubai politikus a szovjet kormány meghívásának tett eleget. Fogadta őt Leonid I. Brezsnyev, az SZKP főtitkára; megbeszéléseket folytatott Alekszej Koszigin szovjet kormányfővel, és több ízben találkozott Andrej Gromiko szovjet külügyminiszterrel, Raul Roa és kíséretének tagjai Moszkván kívül felkeresték Leningrádot, Kujevet, Szevasztopolt és Jaltát.

A látogatásról kiadott közös közlemény megállapítja, hogy a „a Szovjetunió és a Kubai köztársaság között kialakult, a marxizmus-leninizmus és a szocialista internacionalizmus elvén, az egyenjogúság és az állami szuverenitás tiszteletben tartásának elvén alapuló testvéri, baráti kapcsolatok és sokoldalú együttműködés a továbbiakban is sikeresen fejlődik minden területen... A felek kifejezik készségüket, hogy a jövőben is megtesznek minden erőfeszítést a megbonthatatlan, testvéri szovjet-kubai kapcsolatok erősítésére.”

A felek hangsúlyozták, hogy állhatatosan tovább kell erősíteni a szocialista közösség egységét és összeforrottságát. Ez különösen fontos, hiszen az imperialisták szüntelenül folytatják erőfeszítéseiket, hogy minden eszközzel éket verjenek a testvéri szocialista országok közé.

Latin-Amerika helyzetével kapcsolatban a felek meglelégedéssel állapították meg, hogy „az utóbbi évek során több latin-amerikai országban pozitív átalakulások mentek végbe, és növekszik a latin-amerikai haladó mozgalom befolyása”.

A közös közlemény érint néhány európai problémát is. Többek között hangsúlyozza, hogy a szovjet-nyugatnémet és a lengyel-nyugatnémet szerződés fontos és pozitív lépést jelent a nemzetközi helyzet megjavítása felé. A fennálló európai realitások elismerése, az erőszakkal való fenyegetőzésről történő lemondás kedvező feltételt teremt egy sikeres európai értekezlet összehívásához, amely nagymértékben elősegíthetné az enyhülés kibontakozását Európában, és hozzájárulhatnak az államközi kapcsolatok kedvezőbb légkörének megteremtéséhez más földrészen is.

A távlatokban gondolkodó együttműködés hatékonyabbá tétele érdekében a felek megállapodtak, hogy a más szocialista országok esetében már bevált formát, a kormányközi vegyes bizottságot életre hívják a Szovjetunió és Kuba között is. Az első ülésre Havannában került sor 1971 szeptemberében. A szovjet-kubai gazdasági és tudományos-műszaki együttműködési kormánybizottság jegyzőkönyvét szeptember 10-én írta alá kubai részről Carlos Rafael Rodríguez, a kubai KP KB titkárságának tagja, a forradalmi kormány államminisztere, szovjet részről pedig V. N. Novikov, a Minisztertanács elnökhelyettese. A közös közlemény nagyon kevés konkrétumot tartalmaz. A tanácskozás igazi jelentősége csak később, főleg az 1972 végén véglegesített megállapodásokban fejeződik ki.

A hosszabb távú együttműködést előkészítő tárgyalások közül még egyről mindenképpen említést kell tennünk. Alekszej Koszigin, az SZKP KB Politikai Bizottságának tagja, a Minisztertanács elnöke 1971. október 26-30-án látogatást tett Kubában. (A szovjet kormányfő ezt megelőzően 1967-ben – közvetlenül az OLAS értekezlet előtt – volt a kubai fővárosban. Akkori tárgyalásáról érdemi tájékoztatást nem adtak.)

A mostani tanácskozásról kiadott közös közlemény megemlíti, hogy a szovjet politikus baráti eszmecserét folytatott Fidel Castróval, Raul Castróval, Osvaldo Dorticósszal és más vezető személyiségekkel. Megvitatták a Szovjetunió és Kuba közötti testvéri barátság, valamint a két ország közötti politikai, gazdasági, kulturális és egyéb együttműködés további erősítésének lehetőségeit. Átfogó véleménycserét folytattak a kommunista világmozgalom és a nemzeti felszabadító mozgalom problémáiról, valamint alapvető fontosságú nemzetközi kérdésekről.

A tárgyalásokról kiadott közös közlemény többek között a következőket tartalmazza: „A szovjet fél megerősítette, hogy kész a jövőben is sokoldalú támogatást nyújtani Kubának a szocialista vívmányok megerősítéséért, az imperialista erők provokációi elleni harcban. A szovjet fél nagyra értékeli azokat az eredményeket, amelyeket a Kubai Köztársaság népe a szocializmus alapjainak megteremtésében elért. Ismét elítélte az Egyesült Államok Kuba elleni imperialista blokádját, és az Egyesült Államok által ösztönzött különböző ellenséges akciókat, beleértve a kalóztámadásokat és a légtér megsértését; állást foglalt a kubai területen levő guantánamói amerikai katonai támaszpont törvénytelen fenntartása ellen. A kubai vezetők őszinte köszönetüket fejezték ki a Szovjetuniónak azért az állandó segítségért és támogatásért, amelyben Kubát részesíti.”

A nyilatkozatnak a nemzetközi szolidaritással foglalkozó része külön szól arról, hogy a tárgyaló felek szolidaritásukat fejezték ki a chilei Népi Egység kormánya és a perui kormány által megvalósított szerkezeti átalakítások iránt. Határozott támogatásukról biztosítják a népeket gazdasági és politikai függetlenségükért folytatott harcukban. Elítélik azokat a megtorló intézkedéseket, amelyeket az imperialisták alkalmaznak a népek haladó törekvéseivel szemben. A tárgyaló felek megértéssel nyilatkoztak a panamai nép azon óhajáról, hogy érvényesítse teljes szuverenitását a nemzet egész területe felett.

A szovjet miniszterelnök kubai látogatása fontos szakaszt zárt le a két ország kapcsolatainak alakulásában, és igen nagy reményeket keltett a jövőt illetően.

Számos, a két ország kapcsolatának jellegére utaló tény, adat vált ismertté ezekben a napokban. A hírközlő szervek emlékeztettek rá, hogy 1960-ban – a két ország közötti első kereskedelmi megállapodás aláírása idején – az árucseré forgalom értéke 160 millió rubel volt, 1971-ben pedig már meghaladta az egymilliárd rubelt. E tíz esztendő alatt a Szovjetunió többek között 50 000 gépkocsi, 30 000 traktort, 2000 cukornádvágó kombájnt szállított Kubának. A szigetországban számos ipari létesítmény épült szovjet segítséggel. A Szovjetunió segítségével közel 20 000 kubai szakembert, technikust és szakmunkást képeztek ki. Kevéssel Koszigin miniszterelnök látogatása előtt futott be a kubai kikötőbe a második 165 000 tonnás tartályhajó, amit kubai megrendelésre a leningrádi hajógyárban készítettek.

A magas rangú szovjet vendég látogatása után biztosra lehetett venni, hogy a két ország kapcsolata tovább fog szélesedni, a Szovjetunió Kubának adott gazdasági segítsége felül fogja múlni a korábbi időszakban nyújtottat.

9. Fidel Castro chilei látogatása

A kubai forradalom vezetője utoljára 1959-ben, közvetlenül a győzelem utáni hónapokban látogatott meg néhány latin-amerikai országot. A körülmények úgy alakultak, hogy hasonló utazásokra hosszú időn át még csak gondolni sem lehetett. A kedvezőbbé váló feltételek most újra felkínálták a lehetőséget. A kubai vezető eleget tett Allende elnök meghívásának, és hosszú körúton vett részt, találkozási a mindinkább forradalmasodó chilei néppel. Hazafelé Fidel Castro megszakította útját, és rövid időre megállt Ecuadorban és Peruban. Mindkét országban a legmagasabb szintű tárgyalásokra került sor.

A kubai miniszterelnök dél-amerikai utazása óriási nemzetközi érdeklődést keltett. Mindenütt úgy könyvelték el, mint a kubai forradalom nagy sikerét és mint az Egyesült Államok kormányának, blokád-politikájának látványos kudarcát. A kubai miniszterelnök hivatalos chilei látogatására 1971. november 10. és december 4. között került sor.

November 9-én, Fidel Castro Chilébe érkezésének előestéjén Salvador Allende sajtóértekezletet tartott az elnöki palotában. Kijelentette, hogy a kubai vezető chilei látogatásával szorosabbra kívánják fűzni azokat a szálakat, amelyek a két testvéri országot függetlenségük megteremtésétől egyesítik. Az elnök utalt arra is, hogy – mivel eltérő a két ország gazdaságának termelési struktúrája – lehetőség van kereskedelmi kapcsolatuk fejlesztésére. Chile csak mintegy 50 százalékát termeli meg a maga cukorszükségletének, a többit importálnia kell. Ezt a jövőben Kubából óhajtja beszerezni; ugyanakkor lehetőség nyílik arra, hogy Chile hagymát, hüvelyeseket (babot, borsót, lencsét) és más mezőgazdasági termékeket exportáljon a szigetországba. Allende sajtóértekezletén kifejezte meggyőződését, hogy Fidel Castro látogatása módot teremt a sokoldalú eszmecserére, a kapcsolatok kiszélesítésére.

Másnap reggel, amikor a Fidel Castrót és kíséretét szállító repülőgép megérkezett Chile légterébe, Fidel Castro üdvözlő táviratot küldött Allendének. A „Kedves barátom” kezdetű távirat tudatja, hogy a delegáció már Chile területe felett van, és két órán belül mód nyílik az elnökkel és népével való találkozásra.

A meglehetősen hosszúra tervezett látogatás alatt gazdag programot valósított meg a kubai küldöttség. Járt a hosszan elnyúló ország legészakibb és legdélibb településein, gyakorlatilag minden nagyvárosában. Találkozott réz- és salétrombányászokkal, ipari munkásokkal, parasztokkal, egyetemistákkal, a különböző politikai irányzatok, szervezetek vezetőivel, egyházi személyiségekkel, többször is a sajtó képviselőivel. S természetesen több hivatalos tárgyalás is tartozott a programba.

Lehetetlen részleteiben felidézni e látogatás valamennyi fontos mozzanatát: a beszédeket és beszélgetéseket tartalmazó könyv igen terjedelmes. E helyen nem vállalkozhatunk többre, mint hogy felidézzük a kubai delegáció chilei látogatásának néhány fontos, jellemző mozzanatát, érzékeltessük azt a hangulatot, ami végigkísérte a programot.

1971 végén az ellentétes politikai erők között küzdelem már kezdett igen élessé válni Chilében. Formailag még nem bomlott fel az a laza szövetségi viszony, ami 1970 októberében-novemberében jött létre a Népi Egység és a strukturális reformok végrehajtásához támogatást nyújtó kereszténydemokrata párt között. Ám mind több jel mutatott arra, hogy e kompromisszumos szövetségnek csak múltja van, és a jövő az ellenségeskedésé. Vagyis a politikában gyakorlott elme számára már jól kitapintható volt a politikai erők átrendeződési folyamata, látszott az erőviszonyok megváltozásának számos jele.

Fidel Castro mindezt pontosan érzékelte. Nemcsak a hozzá intézett kérdésekből, a diákok és az „úriasszonyok” kis létszámú, de szenvedélyes tüntetéséből, egy alkalommal a kubai

zászlók megszaggatásából. Sokkal többet árult el a korabeli chilei hangulatból a nép reagálása, a dolgozó tömegek lelkes, impozáns, hatalmas tömegeket magában foglaló megmozdulásainak sorozata, a chilei nép őszinte érdeklődése, szolidaritása Kuba iránt. Mert vitathatatlanul ez dominált. Ezekből a népi megmozdulásokból érződött az elszántság a forradalom továbbfejlesztésére, a szocializmushoz vezető út állhatatos keresésére.

Fidel fáradhatatlan volt. Kérdezett, tájékozódott, válaszolt a hozzá intézett – megszámlálhatatlanul sok – kérdésre. Szokásához híven nyíltan, őszintén beszélt. Állandóan hangsúlyozta, hogy a két ország noha más feltételek között, más úton halad, de egy cél felé. Fidel beszédeiből, a kérdésekre adott válaszaiból kikerekedik a kubai forradalom története, számos tanulsága. Óvakodott a chilei belpolitikába való beavatkozástól. Egy témában mégis többször is kicsengett kritikai észrevétele. A szektás politika veszélyétől óvta chilei barátait, mert az – mondotta – gyengíti a tömegkapcsolatot, óhatatlanul a forradalmi erők egységének meg bomlásához vezet.

Most pedig ízelítőül idézzük fel Fidel Castro chilei látogatásának néhány jellemző mozzanatát.

Már megérkezése alapján, a késő esti órákban sor került a kubai nagykövetség kertjében az első sajtóértekezletre.

A *La Tercera* című lap tudósítása szerint kb. 700 újságíró – köztük mintegy 500 külföldi – volt jelen. Fidel ez alkalommal főleg azt hangsúlyozta, hogy a chilei Népi Egység győzelme óriási jelentőségű esemény Kuba számára is. Mindenekelőtt azért, mert véget vetett Kuba kontinentális elszigeteltségének, s most elérkezett az ideje annak, hogy Kuba és számos latin-amerikai ország között baráti kapcsolatok fejlődjenek. A két baráti ország együttműködése megkönnyíti a harcot a többiek számára is a nemzeti függetlenség teljessé tételéért, a társadalmi haladásért. A mi győzelmünk egész Latin-Amerika győzelme – mondotta Fidel Castro.

Másnap, november 11-én került sor Allende és Castro első hivatalos tárgyalására. Ennek részletei nem kerültek nyilvánosságra. A politikai megfigyelők szerint a két ország antiimperialista együttműködésének konkrét problémái álltak a megbeszélések középpontjában.

Este hivatalos fogadásra került sor a La Moneda palotában. Fidel Castro pohárköszöntőjében említést tett Kuba és az AÁSZ viszonyáról. Egyértelműen leszögezte, hogy Kubának nem áll szándékában belépni a szervezetbe: még akkor sem, ha valamennyi tagállam egységesen Kuba belépésének támogatása mellett foglalna állást. Az AÁSZ nem érdekel bennünket – mondotta.

Másnap, 12-én kezdetét vette a kubai küldöttség vidéki körútja. Antofagastában Fidel beszédet mondott az egyetemen. A „menetrend” azonban hamar felborult. A diákok gyakran közbeszóltak, kérdeztek; főleg a kubai tapasztalatokra voltak kíváncsiak. A szellemes, nyílt válaszok, a beszélgetés polemikus jellege nemcsak a résztvevők számára nyújtott maradandó élményt, hanem mindazoknak is, akik később írásban megismerkedhettek az elhangzottakkal.

Érthető, ha a chilei diákokat nagyon érdekelte az imperialista blokádtapasztalata. Pontosan ez volt az az időpont, amikor – ha némileg másképpen is, mint Kubában – itt is napirendre került a jenki imperializmus gazdasági kártevése. Fidel sokrétű válaszából csak egyetlen gondolatot idézünk fel. „Az imperializmus újra meg újra megkísérli, hogy hatalmába kerítse azokat az országokat, amelyek lerázzák igáját.” Kubának csakis úgy sikerült visszavernie az imperializmus kísérleteit, hogy a Szovjetunió és a többi szocialista ország segítette ebben a küzdelemben. A Szovjetunió gazdasági és műszaki segítségével nélkül a kubai forradalom összeomlott volna – mondotta.

Aznap még egy gyűlésre került sor Antofagasta városában. Ezen civilek és katonák, munkások és diákok, a város valamennyi társadalmi rétegének képviselői megjelentek. Nem is gyűlés, hanem valóságos népünnepély volt ez; olyan népünnepély, ahol szinte elmosódott a határ a szónok és hallgatósága között. Itt nemcsak közbetapsoltak, közbekiabáltak, mégpedig igen gyakran. Nemcsak nagyokat derültek a résztvevők egy-egy szellemes válaszon, közbeszóláson, hanem jelszavak formájában is szót váltott egymással a szónok és a közönség. A jegyzőkönyv szerint valahogy így:

Fidel: „Mi ideérkeztünk, hogy kifejezzük népünk háláját a chilei népnek.”

A tömegek kiáltják: „Kuba, Kuba, Kuba, Chile köszönt téged! Kuba, Kuba, Kuba, Chile köszönt téged!”

Fidel (válaszol): „Chile, Chile, Chile, Kuba köszönt téged! Chile, Chile, Chile, Kuba köszönt téged!”

Fidel: „Éljen a chilei réz! [Éljen!], Éljen a chilei salétrom! [Éljen!] Éljen a chilei forradalom!”

Valaki kiált: „Éljen a nádcukor!”

Fidel: „Valójában ez a mondat... [kiáltások, bravo]...én azt hiszem...[Kiáltások: „Kuba [igen, Jenki nem! Fidel, Allende, a nép készen áll! Fidel, Allende, a nép titeket védelmez!]]”

Amikor Fidel végre szót kapott, az újságírókhoz szólt – európaiakhoz, latin-amerikaiakhoz és észak-amerikaiakhoz –, és arra hívta fel a figyelmüket, hogy mit is fejez ki e nagyszerű találkozó hangulata.

Fidel másnap látogatást tett a világ legnagyobb külszíni rézbányájában, Chuguicamatában. 14-én beszédet mondott a rézbányászoknak. Nem tudta megállni, hogy ne tegyen észrevételeket a bányászok egy csoportjának magatartásával kapcsolatban.

Közismert, hogy Chilében a rézbányászok alkotják a munkásság legmagasabb jövedelmű csoportját. Most a népi kormány arra törekedett, hogy más munkásrétegek jövedelme gyorsabban emelkedjen; csökkenteni akarta a nagy jövedelem különbségeket a dolgozók között is. Ez sokak nemtetszését váltotta ki, a bányászok egyes csoportjai bérkövetelésekkel léptek elő. Fidel felszólította őket, mérsékeljék követeléseiket. A bánya nemcsak a bányászoké, hanem az egész országé – jelentette ki. A réztermelés problémájára két nappal később újra visszatért a kubai politikus. Mindenekelőtt azt emelte ki, hogy a rézlelőhelyek államosítása Chilében kiemelkedő, öntudatos forradalmi tett volt.

E sajtóértekezleten számos más, nagy fontosságú téma is szóba került. A kubai kormányfő hangsúlyozta, hogy Kuba nem akar recepteket adni más országok számára, hiszen a megoldást mindit az adott népnek kell megtalálni. Ugyanakkor néhány különösen fontos tanulságra hívta fel a figyelmet. A forradalmárok legsúlyosabb próbatétele – jelentette ki – a kivívott hatalom megtartása. Leszögezte: a forradalom jövője nagymértékben attól függ, mennyire sikerül megőrizni a forradalmi erők egységét. Sikerül-e bevonni a forradalmi cselekvésbe a műszaki értelmiséget, akik nélkül elképzelhetetlen a gazdasági folyamatok helyes irányítása. Rá kell vezetni őket a forradalom megértésére, hogy ne távozzanak el az országból – hangsúlyozta.

A következő napokban a ritkábban lakott déli területeken tett látogatást a kubai küldöttség. Itt Allende is elkísérte őket. Részben ekkor, majd 23-tól, amikor visszatértek a fővárosba, mód nyílt a hivatalos és félhivatalos eszmecsere folytatására.

Fidel Castro megbeszélést folytatott Raul Silva Henríquez érsekkel, a chilei katolikus egyház nagy tekintélyű vezetőjével is. E megbeszélés után Fidel azt hangoztatta, hogy természetesen

„a marxizmus és kereszténység között nézetkülönbségek vannak, de találtunk közös pontokat is, s ezek alapján kell együttműködnünk minden egyes nép felszabadulásának érdekében”.

Fidel Castro ezt követően találkozott a chilei Egységes Szakszervezeti Központ (CUT) vezetőivel, az ENSZ Latin-amerikai Gazdasági Bizottságának (CEPAL) képviselőivel. E tárgyalások során a kubai vezető elmondotta, hogy Kuba Chilével együtt kész részt venni a gazdasági integrációban bármely latin-amerikai országgal. Most sürgetővé vált a latin-amerikai országok gazdasági és politikai együttműködése. Csak az egyesült Latin-Amerikának lehet esélye rá, hogy sikeresen szembeszálljon az Egyesült Államok megkülönböztető intézkedéseivel. Fidel ezt követően még jó pár gyűlésen, nagygyűlésen vett részt és szólalt fel. A Santiago de Chile-i stadionban 90 000 ember előtt mondott beszédet Allende és Fidel. A chilei elnök megemlégtette, hogy az utóbbi napokban gyakoribbá váltak az ellenséges provokációk, az Egyesült Államokban pedig a szélsőségesek már úgy beszélnek, hogy „az Allende-kormány napjai meg vannak számlálva”. Az ilyen kijelentések az ellenség óhajait fejezik ki – mondotta az elnök. – Valójában arról van szó, hogy a chilei forradalom mind határozottabban lép fel a monopóliumok ellen, megkísérli korlátozni hatalmukat. A reakció ellenállása mind erőteljesebb, ez kétségtelen. „A kormányt azonban semmivel nem lehet eltéríteni a nép által rábízott feladatok teljesítésétől.”

Fidel Castro elégedetten nyugtázta azt a tényt, hogy Chile forradalmi utat követ. Ennek sajátossága az – mondotta –, hogy alkotmányos keretek között, a korábban jóváhagyott törvények segítségével kísérlik megvalósítani a forradalom előretörését.

A 25 napos chilei látogatás záróaktusaként december 4-én ismét nemzetközi sajtóértekezletre került sor. A „maratoni” értekezleten több tucat kérdés hangzott el, nem egy esetben az újságírók megjegyzéseitől kísérve. Fidel hatalmas energiával, rendíthetetlen türelemmel, nemegyszer sziporkázó szellemességgel válaszolt a hozzá intézett kérdésekre.

A jelenlevő magyar újságíró kérdésére többek között kifejtette, hogy – mint már korábban is hangoztatta – valóban meggyőződése az, hogy a forradalmak különböző utakon mennek végbe. A chilei út új út, és Peruban is igen sajátosan fejlődnek a dolgok. Új variációk születnek, amiket ki kell próbálni. Nincs azonban kétsége afelől, hogy ezek nehéz utak. Majd amelyik utoljára valósul meg, az könnyű lesz; de egyelőre senki nem tudja megmondani, mikor, és melyik lesz az.

Az egymást követő kérdések egyaránt vonatkoztak Kubára, Chilére, Latin-Amerikára, az Egyesült Államokra. Többször is szóba került Kuba és a szocialista országok viszonya. Fidel kijelentette: „Kuba és a Szovjetunió kapcsolatai a lehető legjobbak.” Általában jónak minősítette hazája és más szocialista országok viszonyát is. Megemlégtette, hogy vannak különbségek, időnként véleménykülönbségek is; de ezek nem alapvetőek. A nézeteltérések különböző forrásból eredhetnek, bizonyos esetekben – mondotta – a „mi idealizmusunkból”. Egészében mégis azt lehet mondani, hogy e kapcsolatok gyümölcsözőek.

Az egyik Chilével kapcsolatos kérdésre válaszolva Fidel azt hangsúlyozta; „Nem szabad megengedni, hogy a reakció vegye a kezébe a kezdeményezést. Biztosítani kell, hogy a Népi Egység kormány politikája győzelemre jusson. Nagyon fontos, hogy a baloldali erőket egyesítse a közös stratégiai program.”

A kubai kormányküldöttség sikeres chilei látogatása után hazatérőben rövid időre megállt Limában, Peru fővárosában. Itt nem hivatalos megbeszélésre került sor Juan Velasco Alvarado elnökkel, ahol megállapodás született a két ország diplomáciai kapcsolatainak rendezéséről.

A limai tartózkodásnak volt még egy igen fontos eseménye. A Peruval hivatalos kapcsolatban még nem álló kubai kormány vezetője találkozott a sajtó képviselőivel is. Kérdéseikre válaszolva méltatta azokat az intézkedéseket is, amelyeket a perui kormány hajt végre országa igazi függetlenségének, nemzeti szuverenitásának megteremtése érdekében.

A hazatérés előtt a kubai delegáció megállt Ecuadorban is, ahol Valesco Ibarra köztársasági elnök fogadást adott a kubai miniszterelnök tiszteletére. Fidel Castro pohárköszöntőjében élesen bírálta az Egyesült Államokat, hangsúlyozva, hogy Washington által folytatott politika nem segíti elő a latin-amerikai államok fejlődését.

Teljesen természetes, hogy a kubai küldöttség utazása nagy nemzetközi érdeklődést keltett. A sokféle visszhangból csak két találó megállapításra utalunk. A francia *Le Monde* a tanulságokat összegző cikkében többek között azt emelte ki, hogy Castro „mérsékletet” hirdetett, élesen szembefordult a szélsőséges, szektás „forradalmi” türelmetlenséggel. A *Pravda* az utazás leglényegesebb vonását a következőképpen summázta: a kubai forradalom vezetőjének chilei utazása súlyos csapást mért az Egyesült Államok Kuba elszigetelésére irányuló politikájára.

10. Fidel Castro látogatása a KGST országokban

1972 májusa és júliusa között került sor Fidel Castro leghosszabb külföldi utazására, amely során összesen kilenc országot látogatott meg. A május 2-án kezdődő külföldi program első állomása Guinca volt. Az út innen Algériába vezetett. Mindkét országban – a hagyományosan kedvező kétoldalú kapcsolatok megvitatása mellett – elsősorban az el nem kötelezett országok legközelebbi állam- és kormányfői találkozójának előkészítéséről folytak megbeszélések, amely a következő évben volt esedékes Algériában.

Ezt követően Fidel Castro és kísérete meglátogatta a KGST országokat, még pedig a következő sorrendben: Bulgária, Románia, Magyarország, Lengyelország, NDK, Csehszlovákia és a Szovjetunió.

E látogatások során a kölcsönös tájékoztatás mellett egy középtávú együttműködés elvei és konkrét lehetőségei képezték a tárgyalások alapját. Valamennyi KGST országgal körvonalazódott a jövőbeni kapcsolatok kerete. Miután a látogatásokról kiadott nyilatkozatok sok azonosságot, illetve hasonlóságot tartalmaznak, célszerű, ha most csak két látogatásról szólunk részletesen: a magyarországról és a legmagasabb szintű kubai küldöttség immár harmadik szovjetunióbeli látogatásáról. Hiszen az előbbi közvetlenül érint bennünket, a Szovjetunióban tett látogatás pedig kiemelkedő jelentősége miatt megkülönböztetett figyelmet érdemel.

a) Fidel Castro Magyarországon

Kevés kivételtől eltekintve eddig alig emlékeztünk meg hazánk és a forradalmi Kuba kapcsolatainak alakulásáról. Indokolt, hogy most néhány vonatkozásban a múltbeli tapasztalatokról is említést tegyünk.

A diplomáciai kapcsolatok felvétele (1960. december) után gyorsan és sokoldalúan fejlődtek a két ország szinte előzmény nélküli kapcsolatai. 1960 szeptemberében – tehát még a diplomáciai kapcsolatok felvétele előtt – Magyarország és Kuba öt évre szóló árucseretorgalmi, fizetési, hitelnyújtási, műszaki és tudományos együttműködési megállapodást írt alá. 1966 októberében külön tudományos együttműködési egyezmény aláírására került sor

Havannában. Ezt követően megalakult a magyar-kubai műszaki-tudományos együttműködési bizottság.

Közben jelentősen fejlődött a két ország közötti áruforgalom; évi volumene 8-17 millió között mozgott. (Ez valamelyest elmaradt a kisebb szocialista országok és Kuba közötti áruforgalom összegétől.) Az együttműködés viszonylag fontos területe volt már ebben az időben is meghatározott területen dolgozó szakértők egy-egy csoportjának kubai munkavállalása, illetve a kubai fiatalok képzésében való részvétel.

1969-ben új megállapodást írtak alá országaink. Ennek értelmében kormányszintre emelték a magyar-kubai együttműködési bizottságot.

Az 1960-as évek második felében néhány ágazatban (mezőgazdaság, élelmiszeripar, állategészségügy, tropikalizálás, korrózió kutatás, híradástechnika, textilipar) mind sokoldalúbb lett az együttműködés. Magyarország gépeket, gyógyszert, gyógyszeripari alapanyagokat, távközlési berendezéseket szállított Kubának; Kuba fő exportcikkeit – cukrot, színesfémeket, citrusféléket, szeszes italokat – adta cserében.

Fidel Castro budapesti látogatásának közvetlen előkészítéseként 1971 novemberében magas szintű magyar delegáció járt Havannában, dr. Ajtai Miklós miniszterelnök-helyettes vezetésével. A magyar küldöttség tagjai találkoztak Raul Castróval, Osvaldo Dorticósszal. A magyar küldöttséget hazautazása előtt szálláshelyén meglátogatta Fidel Castro is. Ez alkalommal a kormányközi kapcsolatok fejlesztése mellett a megbeszélések foglalkoztak a pártközi kapcsolatok fejlesztésével is.

Fidel Castro Ruz, Kuba, Kommunista Pártja főtitkára, a Kubai köztársaság kormányának elnöke Kádár Jánosnak, az MSZMP KB első titkárának és Fock Jenőnek a kormány elnökének meghívására 1972. május 30-án érkezett Magyarországra. A június 6-i tartó látogatás elsősorban politikai, állami jellegű volt; a tárgyalásokon azonban szó volt gazdasági kérdésekről is, és igen értékes tapasztalatcserére is sor került.

A gazdag program keretében Fidel Castro ellátogatott a győri Magyar Vagon- és Gépgyárba, megtekintette a Magyar Néphadsereg egyik dunántúli egységének harci gyakorlatát. A kubai küldöttség ellátogatott állami gazdaságba, termelészövetkezetbe, a Gödöllői Agrártudományi Egyetemre, a Kőbányai Gyógyszerárugyárba.

A kubai delegáció hivatalos tárgyalásokat folytatott Kádár Jánossal, Losonczi Pállal, Fock Jenővel. Az Elnöki Tanács magas kitüntetést – a Magyar Népköztársaság Zászlórendjének gyémántokkal ékesített első fokozatát – adományozott Fidel Castrónak a társadalmi haladás, a szocialista országok internacionalista együttműködése, a kubai-magyar kapcsolatok fejlesztése érdekében kifejtett tevékenysége elismeréseként.

Fidel Castro június 5-én, egy nappal elutazása előtt sajtótájékoztatót tartott. Ez alkalommal elsősorban kedvező magyarországi benyomásairól beszélt. Megemlítette, hogy az utóbbi időben kedvezően alakulnak Kuba nemzetközi kapcsolatai. Számos tőkés ország mutat hajlandóságot a kapcsolatok bővítésére. Elmondotta, hogy a kubai forradalom a forradalmi változások folyamatát indította el Latin-Amerikában, bár – mondotta – „jelenleg a forradalom ellenségei vannak túlsúlyban”.

A látogatásról kiadott közös közlemény elsősorban nemzetközi problémákat érint. Ezek megítélésében a két kormány álláspontja megegyezett. A rendkívül szívélyes, baráti légkörű látogatás alkalmából a kubai küldöttség kubai látogatásra hívta meg Kádár Jánost és Fock Jenőt.

b) Fidel Castro harmadszor a Szovjetunióban

A kubai küldöttség 1972. június 26-tól július 5-ig tartózkodott a Szovjetunióban. E látogatás kevésbé volt látványos, mint Fidel Castro két korábbi utazása. A mostani tárgyalások igazi jelentősége csak néhány hónappal később vált nyilvánvalóvá, amikor a két ország további kapcsolataira vonatkozó nagy jelentőségű megállapodások végleges formát öltöttek és 1972. december végén aláírásra kerültek.

Ezek ismertetése előtt idézzük fel a kubai küldöttség szovjetunióbeli látogatásának néhány fontos mozzanatát.

Közvetlenül a küldöttség megérkezése után több fontos megbeszélésre került sor. Fidel Castrót és a társaságában levő Carlos Rafael Rodríguez államminisztert fogadta Leonid Brezsnyev, Alekszej Koszigin és Nyikolaj Podgornij. Még ezen a napon Nyikolaj Podgornij, a Legfelső Tanács elnökségének elnöke átnyújtotta Fidel Castrónak a Lenin-rendet, „az imperializmus ellen vívott küzdelemben szerzett kiemelkedő érdemeiért, a béke és a szocializmus ügyéhez való nagy hozzájárulásáért, a Szovjetunió és Kuba közötti sokoldalú kapcsolatok fejlesztésére és elmélyítésére irányuló aktív tevékenységéért”.

Az igen „sűrű” tárgyalási menetrend mellett ez alkalommal is sor került néhány olyan programra, amelyek lehetőséget teremtettek a szovjet valóság jobb megismerésére. Fidel Castro és kísérete járt az űrhajósok városában, a Moszkva melletti Csillagvárosban, Voronyezsben, ahol megtekintették Európa és Ázsia legnagyobb atomerőművét, a moszkvai Gagarin választókerületben, az „ujtomszkij” mezőgazdasági gépgyárban. Fidel Castro ezenkívül látogatást tett a Szovjetunió Állami Tervbizottságában, valamint a Honvédelmi Minisztériumban, ahol találkozott szovjet tábornokokkal, tengernagyokkal és tisztekkel.

A kubai küldöttség látogatásáról kiadott közös közlemény részletesen foglalkozik a nemzetközi viszonyokkal. Szó esik Kuba és a Karib-tenger övezetének problémáiról, az indokínai népek harcáról, a közel-keleti helyzetről, az Európában végbemenő folyamatokról, a leszerelés problémáiról. Miután az e témákban megfogalmazott álláspontokat a hazai olvasók jól ismerik, nem szükséges itt ezek részleteiről szólni.

Van azonban e nyilatkozatban három olyan téma – Latin-Amerikára, Chilére és a kétoldalú kapcsolatok elveire vonatkozóan –, amelyek kapcsán a legfontosabb megállapításokra mindenképpen figyelmet kell fordítanunk.

Latin-Amerikával kapcsolatban a dokumentum leszögezi, hogy itt az antiimperialista felszabadító harc ismét fellendülőben van, s ez egybekapcsolódik a helyi reakció, a kizsákmányolás elleni harccal. Megfigyelhető az is, hogy erősödik a szocializmus eszméinek befolyása a tömegekre, érlelődik az a felismerés, hogy a radikális társadalmi és gazdasági átalakításokhoz feltétlenül szükséges a külső függéstől való megszabadulás. A dokumentum rámutat, hogy a kubai forradalom igen nagy szerepet játszik a kontinens felszabadító harcának elmélyítésében.

A Chilével kapcsolatos megállapítás így hangzik: „A felek teljes szolidaritásukat nyilvánították a chilei kormánnyal, amely az ország égető problémái megoldásának útján halad. Elítélik a Chile belügyeibe való beavatkozást, amelynek célja a nép javát szolgáló mélyreható gazdasági és politikai átalakítások megghiúsítása.”

A szovjet-kubai kapcsolatok témájában a következő főbb elvi megállapítások olvashatók: „A találkozások és megbeszélések a mély, kölcsönös megértés és a nézetek egysége, a megbonthatatlan barátság, a marxizmus-leninizmus és a szocialista internacionalizmus elveihez való hűség szellemében zajlottak le. E találkozások és megbeszélések új, fontos

szakasz kezdetét jelentik az SZKP és a kubai KP, a Szovjetunió és a Kubai köztársaság közötti testvéri kapcsolatok fejlesztésében és elmélyítésében...” A továbbiakban a dokumentum leszögezi, hogy a Szovjetunió a jövőben is sokoldalú segítséget fog nyújtani a kubai szocialista társadalom építéséhez és az ország védelmi erejének erősítéséhez.

Útban hazafelé a kubai küldöttség rövid időre megállt Minszkben, majd a különkép technikai leszállást hajtott végre Rabatban. Kétórás ott-tartózkodásuk során először Lamrani marokkói miniszterelnök üdvözölte a küldöttséget, majd Fidel Castrót Abdallah herceg, Hasszán király fivére, a király személyes képviselője fogadta.

Ezen a napon, június 6-án közvetítette a moszkvai tv Fidel Castro búcsúüzenetét. Ebben a kubai kormányfő kiemelte, hogy a megvitatott kérdésekben teljes a nézetazonosság. Kijelentette: „Megerősödött szilárd hitünk a Szovjetunió szilárd elvi politikájában. Azok a baráti és szolidáris kapcsolatok, amelyek összekötik népeinket, pártjainkat, és kormányainkat, azért megbonthatatlanok, mert forradalmi érzéseken... a marxista-leninista tanokon alapulnak.

11. Kuba belépése a KGST-be. Öt új szerződés a Szovjetunióval

Már egy évtizeddel ezelőtt felmerült, hogy Kuba és a KGST országok kapcsolatának elmélyítése érdekében Kubának célszerű lenne csatlakoznia a szocialista integrációhoz. Akkor erre nem került sor: voltak olyan vélemények, hogy egy ilyen döntés megkönnyítené az Egyesült Államok kormánya számára, hogy a Kuba elszigetelésére irányuló politikáját gyorsabban megvalósítsa. Később ez a megfontolás elvesztette aktualitását, de – számos egyéb ok miatt – 1972-ig nem került napirendre a belépés kérelmezése.

Most a kubai kormány elérkezettnek látta az időpontot; és a szocialista országokkal való kétoldalú kapcsolatok sokoldalú fejlesztése közepette természetes volt az indítvány előterjesztése. A döntés megszületett, Kuba 1972 júliusában tagja lett a KGST-nek.

Kuba ekkor még az örökölt gazdasági szerkezettel rendelkezett. Az export változatlanul koncentrált volt, a cukor aránya most is meghaladta a kivitel 80 százalékát. Ezzel szemben erősen az importtól függött a beruházási tevékenység, jelentős mértékben a lakosság ellátása, s tulajdonképpen ennek a viszonylag nem bonyolult gazdaságnak az egyszerű újratemelése is. Ilyen körülmények között rendkívül fontosak voltak a külgazdasági kapcsolatok Kuba számára, és különösen jelentősége volt annak, hogy a nemzetközi gazdasági együttműködés szilárd alapokon, hosszabb távú terveken alapuljon. A fejlesztés megkívánta az egyes szocialista országokkal kialakult gazdasági kapcsolatok jobb koordinálását, a tudatosabb, szervezettebb tapasztalatcserét, a fejlettebb szocialista országok tapasztalatainak alkotó átültetését, egyik-másik nagyobb kubai beruházásban a koordinált együttműködést. Az a meggyőződés alakult ki kölcsönösen, hogy mindez sikerebben valósulhat meg, ha Kuba a KGST rendes tagjaként jobban megismeri az együttműködési formákat, a fejlesztési lehetőségeket.

Nos, ilyen körülmények között került sor azoknak az új szovjet-kubai szerződéseknek a kidolgozására, amelyek bizonyos értelemben mintát jelentettek a Kuba és más szocialista országok közötti kapcsolatok továbbfejlesztési terveinek nemzetközi szerződésekben történő rögzítéséhez.

A Szovjetunióval megkötött szerződések – elsősorban volumenükben, másrészt némileg az árakban – eltértek a többi KGST országgal kötött megállapodásoktól. Ez érthető. Kuba megsegítésében eddig is a Szovjetunió vállalta magára a legtöbbet. Az eddigi szocialista

hitelek mintegy 85 százalékát e hatalmas szocialista ország nyújtotta. A most kidolgozásra kerülő megállapodásban is e tendencia élt tovább.

Miután a megállapodások közül ekkor a Szovjetunióban aláírt dokumentumok kerültek nyilvánosságra, ezek legfontosabb megállapításait foglaljuk össze.

Tekintettel a kubai gazdaság nehézségeire, a kubai kormány kérésére a Szovjetunió hozzájárult ahhoz, hogy Kuba most ne teljesítse 1973-ban esedékes hiteltörlesztési kötelezettségét, s ez csak 1986-ban váljon esedékessé.

Hasonló könnyítést jelentett az a megállapodás is, amelynek értelmében azt a hitelt, amit 1973-1974-1975-ben szándékszik felvenni Kuba a kereskedelmi mérleg hiányának pótlására, nem a korábban kialakult formában biztosítják Kuba számára. Három éven keresztül kamatmentesen veheti e hiteleket igénybe, mégpedig úgy, hogy azok visszafizetése szintén csak 1986 után válik esedékessé. Gyakorlatilag tehát ezeket az összegeket 25 esztendő alatt kell majd visszafizetnie.

A két megállapodás közvetlen kedvező kihatása felmérhetetlen. Hiszen az 1970-es évek elején a korábbi években felvett, közepes lejáratú hitelek és az esedékes kamatok visszafizetési kötelezettsége miatt óriási terhek hárultak a kubai államháztartásra: a törlesztési teher ekkor már meghaladta az évi összexport egyharmadát. A két említett megállapodás révén Kuba fizetési kötelezettsége most nemcsak elviselhető, hanem egyenesen kedvező lett.

Igen komoly segítséget jelent Kuba számára a hármas és a négyes számú megállapodás is. Az előbbi a kölcsönös áruszállításokról szól, az utóbbi pedig a gazdasági és műszaki együttműködés feltételeit és területeit rögzíti. A csatolt melléklet 27 területről tesz említést. A legfontosabb együttműködési területek: a kubai textilipar, a nikkeltermelés, az energetika, a kőolaj-feldolgozás, a szállítás, a hírközlés, a nádvágás gépesítése, geológiai kutatás, öntözőrendszerek fejlesztése, a Havanna és Santiago de Cuba közötti vasútvonal felújítása, egyes kikötők újjáépítése és fejlesztése, a televízió közvetítés technikai eszközeinek felújítása, a televízió- és rádiószerelő-üzem továbbfejlesztése, egy új oktatási és nevelési központ kialakítása a legfontosabb ipari és mezőgazdasági ágazatok szakembereinek képzése céljából stb. stb. A nagyvonalú tervek megvalósításához a Szovjetunió kedvező feltételekkel beruházási hiteleket nyújtott.

Végül említést kell tennünk az ötödik megállapodásról, amely az árkérdéseket érintette. Az 1973-1980 közötti rögzített cukor- és nikkelárak a korábbihoz képest jelentős emelkedést mutattak. A cukorért a Szovjetunió a korábbinak közel kétszeresét kínálta fel, és vállalta, hogy tonnánként 200 rubelt fog fizetni. (Később az ár jelentősen módosult, és a Szovjetunió ennek többszörösét, a világpiaci árak több mint háromszorosát fizette Kubának az 1970-es évek második felében.) Az említett szerződés rögzítette a nikkel árát is, és ezt 4500 rubel/tonnában határozta meg. Ez is magasabb volt a világpiaci árnál.

Érthető hát, hogy amikor e szerződéseket 1973. január elején ismertették, Fidel Castro a legnagyobb elismeréssel szólt a Szovjetunió nagyvonalú, önzetlen segítségéről. Ezt olyan modellnek tekintette, amely kifejezi a „valóságos testvéri, a valóságos internacionalista és a valóságos forradalmi kapcsolatokat.”

12. Az AÁSZ és Kuba 1973 nyarán

Kubai részről nem indult el semmiféle kezdeményezés az AÁSZ-hoz fűződő kapcsolatok rendezése érdekében. A változó világhelyzet, a haladó törekvések megerősödése számos latin-amerikai országban, valamint Kuba nemzetközi tekintélyének növekedése mégis elvezetett az AÁSZ hivatalos fórumain is a „kubai kérdés” kedvező előjelű napirendre tűzéséhez. Kubában keveset beszéltek erről, nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget a történeteknek; bár ez nem jelenti azt, hogy ne fogadták volna örömmel magát az új, kedvező tendencia kibontakozását. A forradalmi kormány mindenekelőtt a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését szorgalmazta a kontinens országaival, népeivel. E törekvés most gazdasági és politikai vonatkozásban egyaránt eredményekhez vezetett.

Mind több latin-amerikai országból érkeztek küldöttségek Kubába, s a politikai szervezetek képviselői csakúgy megjelentek köztük, mint a gazdasági szakértők és üzletemberek. Fokozatosan növekedett a viszontlátogatások lehetősége is, s nemegyszer kormánytisztviselők, miniszterek is bekapcsolódtak a küldöttségek munkájába. Egy kubai tanulmány szerint az 1970-1975 közötti esztendőkből 270 kölcsönös látogatásra került sor Kuba és számos latin-amerikai ország között.

Chile után 1972-ben Peru, majd 1973-ban Argentína is rendezte diplomáciai viszonyát Kubával. Argentínával különösen sokoldalú együttműködés kezdett kialakulni, ez azzal kezdődött, hogy Kuba számára 200 millió dolláros hitel felvételére nyílt itt mód. Majd a Fiat-cég argentinai leányvállalata megállapodást írt alá egy 80 millió dolláros hitelkeretről, amelyben elsősorban gépkocsik szállítására vállalt kötelezettséget. A példa „ragályos” lett. Tárgyalások kezdődtek a Chrysler-Fevre de Argentina és a General Motors de Argentina vállalatokkal, és rövidesen ezekkel is megállapodás született csakúgy, mint egy újabb bankkölcsön felvételéről traktorok vásárlása céljából.

Ha a többi latin-amerikai országgal kialakított kapcsolat nem is volt ilyen jelentős, az tény, hogy a tárgyalt időszakban több mint nyolcvan megállapodás aláírására került sor. Egy részük gazdasági jellegű volt, más esetekben kulturális, tudományos vagy politikai együttműködésre vállalkoztak a szerződő felek.

Mindenesetre az 1973-as esztendő első felét különösen jelezte az új törekvéseket. E helyzetben került sor William Rogers amerikai külügyminiszter 17 napos latin-amerikai körutazására. Ellátogatott Mexikóba, Nicaraguába, Venezuelába, Peruba, Kolumbiába, Brazíliába, Argentínába és Jamaikába. Bár utazásakor úgy nyilatkozott, hogy látogatása új korszakot nyit meg az Egyesült Államok és a latin-amerikai országok kapcsolatainak történetében, a végeredmény nem igazolta derűlátását. De kétségtelen, hogy az előző évek amerikai magatartásához mérten nagyobb rugalmasságot tanúsított, több készséget mutatott a különböző kétoldalú kapcsolatok vitás kérdéseinek rendezésére. Az amerikai kormányzat ezzel is elébe próbált menni annak, hogy a kubai kérdés számára nehogy kedvezőtlenül alakuljon. Hiszen éppen az előző hetekben kellett Washingtonban is tapasztalni az új szellők fuvallatát. Az AÁSZ április elején megtartott évi ülészakán kellett végighallgatniuk több ország képviselőjének kritikus véleményét – többek között – Kuba vonatkozásában.

A megnyitó beszédet tartó barbadosi külügyminiszter azért bírálta az amerikai kormányt, hogy az uralkodó szerepének fenntartására törekszik. A szervezet főtítkára a félteke országaiban megfigyelhető, növekvő aggodalomról beszélt, mert az Egyesült Államok és Latin-Amerika párbeszédéből hiányzik az egyetértés szelleme. Rafael Caldera venezuelai elnök éppen ezekben a napokban nyilatkozott arról, hogy ideje létrehozni egy olyan regionális

szervezetet, amely kizárólag a földrész problémáival foglalkozik. Clodomiro Almeyda chilei külügyminiszter azt javasolta, hogy az Egyesült Államok részvétele nélkül hozzanak létre egy latin-amerikai ügyekkel foglalkozó szervezetet. A panamai külügyminiszter „ódivatúnak” minősítette az AÁSZ-t, radikális reformokat sürgetett, s hangsúlyozta, hogy a szervezet székhelyét Washingtonból valamely latin-amerikai országba kellene helyezni.

Nos, ilyen légkörben nyújtott be Costa Rica, Ecuador, Kolumbia és Uruguay egy nyilatkozattervezetet Kuba tagságának rendezéséről. A javaslat arra irányult, hogy hatálytalanítsák azt az elvet, miszerint „a kommunizmus összeegyeztethetetlen az Amerikai-közi rendszerrel”. Mint emlékeztető, annak idején ezen elv alapján rekesztették ki Kubát az AÁSZ-ból. Amint várható volt, a többség most is szembeszállt a tervezettel. Az amerikai delegáció arról igyekezett meggyőzni a többi küldöttet, hogy mivel nem következett „alapvető változás” a kubai politikában, nem indokolt felülvizsgálni a korábbi döntést. Ugyanakkor a vitában maga az amerikai külügyminiszter is elismerte, hogy most – amikor javulnak az Egyesült Államok kapcsolatai a Szovjetunióval és a Kínai Népköztársasággal – a Kuba elleni szankciók fenntartása „rendellenes” jelenség. Vagyis az amerikai kormányzat tudomásul vette néhány kormány elhatározását Kubával való kapcsolataik javítására, egyáltalán tudomásul vette a kubai kérdés újbóli megvitatását, csak azt akarta elérni, hogy az érdemi döntést meghatározatlan időre elnapolják.

1973. május elsejei beszédében Fidel Castro is említést tett erről a vitáról. Kijelentette: az Amerikai Államok Szervezetében most olyan beszédek hangzanak el, amelyekből kicseng, hogy ezen a földrészen is meg lehet és meg is kell valósítani a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élését. A latin-amerikai és a karib-tengeri országok érdekei megkövetelik az erők egyesítését és egy olyan regionális szervezet létrehozását, amely megfelel népeink vágyainak. Kuba kész belépni egy ilyen szervezetbe.

Ez az állásfoglalás összhangban volt a kubai kormány korábbi állásfoglalásaival, és „kívülről” jövő támogatást jelentett a chilei kezdeményezéshez.

A most kibontakozó törekvések komolyságát jelezte az a körülmény is, hogy június 20-ra összehívták az AÁSZ különbizottságának ülését Limába. A napirenden a következő fő témák szerepeltek: 1. A szervezet „latin-amerikanizálása”, vagyis Washington helyett egy dél-amerikai székhely kijelölése, illetve az Egyesült Államok részvételének megszüntetése; 2. a Kuba elleni rendszabályok eltörlése; 3. az ún. Amerika-közi egyezmények felülbírálása, beleértve az Amerika-közi fegyveres erők kérdését is; 4. az Amerika-közi Fejlesztési Bank (BID) tevékenységének a megváltozott körülményekhez való hozzáigazítása.

Pontosan nem tudni, hogyan sikerült a haladó politikát képviselő kormányoknak egy ilyen „forradalmi szellemű” programot napirendre tűzni. Hiszen az erőviszonyokat ismerők tudták, hogy még távolról sem jött el az ideje egy ilyen nagy jelentőségű fordulat kieroszakolásának a latin-amerikai országok és az Egyesült Államok viszonyában.

Így aztán nem meglepő, hogy a megnyitó után az érdemi vitát elnapolták, mivel a tényleges napirendi pontokban a delegációk nem tudtak megegyezni. Ezek a témák ebben a formában nem is kerültek napirendre. Az amerikai kormányzatnak volt rá ereje, hogy „megszelídítse” a progresszív javaslatokat. De bennünket most nem is ez foglalkoztat. Elég azt megállapítani, hogy Kuba latin-amerikai elszigeteltségének megszüntetése magában az AÁSZ-ban is felszínre került. Ebben a helyzetben az USA kormányának is újra kellett gondolnia kubai politikáját. Ennek konkrétabb megnyilvánulásai kétségkívül csak évek múltán értek be; de vitathatatlan, hogy az új utak keresése már ekkor elkezdődött.

13. A kubai küldöttség részvétele az el nem kötelezett országok algíri értekezletén

1973 szeptemberében rendezték meg Algériában az el nem kötelezett országok IV. csúcsértekezletét. A három évvel később megtartott colombói értekezlet dokumentumaiban erről a tanácskozásról többek között a következő megállapítás olvasható: „...a IV. csúcsértekezlet fordulópont volt mind az el nem kötelezett, mind pedig a többi fejlődő ország kölcsönös együttműködése szempontjából, mivel határozatai és javaslatai alapul szolgáltak azokhoz az intenzív nemzetközi tárgyalásokhoz, amelyeken az új nemzetközi gazdasági rend megvalósításáról volt szó.”

Valóban, ezen az értekezleten drámai módon vetődött fel egy sor nagy kérdés; mindenekelőtt az árak, a cserearányok, az egyenlőtlen kereskedelem problémája, a piaci bizonytalanság, az eladósodás kérdése. A tanácskozás résztvevői a fejlődő országok akkori adósságát több mint 100 milliárd dollárra becsülték. A számítások azt mutatták, hogy ez a folyamat a közeljövőben felgyorsult, és az adósságállomány a következő három esztendő alatt meg fog kétszereződni.

Az értekezlet munkájában – híven a korábbi hagyományokhoz – igen aktív szerepet játszott a kubai delegáció. Tekintélyét most az is növelte, hogy a delegáció vezetőjeként Algírba érkezett Fidel Castro is. Felszólalása rendkívüli visszhangot váltott ki. Sok szakértő felismerte Kuba növekvő szerepét az el nem kötelezett országok tevékenységében, egy következetes forradalmi csoportosulás kialakításában.

Fidel már beszéde elején kijelentette: „Szeretnék emlékeztetni arra, hogy Kuba szocialista ország, marxista-leninista ország, s végső célja a kommunizmus. Erre büszkék vagyunk. Nemzeti és nemzetközi politikánkat erre a társadalmi szemléletre alapozva határozzuk meg.” Ezt követően bekapcsolódott abba a polémia, ami a világ megosztásáról bontakozott ki. Ezzel kapcsolatban félreérthetetlen világossággal leszögezte: „Számunkra a világ szocialista és kapitalista országokra oszlik, imperialista és újgyarmati országokra; gyarmatosító és gyarmatosított országokra; reakciós és haladó országokra; végső soron egyrészt az imperializmust, a kolonializmust, a neokolonializmust és a fajüldözést támogató, másrészt az imperializmus, a kolonializmust a neokolonializmus és a fajüldözés ellen küzdő kormányokra.

Az elkötelezettség és az el nem kötelezettség kérdésében ezt alapvetőnek tartjuk, mert semmi sem menthet fel az emberiség ellen elkövetett és ma is jelentkező bűntettek határozott leküzdésének elemi kötelessége alól.”

A kubai politikus igen éles szavakkal ítélte el azokat a véleményeket, amelyek egyenlőség-jelet tesznek a két nagyhatalom közé. Felháborodottan visszautasította a Szovjetuniót „imperialistának” minősítő felvetéseket. A szocialista országok – hangoztatta – természetes szövetségesei az el nem kötelezett országoknak. „A hamis ellenség kitalálásának csak egyetlen oka lehet: leplezni az igazi ellenséget” – mondotta.

Kuba aktív, határozott antiimperialista politika megvalósításáért szállt síkra. „Az el nem kötelezettek mozgalmának igazi erejét és valódi mélységét a problémák elszánt megoldásával lehet felmérni – jelentette ki Fidel. – Kuba teljes mértékben támogatni fogja az ilyen irányú határozatokat, még akkor is, ha ez véráldozatot követel tőle... Ez Kuba álláspontja. Biztosan nem ért egyet az említett szempontokkal minden jelenlevő vezető, de kötelességem volt, hogy tisztelettel és becsülettel elmondjam ezt Önöknek.”

A következő években Kuba teljes mértékben bebizonyította, hogy e harcok antiimperialista politika, valamint ama késég hangoztatása, hogy szükség esetén kész véráldozatot hozni az imperializmus megsemmisítése érdekében, nem szónoki fogás volt.

14. Leonyid Iljics Brezsnyev kubai látogatása

A Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára 1974. január 28-án Fidel Castro meghívására hivatalos baráti látogatásra érkezett Kubába. A magas rangú szovjet vendég érkezése előtt a *Granma* arról írt, hogy a látogatás történelmi jelentőségű Kuba számára; az a tény, hogy a látogatás Latin-Amerika első munkás-paraszt államában, a szocializmust építő Kubában tartózkodik, a forradalmi eszmék terjedésének, a szocializmus és a kommunizmus győzelmes előretörésének szimbóluma. E látogatás egyenes folytatása volt Fidel Castro legutóbbi moszkvai megbeszélésének, azoknak a nagy jelentőségű megállapodásoknak, amelyeket 1972 decemberében írtak alá. Ezek a szerződések 1985-ig szabályozták a két szocialista ország gazdasági együttműködését.

A szovjet küldöttség kubai tartózkodása ilyenképpen a tapasztalatcserére, a kubai viszonyok megismerésére, a szívélyes elvtársi, baráti viszony demonstrálására irányult.

A Leonyid Brezsnyev vezette szovjet küldöttség – amelynek tagja volt Andrej Gromiko külügyminiszter, Vlagyimir Scserbickij, az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkára. Konsztantyin Katusev, az SZKP KB titkára és más hivatalos személyiségek – több hivatalos megbeszélést folytatott a kubai vezetőkkel: Fidel Castróval, Raul Castróval Osvaldo Dorticósszal és Raul Roával.

A szovjet küldöttség járt Oriente tartományban, minden kubai forradalom és szabadságharc szülőföldjén. Részt vett Havannában a Leninről elnevezett műszaki középiskola ünnepélyes megnyitásán.

Az SZKP KB főtitkárának látogatása során átnyújtották a Kubai Köztársaság legmagasabb kitüntetését, a José Martí Érdemrendet. A kubai kormány erről szóló határozata hangsúlyozza: Leonyid Brezsnyevet a Szovjetunió és a szocialista Kuba közötti testvéri barátság fejlesztéséhez való kiemelkedő hozzájárulásáért, a béke és a szocializmus javára végzett fáradhatatlan tevékenységéért részesítették a kitüntetésben.

A szovjet delegáció kubai tartózkodásának kiemelkedő eseménye volt az a január 29-i nagygyűlés, amelyen több mint egymillió ember vett részt, s ahol mindkét ország vezetője beszédet mondott.

Leonyid Brezsnyev méltatta a kubai forradalom jelentőségét, a kubai nép által elért eredményeket a szocialista társadalom építésében. Beszélt Kuba növekvő nemzetközi tekintélyéről. Biztosította a szigetország népét a hatalmas Szovjetunió támogatásáról a jövőben is.

Fidel Castro beszédében megemlítette, hogy első ízben látogat Kubába a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára, és személyében először fogadhat ilyen neves forradalmár látogatót a latin-amerikai nemzetek közösségének egyik népe. Beszédének igen tanulságos része az, ahogy az Egyesült Államok magatartásáról, politikájáról, tévedéseiről szól. Az imperialista erők azzal kérkednek, hogy e kontinensen egyetlen nép sem formálhat jogot a kizsákmányoló rendszer felszámolására. Ezt követően a kubai vezetők a következőket mondotta: „Az imperializmus többször lebecsülte népünket. Lebecsülte akkor, amikor a zsarnokság elleni fegyveres harc közepette azt hitte, hogy Batistát másik kamarillával

helyettesítve, államcsínnyel megfékezheti a forradalmat; lebecsülte akkor, amikor a győzelem után nagy politikai és ideológiai csatában azt hitte, hogy az antikommunizmus által megtévesztett és megzavart tömegek a forradalmi hatalom ellen fordulnak; lebecsülte, amikor biztos volt abban, hogy a giróni zsoldostámadás – csakúgy, mint Guatemalában – tönkreteszi a forradalmat, és lebecsülte akkor, amikor lekicsinyelte népünk erejét, értékét és méltóságát ahhoz, hogy az előrevigye igazságot és forradalmi harcát. De főleg azt a történelmi korszakot becsülte le, amelyben a kubai forradalmi folyamat és a nemzetközi erőviszonyok változásai végbementek.”

Fidel Castro beszédében ismertette azt a sokrétű segítséget, amit a Szovjetunió nyújtott és nyújt Kubának. Élesen elítélte azokat az elemeket – köztük az álbaldoliatokat, a renegátokat –, akik a proletár internacionalizmust elárulva rágalmazzák a Szovjetuniót. Kifejezte azt a meggyőződését, hogy egy napon valamennyi felszabadult nép kapcsolatai olyan testvérek lesznek, mint Kuba és a Szovjetunió közötti kötelékek.

A látogatásról szóló közös nyilatkozat számos nemzetközi kérdésben állást foglal. Kiemeli a KGST-ben kidolgozott közös programok végrehajtásának fontosságát. Nagy figyelmet szentel a nemzetközi munkásmozgalom problémáinak, hangsúlyozza a tájékoztatás, az ideológiai munka fontosságát. „Mindkét párt kérlelhetetlenséget tanúsít mind a jobboldali, mind a »balos« revizionizmussal, a hegemonisztikus és sovinszta tendenciákkal szemben, amelyek ellentmondanak a kommunista és munkáspártok közösen kidolgozott internacionalista irányvonalának.”

A dokumentum érinti az államközi kapcsolatokról vallott közös elveket is. „A Szovjetunió és Kuba sikraszállt amellelt, hogy Latin-Amerikában éppen úgy, mint a világ más térségeiben határozottan érvényesüljenek az államközi kapcsolatokban az egyenjogúság, a szuverenitás, valamint a területi épség tiszteletben tartásának, az erőszak alkalmazásáról való lemondásnak vagy az erőszakkal való fenyegetés elutasításának elvei. A két ország elítéli a latin-amerikai népek belügyeibe való imperialista beavatkozást.”

A közös nyilatkozatban a két kormány határozottan elítélte a chilei fasiszta junta terrorját, kinyilvánította szolidaritását a chilei hazafiakkal, szabadságot követelt Luis Corvalánnak valamint a terror többi áldozatának.

A Leonyid Brezsnyev vezette szovjet küldöttség kubai látogatása nagy nemzetközi érdeklődést váltott ki. Az amerikai lapokban számos olyan vélemény látott napvilágot, mely szerint itt az idő a Kubával való viszony rendezésére. Többen hangot adtak annak, hogy az Egyesült Államok kubai politikája már régen csödbe jutott, további fenntartása értelmetlen. Így nyilatkozott a *Washington Post*-nak William Fulbright szenátor, a szenátus külügyi bizottságának elnöke is, aki kijelentette: „Régen itt az ideje annak, hogy megváltozzék az Egyesült Államok Kubával kapcsolatos politikája.” Több újságcikkben is megfogalmazódott az, hogy a kubai rendszer aláaknázására irányuló amerikai politikát nem koronázta siker, s erre a jövőben még kevesebb a remény.

15. Kiemelkedő sikerek a gazdaságban

A megváltozott nemzetközi feltételek, a szocialista országok – mindenekelőtt a Szovjetunió – minden korábbinál nagyobb mértékű segítsége és a kubai nép erőfeszítése, a gazdasági tevékenység hatékonyabb irányítása gazdasági vonatkozásban is meghozta a legsikeresebb periódust Kuba számára. Minden ágazatban előrelépés történt, s született néhány kiemelkedő eredmény is.

De mielőtt a hivatalos statisztikák elemzésébe kezdenénk, két körülményre föl kell hívni a figyelmet. Az egyik – és ezt minden esetben jelezni fogjuk – a belső, a hazai árakkal kapcsolatos. A statisztikai táblázatokban gyakran együtt szerepelnek a „folyó árak” és az ún. „összehasonlító árak”, amelyek Kuba esetében az 1965. évi árat jelentik. A másik, szintén árproblémát érintő körülmény főleg a nemzeti jövedelem számításánál lehet megévesztő. A „szocialista” cukorár alakulásáról, amely főleg a most tárgyalt időszak végén – igen nagy mértékben megnövelte Kuba bevételeit, korábban már szó esett. Csakhogy az olajválsággal párhuzamosan nagyon „megugrott” a cukor világpiaci ára is, noha csak átmenetileg. Rövid időre „csillagászati” magasságba szökött; 1975-ben előfordult, hogy egy tonna cukorért tízszer annyit fizettek, mint amennyit az amerikaiak a forradalom előtti években. (Mellesleg: az amerikai preferenciális ár valamelyest magasabb volt a szabadpiaci árnál). A rendkívül magas cukorár már 1974-ben jelentős többletbevételt jelentett Kuba számára, vagyis a piaci konjunktúra átmenetileg a nemzeti jövedelmet jelentősen növelő tényező volt.

Tekintsük át ezután a legfontosabb szektorok fejlődését.

a) Ipar

Az ipari termelés általános fejlődését folyó áron a következő számok jelzik a legátfogóbban (1970 – 100 százalék)

1971	1972	1973	1974
105	112	125	135

Mint látható, a kubai ipar ezekben az években töretlenül fejlődött. Egyetlen ágazatban, a cukoriparban került sor visszaesésre, ahol a kudarc ellenére is igen magas 1970-es terméseredményt a következő években nem sikerült megközelíteni. Az ipari termelés minden más ágazatában jelentős előrelépés történt. Különösen dinamikus volt a termelés növekedése a nemfémes tartalmú ásványok kitermelésében, a textil- és bőriparban, a halfeldolgozó iparban. Ez utóbbi ágazat növekedési ütemét a következő számok jelzik, 1970-et 100-nak véve; 129, 136, 137, 164 százalék. Még ezt is felülmúlta növekedésben a fafeldolgozó ipar, amelynek számszerűsített eredménye 170-hez mérve így alakult: 113, 158, 181 és 183 százalék.

A statisztikai adatok alapos tanulmányozásakor világossá válik egy fontos tény: a legtöbb iparágban kimutatható a termelés fejlődésének egyenetlen ritmusa. Ez elsősorban az anyagellátási, szervezési nehézségekről árulkodik. De a legfontosabb mégis az, hogy ezekben az években az ipari termelés növekedése dinamikusabb lett.

Külön kell foglalkoznunk a legfontosabb népgazdasági ág, a cukoripar helyzetével, fejlődésével. Itt szembeötlőek voltak az ellentmondások. 1970-ben Fidel Castro beszélt a feldolgozó ipar nehézségeiről, kiemelve, hogy a nagy cél megvalósítását voltaképpen a feldolgozás területének nagy nehézségei hiúsították meg. Az 1970-et követő években ez a probléma hosszú időre elvesztette jelentőségét. Nemcsak azért, mert csökkent a learatott nád mennyisége, hanem azért is, mert időközben befejeződött a cukoripari rekonstrukció. A cukoripar első jelentős fejlesztését 1966-tól 1970-ig hajtották végre a Szovjetunió segítségével. Ebben az időszakban 334 millió pesót fordítottak cukoripari berendezésekre; az összegből 99 millió felújítási, 235 millió pedig bővítési célokat szolgált. A cukoripari rekonstrukció eredményeként immár biztosítani tudták a learatott nád folyamatos feldolgozását.

Tegyük ehhez hozzá, hogy időközben csökkenő tendenciát mutatott a nádvágás problémája is. Részben az ösztönzőbb bérek alkalmazása miatt, de főleg azért, mert most már dinamikusan haladt előre a nádatartás gépesítése. Ezt jelzik az alábbi számok is.

A nádvágás gépesítése (gépi vágás százalékban)

1970/1971	1,0 százalék
1971/1972	7,0 százalék
1973/1973	11,8 százalék
1973/1974	19,2 százalék
1974/1975	25,8 százalék

Még gyorsabban haladt a szállítás gépesítése, ami 1975-ben már elérte a 98 százalékot.

A cukortermelés problémái most másban jelentkeztek: a gazdaságok képtelenek voltak az előirányzott nádtermés teljesítésére. Ennek pontos okait máig sem ismerjük. Biztosan szerepet játszott a nádtermesztés visszaesésében az 1970. évi kudarc lélektani hatása, bizonyos növénybetegségek elterjedése és a világpiaci ár emelkedése is. Hiszen akkor a spekulációs árfelhajtás mellett az alacsony kínálatának is fontos szerepe volt az ár dinamikus emelkedésében.

Kétségtelen, hogy az említett esztendőkből Kubában megtermelt cukormennyiség nemigen tért el a sokévi átlagtól. Ezt bizonyítják az alábbi számok:

Kuba évi cukortermelése

1969/1970	8,5 millió tonna
1970/1971	5,9 millió tonna
1971/1972	4,3 millió tonna
1972/1973	5,2 millió tonna
1973/1974	5,9 millió tonna

b) Mezőgazdaság

Kiemelkedő eredmények itt ezekben az esztendőkből főleg az erdőgazdálkodásban következtek be. Mostanára kezdtek beérni a forradalom győzelme utáni első esztendők nagy erőfeszítéseinek eredményei, az akkori erdőtelepítések gyümölcsei. Az erdőgazdaságból származó jövedelem 1971-ben folyó áron számolva 41 százalékkal volt magasabb, mint az előző években; s a növekedés továbbra is dinamikus maradt. Ezt jelzik az 1970-es évet mint 100-at alapul vevő növekedési számok: 162, 198, 215 százalék, 1972-1974 között.

Előrelépés történt a mezőgazdaság más ágazataiban is: nagyobb mértékben a gyümölcs-, a zöldség-, a dohánytermelésben, de néhány százalékkal az állattenyésztésben is. Összehasonlításként számolva a kubai mezőgazdaság 1970-hez képest 1974-ben 8,4 százalékkal termelt többet. (Ebben nem szerepel a cukornádtermelés értéke.)

Jobb betekintést nyújt a mezőgazdasági termelés alakulásába az a táblázat, amely néhány fontos termék termelési eredményeinek alakulását mutatja be:

Néhány fontos mezőgazdasági termék mennyiség (1000 tonnában)

Megnevezés	1965	1970	1971	1972	1973	1974
Rizs	49,9	390,9	295,5	239,1	236,5	...
Bab	10,8	5,0	5,3	5,2	3,9	3,1
Burgonya	83,5	77,3	75,2	75,7	55,5	88,0
Paradicsom	120,0	62,4	85,0	57,0	100,6	184,0
Banán	104,1	87,8	101,8	192,5	187,6	188,0
Ananász	15,8	14,2	20,8	32,3	30,9	30,1
Citrusfélék	116,2	163,5	124,1	162,4	176,5	176,0
Dohány	35,1	31,7	24,8	39,5	43,5	44,7
Baromfi	34,2	20,4	23,7	29,8	35,8	45,4
Tej	231,3	214,4	227,7	344,3	379,3	420,9

A tojástermelés, amelynek fejlődését már a forradalom győzelmét követő első években sikerült jól megszervezni, változatlanul dinamikusan növekvő ágazat maradt az 1970-es évek első felében is: 1965-1970 között közel 90 százalékkal növelte termelését, és évi ötszázalékos növekedési ütem jellemezte valamennyi esztendő az 1970-es évek első felében is.

c) Külkereskedelem

Először is vessünk egy pillantást az exportot, az importot, valamint az összforgalmat kifejező tényszámokra. Az arányok alakulása miatt itt célszerű három korábbi esztendő adatait is felidézni.

A külkereskedelmi forgalom alakulása (millió pesóban)

Év	Export	Import	Teljes forgalom
1959	636	674,8	1 310,8
1963	545,1	857,3	1 412,4
1967	705,0	999,1	1 704,1
1970	1 049,5	1 311,0	2 360,5
1971	861,2	1 387,5	2 248,7
1972	770,9	1 189,8	1 960,7
1973	1 153,0	1 467,0	2 620,0
1974	2 222,2	2 225,9	4 448,1

Mielőtt a külgazdasági kapcsolatok néhány további fontos részletével megismerkednénk, legalábbis két körülményre fel kell hívnunk a figyelmet. Az első az, hogy a külkereskedelmi egyensúly hiánya az 1970-es évek elején valóban kezdett kritikussá válni. A másik az árváltozáshoz kapcsolódik. Az, hogy a Szovjetunió radikálisan felemelte a cukorért fizetett árat, nemcsak jelentősen növelte Kuba jövedelmét, hanem azt is eredményezte, hogy most – lényegesen nagyobb forgalom mellett – végre egyensúlyba került az ország külkereskedelmi mérlege.

Ezzel természetesen tovább nőtt a cukor szerepe Kuba külkereskedelmében. Érdekes ezt számszerűségben is áttekinteni.

Az export termékcsoporthoz szerinti összetétele (millió pesóban)

	1970	1971	1972	1973	1974
Teljes	1 049,5	861,2	770,9	1 163,0	2 222,2
Cukor és származékai	807,0	658,1	571,4	869,4	1 921,9
Ásványi anyagok	175,2	136,0	114,9	160,0	141,7
Szivar és cigaretta	33,2	31,8	36,9	51,4	59,4
Hal	19,0	21,7	26,2	35,1	50,0
Egyéb termékek	15,0	13,6	21,5	37,1	49,2

Valamelyest megváltozott ezekben az években az import összetétele is. 1974-re nagyjából megduplázódott a fogyasztási cikkek behozatala. Csaknem ilyen mértékben növekedett a folyamatos termeléshez szükséges anyagok, alkatrészek, szállítóeszközök stb. behozatala is. Ezekben az években viszont csak igen kis mértékben növekedett a beruházási javak importja. E téren az ugrás a következő esztendőben következett be; csak az 1970-es évek második felében vált esedékessé számos, korábbi megállapodásból származó beruházási program megkezdése.

Bizonyos módosulás mutatkozik ezekben az években a külkereskedelem területi orientációjában. Bár az 1971-1972-es visszaesés után ismét gyorsan bővült Kuba és a szocialista országok kereskedelmi forgalma, ennek növekedési üteme elmaradt a többi országcsoporthoz kibontakozó kapcsolat dinamikus növekedése mögött. Vessünk egy pillantást az adatokra:

Külkereskedelmi forgalom alakulása országcsoporthoz szerint (millió pesóban)

	1970	1971	1972	1973	1974
Szocialista országok	1 693,9	1 534,6	1 336,6	1 779,7	2 634,3
Fejlődő és fejlett tőkés országok	666,6	714,1	624,1	840,8	1 813,8

Ez a statisztikai összeállítás némileg csalóka. Valójában néhány fejlett tőkés ország érdeklődése nőtt meg igazán Kuba iránt. Főleg a Kuba és a Szovjetunió között aláírt nagy jelentőségű megállapodások után – az emelkedő cukorárát is figyelembe véve – kezdeményezték a kapcsolatok kiszélesítését. Mint jellemzőt érdemes megemlíteni, hogy egyetlen esztendő alatt, 1973-ról 1974-re rendkívül nagy növekedés következett be. S a fenti összképből célszerű néhány ország példáját külön is kiemelni.

Egyetlen esztendő (1973-74) alatt Kuba külkereskedelmi forgalma Franciaországgal 36,7 millió pesóról 67,4 millió pesóra, Svédországgal 27,7-ről 64,4-re, Kanadával 49,8-ról 174,9-re, Spanyolországgal 92,5-ről 237,5-re (a legnagyobb mértékben) Japánnal 367,5 millió pesóról 553,4 millió pesóra nőtt. Ezek a számok ugyanakkor azt is jelzik, hogy az amerikai blokádnak alapjában értelmét veszítette.

d) A nemzeti össztermék fejlődése

Mint korábban említettük, Fidel Castro 1969-ben arról beszélt, hogy a forradalom utáni első évtizedben a kubai termelés növekedése nem tudott lépést tartani a követelményekkel, és az egy főre jutó termelés valamelyest vissza is esett. Noha a lakosság lélekszámának emelkedése az 1970-es években változatlanul igen gyors volt, mégis igen jelentős előrelépés következett be ezekben az években a nemzeti jövedelemben, különösen az árak kedvező alakulása miatt. A változás tényleges mértékéről ma még nem lehet pontos képet adni, hiszen a belső árváltozás – ha nem is volt nagymértékű – csak módosított az arányokon. Nem áll módunkban pontosan

„kiszűrni” az igen gyors mozgásban lévő külkereskedelmi árváltozás tényleges következményeit. Így nem áll rendelkezésünkre összehasonlító adat, a változás mértékét nem tudjuk összevetni az 1959-bes esztendővel. Elégedjünk meg tehát annak egyértelmű megállapításával, hogy Kubában ezekben az években figyelemre méltóan emelkedett a nemzeti jövedelem összmenyisége és az egy főre jutó nemzeti jövedelem is.

Hivatalos kubai adat áll viszont rendelkezésünkre a társadalmi össztermék növekedéséről. Eszerint a növekedést a következő számok fejezik ki: 1970 = 8 356,0, 1971 = 8 966,5, 1972 = 10 417,9, 1973 = 11 921,8, 1974 = 13 149,0 millió dollár.

A nemzetgazdaság fejlődése bizonyos javulást hozott az életviszonyokban is. Valamelyest meggyorsult a lakásépítési program megvalósítása, bár még mindig csak egy töredéke volt a korábban meghirdetett tervszámoknak. Hiszen 1974-ben alig több mint 18 000 lakás épült fel. Növekedett a jegy nélkül árusított cikkek száma. Ez a lehetőség 1974 végén már mintegy 400 fogyasztási cikkre terjedt ki. Ez az intézkedés nemcsak azért volt hasznos, mert a biztonságot jelentő jegyes elosztás mellett a magasabb jövedelműek számára bizonyos cikkek (ruhaneműek, tartós fogyasztási cikkek) kvótán felüli beszerzését tette lehetővé, hanem elősegítette a közgazdasági szemlélet fejlődését is. A pénznek ismét lett értéke. Akinek volt rá módja, a rendkívül magas „szabad” árakon is igyekezett beszerezni mindent, amit fontosnak ítélt. Így viszonylag rövid idő alatt sikerült „begyűjteni” a lakosságnál lévő hatalmas, fölösleges pénzmenyiséget. Fidel Castro megemléltette, hogy 1971-ben közel 3,5 milliárd peso volt a lakosság kezében. Ebből 1971-ben 140, 1972-ben 680 millió pesót sikerült szabad vásárlások útján bevonni a lakosságtól. A szakemberek úgy ítélték, hogy 1974 végén már összhangba került a forgalomban levő pénz és áru mennyisége. Javult valamelyest a táplálkozás színvonala is ezekben az években. Ezt jelzi az alábbi statisztika is:

Néhány élelmiszer egy főre jutó fogyasztása (évenként, kg-ban)

Élelmiszercsoport	1970	1974
Gabonaneműek	102,3	103,3
Hús	27,4	26,3
Hal	10,9	12,5
Tej és tejtermék*	143,2	159,3
Étolaj és zsír	13,3	15,6
Tojás (darab)	178,0	197,0
Gyümölcs, zöldség	61,6	86,1
Gumós növények	48,3	56,5

(*A vaját is beleértve)

Az elmondottak jelzik: a kubai társadalomban megvolt a készség rá, hogy „tanuljanak a kudarcból”. A nép és vezetői keresték a gazdasági felemelkedés útját. S úgy tűnik: az oly sokféle megpróbáltatás után most a szerencse is Kuba mellé szegődött, és e nép barátai is készek voltak a korábbinál nagyobb mértékű segítséget nyújtani.

VII. 1975: „A Pártkongresszus Éve”

1975. január 2-án – csakúgy, mint az előző esztendőekben – az ünnepi nagygyűlésen döntöttek az új esztendő nevééről. A mostani döntésben is a legutóbbi évek hagyománya folytatódott. Hiszen 1970 óta a következő elnevezések léptek érvénybe: „A Tízmillió Éve” (A tízmillió tonna cukor termelésének éve), „A Termelékenység Éve”, „A Szocialista Munkaverseny Éve”, „A Huszadik Évforduló Éve”, (A Moncada-laktanya elleni felkelés évfordulója), „A Tizenötödik Évforduló Éve” (A forradalom győzelmének évfordulója.) Most pedig, az új esztendő legnagyobb eseményére utalva, 1975 megkapta „A Pártkongresszus Éve” elnevezést.

Régóta várható volt már ez az esemény. Már a pártegyesülési folyamat kezdetén felmerült az egyesítő kongresszus összehívásának gondolata. De a forradalom előrehaladásának nehézségei, az állandósuló ellenséges provokációk, támadások közepette az ország vezetői nem látták időszerűnek e nagy fontosságú tanácskozás meghirdetését. A „legnehezebb esztendőben” – Fidel többször is használta ezt a kifejezést – tehát elhalasztódott a kommunisták e legfontosabb fórumának összehívása.

Most azonban a körülmények számos vonatkozásban megváltoztak. 1975-ben ideálisan kedvező feltételek között lehetett felkészülni Kuba Kommunista Pártjának első kongresszusára, és megtartani. Kubában adottak voltak a szocialista építés kedvező feltételei. Tovább emelkedett a cukor világpiaci ára. Az egész társadalmat áthatotta a bizakodás, az új, hatékonyabb megoldások keresése. Minden korábbinál kedvezőbbé vált a nemzetközi helyzet. Az előző esztendőben jól fejlődtek a szovjet-amerikai kapcsolatok. Utat tört az enyhülési politika. Befejeződött az indokínai helyi háború. Aláírták az európai biztonsági megállapodást. Számos kisebb jel mutatott arra, hogy végre elkezdődhet egy magas szintű kubai-amerikai párbeszéd is. Fidel Castrót többször is felkeresték amerikai újságírók, nyilatkozatai nagy nyilvánosságot kaptak az Egyesült Államokban. Ismételten elhangzott az ismert kubai álláspont: Kuba kész a párbeszédre, de ennek minimális előzetes feltétele a Kuba-ellenes amerikai gazdasági blokád megszüntetése. Ha a blokád megszűnik, lehet tárgyalni egyenlő alapon mindenről.

A pártkongresszus közvetlen előkészítése azzal az 1975. április 16-án keltezett felhívással vette kezdetét, amelyet Fidel Castro írt alá. A kongresszusi felhívás először is tudósít arról, hogy Kuba Kommunista Pártja Központi Bizottságának Politika Bizottsága 1975. április 10-én megünnepelte annak 83. évfordulóját, hogy José Martí megalapította a Kubai Forradalmi Pártot, amely a múlt század végén a spanyol gyarmati uralom alatt sínylődő ország függetlenségéért vívott harc élére állt. „A Politikai Bizottság ez alkalomból elhatározta, hogy összehívja pártunk első kongresszusát, hiszen Kuba Kommunista Pártja a hazánk szabadságáért, a jobb életért, a szocialista társadalom építéséért küzdő erők harcának örököse és folytatója.” A Politikai Bizottság 15 tagú előkészítő bizottságot jelölt ki – élén Fidel Castróval –; ennek feladatává tette a kongresszus előkészületi munkálatait. Ennek a bizottságnak kellett jóváhagynia azokat a dokumentumokat, amelyeket bemutatnak a pártnak vagy megvitatásra az egész nép elé tárnak, hogy decemberben már kiegészítve és bővítve a párt legfelsőbb fóruma elé kerülhessenek.

A felhívás tartalmazza a kongresszus szervezeti előkészítésével kapcsolatos teendőket, a párttisztsegek, a vezető testületek újjáválasztásával kapcsolatos elveket. Ezt követően még három fontos megállapítás olvasható a dokumentumban. Ezek sorrendben a következők.

A kongresszusi felhívás pontosan rögzíti az év végére összehívott legfelső pártfórum feladatát. „A kongresszus felméri a pártnak és a népnek az eltelt évek alatt a forradalom védelméért és a szocializmus alapjainak lerakásáért vívott szakadatlan harcát; kidolgozza bel- és külpolitikai tevékenységének direktíváit; jóváhagyja a párt szervezeti szabályzatát; felülvizsgálja a szocialista alkotmány tervezetét; meghatározza a gazdasági irányítás rendszerét; megszabja a hatalmi szervek tevékenységét; jóváhagyja a következő évek politikai, gazdasági és társadalmi tevékenységének főbb direktíváit, és megválasztja a párt központi bizottságát...” Mint látható, a kongresszusra igen sokrétű feladat hárult.

A felhívás a továbbiakban kéréssel fordul az egész dolgozó néphez, ösztönzi az előkészítő munkában való aktív részvételt. Majd kifejezi a Politikai Bizottság meggyőződését: „a munkásosztály és egész népünk döntő módon hozzájárul ahhoz, hogy ezt az évet, amelyben a Kubai Kommunista Párt megalakításának 50. évfordulóját is ünnepeljük, a szocialista építés újabb és egyre jelentősebb győzelmeinek, diadalának évévé avatja.”

Végül a felhívás utal arra, hogy az április 16-i keltezés arra a napra emlékeztet, amikor – 14 évvel ezelőtt – a dolgozók puskát és machetét (nádvágó kést) ragadva szálltak szembe a jenki imperialisták és zsoldosaik fegyveres támadásával Playa Girónnál.

1. A kongresszus ideológiai előkészítése

A kubai párt első kongresszusának politikai és szervezeti előkészítése megegyezett más kommunista pártok ismert gyakorlatával. Nem indokolt hát ennek részletesebb ismertetése. Mást kell mondanunk e párt 1975. évi ideológiai tevékenységéről. Más pártok gyakorlatától eltérően, éppen az ideológiai munka állt hónapokon át a pártmunka előterében. A vezető szervek számos dokumentumtervezetet dolgoztak ki, hoztak nyilvánosságra, és tettek vita tárgyává a gyűléseken, elsősorban a párttaggyűléseken. Hatalmas kampány folyt tehát a gondolkodásnak, a jelenségek, a teendők értelmezésének közös nevezőre hozásáért. Százvezrek vettek részt olyan megbeszéléseken, ahol nemegyszer kifejezetten elméleti, tudományos kérdések szerepeltek napirenden.

a) A pártkongresszus előzetes dokumentumairól

Minthogy a gazdasági problémák megvitatása, eldöntése mellett a kongresszus legfontosabb feladata az „intézményesítés” befejezéséhez szüksége döntések kidolgozása volt, először is felmerült az, hogy mit is értenek Kubában „intézményesítésen”, illetve annak befejezése alatt. Fidel Castro többször is emlékeztetett rá, hogy a forradalom előrehaladása során folyamatosan sor került számos régi intézmény megszüntetésére, újakkal történő felcserélésére. Mégis maradtak még megoldásra váró feladatok: olyanok például, mint a szocialista alkotmány törvénybe iktatása, a pártprogram elfogadása, a választott törvényhozó szervek életre hívása, a hadsereg reguláris jellegének erősítése stb. stb. Igen ám, de itt nem pusztán szervezeti intézkedésekről, intézmények létrehozásáról van szó. Az intézmények meghatározott érdekeket fejeznek ki, meghatározott ideológia hordozói. S a hangsúly éppen ez utóbbin van. Az intézményesítés befejezése tehát mindenekelőtt azt jelenti, hogy ki kell dolgozni a marxista-leninista elmélet alkotó alkalmazása útját, a felhalmozott nemzetközi tapasztalatok megfelelő adaptálását.

Nos, a dokumentumok erre tettek kísérletet.

A párt első kongresszusára 27 napirendi pontot terveztek. Előzetes vitára a következő 11 dokumentumtervezet került: 1. Az alkotmány tervezete. 2. Oktatáspolitikai. A gyermekek és

az ifjúság nevelése. 3. A nők egyenlőségének gyakorlásáról. 4. Az agrárkérdésről és a parasztsághoz való viszonyról. 5. Az ideológiai harcról. 6. Kuba Kommunista Pártjának programtervezete. 7. A párt belső életéről. 8. Kuba Kommunista Párt szervezeti szabályzat-tervezete. 9. A tömegkommunikációs eszközökről. 10. A nemzeti tudománypolitikáról. 11. A gazdaságirányítási rendszerről.

E dokumentumok összterjedelme mintegy 40 szerzői ív, így itt még kivonatos ismertetésükre sincs lehetőségünk. S mivel emellett meglehetősen sok ismétlés is található bennük, valamennyi tartalmi kivonata helyett most a legfontosabb elveket, állásfoglalásokat próbáljuk felidézni, mégpedig abban a formában, ahogyan nyilvános vitára kerültek.

Az új alkotmány tervezetéről

Az új alkotmány tervezetének elkészítése hosszú, alapos munka eredménye volt. A párt Központi Bizottsága által létrehozott, csaknem egy évtizede fennálló bizottság Blas Roca vezetésével gondosan tanulmányozta a nemzetközi tapasztalatokat, a megváltozott hazai viszonyokat, és egy – az érvényben levő 1940. évi alkotmánytól alapvetően eltérő – új, szocialista jellegű tervezettel állt elő. Ez a tervezet – mondotta Blas Roca – egyaránt figyelembe vette José Martí szavait: „A mi szabad hazánkban a jog világos és népi kell legyen”, valamint Fidel útmutatását: „Nem a valóságos viszonyok igazodnak az intézményekhez, hanem az intézményeknek kell a realitásokhoz alkalmazkodniuk.”

A nyilvános vitára bocsátott alkotmánytervezet a Bevezetés mellett összesen 141 cikkelyt tartalmazó 12 fejezetből áll. A dokumentum megállapítja, hogy a Kubai Köztársaság a munkások és a parasztok, valamint minden fizikai és szellemi munkával foglalkozó dolgozó ember szocialista állama. Az országban minden hatalom a dolgozó népé. A hatalom a munkásoknak és parasztoknak – a falu és a város összes dolgozójának – a munkásosztály vezetésével létrejött szilárd szövetségére épül. Kuba Kommunista Pártja – a munkásosztály szervezett marxista-leninista álcapata – a társadalom és az állam legfőbb vezető ereje, amely a szocializmus céljai és a kommunista jövő felé vezető úton megszervezi és irányítja a közös erőfeszítéseket.

A Kubai Köztársaságban – olvashatjuk a továbbiakban – létrejött a termelőeszközöknek az egész nép szocialista tulajdonába kerülésén, valamint az ember ember által való kizsákmányolásának megszüntetésén alapuló szocialista gazdaság rendszere. Az országban érvényes a szocializmus elv: mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint.

A tervezet leszögezi, hogy a Kubai Köztársaság a szocialista világközösség alkotó része, s ez alapvető feltétele függetlenségének, sokoldalú fejlődésének.

A Kubai Köztársaság külpolitikájának alapelveiről és irányairól szóló cikkely hangsúlyozza, hogy Kuba külpolitikájában szilárdan ragaszkodik a proletár internacionalizmus és a népek közötti harci szolidaritás elveihez. A Szovjetunióhoz, illetve a többi szocialista országhoz fűződő kapcsolatainak alapja a szocialista nemzetköziség, az új társadalom építésének közös céljai, a testvéri barátság, az együttműködés és a kölcsönös támogatás. Kuba síkraszáll a népek függetlenségére és szuverenitására épülő tartós békéért, a népek önrendelkezési jogáért.

Az alkotmánytervezet kimondja minden állampolgár egyenlőségét, szól az állampolgárok alapvető jogairól, valamint azok szavatolásáról az állam részéről.

A dokumentum meghatározza az állami intézmények szervezeti struktúrájának és tevékenységének alapelveit, kimondja, hogy ezek a szocialista demokrácia és a demokratikus centralizmus elvei alapján jönnek létre.

A legfelső néphatalmi szervek struktúrájával és funkcióival foglalkozó fejezet többek között kimondja: Kubában az államhatalom és a törvényhozás legfőbb szerve az öt évre választott Népi Hatalom Nemzetgyűlése. Ez saját tagjaiból alakítja meg a 31 tagú Államtanácsot, amely az ülésszakok közötti időszakban ellenőrzi a hozott döntések végrehajtását, és amelynek joga van törvényerejű rendeletek végrehajtására. Az Államtanács elnöke az államfő, aki egyúttal a kormány feje is. Az Államtanács elnökének javaslatára a Népi Hatalom Nemzetgyűlése nevezi ki a köztársaság kormányának, az ország legfelső végrehajtó és közigazgatási szervének tagjait.

A választásokról szóló cikkely szerint az állampolgároknak szabad, egyenlő és titkos szavazással joguk van részt venni a hatalmi szervek megválasztásában és a népszavazásokon. A helyi szervek tisztségeit közvetlen választással töltik be, a tartományi testületben és a Népi Hatalom Nemzetgyűlésében pedig közvetett képviselőlet érvényesül. A helyi választásnál a szavazólistára minimálisan két, maximálisan nyolc jelölt vehető fel. A megválasztáshoz a szavazatok abszolút többsége szükséges. A választói jogot a 16. életévbe a választhatóságot a 18. életévben jelölték meg.

Az oktatáspolitikáról és a gyermekek neveléséről

Kuba Kommunista Pártja oktatáspolitikája az új nemzedék kommunista nevelésének elméletéről vallott marxista-leninista koncepción és a martíi pedagógiai elveken alapul – olvasható e dokumentum bevezetőjében. Ezt követően leszögezi: a kommunista nevelés annyi, mint kialakítani a nevelendőkben a világ tudományos koncepcióját, személyes meggyőződésé és mindennapos viselkedési szokásokká tenni a kommunista erkölcsi normákat, sokoldalúan fejleszteni az egyén fizikai és szellemi képességeit és megalapozni benne a magasabb rendű érzelmeket és esztétikai ízlést. Az ifjú nemzedék kommunista nevelésében központi feladat a munkához való kommunista hozzáállás kifejlesztése. Az a feladat – olvasható a továbbiakban, hogy az iskolásokat a nép dolgos és forradalmi hagyományaira neveljék, kialakítsák bennük a patriotizmus magasabb rendű érzelmeit, hogy készen álljanak szocialista hazájuk védelmére, hogy a kolonializmus, a neokolonializmus, az imperializmus, a fasiszmus, az elnyomás és a diszkrimináció minden formája ellen harcoló népekkel vállalt szolidaritásra neveljék őket, valamint küzdelemre a burzsoá ideológia és erkölcs minden megnyilatkozása ellen.

A dokumentum megállapítja, hogy az oktatási rendszer mind az oktatás minőségét, mind szervezeti szintjét tekintve elmarad az elvárásoktól. Javasolja egy egységes új oktatási rendszer kidolgozását és elképzeléseket tartalmaz az átmeneti időszakra. Az elképzelések szerint ekkor, 1980-1990 között teremtdnek meg a feltételek az oktatás minőségének lényegbevágó emelésére.

A hosszú távú programmal kapcsolatban a tervezet leszögezi, az oktatási rendszert olyan elemek vagy alrendszerek komplexusaként kell felfogni, amelyeket integráció, kölcsönhatás, a struktúrájukat meghatározó kapcsolatok és viszonyok jellemeznek. Következésképpen az oktatás bármely típusában vagy alrendszerében megvalósítandó minden reformot vagy változást a rendszer mint egységes egész szemszögéből, nem pedig attól elválasztva vagy elszigetelve kell megtervezni.

Az oktatás alrendszereit alkotó típusoknak egy három- (elemi, közép-, és felső-) szintes egyetlen rendszerhez kell csatlakozniuk, amely biztosítja annak lehetőségét, hogy minden tanuló e rendszeren áthaladva folytassa tanulmányát.

Az oktatási rendszert azon forradalmi kritérium alapján kell megszervezni, hogy minden diák egyben termelőmunkát végző dolgozó legyen, s ugyanakkor minden dolgozó egyben diák is legyen, amennyiben szisztematikusan foglalkozik a maga kulturális és műszaki fejlődésével.

A tervezet beszél a társadalom, a különböző tömegszervezetek és a szülők oktatással kapcsolatos feladatairól. Megerősíti a jövőt illetően is az oktatás minden formájának ingyenességét. Leszögezi, hogy az 1980-90-es évtizedben el kell érni az oktatás egyetemessé tételét az ifjak között, kiterjesztve azt a tanulók 18 esztendő koráig.

A dokumentum idézi Fidel szavait, aki többek között kijelentette: „Az oktatás célja, hogy az egyént felkészítse a társadalmi életre, társadalmi funkciójára és a társadalomban való feladataira... Egyéb dolgok mellett a termelésre, a szolgálatra kell nevelni az embert, arra, hogy szolgálatára legyen a többieknek, hogy teljesítse legelemibb társadalmi kötelezettségeit... A munka kell hogy az ifjúság nagy pedagógusa legyen.”

A képzési célkitűzés arra irányul – olvasható a továbbiakban –, hogy a diákban kifejlessze a termelői tudatot, hogy megteremtse a fizikai és a szellemi munka megosztásából származó előítéletek leküzdésének feltételeit, kiküszöbölje az oktatásban az intellektualizmust és a régi egyéb fogyatékoságait.

A nők egyenlőségének teljes gyakorlásáról

A kongresszus előtt kiadott dokumentumok közül ez volt az egyik, amelyik rendkívül nagy érdeklődést és különböző ellenvetéseket is kiváltott. Kubában – mint erről szó esett – a nőknek csak kis hányada dolgozott rendszeresen még ekkoriban is. Ezek vagy értelmiségi munkakörben dolgoztak, vagy pedig egészen fiatalok voltak, férjhezmenés előtt álltak, s ezért vállaltak munkát. Amikor azután megérkezett a gyermekáldás, rendszerint odahaza maradtak. Részint azért, mert nemigen volt lehetőségük rá, hogy gyermekeiket óvodában, bölcsődében helyezték el: másrészt azért, mert ez ellentmondott volna a hagyományoknak. Így az asszonyok túlnyomó többsége anyagilag változatlanul függött a családfenntartó férjtől. De ezt leszámítva is tény, hogy még korántsem vészett ki az úgynevezett „machismo”, a férfiuralom, a férfi felsőbbrendűség kubai változata. A dokumentum számos megállapítása tehát „eleven húsba” vágott.

A dokumentum Fidel Castro egy korábbi megállapításával kezdődik. A Kubai Nőszövetség második kongresszusán leszögezte: „A nők egyenlőségéért vívott harc! Harc a kubai nőknek a társadalomba való teljes beintegrálódásáért!” – ez állt a tanácskozás középpontjában. Ugyanitt megállapította, hogy még nem sikerült megvalósítani a nők egyenlőségét; e cél elérése érdekében egy valóságos „történelmi ütközetre” van szükség.

A dokumentum leszögezi, hogy a probléma végérvényes megoldása csak a gazdasági előrehaladással párhuzamosan képzelhető el. Ugyanakkor leszögezi: „E történelmi ütközet sikere természetesen feltételezi, hogy – miként a kommunista erkölcs követeli – gyökeréig kiirtsák a nővel szembeni régi magatartás maradványait; radikálisan túlhaladják a még tovább létező és negatív módon ható, a nők által elszenvedett évszázados megaláztatások örökségeként jelentkező előítéleteket és diszkriminációkat, amelyek még nem kevés esetben akadályozzák azon egyenlőség teljes és hatékony gyakorlását, amit a forradalom... szentesített.”

A továbbiakban szó esik azokról a változásokról (munka- és tanulási lehetőségek biztosítása, haladó törvények jóváhagyása, a nők bevonása a politikai életbe stb.), amelyek az elmúlt másfél évtized eredményei közé sorolhatók. A hangsúly azonban mégis a megoldandó feladatokra esik.

Fontos feladatként jelöli meg a dokumentum a nők munkába való bekapcsolódásának meggyorsítását. Éves bontásban ismerteti azt a statisztikát, amely szerint 1969-1974 között 714 924 nő vállalt munkát, de a nettó növekedés csak 196 903 volt. A hatalmas fluktuáció tetemes népgazdasági veszteséget jelent, és ami még fontosabb: az eddig követett út alig hozta közelebb a nők gazdasági önállóságának megvalósítását.

Ezt követően a dokumentum felvázolta a megoldásra váró intézkedések egész sorát, amelyeket tanulmányozni és lehetőség szerint alkalmazni kell. Eszerint: speciális továbbképző tanfolyamokat kell szervezni, olyan időbeosztással, amely megfelel a nőknek. Népgazdasági szinten programozni kell a nők munkába állításának tervét. Ahol lehet, be kell vezetni a csökkentett idejű műszakokat a nők számára. Szélesíteni kell a „bedolgozó” munkavállalás lehetőségét. Ahol a termelés megengedi, be kell vezetni a szabad szombatot. Azoknál a vállalatoknál, amelyek sok nőt foglalkoztatnak, módosítani kell a létszámtervet, figyelembe kell venni a szülésből, a gyermekek és más családtagok betegsége miatt kieső munkaidőt. Szélesíteni kell a közétkeztetési és a szolgáltatói hálózatot, növelni kell a gyermekintézmények és az idős emberek otthonainak számát.

A dokumentum részletesen taglalja a nők társadalmi tevékenységét. Elmarasztalóan szól az állami és mozgalmi szervekről, mert aránylag kevés bennük a női vezető. Különösen a KISZ-ben, ahol viszont végképp nem indokolt a vezetésben való alacsony női részvétel (a városokban 22, a tartományokban 7 százalék).

„A szocialista erkölcs normái ugyanazok a férfiak és a nők számára” című fejezet többek között megállapítja: nem helyes a nőt másként megítélni, mint a férfit; ami a férfi kapcsán társadalmilag elfogadható, annak ugyanúgy elfogadhatónak kell lennie a nő kapcsán is. A szocialista erkölcsi felfogások minden állampolgár számára azonosak. Helytelenül ma még gyakran más álláspontból indulnak ki, amikor ugyanazon tény kapcsán másként ítélik meg a férfit és a nőt. A férfiaknak és a nőknek egyaránt szabadnak és felelősségteljesnek kell lenniük szexuális kapcsolataik alakításában.

A dokumentum végül hangsúlyozza az ideológiai nevelő munka fontosságát, a férfiak kötelezettségét a családi életben, a házi munkában való részvételben, a dolgozó nők túlterhelésének megszüntetésében.

Az agrárkérdésről és a parasztsággal való kapcsolatokról

E dokumentum bevezetőben összegzi a kubai tapasztalatokat, részletesen szól az első és a második földreform jelentőségéről. „A Fidel gondolatai által felvilágosított forradalmi vezetés határozott döntést hozott a nagy latifundiumok fel nem parcellázásáról...”, s így megteremtődött a szocialista jellegű termelési egységek későbbi fejlődésének feltétele. Majd a második földreform végrehajtásával már 70 százalékra növekedett az állami gazdaságok földalapja. „A forradalmi hatalom öt éve alatt uralkodó szintre emelkedett vidékünkön a szocialista termelési viszonyok legfelső formája, az össznépi tulajdon.”

Egy későbbi megállapítás még pontosabban fogalmazza meg az állásfoglalást a szocialista tulajdon két formájának értelmezéséről. E szerint a „szövetkezet is a közös tulajdon egy formája, kétségtelen előrelépés a tulajdonformákban a paraszt egyéni parcellájához mérten”. A „legfelső formának” azonban az „össznépi tulajdonban levő” állami gazdaságot tekint a dokumentum.

Meglepő, hogy e helyütt alig esik szó a már meglevő szocialista szektor agrárproblémáinak megoldásáról, a további feladatokról. Részletes fejtegetés olvasható viszont a kisparaszti gazdaságok jövőjéről és a munkás-paraszt szövetségről.

Az állásfoglalás szerint sem a kis-, sem pedig a középbirtokosok esetében nincs számottevő fejlesztési lehetőség a meglevő birtokviszonyok mellett. A termőterület maximális kihasználása miatt már a közeljövőben napirendre kell kerülnie a nagyüzemi gazdálkodás kiszélesítésének. Figyelembe véve a talajviszonyokat, a kialakult termelési struktúrát, a települési feltételeket és a népgazdasági terveket, kétféle alternatívát kell felkínálni a paraszti kisárutermelők számára. Az egyik az állami gazdaságok területének bővítése, paraszti földfelajánlások és a bérbeadás révén, a másik a szövetkezetesítés. Ez az elképzelés – hangsúlyozza a dokumentum – mentes mindenféle erőszak alkalmazásától, hiszen „a szocialista állam elismeri a dolgozó paraszt azon jogát, hogy egyénileg művelje parcelláját, megadja neki az anyagi és technikai segítséget, s kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatokat létesít vele, amíg magántermelő marad... Az állam elsősorban a példa erejével kívánja elősegíteni a nagyüzemi gazdálkodás melletti paraszti döntést. Mert ez nemcsak gazdasági szükségszerűség a föld optimális kihasználása érdekében, hanem társadalmi szükséglet is, a parasztcsaládok előrehaladásának elérése, együttélésük szocialista formára való emelése érdekében.”

A munkás-paraszt szövetség fontosságát, a pozitív kubai tapasztalatokat elemezve a dokumentum leszögezi, hogy e szövetség nem időszakos, nem taktikai jellegű megállapodás, hanem tartós stratégiai egység, amelynek végső célja az osztály nélküli társadalom megteremtése. E szövetség ideológiáját a munkáosztály adja; a marxizmus-leninizmus vezérli e szövetséget az új társadalom építésében.

Az ideológiai harcról

A külön tanulmányt érdemlő dokumentumból itt csak néhány különösen jellemző megállapítás ismertetésére szorítkozhatunk, amelyek feltehetően leginkább jelzik Kuba Kommunista Pártja szemléletét.

Bevezetőben a következő megfogalmazás található: „Az ideológia az objektíve létező társadalmi feltételeknek, különösképpen az uralkodó termelési viszonyoknak az emberek tudatában való tükröződése, amelyet nagymértékben meghatároznak a nemzedékről nemzedékre átadott szokások, hagyományok és felfogások, valamint az eszmék terjesztésének és beoltásának különféle eszközök révén megvalósuló hatása is.”

A továbbiakban külön hangsúlyt kap, hogy a társadalom gazdasági alapjának az ideológiai felépítmény meghatározásában betöltött szabályozó szerepe „nem jelent valamiféle mechanikus determinizmust, s nem szabad ezt »ökonomista« módon értelmezni... Az ideológiai fejlődés a gazdasági-társadalmi fejlődésen nyugszik, de a maga részéről döntően visszahat rá.”

Az ideológiai harc arra irányul – olvasható a továbbiakban –, hogy az egész dolgozó népbe beoltsa a szocializmus eszméit. Az átmenet időszakában, a szocializmus építése idején „a szubjektív faktor sokkalta nagyobb szerepet játszik, mint az egész megelőző történelem során”. Ezért kell a jelenben előtérbe állítani az ideológiai harc feladatait a kommunista párt tevékenységében.

Ezt követően az anyag részletesen foglalkozik az ideológiai munka tartalmával, a konkrét teendőkkel. Felvázolja a marxizmus-leninizmus tisztaságáért, az antikommunizmus, a szovjetellenesség, az ellenséges diverzionizmus (többek között a konvergencia-elmélet, illetve az ideológiai pluralizmus), a jobb- és baloldali revizionizmus elleni harc tartalmi feladatait.

A dokumentum a továbbiakban útmutatást adott „A kubai forradalom hamis értelmezéseinek leleplezése”-hez. Ezzel kapcsolatban többek között a következő megállapítások olvashatók: „Ideológiai munkánkban a teljesítésre váró feladatok között az egyik legfőbb a kubai

forradalom hamis értelmezésének leleplezése. Ennek különleges fontossága van a latin-amerikai népek számára. Vállalni kell tehát a kubai forradalmi folyamat tapasztalatainak történelmi és elméleti rendszerezésére irányuló erőfeszítést, amelyben alá kell húzni: forradalmi folyamatunk mennyiben a történelmi folyamatot szabályozó törvényszerűségekhez igazított tudatos tevékenység eredője: forradalmunk szocialista jellege mennyiben következetes kifejezője ennek; a különösen Fidel elvtárs által betöltött szerep hogyan ered abból a ragyogó képességből, hogy minden pillanatban értelmezni tudta a tömegek létérdekeit, és hozzá tudta igazítani őket a történelmi szükségszerűséghez; hogyan rokonulnak marxista-leninista ideológiánkban – forradalmunk objektív folyamatának logikus kifejezőjében – a tudományos szocializmus egyetemes elvei és az immár évszázados harcok folyamatában kialakult kubai forradalmi gondolkodás legelőrehaladottabb és legprogresszívabb törekvései, sajátos megnyilvánulásai.”

A dokumentum ezután részletesen beszél a párt vezető szerepének értelmezéséről, a párt, a tömegszervezetek és az állami intézmények szerepéről az ideológiai munkában.

A párt programnyilatkozat-tervezetéről és a párt belső életéről

Maga a programnyilatkozat-tervezet több mint száz oldal terjedelmű, s emellett külön dokumentum foglalkozik a párt belső életével és az új szervezeti szabályzat tervezetével, pontosabban a javasolt módosításokkal és azok indoklásával. A három vitaanyagból itt csak néhány kiemelkedően fontos megállapításra kívánjuk ráirányítani a figyelmet.

A programnyilatkozat-tervezet maga két részből áll. Az első „A kubai forradalom alapjai, jellege és műve” címet kapta. Ez átfogó képet ad a kubai szabadságharcos és forradalmi küzdelmek történetéről, az 1959-ben győztes kubai forradalom külső és belső feltételeiről, a forradalom vívmányairól, jellegéről.

A második rész címe: „A program elvei és célkitűzései”. Itt fogalmazzák meg a jelenlegi fejlődési szakasz jellegét, alapvető feladatát. „Kuba Kommunista Pártjának stratégiai célkitűzése a kommunizmus építése – olvasható itt. – Ennek a szándéknak az eléréséhez Kuba Kommunista Pártja a kommunista társadalom két fázisáról – a szocializmus vagy alsóbb fázis és a kommunizmus vagy felsőbb fázis – szóló marxista-leninista doktrínából indul ki.”

A dokumentum ezután leszögezi, hogy a szocializmusnak és a kommunizmusnak mint egyazon gazdasági-társadalmi formáció két szakaszának közös alapjai vannak. Ennek megállapítása után azonban felhívja a figyelmet a különbségekre is. Leszögezi, hogy „az alapvető különbség a szocialista és a kommunista fázis között a termelőerők fejlettségi szintjében és a termelési viszonyok érettségi fokában rejlik”. Az állam jelenlegi típusával kapcsolatban figyelmet érdemel a következő: „A kapitalizmus, valamint a kommunista gazdasági-társadalmi formáció szocialista szakasza között van egy átmeneti időszak, amelyben a társadalom egész élete átalakul; felszámolják a kapitalizmus restaurálásának minden lehetőségét; épül a szocializmus; ennek állama a proletárdiktatúra.”

Napjainkban – mint a dokumentumban olvasható – a kubai társadalom a szocializmus építésének szakaszában van, ezért „a kubai nép fő és közvetlen programatikus célkitűzése a szocializmus építésének befejezése...”

A programtervezet ezt követően minden területen (gazdaság, politika, ideológia, külpolitika stb.) megjelöli a párt tevékenységét meghatározó elveket és a legfontosabb gyakorlati teendőket. Ezek közül – mivel más dokumentumokban nem ismétlődik meg – a legfontosabb gazdasági célkitűzések kapcsán említünk néhány részletet.

A gazdaságpolitikai célkitűzések felvázolása elején a következők olvashatók: „Kuba a kapitalizmustól egy deformált, elmaradott mezőgazdaságon alapuló, csekély ipari – főleg cukoripari – fejlődéssel bíró gazdaságot örökölt. Ezért a forradalom gazdaságpolitikája arra irányul, hogy átszervezze és fejlessze a gazdaságot, annak érdekében, hogy meghaladja a strukturális deformációt; fejlessze a hazai ipart; diverzifikálja és növelje a mezőgazdasági termelést; helyettesítse az importokat, és fokozatosan emelje a nép életszínvonalát.”

A továbbiakban még egyértelműbben megfogalmazódik, hogy véget ért az a szakasz, amelyben a mezőgazdaság fejlesztése állt az első helyen, s „a következő öt évben, 1976-1980-ban a nemzetgazdaság fejlesztésének és támogatási terveinek központi feladata az ország iparosítása lesz”.

A továbbiakban számszerűen kifejtett célkitűzések nélkül, de igen konkrét formában meghatározza a dokumentum a gazdasági tevékenységgel kapcsolatos elképzeléseket. Eszerint a jövőben is elsőrendű szerepet tölt majd be az ország életében a cukoripar. Sorrendben ezután a nikkell- és az energiaipar következik. A vegyipar fejlesztésében az az elképzelés, hogy fejleszteni kell a cukoripar melléktermékek feldolgozását, a papír- és farostgyártást, a takarmányok előállítását.

Szó esik benne más iparágakról, a közszükségleti cikkek növekvő hazai gyártásáról, az infrastruktúra fejlesztéséről, majd a mezőgazdaság fejlesztésével összefüggő feladatokról is.

A pénzügyi politikával kapcsolatos állásfoglalás ezt tartalmazza: „Különös figyelmet fogunk fordítani a kubai peso tényleges vásárlóerejének megőrzésére. Ez a lakosság bevételeinek és kiadásainak megfelelő mérlegén fog alapulni, oly módon, hogy a fizetőképes kereslet megfelelő ellensúlyt találjon a kereskedelmi árufedezetben..., hogy biztosítsuk az életszínvonal ésszerű és megfelelő növekedését.”

A párt belső életéről készült dokumentum többféle szempontból elemzi Kuba Kommunista Párt összetételét. Ebből kitűnik, hogy a taglétszám, amely 1965 végén még nem érte el az 50 ezret, 1970-ben már meghaladta a 100 ezret; a kongresszus előtt viszont a tagjelöltekkel együtt már meghaladta a 202 ezret. A statisztika világos képet ad arról, hogy a tagok átlagos életkora mind magasabb. A kor szerint megoszlás 1975-ben a következő volt: 27 évnél fiatalabb 4 százalék, 28-35 éves 42,2 százalék, 36-45 éves 30,5 százalék, 45-55 éves 14,6 százalék, 55 évesnél idősebb 8,7 százalék.

A legkomolyabb probléma a párttagság műveltségében és elméleti képzettségében jelentkezett. A tagság 19,5 százaléka nem végezte el az általános iskola hat osztályát, 44,7 százaléka pedig csak hatosztályos végzettséget szerzett. Mint a dokumentumból kiderül, külön terv készült a párttagok továbbképzésének meggyorsítására.

A párt szervezeti szabályzatának módosítását tartalmazó dokumentumban az első fejezet a következő megállapítással kezdődik: „Kuba Kommunista Pártja úgy jelenik meg, mint a szocializmus felé törekvő valamennyi forradalmi erő legszorosabb egységének eredménye, akik Fidel Castro elvtárs vezetése alatt tömörülve megkezdtek országunkban a kommunista társadalom építésének történelmi feladatát... őrzik és védelmezik hazánk szuverenitását és méltóságát, örököse, őrzője és folytatója népünk gazdag forradalmi hagyományainak, a függetlenségi háborúnkban harcoló mambi harcosoknak, Céspedes, Agramonte, Martí, Maceo küldetésének; azoknak, akik megalapították az első munkásszervezeteket és az első marxista-leninista pártot, s azoknak, akik folytatták ezek harcát, ...akik július 26-án megindították a fegyveres forradalmi harcot, amely hazánk végérvényes felszabadulásához vezetett, ...akiknek hősi erőfeszítései megsemmisítették a zsarnokságot, és Fidel elvtárs jól orientáló vezetése alatt elvezettek a forradalmi hatalom létrehozásához... Kuba Kommunista Pártja, mint Fidel

elvtárs kifejezte: »magának a forradalomnak a gyümölcse. A forradalom hozta világra a pártot, s most a párt viszi előre a forradalmat. A párt ennek tulajdonképpeni hordozója és történelmi folytonosságának biztosítója.«»

A párt szervezeti szabályzata a demokratikus centralizmus lenini elmélete alapján rögzíti a párt felépítését, belső életét, működését.

A tömegkommunikációs eszközökről

E dokumentumból főleg két témát emelünk ki. Az egyik a tömegkommunikációs eszközök marxista-leninista koncepciójával, a másik pedig a kritika szerepével kapcsolatos.

„A rádió, a televízió, az írott sajtó, a mozi tartalma azon osztálylénységnek felel meg, amelynek jellegé az eszközök tulajdonának természete határozza meg: ezen eszközök sohasem tevékenykedhetnek az osztályok fölött vagy azok »peremén«, hanem az ideológiai és politikai harc eszközeit alkotják» – olvasható a szövegben.

Ezt követően a dokumentum vitába száll a burzsoá ideológusoknak a sajtószabadságról hirdetett felfogásával, majd idézi a kubai alkotmánytervezet 52. cikkelyét, amely elismeri az állampolgárok szólás- és sajtószabadságát, amennyiben az összhangban van a szocialista építés céljaival. S ugyanakkor leszögezi: Kubában a tömegkommunikációs eszközök állami vagy társadalmi tulajdonban vannak, semmilyen esetben sem kerülhetnek magántulajdonba. Ez a biztosíték ezeknek „kizárólag a dolgozó nép szolgálatában álló használatára”.

A továbbiakban igen részletesen esik szó a kritika szerepéről és alkalmazásának módozatairól. „A kritika a párt, az állam és a tömegek tevékenységének lényegi tényezője a szocializmusban... Ha a tömegkommunikációs eszközök kritikusan rámutatnak egy hiányosságra, elemzik okait és keresik a kiküszöböléshez vezető utakat, ez közvetlen formája annak, hogy a tömegeket hozzákapcsolják az új problémák jelentkezéséhez, növeljék részvételüket a hiányosságok felszámolásáért vívott harcban.”

A párt felelős azért – olvasható a továbbiakban –, hogy megteremtse azokat a mechanizmusokat, eljárásokat, amelyek biztosítják a kritika gyakorlását. A kritika eredhet a párt vezető szerveitől, a népi hatalom szerveitől, a Kommunista Ifjúsági Szövetségtől, a szakszervezetektől és más tömegszervezetektől, a sajtószervektől és természetesen közvetlenül a tömegek kezdeményezéséből is. A sajtószervek illetékesek abban, hogy konzultáljanak azokkal, akik a legilletékesebbek, akik a legpontosabb tájékoztatást tudják nyújtani az adott jelenségről. Mihelyt a sajtószervek rendelkezésére áll minden információ, konzultálni kell az illetékes felső szerv képviselőivel, meg kell ismerni az ügyre vonatkozó kritériumokat. Az ügy publikálásával kapcsolatos döntési felelősség azonban a sajtószervé.

A kritika jellegével kapcsolatban a dokumentum megállapítja, hogy annak konstruktívnak, szigorúnak és testvérinek kell lennie.

A nemzeti tudománypolitikáról

A fejlődés jelen szakaszában egy meghatározott és következetes tudomány-politika kidolgozása és érvényesítése nélkül már nem képzelhető el az ország gazdasági-társadalmi haladása – olvasható a dokumentum bevezetőjében. Ezt követően egy igen fontos megállapítás található benne: „Az első tényező, amit számba kell venni, az két, az emberiség számára hatalmas jelentőséggel bíró történelmi esemény – a társadalmi forradalom és a tudományos-technikai forradalom – egybeesése korunkban.” Igaz, a tudományos-technikai forradalom egyelőre inkább a fejlett országok jelensége, de fejlődése és eredményei függnek az őt érvényesítő társadalmi rendszertől. Az anyag ezután leszögezi, hogy a tudományos-

technikai forradalom csak a szocializmusban és a kommunizmusban tudja a tömegek szükségleteit szolgálni.

A dokumentum beszél a kubai tudományok helyzetéről, a hiányosságokról a tudománnyal szemben támasztott igényekről és a jövőbeni kutatások fő irányairól. Meghatározza az egészségügy, az oktatás, a gazdaság, mezőgazdasági és társadalomtudományi kutatások legfőbb feladatait. Elsősorban az alkalmazott kutatás fontosságát hangsúlyozza. Kiemeli a nemzetközi koordináció fontosságát. Főleg a Szovjetunióval, a többi szocialista országgal és a Karib-térség országaival tartja indokoltnak az együttműködést.

A gazdaságirányítási rendszerről

Az e témában készített dokumentumból nyilvánvalóan kitűnik az az elhatározás, hogy alapvetően meg kell változtatni a gazdaságirányítás szemléletét és metodikáját. A tervezet elkészítésénél gondosan tanulmányozták más szocialista országok ez irányú tapasztalatait. Figyelembe vették az objektív gazdasági törvények, az értéktörvény, az áru- és pénzkapcsolatok létezését.

Az általános jellemzőket tartalmazó fejezet a következő megállapítással kezdődik: „Az irányítási rendszerre vonatkozó ezen javaslat összeállításakor abból indultunk ki, hogy a szocialista állami vállalatok közötti kapcsolatoknak piaci jellegük van, s hogy ezek – következésképpen – azon elv szerint funkcionálnak, hogy a tevékenységükből származó jövedelemből visszanyerjék költségeiket, emellett, ... fölösleget vagy értéktöbbletet teremtvé; vagyis hogy a vállalatnak egy meghatározott gazdasági számítás alatt, annak korlátozott változatában kell működnie.”

Ezt követően megfogalmazódik az, hogy Kubában olyan centralizált rendszerre van szükség, amely biztosítja a vállalati kezdeményezést, az egyéni és kollektív anyagi és erkölcsi ösztönzést.

A bevezetésre kerülő tervezet megállapítja, hogy az irányítási folyamat sémája: állam – vállalat - dolgozók. Eszerint tehát különböző döntési szintek léteznek, amelyek mindegyike kötődik a többihez, s függ a felsőbbtől.

A tervezéssel kapcsolatos elgondolás abból indul ki, hogy a népgazdaság arányos fejlesztése, az újratermelési folyamat zavartalansága megköveteli a rendelkezésre álló anyagi, pénzügyi eszközökkel és a munkaerővel való ésszerű gazdálkodást. A tervezés legmagasabb szintje, a népgazdasági terv, szoros összhangban kell legyen a két alacsonyabb szinttel, az ágazati és vállalati tervezéssel. Mindhárom szinten fontosnak ítéli a hosszú, a közép- és a rövid lejáratú tervek készítését.

A dokumentumban szó esik a pénzügyekről (a költségvetés, az árak, a hitel szerepéről), a vállalati jogköréről, a különböző ösztönzők alkalmazásának mikéntjéről.

A terv tartalmazza az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésével kapcsolatos követelményeket. Az alkalmazás feltételeit a következőkben jelöli meg.

- a pénzkapcsolatok bevezetése az állami szektorban,
- az új követelményeknek megfelelő tervezési módszer kidolgozása és bevezetése,
- a gazdasági statisztika megteremtése,
- a költségvetési rendszer bevezetése,
- a megfelelő árrendszer kidolgozása,
- a bankrendszer átszervezése, pénzügyminisztérium felállítása,

- a tudományos munkaszervezés bevezetése, elsősorban a kísérleti vállalatoknál.

A tervezet gyakorlati alkalmazása tekintetében a fokozatosságot ajánlja a dokumentum. Mégpedig úgy, hogy a kísérleti vállalatoknál 1977-ben, valamennyi vállalatnál pedig 1980-ig folyamatosan kerüljön bevezetésre.

Az 1975-ös évben nyilvánosságra hozott és megvitatott dokumentumok e kivonatos ismertetése is jelzi a párt első kongresszusának átfogó ideológiai előkészítését. Bár a vitákban százezrek vettek részt, s kerültek így közelebb a szocialista építés jövőbeli feladatainak mélyebb megértéséhez, mégis érthető, hogy a módosító javaslatok inkább a feladatok konkretizálásához, semmint az elvek megfogalmazásához, értelmezéséhez adtak segítséget. Az kétségtelen, hogy e vitasorozat nagy szolgálatot tett, hozzájárult a párttagság elméleti színvonalának emeléséhez és a párt ideológiai egységének megszilárdításához.

b) Az első kubai kommunista párt megalakulásának 50. évfordulója

Amikor másfél évtizeddel ezelőtt a forradalmi erők „vezérkaraiban” kialakult a meggyőződés erők egyesítésének szükségességéről, nem dolgoztak ki egyesülési dokumentumot – mint ahogy ez a nemzetközi gyakorlatban szokásos –; nem rögzítették írásban egyetértésüket, nem foglalták rendszerbe közös elméleti, politikai állásfoglalásaikat és szervezeti elveiket. Az egyesítési folyamat haladt a maga útján, ahogy annak legfontosabb állomásait korábban körvonalazni próbáltuk.

Most, 1975. augusztus 16-án – az első kubai kommunista párt megalakulásának 50. Évfordulóján – elérkezett az alkalom, hogy világosabban megfogalmazzuk a kubai és a nemzetközi progresszió közötti szerves kapcsolatot; a történelemnek az a produktuma, amelyet Kuba mai kommunista pártja megtestesít. Fidel Castro helyenként egyenesen lírai hangvételű ünnepi beszéde a „kapcsolódásokat, a történesek egymáshoz való viszonyát” értelmezi. Mivel a hazai olvasó megismerheti ezt a beszédet is (Fidel Castro: Beszéd és beszélgetések, Kossuth Könyvkiadó, 1979.), itt csak azokra a momentumokra utalunk, amelyek a legfontosabb történelmi „érintkezésekre”, valamint a kubai kommunista mozgalom történelmi helyének kijelölésére vonatkoznak.

Fidel ismét kifejtette a kubai történelem egy olyan felfogását, mely szerint: „Forradalmunk egy 1868-tól napjainkig tartó egységes folyamat része. A küzdelem mindig két alapvető célért folyt: a függetlenségért és a társadalmi forradalomért.” E törekvések mindegyikének – mondotta – volt egy-egy kiemelkedő szakasza. A függetlenségi küzdelem 1868-ban és 1895-ben, az első és a második spanyolellenes háború kirobbanásával érte el csúcspontját. „...de legalább ilyen kiemelkedő történelmi jelentősége van 1925. augusztus 16-nak, amikor a társadalmi forradalomra irányuló törekvések eredményeképpen megszületik Kuba első kommunista pártja ...Ez a párt minden alapvető kérdésben világos marxista-leninista elveket vallott.” E párt képes volt átvenni a nemzetközi kommunista mozgalom – elsősorban a Nagy Októberi Szocialista Forradalom – ismereteit és örökségét. E a maroknyi csoport már kezdetben képes volt világos elgondolások alapján értelmezni a valóságot, és marxista-leninista szemléletű stratégiával és taktikával rendelkezett.

Ez a mozgalom, amely szervesen nőtt ki a kubai munkásmozgalomból, kapcsolódott a függetlenségi harc hagyományaihoz. Az idős Carlos Baliño szimbolizálja a közvetlen kapcsolatot José Martí Forradalmi Pártja és Kuba első kommunista pártja között, hiszen ő mindkét pártnak alapítója volt. Ha másképpen is, hasonló szerepet tölt be a kommunista párt egy másik – ezúttal ifjú – alapítója, Julio Antonio Mella, aki az egyetemi reform kezdeményezője volt, kapcsolatot teremtett az élenjáró munkások és a diákok között, aki

megalapította a Dolgozók José Martí Szabadegyetemét, s aki könyvet akart írni Martíról, hogy bebizonyítsa: Martí gondolatrendszerében felfedezhetők a társadalmi forradalom eszméinek gyökerei.

Ez a kommunista párt – folytatta Fidel –, amely szervesen kapcsolódott a társadalmi haladás demokratikus, függetlenségi áramlataihoz, hosszú időn át a legnagyobb üldöztetésnek volt kitéve, és súlyos áldozatokat hozott az ügyért.

De hőiesen vállalta küldetését odahaza és – ha kellett – más földön is. Ezer harcost küldött „a Spanyol Köztársaság védelmére, a proletár internacionalizmus legszebb lapjait írva meg ezzel hazánk történelmében”.

A párt nagy érdemeket szerzett a leghaladóbb eszme, a marxizmus-leninizmus kubai elterjesztésében. Fidel és társai egyetemista korukban a párt kiadója által forgalmazott „és – az igazat megvallva – nemegyszer hitelben” vett könyvekből kezdték megismerni a marxista elméletet.

Később szorosabb lett a kapcsolat a forradalmi erők között. Szükségessé vált az egység megteremtése. „Mindig meghatottan fogunk arra a napra emlékezni, amikor – kevéssel a forradalom győzelme után és a forradalmi erők egyesítésének folyamatát követően – Blas Roca kezünkbe adta Kuba első kommunista pártjának dicsőséges lobogóit.”

Fidel e beszédében nagyon meleg hangon emlékezett meg Blas Rocáról, aki 25 éven át vezette a kommunista pártot, s aki „a sors jóvoltából még ma is itt van közöttünk”. Úgy emlékezett meg róla, mint olyan vezetőről, akit az ellenség sárral és hazugsággal szennyezett be, s aki – mint mondta – „számunkra egyike volt a legnemesebb, a leghumánusabb és legnagylelkűbb embereknek, akit valaha is ismertünk”. Számos más kiemelkedő kommunista vezető mellett megemlékezett még egy kiemelkedő harcosról: az 1925-ben született kommunista párt egyetlen élő alapító tagjának, Fabio Grobartnak érdemeiről is.

Fidel Castro ünnepi beszédében kijelentette, hogy Baliño és Mella eszméi, a kommunisták eszméi korunk legigazibb és legforradalmibb eszméi. Leszögezte: a forradalmat a marxizmus-leninizmus zászlaja alatt kellett véghezvinni, és most már a felosztatott Július 26. Mozgalom, a felosztatott Népi Szocialista Párt és a felosztatott Forradalmi Direktórium helyett csak egy párt létezik. „Egy párt, az egyetlen igaz és tudományos ideológiával. Egy párt, akárcsak Martí függetlenségi pártja.”

2. Kuba Kommunista Pártjának első kongresszusa (1975. december 17-22.)

Ezt a kongresszust egyaránt jellemezte az ünnepélyesség és az intenzív munka. A tanácskozás nagyjából szekciókban folyt, ahol a bizottságok megvizsgálták a beérkezett anyagokat, kritikai észrevételeket, határozati javaslatokat. A kongresszusi küldöttek így valóban aktív munkát végeztek.

A kongresszuson 87 párt képviseltette magát. Az MSZMP küldöttségét Kádár János vezette. Nagy figyelmet keltő felszólalásában méltatta a kubai forradalom különleges jelentőségét, amely elhozta a szocializmust az amerikai földrészre, s számos tapasztalattal tovább gazdagította az osztályharc elméletét és gyakorlatát. A kongresszus elé terjesztett referátumról kijelentette: „...Fidel Castro elvtárs átfogó, elvi, nyílt és bátor beszámolója nagyszerűen összegzi a kubai forradalom történelmi vívmányait és tapasztalatait, amelyeknek nemzetközi jelentőségük van.”

A kongresszus lezárta az egyesülési folyamatot. Világos elveket hagyott jóvá a párt további munkájához, a szocializmus kubai építéséhez. Minthogy ezek szellemükben egybeesnek a már ismertetett előzetes dokumentumokkal, és emellett magyarul is megjelent Fidel Castro több mint 200 oldal terjedelmű kongresszusi beszámolója és záróbeszéde, eltekinthetünk ezek részletes ismertetésétől. Kizárólag négy témakörben idézünk fel néhány különösen tanulságos megállapítást. Ezek: az eredmények megítélése, az önbírálat és annak gyakorlati alkalmazása, a legfőbb feladatok, valamint néhány nemzetközi összefüggés.

a) Lezárult egy sikerekben gazdag fejlődési szakasz

Amikor Kuba Kommunista Pártja első kongresszusa mérleget készített az eredményekről, a sikerekről, akkor – s ez természetes – történelmi távlatokban gondolkodva végezte el ezt az összegezést. A forradalom 1959-es győzelme és sikeres fennmaradása közel évszázados szabadságküzdelmek beteljesedését jelentette. Az eredmények között így első helyen a szuverén nemzeti lét megeremtését említették. Ezen a bázison bontakozhatott ki a harc a forradalom továbbfejlesztésért, a kizsákmányolástól mentes társadalom felszámolásáért. Csak a nagy történelmi vívmányok után sorakoztatható fel az a számos más eredmény, amit az alig több mint másfél évtizedes forradalmi fejlődés során a kubai nép elért.

A külvilág elsősorban a kulturális és a szociális forradalomban elért sikereket értékeli nagyra. Valóban: e két területen a kubai forradalom nagyobb, maradandóbbat alkotott, mint a gazdasági szférában. A dolgok itt másképpen alakultak hát, mint például az európai népi demokratikus forradalmakban.

A KKP I. kongresszusának beszámolójából megtudhatjuk, hogy míg a népi hatalmat megelőző évben, 1958-ban valamennyi oktatási szinten és formában 811 345 beiratkozott tanuló volt az országban, 1975-ben a tanulók száma elérte a 3 051 000-et. Ez valójában azt jelentette, hogy minden harmadik ember tanul Kubában. Az alapfokú oktatásban részt vevők száma 2,7-szeresére, a középfokú oktatásban részesülőké 6,1-szeresére, az egyetemi hallgatóké pedig 5,5-szeresére növekedett. Már 311 000 diák kapott bentlakásos teljes ösztöndíjat: 300 000 pedig reggelivel és ebéddel járó „fél ösztöndíjat”. Az egyetemi tankönyveket leszámítva több mint 23 millió tankönyvet, 65 millió füzetet, 46 millió ceruzát osztottak ki ingyen a diákoknak. Az oktatási költségvetés a forradalom előtti utolsó évhez, 1958-hoz mérten 1975-re tizenegyszeresére – 79,4 millió pesóról 874,6 millió pesóra – nőtt. 1958-ban csupán egyetlen drámai színtársulat létezett Kubában, a kongresszus évében pedig már tizenhárom. Óriási fejlődésen ment át az öntevékeny művészeti tevékenység. A művészeti csoportok száma 1974-ben már meghaladta a 18 ezret, s e csoportok ebben az esztendőben több mint 120 ezer előadást tartottak. Nagy számban alakultak zenekarok. Száztizenhat könyvtárból és 714 kisebb könyvtárból álló hálózat látta el az olvasás iránti egyre növekvő igényt. Nagy előrelépés következett be a filmgyártásban: 71 játékfilm, 541 dokumentumfilm és 90 rajzfilm készült a forradalom utáni években, a mozik nézőszáma pedig 1974-ben elérte a 70 milliót.

Lehetetlen minden jelentős eredményt felsorolni. De már az iménti számok is minden bizonnyal érzékeltetik, hogy milyen mélyreható változásokat indított el a Kubában kibontakozó kulturális forradalom.

Hasonlóan nagy jelentőségű változások következtek be a szociális viszonyokban is. A forradalom megszüntette a múlt rendszer egyik leggyászosabb örökségét, a létbizonytalanságot, a munkanélküliséget. A forradalom előtti időszakban évente átlagosan 38 ezer, 1959-től pedig több mint évi 80 ezer új munkaalkalmat teremtettek. Az új társadalombiztosítási rendszer biztonságot nyújt minden állampolgár számára. Az e célra

évente felhasznált összeg másfél évtized alatt ötszörösére növekedett: 1975-ben már csaknem 600 millió pesót fordítottak társadalombiztosításra.

Az egészségügyben bekövetkezett változás lényegét egyetlen mondatban így lehet összefoglalni: a gyógyítás megszűnt osztálykiváltság lenni. A forradalom győzelme óta 56 kórház és 118 új rendelőintézet épült fel. A kórházi ágyak száma 28 536-ról 46 402-re emelkedett. Kiszélesedett az orvosképzés, 1975-ben minden 900 lakosra jutott egy orvos. A gyógyszerek árát minimálisra csökkentették. Az orvosi ellátás ingyenes lett. A közegészségügyi költségvetés 16 év alatt hússzorosára növekedett és 1975-ben elérte a 400 millió pesót. Számos – korábban igen elterjedt – betegséget sikerült leküzdeni, illetve jelentősen visszaszorítani. 1963-ban megszűnt a járványos gyermekbénulás, 1966-ra felszámolták a maláriát, 1971-ben eltűnt a diftéria. Egyhetedére csökkent a bélhurutban elhalálozottak száma. Nagymértékben csökkent a gyermekhalálozás. 1974-ben 1000 élve születésre 28,9 halálozás jutott. (A forradalom előtt 60.) A várható életkor 55-ről 70 évre emelkedett.

Mindezeket az eredményeket természetesen Kuba múltjához, illetve a fejlődő országokhoz, a hasonló gazdasági fejlettséggel rendelkező népekhez mérve lehet reálisan értékelni. Így válik igazán nyilvánvalóvá a forradalom szociális vívmányainak igazi jelentősége, vonzó hatása az úgynevezett harmadik világban.

A gazdaság vonatkozásában Fidel Castro azt emelte ki, hogy a hatalmas nehézségek ellenére sem jutott az ország csődbe, sőt néhány területen még szerény eredmények is születtek. Valójában arról van szó, hogy az egy főre jutó nemzeti jövedelemben csak minimális előrelépésre került sor. A becslések szerint az 1975. évi színvonal mintegy 30 százalékkal haladhatta meg az 1958-as színvonalat. Lényeges változás nem következett még be a gazdasági struktúrában sem. Ugyanakkor számos ágazatban figyelemre méltó fejlődés mutatkozott.

A nikkeltermelés például megduplázódott a forradalom győzelme óta. Az olajfinomítás az évi 3,6 millió tonnáról 1975-ben 5,9 millió tonnára növekedett. A villamosenergia-termelés 2 milliárd 550 millió kilowattóráról 6 milliárd 400 millió kilowattórára emelkedett. A műtrágyagyártás ötszörösére, az acélgyártás tízszeresre nőtt. A kongresszus évében a cipőtermelés közel háromszorosa, a szövet- és kartonpapír-termelés 2,5-szerese, az előállított üvegpalackok száma pedig 2,7-szerese volt az 1958. évének. A víztárolási kapacitás 29 millió köbméterről 4 milliárd 400 millió köbméterre emelkedett. A kereskedelmi flotta kapacitása pedig kilencszerese volt a forradalom előttinek.

Nem szaporítjuk a példákat. Összegzésképpen többet mond a vívmányokról Fidel Castro kongresszusi beszámolójának következő megállapítása: „Ma büszkén mondhatjuk el, hogy olyan ország vagyunk, ahol nincs munkanélküliség, nincs faji megkülönböztetés, nincsenek éhezők, nincsenek koldusok, nincs szerencsejáték, nincs prostitúció, nincsenek kábítószeresek, nincs analfabétizmus, nincsenek mezítlábak is iskolába nem járó gyermekek, nincsenek szegénynegyedek és nincsenek sorsukra hagyott betegek.” Ez pedig a nemrég még félgyarmati Kubában mindenképpen nagy előrehaladásról tanúskodik.

b) Önkritikus megjegyzések

Miután mértéktartóan, tárgyyszerűen összefoglalta az eredményeket Fidel Castro, külön fejezetet szentel az elkövetett hibáknak. Nagy jelentőségű, elméleti végiggondolásra is ösztönző megjegyzéseket tett néhány kubai tapasztalat felidézése kapcsán. Elsősorban a következő gondolatmenetet tartjuk fontosnak, s ezért bőségesen idézünk belőle:

„A forradalmaknak vannak utópikus szakaszai, amikor a résztvevők, akik annak a nemes feladatnak szentelték magukat, hogy megvalósítsák álmaikat s a gyakorlatban alkalmazzák eszméiket, úgy hiszik, hogy a történelmi célok a valóságosnál jóval közelebb vannak, s az emberi akarat, vágy és szándék mindenre képes az objektív tényekkel szemben... Az utópikus magatartás néha más forradalmi folyamatok lebecsülésével jár együtt... A kubai forradalom... nem tudta az első pillanattól kezdve hasznosítani más népeknek a szocializmus építésében megszerzett gazdag tapasztalatait... Ha szerényebbek és kevésbé önteltek lettünk volna, ha megértettük volna, hogy a forradalmi elmélet még nem volt elég fejlett országunkban, s hogy lényegében nem voltak elmélyült tudású marxista gazdasági szakembereink, akkor a szocializmus építése elméletéhez és gyakorlatához való ténylegesen jelentős hozzájárulásunk mellett forradalmárokhöz méltó szerénységgel tovább kutattuk volna, mit tanulhatunk még a nagyobb tapasztalatokkal rendelkező népektől....E tapasztalatok ésszerű felhasználása még a gazdasági blokádnak és az alacsony fejlettségi színvonalunk következtében előállt legnehezebb körülmények közepette is sokban segíthette volna munkánkat... A szocializmus és a kispolgári szellem csírája, amely valamennyiünkben megtalálható, akik tisztán intellektuális úton jutottunk el a forradalomhoz, néha akaratlanul is olyan magatartást alakít ki bennünk, amit önelégültségnek és önmagunk túlbecsülésének nevezhetnénk.”

Csábító lenne elidőzni a Fidel felvetette gondolatoknál, megkísérelni értelmezni a forradalmak „utópikus szakaszait” vagy inkább utópikus jelenségeit, elgondolkozni azon, mi minden játszik közre abban, hogy a forradalmak keveset tanulnak más forradalmak tapasztalataiból. Itt erről mégis le kell mondani, hiszen egész eddigi gondolatmenetünk megköveteli, hogy szorosan „tartsunk lépést” a kubai felvetésekkel. Így célszerűbb, ha most is a fideli önbírálat konkrét tartalmát követjük nyomon.

Az elemzés középpontjában – s ez teljesen érthető – a gazdasági szférával összefüggő témák álltak. Fidel őszintén megállapította, hogy kezdetben egyszerűbbnek látszottak a gazdaság területén jelentkező feladatok. „Valójában e területen igen tudatlanok voltunk” – mondotta. Ennek kapcsán mindenekelőtt a következő súlyos megállapítás érdemel figyelmet: „Gazdasági vezetésünk kétségtelenül az idealizmus hibájába esett, alkalmasint nem ismertük fel az objektív gazdasági törvények létezését, amelyekhez igazodnunk kellett volna.” Fidel e helyen utalt azokra a vitákra, amelyek a forradalom győzelmét követő években folytak az irányítási rendszerről, a költségvetési rendszerről és az önálló gazdaság elszámolás rendszeréről. A döntés nem volt szerencsés, „...s az új rendszerünket az állami vállalatok közötti viszonylatban a kereskedelmi formák felszámolása és a kifizetések megszüntetése kísérte. Néhányunknak a kifizetések rendszere túlságosan kapitalista módszernek tetszett, mivel nem értettük meg jól az áruviszonyok fennmaradásának szükségességét... Már 1965 végén feloszlattuk a pénzügyminisztériumot és átszerveztük a Nemzeti Bankot. A legutolsó jóváhagyott költségvetés az 1965. évi volt. ...A kifizetéseket és a bevételezéseket a gyakorlatban 1967 második negyedétől szüntettük meg. ...A bérek és a teljesítmények összefüggését 1968-ban szüntettük meg. Szorgalmaztuk az »Öntudat«-munkaórát és a túlóradíjról való lemondást. A hitelkamatot és a parasztok adóit 1967-ben töröltük el.”

A kubai forradalom vezetője az eddigiekhez még hozzáfűzte: „Amikor azt hittük, hogy most már közel járunk a kommunista termelési és elosztási formához, a valóságban éppen eltávolodtunk a szocializmus építésének helyes módszereitől.”

Az említett hibás politika – mint a beszámoló hangsúlyozta – nemcsak a közvetlen gazdasági szférában jelentkezett. Megjelent – többek között – az oktatás területén is: 1967-ben megszűnt

az egyetemeken a közgazdászok, a pénzügyi szakemberek képzése. Visszaszorult a marxizmus-leninizmus tanulmányozása és oktatása. A hibák megjelentek a politikai gyakorlatban is. Elkezdődött az állami és pártfunkciók egybeolvadása. Veszített erejéből a tömegszervezetek tevékenysége. Gyakorlatilag nem funkcionált a Központi Bizottság apparátusa: a párt tevékenységét lényegében a Szervezési Titkárság irányította. A Központi Bizottság szerepe csekély volt, valójában a Politikai Bizottság működött mint a párt legfelső szerve.

Csak 1970-től kezdve születtek olyan döntések, amelyek mind több területen a korábban elkövetett hibák kiküszöbölését célozták.

A párt első kongresszusán elhangzott beszámolóban egy más összefüggésben is szerepel egy olyan önkritikus megállapítás, amely semmiképpen nem kerülheti el figyelmünket. Fidel Castro emlékeztetett a karib-tengeri válság súlyos napjaira, az akkori gondokra, elvárásokra. Itt többek között megemlítette, hogy a tárgyalások során – a válság megoldásának részeként – az Egyesült Államok kormánya kénytelen volt kötelezettséget vállalni arra, hogy nem fogja megtámadni Kubát. „Mi, kubaiak akkor nehezen értettük meg e megoldás valóságos jelentőségét; ma, tizenhárom év múltán azonban objektíven úgy látjuk, hogy az 1962. októberi válság a forradalmi tábor győzelmét eredményezte. A Szovjetunió ma hatalmasabb, mint akkor volt, az erőviszonyok lényegesen megváltoztak a forradalmi erők javára, s az Egyesült Államok nem tudott kibújni a kötelezettség teljesítése alól.”

Nagy elhatározás kell egy ilyen történelmi tény utólagos elismeréséhez. Hiszen ezt nem az adott pillanat követelménye diktálta; Fidel csak az igazságnak tartozott ezzel a beismeréssel. Ezt hangsúlyozta akkor is, amikor kijelentette: „Nem lennénk becsületes forradalmárok, ha most, amikor számot adunk a forradalomról..., nem mutatnánk rá, hogy nem mindig voltunk képesek időben feltárni a problémákat, úrrá lenni a mulasztásokon, és maradéktalanul a párt irányításában és működésében szükséges munkamódszerek szerint dolgozni. Mivel népünk forradalmi művének maradandónak kell lennie, s ennek pártunk a legfontosabb biztosítója, szükséges, hogy a kommunisták jelenlegi és későbbi nemzedékei tudjanak arról, hogy a forradalmi folyamat során milyen hiányosságok voltak, milyen hibákat követtünk el... Ez nem minden áron való önkritika. Valós elemzést készítettünk a hibáinkról, de nem túloztunk. Ha még alaposabbak lettünk volna, sokkal több hibát találtunk volna. Egész egyszerűen csak a legfontosabbakat említettük meg. Forradalmi elvként, elvtársak, ezerszer inkább előnyben részesítjük az önkritikát, mint az önelégültséget. És mindig előnyösebb lesz az alázat, mint az öndicséret..., az önelégült ember nem forradalmár.”

c) A legfontosabb feladatokról

A kongresszus 21 határozatot hozott. Itt a gazdaság fejlesztésével és az intézményesítés befejezésével összefüggő elhatározásokra térünk ki.

Az első ötéves tervben egy aránylag mérsékelt (évi hatszázalékos) növekedéssel számoló fejlesztési programot fogadtak el. Ebben kiemelt figyelmet kapott az iparosítás. A cukoriparral kapcsolatos elképzelés lényege az volt, hogy 1980-ra el kell érni és stabilizálni kell az évi 8-8,7 millió tonna cukor előállítását. Emellett különösen az energia-, a vegyi- és a papíripar, valamint a nikkelbányászat fejlődése kapott figyelmet. De a színesfémkohászat, az autóbuszok és cukornádkombájnok, a rádiók és televíziók összeszerelése terén is jelentős előrelépést irányoztak elő.

A terv nagy figyelmet fordított az infrastrukturális beruházásokra: a Havannát Santiago de Cubával összekötő vasútvonal rekonstrukciójának befejezésére, a nemzeti autópálya építésének meggyorsítására, a vízvezeték- és csatornaépítés meggyorsítására.

Mindez nem jelentette azt, hogy Kuba lemondott volna a mezőgazdaság fejlesztéséről. A terv számol a cukornádterületek bővítésével, a citrusfélék, a zöldség, a hal termelésének növelésével. A halászatban 1980-ra 350 ezer tonnás fogás elérését irányozták elő.

A kongresszus jóváhagyta az új gazdaságirányítási rendszer fokozatos bevezetésének tervét; a jóváhagyott koncepció azonos az előzetesen ismertetett dokumentum ajánlásával. A gyakorlatba történő sikeres átültetés érdekében döntés született a gazdaságirányítást szolgáló intézményrendszer továbbfejlesztésére. Eszerint létre kell hozni az Árbizottságot, az Anyagi-Technikai Ellátási Bizottságot, a Pénzügyminisztériumot és a Döntőbizottságokat. Különböző vezető szervek megbízatást kaptak rá, hogy speciális tanfolyamokat szervezzenek az új gazdaságirányítási rendszer sikeres gyakorlati alkalmazása érdekében.

Részletesebben esett szó a pártkongresszuson az intézményesítés befejezésével kapcsolatos elvekről és gyakorlati teendőkről. Ezzel kapcsolatosan a következőket tartjuk szükségesnek kiemelten hangsúlyozni: az új alkotmány érvénybe léptetése, a közigazgatás átszervezése, a helyi hatalom kiépítése; a tömegszervezetek szerepének új felfogása, az élcsapatszerep értelmezése, és végül a párt programja mint az ideológiai és politikai egység megteremtésének alapja.

A kongresszus úgy döntött, hogy 1976 februárjában népszavazást kell tartani az új alkotmány elfogadásáról. Ezt követően, az év második felében meg kell rendezni a választásokat; majd a törvényhozásnak egy átfogó program keretében hatályon kívül kell helyeznie számos, az élet által már túlhaladott törvényt, és a szocialista alkotmány szellemében új törvényeket kell jóváhagynia.

A másik nagy fontosságú feladat, amelyről döntés született – és amelyet ugyancsak az 1976-os esztendőben kell végrehajtani –, az ország új politikai-közigazgatási felosztásának megszervezése. Az előzetes elemzések során Kubában három fontos következtetésre jutottak. Az első az volt, hogy célszerű a járási szint kiiktatásával egyszerűsíteni a közigazgatási irányítást. A második az, hogy az érdemi irányítás fokozása érdekében növelni kell a tartományok számát. S végül szükségesnek látták a városok számának csökkentését. Mindez együttvéve azt is eredményezte, hogy a közigazgatási egységek megközelítőleg azonos nagyságrendűek lettek, s jobban összhangba kerültek a földrajzi, illetve az új gazdasági feltételekkel. Jóváhagyták, hogy a politikai-közigazgatási rendszer átszervezése után kell sort keríteni a választásokra, a helyi hatalom szerveinek végleges kiépítésére.

A társadalmi és tömegszervezetek már az előző években a korábbinál több önállóságot kaptak. Most vált azonban szilárd elhatározássá a lenini koncepció teljes értékű adaptálása. A Központi Bizottság beszámolója ezzel kapcsolatban mint követelményt kiemelte, hogy a párt és a tömegek közötti kapcsolat hatékonyra tétele, a milliók öntudatának, aktivitásának fejlesztése, a nagyszámú káderutánpótlás biztosítása és a rétegérdekek képviselése érdekében a tömegszervezeteket a korábbinál nagyobb feladatok ellátásához kell hozzásegíteni.

A már jelzetteknel is nagyobb jelentőségű eredménynek tekinthető az élcsapatszerepnek, a párt hegemon szerepének megfogalmazása. Fontos kubai történelmi tapasztalatot kellett itt újraértékelni, mégpedig egy olyan kérdésben, amelyről korábban nagy vita folyt a szubkontinensen.

A Központi Bizottság beszámolójában, A „Forradalmi Fegyveres Erők” című fejezetben ez olvasható: „A forradalom lelke a Felkelő Hadsereg volt. ...Azokban az időkben, amikor még

nem létezett egy minden forradalmi erőt összefogó szervezet – a párt is csak később született meg –, a hadsereg volt az egész nép egységének és összetartozásának legfőbb tényezője, amely szavatolta a dolgozók hatalmát és a forradalom létét...”

A fegyveres erők funkciója időközben megváltozott. Ezt a beszámoló így méltatja: „Amikor megalakul a párt – a munkásosztály élcsapata, ...Martí forradalmi pártja és az első marxista-leninista párt megalapítói művének folytatója –, hadseregünk, amely ugyanakkor a Felszabadító Hadsereg hősiességének és hazafiúi tisztaságának letéteményese és harcainak győzelmes folytatója, a párt kezébe adta a forradalom zászlaját, és ettől a pillanattól kezdve örökre leghűségesebb, fegyelmezett, szerény és megingathatatlan követője lett.” Nagy jelentőségű megállapítás ez: pontosan tükrözi a történeteket, s nem tart igényt ennek az eredeti, rendkívül sajátos történelmi tapasztalatnak általános érvényűvé tételére.

A jelenlegi helyzetre, a szocializmus adott időszakára vonatkozóan a kongresszus a testvérpártokhoz hasonló álláspontot fogadott el. A párttal kapcsolatban azonban különleges hangsúlyt kapott néhány feladat. Ezek közé tartozik a tagfelvétel nagyobb szigorúsága, a párttagok elméleti képzésének és általános műveltségük emelésének erőteljes hangsúlyozása és a helytállásra nevelés.

Egészében is a figyelem középpontjába került a párt mint a kommunista nevelés legfőbb eszköze. A Központi Bizottság beszámolójának a pártról szóló fejezete a következő megállapítással kezdődik: „A párt mindent jelent. Benne egyesülnek a történelmünk során tevékenykedett forradalmárok álmai; benne összpontosulnak a forradalmi eszmék, az elvek és az erő, benne foszlanak semmivé individualista érzéseink, s tanulunk meg a kollektíva fogalmaiban gondolkodni; a párt a nevelőnk, tanítónk, útmutatónk és éber lelkiismeretünk, amikor önmagunk nem vagyunk képesek felismerni a hibáinkat, hiányosságainkat, korlátainkat; valamennyien a pártban teljesevűnk ki, s itt válik mindegyikünkben a legigazságosabb ügy spártai katonája, belőlünk együttesen pedig legyőzhetetlen óriás; benne egyesülnek az eszmék, a tapasztalatok, a vértanúk hagyatéka, a mű folytonossága, a nép érdekei, a haza jövője, s a párt szavatolja az új világ proletár építőihez fűződő szoros kötelékeinket szerte a földgolyón. A párt a kubai forradalom lelke.”

Az intézményesítéssel összefüggésben végül említést kell tenni a párt Pragmatikus Platform-tervezetéről, amely a kongresszus elé került, és ideiglenes jóváhagyást nyert. Ideiglenest, mert a döntés értelmében tovább kell dolgozni a programtervezet tökéletesítésén, és a párt második kongresszusa fogadja majd el annak végleges szövegét. Előzetes elfogadása mégis nagy – horderejű tény. Ezzel a dokumentummal a forradalom tüzeiben létrejött új kommunista párt első alapokmánya született meg: először sikerült mindenre kiterjedően rögzíteni a közös elveket, hosszabb távon irányt szabni a párt tevékenységének, a szocialista építőmunka irányának.

d) Nemzetközi problémákról

Ebben a vonatkozásban nemigen fedezhető fel a legutóbbi évek állásfoglalásaihoz képest valóban új megállapítás. Különösen vonatkozik ez Kuba és az Egyesült Államok viszonyának értelmezésére. A kubai külpolitika az előző esztendőben meglehetősen kiforrottá vált. Néhány vonatkozásban azonban olyan „sarkos” megfogalmazásokkal találkozhatunk, amelyek lehetőséget adnak a pontosabb értelmezésekre.

Eddig is számos esetben jeleztük, milyen meleg hangon szóltak a kubai vezetők a szocialista országok, különösen a Szovjetunió sokoldalú segítségéről, a nemzetközi szolidaritás fontosságáról. Hangsúlyozni kell mégis a Központi Bizottság beszámolójának következő

megállapítását: „Egyetlen pillanatra sem felejtethjük el, hogy a nemzetközi szolidaritás nélkül, a nélkül a támogatás nélkül, amelyet dolgozóink elszánt harcához nyújtottak osztálytestvéreink szerte a világon, különösen a Szovjetunió csodálatra méltó népe, szemben a hatalmas, gátlástalan és agresszív imperializmussal, a nyugati félteke népei sorsának tulajdonképpeni irányítójával, a kubai forradalmároknak a párizsi kommünárokhoz hasonlóan csupán a hősi halál lehetősége adatott volna meg, de nem a győzelemé.”

A kongresszusi dokumentumokból világossá vált az is, hogy a kubai kommunisták más testvérpártokhoz hasonlóan értelmezik a békés egymás mellett élés lenini politikáját, egyetértésüket nyilvánítják ki az SZKP békeprogramjával, pozitívan ítélik meg a nemzetközi feszültség enyhítése érdekében tett lépéseket.

Ugyanakkor a kubai kommunisták igen részletesen foglalkoztak a nemzetközi válság-gócokkal, azokkal a térségekkel, ahol éles összeütközésekre került sor az utóbbi esztendőben.

A kongresszus idején legaktuálisabb nemzetközi eseményről, az angolai forradalmi erőknek nyújtott segítségről Fidel Castro a zárszóban tett említést. Elmondotta: Kuba már régóta segíti a portugál gyarmatosítók elleni küzdelmet. Sok angolai káder tanult a szigetországban. „Elemi internacionalista kötelezettségünket teljesítettük, amikor segítettünk Angola népének!”

A latin-amerikai és karib-térségi kommunista és munkáspártok 1975 júliusában Havannában megtartott értekezletén elfogadott nyilatkozat tartalmával összhangban a beszámoló leszögezte, hogy Latin-Amerika számára sürgetővé vált a legmélyebb társadalmi átalakítások véghezvitele. Ugyanakkor nagyon reálisan azt is megfogalmazta, hogy „...a közvetlen jövő nem ígér olyan átfogó változásokat, amelyek azonnali szocialista átalakulásokhoz vezetnének, ahogyan ez Kubában történt.”

A kongresszus sokoldalúan elemezte az antiimperialista politika tapasztalatait. „Kuba külpolitikájának kiindulópontja – olvasható a Központi Bizottság beszámolójában – ...a kubai álláspontok alárendelése a szocializmus és a népek nemzeti felszabadításáért folytatott harc nemzetközi szükségleteinek. Kuba már minden lehetséges formában próbára tette elhivatottságát a nemzetközi szolidaritás érdekében – vérrel, munkával és műszaki együttműködéssel –, s továbbra is ezt a követelményt tekinti nemzetközi tevékenysége alapjának.”

Már e néhány, Kuba Kommunista Pártja első kongresszusának anyagából felidézett állásfoglalás is szemléletesen jelzi, milyen felelősségteljes hozzáállás jellemezte a kubai kommunistákat a fejlődés által felvetett minden kérdéscsoport kimunkálásában. A résztvevők – csakúgy, mint mindenki, aki megismerte a tanácskozás dokumentumait – érezték, hogy valóban lezárult egy történelmi szakasz és a kubai kommunisták sokkal érettebben, felkészültebben és bizakodóbban néznek a jövő elé.

Utószó helyett

A kézirat lezárása óta több mint három év telt el, Kuba Kommunista Pártjának első kongresszusától pedig közel nyolc esztendő választ el bennünket. Ezért most, amikor a zárófejezet formát ölt, indokolt mondani valamit az azóta történetekről: elsősorban arról, hogy a történelem által 1975-ben „felkínált” igen kedvező lehetőség mit is tartalmazott, mennyire élt (élhetett) ezzel a szigetország népe, s hova jutott ezekben az években a konszolidációs útra tért kubai nemzetgazdaság.

Szisztematikus elemzésre most nem vállalkozhat a szerző. Egyrészt azért, mert túl kicsi az időhorizont, másrészt túlságosan sok a kellő biztonsággal semmiképpen nem elemezhető esemény, viszonylat. A kötet előző fejezeteiben alkalmazott tárgyalási mód folytatása maradjon hát a jövőre. A következő oldalakon olvasható fejtegetés így egyszerre lesz szerényebb, felszíneesebb és egyben kockázatosabb is. A „kockázat” nemcsak az elnagyoltságból adódik, hanem abból is, hogy maradandónak ígérkező tanulságok megfogalmazása nélkül (ennek semmiképpen nem jött még el az ideje), mintegy „hangosan gondolkodva” keresek itt magyarázatot a történetek alakulására. Bizonyosságok helyett – mert az bizony nemegyszer hiányzik – a feltételezések birodalmába hatolva próbálom értelmezni a kubai forradalom – döntően a legutóbbi periódus – fejlődésének mozgatórugóit és a cselekvések néhány következményét; mindvégig társat keresve a Tisztelt Olvasóban, remélve, hogy a fejtegetés továbbgondolásra ösztönöz, számos vonatkozásban a kubai fejlődés nemzeti jellegzetességein túlmutató terepeken is.

Joggal felmerülhet a kérdés: ha a szerző nem vállalja a komplex elemzés módszerét, miféle rendező elv alapján kísérli meg a „lényeg”, vagy legalábbis a lényegesnek tűnő struktúrák megragadását? A kínálgató lehetőségek közül az a megoldás mutatkozik a legígéretesebbnek, ha a legilletékesebb, leghivatalosabb források nyomvonalán indulunk el. Az eddig megrendezett két kubai pártkongresszus leglényegibb meghatározásait, pontosabban azok vissza-visszatérő interpretációit fogadjuk el mintegy kiinduló tézisként.

Kuba Kommunista Pártjának első kongresszusán a gazdag tárgysorozatból két témakör kapott különös figyelmet: a gazdaság (a maga komplexitásában) és az intézményesítés befejezése. Ez utóbbira – a rendelkezésre álló információk szerint – a tervezett időben sor került. És bár egy átfogó tanulmányban nagy figyelmet érdemelne, nekem úgy tűnik, hogy „kiemelt rendező elvként” kezelése e helyen mellőzhető. A párt második kongresszusa szintén két alapvető területen határozta meg a soron következő legfontosabb feladatokat. Az egyik itt is a gazdaság volt, másodikként – vele szoros kapcsolatban – 1980-ban a védelemre került a hangsúly.

Nos, aligha vitatható, hogy a gazdasági viszonyok alakulása – nemcsak a kötetben tárgyalt előzmények alapján, hanem a kongresszusi határozatok szellemében is – kiemelt kérdéskör, és megkülönböztetett figyelmet kell szentelni neki ebben az áttekintésben is. A második nagy tárgykörben viszont indokoltnak tűnik némi átértelmezés. Vitathatatlan, hogy állandóan a „védelem” kifejezés tér vissza Kubában a cselekvéseket kijelölő kormányzati feladatok kapcsán. A szerző azonban úgy véli, hogy ha a „védelem” kifejezés mellett (vagy inkább: helyett) a „Kuba világforradalmi elkötelezettsége” kifejezést használja, pontosabban érzékelteti a legfontosabb történéseket és az őket motiváló szemléletet.

Ebben az utolsó fejezetben a „gazdaság” és a „világforradalmiság” értelmezésére kerül a hangsúly, és minden egyéb legfeljebb ezeknek alárendelten nyer említést.

Amikor a továbbiakban a gazdasági és a külpolitikai (védelmi) kérdésekkel foglalkozunk, elsősorban a kettő felfogásbeli értelmezésének, illetve kölcsönhatásának szentelünk megkülönböztetett figyelmet. Lehetőleg mindig a mindenkori konkrétságukban vizsgáljuk őket, mert csak ez a tárgyalási mód kínál módot a döntési logika reális megítélésére. Ezt a módszert követjük hát, noha tudatában vagyunk a vele járó – a tematikai törésekből adódó – „követési nehézségeknek”.

*

A kedvező lehetőségek, kilátások jellemezték az 1975-ös évet, amikor előkészítették Kuba Kommunista Pártjának első kongresszusát. S mivel az azóta történtek értelmezéséhez mindenképpen ez lehet a reális kiindulási alap, e helyütt legalábbis öt körülményre célszerű emlékeztetni közülük:

1. A párt kongresszusán elfogadott dokumentumok – mint azt az előző fejezet bemutatja – minden korábbinál nagyobb figyelmet fordítottak a gazdasági viszonyok, a korábbi tapasztalatok önkritikus elemzésére. S ami legalább ilyen fontos, minden vonatkozásban – a gazdaságpolitika célrendszere, a gazdaságirányítás megreformálása, a nemzetközi együttműködés lehetőségeinek felmérése, a közgazdasági képzés megjavítása – alaposan végiggondolt koncepciót terjesztettek elő, amelyeknek a kongresszuson „törvényesített” elfogadása igen kedvező belpolitikai feltételt teremtett a továbbhaladáshoz. Jogos volt a remény, hogy a megelőző években kibontakozott gazdasági fellendülés tartós lesz, és Kuba belátható időn belül leküzdí hágyományos gazdasági elmaradottságát. Reális közelségbe került hát ekkor a diverzifikált, közepesen fejlett szocialista gazdaság megteremtése.

2. A kedvező belpolitikai feltételek mellett a fejlesztési tervek realitását támasztotta alá a szocialista országokkal, mindenekelőtt a Szovjetunióval aláírt együttműködési szerződések sora. Mint arról korábban már ugyancsak szó esett. Ezek tartalmazták a korábban felvett hitelek visszafizetésének elhalasztását, a kubai nagyberuházásokban való nagy volumenű részvételt, az áruszállítások növelését, mégpedig Kuba számára igen kedvező árarányokkal.

3. Egy nagyon rövid időre – éppen az 1974-es és az 1975-ös esztendőkből – csúcsmagasságot ért el a cukor világpiaci ára. Az olajárrobbanást megelőző időszakhoz képest 1974-ben az átlagár a korábbinak mintegy tízszerese, 1975-ben pedig hétszerese volt. Így ekkor Kuba tőkés fizetőképessége minden korábbinál kedvezőbbé vált.

4. Az említett körülmények, főként a cukor világpiaci árának felszökése hirtelen felkeltette számos tőkés ország érdeklődését, amelyek üzletet szimatoltak a szigetországban. Egymás után futottak be a hitelajánlatok: ezek összege (az ajánlatoké, nem pedig az aláírt magánjogi szerződéseké) mintegy két és fél milliárd dollárt tett ki. Ebben a „pillanatban” úgy tűnt, hogy inkább csak a kubai fogadóképesség (a hazai anyagi és szellemi infrastruktúra) a „szűk keresztmetszet”, a dinamikus fejlesztésnek nincs „külső” anyagi és politikai akadály. Ez merőben új helyzet lehetőségét csillantotta fel, amilyen Kuba eddigi történetében még nem volt; s különösen új helyzet volt az előző másfél évtizedhez képest, amelynek ilyen jellegű nehézségeiről e kötet előző fejezeteiben sok szó esett.

5. A helyzet újszerűsége, kedvező volta abban is kifejezésre jutott, hogy átmenetileg új fázisba került Kuba és az USA kapcsolata. Érdemi tárgyalások indultak be, és a rendezési szándék kölcsönösnek mutatkozott. Az előtérben álló nézeteltérés, az úgynevezett „kártérítési probléma” nem látszott áthidalhatatlannak. Különösen azért nem, mert Kuba mindig is készséget mutatott a korábban kisajátított amerikai tulajdon ellenértékének számára elfogadható módozatú megfizetésére; most pedig az Egyesült Államok sem vonta kétségbe Kuba jogát a gazdasági blokádnak okozta kár kiegyenlítésének követelésére. Noha az összegek

megítélésében a távolság óriási (egy a kettőhöz) volt a két fél álláspontja között, ebben a vonatkozásban az amerikai nagyhatalmi presztízsszempont elfogadása sem látszott végképp járhatatlannak. Hiszen bár azt követelték, hogy a kubai kártérítés összege mindenképpen múlja felül az amerikai fél által fizetendő összeget, ugyanakkor más ajánlatok – például kedvező, hosszú lejáratú hitellel való részvétel a kubai gazdaság fejlesztésében – jórészt fedezhették volna a kubai fél kártérítési igényét. A tárgyalások tehát aligha az anyagi természetű nézeteltérések miatt feneklettek meg. Az ok lényegibb volt: az amerikai kormány nem kevesebbet követelt Kubától, mint azt, hogy korlátozza nemzetközi tevékenységét, s ne adjon támogatást a fejlődő országok fegyveres forradalmi erőinek. Ebben a témakörben viszont az álláspontok összeegyeztethetetlennek bizonyultak. Ám ez már átvezet egy Kubában és a kubai gazdaságon messze túlmutató, sokkalta szélesebb horizontú témakörhöz, a nemzetközi erőviszonyok korabeli megítéléséhez, amelyre más összefüggésben vissza kell majd térnünk.

*

Ha az 1976-80-as ötéves terv eredményeit mérlegeljük, szembetűnően sok rendkívüli körülményt kell számításba venni. Egy részükről igen tárgyyszerűen emlékezik meg a párt második kongresszusán elhangzott központi bizottsági beszámoló. Mivel magyarul is teljes terjedelemben hozzáférhető, elég itt csak néhány megállapítására hivatkozni.

Kezdjük azzal, hogy a társadalmi össztermék növekedési üteme igen lényegesen elmarad a tervezettől, hat helyett csak évi négy százalékot ért el. Ez nem annyira a továbbiakban több vonatkozásban körvonalazandó objektív nehézségek miatt elgondolkasztató, hanem mindenekelőtt azért, mert az ebben az öt esztendőben megvalósított beruházások összege kerekén 75 százalékkal magasabb volt, mint az előző ötévi beruházások összege. A beszámoló továbbá megállapította: „A beruházások teljes összegéből az ipar 35 százalékkal, 4,57 milliárd pesóval részesedett. Ez háromszorosa az előző tervidőszak ipari célokra fordított összegének, és egymilliárd pesóval több, mint az 1975-öt megelőző tizenöt év összes beruházása ebben az ágazatban.” Azért látszik célszerűnek erre az összefüggésre ráirányítani a figyelmet, mert ennek tükrében a problémák aligha magyarázhatók csak azokkal a (kétségtelenül súlyos) objektív nehézségekkel, amelyekről a továbbiakban, a kongresszusi beszámoló alapján szót ejtünk. A beruházási politika alacsony hatékonysága más természetű objektív és szubjektív okokra vezethető vissza, amelyek értelmezésére ugyancsak kísérletet kell tennünk.

A gazdasági eredmények konkrétabb szemügyre vételénél induljunk ki abból, hogy az adott időszakban a 4 százalékos növekedés is jelentős. És e mögött számos figyelemre méltó teljesítmény áll. Ilyenek: a mezőgazdasági terület ezekben az években – főleg bozótirtás révén – 850 ezer hektárral, a víztárolók kapacitása 2,6 milliárd köbméterrel emelkedett. Az élelmiszeriparban a fő termékek gyártása 14 százalékkal, a könnyűiparban a termelés volumene 23 százalékkal nőtt. Figyelemre méltó előrelépés történt az autóbusz, a rádió és különösen a televízió összeszerelésében, és növekedett a hűtőszekrény illetve számos más alapvető tartós fogyasztási iparcikk gyártása. Viszont a nikkeltermelés (a tervektől eltérően) az 1971-1975-ös évek szintjén maradt.

Mivel magyarázható a nagyfokú elmaradás a tervtől? A kongresszusi beszámoló első helyen a cukor árának kedvezőtlen világpiaci alakulását említi. Tény, hogy a cukor ára 1976-ban hirtelen lezuhant, és 1980-ig alacsony volt, még egyharmadát sem érte el az 1974. évi, kiemelkedően magas árszínvonalnak: 1976-1980 között a tőkés világpiaci ár kb. 55 százaléka volt a termelési költség világátlagának.

Továbbá rámutat a beszámoló arra is, hogy „furcsa módon egyidejűleg léptek fel” Kubában nagy kárt okozó természeti csapások. A cukornádültetvények egyharmadát sújtotta a cukornádüszög, a dohány termelést pedig nagyon visszavetette a penész: 1979-ben a dohánytermelés 25, 1980-ban pedig 9 (!) százalékat vitte el ez a betegség. Ugyanakkor az ország két keleti tartományában nagy kárt okozott az afrikai eredetű sertésvész. Ezek – és tegyük hozzá: a lakosságot sújtó dengou-járvány – megjelenésében aligha véletlen az egybeesés. Nem alaptalanul feltételezzük, hogy két különböző körülmény (a korszerű, hatékony védőeszközök hiánya, illetve a kubaiak tömeges afrikai jelenléte) egyaránt hozzájárult a súlyos következményekkel járó járványok egyidejű megjelenéséhez.

Mindenesetre az említett tényezők – a több éven át fennmaradó alacsony világpiaci cukorár, a tőkés világpiacon bekövetkezett, Kuba számára nagyon kedvezőtlen cserearányromlás, a termeléskiesések és az alacsony beruházási hatékonyság – együttesen eredményezték a tervleamaradást és (tegyük hozzá) azokat a súlyos gazdasági feszültségeket, amelyekkel már 1979-ben szembe kellett néznie az ország népének.

Van azonban itt néhány körülmény, amelyet annak ellenére is érdemes tovább boncolni, hogy a rendelkezésre álló adatok inkább csak reprezentatív jellegűek; bár teljes mértékben tudatában vagyunk annak, hogy milyen veszélyek forrása lehet a teljes idősoroknak és számos nagy horderejű döntés teljes „tartományának” nem ismerete.

A párt második kongresszusán elhangzott beszámoló feltárja, hogy 1975-1979 között a tőkés világgal való kapcsolatokban a cserearány drámaian módosult: 1979-ben 53 százaléka volt az 1975. évinek. Érthető hát, ha a tőkés világ felé hirtelen nagyon megemelkedett Kuba hitelállománya, hatalmassá nőttek a kamatok, a fizetési terhek. Mindez egyben együtt járt azzal is, hogy a konvertibilisvaluta-relációban minimumra kellett csökkenteni a behozatalt, hogy tehát a külkereskedelem irányultsága jelentősen módosult. E folyamat során – olvasható a beszámolóban – „a KGST országok részesedése árucere-forgalmunk összességében az 1975-ös 56 százalékról 1979-ben 78 százalékra nőtt, a Szovjetunió részesedése 48 százalékról 67 százalékra emelkedett”.

De érdemes még tovább idézni a külkereskedelemre vonatkozó adatoknál. Kontinentális bontásban főleg az afrikai reláció rendkívül aránytalansága a legszembeötlőbb. Bár minden korábbi időszak kapcsán is jelzik a megadott adatok, hogy Kuba exportja e térség felé mindig is nagyobb volt az importnál, az 1980. évben az export-import különbsége már több nagyságrendű: míg az afrikai termékek aránya a kubai behozataltban mindössze 0,1 százalékot tesz ki, addig a kubai kivitelben való afrikai részesedés 5,9 százalék. Az Afrikába irányuló export volumene 10 év alatt több mint 15-szörösére növekedett.

Alighanem megállapítható: ha a fentiekben éppen csak jelzett körülmények ellenére a kubai gazdaság nem omlott össze ezekben az években, sőt tényleges növekedést ért el, az döntően a szocialista országok, alapvetően a Szovjetunió hatalmas méretű támogatásával magyarázható. Ebben a támogatásban – mint ezt Fidel Castro is többször kiemelte – nagy szerep jutott a Kuba számára kedvező árárányoknak. Ha nem is áll rendelkezésünkre a világpiaci árárányokkal korrelált számítás, ennek mértékére nézve reálisnak tűnik az a becslés, hogy az árakba beépített és más formában nyújtott gazdasági segítség bizonyos években elérte a kubai nemzeti jövedelem egynegyedét.

*

Kuba internacionalista politikája „csak annak eszköze”, olvasható a párt második kongresszusának határozatában, „hogy védje a népek szabadságát és önrendelkezését”; ezért a kongresszus „kinyilvánítja elhatározását, hogy folytatja a nemzetközi szolidaritás e nemes,

nagylelkű, önzetlen politikáját, ami előrevetíti a jövő felszabadult, szocialista emberiségének kapcsolatait”. Ez a külpolitika (a kubai vezetők szóhasználatával élve: védelmi politika) szerves folytatása az első kongresszus állásfoglalásának, amely világosan leszögezte, hogy „Kuba alárendeli érdekeit a szocializmusért és a kommunizmusért, a nemzeti felszabadulásért, az imperializmus leveréséért... vívott harc általános érdekeinek”.

Nos, ha meg akarjuk érteni Kuba gazdasági és azon túl általános – fejlődésének legutóbbi fejleményeit, éppen ez a második nagy témakör, amelyben tájékozódni kell, amelynek néhány mozzanatát már e helyütt fel kell idéznünk. Annál is inkább, mert ennek a hazánkhoz hasonló nagyságrendű országnak a nemzetközi aktivitása egyedülálló korunk történelmében.

Kuba – mint erről már korábban szó esett – már az 1960-as években aktív szerepet vállalt a latin-amerikai gerillamozgalom segítségével. De az, ami az 1970-es években nyújtott internacionalista segítsége kapcsán ismertté vált, minőségileg új vonásokat mutat fel mind a részvétel nagyságrendje, mind minőség, mind következményei tekintetében. E téma feldolgozása, beható értékelése külön monográfiát igényelne; itt legfeljebb néhány „széljegyzet-szerű” megjegyzésre van mód, részletezés nélkül.

Kuba új típusú nemzetközi fegyveres részvétele az antiimperialista küzdelemben Angolában veszi kezdetét. Noha korábban is különböző formákban segítette a portugál gyarmatosítók elleni felszabadító harcosokat, az 1975 második felében a Neto vezette MPLA által kért és Kuba által teljesített segítség minőségileg új fellépést jelentett. Ez esetben ugyanis egy kormányra lépett hatalommá szerveződött fegyveres felszabadító mozgalom kérte a segítségnyújtást, jól képzett, a modern fegyverekhez értő, nagy létszámú fegyveres erő részvételét.

A kubai önkéntesek – mert formailag vitathatatlanul önkéntesek voltak, méghozzá igen lelkes, önfeláldozó, az ellenség iránti gyűlölettől áthatott harcosok – a kívánt létszámban és időben megérkeztek a közép-afrikai országba, és rövid idő alatt megsemmisítő csapást mértek a külföldi zsoldosokkal megerősített szakadár egységekre. Ez lehetővé tette a következetes forradalmi erők hatalmának megszilárdítását.

A gyors és egyértelmű siker többféle következménnyel jár. Nemcsak növelte a kubaiak önbizalmát, hanem felkínált egy új lehetőséget az elszánt és képzett harcosokban szükkülő antiimperialista kormányok számára is: tudatára ébredtek, hogy van honnan segítséget kérni. S mint ismeretes, fordultak is Kubához segítségért. Különösen azt követően, hogy a kubai önkéntesek az etióp kormány kérését is teljesítve aktív szerepet vállaltak az ogadeni tartomány visszaszerzésében.

Nem áll rendelkezésünkre részletes kimutatás arról, hogy 1975 óta hány országban, milyen létszámmal, milyen összetételben („civil” szakember, illetve katona) működtek közre kubai internacionalisták. A részvétel nagyságrendjére legfeljebb következtethetünk Fidel Castro 1982-ben, a kubai Kommunista Ifjúsági Szövetség kongresszusán elmondott beszédéből, ahol kifejtette: az elmúlt években 150 ezer kubai teljesítette internacionalista kötelezettségét, közülük 120 ezer a fegyveres erők soraiban. Köztudott ugyanakkor, hogy a „polgári” szakemberek (tanítók, egészségügyi dolgozók, építőipari szakemberek stb.) előzetesen ugyancsak katonai kiképzésben részesültek. És bár Fidel Castro beszédeiből azt is tudjuk, hogy több mint 30 országban került sor kubai részvételre, arról nincs információ, hogy melyek kaptak kifejezetten katonai jellegű támogatást.

Mielőtt e fellépés amerikai hatásáról szólnánk, említést kell tenni néhány belpolitikai vonatkozásáról. Különösen az önkéntességről, az erőforrások elvonásának következményeiről és arról, hogy milyen hatást gyakorolt ez a részvétel a kubai közgondolkodásra.

Magyarországon (de feltehetően nagyon sok más országban is) elképzelhetetlen volna, hogy fiatalok tíz- és tízezrei önként vállalkozzanak olyan kockázatos feladatra, mint a más népek fegyveres harcában való részvétel, ami az utóbbi években Kubában gyakorlattá vált. Ha ezt meg akarjuk ítélni, mégsem feledkezhetünk meg a magyar és más népek történelmi múltjáról. Például az 1848-1849-es magyar szabadságharc tapasztalatairól, illetve – a vereséget követően – a nagy létszámú magyar emigráció főleg két kontinensen is betöltött szerepéről. Vagy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom utáni helyzetről, a szovjet-országi intervencióról és a polgárháborúról, amely ugyancsak a – feltűnően nagy létszámú – magyar önkéntesek aktív forradalmi részvételét példázza. És a spanyol polgárháború, a második világháború partizánmozgalmának „soknyelvű” egységei a történelmi közelmúlt tényei is megannyi bizonyítékát szolgáltatják az internacionalista fegyveres összefogásnak. Kuba példája tehát semmiképpen nem „történelmi kivétel”; ugyanakkor nagyon masszív, történelemformáló fellépés. Mind az említett más, mind a kubai tapasztalatok arról győznek meg, hogy bizonyos feltételek találkozása esetén realitás a más népek függetlenségi harcában való tömeges részvétel.

A kérdés inkább az: milyen konkrét, speciális okok motiválják ma a kubai részvételt? És felmérhető-e ennek hatása, mindenekelőtt hazai következménye? Az egyértelmű „igen” kimondása elhamarkodott lenne. A végleges válaszra még várni kell. Érdekes azonban néhány körülményre ráirányítani a figyelmet.

Önként jelentkező fiatal, aki meggyőződésből – bizonyos esetekben kíváncsiságból, néha csak kalandvágyból – örömmel vette a toborzást, kétségkívül éveken keresztül igen sok volt Kubában. Több is a „kelleténél”. Hogy így van-e ma, nyolc évvel Angola után is, arra csak alapos helyszíni vizsgálódás után lehetne válaszolni. A korábbi túljelentkezést több tényező motiválta. Az erőteljes internacionalista-forradalmi nevelés, a tartós veszélyhelyzet, a jenikkkel szembeni gyűlölet, a bizonyítási vágy, hogy az új nemzedék sem marad el a „moncadistáktól”, a Granma-expedíció résztvevőitől, a Felkelő Hadsereg harcosaitól – mindez valóban nagy rétegek (főleg az ifjúság) tudati jellegzetességévé vált. S az első sikerek, a szinte áldozatok nélküli győzelmek a kockázati elemet annyira háttérbe szorították, hogy „megmutatom, ki vagyok” magatartás ténylegesen domináló lett.

Nehéz felmérni, hogy a kemény szolgálat – most már mind gyakrabban a gerilla harcmodorral szembeni fellépés szüksége –, az ismeretlen betegségek, a gyakori sebesülések, az idegen földön való halálozások száma – ami végső számszerűségében meghaladja a kubai forradalomért küzdők hajdani veszteségét – milyen kételyeket támaszt. Már csak a részvétel elhúzódó jellege miatt is, hiszen a mai álláspont szerint a távlat az, hogy „több nemzedéken keresztül kell vállalni az internacionalista kötelezettséget”. Vannak jelek Kubában a vállalatás újragondolására; különösen az idősebbek, a tartalékosok soraiban. S még inkább az édesanyák között, akik nem mindig tudnak azonosulni fiuk távoli országban bekövetkezett hősi halálának szükségességével.

Sokakban felmerülhet: milyen hatást gyakorol ez a vállalkozás a hazai munkaerő-ellátottságra? Ez azonban csak innen tűnhet gondnak. Kubában a forradalom győzelme után – a latin–amerikai demográfiai tendenciákkal összhangban, illetve a sikeres egészségügyi intézkedések következtében – erőteljesen nőtt a népszaporulat, és az 1953-ban alig több, mint hatmilliós népesség – az egymillió nagyságrendű kivándorlás ellenére – most már megközelíti a tízmilliót. A munkaerő-főleg tehát mind jelentősebb.

Hasonló jelenség figyelhető meg a szakképzés vonatkozásában is. A korábbiakban ismerttetett oktatási programok – bár a legutóbbi időben bizonyos fokig mérséklődtek – a termelőerők adott és a közeljövőben várható fejlettségéhez képest igen nagyvonalúak voltak. Így a külföl-

dön tevékenykedő szakemberek kiesése bizonyos foglalkozási ágaktól (pl. orvos) eltekintve nem okozhat népgazdasági nehézséget.

Ha az 1980-as esztendő első felében bekövetkezett belpolitikai eseményeket értelmezni kívánjuk, akkor az okokat másutt kell keresnünk tehát.

Minthogy az akkori eseményektől esztendők választanak el bennünket, nem tűnik feleslegesnek, ha az oknyomozás előtt tömondatokban felidézzük a történetek fontosabb elemeit.

1980 tavaszán –a nyilvánvalóan külső ösztönzésre – több latin-amerikai ország havannai követségére csoportok hatoltak be, hogy ilyen formában nyomást gyakorolva, kubai állampolgárok részére kivándorlása vizum kiadását kényszerítsék ki. A legjelentősebb akcióra a perui követségen került sor, ahol több ezren kértek politikai menedékjogot. A kivándorlási hullám hirtelen megnövekedését jelezte az a körülmény is, hogy mind nagyobb sorok váraкоztak az európai tőkés országok havannai követségei előtt, remélve kérelmük pozitív elbírálását.

A tőkés világ összehangolt fellépését jelzi, hogy ekkoriban – a szokásostól eltérően – a korábbi kereteknek megfelelő számú engedélyt sem adták ki, gondolva, hogy ezzel is elősegítik a belső feszültség elmélyülését. S ebben nem is tévedtek. Megszámálhatatlanul sok atrocitásra került sor ezekben a hetekben a kivándorlást óhajtók és a forradalom aktivistái között. A mindinkább elharapózó tettelegességeknek a kubai kormányzat vetett véget. Nemcsak azzal, hogy határozottan fellépett a személyi bosszúk elszaporodásával szemben, hanem azzal is, hogy átmenetileg szabadkikötőnek nyilvánította a marieli kikötőt, ezzel mintegy lökést adva kivándoroltatásra irányuló egyéni vállalkozásoknak. Mivel a kubai hatóságok készek voltak soron kívül kiadni az útiokmányokat azoknak, akik e kikötőn keresztül el tudtak utazni, érthető, hogy a kubai emigránsok, főleg az Egyesült Államokban akkor élő 760 ezer kubai közül sokan készek voltak áldozatokat hozni családtagjaik érdekében. Napok alatt több ezer amerikai kishajó-tulajdonos hajózott. Marielbe, névsorokkal a kezében, és (rövid idő alatt) 120 ezernél több kubaival a fedélzeten tértek vissza. Csakhamar kiderült azonban az is, hogy a kivándoroltak között sok ezer börtönviselt közönséges bűnöző érkezett az USA-ba, akik már a menekülttáborokban „akcióba” kezdtek.

A történetek után bizonyos kompromisszum jött létre: az amerikai kormányzat átmenetileg mérsékelte kubai felforgató akcióját, a szabadkikötő pedig elvesztette jelentőségét, és a kivándorlás kérdésében visszaállt a régi rend.

Bár kétségtelen, hogy ezekben a hetekben a kubai nép forradalmi erői hatalmas megmozdulásokon nyilvánítottak véleményt, nem lehetett nem a dolgok mélyére nézni. A kormány által ekkoriban fogantatott számos intézkedés közül (ilyen volt a gazdasági irányítás korszerűsítése) itt csak kettőre utalunk, amelyek horderejüknél fogva kiemelt figyelmet érdemelnek: a szabadpiac és az új bérrendszer bevezetésére. Éljük be itt e rendeletek lényegének ismertetésével: a tapasztalatokra (főleg a piackérdésben) amúgy is vissza kell térni.

Kubában – mint közismert – röviddel a forradalom győzelme után bevezették a jegyes elosztás rendszerét. Minthogy számos intézkedés erőteljesen növelte a szegénység vásárlóerejét, s mivel tartósan fennállt az amerikai gazdasági blokádnak, az erőforrások korlátozottsága, aminek hatását súlyosbította a téves gazdaságpolitika, az ösztönzőrendszerek hiánya, a következő években nem nyílt mód e háborús jellegű elosztási szisztéma megszüntetésére; és belátható időn belül nem is várhat érdemi változás e téren. Az 1970-es évek elején bevezetett „párhuzamos” (nem jegyes) – néhány száz termékre kiterjedő – állami kereskedelem további bővítése mellett 1980-ban egy tényleges szabadpiac megteremtésére is

döntés született. Ez elsősorban a paraszti kistermelés és az újjászülető kézművesség áruforgalmának szabályozását érintette, mivel lehetővé vált a kistermelő számára, hogy az állami kötelezettségek teljesítése után főlöslegét kijelölt elárúsító helyeken értékesítse. Rövid idő alatt sok olyan áru (főleg élelmiszer) került e piacra, amely magas ára ellenére gyorsan vevőre talált. Ez a folyamat elkeseredett viták forrása lett: ki-ki társadalmi helyzete, érdekeltsége szerint örömmel vagy éles kritikával fogadta a kormányintézkedést.

A bérrendszer reformját viszont szinte mindenki üdvözlötte; már csak azért is, mert – főleg az alacsonyabb keresetűek esetében – tíz százaléknál magasabb béremeléssel párosult. Ugyancsak jó hatást gyakorolt az új kategóriarendszer érvényesítése, amely – a munka nehézségének, bonyolultságának elismerésével, valamint a „től-ig” határral – lehetőséget teremtett az egyéni teljesítmények figyelembevételére. Ezzel elvileg elvesztette jelentőségét az úgynevezett „történelmi bér”, amelyről korábbiakban említés történt.

E nagy horderejű intézkedések időzítése, a sok éves várakozás utáni gyors bevezetésük bizonyítja, hogy az ország vezetése érzekelte a kialakuló feszültségeket, s hathatósan tenni kívánt ellen, noha a propaganda a lumpen, bűnöző, antiszociális elemek elszemtelenedésére, megregulázásuk szenvedélyes követelésére irányította a fő tüzet.

Mindazonáltal mindeddig homályban maradt a feszültségekkel kapcsolatos számos, újragondolásra megérett tényező. Először is az afrikai veszteségek erjesztő hatása. Ennek konkrét mértékét csaknem lehetetlen kívülről megítélni, mindenekelőtt a kubai internacionalista egységek rendkívüli zártsága miatt. Ezek lakossági érintkezése is intézményesített, ténykedésük meghatározott célfeladatokra irányul. A részvétel folyamatossága viszont életformát formáló tényező lett.

Viszonylag könnyebb értékelni az 1978 decemberében elkezdődött és a következő évben tömeges jelenséggé váló „emigráns turizmus” lélektani hatását. Ennek előzménye az, hogy az 1970-es évek második felében mind gyakrabban fogalmazódott meg a különböző emigráns-szervezetekben a hazalátogatás, a nyugdíjasok esetében pedig a hazatelepülés szándéka is. A kitelepültek többsége nem viseltetett ellenségesen hazája iránt, és mindenekelőtt hozzátartozóival kívánt személyes kapcsolatot teremteni. A kubai kormány felkarolta a kívülről jött kezdeményezéseket: jelentős mennyiségű kemény deviza megszerzésében is reménykedve kialakította a kereteket a szervezett hazalátogatásra.

A csoportosan érkező látogatók kijelölt szállodákban lakhattak, étkezhetek, és kijelölt devizás üzletekben vásárolhattak különböző fogyasztási cikkeket hozzátartozók részére. Mindezt meglehetősen borsos áron tehették; így érthető, ha elsősorban a jobb módú emigránsok látogattak haza, akik természetesen ajándékokkal kedveskedtek; és folyt a kölcsönös tapasztalatcsere.

Ez idő tájt az emigránsokkal kapcsolatos kubai propaganda hangvétele is megváltozott. A „gusano” (féreg) elnevezés, amely eddig mintegy a reakciósok, a szembenállók és a kivándorlók „gyűjtőneve” volt, most használhatatlan lett. A hivatalos szóhasználat, a „comunidad” (közösség), ami a nálunk használatos „idegenbe szakadt hazánkfia” kifejezés megfelelője kívánt lenni, a köznyelvben alig szerepelt. Helyette a „mariposa” (pillangó) és a „gusafiero” szavak szerepeltek: ez utóbbi lefordíthatatlan, mivel két szó, a „féreg” és az „elvtárs” spanyol megfelelőjének két-két szótagját ötvözi egybe. Mindkét kifejezésbe sajátos gúny és öngúny vegyült, mintegy jelezve a jelenség (a hazalátogatás) ideologikus tisztázatlanságát, kettősségét.

Egyetlen esztendő alatt százezernél több hazalátogató emigráns érkezett, akik többszörösen több emberrel találkoztak. Ajándékaik egy ilyen ellátási szinten lévő országban fokozott

hatást váltottak ki; nem beszélve arról, hogy az ajándékba adott árutömeg jelentős része bekerült a cserekereskedelembé, s lökést adott a spekulációs törekvéseknek. Ha pedig ennek fényében gondoljuk végig, mit jelentett a kubai kormányfő 1980-ban elhangzott ismételt bejelentése – miszerint a második olajár-emelkedést és a cukor kedvezőtlen világpiaci ára miatt a tervezett életszínvonal-emelkedésre beláthatatlan időn belül nem kerül sor –, akkor a belpolitikai feszültség nyílt megjelenését szinte természetesnek tarthatjuk. S ennek tükrében értékelhető az is, hogy a bérrendszer korrekciója, valamint a jegyes elosztás és az állami „párhuzamos piac” mellett a „harmadik” – szabad – piac engedélyezése a konszolidációt szolgáló döntés volt.

*

A hazai olvasóban óhatatlanul felmerül: elvileg fenntartható-e Kuba e hatalmas nemzetközi elkötelezettsége? Már csak az említett belpolitikai körülmények miatt is. Ez a téma – a világforradalmiság értelmezése és az ebből levont gyakorlati következtetés – mindenképpen túllépi a „kubai” illetőséget. Mivel azonban egyetlen szocialista útra tért kis ország sem érdekelt (s nem érintett) benne olyan mértékben, mint Kuba, a kubai forradalom mai szakaszáról szólva nem térhetünk ki az újragondolás szükségé elől. Még akkor sem, ha teljes mértékben tudatában vagyunk annak, hogy hányféle érdek, szemlélet összeütközésének metszéspontját érinti e téma pusztá megemlítése; és annak is, hogy a hibalehetőségek, amelyek felelős kutató esetében is számba veendők – már csak korlátozott ismeretekből fakadóan is –, mekkora tévedések veszélyével járnak. Mégis vállalni kell a tévedés kockázatát is, ezzel is jelezve, hogy egy ilyen nagy kérdés megítélésében – amelynek következményei mindnyájunk életét egyre nagyobb mértékben érintik, befolyásolják – mindenki illetékes, így az a szerző is, aki Kuba-kutatóként „beleütközött” a világforradalom, a világméretű antiimperialista harc egy igen markáns értelmezésébe, amely – miközben tartalmi gazdagodása kézzelfogható – szemléletmódját tekintve változatlanul egysíkú, gyakorlatilag független a mindenkori erőviszonyoktól.

Ha – nem kis leegyszerűsítéssel – kísérletet teszünk a számos kubai dokumentumban, meg-számlálhatatlan vezető politikusi állásfoglalásban kifejezésre jutó világforradalmi koncepció lényegi vonásainak összegzésére, főleg a következő „építő elemekből” állíthatjuk össze a cselekvést orientáló felfogást: 1. Korunkban az imperializmus – elsősorban az amerikai – a legfőbb ellenfele mindenféle haladásnak, az emberi lét minőségi megjavításának. 2. A szocializmusba torkolló antiimperialista forradalom közvetlenül szükséges az emberiség túlnyomó többsége számára. 3. Az imperializmus erői, befolyása elleni szüntelen támadás, annak teljes felszámolásaig, korunk kikerülhetetlen feladata. 4. A szocializmus erőinek elemi kötelessége, hogy minden lehetséges módon segítse a világméretű antiimperialista harcot, amelynek döntő területe a fegyveres harc. 5. Kuba, a kubai „élesapatnép” e forradalmi folyamat bázisa, példája, élenjáró ereje. A kubaiság (a kubai mivolt) alapvetően a következetes, a végső győzelemig tartó antiimperialista forradalmiságban ölt testet. 6. A harc kimenetelében a konkrét erőviszonyoknak nincs döntő jelentőségük. A forradalmi tudat, az áldozatkészség a hatalmas túlerő felett is biztosítja a történelmileg szükségszerű győzelmet.

Bármennyire fontos lenne is e koncepció valamennyi elemével érdemben foglalkozni, felidézve a kubai álláspontok árnyalatait, ettől most mindenképpen el kell tekinteni; már csak azért is, mert ez szintén egy terjedelmes monográfiát igényelne. Egy összetevőre – az erőviszonyok megítélésére – azonban még e korlátozott terjedelmű fejezetben is némileg részletesebben ki kell térni. ki kell térni. Annál inkább, mert feltehetően itt van a szemléleti módok közötti különbség „ugrópontja”.

Anélkül hogy elmerülnénk a történelmi analógiákban, a legújabb kori történelemben jártas hazai olvasót elég emlékeztetni rá, mekkora figyelmet kapott az erőviszonyok kérdése az októberi forradalomban, majd annak fegyveres védelme kapcsán a polgárháborús években, illetve az ezt követő stratégiai koncepció kialakítása során. Ugyancsak központi helyen szerepelt ezt követően a fasizmus előretörése idején, a második világháború alatt és a következő években is.

Ezek a tízmilliókat felölelő élet-halál küzdelmek nemcsak az „ügy” – az egymással szemben álló céltételezések – politikai-erkölcsi tartalmát állították reflektorfénybe, hanem kikényszerítették a nemzetközi erőviszonyok kategóriájának mindenkori újragondolását, a benne szereplő különböző komponensek szerepének, kölcsönhatásának mind pontosabb értelmezését. És természetesen ezek révén a mindenkori konkrét erőviszonyok lehető legpontosabb megítélését, a várható áldozatok és eredmények mérlegelését.

Nos, ennek során vált mindig is világossá, hogy egy társadalmi szükséglet, egy cél – legyen bár az a legnemesebb – csak meghatározott feltételek között elérhető. Így „pontosodott” a kategoriális megközelítés, amelyben a feltételek között természetesen mindig megkülönböztetett figyelmet kapott a katonai tényező (a fegyveresek száma, a fegyverzet színvonala, a harcosok kiképzésének minősége stb.), de emellett ugyancsak mindig kitüntetett figyelmet kapott a gazdasági tényező (a gazdaság fejlettsége, a nyersanyag-ellátottság, a termelőerők színvonala és gyors korszerűsíthetősége, az önellátás és a biztonságos külső pótlás lehetősége is), valamint a szemben álló erők politikai szervezettsége, intézményeinek szilárdsága, a tömegek tudatossága, erkölcsi eltökéltsége – hogy csak a legfontosabbakra utaljunk az erőviszonyok-komponensek közül.

Felmerül a kérdés a kubai internacionalisták világpolitikai szerepének kialakítása kapcsán: milyen számítások, feltételezések bázisán vált cselekvő elhatározássá a több nemzedék életére felvállalt fegyveres forradalmi támadó stratégia? Mennyi ennek a realitása a világban kialakult erőviszonyok mérlegelése alapján? Továbbá, hogyan hozható ez közös nevezőre az SZKP XXV. kongresszusán 1975-ben hozott határozatokkal: főleg azzal a gyorsan népszerűvé vált fő célkitűzéssel, hogy a korábbi években kibontakozott politikai enyhülést ki kell terjeszteni a katonai területre, és az enyhülést visszafordíthatatlan folyamattá kell tenni.

Az, hogy e célkitűzés elérése ma (1983 áprilisában) távolabbinak látszik, mint az előző esztendőben bármikor, nem szorul bizonyításra. A kérdés csak az: vajon nem következett-e be (s nem csak a kubaiaknál) valami elemi számítási hiba? És ez már több mint kérdéses. Sokféle megfontolást nem ismerve, csak feltételezések alapján kísérelhetjük meg egyfajta gondolkodás evolúciójának rekonstruálását.

Idézzük fel az 1975-ös évnél – ennek éppen az erőviszonyok alakulása szempontjából kulcsfontosságú időpontnak – néhány eseményét. Megközelítésünkben alighanem négy – egymással szoros kapcsolatban levő – „mozzanat” bizonyul kiemelkedően fontosnak: 1. A vietnami háború befejeződése, az amerikai imperializmus legnagyobb méretű büntető-expedíciójának látványos veresége. 2. Az amerikai belpolitikai feszültségek, amelyekben fontos szerepet játszott a háborús vereség, az előző években kiszélesedett népi ellenállás, és amely más okok miatt is bizalmi válsághoz, egy nagy többséggel megválasztott elnök bukásához vezetett (ennek sokkhatása éppen ez idő tájt érvényesült). 3. A Helsinkii Záróokmány aláírása, amit főleg az Egyesült Államok kormánya minden rendelkezésére álló erővel sokáig késleltetett. 4. Kubai önkéntesek megérkezése Angolába; ez egyfajta közvetlen értelmezése az akkori nemzetközi erőviszonyoknak.

E körülményekben egy merőben újnak látszó történelmi helyzet jutott kifejezésre. Az egykori kolonialista hatalmak közül eddigre egyiknek sem volt lehetősége rá, hogy fegyveres erővel

beavatkozzék a világ különböző térségeiben kibontakozó, újratermelő helyi konfliktusokba: 1956 óta Anglia és Franciaország mindenkori kormányai rendkívül óvatosak voltak a fegyveres konfliktusok esetében. Most viszont a globálpolitika jegyében fellépő Egyesült Államok sem engedhette meg magának (erre vonatkozóan szigorú állásfoglalás született az ország törvényhozó testületében), hogy „fiait” távoli területeken kibontakozó „kalandokba” belevigye.

Ki vitathatta volna ennek a körülménynek a jelentőségét? Különösen itt, Európában, ahol a népek nem tudtak eléggé örülni a történelmileg egyedülálló sikernek, a helsinki megállapodásnak. A kérdés csak az volt – de ez nyíltan nem vált „szakmai” megfontolások tárgyává –, hogy vajon ideiglenes vagy tartós állapottal kell számolnunk, vagy esetleg, a végérvényesen újjáalakult erőviszonyok talaján már nincs többé akadálya az imperialista és proimperialista erők fegyveres visszaszorításának, felszámolásának? Mert ha ez utóbbiról van szó, akkor a nemzetközileg mobilizálható, átcsoportosítható internacionalista erők, a rendelkezésre álló korszerű hagyományos fegyverzet bevetésével sok helyi konfliktusban eleve biztosított a győzelem; s ebben a folyamatban minden más erőtenyező szerepe elhanyagolható. Sőt, alárendelt szerepet játszik a győztes országokban is a „fejlesztői” tevékenység (a gazdasági prosperitás feltételeinek megteremtése), hiszen ezek az országok a nemzetközi folyamat egyfajta megítélésében amúgy is „csak” a bázis szerepét játsszák, következésképpen az erőforrások kiaknázása, a gazdaság modernizálása, hatékonyságának növelése stb. bízvást a „végleges”, a világméretű győzelem utánra maradhat.

Nem egy hazai szakemberben éppen ennek kapcsán támadtak kételyek már két-három évvel az angolai katonai győzelem után. A politikában jártas ember jól tudja, hogy az ellenfél gyengeségét (legyen bár az átmeneti jellegű) ki kell aknázni; a társadalmi küzdelem nem valami „jótékonyági akció” (noha időnként ezt is szerepet kaphat), s különösen nem az az ellenféllel szemben. Kiaknázni a gyors és viszonylag könnyű győzelem lehetőségét – ez az értelem és az érdekek diktálta parancs. A mindenkori határ megvonása – ez az értelem és az érdekek diktálta parancs. A mindenkori határ megvonása – az, hogy meddig érdemes e nyomvonalon előrenyomulni – viszont már fegyelmezett számítás, bonyolult, sok komponensű mérlegelés tárgya kell legyen; mert ennek elmaradása sok (esetleg nagyon kellemetlen) „meglepetést” okozhat.

Úgy tűnik, voltak, akik az 1970-es évek közepén az Egyesült Államok regenerációs képességét – különösen a nemzetközi vonatkozású erőre kapása lehetőségét – lebecsülték, sőt kizártnak tekintették, és azt a nagyon is érthető, jogos óhajt, hogy az USA többé sohase vállalhasson fegyveres kalandot a fejlődő világban, és szövetségeseit se tudja belevinni, hajlamosak voltak túlértékelni, realitásnak venni. Legalábbis erre vall, hogy egyetlen – az adott pillanatban a fejlődő térségben valójában döntő – szempont alapján polgárjogot nyert az általunk egyoldalúsága és túlfeszítettsége miatt vitatott felfogás egyeduralma. Pedig épp elég történelmi példát ismerünk a kapitalizmus regenerációs képességére. S tegyük hozzá, jól ismertek azok a tapasztalatok is, amelyek egy olyan bonyolult, soktényezős kompozíció, mint a nemzetközi erőviszonyok, viszonylag gyors változásának lehetőségét példázzák. Elég arra utalni, hogy például az ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi, közlekedési, szervezési, pénzügyi stb. faktorok is politikai, sőt erkölcsi vagy katonai erőtenyezőt módosító szerepet töltenek be. Ha pedig ezt is számba vesszük, már az 1970-es évek közepén sem lehetett (gazdasági vonatkozásban semmiképpen!) alábecsülni a nemzetközi tőke, az amerikai burzsoázia jövőbeni lehetőségét. Az ez irányú óvatosság azonban sok felelős politikus számára figyelmen kívül hagyható, kishitű „európai értelmiségi okoskodásnak” tűnt. Így történhetett meg, hogy a reálpolitikai megfontolások nem kaphattak kellő nyilvánosságot. Pedig – bár a sorozatos sikerek látszólag igazolták a célok és az alkalmazott eszközök „egyedüli helyességét” – már

akkoriban voltak nagyon is nyilvánvaló, figyelmeztető jelek. Gazdaságaink modernizálása nem haladt kellően előre, a húzóágazatok fejlesztése egyre gyakrabban tőkésektől vásárolt technikára épült, csaknem valamennyi szocialista ország nettó élelmiszerimportőr lett, gyorsan növekedett adósságállományunk, s a világkereskedelemben korábban kivívott helyünket nem tudtuk megvédeni. S tegyük hozzá: a szocialista fegyveres jelenléttel új útra tért országok többségében állandósultak a gazdasági bajok. Sehol nem sikerült például gyors élelmiszertermelési programot beindítani, pedig ha valami, akkor a népélelmezés javítása mindenütt elsőrendű kérdés volt, ami a helyi források kiaknázása révén, kellő hozzáértéssel sikeresen végbemehetett volna, jó alapot teremtve a politikai viszonyok megszilárdításához, egy hosszú távú – valóban kölcsönös előnyökre épülő – szilárd nemzetközi munkamegosztáshoz. Csakhogy a kölcsönös előnyök szorgalmazása mint a világforradalmat nem segítő „nemzeti önzés” megnyilvánulása a jelzett koncepcióban „károsnak” nyilvánított; csak az „önzetlen segítséget”, a „gazdagabb” szocialista nemzetek részéről nyújtott segítyt, ezek erőforrásainak átcsoportosítását ítélték „szocialista megoldásnak” e logika szerint.

Felmerül a kérdés: hányszor kell még megtanulni – és miért kell mindenkinek újra megtanulni – azt, amit Lenin 1921-ben a forradalom győzelmének évfordulóján mondott. Nagyon is időszerűnek tűnik részletesen felidézni, mert lényege aktuálisabb, mint valaha. „Mi, akiket magasra emelt a lelkesedés hulláma – írja –, s akik felébresztettük a nép lelkesedését előbb általános politikai, majd katonai téren, arra számítottunk, hogy közvetlenül e lelkesedés alapján megvalósíthatjuk az ugyanolyan nagy gazdasági feladatokat is mint amilyen nagyok az általános politikai és katonai feladatok voltak. Arra számítottunk – vagy talán helyesebben: feltételeztük elégséges számítás nélkül –, hogy a proletárállam közvetlen parancsszavával meg tudjuk majd szervezni kisparaszti országunkban az állami termelést és az állami termékelosztást kommunista elvek alapján. Az élet megmutatta, hogy tévedtünk. Több átmeneti szakaszra: államkapitalizmusra és szocializmusra van szükség ahhoz, hogy előkészítsük – hosszú évek munkájával előkészítsük – a kommunizmusba való átmenetet. Ne közvetlenül a lelkesedésre építsünk, hanem a nagy forradalom szülte lelkesedés segítségével a személyes érdekre, a személyes érdekeltiségre, a gazdasági meggondolásokra támaszkodva dolgozzunk azon, hogy mindenek előtt szilárd kis hidakat építsünk, amelyek kisparaszti országunkban az államkapitalizmuson át elvezetnek a szocializmushoz; másként nem érkezünk el a kommunizmushoz, másként nem tudjuk elvezetni az emberek tízmillióit a kommunizmushoz. Ezt mondta nekünk az élet. Ezt mondta nekünk a forradalom fejlődésének objektív menete.” És ezt mondja a jelenben számos afrikai ország tapasztalata is, ahol minden bizonnyal még több átmeneti szakasz közbeiktatódására lesz szükség, hiszen sok-sok millió ember kapcsán nem is a kisparaszti, hanem a törzsi létből kiindulva kell megelégni a magasabb fokú érdekeltiség, a korszerű tudás megszerzésének legracionálisabb útjait. Mert ha ez nem történik meg, akkor az áldozat – mind több emberi élet feláldozása – az eddigi sokszorosára növekedhet; csakhogy most nem az előrehaladás, hanem a kivívott győzelmek megtartása érdekében. Mert ma már megkerülhetetlen tény, hogy az Egyesült Államok nemcsak regenerálódott, hanem ismét ereje van egy mindenoldalú ellentámadás kibontakoztatására is. A következő nagy összecsapásban minden bizonnyal lesz szerepe a fegyvernek, a fejlődő térségben kiújuló fegyveres harcnak is; de meghatározó szerepe a gazdaságnak, a tudománynak, a szervezettségnek, a hatékonyság mindenoldalú növekedésének lesz. S nem engedhetjük meg, hogy mégoly tiszteletre méltó indítékú szubjektív meggyőződések is az elkerülhetetlennél nagyobb áldozatokra kényszerítsenek bennünket.

*

A legutóbbi időszak kubai fejleményeiről szólva – úgy tűnik – a védelmi feladatokról, a gazdaság teljesítőképességének új jellemzőiről, a piaccal kapcsolatos vitákról, a szövetkezetesítésről és

végül néhány ideológiai természetű kérdésről szükséges említést tenni, attól a meggyőződéstől vezérelve, hogy ezek adják a leghitelesebb képet a jelenről és a közeljövőbe vezető útról.

A védelem megerősítésével kapcsolatban két aspektus tűnik különösen fontosnak. Az egyik az, hogy a nemzetközi helyzet kiéleződése, a reagani politika fokozódó agresszivitása közvetlenül érinti Kubát, a kubai fegyveres erőket; immáron (s újól) számolni kellett az ellene irányuló agressziós cselekmények megsokszorozódásával. A másik az, hogy az 1959-ben létrehozott igen nagy létszámú fegyveres népi milícia – amely döntően a fontos objektumok védelmére volt hivatott – fokozatosan beolvadt a reguláris fegyveres erőkhöz. Az új helyzetben 1980-ban mozgó, területvédelmi jellegű milíciát hoztak létre, amelynek létszáma hamarosan meghaladta a félmillió főt, és fegyverzete sokkal modernebb, mint a hajdani milíciáé volt. Ezzel párhuzamosan végbement a reguláris erők fegyverzetének korszerűsítése is. Mint felelős kubai vezetők többször hangoztatták, országukat – amelynek katonai kapacitása alig egy év alatt kétszeresére nőtt – nem érheti meglepetésszerű külső fegyveres támadás.

Amikor Kuba Kommunista Pártja második kongresszusán, 1980-ban jóváhagyták a második ötéves terv koncepcióját, a növekvő szocialista segítségnyújtás mellett számoltak a világgazdasági nehézségekkel és annak számos negatív következményével is. Mégis optimista felfogás hatotta át a tervezést, és ez kifejezésre jutott az olyan célkitűzések megfogalmazásában, mint a társadalmi össztermék évi 5 százalékos növekedése, a lakosság életszínvonalának egyenletes, évi 3-4 százalékos emelése, 1200 beruházás megvalósítása, 200 ezer új lakás megépítése (az előző öt esztendőben 83 ezer épült fel).

Azóta bebizonyosodott, hogy a népgazdasági terv korrekcióra szorul. Számos területen szigorító intézkedéseket kellett alkalmazni, importkorlátozó és mindenáron az exportot (főleg a tőkés exportot) növelő rendelkezéseket kellett kiadni. 1982-ben drámaian a korábbinak egyharmadára kellett csökkenteni a tőkés behozatalt. S ugyanebben az esztendőben Kuba kénytelen volt hitelei átütemezését kérni. A fejlett tőkés országokkal szemben fennálló 3,5 milliárd dolláros adósságállományból 1,2 milliárdra nyújtott be halasztási kérelmet. Az indokok között szerepelt az, hogy „Washington agresszív Kuba-ellenes kampánya, a bankokra, kormányokra gyakorolt amerikai nyomás, ...a kamatlábak emelése, ...a cukor árának heves és tragikus csökkenése, amiért nagymértékben az USA és az EGK cukorpolitikája felelős” – teremtett igen nehéz helyzetet. A több száz millió dolláros veszteség, ami az országot érte, lehetetlenné tette, hogy korábban vállalt pénzügyi kötelezettségét teljesíthesse.

A pénzügyi nehézségek természetesen a gazdaság egészére hatást gyakoroltak. A társadalmi össztermék 1981-ben csak 2,3, 1982-ben pedig nem egészen 2,5 százalékkal növekedett. Módosításra szorult az idei éves terv is: 1983-ban 2-2,5 százalékos növekedéssel számolnak.

Közben mind nagyobb figyelmet kapott a piac-probléma; pontosabban, a létező hármassági rendszer elemei közül a magánjellegű értékesítés. Ezzel kapcsolatban is főleg a magas árak stabilizálódása, illetve a gyorsan közbeékelődött közvetítők, spekuláns tevékenység.

Felelős fórumokon – többek közt a kubai KISZ kongresszusán és a Kisparasztok Országos Szövetségének kongresszusán – maga Fidel Castro is bekapcsolódott a hangos mérlegelésbe. Jelezte, hogy bizonyos társadalmi erők a piac megszüntetése mellett szállnak síkra, annak negatív erkölcsi hatása miatt. Felmerült a szabadpiacon szerzett jövedelem nagymértékű megadóztatása. De éppen a parasztok mutattak rá, hogy ennek végső soron a fogyasztó látná kárát, hiszen ez az árak további növekedését eredményezné. Kuba első számú vezetője – mint hangsúlyozta – a szövetkezetesítés meggyorsításában látja a megoldást.

Kétségtelen, hogy az utóbbi években határozottan meggyorsult a szövetkezetesítés. Míg 1980 végén a korábbi paraszti földek 11 százalékán működtek szövetkezetek, addig 1982 tavaszán már a földterületek 35 százaléka tartozott a kollektív gazdálkodás keretébe. Ez pedig azt jelenti, hogy

az állami gazdaságok korábban kialakult túlsúlya következtében (ezek a megművelt földterület kb. háromnegyedével rendelkeznek) a közeljövőben a kistermelés minden bizonnyal elveszti szerepét. A nagy kérdés az, hogy a szövetkezetekben hogyan sikerül megszervezni azoknak a termékeknek a termelését, amelyeket tradicionálisan a paraszti gazdaságok termeltek. Nem annyira a cukornádról van szó, bár ennek 18 százaléka is ebből a szektorból ered. Fontosabb az, hogy a dohány közel 80, a kávé 60, a különböző zöldségek, élelmiszerek 40-50 százalékát ezek a gazdaságok termelték meg.

A vitában nem annyira a termelés, inkább az értékesítés, pontosabban a szabadpiaci értékesítés negatív következményei kaptak megkülönböztetett figyelmet. Ez azonban már valójában az ideológiai szférába tartozó jelenség. Ennek irodalma a legutóbbi években sem lett szegényebb. Mi több, nagyjából ugyanazok a témakörök voltak napirenden, mint a korábbi években.

A szemlélet formálódásának jelzésére – csak „ízéltető”, hiszen az érvek kibontására nem nyílik lehetőség – főleg a gazdasággal, pontosabban a piaccal szorosan kapcsolatos érvelésből idézünk fel hivatalos véleményeket. Fidel Castro hangsúlyozta, hogy a szabadpiac a szükség hozta létre, hogy „az vitathatatlanul kapitalista formula”, amit ugyan a törvény engedélyez, de a kommunistáknak, az ifjúkommunistáknak ettől távol kell tartaniuk magukat. E tevékenységbe – mondotta – beépültek közvetítők, házalók, sorban állók, korrupt funkcionáriusok. „Persze e tevékenység egyikében sem tudok elképzelni egy ifjúkommunistát..., a kommunistának, az ifjúkommunistáknak le kell mondania a törvényben engedélyezett dolgokról, egyszerűen azért, hogy magatartása erkölcsös, forradalmi és kommunista legyen. Még nem élünk kommunista társadalomban, még nem minden állampolgárunk tanúsít kommunista magatartást, nem. De a kommunistának kommunista erkölce és kommunista magatartása kell legyen.”

Nem szükséges a magyar olvasó számára magyarázatot fűzni a fentiekhez. Minden bizonnyal képes értelmezni, csakúgy, mint azt a gondolatmenetet, amelyre végezetül ráirányítjuk a figyelmet. A nemzeti és nemzetközi „érdek (kubai szóhasználat szerint, de inkább a „kötelezettség” a pontosabb) vissza-visszatérően nagy figyelmet kap. Időnként úgy, ahogy Lionel Soto Prieto, a KKP KB titkára fogalmaz: „Tudjuk, hogy néhol [értsd: egyes szocialista országokban – szerző] nem hiányoznak a fogyasztás kísértései; sőt tudjuk, hogy ez az útirány néhol olyan fogyasztási politikában testesül meg, amelyek ellentmondanak a szocializmus racionális természetének. Tudjuk, hogy ez a szakadék nemzeti önzéshez vezethet; ahhoz, hogy a nemzeti lét börtöneibe különüljenek el az országok. Ez a határok közé zárkózás, ami a fogyasztási színvonal mértéktelen és páratlan emelésének cégerét tűzi ki, mind gazdasági, mind politika-ideológiai szempontból hatástalannak és irreálisnak bizonyult. Ez a gyakorlat magába foglalhatja továbbá az internacionalista és szolidaritási kötelezettség elhanyagolását is, mivel a gazdasági-társadalmi erőfeszítéseket csak a saját érdekek és vágyak felé billenti, hátat fordítva a felszabaduló, fejlődésükhöz anyagi támogatást igénylő nemzetek közösségének.”

Ez a felfogás, ennek mindenoldalú kifejtése mindennapos jelenség. Az idéznivalók bő tárházából Fidel Castro álláspontjának egy különösen elgondolkodtató kifejtését szükséges mindenképpen megemlíteni. Miután leszögezte, hogy az „internationalista elvet önmagáért kell védeni”, kifejti az „érem másik oldalát”. Megemlékezik arról a segítségről, amelyben Kuba részesül, „Kezdve a fegyvereken, amikkel védtük magunka”, amiről már korábban is elmondotta, hogy ingyenes juttatás. Természetesen a sokoldalú gazdasági segítségről is szót ejt, amely szintén növekvő méretű. Majd ezt követően ez olvasható: „De nem szívesen élek ezzel az érveléssel, mert nem kommunista érv: lehet logikus, lehet dialektikus érv, de nem kommunista. A nem-internationalistáknak szól... Az internacionalista érv ez: segíteni kell másokat még akkor is, ha minket senki sem segít. Ez egyszerűen erkölcsi, forradalmi, elvi kötelesség, tudati, sőt ideológiai kötelesség: tenni az emberiségért akkor is, ha az emberiség mit sem tenne értünk. Ez az internacionalizmus.”

A Tisztelt Olvasó minden bizonnyal meg fogja érteni, ha a kutató a több mint két évtizedes anyaggyűjtő, rendszerező, értelmező tevékenységét megszakítva nem fűz közvetlen megjegyzést az előbbi állásfoglalásokhoz. Ha befejezésül valami mással próbálkozik, ha kiindulópontot keres alapkérdések, vitatott kérdések újrafogalmazásához. Méghozzá úgy, hogy az túlmutasson a konkrétan tanulmányozott országon. Hiszen Kuba fejlődése, sorsa, tettei az ország határain túl is hatnak.

Kérdezem hát magamtól (és végső soron minden gondolkodó embertől): vajon miféle módon, milyen szemléleti bázison találhat rá egy szabadságát kivívó nemzet saját útjára, a szocialista építés melyik változata kínálhat fel valamiféle optimumot? Ha szkeptikus lennék, még azt is megkérdezném: van-e olyan rendező elv, amely felkínálja az útra lelés legkedvezőbbnek ígérkező változatát? Elismerve a gyakran változó, sokszor szorító kényszerek, a szűkre szabott cselekvési lehetőségek újratermelődését, mégis meggyőződésem, hogy a tudomány is felkínál cselekvési alternatívát a társadalmi cselekvés optimumának kereséséhez.

A rendszerszemléletű megközelítés persze sok komponensből áll. Nem ez a megfelelő hely ennek a kibontására. De talán lehet ennek mintegy kiindulópontja, „vitaindítója” az a felismerés, hogy a tudatos társadalmi cselekvésben semmiképpen sem kerülhet szembe egymással a bővülő, fejlődő szükségleteket minél kevesebb töréssel kielégíteni, érvényesíteni akaró valóságos érdekképviselő és a feltehetően a személyiségbe mélyen beépült, a lényegében tudati szférában jelentkező, ható értékmotiváció, értékítélet.

Az értékrendek (a munka eredményessége, a morál, az esztétikum, átfogóan a szabadságfok) természetesen elszakadhatnak, átmenetileg más pályán mozoghatnak, mint az érdekérvényesítés. De a történelmi tapasztalatok arra intenek, hogy a „vágta”-hoz, egy valóban új minőség eléréséhez a társadalomban, főleg a tudatosan cselekvő szférákban sokféle összhang szükséges. S ebben a legfontosabb szervező erő, a fejlődést leginkább előre vivő elem hosszú távon mindenképpen a szüntelenül változó biológiai, gazdasági, tudati, lelki, morális, közösségi stb. szükségletek mind teljesebb kielégítése. S ha ez mind több ponton egybeesik az adott társadalom által elfogadott értékrendekkel, akkor lehet a teremtet (teremtődött), formálódó létviszony szilárd belső feltétele a haladásnak.

Ma ez az összhang döntően a nemzeti keretek között teremthető meg, mert ma még alapvetően a nemzet a társadalmi újratermelés legfőbb kerete, terepe. Igaz, hogy a termelőerők internacionalizálódása, bizonyos érdekek (különösen az osztályérdekek) nemzetközi megszerveződése reális folyamat. A világviszonyok, a világ gazdasági viszonyok mind nagyobb hatást gyakorolnak az újratermelési folyamat mikéntjére, de a nemzet még nem került a „történelmi lomtárba”: úgy tűnik, még nemzedékeken át van jövője. Így aztán az érdekek és értékek közös nevezőre hozása, közelítése megmarad „nemzeti feladatnak”, noha mind gyakrabban túllépi az országhatárokat. És az internacionalista érdek tartalma sem eleve adott, hanem sokféle (osztály-, nemzeti és összemberi) érdek egyeztetése révén ölthet testet, formálódhat eleven erővé.

Ennek megvalósításához sok hozzáértésre, türelemre és következetességre van szükség: ráolvasással nem juthatunk előre.

1983 április

A felhasznált irodalomból

- Abel, Alie: The missile Crisis. – J. B. Lippincott Company, 1966, USA-Canada
- Aclaraciones. Periódico „Hoy”. – Ed. Política, 1966, La Habana
- Aguilar, Alonso: Pan-americanism. From Monroe to the Present. A View from the other Side. – New York and London, 1968
- Alvarez Ríos, Baldomero: Cuba. Revolución e imperialismo. Apuntes, cifras y fragmentos. – Ed. de Ciencias Sociales, 1969, La Habana
- América Latina. Problemas y perspectivas de la revolución. – Ed. Paz y Socialismo, 1966, Praga
- Aranda, Sergio: La revolución agraria en Cuba. – Siglo XXI S.A. Editores, 1971, México
- Araquistán, Luis: La agonía antillana. El imperialismo yanquí en el Mar Caribe. – Ed. Lex, 1971, La Habana
- Arismendi, Rodney: Problemas de una revolución continental. – Ed. Pueblos Unidos, 1962, Montevideo
- Baliño, Carlos: Documentos y artículos. – Ed. por el Dpto. de Orientación Revolucionaria del CC del PCC, 1976, La Habana
- Bayo, Alberto: 150 preguntas a un guerrillero. – Ed. „Libre”, 1960, Camagüey
- Bayo, Alberto: Diccionario Militar. – La Habana, 1965
- Bayo, Alberto: Mi aporte a la revolución cubana. – Impr. Ejército Rebelde, 1960, La Habana
- Bekarevics, A. D.: Kuba, vnesneekonomicseszkie otnosenija. – Izd. Nauka, 1970, Moszkva
- Boletín Económico de América Latina, t. V. – Naciones Unidas, 1960, Santiago de Chile
- Boletín Estadístico de América Latina. Vol. I. No. 1. – Naciones Unidas, 1961, 1962, 1963
- Borrero Pérez, Juan: La cubanía aniquilada por la Enmienda Platt. – Impr. „Iris”, 1958, Sancti Spiritus
- Cantón Navarro, José: Algunas ideas de José Martí en relación con la clase obrera y el socialismo. – FAR, 1970, La Habana
- Palabras a los intelectuales. – Consejo Nacional de Cultura, 1961, La Habana
- Fidel en la URSS. – Comisión de Orientación Revolucionaria de la Dirección Nacional del PURSC, 1963, La Habana
- Aniversarios del triunfo de la revolución cubana, 1960-1967. – Ed. Política, 1967, La Habana
- Discursos de Fidel en los aniversarios de los CDR 1960-1967. – Instituto del Libro, 1968, La Habana
- Fidel en Chile. Textos completos de su diálogo con el pueblo. – Empr. Editora Nacional Quimantú Ltda., 1972, Santiago de Chile
- La Revolución de Octubre y la Revolución Cubana. Discursos, 1959-1977. – Ed. Del Dpto. De Orientación Revolucionaria del CC del PCC, 1977, La Habana

Acerca de la juventud. – Comité Organizador XI Festival Mundial, 1978, La Habana

Discursos. Santiago de Cuba, XX y XXV aniversarios del asalto al Cuartel Moncada, 1973-1978. – Ed. Política, 1978, La Habana

Discurso pronunciado por el Comandante en Jefe Fidel Castro Ruz, Primer Secretario del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, Presidente del Consejo de Estado y del Consejo de Ministros de la República de Cuba y Presidente del Movimiento de los Países No Alineados, ante el XXXIV período de sesiones de la Asamblea General de las Naciones Unidas. Nueva York, 12 de Octubre de 1979. – Ed. De Ciencias Sociales, 1979, La Habana

CDR. 10 años de trabajo. – Instituto Cubano del Libro, 1971, La Habana

Che. Una vida y un ejemplo. – La Habana, 1968

Cinco documentos. – Ed. De Ciencias Sociales, 1971, La Habana

Les consequences de l’Affaire de Cuba. Chronologie novembre-décembre 1962. – La Documentation Francaise. Secretariat Général du Gouvernement. Direction de la Documentation, 1965, Paris

Constitución de la República de Cuba. Tesis y Resolución. – Ed. Por el Dpto. De Orientación Revolucionaria del CC del PCC, 1976, La Habana

CTC VI Consejo Nacional. Informe Central, Acuerdo, Conclusiones. – 1971 Octubre (La Habana)

Cronologia de la Revolución. t. II. 1959-1965. – EIR del PCC, 1966, La Habana

Cuba: Desarrollo económico y social durante el periodo 1958-1980. – República de Cuba, 1981, Comité Estatal de Estadísticas

Cuba en la OEA. – República de Cuba, Ministerio de Relaciones Exteriores. Imprenta Nacional, 1960, La Habana

Cuba en la ONU. – República de Cuba, Ministerio de Relaciones Exteriores, Imprenta Nacional, 1961, La Habana

Darushenkov, Oleg: Cuba, el camino de la revolución. – Ed. Progreso, 1978, Moscú

Debray, Régis: A critique of Arms. – Penguin Books, 1977

Debray, Régis: The Revolution on trial. – Penguin Books, 1978

De la Demajagua a Playa Girón. Un encuentro del pueblo con su propia historia. – Ed. De Ciencias Sociales, 1978, La Habana

Desde Yara hasta la Sierra. Conferencias. – UPEC, 1968, La Habana Documentos de Política Internacional de la revolución Cubana. – Ed. De Ciencias Sociales, 1971, La Habana

Documento Políticos. Política Internacional de la Revolución Cubana. 1-2. k.: Ed. Política, 1966, La Habana

Draper, Theodore: Castroism: theory and practice. – Frederick Praeger, 1963, New York

Economía y Planificación. – Universidad Popular IX Ciclo, 1961, La Habana

Estudios sobre Martí. – Ed. De Ciencias Sociales, 1975, La Habana

Fernández Retamar, Roberto: Ensayos de otro mundo. – Instituto del Libro, 1967, La Habana

Fernández Retamar, Roberto: Introducción a Martí. – Casa de las Américas, 1978, La Habana

Foner, Philip: Historia de Cuba y sus relaciones con Estados Unidos. I-II. – Ed. De Ciencias Sociales, 1973, La Habana

Fornet, Ambrosio: En blanco y negro. – Instituto del Libro, 1967, La Habana

Franquí, Carlos: Diario de la Revolución Cubana. – Ediciones R. Torres, 1976, Barcelona

Franquí, Carlos: Retrato de familia con Fidel. – Editorial Seix Barral S. A. 1981, Barcelona-Caracas-México

García, Angel-Mironchuk, Piotr: Esbozo histórico de las relaciones entre Cuba-Rusia, Cuba-URSS. – Academia de Ciencias de Cuba, 1976, La Habana

García, Angel-Mironchuk, Piotr: La revolución de Octubre y su influencia en Cuba. – Academia de Ciencias de Cuba, 1977, La Habana

García Galló, Gaspar J.: Martí americano y universal. – Organismos, 1971, La Habana

García Galló, Gaspar J.: Nuestra moral socialista. – Ed. Nacional de Cuba, 1964, La Habana

Guerra, Ramiro: Azúcar y población en las Antillas. – Ed. De Ciencias Sociales, 1970, La Habana

Guerra, Ramiro: La expansión territorial de los Estados Unidos a expensas de España y los países hispanoamericanos. – Ed. Universitaria, 1964, La Habana

Guevara, Ernesto Che: Obras 1957-1967. I-II. – Casa de las Américas, 1970, La Habana

Hernández, Rafael: La política inmigratoria de Estados Unidos y la revolución cubana. – Avances de Investigación, No. 3. Centro de Estudios sobre América, 1980, La Habana

Historia de Cuba. – Dirección Política del MINFAR, 1968, La Habana

Historia de una agresión. – Ed. Venceremos, 1962, La Habana

Hubermann, Leo – Sweezy, Paul: Cuba. Anatomía de una revolución. – Casa de las Américas, 1961, La Habana

Informe de la delegación cubana a la primera Conferencia de la OLAS. – La Habana, 1967

Inosztrannüe monopolii na Kube, 1898-1958. – Izd. Nauka, 1976, Moszkva

Izcaray, Jesús: Reportaje en Cuba. – Ed. Venceremos, 1962, La Habana

Jenks, Leland H.: Nuestra colonia de Cuba. – Ed. Palestra, 1959, Buenos Aires

Jóvenes de esta América. – Casa de las Américas, 1978, La Habana

Julien, Claude: La Revolution Cubaine. – René Juillard, 1961, Paris

La juventud en la Revolución. – Dirección de Exposiciones Internacionales, 1964, La Habana

Kennedy, Robert: O desafio da America Latina. – Ed. Laudes, é.n. Rio de Janeiro

Kissinger, Henry: Mis memorias. – Ed. Alántida S. A. 1979. Buenos Aires

Krehm, William: Democracia y tiranías en el Caribe. – Ed. Palestra, 1959, Buenos Aires

Kuba: 10 let revoljucii. – Izd. Nauka, 1968, Moszkva

Kuba: opüt obscesesztvennogo razvitija. – Izd. Nauka, 1979, Moszkva

Kuchilán, Mario: Fabulario. Retrato de una época. – Instituto del Libro, 1970, La Habana

Larin, E. A.: Povsztanceszskaja armija v kubinszkoj revoljucii. – Izd. Nauka, 1977, Moszkva

Lataste, Alban: Cuba Phacia una nueva economía política del socialismo? – Ed. Universitaria, 1968, Santiago de Chile

Le Riverend, Julio: Breve historia de Cuba. – Ed. De Ciencias Sociales, 1978, La Habana

Le Riverend, Julio: Historia económica de Cuba. – Ed. Revolucionaria, 1974, La Habana

Le Riverend, Julio: La República. Dependencia y revolución. – Ed. Universitaria, 1966, La Habana

Llano, Eduardo: El imperialismo, capitalismo monopolístico. I-III. EIR, 1967, La Habana

Manual de capacitación cívica. – Ministerio de las FAR, 1960, La Habana

Martí, José: Ideario separatista. – Publicación del Ministerio de Educación, 1947, La Habana

Martí, José: Nuestra América. – Casa de las Américas, 1974, La Habana

Martí, José: Obras Completas. – Ed. De Ciencias Sociales, 1975, La Habana

Masetti, Jorge Ricardo: Los que luchan y los que lloran. El Fidel Castro que yo ví. – Ed. Cubana, 1960, La Habana

Mella, Julio Antonio: Documentos y artículos. – Ed. De Ciencias Sociales, 1975, La Habana

Memorias CDR 1962, – La Habana, 1963

Memorias V Congreso de la ANAP. – Ed. Política, 1978, La Habana

Mencia, Mario: La prisión fecunda. – Ed. Política, 1980, La Habana

Mires, Fernando: Cuba: la revolución no es una isla. El proceso de transformación política en Cuba. – Ed. Hombre Nuevo. 1978, Medellín

Moncada. – Ed. De Ciencias Sociales, 1975, La Habana

Movimiento Obrero Cubano. Documentos y artículos. I

Movimiento Obrero Cubano. Documentos y artículos. I-II. (1865-1925), 1925-1935). – Ed. de Ciencias Sociales, 1975, La Habana

Núñez Jiménez, Antonio: En marcha con Fidel, 1959. – Ed. Letras Cubanas, 1982, La Habana

Núñez Jiménez, Antonio: Patria o Muerte...! – Imprenta del INRA, 1961, La Habana

Orbita de Fernando Ortíz. – UNEAC, 1973, La Habana

Orbita de Juan Marinello. – Ed. Unión, 1968, La Habana

Panorama Económico Latinoamericano. I-VI. – Ed. Prensa Latina, La Habana (1961-1967)

El Partido Marxista-Leninista. – Ed. por la Dirección Nacional del PURSC, 1963, La Habana

Partido Socialista Popular: VIII Asamblea Nacional. (Informe, Resoluciones, Programa, Estatutos). – Ed. Popular, 1960, La Habana

Pensamiento Revolucionario Cubano, I-II. Ed. de Ciencias Sociales, 1971, La Habana

Pereyra, Carlos: El mito de Monroe. – Ed. Buhos, 1959, Buenos Aires.

Pérez, Humberto: El subdesarrollo y la vía del desarrollo. – Ed. de Ciencias Sociales, 1971, La Habana

Pérfil de Cuba. – Ministerio de Relaciones Exteriores, Dirección de Información, é. n. La Habana

Pichardo, Hortensia: Documentos para la historia de Cuba. I-IV. – Ed. de Ciencias Sociales, 1971-1980

Pino-Santos, Oscar: El asalto a Cuba por la oligarquía financiera yanquí. Casa de las Américas, 1973, La Habana

Pino-Santos, Oscar: Historia de Cuba. Aspectos fundamentales. – Ed. Nacional de Cuba, 1964, La Habana

Playa Girón. Derrota del imperialismo. I-IV. – Ediciones R, 1961, La Habana

Portuondo, Fernando: Historia de Cuba. – Ed. Nacional de Cuba, 1965, La Habana

Portuondo, José Antonio: Crítica de la época y otros ensayos. – Universidad Central de Las Villas, 1965

Primer Congreso del Partido Comunista de Cuba. Memorias 1-2. – La Habana, 1976

Proyección internacional de la revolución cubana. – Ed. de Ciencias Sociales, 1975, La Habana

Pueblo organizado. – Publicado por la Dirección Nacional de los CDR, 1965, La Habana

La reforma agraria, obra magna de la revolución en Cuba republicana. I-II. – Oficina del Historiador de la Ciudad de la Habana, 1960

Regalado, Antero: Las luchas campesinas en Cuba. – Dpto. de Orientación Revolucionaria del CC del PCC, 1974, La Habana

La república neocolonial. Anuario de estudios cubanos. I. k. – Ed. de ciencias Sociales, 1975, La Habana

Resoluciones del Primer Congreso (del Partido Comunista de Cuba). – El Militante Comunista, 1976 marzo

Resoluciones aprobadas por el II Congreso del Partido Comunista de Cuba. – Ed. Política, 1981, La Habana

La revolución cubana ante el mundo. – Universidad Popular III ciclo, 1960, La Habana

Roa, Raul: Retorno a la alborada. I-II. – Universidad Central de Las Villas, 1964

Roca, Blas: Los fundamentos del socialismo en Cuba. – Ed. Populares, 1961, La Habana

Roca, Blas: Informe en el Pleno del Comité Nacional del PSP, el 25 de Enero de 1961. – La Habana, 1961

Rodríguez, Carlos Ragaél: La clase obrera y la revolución. – Ed. Vanguardia Obrera, 1960, La Habana

Rodríguez, Carlos Rafael: Cuba en el tránsito al socialismo (1959-1963). Ed. Política, 1979, La Habana

Roig de Leuchsenring, Emilio: Cuba NO debe su independencia a los Estados Unidos. – La Habana, 1950

Roig de Leuchsenring, Emilio: Los Estados Unidos contra Cuba Libre. Oficina del Historiador de la Ciudad de La Habana, 1959

- Roig de Leuchsenring, Emilio: Hostilidad permanente de los Estados Unidos contra la independencia de Cuba. – Oficina del Historiador de la Ciudad de la Habana, 1960
- Rojas, Marta: El que debe vivir. – Casa de las Américas, 1978, La Habana
- Romanova, Z.: La expansión económica de Estados Unidos en América Latina. – Ed. Progreso, 1966, Moscú
- Ruiz, Ramón E.: Cuba: génesis de una revolución. – Ed. Noguer S. A., 1972, Barcelona
- Sartre visita a Cuba. – Ediciones R, 1961, La Habana
- Segre, Roberto: Diez años de arquitectura en Cuba revolucionaria. – Cuadernos UNION, 1970, La Habana
- Serviat, Pedro: 40 aniversarios de la fundación del Partido Comunista. Ed. por la Dirección Nacional de las EIR del PURSC, 1965, La Habana (Segundo) II Congreso del Partido Comunista de Cuba. Informe Central. Ed. Política, 1980, La Habana
- SzSzSzR i Latinskaja Amerika (1917-1967). – AN SzSzSzR, Insztitut Latinszkaj Ameriki, 1967, Moszkva
- Tania, la guerrillera inolvidable. – Instituto del Libro, 1970, La Habana
- Texier Avellaira, Jorge: Reforma Agraria. – Casa de las Américas, 1962, La Habana
- Thirteen Days by Robert F. Kennedy. The Story about how the World almost ended. – Mc Call's, 1968 Nov.
- Torroella, Gustavo: Estudio de la juventud cubana. – Comisión Nacional Cubana de la UNESCO, 1963, La Habana
- Tres Continentes. – Ediciones de Prensa Latina, 1966, La Habana
- Tutino, Severo: L'ottobre cubano, Lineamenti di una storia della rivoluzione castrista. – Piccola Biblioteca Einaudi, 1968, Torino
- Valencia, Luis Emilio: Realidad y perspectivas de la revolución cubana. Casa de las Américas, 1961, La Habana
- Vladimirov, V.-Kosztin, B.: Kuba, 20 let novoj vnesnej politiki. – Mezsduнародnue ofnosenija, 1980, Moszkva
- Wayne Powell, Philipp: Tree of Hate. Propaganda and Prejudices affecting United States Relations with the Hispanic World. – New York and London, 1968

Fontosabb kubai időszaki kiadványok

Bohemia (1959-től)

Revista „Casa de las Américas” (1960-tól)

Cuba Socialista (1961-1967, 1981-től)

Economía y Desarrollo (1971-től)

Ediciones OR. – Ed. por la Comisión de Orientación Revolucionaria del CC del Partido Comunista de Cuba

Granma (1975-től)

El Militante Comunista. – Ed. por el Secretariado del CC del PCC (1967-től)

Pensamiento Crítico (1968-1970)

Política Internacioanl. Revista del Instituto de Política Internacional del Ministerio de Relaciones Exteriores, La Habana (No. 1-27. 1963-1970)

Revolución y Cultura (1967-től)

Teoría y Práctica. – Ed. por las EIR del PCC (1966-1967)

Tricontinental (1966-1971)

A magyar nyelvű tájékoztató irodalomból

- Alphandery, Jean Jacques: Kuba gazdasága a szocializmus útján. – Kossuth, 1974, Bp.
- Anderle Ádám: Munkásmozgalom Latin-Amerikában. 1870-1959. – Kossuth, 1982, Bp.
- Benkő Judit: Latin-Amerika kulturális fejlődése. – Kossuth, 1978, Bp.
- A bongó dala. – Kozmosz, 1974, Bp.
- Carpentier, Alejo: Irodalom és politikai tudat Latin-Amerikában. – Gondolat, 1979, Bp.
- Castro, Fidel: Beszédek és beszélgetések. – Kossuth, 1979, Bp.
- Castro, Fidel válogatott beszédei. – Kossuth, 1962, Bp.
- Eszmeáramlatok Latin-Amerikában. – Gondolat, 1981, Bp.
- Green, Gil: Forradalom kubai módra. – Kossuth, 1972, Bp.
- Horváth János: Kubai riport. – MRT-Minerva, 1974, Bp.
- Karczag Gábor: Ernesto Che Guevara. – Kossuth, 1969, Bp.
- Karczag Gábor: Latin-Amerika a kubai forradalom után. – Kossuth, 1968, Bp.
- Kerekes György: A kubai forradalom átnövése szocialista forradalomba (1959-1962.) – Tudományos Szocializmus Füzetek No. 40. Budapest, 1976.
- Kerekes György: Kubától Chiléig. Forradalmak és ellenforradalmak Latin-Amerikában. – Kossuth, 1974, Bp.
- Kerekes György: Mit kell tudni Kubáról? – Kossuth, 1977, Bp.
- Kerekes György: Venceremos! Epizódok a kubai szabadságküzdelmek történetéből. – Móra, 1978, Bp.
- Kuba Kommunista Pártjának I. kongresszusa, – Kossuth, 1976, Bp.
- Kuba Kommunista Pártjának II. kongresszusa. – Kossuth, 1981. Bp.
- Lavreckij, Ioszip R.: Che Guevara. – Kossuth, 1974, Bp.
- Martí, José: A mi Amerikánk. – Európa, 1973, Bp.
- Merle, Robert: Moncada. Fidel Castro első csatája. – Európa, 1967, Bp.
- Ortíz, Fernando: Havannai karnevál. Írások a kubai kultúráról. – Gondolat, 1982, Bp.
- Roca, Blas: A kubai forradalom. – Kossuth, 1961, Bp.
- Salgó László: Ostromlott sziget. – Kossuth, 1964, Bp.
- Soria, Georges: Szabad ország Amerikában. – Kossuth, 1961, Bp.
- Wittman Tibor: Latin-Amerika története. – Gondolat, 1978 (II. kiadás), Bp.